

ელდარ მამისტვალიშვილი
ELDAR MAMISTVALISHVILI

საქართველოს საბარემო
პოლიტიკა და დიპლომატია
(ბრძოლა სარწმუნოებისა და ეროვნული
დამოუკიდებლობის დაცვისათვის. XVI-XVIII სს.)

**FOREIGN POLICY AND DIPLOMACY
OF GEORGIA**

(the fight for the defense of faith and national
independence. XVI – XVIII centuries)

III

თბილისი
2019

XVII-XVIII საუკუნეთა ფეოდალური ხანის ქართულ სამეფო-სამთავროების ისტორია, არის ბრძოლა სარწმუნოების სიწმინდის, ეკლესიის დამოუკიდებლობისა და ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნებისათვის, რომელიც წარიმართებოდა სხვადასხვა მიმართულებით და სხვადასხვა ფორმით. გამოკვეთილი იყო, აგრეთვე, ქვეყნის შიგნით სამეფოებისა და სამთავროების „საგარეო“ პოლიტიკა ერთმანეთის მიმართ, რომელიც ხშირად მეზობელი დიდი სახელმწიფოების პროვოცირებას ახდენდა მათი აგრესიული ზრახვების განსახორციელებლად რომელიმე პოლიტიკური ერთეულის ან, საერთოდ, მთელი საქართველოს მიმართ. საქართველოს მთლიანობაში, მეტნაკლებად, უხდებოდა შიიტური ირანის, სუნიტური ოსმალეთის, მართლმადიდებლური რუსეთისა და კათოლიკური ევროპის გეოპოლიტიკური და ეკონომიკური ინტერესების წინააღმდეგ ბრძოლა ან გათვალისწინება, რაც მნიშვნელოვან დაღს ასვამდა ქვეყნის ცხოვრებასა და მის შემდგომ განვითარებას.

წიგნი სასარგებლო იქნება აღნიშნული პერიოდის ისტორიის მკვლევარების, სტუდენტებისა და რიგითი მკითხველებისათვის.

The history of Georgian Kingdoms and Chiefdoms of feudal Georgia of XVII – XVIII centuries is a struggle for faith holiness, independence of the church and maintaining of national originality, which had different trends and forms. The “foreign” policy of Kingdoms and Chiefdoms inside the country against each other also stood out. The big neighbor kingdoms often provoked their aggressive intensions either against a political unit or generally, against the whole of Georgia. Georgian people, more or less, had to fight against geopolitical and economic interests of Shia Iran, Sunni Ottoman, Orthodox Russia and Catholic Europe, and it left an important mark on the country` s life and its further development.

The book will be of interest to the history researchers of the mentioned period, students and ordinary readers.

„ესე არს სარწმუნოებაჲ მართალი ნათესავისა ჩუენისაჲ. და რაჟამს ერთგვის გვცნობიეს, არღარა მიდრეკილ ვართ მარცხელ, გინა მარჯულ და არცა მისდრეკებით, თუ ღმერთსა უნდეს“

გიორგი მთაწმინდელი

„ქართლისა მშვიდობისა, საზღვართა განმაგრებისა, მეფეთა და მთავართა დაწყნარებისა, მტერთა გარემოქცევისა, ტყუეთა მოქცევისა, ჟამთა დაწყნარებისა და ქრისტიანებისა დამტკიცებისათვის“

სინაზე მოღვაწე ქართველთა ვედრებიდან

„ამთონი რყევა ეყოფა საწყალობელს საქართველოს“

გარსევან ჭავჭავაძე

შესავალი.....

საქართველო-რომის ურთიერთობა XVI საუკუნეში....

კათოლიკე მოღვაწეთა გეგმები კათოლიკობის
გავრცელების შესახებ საქართველოში (XVII ს. I
მესამედი).....

რომის ეკლესიის წარმომადგენელთა საქმიანობა
საქართველოში კათოლიკობის გავრცელებისათვის
თეიმურაზ I-ის დროს.....

კასტელის ნახატი – საქართველოს ისტორიის
მნიშვნელოვანი ფურცლები

დონ კრისტოფორო დე კასტელი და ელენე ათაბაგი
„საფრანგეთის, პოლონეთის და საქართველოს ელჩების
ბანკეტი კონსტანტინოპოლში. 1657 წ.“

ქართველი „მუსლიმანი“ მიწების დიპლომატია
როსტომ მეფის დიპლომატია.....

ვახტანგ V შაჰნავაზის დიპლომატია.....

გიორგი XI-ის დიპლომატია.....

„მუსლიმანი“ ერეკლე I და ართლმადიდებლობა.....

იერუსალიმის პატრიარქი დოსითეოს II ნოტარა
საქართველო-რუსეთის ურთიერთობაში (XVII ს.
დასასრული – XVIII ს. პირველი ათწლედი).....

ვახტანგ VI-ის საბარეო პოლიტიკა და დიპლომატია
რამდენიმე შტრიხი პატრიარქ დოსითეოსის და ჯანიშინ
ვახტანგ VI-ის ურთიერთობიდან.....

ვახტანგ VI-ის ირანთან და რუსეთთან ურთიერთობის
გაკვეთილები.....

ვახტანგ VI-ის ურთიერთობა ავსტრიასთან და
რომთან.....

ვახტანგ VI-ის ურთიერთობა საფრანგეთთან.....

ვახტანგ VI-ის ურთიერთობა რუსეთთან.....

პასუხი იმპერატრიცა ეკატერინე I-ის სახელით საქართველოს მართველის ჰუსეინ-ყული-ხანის [ვახტანგ VI] მოსაზრებებზე

ვახტანგ VI-ის დიპლომატი – სულხან-საბა ორბელი-
ანი

რატომ „გაიპარა“ სულხან-საბა ევროპაში?
სულხან-საბას მიერ კათოლიკობის აღიარების
საკითხისათვის

წყაროები სულხან-საბას რელიგიური ორიენტაციის შე-
სახებ.....

ზოგადი კათოლიკობისადმი დამოკიდებულება
სულხანსაბამდელ საქართველოში.....

სულხან-საბას დამოკიდებულება კათოლიკებთან მისივე
მონათხრობის მიხედვით

პოლიტიკური ვითარება საქართველოში სულხან-საბას
ევროპაში გამგზავრებამდე.....

ვახტანგის დამოკიდებულება ძმებთან.....

სულხან-საბას გამგზავრება ევროპაში.....

სულხან-საბას და ჟან რიშარის შეხვედრა გორში.....

სულხან-საბამ ევროპაში გამგზავრება გადაწყვიტა
გორში.....

სულხან-საბა მარსელში.....

სულხან-საბა პარიზში.....

სულხან-საბა რომში.....

სულხან-საბას დაბრუნება სამშობლოში.....

კათალიკოს ღომენტი IV-ის პორტრეტისათვის.....

პახთა მეფე კონსტანტინე II საბარეო პოლიტიკა და
დიპლომატია

ბივი II ამილახვარი – პოლიტიკური მოღვაწე და
დამპყრობთა წინააღმდეგ აჯანყების მეთაური

ანტონ I-ის მიერ კათოლიკობის აღიარების
პოლიტიკური საფარველი.....

კათოლიკობისადმი სხვადასხვა მიდგომა

ქართლ-კახეთის სამეფოს საწინაო და

საბარეო პოლიტიკაში

საქართველო-რომის ურთიერთობის ზოგადი
დახასიათება

იმერეთისა და ქართლ-კახეთის სამეფოების
შეთანხმებული საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია
(XVIII ს. 50-60-ანი წლების პირველი ნახევარი)..... .

საქართველო და რუსეთ-ოსმალეთის ომი
(1768-1774)....

ეკატერინე II-ის გენერალი ტოტლებენი საქართველოში.....

*ეკატერინე II-ის გენერალი სუხოტინი
საქართველოში.....*

*სოლომონ I-სა და ერეკლე II-ის მოკავშირეობის
აღდგენა.....*

*რუსეთ-თურქეთის ომის (1768-1774) დასრულება და
საქართველო.....*

დიპლომატი ბარსევან ჭავჭავაძე და მიტროპოლიტი
პაისიოსი.....

ბიბლიოგრაფია

რეზიუმე

სახელთა სპიეხელი.....

შესავალი

XVI-XVIII საუკუნეთა ფეოდალური ხანის ქართული სამეფო-სამთავროების ისტორია, ძირითადად წარმოადგენს ბრძოლას სარწმუნოების სიწმინდის, ეკლესიის დამოუკიდებლობისა და ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნებისათვის, რომელიც წარმართებოდა სხვადასხვა მიმართულებით და სხვადასხვა ფორმით.

აღნიშნული პერიოდის სამეფო-სამთავროების საგარეო ორიენტაციაში არსებობდა სამი ძირითადი მიმართულება: 1. ურთიერთობა მახლობელი აღმოსავლეთის ორ მუსლიმანური სახელმწიფოსთან – ირანთან და ოსმალეთთან; 2. ურთიერთობა რუსეთის მართლმადიდებლურ სახელმწიფოსთან; 3. ურთიერთობა კათოლიკურ ევროპასთან; 4. გამოკვეთილი იყო აგრეთვე ქვეყნის შიგნით სამეფოებისა და სამთავროების „საგარეო“ პოლიტიკა ერთმანეთის მიმართ, რომელიც ხშირად მეზობელი დიდი სახელმწიფოების პროვოცირებას იწვევდა მათი აგრესიული ზრახვების განსახორციელებლად საქართველოს რომელიმე პოლიტიკური ერთეულის ან მთელი ქვეყნის მიმართ.

საქართველოს სამეფო-სამთავროების შიდა პოლიტიკურ ცხოვრებაში მართლმადიდებლობის სიწმინდის დაცვის საბაზით მოურიდებლად ერეოდნენ ანტიოქიისა და იერუსალიმის პატრიარქები¹. იგივე მოტივი, განსხვავებული პოლიტიკური

¹ იერუსალიმის და ანტიოქის პატრიარქების საქმიანობა საქართველოში გადმოცემული მაქვს სპეციალურ ნაშრომებში: *საქართველო-იერუსალიმის ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI-XVII სს.)*, თბილისი, 2008; *ქართული და ანტიოქიის ეკლესიების ისტორიიდან*. „ისტორიანი“, როინ მეტრეველისადმი მიძღვნილი კრებული, თბილისი, 2009, გვ. 251-272.

მიზნებიდან გამომდინარე, ელო საფუძვლად რომის პაპების ურთიერთობას საქართველოს მეფე-მთავრებთან და კათოლიკე მისიონერების მოღვაწეობას ქვეყნის სხვადასხვა მხარეში.

დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა კათოლიკურ მისიას საქართველს საგარეო ურთიერთობის თვალსაზრისით XVII-XVIII საუკუნეებში. ფაქტობრივად, ეს იყო ევროპის ქვეყნებიდან (ვატიკანის) ერთადერთი, მუდმივი დიპლომატიური წარმომადგენლობა (თუმცა მას ასეთი სახელით არასოდეს მოიხსენიებდნენ), რომელიც კათოლიკობის პროპაგანდასთან ერთად აგროვებდა დაწვრილებით ინფორმაციას ქართველი ხალხის ცხოვრებასა და საქმიანობაზე (სანიმუშოდ იხ. პიეტრო დელა ვალეს მიერ 1626 წელს შემუშავებული სპეციალური ინსტრუქცია კათოლიკე მისიონერებისათვის 12 მუხლად), რომელსაც მისიის ხელმძღვანელები – პრეფექტები რეგულარულად აგზავნიდნენ 1622 წელს დაარსებულ წმინდა კონგრეგაცია „დე პროპაგანდა ფიდელის“. ქართველი მეფე-მთავრები მისიის წარმომადგენლებს – მისიონერებს ზოგჯერ დიპლომატიური დავალებებით აგზავნიდნენ ევროპის სხვადასხვა ქვეყნებში¹.

საქართველოს რომთან და მისი სახით კათოლიკურ სამყაროსთან ურთიერთობას ხანგრძლივი ისტორია აქვს, რომელიც შეიძლება პირობითად გავყოთ ოთხ პერიოდად:

I. 1054 წლის საეკლესიო განხეთქილებამდე საქართველოს და რომის ეკლესიის ურთიერთობაზე მსჯელობა არაპირდაპირ, ფრაგმენტულ ცნობებზეა დამყარებული და ძირითადად, გამოთქმულია ვარაუდები.

¹ წმინდა კონგრეგაცია „დე პროპაგანდა ფიდელის“ დაარსებისა და მუშაობის შესახებ ვრცლად იხ. *პაპაშვილი მ., საქართველო-რომის ურთიერთობა VI-XX სს., თბილისი, 1995, გვ. 126-142; ქორთუა ზ., XVII საუკუნის ქართული დიპლომატიური სამსახურის ისტორიიდან // ვორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომათა კრებული, I, ისტორიის სერია, 2001, გვ. 64-65.*

II. XI-XIV სს. ამ დროს ქართული სახელმწიფო არის ევროპის სახელმწიფოების თანასწორი პოლიტიკური და სამხედრო პარტნიორი. პაპები ქართველ მეფეებსა და ეკლესიის მეთაურებს *თხოვენ (!)* ჯვაროსნული მოძრაობისადმი შეიარაღებული ძალით დახმარებასა და ეკლესიების გაერთიანებას, მაგრამ ჯერ კიდევ გამოკვეთილად არ ჩანს ეკლესიებს შორის წინააღმდეგობის მიზეზები¹.

III. XV-XVI სს. აქამომდე (ფერარა-ფლორენციის კრებამდე) ოფიციალურად არ ფიქსირდებოდა უთანხმოება დოგმატურ საკითხებზე ქართულ და რომაულ ეკლესიებს შორის, თუმცა პოლიტიკური მოსაზრებით, ქართველი პოლიტიკოსები, ოფიციალურად არც ამის შემდეგ აცხადებდნენ ორ ეკლესიას შორის იმ ხასიათის განხეთქილებაზე, როგორც იყო კონსტანტინოპოლ-იერუსალიმისა და რომის ეკლესიებს შორის. ქართული სახელმწიფოებისა და ეკლესიის წარმომადგენლები არასოდეს კიცხავდნენ რომის ეკლესიასა და პაპს, თუმცა ამ პერიოდში კვლავ სახეზეა რომის წარმომადგენლების წარუმატებელი მცდელობა გაავრცელონ კათოლიკობა მართლმადიდებელ ქართველებს შორის.

IV. XVII – XVIII ს. ეს ის პერიოდია, როდესაც აღმოსავლეთ საქართველო ევროპის სახელმწიფოებსა და რომის პაპს თხოვდა სამხედრო დახმარებას მეზობელი მუსლიმანური სახელმწიფოებისაგან დაცვისათვის. ახლა უკვე დახმარების დაპირების ან მის გარეშე, კათოლიკური ევროპა და მისი მეთაური რომის პაპი *მოითხოვენ (!)* ქართველების მიერ კათოლიკობის აღიარებას და რომის პაპის უზენაესობის ცნობას. ამ პერიოდში გამოკვეთილად გამოჩნდა ქართველი მეფე-მთავრებისა და საქართველოს ეკლესიის ნამდვილი დამოკიდებულება რომის ეკლესიისადმი, ხელისუფლებისა და

¹ საქართველო-რომის ურთიერთობის I-II პერიოდის შესახებ იხ. მამისთვალისშვილი ე., *საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, IV (საქართველო და ჯვაროსნები), თბილისი, 2014.*

პოლიტიკოსების ორმაგი სტანდარტი – კათოლიკობის მომხრეობა კათოლიკურ ქვეყნებთან დიპლომატიური ურთიერთობისას; კათოლიკების დევნა-შევიწროება ქვეყნის შიგნით მართლმადიდებელ ქართველებში კათოლიკობის გავრცელების მათი ყოველი მცდელობისას.

საქართველო-ევროპის ურთიერთობით, საქართველოში კათოლიკობის გავრცელებით და კათოლიკე მისიონერების მოღვაწეობით, ქართველი ისტორიკოსებისა და საზოგადოების დაინტერესება დაიწყო XIX ს. მეორე ნახევარში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის გააქტიურებასთან ერთად. საჭირო იყო შინაური თუ უცხო ოპონენტებისათვის იმის დამტკიცება, რომ საქართველო და ქართველები ოდითგანვე დაკავშირებული იყვნენ ქრისტიანულ, ეკონომიკურად და პოლიტიკურად, სამხედრო და კულტურულად მოწინავე ევროპის სახელმწიფოებთან.

რადგან წინამდებარე მონოგრაფია მნიშვნელოვანწილად ეფუძნება ვატიკანის არქივში დაცულ საარქივო მასალებს და ასახავს საქართველო-რომის ინტენსიურ ურთიერთობას, ამიტომ სპეციალურად უნდა შევხერდეთ ქართული ისტორიოგრაფიის ამ უმნიშვნელოვანეს საკითხზე.

ბუნებრივია იბადება ინტერესი იმის გასარკვევად, ორი ეკლესიის, უფრო სწორად ორი – დასავლურ რომაულ-კათოლიკური და აღმოსავლურ ბერძნულ-მართლმადიდებლური ეკლესიის დაპირისპირების დროს, როგორი იყო ქართულ-მართლმადიდებლური ეკლესიის პოზიცია, ისრებოდა იგი რომელიმე მხარისკენ თუ იცავდა ნეიტრალიტეტს?

საქართველოს რომთან და მისი სახით კათოლიკურ სამყაროსთან ურთიერთობას ხანგრძლივი ისტორია აქვს, რომელიც შეიძლება პირობითად გავყოთ ოთხ პერიოდად:

I. 1054 წლის საეკლესიო განხეთქილებამდე საქართველოს და რომის ეკლესიის ურთიერთობაზე მსჯელობა არა-

პირდაპირ, ფრაგმენტულ ცნობებზეა დამყარებული, ამის გამო, ძირითადად, გამოთქმულია ვარაუდები.

II. XI-XIV სს. ამ დროს ქართული სახელმწიფო არის ევროპის სახელმწიფოების თანასწორი პოლიტიკური და სამხედრო პარტნიორი. პაპები ქართველ მეფეებსა და ეკლესიის მეთაურებს *თხოვენ (!)* ჯვაროსნული მოძრაობისადმი შეიარაღებული ძალით დახმარებასა და ეკლესიების გაერთიანებას¹, მაგრამ ჯერ კიდევ გამოკვეთილად არ ჩანს ეკლესიებს შორის წინააღმდეგობის მიზეზები.

III. XV-XVI სს. აქამომდე (ფერარა-ფლორენციის კრებამდე) ოფიციალურად არ ფიქსირდებოდა უთანხმოება დოგმატურ საკითხებზე ქართულ-რომაულ ეკლესიებს შორის, თუმცა პოლიტიკური მოსაზრებით, ქართველი პოლიტიკოსები, ოფიციალურად არც ამის შემდეგ აცხადებენ ორ ეკლესიას შორის იმ ხასიათის განხეთქილებაზე, როგორც იყო კონსტანტინოპოლ-იერუსალიმისა და რომის ეკლესიებს შორის. ქართული სახელმწიფოსა და ეკლესიის წარმომადგენლები არასოდეს კიცხავენ რომის ეკლესიასა და პაპს, თუმცა ამ პერიოდში კვლავ სახეზეა რომის წარმომადგენლების წარუმატებელი მცდელობა გაავრცელონ მართლმადიდებელ ქართველებს შორის კათოლიკობი.

IV. XVII – XVIII ს. ეს ის პერიოდია, როდესაც აღმოსავლეთ საქართველო ევროპის სახელმწიფოებსა და რომის პაპს თხოვს სამხედრო დახმარებას მეზობელი მუსლიმანური სახელმწიფოებისაგან დაცვისათვის. ახლა უკვე დახმარების დაპირების ან მის გარეშე, კათოლიკური ევროპა და მისი მე-

¹ პირველი დოკუმენტი რომელშიც არის პაპის მოწოდება საქართველოს ეკლესიის რომის ეკლესიასთან შეერთების შესახებ, მოცემულია პაპ გრიგოლ IX-ის მეფე რუსუდანისადმი გაგზავნილ წერილში, რომელიც დათარიღებულია 1240 წლის 13 იანვრით. *თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, ტფილისი, 1902, გვ. 14-17.*

თაური რომის პაპი *მოითხოვენ* (!) ქართველების მიერ კათოლიკობის აღიარებას და რომის პაპის უზენაესობის ცნობას. ამ პერიოდში გამოკვეთილად გამოჩნდა ქართველი მეფე-მთავრებისა და საქართველოს ეკლესიის ნამდვილი დამოკიდებულება რომის ეკლესიისადმი, ხელისუფლებისა და პოლიტიკოსების ორმაგი სტანდარტი – კათოლიკობის მომხრეობა კათოლიკურ ქვეყნებთან დიპლომატიური ურთიერთობისას, კათოლიკების დევნა-შევიწროება ქვეყნის შიგნით მათ მიერ მართლმადიდებელ ქართველებში კათოლიკობის გავრცელების ყოველი მცდელობისას.

საქართველო-ევროპის ურთიერთობით, საქართველოში კათოლიკობის გავრცელებით და კათოლიკე მისიონერების მოღვაწეობით, ქართველი ისტორიკოსებისა და საზოგადოების დაინტერესება დაიწყო XIX ს. მეორე ნახევარში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის გააქტიურებასთან ერთად. საჭირო იყო შინაური თუ უცხო ოპონენტებისათვის იმის დამტკიცება, რომ საქართველო და ქართველები ოდითგანვე დაკავშირებული იყვნენ ქრისტიანულ, ეკონომიკურად და პოლიტიკურად, სამხედრო და კულტურულად მოწინავე ევროპის სახელმწიფოებთან.

დასახული მიზანი დღის წესრიგში აყენებდა შესაბამისი წყაროების მოძიებას, დამუშავებასა და გამოქვეყნებას. პირველი, ვინც საქართველოს შესახებ ევროპული წყაროების ქართველი მკითხველისათვის გაცნობა დაიწყო, იყო გ. ყაზბეგი. მან საზღვარგარეთ ყოფნის დროს (1863-1864) მოიძია ზოგიერთი მასალა, რომლის გარკვეული ნაწილის მიმოხილვა რუსულ ენაზე გამოაქვეყნა 1867-1868 წლებში. აქედან განსაკუთრებით აღსანიშნავია იტალიელების ცნობები კავკასიაზე¹.

¹ Казбек Г., *Итальянцы о Кавказе*. «Кавказ», 1867, т. 4, 6, 35, 36, 40, 41, 42, 54; 1868, т. 72, 73, 75, 78.

1885 წელს, იმავე გაზეთში თ. ჟორდანიამ გამოაქვეყნა საკმაოდ კრიტიკული სტატია კათოლიკე მისიონერთა საქართველოში მოსვლის მიზნებსა და ზრახვებზე, აღნიშნა ის მიზეზები, რომლებმაც შეაფერხა რომის პაპების წარმომადგენლების საქმიანობა¹; 1891 წელს ერიცოვმა გამოაქვეყნა ვრცელი წერილი კათოლიკობაზე საქართველოში²; 1898 წელს ზაქარია ჭიჭინაძემ გამოსცა ლუკა ისარლოვის ბროშურა „კათოლიკენი საქართველოში“³; მნიშვნელოვანი იყო ზ. ჭიჭინაძის პოპულარული ნაშრომები⁴.

პოლემიკური ხასიათის სტატია გამოაქვეყნა ალ. ხახანაშვილმა 1901 წელს⁵. იგი აკრიტიკებდა ვინმე სარუხანს, რომელსაც მიაჩნდა, რომ საქართველოში კათოლიკების უმრავლესობას სომხები შეადგენდნენ.

ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში საქართველოს შესახებ დაცული ცნობების გამოვლენასა და შესწავლის საქმეში უდიდესი როლი შეასრულა შესანიშნავმა ქართველმა სასულიერო და საზოგადო მოღვაწემ, დიდმა პატრიოტმა მ. თამარაშვილმა⁶.

¹ Жордания Ф., Исторический очерк пропаганды католицизма в Грузии. «Кавказ», 1885, №10.

² Ерицов, Католицизм в Грузии. “Новое обозрение“, 1891.

³ ისარლოვი ლ., კათოლიკენი საქართველოსი, თფილისი, 1898.

⁴ ჭიჭინაძე ზ., უმთავრესი მიზეზები საქართველოს მიმართ რომის ყურადღებისა და გორელი პატრი ტულუკაანთ დავითა, თფილისი, 1898; მისივე, საქართველოს შესახებ ევროპელ მოძღვართა და მოგზაურთა ცნობები. ვახტანგ მეფის წერილები საფრანგეთის მეფესთან. მეფე ერეკლეს მიწურ-მოწურა ინგლისის წარმომადგენელთან და ქართველი კათოლიკენი. გამოცემა ზ. ჭიჭინაძისა, თფილისი, 1900.

⁵ Хаханов А. С., Ест ли грузино-католики? (Вопрос и ответ г. Саруханову) // Богословский вестник, 1901, т. 2, №5, с. 163-180.

⁶ მ. თამარაშვილი ზ. ჭიჭინაძეს წერდა: „საქართველოდან წამოსვლისთანავე აღიბეჭდე გულში, რომ საქართველოს შორიდან შეე-

მისი წიგნში¹, თავმოყრილია უამრავი დოკუმენტი, ამონარიდები კათოლიკე მისიონერების რელაციებიდან, ნარატიული თხზულებებიდან და სხვადასხვა ენაზე არსებული წიგნებიდან, უმნიშვნელოვანესია საქართველო-ვეროპის ურთიერთობის, შიდაპოლიტიკური ცხვრების, საქართველოში კათოლიკობის გავრცელებისა და კათოლიკე მისიონერების მოღვაწეობის ისტორიის შესასწავლად.

„ისტორია კათოლიკობისა“, როგორც, მ. თამარაშვილი აღნიშნავდა, გამოიცა სომეხი მწერლებისა და ისტორიკოსების აზრის გასაბათილებლად და ქართველ მეფე-იერარქთა და, საერთოდ, ქართველთა რომის ეკლესიისადმი მიდრეკილების დასამტკიცებლად. ამჯერად საინტერესო პრობლემის შესწავლისათვის ასევე უაღრესად მნიშვნელოვანია მ. თამარაშვილის მიერ ფრანგულ ენაზე გამოქვეყნებული ფუნდამენტური ნაშრომი², რომელიც ქართულად ითარგმნა და გამოქვეყნდა 1995 წელს³.

მ. თამარაშვილმა რომ უდიდესი წვლილი შეიტანა საქართველოს საშინაო და საგარეო ურთიერთობის ისტორიის შესწავლაში, უდავოა, მაგრამ სადაოა მისი მთელი რიგი დებულებები საქართველო-რომის ურთიერთობისა და კათოლიკე მისიონერების საქართველოში მოღვაწეობის შესახებ. მისი

წელი. ამის გამო პირველად მიველ რომში თუ არა, დავიწყე საქართველოს გაცნობა მაღალ სხვადასხვა წოდების პირებთან... მაშინვე დავიწყე ძებნა და შემოკრეფა ქართველობაზე სხვადასხვა ცნობებისა, რაც კი ვეროპაში დაუწერიათ საქართველოზე“. ლომსაძე შ., მიქელ თამარაშვილი, თბილისი, 1964, გვ. 19.

¹ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, თფილისი, 1902.

² Tamarati M., *L'Eglise Georgienne des origines jusqu'et nos jours*. Rome: Societe Typographico-Editrice Romaine, 1910.

³ თამარაშვილი მ., *ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე / რედაქცია გაუკეთეს, წინასიტყვაობა დაურთეს და გამოსაცემად მოამზადეს ზ. ალექსიძემ და ჯ. ოდიშელმა, თბილისი, 1995.*

დამოკიდებულება საკვლევი საკითხისადმი განპირობებული იყო ორი მნიშვნელოვანი გარემოებით – აღმსარებლობითა და პატრიოტიზმით. მ. თამარაშვილი კათოლიკე იყო და იმავე დროს თავის სამშობლოსადმი სიყვარულით გამსჭვალული. ამასთან ერთად აუცილებლად უნდა აღინიშნოს, რომ მ. თამარაშვილის კონცეფციამ სერიოზული გავლენა მოახდინა შემდგომი პერიოდის მკვლევრების შეხედულებათა ფორმირებასა და კათოლიკე მისიონერთა მოღვაწეობის შეფასებაზე. ძალიან ხშირად ფაქტების შეფასება და დასკვნები უფრო ემოციურია და განხილულია კონფესიური ინტერესებით, ვიდრე მოვლენებისა და ფაქტების ანალიზზე დამყარებული.

მ. თამარაშვილს, რომ ძირითადად აინტერესებდა საქართვეურლოში კათოლიკობის გავრცელების ისტორიის შესწავლით, ამაზე იგი თავისი წიგნის წინასიტყვაობაში პირდაპირ მიუთითებდა. ამ ინტერესიდან გამომდინარე, მ. თამარაშვილი საბუთებს არჩევდა და ხშირად კვეცდა¹.

პირველი ვინც კრიტიკული შეფასება მისცა მ. თამარაშვილის ზოგიერთ მოსაზრებას, იყო ივ. ჯავახიშვილი. მან მ. თამარაშვილი „კათოლიკე მეცნიერად“ მოიხსენია მაშინ, როდესაც იხილავდა მის მოსაზრებას ქართული და რომაული ეკლესიების შეერთების შესახებ. მ. თამარაშვილის აღმსარებლობაზე ხაზგასმით ივ. ჯავახიშვილი მის ტენდენციურობაზე მიანიშნებდა².

ტ. კასრაძის შეფასებით, „*თამარაშვილის მიზანი, ქართველ კათოლიკეთა არსებობის დასაბუთება იყო, რის გამოც ავტორის მიერ გაზვიადება ქართველების კათოლიკობისადმი მიდრეკილებისა, ნაწილობრივ ამით არის გამოწვეული. ამის გამო მისი შრომა ძვირფასი და დასაფასებელი მასში მოთა-*

¹ მაისურაძე ი., ისტორიკოსი მიქელ თამარაშვილი, „მნათობი“, თბილისი, 1958, №7, გვ. 129.

² ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია, III, თბილისი, 1966, გვ. III.

ესებული პროპაგანდის საბუთებით არის და არა ავტორის დებულებებით, რომლებიც მეტად სუბიექტურია“¹.

აფასებს რა მ. თამარაშვილის „ისტორიას კათოლიკობისა ქართველთა შორის“, კ. კეკელიძე აღნიშნავდა, რომ იგი „თავისუფალი არ არის კონფესიური ტენდენციებისაგან. ამ შრომის ავტორი ეხება საკითხს, სხვათა შორის, იმის შესახებაც, თუ რა დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა კათოლიკეთა მისიას ქართული კულტურისათვის, და იმ დასკვნამდე მიდის, რომ ე. წ. „აღორძინების“ ქართული კულტურისა და მწერლობის განვითარება გამოწვეული იყო, თუ მთლიანად არა „მნიშვნელოვნად მაინც, კათოლიკე მისიონერთა მოღვაწეობით ჩვენში. რამდენადაც ამ შრომამ თავის დროს ხელი შეუწყო კათოლიკური მისიის საქმიანობის ისედაც იდეალიზებული წარმოდგენის გაზვიადებას ჩვენში, საჭიროა განვიხილოთ საქმის ნამდვილი ვითარება“². შემდეგ კ. კეკელიძე ასახელებს იმ მისიებს, რომელთა საქმიანობასაც აშუქებდა თავის წიგნში მ. თამარაშვილი, აღნიშნავდა როგორ იმედებს ამყარებდნენ რომის პაპზე ქართველი პოლიტიკური მოღვაწენი გარეშე მტრებისაგან თავდაცვის საქმეში. კ. კეკელიძე „დახელოვნებულ აგენტებს“ უწოდებს, თავიანთი რელაციებითა და თხზულებებით კარგად ცნობილ კათოლიკე მისიონერებს, რომლებიც მოსახლეობის თავიანთ მხარეს გადაბირების მიზნით რა მეთოდებსა და ხერხებს მიმართავდნენ. „მისიონერთა და მათ მიერ მონადირებულ პირთა ასეთ მოღვაწეობასა და საქმიანობას არ ჰქონია და არც შეეძლო ჰქონოდა რაიმე მნიშვნელოვანი გავლენა ქართული მწერლობის ზრდა განვითარებაზე, ვინაიდან ყველაფერ ამას გასავალი მხოლოდ გარკვეულ ვიწრო

¹ კახრაძე ტ., რომის პროპაგანდა და კათოლიკური მისიები საქართველოში. სადისერტაციო ნაშრომი ი.მ.კ ხარისხის მოსაპოვებლად, თბილისი, 1947, გვ. 14.

² კეკელიძე კ., ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, თბილისი, 1960, გვ. 76-77.

წრეში ჰქონდა, ფართო პოპულარობით ის არ სარგებლობდა, მით უმეტეს, რომ პოლიტიკური იმედები, რომელთაც მისიონერთა საქმიანობაზე ამყარებდნენ ჩვენში, ეფემერული და უნიადაგო აღმოჩნდა. მისიონერთა საქმიანობა მართლა ისე კი არ უნდა წარმოვიდგინოთ, როგორც მ. თამარაშვილს აქვს დახატული, თითქოს ისინი არავითარ იდეურ წინააღმდეგობას არ ხვდებოდნენ საქართველოში თავისი ზრახვების განხორციელებისას. პირიქით, მათ მოღვაწეობას, პრაქტიკულსა თუ ლიტერატურულს, თავისებური რეაქცია გამოუწვევია ქართველთა შორის¹.

იხილავდა რა ქართველ მართლმადიდებელთა კათოლიკობისადმი დამოკიდებულების საკითხს, ვ. გაბაშვილი აღნიშნავდა, რომ საქართველოს არაკეთილმოსურნეებს, მათ შორის შაჰ-აბასს, სურდა ამ პროცესისათვის ხელის შეწყობა, რათა ქართველთა გაკათოლიკებით გაწყვეტილიყო კავშირი საქართველოსა და კათოლიკობის სასტიკ მოწინააღმდეგე რუსეთს შორის². ვ. გაბაშვილი მ. თამარაშვილის მიმართ გამოთქვამდა საყვედურს: „საკითხის ეს მხარე გარკვეული არა აქვს, და არც შეეძლო გაერკვია ქართული კათოლიკობის ისტორიის ბეგლევარს მ. თამარაშვილს. ეს უკანასკნელი ტენდენციურად,

¹ იქვე. გვ. 78-79.

² ა. კარტაშვიის თქმით, ბერძნებმა სლავებს ანდერძად „დამდაბლებული საღვთისმეტყველო აზრი“ გადასცეს, რის გამოც „ახალგაზრდა ეკლესიების რელიგიური განწყობა იმთავითვე მოიწამლა ლათინთა მტრობით. მაგ., რუსებს აკრძალული ჰქონდათ არა მხოლოდ ღანათესავება ლათინებთან, არამედ მათთან ჭამა-სმაც, ხოლო ჭურჭელი, რომლიდანაც ისინი ჭამდნენ და სვამდნენ, ღოცვით უნდა განეწმინდათ, რადგან გაწარმართებულად მიაჩნდათ. მათ დაიჯერეს, რომ ლათინთა შერყვნილი რწმენა დამღუპველი იყო, რომ მისი მიმდევარი ვერ იხილავდა საუკუნო ცხოვრებას“ კარტაშვიი ა., ეკლესიათა ერთობა ისტორიის გადმოსახედიდან. ეკლესიის საზღვრები, თბილისი, 2000, გვ. 40- 41.

კონფესიური თვალსაზრისით ეკიდებოდა ვატიკანის არქივში დაცულ მასალებს¹.

მ. თამარაშვილის პრორომაულ-კათოლიკური პოზიცია მკაცრად შეაფასა ო. ჟუჟუნაძემ: „უნდა აღვნიშნოთ მხოლოდ, რომ როგორც სასულიერო პირს და კათოლიკეს მ. თამარაშვილს საქართველოსა და კათოლიკურ სამყაროს შორის ურთიერთობის შესახებ თავისი კონცეფცია გააჩნდა, რომლის თანახმად საქართველოსა და რომს შორის ყოველთვის კეთილგანწყობილი დამოკიდებულება სუფევდა და ქართული ეკლესია არაერთხელ შეერთებულა რომის ეკლესიასთან. ამ კონცეფციას მ. თამარაშვილი ხანდახან ისტორიული ჭეშმარიტების დაღალტამდეც კი მიჰყავდა“².

საქართველო-ევროპის ურთიერთობის ამსახველი მასალების ქართული საზოგადოებისათვის გაცნობაში მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვის ი. ტაბაღუას, რომელმაც ასევე ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში მოპოვებული ზოგიერთი ახალი მასლა წარმოაჩინა³, მაგრამ მან განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმო მ. თამარაშვილის მიერ გამოქვეყნებული

¹ გაბაშვილი ვ., ქართული დიპლომატიის ისტორიიდან (საქართველო და ანტიოსმალური კოალიციები XVI-XVII სს.) // მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. 31, თბილისი, 1954, გვ. III.

² ჟუჟუნაძე ო., XV საუკუნის პირველი ნახევრის საქართველოს საგარეო პოლიტიკის ისტორიისათვის // ქართული სამეფო-სამთავროების საგარეო პოლიტიკის ისტორიიდან, I, თბილისი, 1970, გვ. 26.

³ ტაბაღუა ი., საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), თბილისი, 1984; მისივე, საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XX ს-ის პირველი მეოთხედი) (1600-1628 წწ.), II, თბილისი, 1986; მისივე, საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XX ს-ის პირველი მეოთხედი), III (1628-1633), თბილისი, 1987.

დოკუმენტების შემოწმებასა და გასწორებას, თუმცა იდეურად მის პოზიციაზე დარჩა.

ცალკე მსჯელობის საგანია იმ მკვლევართა მიდგომა მ. თამარაშვილის მემკვიდრეობას უკრიტიკოდ, დღევანდელი პოლიტიკური კონიუნქტურის შესაბამისად რომ იხილავენ საქართველო-დასავლეთ ევროპის ურთიერთობას მთელ შუა საუკუნეებში და მხედველობიდან რჩებათ ქართველი პოლიტიკის მესვეურების პრაგმატიზმი. ყოველივე ამის შესახებ, საჭიროების შესაბამისად, წარმოდგენილია წინამდებარე ნაშრომში.

საქართველო-რომის ურთიერთობა XVI საუკუნეში

„ამ საუკუნემ საქართველოს დიდი და მრავალი გვარი უბედურება დაატეხა თავსა...“ წერდა მიქელ თამარაშვილი¹. მაგრამ არც მისი წინამორბედი XV საუკუნე იყო წარმატებული საქართველო-რომის ურთიერთობის გაღრმავებისათვის. მაშინ მომხდარ სერიოზული მოვლენები (ფერარა-ფლორენციის საეკლესიო კრების გადაწყვეტილებებმა, ე.წ. ანტიოსმალურ კოალიციაში საქართველოს ჩართვის მცდელობამ, „ანტიოქიის პატრიარქ“ ლუდოვიკო ბოლონიელის ავანტიურამ და კირ ნილოს უმედვეო ელჩობამ ესპანეთსა და რომში) იმით დამთავრდა, რომ საგრძნობლად შესუსტდა კონტაქტები საქართველოსა და რომს შორის. ასეთი მდგომარეობა, დამძიმებული ქრისტიანობისათვის უარყოფითი საერთაშორისო პროცესებითაც, აისახა საქართველო-რომის ურთიერთობაზე, რაც ყველაზე ნათლად გამოჩნდა მაშინ, როდესაც ფერარა-ფლორენციის საეკლესიო კრების შემდეგ, 1328 წელს თბილისში გადმოტანილი კათოლიკე ეპისკოპოსის კათედრამ არსებობა შეწყვიტა. აღსდგა იგი მხოლოდ 1493 წელს.

ძირითადად, სუსტი იყო საქართველო-რომის ურთიერთობა XVI საუკუნეში, რაც აისახა ამ პერიოდის ევროპული წყაროების სიმცირეშიც, თუმცა ეს არ ითქმის ამავე საუკუნის 80-90-იან წლებზე, ე.წ. ირან-ოსმალეთის მეორე ომის პერიოდზე. წყაროების სიმცირე განაპირობა გართულებულმა საერთაშორისო ვითარებამ: ოსმალების შეტევა ბალკანეთისა და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებზე, მის მიერ სავაჭრო-საქარაგნო გზების გადაკეცვა.

რადგან ოსმალეთი ევროპას უტევდა და ირანი და საქართველო თავიანთ ანტიოსმალური სამხედრო მოქმედებაში თავშეკავებულნი იყვნენ, უფრო სწორად, ირანი აღმოსავლეთ

¹ თამარაშვილი მ., სტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 69.

საქართველოს დაპყრობას ღამობდა, ასეთ ვითარებაში ცენტრალური ევროპის ქვეყნების ინტერესი საქართველოს მიმართ ნაკლები იყო.

ქართველთა ბრძოლამ დამპყრობლებისგან თავის დასაცავად, საკმაოდ სერიოზულად მიიპყრო ევროპის სახელმწიფოთა მეთაურთა ყურადღება მაშინ, როდესაც ოსმალეთის სახელმწიფო თავისი ძლიერების ზენიტისკენ მიდიოდა და სერიოზულ ხიფათს უქმნიდა ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებს. კონსტანტინოპოლის დაპყრობის შემდეგ, მეჰმედ II-მ XV საუკუნის 50-60-იან წლებში ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე დაიპყრო სერბია, ბოსნია, ჰერცეგოვინა და ალბანეთი, ვალახეთი ჩააყენა ვასალურ დამოკიდებულებაში. 70-ანი წლების შუა ხანებში თურქებმა დაიპყრეს ყირიმი, ქალაქი ტანა და ვენეციელებს საბოლოოდ გადაუკეტეს აღმოსავლეთთან სავაჭრო ურთიერთობის წარმოების საშუალება. ამავე პერიოდში თურქებმა დაიპყრეს ტრაპიზონი და თითქმის მთელი ანატოლია მდ. ეფრატამდე. სელიმ I-მა (1512-1520) ყურადღება გადაიტანა აღმოსავლეთისკენ და ირანთან წარმატებული ომის შემდეგ კავკასიაში დაიპყრო აზერბაიჯანი და სომხეთის ნაწილი, საქართველოს ნაწილი, დაღესტანი, ქურთისტანი, სირია, ეგვიპტე. ვენეცია იძულებული გახდა სულთნისთვის გადაეხადა ყოველწლიური ხარკი, რათა შეენარჩუნებინა კუნძულები – კრეტა, კვიპროსი და სხვა სამფლობელოები ხმელთაშუა ზღვაში.

ომპერია განსაკუთრებით გაფართოვდა სულეიმან I კანუნის დროს (1520-1566). მან დაიპყრო ბელგრადი და კ. როდოსი. უნგრეთის დიდი ნაწილი გადაიქცა ოსმალეთის პროვინციად. 1526 წელს სულეიმანმა ალყა შემოარტყა ვენას, მაგრამ ვერ აიღო, აღმოსავლეთში დაიპყრო ბაღდადი, ჩრდილო აფრიკაში ტრიპოლი და ალჟირი, მთელი არაბეთის ნახევარკუნძული.

სულეიმანის დროს ოსმალეთი აქტიურად ერეოდა ევროპულ პოლიტიკაში. საფრანგეთის მეფე ფრანცისკ I-მა ოსმა-

ლეთთან დადო ოფიციალური კავშირი ჰაბსბურგების წინააღმდეგ. სულთანმა შეღავათები მიანიჭა საფრანგეთის ვაჭრებს.

ოსმალების მიერ განხორციელებულ დაპყრობით ომებს აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ქვეყნებისათვის მხოლოდ პოლიტიკური ხასიათის გართულებები არ ახლდა, გაუარესდა მათი ეკონომიკური მდგომარეობაც. აღმოსავლეთისა და დასავლეთის დამაკავშირებელ გზებზე ოსმალების გაბატონებამ, ევროპის სახელმწიფოები აიძულა დაეწყოთ ახალი და უხიფათო გზების ძიება, რასაც შედეგად მოჰყვა ე.წ. დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენები. ამ პროცესმა ძირფესვიანად შეცვალა მსოფლიო კავშირურთიერთობის მთელი სისტემა. ახალმა საერთაშორისო სავაჭრო გზებმა და კავშირურთიერთობამ დიდი გავლენა მოახდინა მრავალი ქვეყნის, მათ შორის, საქართველოს ეკონომიკურ განვითარებაზე.

აღმოსავლეთ საქართველოს ერთ დროს მისადმი ვასალურ დამოკიდებულებაში მყოფი, ახლა უკვე გამუხლიმანებული ორი სახანო – შაქი და შირვანი ემეზობლებოდა. ორივეში განვითარებული იყო აბრეშუმის წარმოება, რომლის პროდუქტებიც საერთაშორისო ვაჭრობის მნიშვნელოვან საგანს წარმოადგენდა. XV ს. დასასრულსა და XVI ს. დასაწყისში აღმოსავლეთ საქართველოს სამეფოებს – ქართლსა და კახეთს, კეთილმეზობლური ურთიერთობა აღარ ჰქონდათ დასახელებულ პოლიტიკურ ერთეულებთან.

ირან-ოსმალეთის მეორე ომის დროს საომარი ოპერაციები ძირითადად საქართველოს ტერიტორიაზე მიმდინარეობდა. მაგრამ ქართველობა პასიური დამკვირვებელი არ იყო. აღმოსავლეთ საქართველო ჩაბმული აღმოჩნდა ოსმალეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში – ქართლის სამეფო და სამცხე-საათაბაგო იარაღით, კახეთის სამეფო დიპლომატიური საშუალებებით.

გართულებული საგარეო ურთიერთობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მომენტი იყო ის, რომ შესუსტდა რომთან და და-

სავლეთ ეროპასთან ურთიერთობა. გაძნელდა კათოლიკე მისიონერების საქართველოში მოღვაწეობა.

ევროპის სახელმწიფოებს, როგორც მაშინდელი წერილობითი წყაროებიდან ჩანს, ირანის წინააღმდეგ მებრძოლი საქართველო აინტერესებდათ იმდენად, რამდენადაც სამხრეთ კავკასიის ამ ქრიატიანულ ქვეყანასთან ბრძოლაში ჩაბმული ირანი სერიოზულად ვეღარ აბრკოლებდა ოსმალეთის აგრესიას სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპისა და საფრანგეთის მეტოქე შაბსურგების იმპერიის წინააღმდეგ. შაბსურგების სახელმწიფო, უნგრეთი და ოსმალეთისაგან ჯერ კიდევ დაუპყრობელი ბალკანეთის ხალხები დაინტერესებული იყვნენ იმ საქართველოთი, რომელიც ირანთან ერთად იბრძოლებდა ოსმალეთის წინააღმდეგ და, გარკვეული გაგებით, მდგომარეობას შეუძსუბუქებდა დასახელებულ ქვეყნებსა და ხალხებს.

ამგვარი დაინტერესების გამოხატულება იყო რომის პაპ პავლე III-ის მიერ 1545 წლის 17 ივლისს ქართლის მეფე ლუარსაბისათვის ნახჭევანში მოღვაწე წმ. დომინიკეს წესის მღვდლების – დომინიკესა და ბატისტას ხელით გაგზავნილი ეპისტოლე. ბატისტა დაახლოებული ყოფილა ქართლის მეფესთან, რომელიც იცნობდა წმ. დომინიკეს ორდენის იმ წევრებსაც, რომლებიც ქართლის სამეფოში იმყოფებოდნენ.

ეპისტოლეს ადრესატი, მართალია, ქართლის მეფეა, მაგრამ მასში გამოსჭვივის კათოლიკური ეკლესიის მეთაურის დაინტერესება და განწყობილება მთელი საქართველოს მიმართ. პაპის უმთავრესი მიზანი და მოწოდება იყო კათოლიკობის გავრცელება და პაპის უხენაესობის აღიარება საქართველოში. რომის აგენტებისა და ქართველი პოლიტიკოსების მიერ მიწოდებულ ინფორმაციაზე დაყრდნობით, პაპი დარწმუნებული იყო, რომ ლუარსაბ I ღვთისმოსაობის ერთგულებითა და აღფრთოვანებით თაყვანს სცემდა რომის წმინდა ეკლესიას და ყველა ეკლესიის მეთაურად მას აღიარებდა. ლუარსაბის კათოლიკობისადმი განწყობილებას თურმე იზიარებდნენ დასავლეთ საქართველოს (კოკატის/ქუთაისის) პატრიარქი, კა-

ხეთის (ზაგესის/ზაგემის) მეფე ლევანი, სამცხის (კელსეკის/ახალციხის) მთავარი ყვარყვარე¹ და საქართველოს ქალაქებისა და სამეფოების წარჩინებული მეფეები. პაპი, სავარაუდოა, თითოეული მათგანსაც ანალოგიური შინაარსის წერილებს გაუგზავნიდა.

პაპი ქართველ მბრძანებლებთან დაკავშირების სურვილს აყალიბებდა შემდეგნაირად: „ქრისტეს ამ ერთადერთ სამწყსოში (რომაულ/კათოლიკურ ეკლესიაში – ე.მ.) გვსურს შენი და სხვა ქართველი მეფეების შემოსვლა, ყველა მათი და მთელი ხალხის სულის საცხონებლად. ამიტომ, რამდენადაც ჩვენ ეს შეგვიძლია, უფლის მიერ მოვიწოდებით, რათა, როგორც ერთია ღმერთი და ერთია ნათლისღება, ასევე ყველა ჩვენთვის ერთი იყოს სარწმუნოება ქრისტეს სამწყსოსი და ვიყოთ წმ. დედა კათოლიკე ეკლესიის ერთობაში, რათა თქვენც, ჩვენთან ერთად და ჩვენი შემწეობით, ადვილად ეწიოთ ამ ბედნიერებას“².

პაპი ლუარსაბ მეფეს თხოვს რომში გაგზავნოს თავისი დესპანები, რათა მათი საშუალებით მეფის ქვეშევრდომნი გამოცხადდნენ რომის ეკლესიისა და მისი მეთაურის რომის პაპის შვილებად. პაპი ლუარსაბს მოუწოდებს: „ასევე შეაგულთანე ზემოხსენებული შენი მეზობელი სამი ქართველი მეფეც³, რათა შენს დესპანებთან ერთად გამოგზავნონ თავიანთი დესპანებიც და მათი საშუალებით მორჩილება აღუთქვან რომის წმ. მსოფლიო ეკლესიას და ჩვენ, რომელიც მას

¹ იგულისხმება ყვარყვარე III (1516-1535), მაგრამ ამ დროს ათაბაგია ჯიხოსრო II.

² ტაბაღუა ი., საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, I (XIII-XVI სს.), გვ. 232; თამარაშვილი მ., ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, გვ. 71.

³ პაპი ათაბაგსაც მეფედ მოიხსენიებს.

განვაცხადებთ. თუ შენ საჭიროდ დაინახავ, სხვა მეფეებსაც გაუვ ზავნე ამ წერილების თითო პირი¹.

მჯერავს, ქართველ პოლიტიკოსები ითვალისწინებდნენ რომის დაინტერესებას საქართველოში კათოლიკობის გავრცელების შესახებ, ამიტომ მათ მიერ რომში გაგზავნილ წერილებში (არ გამოვრიცხავ, კათოლიკე პატრები ქართული სამეფო კარის კარნახითაც წერდნენ) იყო თხოვნა, მეზობელი მუსლიმი მეზობლებისაგან თავდაცვაში დახმარების შესახებ და იქვე აღნიშნული იყო ქართველთა სიმპათიებზე კათოლიკური ეკლესიისა და პაპის მიმართ. მაგრამ პაპები, შესაძლებლობებიდან და ინტერესიდან გამომდინარე, ქართველებს ეხმიანებოდნენ მხოლოდ თავათვის საინტერესო ერთ საკითხზე – საქართველოში კათოლიკობის გავრცელებაში დახმარებაზე.

ფრიად საყურადღებოა, რომ იგივე პაპი საქართველოში თავის ელჩად დანიშნულ ნახჭევანელ არქიეპისკოპოს სტეფანეს წერს: დასახელებული ქართველი მეფეები „სულიწმინდის მადლის ჩავონებით, აღიარებენ ყველა ეკლესიების თავად (მეთაურად – ე.მ.) რომის წმიდა ეკლესიას და ჩვენც და ყველა ჩვენს წინა მოსაყდრეთ რომის მღვდელმთავრებს გულმხურვალებით გვრაცხვენ იესო ქრისტეს მონაცვლედ და მოციქულთა მთავრის წმიდა პეტრეს მოსაყდრედ; გულით მოწადინებული არიან მთლად თავისის ერთიურთ მიიღონ წმიდა კათოლიკე სარწმუნოება რომის ეკლესიის დოგმატის თანახმად... ეგრეთვე თავიანთის გარდაწვეტილების დასამტკიცებლად... თავიანთ სამეფოებში დაუწყვიათ ეკლესიების და მონასტრების აშენება ღვთის სახელის საქებ-სადიდებლად...“²

¹ ტაბაღუა ი., საქართველო ვეროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), გვ. 233. თამარაშვილი მ., ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, გვ. 72.

² თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, 74-75.

პაპის წერილი საინტერესოა მრავალმხრივ. პირველ რიგში ყურადღებას იქცევს ის გარემოება, რომ პაპს წერილში დასახელებული „ფაქტები“ ამოუკრებიან იმავე ნახტევანელი არქივისკოპოს სტეფანესა და სხვათა მოხსენებებიდან. ქართველი მეფეების, მთავრისა და მთელი ქართველი ხალხის მიერ „კათოლიკე“ სარწმუნოების აღიარება „რომის დოგმატიკის თანახმად“ და კათოლიკური ეკლესია-მონასტრების მშენებლობა, რა თქმა უნდა, სიმართლეს არ შეეფერებოდა. როგორც ჩანს, პაპს ეჭვი ეპარებოდა სტეფანეს და სხვა ინფორმატორთა მიერ რომში გაგზავნილი ან პირადად ჩატანილ ცნობებში. ამიტომ იგი ნატრულობს: *„იმ სამთავროებში რომ გაიგზავნებოდნენ იმისთანა პირნი, რომელთაც შეეძლოსთ სიყვარულის და კათოლიკე სარწმუნოების შთანერგვა მეფეთა და ერთა გულში... დიდის სიადვილით შეუერთდებოდნენ ისინი რომის ეკლესიას“¹.*

XVI ს. მეორე ნახევარში სვიმონ I-ს მიუღია რომის პაპის წერილი², რომლის შინაარსი ცნობილი არ არის. ამის შესახებ ვიგებთ ქართლის მეფის საპასუხო წერილიდან, რომელშიც მოთხრობილია ქვეყნისა და მეფის მიერ გადატანილ ტანჯვასა და უბედურებაზე. სვიმონი პაპს თხოვს გააგრძელონ ერთმანეთთან მიმოწერა და პაპმა ლოცვის დროს არასოდეს დაივიწყოს და მოიხსენიოს ქართველი მეფე. არ ჩანს წერილი რომელი პაპის სახელზე დაიწერა, ან რა მიზანს ემსახურებოდა იგი, თუ ჩემი ვარაუდი სწორია, რომ სვიმონ მეფეს პაპისათვის წერილი უნდა გაეგზავნა დაახლოებით 1578 წელს, იმ დროს პონტიფიკი იყო გრეგორი XIII (1572-1585).

¹ იქვე.

² ჩემი აზრით, წერილი დაიწერა იყოს სვიმონ მეფის მიერ ირანში ტყვეობიდან დაბრუნების (1578 წ.) შემდეგ, ახლო პერიოდში. ვრცლად იხ. *მამისთვალისშვილი ე., საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I, XV-XVII სს.*, გვ. 310-311, შენ. 2.

1590 წლის დასაწყისში რომის პაპს წერილი გამოუგზავნია კახეთის მეფე ალექსანდრე მეორისთვისაც. ამ წერილის შესახებ ინფორმაცია მოცემულია ს. ა. ბელოკუროვის მიერ გამოქვეყნებულ მასალებში, რომელსაც ივ. ჯავახიშვილი შემდეგ კომენტარს უკეთებს: ალექსანდრე მეფის ერთი სომეხი ვაჭარი რომში პაპთან ყოფილა. როდესაც პაპს მისი სადაურობა გაუგია, საყვედური გამოუთქვამს, რომ კახეთის ქრისტიან მეფეს მისთვის დესპანი და ეპისტოლე არასოდეს გაუგზავნია. პაპს ვაჭრისათვის დაუვალებია, დაბრუნებულიყო კახეთში და ალექსანდრე მეფისათვის მისი სიტყვიერად დანაბარები გადაეცა. პაპი თავის სურვილს სოვდაგარს კახეთის მეფესთან წერილობით იმიტომ არ ატანდა, რომ მას ოსმალეთის ტერიტორიაზე უნდა გაეგლო და ეპისტოლეს წაღება საშიში იყო. პაპი მოითხოვდა, რომ კახთა მეფეს პაპთან დესპანი და ეპისტოლე გაეგზავნა ან ამავე ვაჭრისთვის მხოლოდ ეპისტოლე გაეტანებინა. პაპმა ალექსანდრე II-მ სოვდაგარს მეფის მთელი ქონება რომში დაატოვებინა, იმ პირობით, რომ როდესაც იგი უკან მობრუნდებოდა ყველაფერს უკლებლივ მიიღებდა. პაპმა სოვდაგარს რომში დაბრუნება რუსეთის გზით ურჩია.

სოვდაგარმა ალექსანდრე მეფეს, როგორც ჩანს, იმდენად საინტერესო სხვა მრავალი ინფორმაციაც მიუტანა, რომ მან მაშინვე გადაწყვიტა არა მხოლოდ რომის პაპთან, არამედ ესპანეთის მეფისთვის და წმ. რომის იმპერიის იმპერატორისთვისაც იმავე სოვდაგარის თანხლებით თავისი დესპანი და წერილებიც გაეგზავნა. მეფემ, პაპის რჩევის გათვალისწინებით, დესპანის გაგზავნა მოინდომა რუსეთის გზით და იმ დროს კახეთში მყოფ რუს ელჩებს, რომლებიც უკვე სამშობლოში ბრუნდებოდნენ, თხოვა მისი ელჩიც თან წაეყვანათ და ევროპაში გამგზავრებაში დახმარებოდნენ. მაგრამ რუსმა ელ-

ჩებმა სასტიკი უარი თქვეს¹. არაა ცნობილი ალექსანდრე I-მა თავისი განზრახვის შესრულება სხვა გზით შეძლო თუ არა. არც ის არის ცნობილი მისმა ვაჭარმა-დესპანმა შეძლო რომში ჩასვლა და იქ დატოვილი ქონების დაბრუნება.

მისიონერების ან დასავლეთ ევროპის სხვა წარმომადგენლების მიერ საქართველოდან დასავლეთში ხშირად არასწორი ინფორმაცია რომ იგზავნებოდა და ქართველების კათოლიკობისადმი მიდრეკილებაზე მცდარ წარმოდგენას უქმნიდნენ კათოლიკური ევროპის მეფე-მთავრებსა და ეკლესიის მესვეურებს, საქართველოს რომთან ურთიერთობის შემდგომი პერიოდის ნარკვევში კიდევ უფრო ნათელი გახდება.

¹ ჯავახიშვილი ივ., *ქართველი ერის ისტორია*, IV, თბილისი, 1967, გვ. 321.

**კათოლიკე მოღვაწეთა გზებზე კათოლიკობის
ბავრცელის შესახებ საქართველოში
(XVII ს. I მესამედი)**

XVII-XVIII საუკუნეები უაღრესად რთული და საბედისწეროა ქართველი ხალხის ისტორიაში. ამ დროს განსაკუთრებული სიმწვავეთ დადგა რწმენის საკითხი – გადარჩენა მამა-პაპათა მიერ თავგანწირული ბრძოლით მოტანილი ქართული მართლმადიდებლური სარწმუნოებისა. მის კონკურენტებად თვით საქართველოში გამოდიოდა რომის კათოლიკობა, ბერძნული მართლმადიდებლობა, სომხური გრიგორიანობა და ისლამი. თითოეულ მათგანს ზურგს უმაგრებდა სერიოზული ძალა თავისი პოლიტიკური და ეკონომიკური შესაძლებლობებით და დახვეწილი დიპლომატიით. მათთან დასაპირისპირებლად საჭირო იყო მთელი ერის სულიერი და ინტელექტუალური ენერჯის და დიპლომატიური ნიჭის მობილიზება.

ჯერ კდეც XIV საუკუნის პირველ ნახევარში რომის პაპის იოანე XXII-ის დროს (1316-1334) შეიქმნა ინსტრუქცია აღმოსავლეთის ხალხებისათვის (სარკინოზების, კერპთაყვანისცემლების, ბერძნების, ბულგარელების, ყუმანების, იბერების, ალანების, ყაზარების, გოთების, სიხების, რუტენების (რუსების?), იაკობიტების, ნუბიელების, ნესტორიანების, ქართველების, სომხების, იუდეველების და სხვათა), იქ სადაც მოღვაწეობდნენ კათოლიკე მისიონერები. როგორც ჩანს, მიუხედავად იმისა, რომ ამ დროს საქართველო გიორგი V ბრწყინვალეს უკვე გაერთიანებული ჰქონდა, ინსტრუქციაში საქართველო მაინც ორ ნაწილად – აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოებად არის დასახელებული.

პაპი მიმართავს მისიონერებს: *„იმისათვის, რომ თქვენ მოვაღებოთ უფრო საპატიო იყოს და ღირსებით შესრულებული, ავტორიტეტულად ამ წერილით ნებას გრთავთ, იმ მიწებზე, სადაც სამოციქულო ტახტის ხელმძღვანელობას არ ცნო-*

ბენ, თქვენ შეგიძლიათ იქადაგოთ უფლის სიტყვები და იქ იცხოვროთ; მიუხედავად იმისა, რომ ზოგიერთი ეკლესიიდან განკვეთას იმსახურებს, მაინც საუბარში, პურობის დროს, სხვადასხვა ვითარებაში მათთან უშიშრად ვქონდეთ ურთიერთობა, რათა მოაქციოთ ისინი, მონათლოთ, წმინდა ეკლესიის ზიარება მიაღებინოთ ბავშვებს და სხვებს, ვისაც სურს ქრისტიანული სარწმუნოების ერთიანობას შეუერთდეს...⁴

XVII ს. დასაწყისიდან რომში განიზრახეს კათოლიკობის პროპაგანდის გააქტიურება საქართველოში. რომში, ითვალისწინებდნენ რა აღმოსავლეთ საქართველოზე ირანის გავლენას, გარკვეული მნიშვნელობა მიანიჭეს შაჰის ავტორიტეტის გამოყენებას კათოლიკობის წარმატებისათვის. იმედის მომცემი ცნობები მოდიოდა ირანში მოღვაწე მისიონერებისაგან. საინტერესოა, რომ ანტონიო გოვეა², რომელიც 1611 წელს წერდა თავის „სამახსოვრო ირანში ქრისტიანობის საკითხების შესახებ“; თავად შესწრებია შაჰ-აბასი როგორ არიგებდა ქართველთა ელჩებს: „უთხარით თქვენს მეფეს, თუ ის ქრისტიანია, უნდა ემორჩილებოდეს რომის უწმინდეს პაპს,

¹ ტაბაღუა ი., საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნთსაცავებში (XIII-XVI სს), I, გვ. 211.

² ანტონიო ფრანსისკო დე გოვეა (1575–1628), პორტუგალიელი მისიონერი და ისტორიკოსი, ავგუსტინელი ბერი. 1597 წ. ის გაემგზავრა ინდოეთში, მონაწილეობდა ესპანეთის მეფე ფილიპე III-ის მიერ 1604 წელს ირანში გაგზავნილ ელჩობაში, რომელსაც დაევალა სავაჭრო ურთიერთობის დამყარება ამ სახელმწიფოსთან. 1611-ში გოვეამ ლისაბონში გამოაქვეყნა თავისი მოგზაურობის შთაბეჭდილებები. მასში არის უადრესად საინტერესო ცნობები ირანში მცხოვრებ და მოღვაწე ქართველებზე. *Aantonio de Govea, Relations des grandes Guerres et Victoires obtenues par le roy de Perse Cha Abbas contre les Empereurs de Turquie Mahomet et Achmet son fils...Rouen, 1646.*

ვინაიდან მე კარგად ვიცი, რომ ის, ვინც ამას არ აკეთებს – ის არ არის კარგი ქრისტიანი“¹.

1614 წლის 14 იანვარს ძმა მეღშიორ ღუშ ანუოში და ძმა ხოან დე სან ხოსე თავიანთ მოსხენებით ბარათში წერდნენ, რომ „მეტად სასურველი იქნებოდა გაიგ ზავნოს იქ (საქართველოში – ე.მ.) სარწმუნოების მქადაგებლები. მაგრამ დღემდე ამის გაკეთება შეუძლებელია, რადგან ეს სამეფო-სამთავროები მდებარეობენ ირანსა და თურქეთს შორის. ახლა არც ერთ კათოლიკეს არ შეუძლია იქ შევიდეს. ეს შეიძლება მხოლოდ მას შემდეგ, რაც თქვენს უდიდებულესობას ექნება მეგობრობა შაჰთან“². იმავე მოსხენებაში ნათქვამია, რომ 12 წლის წინათ იგივე სასულიერო ძმები საქართველოში ყოფილან, სადაც მათთვის მოღვაწეობის უფლების მიცემას დაპირებინან იმ შემთხვევაში, თუ ამაზე ირანის შაჰის და საქართველოს პატრიარქის თანხმობა იქნებოდა. და ბოლოს, ყველაფერი ისე უნდა მომხდარიყო, რომ „არ დარღვეულიყო მათი (ქართველების – ე.მ.) წეს-ჩვეულებები“. იმავე დროს მისიონერები მოითხოვდნენ, გაეგზვნათ ორი ავგუსტინელი ბერი ქართლისა და კახეთის მეფეებთან – ლუარსაბთან და თეიმურაზთან, რომლებიც „ხარკს უხდიან შაჰს... იმავე დროს თხოვეთ შაჰს, რომ მან იმავე მამების საშუალებით მისწეროს წერილები სხენებულ ქართველ მეფეებს ამ მეგობრობის შესახებ, რათა ისინი უკეთ მიიღონ. ასეთი მოქმედებით ჩვენ ვიქნებოდით დამშვიდებულნი, შევალთ რა ამ ქვეყანაში და შევძლებთ ნელ-ნელა უფრო დავრჩეთ და სხვადასხვა შემთხვევაში, ნელ-ნელა სხვა ქართველ მთავრებთანაც დაგამყაროთ ურთიერთობა“³.

¹ ლუის ხილი ფერნანდესი, ი. ტაბაღუა, დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში (XV-XVII სს.), მადრიდი, 1991, გვ. 375, დოკ. №42.

² იქვე, გვ. 377, დოკ. №43.

³ იქვე, გვ. 377-379.

ცნობილია, რომ შაჰ-აბასი არ იყო რელიგიური ფანატიკოსი. რელიგიას, რომელიც არ უნდა ყოფილიყო, ის აფასებდა თავისი პოლიტიკური მიზნების მიხედვით. ცნობილი იყო, აგრეთვე, მისი „კეთილგანწყობა“ კათილოკობის მიმართ. იგი გარკვეულ დროს კათოლიკობას მფარველობდა იმის მოლოდინში, რომ ოსმალეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში დახმარებას მიიღებდა ევროპის კათოლიკური ქვეყნებიდან. მაგრამ, როდესაც დაინახა, რომ ისინი მხოლოდ სიტყვიერი თანაგრძნობით შემოიფარგლებოდნენ და ამ ორი ქვეყნის ერთმანეთთან შეჯახებას ლამობდნენ, იმავე დროს ოსმალეთთან თავიანთი სავაჭრო საქმეების მოგვარებას ცდილობდნენ და სარფიან ხელშეკრულებებსაც აფორმებდნენ, ამის შემდეგ მან სრულიად გაწყვიტა კავშირი რომის წარმომადგენელ კარმელიტებთან და ესპანეთის მფარველობაში მყოფ ავგუსტინელებთან, სამაგიეროდ, კავშირი დაამყარა საფრანგეთის მთავრობის მფარველობაში მყოფ კაპუცინებთან და ინგლის-ჰოლანდიელ პროტესტანტებთან. მან წარმატებით გამოიყენა ინგლისელებთან კავშირი და მათი დახმარებით ხელთ იგდო სტრატეგიული და სავაჭრო ნავსადგური ორმუზი. ამ დიდი წარმატების შემდეგ შაჰ-აბასმა ინგლისელებიც მოიშორა და მთლიანად თავის ხელში აიღო ირანის საგარეო ვაჭრობა.

რომში ფიქრობდნენ, რომ რამდენადაც ქართველებმა ქრისტიანობა ბერძნებისაგან მიიღეს და არა რომაელებისგან, ამდენად მათ საეკლესიო წესებში შეცდომები უნდა ყოფილიყო. ერთ-ერთ საბუთში, რომელშიც გადმოცემულია საქართველოს გაქრისტიანების და საქართველო-რომის ურთიერთობის მოკლე ისტორია, ნათქვამია: „ამ ქართველებმა, რომლებიც შორს იყვნენ წმ. სამოციქულო ტახტიდან, ბერძნების თითქმის ყველა დაბნეულობა და ზოგიერთი ცრუმორწმუნოება შეითვისეს. ანტიოქიის პატრიარქმა კი მათ სქიზმა დაუწერგა“¹.

¹ ტაბაღუა ი., საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), II, გვ. 181.

პაპის კურიაში მიაჩნდათ, რომ აღნიშნულის მიუხედავად საქართველოში კათოლიკობი მაინც იხეიმებდა. ამ საქმის წარმატებით განხორციელება იოლი იყო. ამგვარი მოსაზრების ჩამოყალიბებას ხელი შეუწყო იმ ინფორმაციამ საქართველოზე, რომელსაც რომში აგზავნიდნენ მოგზაური-მისიონერები, ვაჭრები და დიპლომატები. იმის შესახებ თუ როგორი წარმოდგენა ჰქონდათ რომში საქართველოსა და ქართველებზე, განსაკუთრებით კარგად გამოჩნდა დომინიკანელი¹ ბერის, მამა გრეგორიო ორსინის² მიერ 1626 წლის 9 დეკემბერს წმ.

¹ 1214 წელს ესპანელი აზნაურის წმ. დომინიკის ირგვლივ ტულუზაში ჩამოყალიბდა თემი. მისი წესდება დაამტკიცა პაპმა ონორიუს III-მ 1216 წელს. დომინიკელების მოღვაწეობის უმნიშვნელოვანესი მიმართულება იყო ღვთისმეტყველების ღრმა შესწავლა განსწავლული მქადაგებლების მოსამზადებლად. ორდენის ცენტრები იყო ცნობილი საუნივერსიტეტო ქალაქები – პარიზი და ბოლონია. მათ გააჩნდეს ფართო სამისიონერო მოღვაწეობა, დააარსეს მრავალი მონასტერი, საღვთისმეტყველო კათედრები ცნობილ უნივერსიტეტებში. 1220 წელს ორდენი ღარიბულად გამოცხადდა. მის წევრებს უარი უნდა ეთქვათ ქონებასა და შემოსავალზე, უნდა ეცხოვრათ მოწყალებით. მისი საქმიანობის მთავარი სფეროები იყო სახარების პროპაგანდა, მეცნიერების შესწავლა, განათლება, ბრძოლა ერესის წინააღმდეგ და სამისიონერო მოღვაწეობა. რწმენის სიწმინდისათვის ბრძოლაში შეუპოვრობისათვის მათ „ღვთის ძაღლების“ (Domini canes) სახელი დაუმკვიდრდათ. ამჟამადაც ერთ-ერთი ყველაზე გავლენიანი ორდენია.

² ორსინი გრეგორიო დაიბადა რომში. 1608 წ. მონასტერში მიაბარეს, ერთი წლის შემდეგ ბერად აღიკვეცა. 1612 წ. ის, ე.წ. ახლო აღმოსავლეთის კონგრეგაციის კონსტანტინოპოლისა და არქიპელაგის კუნძულების ვიკარიუსად დაინიშნა. 1613 წ. მან მთავარი მქადაგებლის ტიტული მიიღო. 1616 წლიდან მინერვის კათოლიკურ უნივერსიტეტში თეოლოგიის კურსს კითხულობდა. 1623 წ. 23 თებერვალს, პაპის ნებართვით, დისერტაციის დაუცველად, მაინიჭეს თეოლოგიის მაგისტრის წოდება.

პროპაგანდა დე ფიდესათვის გაგზავნილ მოხსენებაში. მან ოთხ მუხლად ჩამოაყალიბა ის სამუშაო, რომელიც დასახელებულ ორგანიზაციას უნდა ჩაეტარებინა კათოლიკობის გავრცელებისათვის საქართველოში. ორსინი წერდა: „*ქართველ-*

1623 წ. ორსინი დომინიკანელთა ჯგუფში ჩაირიცხა და სომხეთში გაგზავნეს საღაც ერევნის ვიკარიუსის პოსტი დაიკავა. მან ერევნიდან ვატიკანში გაგზავნა წერილი, რომელშიც ასახულებდა საქართველოში სამისიონერო მუშაობისათვის ხელსაყრელი პირობების არსებობას.

ავგუსტინელმა ბერებმა რომში მიმავალ ორსინის გადასცეს „*ნამდვილი ამბები უბრწყინვალესი ქეთევან დედოფლის მოწამებრივი სიკვდილის შესახებ ირანის სამეფოს დედაქალაქ შირაზში შაჰ-აბასის ბრძანებით, 1624 წ. 22 სექტემბერს, აღწერილი შირაზის წმ. ავგუსტინეს ორდენის მონასტრის ბერის, მამა, მორჩილი ამბროსიო დიუშ ანუხის მიერ*“. როგორც ვარაუდობენ „ნამდვილი ამბები“ საფუძვლად დაედო ორსინის იმ მოხსენებით ბარათს, რომელიც 1626 წ. თებერვალში წარუდგინეს წმ. კონგრეგაცია დე პროპაგანდა ფიდეს. ორსინი გარდაიცვალა ჩივიტავეკიაში 1627 წელს.

წმ. ავგუსტინეს ორდენის ბერი, მამა მანოელ და მადრე დე დეუსი სწერდა (1627. 24. V) პიეტრო დელა ვალეს რომში: „*მე არ ვიგზავნი ცნობას შირაზში ქეთევან დედოფლის სიკვდილის შესახებ, რადგან მორჩილმა მამამ, მამა გრეგორიომ (ორსინი-ე.მ.) წაიღო ეს ცნობა და თქვენი ღრმად პატივცემული მოწყალეობა რომში გაეცნობა მას*“. თავის მხრივ მამა ამბროსიო დუშ ანუხის გორიდან გაგზავნილი წერილით (1627. 27. IV) რომის პაპსა და პროპაგანდა ფიდეს კარდინალებს მოუთხრობდა დედოფლის წამების შესახებ, რაც მან აღწერა „*მამა გრეგორიოს მიერ (რომში – ე.მ.) ჩატანილ, მისი უწმინდესობისათვის გაგზავნილ წერილში*“. *თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, ტფილისი, 1902; გულბენკიანი რ., ნამდვილი ცნობები საქართველოს დედოფლის ქეთევანის მოწამებრივი სიკვდილის შესახებ. ფრანგულიდან თარგმნეს ი. ტაბალუამ და ც. ბიბილეიშვილმა, თბილისი, 1987.*

თა შორის კათოლიკური სარწმუნოების გავრცელება ძლიერ ადვილ საქმედ მიძანია და აი რატომ: 1. რადგან ადვილად დასაყვავებელი, მორჩილი, უბრალო და კარგი მდგომარეობის ხალხი არიან; 2. რადგან სამოციქულო რომის წმიდა საყდარს რამდენიმე გზის მორჩილებისა, გულმხურვალებისა და ერთგულების გრძნობით სავსე წიგნი მოსწერეს; 3. ... 1613 წ. კახეთის მეფე თეიმურაზმა და სხვა ქართველმა თავადებმა დაუმტკიცეს პორტუგალელ პატრ გვილელმოს... და იოანე თავდოს კარმელიტანს... ეკლესიები და ადგილები მისცეს საცხოვრებლად. ხსენებულმა მთავრებმა იმ პატრებს თხოვეს საიდუმლოს მიღება, მათთან აღსარება თქვეს და ეზიარნენ მათისავე ხელით. ესრეთ საქართველოში აღასრულეს ყველა წესი და ტიპიკონი კათოლიკური სარწმუნოებისა, თუმცა ხსენებულმა მონაზონებმა იქ ვერ დაამყარეს თავიანთი სახლი და ეკლესია აბაზ ირანის მეფის მიერ ატეხილი სამწუხარო ომის მიზეზით... 4. კათოლიკური სარწმუნოების ადვილად გავრცელება მით უფრო დასაჯერებელია, რომ ქართველები მეტად ღვთისმოსიანი არიან, სარწმუნოების ერთგული მსახურნი, მოსაზნი ღვთიმშობლისაც, მთავარ მოციქულთა პეტრესი და პავლესი და სხვა წმიდათა, მეტადრე წმიდა გიორგისა, რომელსაც განსაკუთრებით თავყანს სცემენ...⁴

ვალე (Valle) პიეტრო დელა (11. IV. 1586, რომი, – 21. IV. 1652, იქვე), იტალიელი განმანათლებელი, საზოგადო მოღვაწე, მოგზაური, აღმოსავლეთმცოდნე, ლიტერატორი, თეოლოგი, დიპლომატი, მუსიკათმცოდნე. იცოდა მრავალი ენა. ეკუთვნოდა რომის ცნობილ არისტოკრატთა გვარს. 1614–26 იმოგზაურა აღმ. ქვეყნებში (ოსმალეთი, არაბეთი, პალესტინა,

¹ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 86-87; მისივე, ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, გვ. 551-552.

ეგვიპტე, ერაყი, სპარსეთი, ინდოეთი), რამდენიმე წელი დაყო შაჰ-აბას I-ის კარზე. აქ იგი დაუახლოვდა სპარსეთში მცხოვრებ ქართველებს (მათ შორის ქეთევან დედოფალს), ჰქონდა მათთან მიმოწერა, რის საფუძველზეც აღწერა საქართველო და ქართველები.

1626 წ. 28 მარტს ვალე დაბრუნდა რომში და პაპ ურბან VIII-ს წარუდგინა მოხსენება საქართველოს შესახებ (გამოქვეყნდა 1627). ვალე ცდილობდა, ვატიკანის ხელისუფლება დაერწმუნებინა, რომ საქართველო – დამოუკიდებელი და ქრისტიანული სახელმწიფო – სავსებით შესაძლებელი იყო, შემდგომში კათოლიკე ქვეყანა გამხდარიყო, რაც მას სასიკეთოდ მოუბრუნდებოდა. მაგრამ, ვალეს აზრით, პირველ რიგში საჭირო იყო საქართველოს მიმე პოლიტ. მდგომარეობით სათანადო დაინტერესება, უნდა დასრულებულიყო ის დაუშვებელი ინდიფერენტიზმი, რასაც აქამდე იჩენდა მთელი კათოლიკური სამყარო და მისი ციტადელი – ვატიკანი – საქართველოსა და მისი ხალხისადმი. „მოხსენებაში“ აღწერილია საქართველოს გეოგრაფია, საზოგადოებრივი წყობილება, საეკლესიო ორგანიზაცია; დახასიათებულია შაჰ-აბასის პოლიტიკა საქართველოს მიმართ. აბას I-ის მიერ მრავალი ათასი ქართველის სპარსეთში იძულებით გადასახლებას იგი „ქართველების დიდ გადასახლებას“ უწოდებს. პიეტრო დელა ვალე, თეიმურაზ I-ის პოლიტიკის დახასიათებისას, მიუთითებს მის რუსულ ორიენტაციაზე და სხვ.

მოხსენებაში ვალე გიორგი სააკაძის პიროვნებას მუქ ფერებში წარმოაჩენს, როგორც რენეგატსა და საქართველოს მოღალატეს. მხოლოდ წერილის ბოლოს გაკვრით მიანიშნებს იმ უდიდეს პოზიტიურ როლზე, რომელიცაც გ. სააკაძემ ისტორიული მოვლენების შემდგომ განვითარებაში ითამაშა, კერძოდ, როგორ ჩაშალა სპარსეთის შაჰის ვერაგული გეგმები საქართველოს მიმართ.

ვალეს ცნობით (1627 წ.), ოდიშისა და გურიის სამთავროს ქვეშევრდომები გულთბილად იღებდნენ თავიანთ ქვეყა-

ნაში კაზაკებს, რომლებიც დნეპრის შესართავთან ცხოვრობდნენ. თვით პოლონეთის ხელმწიფეს მიმოწერა და მეგობრობა ჰქონდა ქართველ მთავრებთან. „ხშირად ერთი ქვეყნიდან მეორეში სავაჭრო ხომალდები დადიოდნენ. კაზაკები ხშირად მთავრების სავაჭრო გემებს მფარველობდნენ“. „მოხსენების“ ქართული თარგმანი პირველად 1879 გამოქვეყნდა „ივერიაში“.

ვალე საქართველოში კათოლიკური (თეატინელთა) მისიის მოწყობისა და რომში პირველი ბეჭდური ქართ. წიგნების გამოცემის ინიციატორი იყო ნიკიფორე ირბახთან (იხ. ჩოლოყაშვილი ნიკოლოზ) ერთად; აქტიურად მონაწილეობდა ახალგაზრდა ქართველებისათვის რომში კათოლიკეთა კოლეგიუმის დაარსებაში.

ვალემ მეორედ იქორწინა ტყვეობიდან მის მიერ გამოსყიდულ სპარსეთის კარზე მეოფ ქართველ ქალზე – თინათინ-მარია ძიბაზე, რომელთანაც 14 შვილი შეეძინა. 1630 წლის 18 მაისს ვალე გორის მისიის ხელმძღვანელ დონ პიეტრო ავიტაბილესადმი გაგზავნილ წერილში წერდა „... საქართველო მუდამ ჩემს გულშია. ახლა ჩემი სიყვარული მისადმი უფრო გაძლიერდა. მე ვალში ვარ... ქართველი ხალხის წინაშე. ამ სიყვარულის ნიშნად ჩემს ქალიშვილს დავარქვი რომიბერი (რომი და იბერია), რადგან მსურს ჩვენი ორი ერი მუდამ მჭიდრო კავშირში იყოს ერთმანეთთან...“¹.

ნაშრომში მრავალჯერ იქნება დამოწმებული მისი ცნობები საქართველოს შესახებ.

¹ Ватейшвили Дж. Л., Грузия и европейские страны, т. 1, кн. 2, М., 2003; Полиевктов М. А., Европейские путешественники XIII–XVIII вв. по Кавказу, Тфл., 1935. მამისთვალისშვილი ე., ვალე პიეტრო დელა // საქართველოს ენციკლოპედია, 3, თბილისი, 2014, გვ. 141-142; <http://georgianencyclopedia.ge/index.php/%E1%83%95%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%94>

რათა რომს გარკვეული ნაბიჯები გადაედგა საქართველოში კათოლიკობის დასანერგად, მნიშვნელოვანი წვლილი ჰქონდა პიეტრო დელა ვალეს, რომელმაც ასევე ვრცელი მოხსენება წარუდგინა პაპ ურბან VIII-ს. პიეტრო დელა ვალეს აზრით, საქართველოში წარმატებისათვის აუცილებელი იყო ადგილობრივი მეფის მხარდაჭერის მოპოვება, მისიონერების მიერ ქართული ენის შესწავლა და ბოლო უნდა მოღებოდა იმ გულგრილობას, რომელიც რომმა გამოიჩინა საქართველოს მიმართ¹.

პიეტრო დელა ვალე ცდილობდა კათოლიკური ეკლესიის მესვეურთა, პირველ რიგში, პაპის ინტერესები საქართველოს მიმართ იმ მხრივაც გაეღვივებინა, რომ ქართველები ბერძნებისაგან სხვა დადებითი მხარეებით განსხვავების გარდა, იმითიც განსხვავდებოდნენ, რომ ისინი არ აყენებდნენ პრეტენზიას კონსტანტინოპოლის ეკლესიის უპირატესობის შესახებ, მიუხედავად იმისა, რომ სცნობდნენ მის პატრიარქს, არ იყვნენ მისადმი დაქვემდებარებაში. იქვე პიეტრო დელა ვალე შენიშნავს, რომ მისთვის ცნობილი არ არის რაიმე იურისდიქცია, რომლის მიხედვითაც სარგებლობს კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ქართულ ეკლესიაში. „ამის გარდა, ისინი დიდ მოკრძალებას განიცდიან რომის და წმ. პეტრესა და წმ. პავლეს მიმართ, დიდად პატივს სცემენ რომის მღვდელმთავარს, ბერძნების მსგავსად არ განიცდიან მისდამი დიდ მტრობას პრიმატთან დაკავშირებული დავის გამო. ისინი არ არიან ბერძნების მსგავსად ქედმაღალნი, ჯიუტნი, მატყუარები და ორპირნი შესათანხმებელ საქმეებში; უფრო მეტიც, არიან მოკრძალებულნი, დამყოლნი, გულკეთილნი, გულწრფელნი და ისე ადვილათ დასაყოლიებელნი, რომ ამის გამო მათ მაჰმადიანებისაგან მრავალი ტანჯვა განიცადეს... ყველა

¹ თამარაშვილი მ., ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, გვ. 553.

ეს გარემოება სინამდვილეში ჰქმნის იმის პირობას, რომ იოლი იქნება მათი მოქცევა (კათოლიკობაზე – ე.მ.), თუ მონღოლებით მიღწევებს მათს, ამ მიზნისათვის საჭირო სწავლებას ჩვენნი (მისიონერები – ე.მ.), რომლებიც იქ წავლენ და იცხოვრებენ მათს მიწა-წყალზე და კარგად ეცოდინებათ მათი ენა⁴.

პიეტრო დელა ვალე ვარაუდობდა, რომ იმ შემთხვევისათვის, თუ რომის პაპი გადაწყვეტდა დახმარებოდა საქართველოს, რაც მისი აზრით, გაკათოლიკებით უნდა დამთავრებულიყო და ამ მიზნით მისიონერებს გაგზავნიდა, მაშინ მათ უნდა ესარგებლათ სამი გზით: პირველი გზა მოკლეა და გადის კონსტანტინოპოლზე, საიდანაც საქართველოში მიდიოდა, როგორც სახმელეთო, ისე საზღვაო გზები. ხმელეთით შეიძლებოდა გამგზავრება ვაჭრებთან ერთად სკუტარზე და ტრაპიზონზე გავლით და მოგზაურობას დაახლოებით ერთი თვე დაჭირდებოდა. უფრო იოლი და მოკლე იყო საზღვაო გზა, რომლის დაფარვა მაქსიმუმ რვა დღეში შეიძლებოდა. მაგრამ ხელსაყრელი ამინდის შემთხვევაში ხუთი დღეც საკმარისი იქნებოდა.

ქართველების კეთილდღეობაზე მზრუნველი დელა ვალე, იმ მცირე დაბრკოლებაზეც აფრთხილებს პაპს, რომელიც შეიძლება მისიონერებს შესვდეთ კონსტანტინოპოლიდან საქართველოში მოგზაურობის დროს. ეს არის ხელის შეშლა თურქებისაგან. ისინი ამ ქრისტიანული ქვეყნისაკენ მიმავალ კათოლიკე მისიონერებს ეჭვის თვალით უყურებდნენ. მაგრამ ამ დაბრკოლების გადალახვა შეიძლებოდა მცირეოდენი ადგილობრივი ენის ცოდნითა და ვაჭრის გარეგნობის მიღებით. დელა ვალე იქვე იძლეოდა რეკომენდაციას რომელი კათოლიკური ორდენის წარმომადგენლებს უნდა ესარგებლათ კონსტანტინოპოლის გზით: ესენი იქნებოდნენ იეზუიტები,

⁴ Жордания Г., Гамезардашвили З., Римско-католическая миссия и Грузия, ч. I, Тбилиси, с. 372-373

რომლებიც ყველაზე მეტად ზრუნავდნენ ადამიანთა სულების გადარჩენისათვის, ასწავლიდნენ, ჰქონდათ სკოლები და კოლეჯები. გამოცდილებიდან გამოიმდინარე, ესყველაზე ეფექტური საშუალებები იყო და წარმატებებიც მიიღწეოდა.

მეორე გზა გადიოდა ირანზე, საიდანაც ვაჭართა ქარავანთან ერთად შეიძლებოდა პირველად ქართლის (ღუარსაბის) სამეფოში მისვლა, რომელიც ირანს ემორჩილებოდა, იქიდან კი თავისუფლად შეიძლებდნენ გადაადგილებას მთელ საქართველოში. ეს მისიონერები იქნებოდნენ ფეხშიშველი კარმელიტები, ავგუსტინელები – პორტუგალიელები, რომლებსაც თავიანთ ეკლესიები ჰქონდათ ირანში. პიეტრო დელა ვალეს აზრით, ამ საქმისათვის უფრო მეტად გამოდგებოდნენ ფეხშიშველი კარმელიტები, რომლებიც, ჩვეულებრივ თავს იკავებდნენ ხორციანი საჭმელებისაგან და ამით ძალიან ემსგავსებოდნენ აღმოსავლეთის მართლმადიდებელ ბერებს, ხოლო თავიანთი მკაცრი ცხოვრებით ქართველებისათვის უფრო სასიძოვნონი იყვნენ. ამავე დროს მათ შეეძლოთ გამოიყენებინათ მათდამი კეთილად განწყობილი ირანში მცხოვრები ქეთევან წამებულის ხალხი, რომლებიც იმ დროისათვის ჯერ კიდევ იმყოფებოდნენ შირაზში და ახლოს იყვნენ ავგუსტინელებთან, რომლებმაც იცოდნენ დედოფლის წმინდა ნაწილებს შესახებ, რომელიც, როგორც ამბობდნენ, ინახებოდა ალავერდის მიტროპოლიტის ნათესავებთან. ასევე შეეძლოთ გამოიყენებინათ ის უმაღლესი მდგომარეობის ქართველები, რომლებთანაც მეგობრობდნენ.

იმათ, ვინც მეორე გზით ისარგებლებდნენ, პიეტრო დელა ვალე ურჩევდა სიფრთხილე გამოეჩინათ, რათა შაჰის ეჭვიანობა არ გამოეწვიათ. წინააღმდეგ შემთხვევაში მისიონერებს და მათ მეგობარ ქართველებსაც ზიანი მიადგებოდათ.

მესამე და უკანასკნელი გზა გადიოდა რეჩ პოსპოლიტზე, რომლის სამფლობელოები შავ ზღვამდე აღწევდა. აქედან კი უმოკლესი გზით შეიძლებოდა მისვლა საქართველოში. ასევე იოლად შეიძლებოდა რეჩ პოსპოლიტას შიდა რაიონე-

ბიდან მდინარე დნეპრით დასახელებულ ზღვამდე მიღწევა. რქ პოსპოლიტადან მათ დახმარებას გაუწევდნენ იეზუიტები ან დომინიკანელები და კარმელიტები. მათ დახმარებას გაუწევდა აგრეთვე რქ პოსპოლიტას მეფეც, რომელიც იყო თავგამოდებული კათოლიკე.

საქართველოსთან დასაკავშირებლად გამოდგებოდა კაზაკების გემებიც, რომლებითაც უხიფათოდ მიიღწევდნენ დანიშნულების ადგილამდე. კაზაკების გემებით შეიძლებოდა გადაყვანა არამხოლოდ უბრალო ბერებისა, არამედ ეპისკოპოსების, ნუნციების, ელჩების და სხვ.

ქართველების კათოლიკობაზე მოქცევის საქმეში მნიშვნელოვანი როლი უნდა ეთამაშათ პოლონელ უნიატებს, რომლებიც ჯერ კიდევ მისდევდნენ ბერძნულ მართლმადიდებლობას და ამდენად ისინი ახლოს იყვნენ და უკეთესადაც გაუგებდნენ ქართველებს და იოლადაც დაიყოლიებდნენ კათოლიკობაზე¹.

ღონ პიეტრო დელა ვალეს მხედველობიდან არ გამორჩენია, თუ როგორ შეიძლებოდა რომსა და საქართველოს შორის მუდმივი, საიმედო და მოკლე გზით კავშირის განხორციელება, როგორც წერილების გაგზავნით, ისე ადამიანების გადაადგილებით. ეს გეგმა უნდა დამუშავებულიყო თეიმურაზ პირველთან კონსულტაციებით და შეთამხმებით. მისივე აზრით, საქართველოს შავი ზღვის იმ პორტში, საიდანაც მეტი გემები მიდიოდნენ ევროპაში, მისიონერებს უნდა ყოლებოდათ თავიანთი კორესპონდენტი ან სხვა ნდობით აღჭურვილი პირი, რომელსაც გადაუგზავნიდნენ წერილებს. ამ მიზნით, ვალე ურჩევდა მისიონერებს, დასავლეთ საქართველოში დაბინავებულიყო ერთი რომელიმე მათგანი, რომელიც საჭიროების დროს დაუკავშირდებოდა დადიანსა და გურიელს.

¹ Жордания Г., Гамезардашвили З., Римско-католическая миссия и Грузия, ч. I, с. 373-375.

დონ პიეტრო დელა ვალეს აზრით, საქართველოს შავი ზღვის ნავსადგურებიდან ევროპასთან დაკავშირება შეიძლება კონსტანტინოპოლზე გავლით, სადაც სისტემატურად ჩადი-
ოდნენ ქართველები, როგორც კომერციული, ისე სხვა საქმე-
ბისათვის და მათთან კავშირის დამყარება ადვილი იყო. კონ-
სტანტინოპოლში ყოველთვის იყვნენ კათოლიკე მისიონერები
და იტალიელი სამოქალაქო პირები. რაც მთავარია, იქ იმ-
ყოფებოდა საფრანგეთის ელჩი, რომელსაც გადასცემდნენ
საქართველოდან ჩამოტანილ, რომში გასაგზავნ წერილებს.
მას ასევე შეეძლო განსაკუთრებული სიძნელეების გარეშე
გადაეგზავნა რომიდან მიღებული წერილები საქართველოში
საზღვაო გზით. მთავარი იყო მას სცოდნოდა, სად უნდა
გაეგზავნა ესა თუ ის წერილი, ე. ი. საქართველოს რომელ
ნავსადგურში და რომელ ნდობით აღჭურვილ პიროვნებას
უნდა გადასცემოდა¹.

ამ, ერთი შეხედვით, ტექნიკურ რჩევებში, კარგად ჩანდა
როგორ შეიძლებოდა საქართველო-რომის კავშირი განხორ-
ციელებულიყო პირდაპირი გაგებით. პიეტრო დელა ვალეს
სხვა კიდევ სერიოზული ჩანაფიქრიც ჰქონდა: იმის მიზეზით,
რომ ოსმალეთის სახელმწიფოს ტერეტორიაზე მოგზაურობა
მისიონერებისათვის სახიფათო იყო, ამ უკანასკნელთ უნდა
დაეყოლიებინათ თეიმურაზ მეფე, რომ მას დაემყარებინა სა-
ვაჭრო ურთიერთობა რეჩ პოსპოლიტასთან², რაც შემდეგში
გამოიწვევდა რეჩ პოსპოლიტას კათოლიკე მეფის საქართველო-
ს საქმეებში ჩაბმას.

საქართველოში გასაგზავნი მისიონერებისათვის პიეტრო
დელა ვალემ 1626 წელს შეიმუშავა სპეციალური ინსტრუქცია
12 მუხლად. მასში გათვალისწინებული იყო ბევრი რამ: რამ-
დენი მისიონერი უნდა უნდა წასულიყო. პირველი ჯგუფის

¹ ტაბაღუა ი., საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში,
III, გვ. 124-125.

² იქვე, გვ. 125.

გამგზავრებასა და მის შედეგს უნდა დალოდებოდა მეორე ჯგუფი. მას უნდა გაეთვალისწინებინა ის დაბრკოლებები, რომელიც წინამორბედს შეხვდებოდა. ამის შემდეგ თუ საჭიროება იქნებოდა, იგი მარშრუტს შეიცვლიდა.

მეორე პუნქტის მიხედვით, კონსტანტინოპოლში ჩასული მისიონერები იქ მყოფი რომელიმე კათოლიკური სახელმწიფოს, კერძოდ, საფრანგეთის ან ვენეციის ელჩის მფარველობაში უნდა ყოფილიყვნენ, რათა დაუბრკოლებლივ გაეგლოთ ოსმალეთის ტერეტორია.

განსაკუთრებით საინტერესოა მესამე მუხლი, რომელშიც ნათქვამია: „რამდენადაც ევროპის გარეთ, კერძოდ, საქართველოში საქმის წარმატება თითქმის მთლიანად დამოკიდებულია საქართველოს იმ მხარეების მთავრებზე, სადაც წმ. ტახტი ავ ზავნის მისიონერებს სულიერი პროგრესისათვის და იმისათვის, რომ ამ წამოწყების წარმატება უზრუნველყოფილ იქნეს, აუცილებლად ვთვლი, რომ მისიონერები მომარაგებულ იქნენ მისი უწმინდესობის წერილებით ყველა იმ ქართველი მთავრისადმი, რომელთა შესახებ შეიძლება რამე ცნობის მიღება, ასევე წერილებით იმ ქვეყნის მიტროპოლიტებისადმი. საკმარისია ამ წერილებში მისმა უწმინდესობამ გამოთქვას აზრი იმ სულისკვეთებით, რომ იგი განწყობილია მათდამი მამობრივი ზრუნვით და, როგორც მთელი კათოლიკური სამყაროს უმაღლესი მწყემსი, უვ ზავნის მათ და მათ ხალხს თავის წმ. მამებს, სურს რა ამით დაამყაროს მათთან კავშირურთიერთობა უფალის დიდებისათვის... თუ მივმართავთ თეიმურაზ მეფეს, რომელსაც უნდა გაეგზავნოს მისი უწმინდესობის წერილი, თუ წმ. მამები შეძლებენ ასე შორს წავიდნენ ქვეყნის შიგნით და შეხვდნენ მას, მისმა უწმინდესობამ რამდენიმე სიტყვით უნდა დაამშვიდოს იგი იმის გამო, რაც მან წარსულში განიცადა ან შეაქოს დედამისი, რომელმაც ირან-

ში სიკვდილი ამჯობინა ქრისტიანული სარწმუნოების შეცვლას და შეინარჩუნა იგი¹.

შემდეგ პუნქტში ლაპარაკი იყო ქართველი მეფის, ეკლესიის მეთაურებისა და დიდებულებისათვის საჩუქრების მირთმევის აუცილებლობაზე. ასეთი საჩუქრები შეიძლებოდა ყოფილიყო საკულტო დანიშნულების საგნები, სურათები, ყელსაკიდები და სხვ.

მეხუთე პუნქტში იყო რჩევა მისიონერებისათვის, რომ ზღვაზე მოგზაურობის დროს აუცილებლად ევროპელთა ხომალდებით ესარგებლათ.

მექვესე პუნქტში პიეტრო დელა ვალე მისიონერებს ურჩევდა კონსტანტინოპოლში მისვლისთანავე იმას უნდა დაკავშირებოდნენ, ვის სახელზეც მიჰქონდათ სარეკომენდაციო ბარათი. ისინი უნდა მორიდებოდნენ ხალხში გამოჩენას, რათა ხელისუფლების ყურადღება არ მიეპყროთ.

განსაკუთრებით საყურადღებოა მეშვიდე პუნქტი, რომელიდანაც ჩანს, როგორი ინტენსიური მიმოსვლა იყო საქართველოს შავიზღვისპირეთსა და კონსტანტინოპოლს შორის: მისიონერები „საჭიროა ჩასხდნენ საქართველოს ერთ-ერთ მხარეში – სამეგრელოში მიმავალ ხომალდში, სადაც კონსტანტინოპოლიდან ყოველ დღე მიდიან ხომალდები. ჩვეულებრივად კონსტანტინოპოლის ნავსადგურში შეიძლება შეხვედეთ ფრანგებს, მომავალს კუნძულ ხიოსიდან, რომლებიც ჩვეულებრივად ჩადიან სამეგრელოში და ბევრი მათგანი ლაპარაკობს იტალიურად. რომელიმე მათგანი, თუ სანდო პიროვნება იქნებოდა, შეიძლებოდა მეგზურად აეყვანათ. თუ ასეთი რამ არ მოხერხდებოდა, მაშინ შეიძლებოდა აეყვანათ რომელიმე ბერძენი-ქრისტიანი, რომლებიც ყოველთვის თავს იყრიან კათოლიკური ქვეყნების საელჩოების გარშემო კონსტანტინოპოლში. შეიძლება მეგზურად აიყვანონ რომელიმე ქართველი,

¹ ტაბაღუა ი., საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, II, გვ. 212-213.

რომლებიც ყოველთვის არიან კონსტანტინოპოლში. ისინი ხშირად თავადიშვილები არიან. ასეთ ქართველებთან მეგობრობის დამყარება ძალიან კარგი იქნებოდა¹.

მერვე პუნქტში ლაპარაკი იყო მისიონერების ჩაცმულობაზე. დელა ვალე მისიონერებს ურჩევდა: იტალიიდან კონსტანტინოპოლამდე და ამ ქალაქშიც შეიძლებოდა სცმოდათ ისე, როგორც საჭიროდ ჩათვლიდნენ, „ხოლო რაც შეეხება კონსტანტინოპოლიდან საქართველოში მგზავრობის დროს, საჭიროა ჩაიცვან ისე, როგორც მათ ურჩევს მათი გამყოლი პიროვნება. თვით საქართველოში კი მათ აუცილებლად უნდა ჩაიცვან ისე, როგორც წმ. მამა მისიონერებს შეშვენით, ყოველი შემთხვევისათვის, ყოველთვის ანგარიში გაუწიონ ვითარებას და იყვნენ ფხიზლად².

მეცხრე პუნქტში პიეტრო დელა ვალე მისიონერებს აძლევს რჩევას როგორი მსახურები უნდა იყოლიონ.

მეათე პუნქტი შეიცავს მისიონერების დარიგებას, რომ არ უნდა შედრკნენ იმ დაბრკოლებების გამო, რომლებიც მათ შეიძლება შეხვდეთ ოსმალეთში ყოფნის დროს და მოქნილად იმოქმედონ.

მეთერთმეტე პუნქტში აღნიშნულია, რომ დელა ვალემ პაპს ურჩია წერილები გაეგზავნა იმერეთის მეფისათვის, ოდიშის მთავარ დადიანისათვის, გურიელისათვის, კახეთის მეფე თეიმურაზისათვის, აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსებისათვის.

მეთორმეტე პუნქტში ჩამოთვლილია ის საჩუქრები, რომელთა საქართველოში წაღება იყო მიზანშეწონილი³.

რომში ყველაფერი აინტერესებდათ საქართველოს შესახებ: მის მოსახლეობაზე, ეკონომიკურ მდგომარეობასა და საგარეო ურთიერთობაზე. ამიტომ მისიონერებს, საკმაოდ გა-

¹ იქვე, გვ. 214-215.

² იქვე, გვ. 215.

³ იქვე, გვ. 216.

წაფულ აგენტებს სერიოზულ დავალებას აძლევდნენ. ამ მხრივ საინტერესოა პიეტრო დელა ვალეს ერთ-ერთი ინსტრუქცია საქართველოში მოღვაწე თეატინელი მისიონერებისათვის: „საქართველოში ჩასვლისთანავე შეადგინეთ დეტალური და ზუსტი ინფორმაცია იქაური ხალხის ცხოვრების ყველა საკითხზე. აუცილებელია დაადგინოთ: მეფური სისხლის ყველა მთავრის, ასევე ქვეყანაში ყველა გამოჩენილი პიროვნების – კაცისა და ქალის როგორც საეკლესიო, ისე საერო პიროვნების სახელი. ასევე სახელწოდება ქალაქებისა და მნიშვნელოვანი ადგილების, გზების, რომლებსაც უფრო მეტად ამჯობინებენ ვაჭრები და მოგზაურები, საჭიროა შეადგინოთ სია ჩვენი მეგობარი ქართველებისა და დაადგინოთ მათი კავშირები იმ ქვეყნებთან, რომლებთანაც საქართველოს ურთიერთობა აქვს; დააზუსტოთ, თუ რა საშუალებით და რა გზით ამყარებენ ისინი ურთიერთობას ამა თუ იმ ქვეყანასთან; ქართველებს ვისთან აქვთ მტრული, საომარი ან მეგობრული დამოკიდებულება; ვის ესაზღვრებიან ისინი და სხვა ათასი დეტალი, რომლებიც არ უნდა გამოგორჩეთ მხედველობიდან. ნუ დაიზარებთ, რომ ყოველივე ეს სისტემატურად შეგვატყობინოთ“¹.

მიუხედავად ამგვარი და სხვა მრავალი ცნობების მოპოვებისა, როგორც ჩანს, რომში მაინც უადრესად ზედაპირული წარმოდგენა ჰქონდათ საქართველოს ისტორიაზე, ქართველთა მენტალიტეტზე, ტრადიციებსა და ფასეულობებზე. მათი განსაკუთრებული შეცდომა და წარუმატებლობის მიზეზი მდგომარეობდა ქართველების მართლმადიდებლური ეკლესიისადმი ერთგულების შეუფასებლობაში². რა თქმა უნდა მნიშ-

¹ ტაბალუა ი., საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, III, გვ., 127.

² დომინიკანელი მისიონერი ჯოვანი ჯულიანო და ლუკა ვარშავიდან რომში გაგზავნილ რელაციაში 1637 წლის 18 თებერვალს წერდა: „მე მათ (ავგუსტინელ მისიონერებს – ე.მ.) შევეკითხე,

ენელოგანი იყო საქართველოს საშინაო და საგარეო მდგომარეობის სირთულე და არასტაბილურობაც. მაგრამ მისიონერთა რელაციებსა და წერილებში განსაკუთრებით გამოკვეთილად ჩანს ის წინააღმდეგობა, რომელსაც საქართველოში მოსული რომის წარმომადგენლები აწყდებოდნენ სხვა კონფესიების წარმომადგენელთა მხრიდან. საქართველოში მცხოვრები ბერძნებისა და სომხების მტრული დამოკიდებულება მათ მიმართ, წითელ ხაზად გასდევს მისიონერების წარუმატებელი საქმიანობის ახსნას. ისინი ზოგჯერ ცდილობდნენ ისეთ შთაბეჭდილება შეექმნათ, თითქოს ქართველი ხელისუფალნი იყვნენ უცხოტომელთა მიერ კათოლიკეთა შევიწროების პასიური მჭვრეტელები.

რომში დარწმუნებულნი იყვნენ საქართველოს იოლად გაკათოლიკებაში. პაპის მიერ ქართლ-კახეთის მეფე თეიმურაზ პირველისათვის გაგზავნილ წერილში, რომელიც ნიკიფორე ირბახს გაატანეს, ვკითხულობთ: „ახლა უმორჩილესად ვევედრებით ღმერთს, რომლის ხელშია მბრძანებელთა გულების არსი, მიიყვანოს შენი უმაღლესობის ღვთისმოსაობის განზრახვა სასურველ დასასრულამდე, ხოლო შენ, ანგელოზების დახმარებით, რაც შეიძლება მალე შეხვიდე დედა რომის ეკლესიის წიაღში“. იქვე ისიც იყო მითითებული, მეფეს ვისი ხელით უნდა მიეღო ახალი სარწმუნოება. ეს უნდა ყოფილიყო მცირე აზიის ქალაქ მირის არქიეპისკოპოსი, მხოლოდ იმ შემთხვევაში თუ არქიეპისკოპოსი ნახჭევანის ეპარქიაში მივიდოდა. მაგრამ თუ ეს არ მოხდებოდა, მაშინ იმავე წესს შეას-

არის თუ არა ამ ქალაქში (გორში – ე.მ.) კათოლიკები, მაგრამ უარყოფითად მიპასუხეს; მათ ეკლესიაში ხალხი მხოლოდ ცნობისმოყვარეობის გამო მოდის, რათა მესა მოისმინოს. სწორედ ამიტომ ვამტკიცებ: იქ, სადაც უკვე არის (მართლმადიდებლური – ე.მ.) სარწმუნოება, ჩვენ, მისიონერებს რომის ეკლესიისათვის ძნელად შეუძლიათ სარგებლობის მოტანა“. ევროპული კვლევები, II, თბილისი, 2015, გვ. 34. ხაზგასმა ყველგან ჩემია.

რულებდნენ ის თეატინელი მღვდლები, რომლებიც რომიდან საქართველოში მისიონერებად გამოგზავნეს. იმ შემთხვევაში კი, თუ ვერც მისიონერები მიაღწევდნენ საქართველომდე, მაშინ პაპის ბრძანებით ირანიდან გამოიძახებდნენ ავგუსტინელ ან ფესშიშველი კარმელიტების ბერებს¹, „რომელთა საშუალებით შენ ღვთის შვილთა რიგებში ჩაირიცხებო“ – სწერდა ურბან VIII მეფე თეიმურაზს.

როდესაც თეიმურაზ მეფის მიერ კათოლიკობის აღიარებისა და საზეიმოდ გაცხადების შესახებ ცნობა რომამდე მიაღწევს, სამოქალაქო ხელისუფლება, რომელიც პაპის მითითებით მოქმედებს, დაამტკიცებს მის „მონარქიულ მართველობასაც პაპის საზეიმო ღოცვა-კურთხევით“². ამის შემდეგ პაპი შეეცდებოდა ევროპის კათოლიკე მეფეების ქართლ-კახეთის მეფისადმი კეთილგანწყობას, განსაკუთრებით კი ესპანეთის მეფის მასთან დამეგობრებას. მაგრამ მხოლოდ ის არ არის საკმარისი, რომ მეფემ აღიაროს კათოლიკობა. მან აუცილებლად მთელი ძალით უნდა იზრუნოს, რომ ეკლესიის მეთაურებმა და მღვდელმსახურებმა, იბერიის სულის მწყემსებმა, რომლებიც უფლის სახლში ცხოვრობენ, აღიარონ პეტრეს სახელმწიფო რომის ტახტის სახით². პეტრეს სახელმწიფოს, ანუ რომის ტახტის ქრისტიანულ ეკლესიებში პირველობა და პაპის ყველა ქრისტიანის მეთაურად აღიარება, ნიშნავდა ქართული ეკლესიის მიერ ფლორენციის საეკლესიო კრების გადაწყვეტილებათა აღიარებაც, რის წინააღმდეგაც, თავის დროზე (1439 წ.), სწორედ ქართველები გამოვიდნენ. აღიარების სანაცვლოდ კი, პაპი ევროპის კათოლიკურ სახელმწიფოებ-

¹ ამ დროს ავგუსტინელები უკვე იმყოფებოდნენ საქართველოში და ქართლ-კახეთის სამეფოში დაარსებული ჰქონდათ თავიანთი მისია.

² ტაბაღუა ი., *საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში*, III, გვ., 199; თამარაშვილი მ., *ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის*, 97-99, 615-616.

თან, განსაკუთრებით ესპანეთთან, რომელთანაც დაახლოებას თეიმურაზი ცდილობდა და პაპს შუამავლობას თხოვდა, დახმარებას ჰპირდებოდა.

რომში ითვალისწინებდნენ, რომ კათოლიკური რწმენის გავრცელებას, საქართველოში სერიოზული წინააღმდეგობა ხვდებოდა. მისიონერებს ევალებოდათ ფრთხილად ყოფილიყვნენ სარწმუნოებაში ქართველთა დაბნეულობის მიმართ, რაც მათი აზრით, გამოიხატებოდა მართლმადიდებლების თავიანთ სარწმუნოების ტრადიციული დოგმებისა და რიტუალის ერთგულებაში. მისიონერები არ უნდა ცდილიყვნენ, რომ ქართველებს უარი ეთქვათ თავიანთ რიტუალზე. მათ უნდა დაერწმუნებინათ მართლმადიდებელი ქართველები, რომ პაპს უყვარდა და პატივს სცემდა ბერძნულ მართლმადიდებლობას ფერარას მსოფლიო კრების გადაწყვეტილებათა მიხედვით, რომლის ამსახველი დოკუმენტები მისიონერებს თან უნდა წამოეღოთ საქართველოში. აგრეთვე უნდა ეხელმძღვანელათ პაპ კლემენს VIII-ის 1595 წლის ინსტრუქციით. მაგრამ, თუ ვინმე მოინდომებდა კათოლიკობაზე გადასვლას, მაშინ მისიონერებს უნდა გამოეყენებინათ გრიგორი XV-ის ფორმულა¹.

პაპ კლემენს VIII-ის ინსტრუქციის ამოსავალი იყო 1595 წლის 23 დეკემბერის შეთანხმება პაპსა და რუს ეპისკოპოსებს შორის. კიევის, გალიციისა და სრულიად რუსეთის არქიპისკოპოსმა და მიტროპოლიტმა მიხაილმა და მასთან ერთად იმავე პროვინციის ეპისკოპოსებმა, რომლებსაც „წმინდა სულმა გაუნათა გულები“, დიდი ხნის ბჭობის შემდეგ გადაწყვიტეს შერიგებოდნენ რომის ეკლესიას, დაბრუნებოდნენ რომის პირველ მღვდელმთავარს, ქრისტეს მოადგილეს, დროის დიდი ინტერვალის – 150 წელზე მეტი ხნის შემდეგ. ეს გადაწყვეტილება მიღებულ იქნა ბერძნების მიბაძვით. ისინი პირველნი შეურიგდნენ რომის ეკლესიას პაპ ევგენი IV-ის დროს ფლორენციის საეკლესიო კრებაზე. რუსმა ეპის-

¹ Vries W. de, *Rom und Patriarchate de Ostens, Freiburg, 1963, p. 201-205.*

კოპოსებმა თავიანთი მსჯელობა ჩაიწერეს და ხელი მოაწერეს 1594 წლის 2 დეკემბერს. ეპისკოპოსები სიგელით ითხოვდნენ პაპს დაელოცა მათი რომის ეკლესიასთან შეერთება იმ პირობით, რომ ისინი შეინარჩუნებდნენ თავიანთ წესებს და ცერემონიას ღვთისმსახურებაში, საიდუმლოებათა აღსრულებისას და სხვას იმ უნიის თანახმად, რომელიც მიღებული იქნა ფლორენციის საეკლესიო კრებაზე. ორივე მხარე იღებდა ვალდებულებას ერთობლივად ემხილათ ყველა ერესი, გაესამართლებინათ სქიზმა, დაეწყევლათ ყველა შეცდომა, რომელსაც გამოხს რომის კათოლიკური ეკლესია; სწორად მომხდარიყო კათოლიკური სარწმუნოების აღიარება; ეპისკოპოსები სამუდამო თავდები იქნებოდნენ ქრისტეს ჭეშმარიტი მოადგილისა პაპის წინაშე¹.

საქართველოში დამკვიდრებულმა დონ პიეტრო ავიტაბილემ საკუთარი თვალით ნახა ადგილობრივი მართლმადიდებელი მოსახლეობა, განურჩევლად სოციალური მდგომარეობისა, როგორ მტკიცედ იცავდა მამაპაპათა სარწმუნოებას. კათოლიკობის პროპაგანდა უხიფათო რომ არ იყო ამ ქვეყანაში, ამის შესახებ სრულიად გასაგებად წერდა რომში 1629 წ. 28 მარტს დონ პიეტრო ავიტაბილე, რომელის ხელითაც, პაპის ვარაუდით, კათოლიკური რწმენა უნდა ეღიარებინა თეიმურაზ მეფეს. წმიდა კონგრეგაცია დე პროპაგანდა ფიდეს კარდინალთა კოლეგიისათვის გაგზავნილ რელაციაში ჩანს, რომ მისიონერები საქართველოში თვალნათლივ დარწმუნდნენ, რომ მათ უადრესად რთული დავალების შესრულება დააკისრეს. ამასთან ერთად საქართველოში მათ დახვდათ ლათინების, შეიძლება გადაუჭარბებლად ითქვას, მტერი ბერ-

¹ *Ibidem*, p. 201-205; *Из буллы папы Климента VIII о принятии унии православными епископами Западной Руси (1595 г. 23 декабря). / Перевод с латинского. Уния в документах, Минск, 1997, № 23, с. 118-122.*

ძნები, რომლებსაც საკმაოდ მრავალრიცხოვანი დიასპორა ჰქონდათ. ამიტომ მოითხოვდა დონ პიეტრო ავიტაბილე, რომ რომიდან საქართველოში გამოგზავნილ იმ „წერილებში, რომლებიც დაიწერება მეფის, ასევე პატრიარქისა და მიტროპოლიტის სახელზე, ვთხოვთ, არავითარ შემთხვევაში არ იყოს რაიმე ნახსენები არც ბერძნებზე, არც სარწმუნოებაზე, მიმართავთ რა მათ მხოლოდ სიყვარულისა და პატივისცემის გამოხატველი სიტყვებით, უჩვენებთ რა, ამასთანავე, ჩვენს სიხარულს იმასთან დაკავშირებით, რომ მათ ჩვენ მიგვიღეს კეთილგანწყობით. ასეთი სიფრთხილე აუცილებელია, რათა არ მივცეთ საბაბი ბერძნებს, შეთხზან ახალი ცილისწამება ჩვენზე და თესონ განხეთქილება. ის, რაც შეეხება ქრისტიანული სარწმუნოების ჭეშმარიტების საკითხს, ეს საკითხი დაგვიტოვეთ ჩვენ, ვიმყოფებით რა ადვილზე, სისტემატურად ვართ ამით დაკავებული“¹.

ქართული ეკლესიის გაუცხოება რომის ეკლესიისაგან კარგად ჩანს 1631 წლის 27 მარტს, თეიმურაზ მეფის რწმუნებით აღჭურვილი ელჩის დონ პიეტრო ავიტაბილეს მიერ რომში უმაღლესი მღვდელმთავარისათვის წარდგენილ მოკლე მოხსენებაში საქართველოში პოლიტიკური და რელიგიური მდგომარეობის შესახებ. მან 32 მუხლად ჩამოაყალიბა ქართველთა „დაბნეულობა“ რელიგიაში. მ. თარხნიშვილმა, თავისი შეხედულებისამებრ, შეარჩია და გამოაქვეყნა ამ მოხსენების მხოლოდ 15 მუხლი, რომლებიც ძირითადად ქართველი მართლმადიდებლების და ლათინების რელიგიური რწმენის მიხედვით განსხვავებულობას ასახავს. ავიტაბილე წერს:

„1. ისინი (ქართველები – ე.მ.) უარყოფენ სული წმიდის გადმოსვლას ძისაგან.

2. ისინი უარყოფენ ცეცხლის არსებობას განსაწმენდელში.

¹ Ibidem, p. 227-228.

3. მათ არა აქვთ განსაკუთრებული სამართალი ქრისტიანებისათვის.

4. მკედრეთიდან აღდგომის წინ მათ ეძლევათ ღმერთის უშუალო ხილვის საშუალება.

5. ურწმუნოებს ასამართლებენ მხოლოდ განსაკუთრებული სამართლით.

6. ქრისტიანებს შეუძლიათ გადარჩენა ღოცვით საშინელ სამსჯავრომდე ჯოჯოხეთიდანაც კი.

7. ისინი ხელახლა ნათლავენ მათთან დაბრუნებულ განდგომილებს.

8. ისინი ამტკიცებენ, რომ ნათლობა შეუძლია მხოლოდ მღვდელს ზეთის კურთხევითაც კი.

9. როცა მეუღლე უნაყოფოა, ხდება გაყრა. იგივე ხდება მრუშობის დროსაც.

10. ისინი ეხმარებიან მომაკვდავს დატოვოს ეს სამყარო სხვადასხვა მეთოდებით.

11. მისდევენ უზომოდ ღვინის სმას.

12. ისინი უარყოფენ, რომ სასწაულები ხდება ჩვენთან.

13. თუ მღვდელი ჩავარდა ხორციელ ცოდვაში, თუნდაც საიდუმლოდ, მოძღვარი აღსარების დროს უკრძალავს მას იმსახუროს ეკლესიაში, ამიტომ ასეთ ცოდვაში ჩავარდნილს მღვდელი აღსარებაში არ მოიხსენიებს. იგი შერცხვენილი ცოდვით განაგრძობს სამსახურს სიკვდილამდე.

14. მღვდელმთავრის ხელისუფლებაზე ისინი ფიქრობენ, რომ მას შეუძლია მიიღოს გადაწყვეტილება მხოლოდ დადებითი უფლებით, მაგრამ უმნიშვნელო საკითხებში.

15. უკანასკნელი, ე.ი. ქართველთა 33-ე დაბნეულობა შემდეგია: *„მაშინ, როდესაც ისინი იმდენად დამახინჯებული სახით გადაიწვევიან (იხრებიან) ჭეშმარიტი რწმენისაგან, თავიანთ სიამაყედ სთვლიან, რომ როგორც ამბობენ მათში თითქმის ყველა, თუ ქრისტიანული სარწმუნოება დაეცემა*

მთელს მსოფლიოში, მათში ის კვლავ აღდგენილი იქნება მთლიანად, უნებლად¹.

განხილული მასალები გვიჩვენებს, რომ XVII საუკუნის პირველ ნახევარში რომში საქართველო მიაჩნდათ იმ ქვეყნად სადაც პაპის წარმომადგენლებს შეეძლოთ თავისუფლად ემოღვაწათ, საიდანაც შეიძლებოდა კონტაქტები განეხორციელებინათ კავკასიისა და მის მეზობელ ქვეყნებთან, მაგრამ თავი უნდა შეეკავებინათ საქართველოს მართლმადიდებელ მოსახლეობაში კათოლიკური პროპაგანდისგან. მისიონერები, იშვიათი გამონაკლისის გარდა, ამ მოთხოვნას ასრულებდნენ XIX საუკუნის 40-ან წლებამდე.

¹ თარხნიშვილი მ., თეატინელი მოციქულები საქართველოში XVII საუკუნეში (თარგმანი ლათინურიდან) // საქართველოს ურთიერთობა ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებთან, ტ. IV-V, თბილისი, 1998, გვ. 378-379.

**რომის ეკლესიის წარმომადგენელთა საქმიანობა
საქართველოში კათოლიკობის განვრცობებისათვის
თეიმურაზ I-ის ღვაწლი**

რომის ეკლესიის საქმიანობა კათოლიკობის გავრცელებისათვის საქართველოში ჩვენს ისტორიოგრაფიაში წარმოდგენილია როგორც უმტკივნეულო, სასურველი პროცესი, როგორც ქვეყნის გადარჩენის უმნიშვნელოვანესი პირობა. ნ. ბერძენიშვილის მიხედვით, კათოლიკე მისიონერების საქმიანობას XVII-XVIII საუკუნეებში განსაკუთრებული წარმატება ხვდა: „ქართველები კათოლიკობას თავისი ქვეყნის პოლიტიკურ მომავალს უკავშირებდნენ. ყველა, ვინც ქვეყნის დაცვისა, მისი აღდგენისა და განთავისუფლებისათვის იბრძოდა, ქრისტიანობდა და ასე თუ ისე „ფრანგობდა“ ქართველობისათვის მებრძოლთა ეს დასი მზად იყო პაპის უხენაესობა ეღიარებინა, ქართული ეკლესია რომის ტახტისათვის დაემორჩილებინა და მთელ საქართველოში კათოლიკობა გაეცვრცელებინა, ოღონდ კი საფრანგეთ-ევროპის პოლიტიკური დახმარება მიეღო ერან-ოსმალეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში“¹. ასეთ თვალსაზრისს ეწინააღმდეგება ცნობილი წერილობითი წყაროები, როგორც დოკუმენტური, ისე ნარატიული, თუკი მათ კრიტიკულად განვიხილავთ. წინასწარ მხოლოდ იმას ვიტყვი, რომ, მართალია, ქართველები სერიოზულ ეკონომიკურ და პოლიტიკურ პერსპექტივებს უსახავდნენ ევროპის ქვეყნების ხელისუფალთ, მაგრამ იმ პერიოდში მათ საქართ-

¹ ბერძენიშვილი ნ., XVIII ს. საქართველოს ისტორიიდან // საქართველოს ისტორიის საკითხები, II, თბილისი, 1965, გვ. 151-152. ისტორიკოსმა იგივე გაიმეორა თავის სხვა ნაშრომშიც. იხ. მისი, ვახუშტის ბიოგრაფიისათვის. საქართველოს ისტორიის საკითხები, IV, თბილისი, 1967, გვ. 298-299. ნ. ბერძენიშვილის მოსაზრებას სრულად იზიარებდა ვ. გაბაშვილი. იხ. მისი სულხან-საბა ორბელიანი როგორც დიპლომატი // სულხან-საბა ორბელიანი 1658-1958. საიუბილეო კრებული, თბილისი, 1959, გვ. 63.

ველოს გამო ირან-ოსმალეთთან ურთიერთობის დაძაბვის არც არავითარი სურვილი და არც შესაძლებლობა ჰქონდათ.

საქართველოში სხვადასხვა დროს სხვადასხვა კათოლიკური ორდენის წარმომადგენლები მოღვაწეობდნენ: XVII ს. ჯერ ავგუსტინელები¹, შემდეგ თეატინელები, 60-იანი წლებიდან კი კაპუცინელები. ისინი ემსახურებოდნენ ერთ უმთავრეს მიზანს – კათოლიკობის გავრცელებას, რომლის მისაღწევად იყენებდნენ საგანმანათლებლო და ჰუმანურ საშუალებებს და, ზოგჯერ, გარკვეულ წარმატებასაც აღწევდნენ, მაგრამ არა ქართველ მართლმადიდებლებში.

მისიონერები მოდიოდნენ მაშინ, როდესაც საქართველო დასავლეთის ქრისტიანული ქვეყნებისაგან თითქმის სრულიად იზოლირებული, მეზობელ მუსლიმურ ქვეყნებთან გამუდმებული ბრძოლებით, შინაური ფეოდალური შუღლით იყო დასუსტებული. ეკონომიკურად და კულტურულად დაქვეითებული ქვეყნისათვის აუცილებელი იყო მოწინავე ქრისტიანულ ევროპასთან ურთიერთობა. ამ კავშირის განხორციელების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან საშუალებად კათოლიკე მისიონერები ითვლებოდნენ. ისინი საკმაოდ მომზადებული მოდიოდნენ აღმოსავლეთის ქვეყნებში, მათ შორის, საქართველოში, მოხერხებულად სარგებლობდნენ მოსახლეობის გაჭირვებით და ცდილობდნენ მათი კეთილგანწყობის მოპოვებას, რასაც მათი აზრით, უნდა მოჰყოლოდა კათოლიკობის ზეიმი.

წყაროების მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, ქართველი მართლმადიდებლები კათოლიკე მისიონერების საქმიანობისადმი

¹ ავგუსტინელების ორდენმა სახელწოდება მიიღო V საუკუნეში მოღვაწე წმინდა ავგუსტინის სახელიდან. ავგუსტინელების ღარიბული ორდენი დაარსა პაპმა ალექსანდრე IV-მ 1256 წელს. მის სათავეშია არჩეული გენერალ-პრიორი. ორდენის განსაკუთრებით აყვავების პერიოდია XVI ს. დასაწყისი. ორდენი უფრო ადამიანის სულის გადარჩენისათვის იღვწოდა ვიდრე მეცნიერებისა და ეკლესიის განვითარებისათვის.

შემწყნარებლობას ამჟღავნებდნენ არა მხოლოდ იმიტომ, რომ ასე მოეთხოვებოდა მასპინძელს სტუმრის მიმართ. ქართველ მოწინავე, სახელმწიფოებრივად მოაზროვნე ადამიანებს, განსაკუთრებით პოლიტიკოსებს და ეკლესიის იერარქებს, კარგად ესმოდათ, რომ კათოლიკე მისიონერების ზურგს უკან იდგა დასავლეთ ევროპის ერთ-ერთი უდიდესი პოლიტიკური გავლენის მქონე – რომის პაპი, რომლის სიტყვას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა იმ ქვეყნების აღმოსავლურ პოლიტიკაში, რომელთაგან სამხედრო, პოლიტიკურ და ფინანსურ დახმარებაზე ოცნებობდნენ საქართველოში. ქართველთა ასეთი განწყობილება და მათი კათოლიკური რიტუალისა და ეკლესიის მოწყობისადმი ბუნებრივი ინტერესი პატრებს თითქოსდა ქვეყნის ყველა საზოგადოებრივი ფენისა და თვით ეკლესიის მსახურთა კათოლიკობზე მოქცევის ილუზიას უქმნიდა. პატრების ასეთი სულისკვეთებითაა გამსჭვალული რომში გაგზავნილი რელაციები, რომლებშიც ხან გულწრფელი რწმენით, ხან კი თვალშისაცემი შეგნებული გაზვიადებით გაცხადებულა, რომ თითქოს სულ მალე და ადვილად კათოლიკობს აღიარებდა მეფე და მისი კარი, თავადაზნაურობა და მათი მსახურნი, გლეხები და მოქალაქენი¹. მაგრამ, როდესაც ამ იმედების გამართლება არ ხდებოდა, ზოგიერთი ცალკეული შემთხვევის გარდა, ისინი მიზეზს ქართველთაგან მამა-პაპათა სარწმუნოებაზე მტკიცედ დგომაში კი არ ხედავდნენ, არამედ თავიანთ შეცდომებში (ისინი ოფიციალურად ასე წერდნენ), თითქოს თვითონ აკლებდნენ მცდელობას, თითქოს რომიდან არ იყო ჯეროვანი დახმარება და სხვ.

¹ რელაციებისადმი უკრიტიკო მიდგომა მ. თამარაშვილს ათქმევინა, რომ „ხშირად საქართველოში არა მარტო კერძო პირები იყვნენ კათოლიკეებად, არამედ უმრავლესობა, თავადები, მეფეები, თვით კათალიკოსებიც კი შეერთებული იყვნენ რომის ეკლესიასთან“. თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 55.

სინამდვილეში მისიონერები იმდენად გულუბრყვილონი არ იყვნენ, რომ მათ ისე ეფიქრათ, როგორც თავიანთ უფროსებს რომში სწერდნენ. მათი ასეთი მოქმედების ასახსენელად, ვფიქრობ გასათვალისწინებელია რამდენიმე გარემოება: ერთი ის, რომ მისიონერებს უნდა გაემართლებინათ საქართველოში, რომიდან საკმაოდ შორს მდებარე ქვეყანაში, თავიანთი ხანგრძლივი ყოფნა და მიღწევათა გაზვიადებით ეჩვენებინათ გაწეული ხარჯების აზრიანობა. საქართველოში წარმატებული საქმიანობა მათთვის, ზოგჯერ, კარიერის მაღალ საფეხურზე გადაადგილების საშუალება იყო. სავარაუდოა, აგრეთვე, ადგილობრივ ხელისუფალთა ზეგავლენა მისიონერებზე. ამ უკანასკნელთ რომში გასაგზავნ თავიანთ წერილებსა და მოხსენებებში ისეთი სურათი უნდა დაეხატათ, რომელშიც მეფე, დიდებულები და მოსახლეობის ძირითადი მასა გამოყვანილი იქნებოდნენ კათოლიკობისადმი კეთილგანწყობილად. სანაცვლოდ, ქართველები პაპთან და რომის მაღალ სასულიერო პირებისათვის გაგზავნილ წერილებში მისიონერებს ყოველთვის დადებითად ახასიათებდნენ (იხ. ქვემოთ).

როგორც ჩანს, პაპის კურიაში და პროპაგანდა ფიდეშიც მშვენივრად კითხულობდნენ სტრიქონებს შორის და მათთვის გასაგები იყო მისიონერების წინაშე მდგარი ამოცანის სირთულე. ამიტომ რომის პოლიტიკოსები ცდილობდნენ მაქსიმალურად გამოეყენებინათ ის განსაცდელი, რომელიც ქართველებს მეზობელი მუსლიმური ქვეყნებიდან ემუქრებოდა და დაპირებული დახმარების სანაცვლოდ რომის მიერ შეთავაზებული პირობები მიეღებინებინათ.

როდესაც გამოჩენილი ქართველი საეკლესიო და პოლიტიკური მოღვაწე ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი (ნიკიფორე ირუბაქიძე-ირბახი) 1628 წელს, ხანგრძლივი მოგზაურობის შემდეგ ესპანეთიდან რომში ჩავიდა, ვატიკანში მისი მოსმენაც კი არ ისურვეს, ვიდრე მან თავშეკავების შემდეგ, სამშობლოს ინტერესებისათვის, ოფიციალურად არ აღიარა კათო-

ლიკური რწმენა და დაგმო ქართველთა ცდომილება. იგი მხოლოდ ამის შემდეგ მიიღო პაპმა, რის მიზეზების ასახვას ნელად გასათვალისწინებელია შემდეგი:

1. პაპი თეიმურაზ I-ისა და ქართველი სამღვდელთაგან კათოლიკობის აღიარებას მოითხოვდა: „ხოლო როდესაც შენ ყველა წესის დაცვით აღიარებ ორთოდოქსულ სარწმუნოებას და საზეიმოდ განაცხადებ მორჩილებას და ეს ცნობა ჩვენთან მოვა – სწურდა პაპი თეიმურაზს – ... შემდეგ შევეცდებით შენი უმაღლესობისადმი ძმურად განვაწყო ქრისტიანი მეფეები, განსაკუთრებით დავიყოლიოთ შენთვის სასურველ მეგობრობაზე ესპანეთის მეფე... საჭიროა მთელი ძალით იზრუნო, რათა ეკლესიის მეთაურები და მღვდელმსახურები, იბერიის სულის მწყემსები, რომლებიც უფლის სახლში ცხოვრობენ, შენთან ერთად ერთსულოვნად აღიარებდნენ პეტრეს სახელმწიფოს ეკლესიის ხილულ მეთაურს – რომის ტახტის სახით“¹.

2. ნიკიფორეს ხელით გაგზავნილ წერილებში, რბილად რომ ვთქვათ, თეიმურაზ I არ იყო გულწრფელი, გაზვიადებული იყო ქართველი მეფის სამხედრო სიძლიერე, რომელიც „ღვთის მადლით და შეწყვნით ექვს სამეფოს ფლობს... და მზად ჰყავს ასიათასიანი ლაშქარი თურქებისა და ირანელების წინააღმდეგ საომრად“². მაგრამ სარწმუნოების საკითხში თეიმურაზი რაიმე დათმობას არ ფიქრობდა. ესპანეთის მეფისა და რომის პაპისადმი გაგზავნილ წერილებში ის იმეორებს ერთსა და იგივე ფრაზას: „ჩვენ ყოველნი ძმანი ვართ და

¹ ტაბალუა ი., საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, III, გვ. 199.

² ვათეიშვილი ჯ., ნიკიფორე ირბახის ნაკვალევზე. ქართველი დესპანი ესპანეთში XVII ს-ის პირველი მესამედის დამლევეს. ვახ. „კომუნისტი“, 1983, №175.

*ერთი არს ღმერთი ჩუენი*⁴. ქართველი მეფე ამით თავის ადრესატებს აგრძნობინებს, რომ ქრისტიანები ყველა ერთნი ვართ და სარწმუნოების საკითხი ჩვენს ურთიერთობაში განსჯის საგანი არ უნდა გახდესო. მაგრამ კათოლიკურ ეკლესიას ქართველთა დახმარება თუ სჭირდება, ამ შემთხვევისათვის მეფეს გადაწყვეტილი აქვს ყოველი ძალა იხმაროს კათოლიკეთა სარწმუნოების განსამტკიცებლად და უდიდესი ტირანის დასამხობად, რომელიც დაუძინებელი მტერია წმინდა კათოლიკური სარწმუნოების და ქრისტეს სახელის². როგორც ჩანს, *თეიმურაზი და მისი წარმომადგენლები კათოლიკურ სარწმუნოებაში, ზოგადად, ქრისტიანობას გულისხმობდნენ*.

საქმეს არ უშველა თეიმურაზ მეფის დიპლომატიურმა ეშმაკობამაც. მან ესპანეთის მეფის ანტიოსმალური განწყობილების გაძლიერების მიზნით ოსმალთა იმპერიის მოსპობის შემდეგ აღდგენილი ბიზანტიის ტახტი შესთავაზა: „*ვამბობ და ვპირდები თქვენს უდიდებულესობას, განვახორციელებთ რა ჩვენს ჩანაფიქრს, ყველა ცოდნას და ძალას მოვახმართ იმას, რათა თქვენმა უდიდებულესობამ დაიკავოს იმპერატორის ტახტი კონსტანტინოპოლში*“³.

3. არც პაპი იყო გულწრფელი. დღევანდელი გადასახედოდან ხომ მაინც კარგად ჩანს, მაშინ პაპს, ან სხვა კათოლიკე მეფეს რისი გაკეთება შეეძლო საქართველოსათვის. პაპი თეიმურაზს არ აცნობებდა, რომ კათოლიკე მეფეები მის სიტყვას იმდენად აღარ უწევდნენ ანგარიშს და, რომ მათ თავიანთი ქვეყნების ინტერესების შესაფერისი საგარეო პოლიტიკური კურსი ჰქონდათ შემუშავებული, რომ მათ ხშირად

¹ ტაბაღუა ი., *საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში*, II, გვ. 160.

² ვათეიშვილი ჯ., *ნიკიფორე ირბახის ნაკვალევზე*...

³ ტაბაღუა ი., *საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში*, II, გვ. 153.

ერთმანეთთან უფრო მეტი წინააღმდეგობა ჰქონდათ, ვიდრე ოსმალეთის სახელმწიფოსთან, ხოლო ირანთან ზოგს კარგი ურთიერთობის დამყარება, ზოგს კი შენარჩუნება სურდა. ამ დროს ევროპაში რეფორმაციის თუ კონტრეფორმაციის მღელვარებას ჯერ არ გაეწეო და ოცდაათწლიანი ომიც მიდინარეობდა. მასში ჩაბმული იყო ევროპის სახელმწიფოთა უმრავლესობა. განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობაში ესპანეთი იყო. მას უპირისპირდებოდა კარდინალ რიშელიეს მიერ შექმნილი კოალიცია საფრანგეთის, რომის პაპის, ვენეციის და ჰოლანდიის შემადგენლობით. ესპანეთმა მარცხი განიცადა. შეეძლო პაპს ასეთ ვითარებაში ეშუამდგომლა თეიმურაზისათვის ესპანეთის მეფის წინაშე? რა თქმა უნდა, – არა. პაპი ესპანეთის მეფესთან შუამდგომლობას მხოლოდ მის მიერ კათოლიკობის აღიარების შემდეგ პირდებოდა, რაც მხოლოდ დიპლომატიურ მანევრად უნდა ჩაითვალოს. უფრო მეტიც, პაპი ამ პირობის შესრულებამდე თეიმურაზთან წერილის მიწერაზეც კი თავს იკავებდა. მთავარი იყო ქართველებს კათოლიკობა მიეღოთ და, შემდეგ რაც მოხდებოდა, ისევ ქართველების საზრუნავი იქნებოდა.

არაერთგვაროვანია ქართველი ისტორიკოსების მიერ ნიკიფორე ჩოლოყაშვილის ელჩობის შედეგების შეფასება.

თეიმურაზ I-მა, მიუხედავად იმისა, რომ დასავლეთ ევროპიდან დაბრუნებული ნიკიფორე ჩოლოყაშვილისაგან კარგად იცოდა რაც აინტერესებდა პაპს და საქართველოს გულინათვის არც კათოლიკე მეფეები დაიწყებდნენ ოსმალეთის ან ირანის წინააღმდეგ ომს, ჯერჯერობით არამიზანშეწონილად ჩათვალა მისიონერების განაწყენება ან საქართველოდან მათი გაძევება. ძნელია გ. აკოფაშვილის მიერ ნიკიფორე ჩოლოყაშვილის ელჩობის შედეგების შეფასების გაზიარება, თითქოს „რომის პაპის აღნიშნული აქციები, - წერილები და შუამდგომლობა ევროპის სახელმწიფოთა წინაშე, – ნიკო-

ლოზ ჩოლოყაშვილის დიპლომატიის დიდი გამარჯვება იყო¹. უარყოფითად აფასებდა აღნიშნული ელჩობის შედეგებს ივ. ჯავახიშვილი: „სრული უნაყოფობა. პაპის წერილი და პასუხი [ასეთი იყო]: იარეთ ჩვენს ეკლესიაში, სცანით რომის ეკლესიის უპირატესობა და ყველაფერი კარგად წავაო“². ასეთივე იყო ნ. ირბახის ელჩობის საბოლოო შედეგის შეფასება ს. კაკაბაძის³ და ბ. გიორგაძის⁴ მიერ. ევროპაში დახმარების ძიებას, საერთოდ, მცდარ საგარეო პოლიტიკურ კურსად აფასებდა მ. თარხნიშვილი. იგი წერდა: „ამდენად სასოწარკვეთილი თავის შინაგან ცხოვრებაში, ქართველები ცდილობდნენ მხოლოდ ერთს, რათა მოეშორებინათ მათი სულის შემხუთველი ურწმუნოთა რკინის უღელი. მაგრამ ერთადერთი საშუალება, რომელსაც შეეძლო მათთვის გაეწია დიდი სარგებლობა, ეს იყო გაერთიანება და შიგნით მშვიდობის დამყარება, მაგრამ ეს არვის აზრად არ მოსდიოდა. ელოდებოდნენ რა გადარჩენას იმათგან, ვიზეც სრულებით არ შეიძლებოდა იმედი ჰქონოდათ, სხვა ხალხებისაგან, მათგან საკმაოდ შორს მყოფთაგან. საქართველოს მეფეები და მთავრები ვედრებით ემთხვეოდნენ ფერხთწინაშე რეჩ პოსპოლიტას, ავსტრიის, ესპანეთისა და ასევე რუსეთის ხელმწიფეების წინაშე, თუმცა ფრთხილად აგზავნიდნენ მათთან ელჩებს, სთავაზობდნენ რა მეგობრობას და პირდებოდნენ ბევრ სხვა რამეს და თხოვდნენ მათ დახმარებას, რომელი მათ

¹ აკოფაშვილი გ., ქართველი დიპლომატი ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი – ნიკიფორე ირბახი (XVII ს.), თბილისი, 1977, გვ. 45.

² ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია, IV, თბილისი, 1967, გვ. 349.

³ კაკაბაძე ს., ქართული წიგნის ბეჭდვის 300 წლის იუბილესათვის. „ქართული მწერლობა“, 1929, №8-9.

⁴ დონ ჯუდიხე მილანელი, წერილები საქართველოზე. / იტალიური ტექსტი თარგმნა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო ბ. გიორგაძემ, თბილისი, 1964, გვ. 16-18.

არავითარ შემთხვევაში არ შეეძლოთ აღმოეჩინათ საქართველოსათვის¹

თეიმურაზი ცდილობდა მისიონერები დაერწმუნებინა, რომ თავის სამეფოში კათოლიკობისათვის უპირატესობის მინიჭება სურდა, მაგრამ ამის აღსრულებაში მას ხელს უშლიდა სხვადასხვა გარემოება: ქვეყანაში არასტაბილური მდგომარეობა და ბერძენი სამღვდელეობა. ამიტომ, როგორც პატრი იაკობი რომს აცნობებდა (შეიძლება თეიმურაზ მეფის ზემოქმედებით), „მოიფიქრა ამ ყოველად ბრძენმა მეფემ, რომ საიდუმლოდ აღასრულოს. რათა თავიდან აიცილოს ყოველი განხეთქილება და შფოთი, ამის გამო დაადგინა, საიდუმლოდ წარმოსთქვას (კათოლიკური – ე.მ.) სარწმუნოების სიმბოლო, რათა მით გამოაცხადოს თავისი თავი რომის ეკლესიის შვილად და ესე მისიონერთათვის მფარველობისა და დახმარების აღმოჩენით ხალხი ნელ-ნელა შეაჩვიოს ლათინურს წესსა, რომ შემდგომ უფრო უშიშრად შეიძლოს საქვეყნოდ კათოლიკე სარწმუნოების აღსარება“².

თეიმურაზ მეფის მიერ პაპთან გაგზავნილი წერილის გამო, დონ ჯაკომო დი სტეფანო დონ პიეტრო დელა ვალეს აცნობებდა, რომ ქართველი მეფე პაპს ისე წერდა, როგორც კათოლიკე მეფე, რაშიც მას დიდად ეპარებოდა ეჭვი და ნატრობდა: ღმერთმა ინებოს, რომ თეიმურაზ მეფე ნამდვილად გახდეს კათოლიკე მეფეო³.

¹ თარხნიშვილი მ., თეატინელი მოციქულები საქართველოში XVII საუკუნეში (თარგმანი ლათინურიდან) // საქართველოს ურთიერთობა ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებთან, ტ. II, თბილისი, 1995, გვ. 281.

² თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 107.

³ ტაბაღუა ი., საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, III, გვ. 133.

თეიმურაზ I, როდესაც პაპმა 1630 წელს მას კათოლიკობაზე ქვეყნის მოქცევა მოთხოვა, იძულებული გახდა, მიკობ-მოკიბვის გარეშე, ეპასუხა: „დიდი კონსტანტინეს დროდგან ვიდრე აქამდე, ქრისტეს სარწმუნოება და მისი სიყვარული ისე შეუცვლელად დავიცავით, თითქოს ღვთის მიერ ჩვენს გულში ღრმად აღბეჭდილი ყოფილიყოს ის სიყვარული და ის სარწმუნოება“. შაჰ-აბასის მიერ აკლესიისა და განადგურების მიუხედავად, ქვეყანამ „სარწმუნოება შეურყეველად და მტკიცედ დაიცვა. ჩვენც დიდად ვიმედოვნებთ, რათა არავითარი მწვალებლობის შეცდომილება შემორეოდა ჩვენს სარწმუნოებას. ეგრეთვე დიდი სასოება გვაქვს ღვთისა, რომ ამავვე სარწმუნოებაში მტკიცედ დავრჩეთ და განუხრელად დავიცვათ იგი, ვიდრე ქვეყნის აღსასრულამდე... აი ეს ქრისტიანი სარწმუნოება იყო მიზეზი იმისა, რომ ერთხელ დედა ჩვენი წავიდა ირანის მეფესთან სათხოვნელად, რომ მის ხელში ჩავარდნილ ქართველებს, რომლებსაც სარწმუნოების უარი ეყოთ, შესძლებოდათ თავისუფლად და უშიშრად დაბრუნებულ იყვნენ სამშობლოში და შესდგომოდნენ თავიანთ უწინდელ სარწმუნოებას. მაგრამ საუბედუროდ სულ სხვა მოხდა¹. პაპმა ურბან VIII-მ 1631 წლის 21 ივნისის წერილში სრულიად გაამჟღავნა რომის მიზანი. მასში ერთი სიტყვაც კი არ იყო თეიმურაზისა და მისი სამეფოსადმი დახმარებაზე. პაპი წერდა: „როდის იქნება, რომ კათოლიკე უძლიერესთა მეფეთა თავიანთი სულიერი ძმა ვიწოდონ? მაშ, ნულა აყვინებთ. სძლიეთ ყოველ სიძნელესა; როგორც უწინ ივერიის სამეფო იყო თეატრი თქვენის გამარჯვებისა, ისე ახლა ვატიკანი შეიქმნას ტაძრად თქვენი სარწმუნოებისა. რომი დიდის აღტაცებით მიიღებს თქვენ სანატრელ ელჩებს, როდესაც აქ წმინდა პეტრესადმი მორჩილების გამოსაცხადებლად მოვლენ, იმ პეტრე-

¹ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 108.

სადმი, რომელსაც შეჰყავს მეფენი საუკუნო ბედნიერებისა და გამარჯვების სასუფეველში¹.

ნიშანდობლივია, რომ ამის შემდეგ თეიმურაზის დამოკიდებულება მისიონერებისა და, საერთოდ, რომის მიმართ, სრულიად შეიცვალა. ის საბოლოოდ დარწმუნდა, რომ დასავლეთიდან დახმარების მიღება ვერ მოხერხდებოდა, თუნდაც პაპის მოთხოვნა დაეკმაყოფილებინა და საქართველოს კოალიციური ძალებით (ქართლ-კახეთი, ოდიში და იმერეთი) აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში ირანის სამფლობელოებს შეუტია. იმავე დროს ოსმალეთის ელჩთან მოლაპარაკება ჰქონდა, მაგრამ როსტომ მეფე ყიზილბაშთა ჯარით ქართლში შემოიჭრა და თეიმურაზი იძულებული გახდა იმერეთში გაქცეულიყო². ავიტაბილე, საქართველოში კარგად ცნობილი კათოლიკე მოღვაწე, ვიდრე თეიმურაზ I ტახტის მპყრობელი და ქვეყნის პატრონი იყო, ქება-დიდებათ მოიხსენიებდა და რომში წარდგენილ მოხსენებაში ასე ახასიათებდა:

¹ იქვე, გვ. 118. იმავე დღეს პაპმა ურბან VIII-მ წერილი გაუგზავნა აღმოსავლეთ საქართველოს კათალიკოს ზაქარია I-ს (1623-1632) და მოუწოდა „ვატიკანის მთა-წმიდას შემოუერთოს ივერიის მეფე და ერი“; მაგრამ იქვე იმასაც აცნობებდა, რომ პატრ პიეტროს „რატომ არ მოჰყავს თან ამ საშიშ გზაში თქვენ მიერ ნათხოვნი მკურნალები და მხატვარნი“. იქვე, გვ. 120-121; მისივე, ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, გვ. 427-428. მანამდე კი, 1626 წ. 4 ივლისით დათარიღებული წერილი გაუგზავნა გურიის მთავარსა და დასავლეთ საქართველოს კათალიკოს მალაქია II-ს (1605-1639). მათაც კათოლიკე პატრების კარგად მიღება და დახმარება თხოვა. თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 151-152; მისივე, ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, გვ. 458-459.

² დონ პიეტრო ავიტაბილე, ცნობები საქართველოზე (XVII საუკუნე) / შესავალი, თარგმანი და კომენტარები ბ. ვიორგადისა, თბილისი, 1977, გვ. 44-46, 50.

„1. თეიმურაზის ერთგულება რომის მამამთავრისადმი, ევოლენია, რომ, როცა შეიტყო თავის სამეფოში მოხვლა მის მიერ წარგზავნილი მღვდლებისა ერის სულიერად აღზრდისათვის, გამოუთქმელის სიხარულით აღივსო და მიიღო ივინი დიდის პატივით. კათოლიკე სარწმუნოებისადმი თავისი მიდრეკილება იმით გამოაცხადა, რომ, როდესაც იქ მყოფმა ბერძნებმა რომაელების სახელი გაიგონეს, დაიწყეს შფოთი და უნდოდით სწრაფად განეძევებინათ მისიონერები მთელი სამეფოდგან, მხნედ დაიფარა პატრები ბერძნებისაგან, ზოგს მათგანს ძლიერ დაემუქრა და ზოგიც დასაჯა; ერთხელ ისე გაცხარდა, რომ ხელი დაიდო ხმალზე და ამოდრობას უპირებდა, თანაც დაიძახა: მირჩევნია თქვენ ყველა აქ მყოფი ბერძნები ამოვწყვიტოთ, ვიდრე ერთი ამ მონაზონთაგანი ვავდევნო ჩემი სამეფოდგანო. ბოლოს იმ ბერძნებს მწვალებლები უწოდა.

2. მეტად დიდი ნიჭიერი და განსწავლული კაცია; კარგად იცის ძველი და ახალი აღთქმა (საღვთო წერილი), კრებოთა და წმიდა მამათა წერილები.

3. ... ერთხელ თხოვა ბერძნებს, რათა მისთვის განემარტათ ლათინებს სულიწმიდის გამოძავლობა როგორ სწამთო; როცა განუმარტეს, მაშინ უთხრა: სწორედ მეც ეგრე მწამს და კარგად რომ სცნობდეთ და გესმოდესთ ის, რასაც ასწავლით, დარწმუნებული იყავით, რომ თქვენც ლათინების აზრისა იქნებოდითო.

4. ... ძლიერ უკვირს, რომ კათოლიკეები ისე მტკიცე და თავგანწირულნი არიან ქრისტეს სარწმუნოების გავრცელებისათვის და რომ მზად არიან ამისათვის თავი დასდონ და სისხლი დაღვარონ ხოლმე.

5. ვინაიდან დედამისი ისეთი კეთილმორწმუნე იყო, რომ ირანის მეფის ბრძანებით სარწმუნოების გამო სისხლი დაღვარა საკვირველის მხნეობით, ამიტომ დიდი იმედია, ესეც განათლდეს ზეციურის მადლით, რათა დაუტკეოს ძველი შეც-

დომილების გზა და თავისი ერთიერთ შეუერთდეს რომის ეკლესიას...“¹.

იმავე ავიტაბილეს, როდესაც არ გაუმართლდა თეიმურაზ I-ის მიერ კათოლიკობის აღიარების იმედი, როსტომის მიერ ყიზილბაშთა ჯარით ქართლიდან გაძევებული იგივე ქრისტიანი მეფე ღმერთის მიერ დამსახურებისამებრ დასჯილად გამოაცხადა².

ავიტაბილე კათოლიკობის გავრცელების შესაძლებლობას ქართლში როსტომის გამეფების შემდეგ სკეპტიკურად აფასებდა: „უფალს არ მოეწონება ამჯერად რაიმე ნიშნის გამომჟღავნება, რომლითაც შესაძლებელი იქნება ვივარაუდოთ ამ ხალხის მოქცევა კათოლიკური სარწმუნოების ჭეშმარიტ მცნებაზე. ვინაიდან ეს ქვეყანა უკვე აღარ არის ქრისტიანი მეფეების მფლობელობაში, არამედ შაჰის დომენია. განდევნილია ქრისტიანი ხელმწიფე და მის ადგილზე მაჰმადიანი ზის; თუმცა იგი ქრისტიანების შვილია და პირდაპირი შთამომავალია ქართლის უძველესი სამეფო გვარისა. იქ სადაც ამჟამად ჩვენ ვცხოვრობთ (გორში – ე.მ.), ეს მეფე ჩამოვიდა სწორედ გასული მარხვის დასაწყისში. საერთოდ ყველა დიდი ტაშის ცემით შეხვდა მას. დღესდღეობით ლაპარაკობენ ახალ აჯანყებაზე, რაც ამ ქვეყნის ხალხის დაუდგრომლობითაა გამოწვეული, ან ამ ახალი მეფის უკმაყოფილონი არიან“³.

საინტერესოა როგორ მიიღეს თეიმურაზ მეფის ელჩი რომში, ყოველივე ხემოთქმულის შემდეგ. პიეტრო დელა ვალეს გადმოცემით, ნიკიფორეს ისე არ შეხვდნენ, როგორც უცხო ქვეყნის ელჩს შეეფერებოდა. თეიმურაზ I-ის ელჩისა-

¹ თამარაშვილი მ., ქართული ეკლესიის ისტორია დასაბამიდან დღემდე, გვ. 572-573.

² დონ პიეტრო ავიტაბილე, გვ. 48-50.

³ იქვე, გვ. 18.

დმი სიფრთხილის გამოჩენის და ცივი დამოკიდებულების გამოქმედებების მთავარი მიზეზი მისი პიროვნებისა და აღმსარებლობის შესახებ ცნობების ნაკლებობა იყო. ასეთივე დამოკიდებულება გამოქმედდა და კითხვები დაისვა ნიკიფორეს მადრიდში ყოფნის დროსაც. 1627 წლის 29 ივლისს ესპანეთის სამეფო საბჭოს სხდომაზე მარკიზმა დე მონტესკლაროსმა, გრაფმა ჰერცოგმა დე სან ლუკარმა, მარკიზმა დე ლა ინოხოსამ, გრაფმა დე მონტერემი, სულიერმა მამამ¹, დონ ხუან დე ვილიელამ, ჰერცოგმა დე ფერიამ და გრაფმა დე ჩინჩომ დასვეს კითხვა: არის თუ არა ნიკიფორე ირბახი იბერიის მეფის ელჩი? იქვე გადაწყდა, რომ ამ საკითხის გარკვევა დაევალოს ესპანეთის ელჩს რომში გრაფ დე ონიატეს ან ნეაპოლის ვიცე მეფეს, ჰერცოგ ალბას. ამ უკანასკნელს დაევალა, აგრეთვე, ინფორმაციის შეგროვება საქართველოზე².

საინტერესოა, რომ ესპანეთის სახელმწიფო საბჭოზე, როდესაც თეიმურაზ I-ის წინადადებას იხილავდნენ, პირველხარისხოვან მნიშვნელობა შეიძინა ქართველების რელიგიის საკითხმა. გამოითქვა სხვადასხვა მოსაზრება. გრაფი დე მონტერეს წინადადებით, ფილიპე IV-ს ნიკიფორე ირბახისათვის უნდა მოეთხოვა მისი მეფის რომაული ეკლესიისადმი დამორჩილების შესახებ და ამით მისთვის უნდა ეგრძნობინებინა, რომ იგი ყველაფერზე მაღლა სარწმუნოებას აყენებდა. ამ წინადადებას მხარი დაუჭირა გრაფმა დე სეგორბემ. ოპტიმისტური იყო ჰერცოგ დე ფერიას მიმართვა მეფისადმი. მისი თქმით, თუ ქართველებს საკმარისი შეიარაღებული ძალები ჰყავთ და რელიგიისა და რომის ეკლესიისადმი დამორჩილების საკითხები მოგვარდება, მაშინ ესპანეთის ფლოტი შეიძ-

¹ სხდომის ოქმში მითითებული არ არის ამ პიროვნების სახელი.

² *მამისთვალისვილი ე., საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, II, თბილისი, 2011, გვ. 244.*

ლება დაეხმაროთ¹. ამასთან დაკავშირებით სრულიად ორიგინალური და, ჩემი აზრით, რეალისტური მოსაზრება გამოთქვა სახელმწიფო საბჭოს წევრმა „სულიერმა მამამ“, რომელსაც განსაკუთრებული გავლენა უნდა მოეხდინა ესპანეთის ხელისუფლების საქართველოსთან შემდგომ ურთიერთობაზე. მან ეჭვი გამოსთქვა, რომ მეფე თეიმურაზი და მისი ქვეშევრდომები შეიცვლიან სარწმუნოებას².

ამგვარი იყო მიზეზები ნიკიფორე ირბახისადმი ცივი შეხვედრისა. ისიც ნათელია, რომ ესპანეთის მეფის საბჭოს წევრი „სულიერი მამის“ მოსაზრება რომში არ გაიზიარეს და ნიკიფორეს რწმენის შცველის მიზნით, ფსიქოლოგიური ზეწოლა გამოიყენეს. ნიკიფორეს საქმესთან დაკავშირებით პაპის კურიაში შედგენილ მოხსენებაში ნათქვამია, რომ რომის იერარქების მიერ გამოთქმული მოკრძალებული სურვილი ნიკიფორეს ნორმალურად უნდა მიეღო. მას „არ უნდა ვაკვირვებოდა თუ სამოციქულო ტახტი მოისურვებს, მან (ნიკიფორემ – ე.მ.) წარმოსთქვას თავისი რწმენის ფორმულა, მანამდე ვიდრე ვატიკანში მისი წინადადებების განხილვას შეუდგებოდნენ. ქართველების შესახებ ჩანაწერებში, რომლებიც ინახება წმ. კონგრეგაციის არქივში, არაფერია ნათქვამი ქართველების ცდომილებაზე, პირიქით, ისინი გამოყვანილნი არიან, როგორც სამოციქულო ტახტისა და პაპის ძალიან ერთგულნი“³. სავარაუდოა, მოხსენებაში აღნიშნული საეჭვოდ ჩათვალეს და 1628 წ. 21 ივლისის დოკუმენტში უკვე პირდაპირ არის მითითებული ნიკიფორე ირბახის კათოლიკობაზე გადასვლის აუცილებლობის შესახებ. ქართველ ელჩს ისეთი რწმენის

¹ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბალუა, დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის, გვ. 457, დოკ. № 65

² იქვე, გვ. 455,

³ Ватейшвили Д. Л., Грузия и европейские страны. Т. I. Грузия и Западная Европа XIII-XVII века, кн. I, 2003, с. 385.

ფორმულა უნდა წარმოეთქვა, რომელშიც იგი პირდაპირ იტყვოდა ქართველთა სარწმუნეობრივი დაბნეულობის შესახებ¹.

არსებული წყაროებისა და გავრცელებული მოსაზრების მიხედვით ნიკიფორეს მოიხსენიებდნენ როგორც წმ. ბასილის მოწესეს. თუ ეს ასე იყო, მაშინ რატომ მოთხოვეს მას კათოლიკობის აღიარება? ბასილიანელები ხომ უმთავრეს კათოლიკურ პოსტულატებს (პაპის პრიმატს და ფილიოკვეს) აღიარებდნენ?

ნიკიფორემ, შეიძლება, ბასილიანობა აღიარა ევროპაში გამგზავრების წინ. ეჭვი, რომ სამართლიანია, ნათლად გამოჩნდა მისი ცხოვრების შემდგომ პერიოდში, კერძოდ, მისი რომიდან წამოსვლისა და საქართველოსა და იერუსალიმში საქმიანობის დროს. ჩანს, რომ მისი ბასილიანობა არ დაიჯერეს. ამიტომ მოსთხოვეს, რომ ჯერ კათოლიკობა ეღიარებინა და ამის შემდეგ მოხდებოდა მისი პაპთან აუდიენციაზე დაშვება².

რომაელ პოლიტიკოსებს საკმარისად არ მიაჩნდათ მხოლოდ ნიკიფორე ირბახის გაკათოლიკება, ისინი თვით მეფის გაკათოლიკებას მოითხოვდნენ. კონგრეგაციის სხდომაზე განიხილეს სპეციალურად შედგენილი „*მდივან ინგლისის მოსაზრებები ქართველი ელჩის მოთხოვნებზე*“; რომელთა არსი, უპირველეს ყოვლისა, მდგომარეობდა თეიმურაზ მეფისათვის გაგზავნილი სპეციალური კათოლიკური ლიტერატურით „განათლებაში“. ე. ი. თეიმურაზ მეფე, რომ ფლორენციის მსოფლიო საეკლესიო კრების გადაწყვეტილებათა საფუძველზე რომის წმინდა ტახტს შეერთებოდა, ელჩისათვის უნდა გაეტანებინათ წმინდა სამოციქულო ტახტის მიერ აღიარებული საეკლესიო კრებების დაბეჭდილი „აქტები“, რომლებსაც მეფე და მის იერარქები გაეცნობოდნენ.

¹ Там же, с. 385-386, примеч., с. 298.

² ვრცლად იხ. მაძისთვალისშვილი ე., საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, II, გვ. 262-268.

ნიკიფორე ირბახისათვის შედგენილი იქნა სპეციალური ინსტრუქცია, რომლის მიხედვითაც მას, სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ, კათოლიციზმის სასარგებლოდ უნდა ემოქმედა¹. გვაქვს რამდენიმე ცნობა ნიკიფორეს კათოლიკე მისიონერებთან ურთიერთობის შესახებ, მაგრამ ეს ხდებოდა არა როგორც კათოლიკის კათოლიკებთან, არამედ, როგორც გაფლენიანი პიროვნებისა და მოღვაწის იმ ადამიანებთან, რომელთა თანამორწმუნეებმა მას ევროპაში ელჩად ყოფნის დროს გარკვეული დახმარება აღმოუჩინეს. შეიძლება მისი ასეთი მოქმედება იმითიც იყო გამოწვეული, რომ საქართველოში მოღვაწე მისიონერები არ ახმაურებდნენ მის მიერ რომში კათოლიკობის და ქართველთა ცდომილების აღიარებას, რაზეც უკვე აღინიშნა. შეიძლება, ამის გამო ნიკიფორე მისიონერების მხრივ ზემოქმედებასაც განიცდიდა.

¹ *Ватейшвили Д. Л., Грузия и европейские страны. Т. I. Грузия и Западная Европа XIII-XVII века, с. 397-398.*

პასტელის ნახატები – საქართველოს ისტორიის მნიშვნელოვანი უზრცლები

დონ კრისტოფორო დე კასტელი და ელენე ათაბაგი

საქართველოში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერებს შორის ნიჭითა და შემოქმედის დიაპაზონით გამორჩეული იყო დონ კრისტოფორო დე კასტელი.

დონ კრისტოფორო დე კასტელი (1597-1659) დაიბადა გენუაში, აღიზარდა პალერმოში. საქართველოში ჩამოვიდა, როგორც მისიონერი. მან ორი წელი (1632-1634) დაჰყო გორში, 5 წელი გურიაში და 15 წელი სამეგრელოში. კასტელი საქართველოში ნაყოფიერ მუშაობას ეწეოდა: ხატავდა სურათებს (მის მიერ შესრულებული ათასზე მეტი ნახატიდან შემოგვცქერის მისი თანამედროვე მრავალი ქართველი საერო თუ სასულირო მოღვაწე, ცნობილი და უცნობი ქალბატონები, დასახლებული ადგილების ხედები და სხვ.) აფორმებდა ეკლესიის კედლებს, ავადმყოფებს კურნავდა, რომში აგზავნიდა დაწვრილებით ინფორმაციას ქართველი ხალხის ცხოვრების თითქმის ყველა მხარეზე. მის ნამოღვაწარს, საუკუნეების შემდგომ არ დაუკარგავს მნიშვნელობა ჩვენი ქვეყნის ისტორიისა და ეთნოგრაფიის შესასწავლად¹.

კასტელის ნახატებმა ჩვენამდე, სამწუხაროდ, სრული სახით ვერ მოაღწია. „რომიდან ჩემს სამშობლო ქალაქ პალერმოში დაბრუნების დროს, – წერდა კასტელი, – ზღვაზე დელვისას, წყალში გადამივარდა ერთი ტომი, რომელშიაც ყველაზე მშვენიერი სურათები მქონდა დახატული“, შენიშნავს დამწერებელი ავტორი. როგორც მიქელ თამარაშვილი აღნიშნავდა: „სამწუხაროდ ჩვენამდე სისრულით ვერც ამ აღ-

¹ ლიხინი პატრიცია ანა, კრისტოფორო კასტელი და მისი მისია საქართველოში, თარგმანი, შესავალი და შენიშვნები მურმან პაპაშვილისა, თბილისი, 2009.

ბომბებში დაცულმა სურათებმა მოაღწიეს, რადგან შევნიშნე რომ რამდენიმე სურათი უკვე ამოჭრილი იყო. და ამგვარად, სამუდამოდ დაკარგულა ჩვენთვის. დანარჩენი სურათების მომეტებული ნაწილიც მალე დაიღუპებოდა საქართველოსათვის, უკეთუ ახლა არ მოგვესწრო და არ გადმოგველო, რადგან წიგნები ძალიან დაძველებულან და ხელის შეხების დროს ფურცლები იხევა, რის გამოც იძულებული გაგხდი ბევრ ადგილას ფურცლები დამეწებებინა. ყველა ნახატი კალმითაა მოხაზული, რაც აძნელებდა მათ სისრულით გადმოღებას. ამისთვის ბევრი ვიშრომე და ორგზის სიცილიაში მოვზაურობის გარდა, დიდი ხარჯი თავს ვიდე, რადგან კარვად გადმოღებისათვის საჭირო გახდა დახელოვნებული ფოტოგრაფი მოგვეწვია და ბევრი გვეშრომა, გარნა ყველაფერი დიდის სიამოვნებით ვიტვირთე, რათა საქართველოსათვის შეგვეძინა ეს ძვირფასი ვანდი ჩვენის წარსულისა“.

კასტელმა დაგვიტოვა უძვირფასესი ჩანახატების ალბომი, რომელშიც აისახა საქართველოში მისი ყოფნის პერიოდის (1628-1654) მოგონებები, ქვეყნის სოციალურ-პოლიტიკურ ცხოვრება, მისი თანამედროვე ადამიანების სახეები და სხვ. კასტელის მიერ შეკრებილი მასალები და ადგილზე შესრულებული ჩანახატები, რომლებიც კასტელის ხანგრძლივ და ხიფათით აღსავსე მოგზაურობის დროს დაღუპვას გადაურჩა დაცულია ქალაქ პალერმოს კომუნალურ ბიბლიოთეკაში.

კასტელის ალბომში სულ 570 ნახატია, 100 გვერდი კი რელაციონის ტექსტს უკავია. ნახატებიდან 150 სურათი სასოფლო-სამეურნეო ცხოვრებას ეხება; 100 ქვეყნის მესვეურთა, მეფე-მთავართა და ცნობილი პირების პორტრეტებია; 150 სურათზე სხვადასხვა ეროვნების ქალთა სახეებია მოცემული; 100 სურათი პორტრეტული ხასიათისაა; ოციოდე ნახატში ასახულია შინაური და გარეული ცხოველების გამოსახულებანი; ათიოდე სურათი ფანტასტიკური ხასიათისაა; ოციოდე — ნაგებობათა ნიმუშებია. ამის გარდა კასტელის დასურათებული აქვს მისიონერული მოღვაწეობის ათიოდე სცენა. სუ-

რათების არშიებზე წარწერები შერულებულია თერთმეტ ენაზე, მაგრამ ყველა სურათს აუცილებლად ახლავს ახსნა-განმარტება იტალიურ ენაზე, ზოგიერთს კი რამდენიმე ენაზე¹.

მ. თამარაშვილს პალერმოს საჯარო ბიბლიოთეკაში უნახავს კასტელის ნახატები ოთხ ტომად, ნომრებით: 92, 93, 94, 95².

XVII ს. პირველი ნახევარი დასავლეთ საქართველო შეიძლება აღქმული იქნეს, როგორც ოდიშის მძლავრი მთავრის ლევან II დადიანის (1611-1677) ბატონობის პერიოდი. მისი გავლენა იგრძნობოდა აღმოსავლეთ საქართველოშიც, განსაკუთრებით მას შემდეგ, როდესაც თავისი და, სვიმონ გურიელის ნაცოლარი, მარიამი ქართლის მეფე როსტომს მიათხოვა და ამ ქორწინებით შაჰ სეფის მოკავშირეც გახდა. იგი ოსმალეთისაგან დამოუკიდებლად მოქმედებდა, სულთანს არ ეპყებოდა და მხოლოდ სიმბოლურ ხარკს უხდიდა.

ლევან დადიანის მიერ სულთნის ინტერესისა და მოთხოვნის საწინააღმდეგო მოქმედების დემონსტრირების კიდევ ერთი ფაქტი იყო სამცხის ათაბაგის ასულის, სილამაზით სახელგანთქმული ელენეს ირანში გაგზავნა.

¹ კასტელის ალბომი გამოსცა ბ. გიორგაძემ. *ღონ კრისტოფორო დე კასტელი, ცნობები და ალბომი საქართველოს შესახებ / ტექსტი გაშიფრა, თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ბეჟან გიორგაძემ, თბილისი, 1976. იხ. https://ka.wikipedia.org/wiki/%E1%83%99%E1%83%A0%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%9D%E1%83%A4%E1%83%9D%E1%83%A0%E1%83%9D_%E1%83%93%E1%83%94_%E1%83%99%E1%83%90%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%98*

² *თამარაშვილი მ., ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, თბილისი, 1902, გვ. 592.*

ელენე დიდი პოლიტიკის ტიპური, მორიგი მსხვერპლი იყო.

ელენეს ცხოვრების პირველი პერიოდის შესახებ საინტერესო ცნობები დაგვიტოვა იტალიელმა კათოლიკე მისიონერმა დონ კრისტოფორო დე კასტელმა¹. იგი იყო აქტიური დამკვირვებელი XVII საუკუნის 20-40-ან წლებში დასავლეთ საქართველოში მიმდინარე ამბებისა და საკუთარი თვალით მხილველი იმისა, როგორ გადააქციეს გურიელმა და დადიანმა უპატრონოდ დარჩენილი ათაბაგის ასული თავიანთი პოლიტიკური მიზნების განხორციელების საშუალებად.

ელენე იყო ასული სამცხის ცნობილი ათაბაგის მანუჩარ მესამისა (1614-1625). მანუჩარმა თავისი სამთავროს გადასარჩენად თავგამოდებით იბრძოლა ხან სპარსელებისა და ხან ოსმალების წინააღმდეგ. იგი ქართლ-კახელების გვერდით იბრძოდა მარაბდის ველზე (1625 წ.). ცოტა ხნის შემდეგ მანუჩარი, რომელიც სამცხეში შექმნილი მდგომარეობიდან გამოსავალს ვერ ხედავდა, სტამბოლში წავიდა სულთნის წყალობის სათხოვნელად. სულთანმა შეიწყნარა მისი თხოვნა და, როგორც ვახუშტი ბატონიშვილი გადმოგვცემს, „მისცა ქრისტიანობით ათაბაგობა“. როდესაც მანუჩარი სამშობლოში ბრუნდებოდა, გზაში თავისი ბიძა ბექა (შემდეგში საფარ-ფაშა) შეხვდა, რომელმაც სტუმრად მიიწვია ძმისწული და საწამლავით მოაკვლევინა. ბექა თვითონ წავიდა სტამბოლში „იქმნა მაჰმადიან, მოსცა (სულთანმა – ე. მ.) ათაბაგობა და ყოველი საზღვარი სამცხე-საათაბაგოსი და უწოდეს საფარ-ფაშა... და მერე წარმოავლინეს და მოვიდა სამცხეს 1626 წელს“². მოვუსმინოთ დონ კრისტოფორო დე კასტელს: „ჩვენ

¹ ქართლის ცხოვრება, IV. ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბილისი, 1973, გვ. 724-725.

უკვე მოვიხსენიეთ ელენე, საქართველოში ერთ-ერთი ხელისუფლის – ათაბაგის ქალიშვილი... ათაბაგი თურქებმა დაამარცხეს და იძულებული გახდა ქრისტიანობაზე უარი ეთქვა, რათა თავისი სამთავროდან არ გაეძევებინათ. მიუხედავად ძალმომრეობისა, ის ჭეშმარიტი ქრისტიანი იყო და ჩვენთან ერთად პროტესტს აცხადებდა. მას ჰყავდა იშვიათი სილამაზის ქალიშვილი, რომელიც ძალიან უყვარდა და თვალისჩინივით უფრთხილდებოდა. ეშინოდა რა იგი თურქებს ხელში არ ჩაეგდოთ, ათაბაგმა ისარგებლა მომენტი და ელენე გურიის მთავარ მალაქიასთან გაეზავნა, სადაც მას შეეხვდი, როდესაც ხსენებულ მთავარს, როგორც ექიმი ვემსახურებოდი... გურიის მთავარმა სპარსეთის შაჰთან ელჩი გაეზავნა. მაშინ შაჰი იყო აბას დიდი, ქალებისადმი სიყვარულით განთქმული. მან ელჩს პკითხა: მის მხარეში არიან თუ არა ლამაზი ქალები? ელჩმა უპასუხა: როგორც მზე ვარსკვლავებს შორის, ისე ლამაზ ქალებს შორის ბრწყინავს ელენე ათაბაგი... არტაანის, სამცხის და სხვა ქვეყნის მთავრის ქალიშვილი... შაჰმა გადაწყვიტა, რომ ის შეეფერებოდა თავის შვილიშვილს შაჰ სეფის⁴.

მ. თამარაშვილის მიერ მოპოვებული მასალების მიხედვით ისე გამოდის, რომ ელენე სამცხის გამაჰმადიანებული ათაბაგის ასული იყო², რასაც კრისტოფორე კასტელიც არასწორად გადმოგვცემს. როგორც ითქვა, ელენე იყო ასული მანუჩარ III ათაბაგისა, რომელიც ქრისტიანად გარდაიცვალა, მას შემდეგ, რაც იგი თავისმა ბიძამ ბექამ მოწამლა. ბექა გამაჰმადიანდა და სულთნისაგან ათაბაგობაც მიიღო საფარ-

¹ ლიხინი პატრიცია ანა, კრისტოფორო კასტელი და მისი მისია საქართველოში, თარგმანი, შესავალი და შენიშვნები მურმან პაპაშვილისა, თბილისი, 2009, გვ. 53-54.

² თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 161.

ფაშას სახელით. ასე, რომ გამაჰმადიანებული ათაბაგი ამ დროს იყო მხოლოდ საფარ-ფაშა იგივე ბექა.

დასაშვებია, რომ მანუჩარმა სტამბოლში გამეზავრების წინ ელენე, მისი უსაფრთხოების მიზნით, გურიაში თავის ბიძასთან (დედის ძმა), მალაქია კათალიკოსთან გაგზავნეს. ისიც შეიძლებოდა, რომ ელენე მისი მამის მკვლელ საფარ-ფაშას გამოარიდეს.

გურიაში, მთავრის სასახლესთან მცხოვრებმა კათოლიკე პატრებმა, იმდენი მოახერხეს, რომ „*ელენე ათაბაგი იესო ქრისტეს სახარებაზე მოაქციეს*“, ე.ი. გააკათოლიკეს¹.

ელენეს დაბადების წელი არ ვიცით. დასაშვებია, რომ მისთვის, როგორც საათაბაგოს მემკვიდრისადმი, მამის სიცოცხლეშივე, თუნდაც მისი მცირეწლოვანების ჟამს, პოლიტიკური მოსაზრებით, ყურადღება მიექპრო შაჰ-აბას დიდს და თავისი შეილიშვილის, შაჰ-სეფის საცოლედ მოეწადინებინა², როგორც კასტელი აღნიშნავს³.

კასტელის გადმოცემით, ელენეს მშვიდ ცხოვრებაში გადატრიალება გამოიწვია ერთმა შემთხვევამ⁴: გურიის მთავარმა მალაქია გურიელმა თავისი ელჩი იასონ ნაკაშიძე ირანის

¹ დონ კრისტოფორო დე კასტელი, *ცნობები და აღბოძი საქართველოს შეახებ / ტექსტი გაშიფრა, თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ბ. გიორგაძემ, თბილისი, 1976, გვ. 170, ნახ. №436.*

² სეფი იყო შაჰ-აბას I-ის შეილიშვილი, მოჰამედ ბექირ მირზას შვილი. მისი დედა იყო ქართველი დიღერემ ჰანუმი, რომლის შესახებ სხვა რაიმე ინფორმაცია სამწუხაროდ არ ვიცი. *Sussan Babaie and others: Slaves of the Shah (I.B. Tauris, 2003) p. 104* http://en.wikipedia.org/wiki/Safi_of_Persia.

³ დონ კრისტოფორო დე კასტელი, *ცნობები და აღბოძი საქართველოს შეახებ, გვ. 53.*

⁴ კასტელი ხშირად იმდენად ურევს დროსა და ფაქტებს, რომ ზოგჯერ შეუძლებელია მოვლენათა თანმიმდევრობის მიახლოებითი დადგენაც კი.

შაჰთან გაგზავნა, მაგრამ რა მიზნით, ამის შესახებ არავითარი ცნობა გაგვანჩნია. კასტელის მიხედვით მაშინ ირანის მბრძანებელი შაჰ-აბას I იყო. შაჰთან აუდიენციის დროს საუბარი ჩამოვარდა ქალების სილამაზეზე. გურიელის ელჩს უთქვამს: „როგორც მზე ვარსკვლავებს შორის, ისე ლამაზ ქალებს შორის, ბრწყინავს ელენე ათაბაგი... სამცხის მთავრის ქალიშვილი“. შაჰის აზრით, თუ ელენე ასეთი ლამაზი იყო, მაშინ იგი მის შვილიშვილს, სეფი მირზას ცოლად შეეფერებოდა და იასონ ნაკაშიძეს დაავალა გურიის მთავრისათვის გადაეცა მისი სურვილი. ელჩი გურიელთან დიდძალი საჩუქრებით დაბრუნდა და შაჰის თხოვნაც მოახსენა¹. კასტელს ელენე პირველად სამეგრელოში უნახავს, როდესაც იგი გურიიდან გამოიძახეს ათაბაგის ასულის ავადმყოფობის გამო და, ამის შემდეგ იგი და ელენე ერთად იყვნენ ექვს წელზე მეტი ხნის განმავლობაში, როგორც გვაუწყებს კასტელის წარწერა მისსავე ერთ ნახატზე: „*პოსკავეთი ის ადგილია, სადაც შევხვდი ელენე ათაბაგს, რომელიც შემდეგ ირანის დედოფალი გახდა. როდესაც სამეგრელოში იმყოფებოდა, მაშინ მე გურიიდან მივედი, როგორც მისი ექიმი, და ექვს წელზე მეტი ერთად ვიყავით*“².

კასტელი, საქართველოში (გორში) ჩამოვიდა 1632 წელს სხვა შვიდ თეატინელ ბერთან ერთად. 1634 წელს კასტელი, ანტონიო ჯარდინა და კლაუდიო გურიაში გადავიდნენ და იქ დაბინავდნენ. ამ დროს ელენე ცხოვრობდა მალაქია გურიელის სასახლეში, რომლის ბაღშიც მთავარმა პატრებს საცხოვრებელი გამოუყო. პატრები დიდ მზრუნველობას იჩენდნენ ელენესადმი. განსაკუთრებით ახლო ურთიერთობა დამყარდა ელენესა და კასტელს შორის. „*ჩემ მიმართ ელენე განწყობი-*

¹ *ლიხინი პატრიცია ანა, კრისტოფორო კასტელი და მისი მისია საქართველოში, გვ. 53-54.*

² *დონ კრისტოფორო დე კასტელი, ცნობები და აღბობი საქართველოს შესახებ, გვ. 458, სურ. № 458.*

ლი იყო არა როგორც ქალბატონი მსახურისადმი, არამედ როგორც ქალიშვილი მამისადმი. სიტყვა ჩამომართვა, რომ მას არასოდეს მივატოვებდი. პირობა მივეცი, რომ როცა გათხოვდებოდა, თან გავყვებოდი, რათა მისი სულისა და სხეულისათვის შემსახურა და შემეკურნალა“ – წერდა კასტელი¹.

როდესაც ირანიდან ელჩი დაბრუნდა, სავარაუდოა, მაღაქია გურიელი უკვე ცოცხალი არ იყო (გარდაიცვალა 1639 წელს). მაღაქიას გარდაცვალების ამბავი შეიტყო თუ არა, ოდიშის მთავარი ლევან დადიანი შეიარაღებულ ძალით შეიჭრა გურიაში და გაამთავრა მაღაქიას ძმა ვახტანგი (1639-1640). ვახტანგ გურიელისათვის გასაგები იყო შაჰის ჩანაფიქრი, რომ ამ ქორწინებით იგი დაუკავშირდებოდა ათაბაგის ოჯახს, რომლის სამთავრო ოსმალეთის ბატონობის ქვეშ იყო და დასავლეთ საქართველოს მთავრების მსგავსად, ოსმალეთის ქვეშევრდომებს შორის, კიდევ ერთ მოკავშირეს შეიძენდა. მაგრამ გურიის მთავარმა ოდიშის მთავართან შეთანხმების გარეშე გადაწყვეტილება ვერ მიიღო. როგორც კასტელი წერდა, იგი იმასაც ითვალისწინებდა, რომ, სულთანს თუ შაჰის განზრახვას შეიტყობდა, ელენეს მაშინვე თვითონ წაიყვანდა².

დასავლეთ საქართველოში მცხოვრებმა თურქებმა გაიგეს თუ არა ელენეს ირანში გაგზავნის განზრახვის შესახებ, ყოველივე სულთანს აცნობეს, რასაც შესაბამისი რეაქცია მოჰყვა. სტამბოლიდან გურიაში სულთნის ელჩი მოვიდა და ელენეს წაყვანა მოინდომა. გურიელმა (ამ დროს გურიის მთავარია ქაიხოსრო I, 1640-1658) ყოველივე ოდიშის მთავარს შეატყობინა. „*მან გურიელს ურჩია, რომ ელენე მასთან გაეგზავნა, ხოლო თურქებისათვის მიეწერა, რომ ელენე გურიის*

¹ ლიხინი პატრიცია ანა, *კრისტოფორო კასტელი და მისი მისია საქართველოში*, გვ. 54-55; იხ. *ავრეთვე, თამარაშვილი მ., ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე*, გვ. 591.

² იქვე, გვ. 54.

სამთავროში აღარ იმყოფება. ის ახლა სამეგრელოშია. გურიელმა ეს რჩევა მაშინვე შეასრულა და ელენე დადიანთან გაგზავნა¹. ათაბაგის ასული ელენე ოდიშის მთავრის ხელში გადაიქცა პოლიტიკური ინტრიგის ობიექტად.

სამეგრელოში გამგზავრების წინ ელენეს კასტელისათვის უთქვამს: „მამა დონ კრისტოფორო, რა უნდა გავაკეთო მე უთქვენოდ, თურქების² ხელისუფლების ქვეშ. საწყაღმა უცხომ იქ რა უნდა ვქნა დამრიგებლისა და იმ ადამიანის გარეშე, რომელიც მამშვიდებს, როგორც ამას თქვენ აკეთებთ“. პატრმა ელენე დაამშვიდა და დაპირდა, რომ ისიც მალე ჩავიდოდა სამეგრელოში. იგი ისედაც აპირებდა სამეგრელოში სამუდამოდ გადასვლას ვახტანგ გურიელთან ცუდი ურთერთობის გამო. როცა ელენე სამეგრელოში გადაიყვანეს, კასტელიც მალე იქ გადავიდა.

ლევან დადიანი გამომწვევად იქცეოდა. მან არაფრად ჩააგდო სულთნის მოთხოვნა ათაბაგის ასულის მისთვის გადაცემის შესახებ. ელენეს ირანში გაგზავნა საბოლოოდ გადაწყვეტილი ჰქონდა. ელენე ირანში წასვლის კატეგორიულად წინააღმდეგი იყო. მაგრამ ლევან დადიანმა, ელენე მოატყუა, თითქოს მას ისევ გურიაში აგზავნიდა და 1642 წლის 27 მარტს ირანის გზას გაუყენა³.

ელენემ კასტელს ირანში გაყოლა სთხოვა. მაგრამ მას ამგვარი თხოვნის დაკმაყოფილება არ შეეძლო იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ აუცილებელი იყო პაპის ნებართვა. კასტელი ელენეს შეჰპირდა, რომ, როდესაც ნებართვას მიიღებდა მაშინვე შეატყობინებდა. იმავე დროს კასტელმა, როგორც ელენეს სულიერმა მოძღვარმა, იგი შემდეგნაირად და-

¹ იქვე, გვ. 55.

² ქრისტიანები თურქებში, საერთოდ, მუსლიმანებს გულისხმობდნენ.

³ ლიხინი პატრიცია ანა, კრისტოფორო კასტელი და მისი მისია საქართველოში, გვ. 59-60; თამარაშვილი მ., ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, გვ. 591.

არიგა: „იცოდეთ ქალბატონო, რომ ყველა ის საგანი, რომელსაც მსოფლიო თაყვანს სცემს – იმპერია, გვირგვინი, სასიამოვნო დროს ტარებაა და სხვა არაფერი, პატივმოყვარეობაა და უბედურება; სხვა არაფერია თუ არა ქარი და ჩრდილი, რომლის გამოჩენისას მაშინვე ქრება ყველაფერი... შეხედეთ, რამდენ წმინდან ქალწულს უყვარს ღმერთი და სარწმუნოება. ტირანის ნუ შეგეშინდება. მას მხოლოდ დროებითი სიკვდილი შეუძლია შენს სხეულს მიაყენოს, რომელიც მოკლე ხანში ჭიების საკეები გახდება. მხოლოდ სიკვდილი აძლევს პატივს მთელ სხეულს და თუ ეს მოხდება, ბედნიერია ის, ვინც მოკლე წამებისათვის სამუდამო ნეტარებას მიიღებს. დიახ, დიახ, ქალბატონო ემზადე ამ საქმისათვის, მიეცი სული ღმერთს და წასვლაზე მტკიცე უარი თქვი, რათა ურწმუნოთა მეფის მეუღლე არ გახდე“¹.

ელენე ირანის დედოფალი გახდა. ერთხელ, როგორც კასტელი გადმოგვცემს, შაჰ-აბას II-მ ოდიშის მთავარს, ალბათ, ელენეს სურვილით, დესპანი გაუგზავნა და კასტელის ისპაანში გაგზავნა სთხოვა. ამის მოწმენი ყოფილან ფრანგი ექიმები, რომლებიც დადიანის სასახლესთან ცხოვრობდნენ. კასტელი, თავისი ნათქვამის დამადასტურებლად, დასახელებული ფრანგი ექიმების წერილებს იმოწმებს². როგორც კასტელი გადმოგვცემს, იგი ავადმყოფობის გამო, ელჩს ვერ გაჰყვა³.

კასტელი თავისი ერთ-ერთი ნახატის წარწერაში ამბობს: „დედოფალ ელენეს მოთხოვნით ირანის ხელმწიფემ გამოგზავნა სამეგრელოს მთავართან ავთანდილ ბეი, რადგან დედოფალს სურდა, რომ მე მასთან წავსულიყავი, მაგრამ

¹ ლიხინი პატრიცია ანა, კრისტოფორო კასტელი და მისი მისია საქართველოში, გვ. 56-57.

² იქვე, გვ. 61.

³ დონ კრისტოფორო დე კასტელი, ცნობები და აღბოძი საქართველოს შესახებ, გვ. 161.

მთავარმა არ ისურვა¹. შაჰის დესპანი, მისი სახელის მიხედვით, შეიძლება ვიფიქროთ, ქართველი იყო.

კასტელი თავის ნაწერებში წინააღმდეგობაში ვარდება. როგორც ითქვა, იგი თავის ერთ-ერთი ნახატის წარწერაში აღნიშნავს, რომ ირანში ლევან დადიანმა არ გაუშვა, ხოლო, სხვაგან პირდაპირ ამბობს, რომ ირანში წასვლის ნებართვისათვის წერილი მისწერა რომში გენერალ დონ გრეგორიო კარაფას. *„მაგრამ ამჯერად არ შემეძლო ირანში წასვლა, რადგან ჯერ არ მქონდა წმ. კონგრეგაცია და პროპაგანდა ფიდესავან ნებართვა აღებული, რომელსაც დამპირდნენ, გამოემიგზავნიდნენ და უფლება მექნებოდა ირანში გამგზავრებისა. ეს ჩანს კონგრეგაციის მაშინდელი პრეფექტის კარდინალ ონოფრიოს წერილიდან“².*

კასტელი თავისი სურვილის საფუძვლიანობის გასამართლებლად, ოფიციალურად ირანში თეატინელთა მისიონის დაარსებას ასახელებდა, მაგრამ მის განზრახვას რომში ეწინააღმდეგებოდნენ. მისი ირანში არგაშვების მთავარი მიზეზი, როგორც კასტელის სიტყვებიდან ჩანს, იყო ის რომ პაპ ურბან VIII-ს არ უნდოდა სამეგრელოში თეატინელების მისიონი დაზარალებულიყო, რომლის საქმიანობაში კასტელი დიდ როლს თამაშობდა. პაპი ურბანი გარდაიცვალა 1644 წ. ამის შემდეგ კონგრეგაციის პრეფექტმა კარდინალმა ონოფრიომ კასტელს ნება დართო წასულიყო ირანში, რადგან მისთვის ცნობილი იყო (მას სწერდნენ) დედოფალი ელენეს კეთილ საქმეების შესახებ, *„რომლებიც მიმართული იყო იქითკენ, რომ არ მიეტოვებინა ქრისტიანული სარწმუნოება“*. მაგრამ, სხვადასხვა ხელისშემშლელი გარემოებების გამო, კასტელი ირანში ვერ წავიდა³.

¹ იქვე, გვ. 98.

² ლიხინი პატრიცია ანა, კრისტოფორო კასტელი და მისი მისია საქართველოში, გვ. 62.

³ იქვე, გვ. 62-63.

როგორც ირკვევა, 1643 წლის ოქტომბერში კონგრეგაციას კასტელისთვის გაუგზავნია ირანში წასვლის ნებართვის წერილი, რომელშიც სიტყვასიტყვით ეწერა: „*თქვენი მალღლირსების წერილი ირანის კათოლიკე დედოფლის თხოვნასა და სურვილზე, რომ თან ჰყავდეს პიროვნება, რომელიც მის სულს წარმართავს, უკვე მოვახსენეთ (პაპს - ე. მ.)... შესაძლებელია, ნებართვა მანამდე გაიცეს თუ ჯუდიჩეს, რომელიც კვლავ ელოდება კონსტანტინოპოლიდან წასვლას, მამა კლემენტესაგან განსხვავებული წერილი არ ექნება, რომლითაც ხსენებული დედოფალი აჩქარებს თქვენს მალღლირსებას სამსახურისათვის*“¹. წერილმა კასტელამდე ვერ მიაღწია.

ელენეს ირანში გადედოფლების შემდეგ, კასტელი, მასთან კავშირს, ვითომ, პრაგმატული მოსაზრებით ინარჩუნებდა: ის ირანში წასვლის სურვილს, ამართლებდა იმით, რომ განზრახული ჰქონდა ელენე დედოფლის დახმარებით ისპანში დაეარსებინა კათოლიკური მისია, რომელსაც თვითონ უხელმძღვანელებდა, რაც მან, ზემოაღნიშნული მიზეზების გამო, ვერ განახორციელა.

კასტელის ირანში გაშვება მოიწადინა ურბან VIII-ს მომდევნო პაპმა ინოჩენციო X-მ (1644-1655). მოვუსმინოთ კასტელს: „*ინოჩენციო X-ს სურდა ჩემი ირანში გაგზავნა, რადგან ხელმწიფე და დედოფალი (აბას II და ელენე - ე.მ.) მოხოვდნენ იქ წასვლას, რათა დამეარსებინა ერთი რეზიდენცია. მე კარგი დამოკიდებულება მქონდა აღნიშნულ გვირგვინოსნებთან და იმ სათნოებით, რომელსაც მე ვაღიარებდი, შემეძლო მიმელო ეკლესია, ადგილი და ცხოვრების საშუალებანი ჩვენი ძმობისათვის, და იქ, რასაც ხელმწიფე იძლევა, მისი შემკვიდრეებიც ადასტურებენ ხოლმე*“².

¹ იქვე, გვ. 40.

² დონ კრისტოფორო დე კასტელი, ცნობები და აღბოში საქართველოს შესახებ, გვ. 161.

დავუბრუნდეთ ლევან II დადიანის მიერ ელენეს ირანში გაგზავნის ამბავს. ელენე დიდი ამალითა და ეპისკოპოსის თანხლებით ქართლისაკენ გაისტუმრეს. როსტომ მეფე გაფრთხილებული იყო. იგი ელენეს სანახავად დიდი ძღვენით მივიდა, ზარბაზნების გრიალით გორში მიიყვანა და იქვე „უმშვენირეს კარავში დააბინავა“. ათაბაგის ასული შემდეგ თბილისში ჩაიყვანეს, სადაც ასევე დიდი პატივი მიაგეს. თბილისიდან ისპაანამდე მგზავრობას სამი თვე მოანდომეს და ყველგან დიდი ზეიმით ხვდებოდნენ¹.

როცა ელენე ისპაანში მიიყვანეს, შაჰ სეფი ინდოეთის ლაშქრობაში იმყოფებოდა. იგი მალე დაბრუნდა, დედოფალი სასახლეში მიიწვია და რვა დღის განმავლობაში ზეიმობდა. შაჰმა ელენეს „დიდი სიხარული მიანიჭა, რამდენიმე ქალაქის გარდა, დიდძალი თანხა უბოძა საყიდლებისა და დროს გასატარებლად... უფალმა ინება, ხელმწიფე-მეუღლე მოკლე ხანში ლოგინად ჩავარდნილიყო და სულ მალე თავის საყვარელი დედოფლის ხელში დაეღია სული... ასე მომწერა ელენემ, – გადმოგცემს კასტელი, – ხოლო საჭურისებმა, რომლებიც თან ახლდნენ ელენეს სასახლეში, გადმომცეს, რომ შაჰმა სიკვდილის წინ ის ისე გამოაცხადა დედოფლად, რომ ხორციელად არ შეუცვნია“².

ელენე შემდეგში სეფის ვაჟის, აბას II-ის, ცოლი გახდა და, როგორც მოყვანილი ამონარიდიდან ჩანს, ელენესა და კასტელს შორის, ელენეს ირანში გამგზავრების შემდეგაც, კონტაქტი მიწერ-მოწერის დონეზე მაინც, გრძელდებოდა.

კასტელის ირანში გაშვებას ელენე დაჟინებით სთხოვდა რომის პაპ ურბან VIII-ს. ამის შემდეგ დაიწყო კასტელმა რო-

¹ ლიხინი პატრიცია ანა, კრისტოფორო კასტელი და მისი მისია საქართველოში, გვ. 60-61.

² იქვე, გვ. 61. ხაზგასმა ყველგან ჩემია.

მში თავის უფროსებთან წერილების გაგზავნა ირანში გამგზავრების ნებართვის მოსაპოვებლად.

საინტერესო უნდა იყოს ელენეს ასაკის გარკვევა იმ დროისათვის, როდესაც იგი შაჰ-აბას II ცოლი გახდა. ჯერ გავიხსენოთ აბას II-ის მამის, შაჰ სეფის ასაკი: სეფი დაიბადა 1611 წელს. პაპის – შაჰ-აბას I-ის გარდაცვალების (1629 წ.) და თავისი გამეფების დროს იგი იქნებოდა 17-18 წლის. სეფიმ იმეფა 13 წელი, იგი გარდაიცვალა 1642 წლის 13 მაისს და მაშინვე (15 მაისი) გამეფდა შაჰ-აბას II, დაბადებული 1632 წლის 31 დეკემბერს. გამოდის, რომ აბას II გამეფებისას დაახლოებით 11 წლის უნდა ყოფილიყო.

მამის, მანუჩარ III ათაბაგის (დაიბადა 1591 წ.) გარდაცვალებამდე (1625 წ.) დაბადებული ელენე, სავარაუდოა, გურიისაში ჩაყვანის დროს მცირე ასაკის, დაახლოებით 10 წლის ან უფრო მეტის უნდა ყოფილიყო. ამას მაფიქრებინებს კასტელის მონათხრობი. 1634 წელს ახალგაჯნობილ ელენეზე კასტელი ისე ლაპარაკობს, როგორც ზრდასრულ ადამიანზე. ამიტომ მგონია, რომ, როდესაც იგი ისპაანში ჩაიყვანეს (1642 წ.), ოცი წლისა მაინც უნდა ყოფილიყო. გამოდის, რომ ელენესა და აბას მეორეს შორის დიდი ასაკობრივი სხვაობა იყო, მაგრამ, ხშირად, სამეფო კარზე, აღმოსავლეთსა თუ დასავლეთში, დასაქორწინებელთა ასაკსა და გარეგნობას დიდ მნიშვნელობას არ ანიჭებდნენ, თუ კი ამ საქორწინო გარიგებით ორივე მხარე, ან თუნდაც ერთი მხარე, პოლიტიკურ ან მატერიალურ სარგებელს მოელოდა. ასე, რომ გასაკვირი არ არის ასაკით უფროსი ელენე ასაკით უმცროსი აბასისათვის შეერთოთ, თუ ამით ირანი თავის გავლენას გაავრცელებდა სამცხეში და ანტიოსმალური კოალიცია კიდევ უფრო გაძლიერდებოდა.

ვიდრე ელენესა და კასტელის ამბების თხრობას დავამთავრებდეთ, აუცილებლად უნდა განვიხილოთ ელენე დედოფლისათვის გაგზავნილი ერთი წერილი, რომელიც დაწერილი იყო ვინმე მონაზონ ქრისტიანს მიერ. წერილი შესუ-

ღია კრისტოფორო კასტელის ალბომში. წერილს მოვიყვან შემოკლებით:

„წერილი ირანის დედოფალს.

უძვირფასესო ქრისტეს რჩეულო დაო, გამარჯვება. ვვი-
ქრობ და ხელმეორედ გეუბნები, რომ მხედველობაში მიგელო,
წაგეკითხა და გაგეგო თუ როგორ და რამდენი დაეწერე და
დავხატე შენი გულისათვის. მეორე, ამის დასარწმუნებლად
ყველას სახე გიხვენე, რომ დაინახო თუ რანაირად დამწუ-
ხრებულნი არიან შენზე აღმოსავლეთის დები და ძმები დე-
მონის მსახურთა სივერაგის გამო. კვლავ მგონია და ვიმე-
დოვნებ სრულიად, რომ ზემოთქმული მტანჯველი ლოდები
დამსხვრეულია ნება-სურვილის სიმტკიცით, რომელსაც შინა-
განად ატარებ თავისში და ვიმედოვნებ, რომ ეს ტანჯვა შენი
მომშობიარებაა ან შემპრაღებლობის წყაროს წარმომშობი,
რის შედეგად ღვთის წყალობის წამლეკავი სიუხვე შენ წამო-
გაყენებს... ზეიმით დღესასწაულობენ იმათ დღეებს, ვინც ინ-
ანიებს ქრისტესაგან განდგომას. ასევე შენთვისაც მოიმოქმე-
დებენ, თუ მსგავსს გააკეთებ. კარგად იყავ.

ხოლო ძალიან გაუფასურებული ხარ იმათ თვალში,
ვინც შენ გიცნობს სარწმუნოებით და მოძღვრებით და შენ
კი ქრისტიანობა გასცვალე არაფერში.

შენი და ქრისტინე მსახური“¹.

ღონ კრისტოფორო დე კასტელის ცნობებისა და ალბო-
მის მთარგმნელისა და გამომცემლის ბ. გიორგაძის მიხედვით,
ქრისტინე კათოლიკობაში მოქცეული და შემონახვებულნი
ქართველი ქალია². მაგრამ არ ჩანს ვინ იყო იგი და როდის
დაწერა ციტირებული წერილი? ქრისტინეს, როგორც იგი წე-
რილის დასწყისში ამბობს, ელენესთვის წერილი ადრეც მიუ-
წერია.

¹ ღონ კრისტოფორო დე კასტელი, ცნობები და ალბომი სა-
ქართველოს შესახებ, გვ. 191.

² იქვე, გვ. 191.

ვფიქრობ, ქრისტინეს სახელით დაწერილი ზემოთმოყვანილი და სხვა წერილებიც ეკუთვნის კასტელს. „ქრისტინე“ მისი ფსევდონიმაა. სავარაუდოა, კასტელს ჰქონდა იმის საფუძველი, რომ ელენესთვის გაგზავნილ წერილებში გაესაიდუმლოებინა თავისი ავტორობა. ამას მაფიქრებინებს მთელი რიგი მომენტებისა.

ქრისტინეს და კრისტოფორო დე კასტელის იგივეობაზე მიგვანიშნებს ზედმეტი სახელი „ინუტილე“ (იტალ. უსარგებლო, გამოსაყენებლად უვარგისი). კასტელის ზოგიერთ ნახატზე იკითხება შემდეგი წარწერები: „*ძმა ინუტილე ქადაგებს წმინდა სახარებას აღმოსავლეთში*“; „*პაპი ურბან VIII აღაფრთოვანა მორჩილი ძმის უნიტილეს მისწრაფებამ*“; „*მორჩილი ძმა ინუტილე*“; „*წმინდა კონგრეგაცია პროპაგანდა ფიდელს განკარგულებით მორჩილი ძმის ინუტილეს მიერ დახატული ის მთავარი...*“. „ინუტილე“, ამ შემთხვევაში, უნდა მიგვანიშნებდეს იმ პიროვნების თავმდაბლობაზე ვინც ამგვარ ზედმეტ სახელს ატარებს.

იქ, სადაც კრისტოფორე თავის თავს მოიხსენიებს „ინუტილედ“, ამ სიტყვას წინ უძღვის „ძმა“ (იტალ. fra), ქრისტინე კი არის „და“ (ლათ. soror – და, მონოზანი).

ჩემი აზრით, კასტელს ერთხელ წააცდა, როდესაც აღნიშნა, რომ ქრისტინე/კრისტოფორეს „ინუტილე“ შეარქვა პაპმა ალექსანდრე VII-მ (1655-1667). „*მღვდელმთავრად ეკურთხა უკვე მოხუცი და ალექსანდრე VII-ედ იწოდა. ალექსანდრე VIII-ის მიერ უსარგებლოდ წოდებული მონაზონი ქრისტინა*⁴¹. ამ წარწერიდან კი იმას ვიგებთ, კრისტინე/კრისტოფორეს „ინუტილე“ შეარქვა პაპმა ალექსანდრე VII-მ.

კრისტოფორო დე კასტელი თავის ჩანაწერებში ყოველთვის, როდესაც თავის თავზე წერს, მიმართავს მესამე პირში. „ცოდვილო დაო ქრისტინე, შენ იმდენი ბოროტება გამოიწვიე, იმდენი ცოდვა დაგიგროვდა, რომ **უსარგებლო** შეიქენი. კარგს

⁴¹ იქვე, გვ. 160.

ელტვოდი, მაგრამ მრავალი დაქცევის მიზეზი გახდი, ისე, რომ შენივე მიზეზით ღვთის მტრების ხელში ჩავარდი“¹.

განსაკუთრებით საყურადღებოა „მტირალი და მოქეთი-
ნე და ქრისტინეს“ ხუთ მუხლად ჩამოყალიბებული წუხილი-
დიდება დაკარგულ საქართველოზე, რომლიდანაც მშვენიერად ჩანს დე კასტელის დამოკიდებულება იმ ქვეყნის მი-
მართ, სადაც მან მეოთხედი საუკუნე გაატარა.

*„კჳ ვუმზერ საქართველოს და [გული ცრემლებით მე-
სება], უწინ დედამიწის სამოთხე რომ იყო, იგი კვნესის ქო-
სად გადაქცეულა.*

*იმ ადამიანებზე ვტირი, რომლებიც ჩემი ქრისტეს დრო-
შისათვის შეუპოვარნი და ძალიან მამაცი მებრძოლნი [წი-
ნამძღოლნი] იყვნენ და ახლა ეშმას მონებენ.*

*საქართველოს იმ მიწას ვტირი, რომელიც მისი ბატკნე-
ბის ძველები, აღთქმული წმინდა ქვეყანა და ქრისტეს მიმბაძ-
ველი იყო; ახლა კი ტაძრის საძოვარზე ნარ-ეკალი გაზრ-
დილა.*

*იმ ქვეყანას ვტირი, რომლის მცხოვრებლებმა ქვეყნიერე-
ბა განანათლეს, ახლა კი სიბეცისა და ბნელეთის დასაბამი
გამხდარა.*

*იმ ქვეყანას ვტირი, რომელმაც ანტიკური ბერძნული სი-
ბრძნე წარმოშვა, ახლა კი უვიცობის წყარო გამხდარა, სა-
დაც თავიანთი შემეცნების სიბრძნის გამო, ბევრი სილატა-
კეში ჩავარდნილა და სადაც ყველა ღმერთი მიტოვებულია“².*
საქართველოზე ეს სიტყვები შეიძლება მხოლოდ იმას ეთ-
ქვა, ვისაც ეკუთვნის ორი საოცარი ფრაზა: „კურთხეულო
უფალო, საქართველო ჩემი სატრფო იყო 26 წლის განმავლო-
ბაში, მაგრამ იძულებული გავეხდი მიმეტოვებინა ჩემი მძიმე
ავადმყოფობისა და მოხუცებულობის გამო“ და „მრავალი

¹ იქვე, გვ. 202.

² იქვე, 203, ნახ. № 570.

წლის განმავლობაში საქართველო ჩემი სატროფო იყო¹. ეს კი კრისტოფორე დე კასტელი იყო. მან ფსევდონიმად აიღო სახელი, რომელიც ფონეტიკურად თითქმის ისევე ჟღერდა (ქრისტინე), როგორც მისი სახელი – კრისტოფორო.

ყურადღება უნდა მიექცეს იმ გარემოებასაც, რომ ორივენი, „ქრისტინე“ და კრისტოფორო, ხატავდნენ. ელენესათვის გაგზავნილ წერილში „ქრისტინე“ წერს: მხედველობაში უნდა მიგელო შენი გულისათვის რამდენი დავწერე და დავხატეო.

ქრისტინე/კრისტოფორო სხვა დროს კიდევ შეგვახსენებს თავისი მხატვრული ნიჭისა და სამხატვრო საქმიანობის შესახებ. „მე, და ქრისტინე [როგორც უკვე ვითხარი] ვწერ და ვხატავ ჩემს ამდენ შრომას, რათა ჩვენი სარწმუნოება მომავალი მისიონერებისათვის ცნობილი გახდეს, გაიგონ თუ რამდენი ზრუნვა გამოიხინა ღმერთმა ყველა დიაბოლურ² თავდასხმისა და პერტურბაციისაგან³ წინასწარი მფარველობის გასაწყევად და შემდეგ რანაირად დაეხმარა [მათ], რომ ისინი უკვდავ ცხოვრებასთან მიეყვანა⁴.

იბადება კითხვა: რატომ ცდილობდა კრისტოფორო რომ ის, რაც სანტიმენტალურ, გადაჭარბებულ მგრძობიარობასთან დაკავშირებული იყო, ქრისტინეს სახელით დაეწერა? ვფიქრობ, ეს იტალიელი განათლებული, ჭკვიანი სასულიერო მოღვაწე ხარკს იხდიდა უხეშ ძალაზე დამყარებული ეპოქის წინაშე. ერიდებოდა გადაჭარბებული გრძობების გამოხატვას თუნდაც ღმერთის წინაშე. ფიქრობდა, რომ ამგვარი სისუსტე ქალისთვის უფრო შესაფერისი იყო. ამის გამო უნდა „გარდასახულიყო“ კრისტოფორო ქრისტინედ.

¹ იქვე, გვ. 203.

² იტალ. დიაბოლიკო – ეშმაკეული.

³ იტალ. პერტურბაზიონე – უწესრიგობა, მღელვარება, პერტურბაცია.

⁴ დონ კრისტოფორო დე კასტელი, ცნობები და ალბომი საქართველოს შესახებ, გვ. 210.

ამგვარად, ფსევდონიმს ამოფარებულ კრისტოფორო კასტელს უხერხულობა ეხსნებოდა ელენესთან გაგზავნილი წერილების არასასურველი პიროვნების ხელში მოხვედრის შემთხვევაშიც.

აუცილებლად უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ, როგორც კასტელის სამხატვრო შემოქმედებიდან, ჩვენამდე მოღწეული მისი ნახატებიდან და მათზე მინაწერებიდან ჩანს, იგი გულგრილი არ იყო ქალის სილამაზის მიმართ¹.

თავის ერთ-ერთ ტრაქტატში – „დემონის სიცბიერის შესახებ“, კასტელი, ქალის სილამაზით გონებაამღვრეული, ცდილობს თავისი გრძნობები დათრგუნოს და ისინი დემონის ხრიკებს მიაწეროს. მისი აზრით, დემონი ხან გურიის და ხან ოდიშის მთავრის საშუალებით მიქმედებს. მთავარები მისიონერებს, მათი შეცდენის მიზნით, მოსამსახურეებად აძლევს კარგი მოყვანილობის ღამაზ ქალებს. პატრებს გურიაში, 1634-1640 წლებში, ემსახურებოდა სილამაზით სახელგანთქმული ქალი ელუკა ბერია, რომლის მიმართ გულგრილი არ იყო კასტელი. იგი წერდა: „გადიარებ: მისი დანახვისთანავე ისეთი ძლიერი თრთოლვა დამეწყო, რომ სწრაფად ლოკინისაკენ გავემართე დასაწოლად“².

განსაკუთრებული იყო მისი გრძნობები თამურია-თანურის მიმართ, რომელიც პატრებს ემსახურებოდა 1640-1644 წლებში. მისით გატაცებული კასტელი გვამცნობს: „ჩვენ დაგვითმეს ძალიან ღამაზი ქალი, რომელიც დღემდე ჩემი თვალების ობიექტი იყო. იგი ადამიანად გარდაქმნილი სერაფიმი³ იყო... მისი ტანი და სახე ფრჩხილებამდე დავხატე, მაგრამ შემდეგ დამეკარვა. არ შეიძლებოდა ამ სურათს ჩემთვის აურ-

¹ იქვე, ნახ. №№132, 135-141 და სხვ.

² ღიხინი პატრიცია ანა, კრისტოფორო კასტელი და მისი მისია საქართველოში, გვ. 84.

³ სერაფიმები (ძვ. ებრ. აალებული) – იუდაიზმსა და ქრისტიანობაში ანგელოზების უმაღლესი კატეგორია სამი წყვილი ფრთებით.

ზაური არ გამოეწვია. რაღაც გრძნობას განვიცდიდით ასეთი დიდი სილამაზისგან. მისი მარტო ერთი სახე და სიშიშველე კაცს გონებას აკარგვინებდა“¹.

ყოველივე აღნიშნულის შემდეგ, შეიძლება ითქვას, კასტელს გაორებული გრძნობა ჰქონდა ელენე ათაბაგის მიმართ. იგი მოხიბლული იყო ათაბაგის ასულის სილამაზით და სათნოებით. საყურადღებოა, რომ კასტელმა, როგორც შეიძლება ვივარაუდოთ, შექმნა ელენეს ორი პორტრეტი – ერთზე ელენე გამოსახულია ძვირფასად მორთულ ცხენზე ამხედრებული, მაგრამ არ ჩანს მისი სახის ნაკეთები. პორტრეტის მიხედვით, რაიმე გარკვეული შთაბეჭდილების შექმნა დახატულ პიროვნებაზე, შეუძლებელია.

შემორჩენილია კასტელის მიერ დახატული ერთ-ერთი სურათის მხოლოდ კვადრატული ჩარჩო და მის კიდეებზე მინაწერები: „ელენე ათაბაგი, ირანის დედოფალი... ქ. დედოფალი ელენე. ირანის დედოფალი. გურიის მშვენება, ელენე ათაბაგი. ჩვენი პატრის კრისტოფოროს სულიერი შვილია... დროში ირანის ხელმწიფის შაჰ-სეფის მეუღლე გახდა“. ჩარჩოში ელენეს სურათი არ არის. ფოტოზე სრულიად გარკვევით ჩანს, რომ ელენეს პორტრეტი ვიდაცამ უხეშად წაშალა ისე, რომ მინაწერებიც დააზიანა. ამგვარად დაიკარგა ელენეს სახე, რომელიც ალბათ ფრიად საინტერესო და მრავლისმეტყველი იქნებოდა.

სურათზე წაშლილი ელენეს სახე და ზემოთ გამოთქმული ზოგიერთი ვარაუდი სხვადასხვა მოსაზრებას აღძრავს, მაგრამ მათი გამხელის საკმაო საფუძველი ჯერჯერობით არ არსებობს.

¹ დონ კრისტოფორო დე კასტელი, ცნობები და აღბოძი საქართველოს შესახებ, გვ. 218-219.

**„საფრანგეთის, პოლონეთის და საქართველოს ელჩების
ბანკეტი კონსტანტინოპოლში. 1657 წ.“**

კასტელის შემოქმედებისა და პოლიტიკური მოღვაწეობის ზოგიერთი მხარის განხილვა-შესწავლაზე მიბიძგა მისმა ერთმა ნახატ-ესკიზმა (ნახ. 109), რომლის სახელწოდება მოცემულია წინამდებარე ნარკვევის სათაურში. მას ახლავს ავტორის მინაწერები იმის შესახებ, რაც მან მნიშვნელოვნად ჩათვალა 26 წლის შემდეგ, საქართველოდან სამშობლოსკენ მიმავალმა, კონსტანტინოპოლში ყოფნის დროს.

ნახატზე გამოსახული პიროვნებების ამოცნობა სირთულეს არ წარმოადგენს: საფრანგეთის ელჩი (სასმისით ხელში) და მის მარჯვნივ კრისტოფორო კასტელი; პოლონეთის ელჩზე კი მივითითებს წარწერა (ambasadore polonia) მისი სკამის სახურგეზე; პოლონეთის ელჩის მარცხნივ ზურგით ზის ქართველი ელჩი თავზე ფაფანაკით.

სავარაუდოა, ქართველი ელჩი უნდა იყოს გურიელის მიერ გაგზავნილი კონსტანტინოპოლში 1657 წლის შემოდგომაზე, რომელიც სულთანს ეახლა გარკვეული თხოვნით. 20-29 სექტემბერს სულთანმა გასცა ბრძანება: *„გონიოს სანჯაყბებს და გონიოს ყადის ებრძანოს: გურიის მთავარი¹ ძველთაგანვე ჩვენი მეგობარი და ასითანე-საადეთის (სტამბოლის) ერთგული მოკავშირე იყო. ყოველწლიურ გადასახადებს დანაკლისის გარეშე იხდიდა. მაგრამ წელს ჩვენთან გამოგზავნილი ელჩის საშუალებით წარმოადგინა თხოვნა და შეგვატყობინა, რომ ვიღაიეთებში ზღვაზე და ხმელეთზე ვაჭრების მიმართ უკანონობას და ძალადობას იხევენ, გონიოს ზოგიერთი მაცხოვრებელი ხელს უშლის ვაჭრებს. ასეთ მდგომარ-*

¹ ქაიხოსრო I გურიელი, გურიის მთავარი 1641-1660, ვახტანგ I გურიელის ვაჟი, ქართლის დედოფლის, როსტომის მეუღლე მარიამ დადიანის ნახევარძმა (დედით). *ტულუში ა., ცხოვრება და ღვაწლი დედოფალ მარიამ დადიანისა, თბილისი., 1992, გვ. 6.*

რეობას ვერ შევურიგდები. ვბრძანებ: ამ განკარგულების თქვენამდე მოღწევისთანავე იგი სასწრაფოდ შეასრულეთ. გურიელი ასითანუ-საადეთის (სტამბოლი) ძველი მოკავშირე და ერთგულია. ყოველ წელს გადასახდელ გადასახადებს აგზავნის. მისი და მისი ხალხის დაცვაა საჭირო. ამიერიდან ყურადღება მიაქციეთ, რომ გურიაში ხმელეთით და ზღვით მიმავალი ვაჭრები და ელჩები აღარ შეაწუხონ და ისინი მაქსიმალურად დაცულები იყვნენ“¹.

მცირე შემოკლებით მოვიყვან სურათის კიდევებზე წარწერების შინაარსს:

„...მესინაში 26 წლის შემდეგ თავის კარზე პატივით მიმიღეს კონსტანტინოპოლში იმპერატორის² რეზიდენტმა, პოლონეთის მეფის ელჩმა რაგუზაში და საფრანგეთის ელჩმა მსიო დელ აიეზ³. საფრანგეთის ელჩმა თავის სახლში წამიყვანა სნეული და მრავალი თვის განმავლობაში თავის თანამოსუფრედ გამიხადა... ყველაფერში ხელს მიწყობდა. კაპიტანმა ანდრეა კარბენარომ ფრანგული ვემით წამიყვანა ვენეციაში, იქ თავის რეზიდენციაში შემხვდა ელჩი პატივითა და ფაჯიზი სიტყვებით.

¹ საქართველო და ქართველები ოსმალურ საარქივო დოკუმენტებში, გამოძეგმული მუშის ილდიზთაში, მთარგმნელები – გელა და ირაკლი ალთმელაძე, სტამბოლი, 2012, გვ. 127. იმერეთის მეფე ალექსანდრე III-ისაგან ძღვეული ქაიხოსრო გურიელი და ლიპარიტ დადიანი 1658 წელს სტამბოლში ჩავიდნენ, ხონთქარის დახმარებით ქაიხოსრომ ისევ დაიკავა გურია. მოკლეს 1660 წელს. ვახუშტი ბატონიშვილი / ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 834.

² იგულისხმება გერმანიის წმინდა რომის იმპერატორი ფერდინანდ III (1637-1657).

³ სხვა ვერსიით ელჩის სახელია – დე ლა ე. ლიჩინი ა. პ., კრისტოფორო კასტელი და მისი მისია საქართველოში 133.

დი ვენსელეის¹ კონტი, ელჩის შვილი, სახელგანთქმული ყმაწვილი. ეს იყო 1657 წლის მარტში, აპრილში, მაისში. ამ სინიორის სახელში ბევრი რამ დავხატე და გავაკეთე მისი უმაღლესობის პოლონეთის ელჩისათვის.

ელჩი. ელჩი სვამს საქართველოს მეფის სადღეგრძელოს. გაგვატარეთ ცეცხლსა და წყალში და მიგვიყვანეთ ჩვენს სარწმუნოებაში.

საქართველოს ელჩი, რომელსაც პოჯური [ეუჩი] სოლოკია ეწოდება.

საფრანგეთის ელჩი საჩუქარს უგზავნის სამეგრელოს მეფეს.

საქართველოს ელჩი სადღეგრძელოს ამბობს საქართველოსა და სამეგრელოს მეფეების მისამართით. ყველა ფეხზე დგება და ქუდს იხდის, სვამენ მათი ჯანმრთელობისათვის.

საფრანგეთის ელჩი საჩუქრებს უგზავნის სამეგრელოს მეფეს იმისათვის, რომ მან იარაღი და ჯავშანი აჰყარა ამაზონელს, რომელიც დაატყვევა და მოკლა ჩერქეზთა მთავარმა ანუ მეფემ, აყრილი ჯავშანი კი (ჩერქეზეთის – ე.მ.) მეფემ საჩუქრად გამოუგზავნა სამეგრელოს მეფეს² იმ დროს, როცა მე მის კარზე ვიმყოფებოდი...³

ნახატი მხოლოდ ესკიზია, რომელიც კასტელს შემდეგში უნდა სრულდებოდეს. შეიძლება იგი ერთ-ერთი იმ ნახატის წარმოსახვაა, რომლებიც კასტელმა სრულყო ვენსელი კონტის

¹ დე ვენტილე – დონ კრისტოფორო დე კასტელი, ცნობები და ალბომი საქართველოს შესახებ გვ. 134.

² ამ მინაწერის აზრი ბუნდოვანია, შეიძლება, არასწორად თარგმნის შედეგად. გაუგებარია, როგორ აჰყარა ლევან დადიანმა ამაზონელს იარაღი და ჯავშანი, თუ ის დაატყვევა და მოკლა ჩერქეზეთის მეფემ, რომელმაც აყრილი ჯავშანი გამოუგზავნა სამეგრელოს მეფეს.

³ დონ კრისტოფორო დე კასტელი, ცნობები და ალბომი საქართველოს შესახებ გვ. 106-107

სასახლეში სტუმრად ყოფნისას. ვფიქრობ, მხატვარმა ესკიზის დახატვის შემდეგ მის კიდებზე მოათავსა იმ სურათების სახელწოდებანი და ანოტაციები (ანოტაციებს გავეცანიოთ ზემოთ), რომელთა დახატვა განზრახული ჰქონდა შემდგომისთვის. დასრულებული სურათების სათაურები უნდა ყოფილიყო: [1] „*ელჩი სვამს საქართველოს მეფის სადღეგრძელოს*“; [2] „*საქართველოს ელჩი, რომელსაც პოჯური [ეუჩი] სოლოკია ეწოდება*“; [3] „*საფრანგეთის ელჩი საჩუქარს უგზავნის სამეგრელოს მეფეს*“; [4] „*საქართველოს ელჩი სადღეგრძელოს ამბობს საქართველოსა და სამეგრელოს მეფეების მისამართით. ყველა ფეხზე დგება და ქუდს იხდის, სვამენ მათი ჯანმრთელობისათვის*“; [5] *საფრანგეთის ელჩი საჩუქრებს უგზავნის სამეგრელოს მეფეს*“; [6] „*ამაზონელის აყრილი ჯავშანი ჩერქეზთა მეფემ საჩუქრად გაუგზავნა სამეგრელოს მეფეს*“.

თითოეული წარწერა, ჩემი ვარაუდით, მიესადაგება ერთ რომელიმე დაკარგულ ნახატს, რომელიც ასახავდა სხვადასხვა დროს მომხდარ ამბავს.

კასტელი შესანიშნავი მხატვრის რეპუტაციით სარგებლობდა არა მხოლოდ საქართველოში. ერთხელ საფრანგეთის ელჩმა კონსტანტინოპოლში კასტელს რამდენიმე თავადის პორტრეტის დახატვა სთხოვა. იმავე ელჩმა სთხოვა, რომ მისი ხალხისათვის ხატვა ესწავლებინა, ესწავლებინა ხატვა მისი პატარა ვაჟისათვის¹.

კასტელი აღნიშნავდა, რომ ელჩის სახლში ყოფნისას მან „ბევრი ღამაზი სურათი დახატა“². როგორც თვითონ აცხადებდა, იგი ხატავდა ცნობილი მხატვრის დელა ბელას სტილით³.

¹ იქვე, გვ. 106-107.

² იქვე, გვ. 138.

³ იქვე, გვ. 146

ფლორენციის ბიბლიოთეკის მთავარი ფასადის კარის ზემოთ, ფრონტონზე იყო კასტელის მიერ ტილოზე ზეთიანი საღებავით დახატული წმ. ნიკოლოზ ბარის პორტრეტი. პორტრეტი კასტელმა დახატა გურიის სამთავროში. 1630 წელს, როცა გორის მისიის ხელმძღვანელი დონ პიეტრო ავიტაბილე თეიმურაზ I-ის დავალებით რომში მიდიოდა, გურიაში გაიარა და ბარის პორტრეტი წაიღო. ფლორენციაში დონ პიეტროს მისმა მამამ თხოვა ეწუქებინა ბარის პორტრეტი. ასე აღმოჩნდა ბარის პორტრეტი ფლორენციის ბიბლიოთეკის ფრონტონზე, იმ სასწაულის აღსანიშნავად, რომელიც მოხდა გურიაში – გვამცნობს კასტელი. სასწაული მდგომარეობდა იმაში, რომ, როდესაც მისიონერების სახლს ხანძარი გაუჩნდა, ყველაფერი განადგურდა, გადარჩა მხოლოდ დასახელებული პორტრეტი, რომელიც კასტელმა დახატა გურიის მთავარ-პატრიარქის მალაქიას თხოვნით¹

კასტელი მოგვითხრობს, რომ სამეგრელოს მთავარს უნდოდა მისიონერს მოეხატა მთავრის ანუ ზუგდიდის მთავარი ეკლესია (დღეისათვის აღარ არსებობს). ნახატებს შორის ფრესკის სახით გადმოცემული უნდა ყოფილიყო მისი მეუღლის, დედოფლის ისტორია, კერძოდ, მისი ავადმყოფობა და გარდაცვალება. ფრესკის კომპოზიცია იყო: მომაკვდავი დედოფალი, დამწუხრებული მთავარი გარემოცვაში ქალების, ექიმებისა და მისიონერების, რომლებსაც წამლები მიაქვთ ავადმყოფთან².

კასტელმა, როგორც საბოლოოდ გულისტკივილთ გაარკვია, საფრანგეთის ელჩი დე ლა ე, რომელიც დიდ პატივისცემას ამჟღავნებდა მის მიმართ და კომფორტულ პირობებში აცხოვრებდა, ყოველივეს ანგარებით აკეთებდა. კასტელი წერდა: „ელჩმა თავისი წიგნის დასამშვენებლად ჩემგან ბევრი

¹ იქვე, გვ. 147-148.

² ლიხინი ა. პ., კრისტოფორო კასტელი და მისი მისია საქართველოში, გვ. 116.

საინტერესო რაიმე აიღო: მთავრის, მეფის, დედოფლის, რომელიმე ისტორიული ეპიზოდის, ომების აღწერის სურათები და ცნობები. მან ჩემგან ნელ-ნელა ყველაზე ღამაში, რაც გამაჩნდა, წაიღო. ამის სანაცვლოდ სხვადასხვა სამსახურს მთავაზობდა და ყოველთვის ჩემ მაგიდაზე რამდენიმე ოქროს მონეტას ტოვებდა“¹.

ელჩ დე ლა ე-ს არ ჩამორჩებოდა მისი შვილი ვენტელიე. მამა-შვილი თავზე ადგნენ კასტელს მაშინ, როცა ის დაზიანებული ნახატების აღდგენას ცდილობდა და, რაც მოეწონებოდათ მიჰქონდათ. „ერთხელ რამდენიმე ბატონს შეეჩვიე, რომ ელჩმა თითქმის გამძარცვა, რადგან ჩემგან ბევრი ღამაში საგანი წაიღო. მათ მირჩიეს, რომ ჩემი ნივთები თავადებისთვის (ელჩი და მისი შვილი – ე.მ.) არ მეჩვენებინა, რადგან ისინი ყველაფერს წაიღებდნენ“ – წერდა კასტელი².

სავარაუდოა, რომ კასტელის სტიქიასთან ბრძოლაში დაკარგულ მრავალი ნაწერსა და ნახატთან ერთად დაიკარგა ქართულ თემებზე შექმნილი ნახატებიც.

მისიონერ-მხატვარი მნიშვნელოვნად დაზარალდა საფრანგეთის ელჩის სახლშიც. სავარაუდოა, ის სურათები, რომლებიც, კასტელმა კონსტანტინოპოლში შექმნა და რომელთა სავარაუდო სახელწოდებები ზემოთ იყო მოცემული, ელჩის საკუთრებაში გადავიდა. ელჩის სურვილი აღნიშნული ნახატების ხელში ჩაგდებისა, განპირობებული იყო მათზე გამოსახული პიროვნებებისადმი ინტერესით. მათზე გამოსახული იყვნენ თვით ელჩი და მისი სტუმრები. ამ სურათებს ელჩისათვის, მხატვრულ ღირებულებასთან ერთად, პოლიტიკური მნიშვნელობაც ექნებოდა.

¹ იქვე, გვ. 136.

² იქვე, გვ. 137.

სამშობლოში მიმავალ კასტელს სარეკომენდაციო წერილი დაუწერა სამეგრელოს მთავარმა ლევან II დადიანმა, საფრანგეთის ელჩ დელა ე-სთან. მთავარი აქებდა კასტელს, რომელმაც მის ქვეყანაში მრავალი სასწაული მოახდინა¹. მთავარმა კასტელს მისცა, აგრეთვე, რამდენიმე წერილი იმ თავადებისა და სანდო პირებისათვის, რომლებსაც გადასცემდა მაშინ, როდესაც გემი შავი ზღვის ნაპირს მიაღებოდა. დადიანმა კასტელს პირადად გააცნო გემის თურქი კაპიტანი მუსტაფა რეისი, რომელსაც მთავარმა დაავალა უხიფათოდ ჩაეყვანა კასტელი კონსტანტინოპოლში, რათა ის საფრანგეთის საელჩოში მისულიყო. ლევან II-მ საფრანგეთის ელჩს ცალკე წერილი გაუგზავნა, რომელშიც აცნობებდა თავისი სამთავროს მდგომარეობას.

როგორც კასტელი აღნიშნავდა, ქართლსა და სამეგრელოში ყოფნის დროს მას მუდმივი მიმღწერა ჰქონდა საფრანგეთის ელჩთან. მან საქართველოდან გამგზავრების შემდეგაც, გზაში განცდილი საშიშროების შესახებ, მოკლედ მოუთხრო საფრანგეთის ელჩს. ლევან დადიანმა საფრანგეთის ელჩთან წერილი გაატანა პაგურია ჩოლოხიას, იგივე პოჯურის/ეუჩი სოლოკიას (როგორც კასტელი მოიხსენიებდა). მთავრის დესპანი კასტელზე ადრე ჩავიდა კონსტანტინოპოლში და სულთანს საჩუქრები და ყოველწლიური ხარკი მიართვა².

საფიქრებელია, რომ დადიანის კაცი საფრანგეთის ელჩსაც მოინახულებდა და მასთან კასტელის შესახებაც ისაუბრებდა, რომელიც საქართველოდან გარკვეული პოლიტიკური ხასიათის დავალებითაც უნდა სწვეოდა ვენეციასა და ტოსკანის საჰერცოგოს.

1654 წლის 20 აგვისტოს კასტელი კონსტანტინოპოლში გაემგზავრა. მას თან მიჰქონდა ნახატები, რომლებზეც ასახუ-

¹ იქვე.

² იქვე, გვ. 125.

ლი იყო საქართველოს, ირანისა და ოსმალეთის ციხე-სიმაგრეები, შავი ზღვის სანაპირო ზოლის, გზების, წყლის არტერიების გეგმები, სხვადასხვა ხელმწიფებისა და მმართველების წერილები. ასეთი ტვირთით მგზავრობა თურქების სამფლობელოებში დაკავშირებული იყო დიდ რისკთან. საფრანგეთის ელჩი ინფორმირებული იყო კასტელი კონსტანტინოპოლში რომ ჩავიდოდა და ელოდა კიდევ¹. 1636 წლიდან კასტელი მისიონერობასთან ერთად იყო მოციქულებრივი ღვატი ქართლსა და სამეგრელოში. ელჩი მისგან მნიშვნელოვანი ცნობების მიღებას ელოდა კავკასიისა და, კერძოდ, საქართველოს შესახებ. კასტელს მთელ შავი ზღვის სანაპიროზე იცნობდნენ, როგორც შუამავალს ქრისტიანულ დასავლეთსა და აღმოსავლეთის მთელ რიგ პოლიტიკურ ერთეულებს შორის².

ოსმალეთის ხელისუფლებას შეიძლებოდა კასტელი ჯაშუშად ჩაეთვალა მისი სტატუსისა და იმ ბარგის გამო, რომელიც მას მიჰქონდა. ამიტომ იყო, რომ მან ყველაფერი იღონა, რათა მოხვედრილიყო საფრანგეთის ელჩისა მფარველობაში³, რომელიც დიდად იყო დაინტერესებული კავკასიაში არსებული ვითარებით.

საფრანგეთის როლი და ადგილი კათოლიკური ევროპის საქართველოსთან ურთიერთობაში გაითვალისწინა ცნობილმა პოლიტიკურმა მოღვაწემ პიეტრო დელა ვალემ. მან საქართველოში გასაგზავნი მისიონერებისათვის 1626 წელს შეიმუშავა სპეციალური ინსტრუქცია 12 მუხლად. მისი მეორე მუხლის მიხედვით, კონსტანტინოპოლში ჩასული მისიონერები იქ მყოფი რომელიმე კათოლიკური სახელმწიფოს, კერძოდ, საფრანგეთის ან ვენეციის ელჩის მფარველობაში უნდა

¹ იქვე, გვ. 23.

² იქვე, გვ. 27.

³ იქვე, გვ. 22

ყოფილიყვნენ, რათა დაუბრკოლებლივ გაეკლოთ ოსმალეთის ტერიტორია.

კონსტანტინოპოლში მისიონერები საფრანგეთის ელჩს გადასცემდნენ საქართველოდან ჩამოტანილ, რომში გასაგზავნად წერილებს. მას ასევე შეეძლო განსაკუთრებული სიძნელეების გარეშე გადაეგზავნა რომიდან მიღებული წერილები საქართველოში საზღვაო გზით. მთავარი იყო მას სცოდნოდა, სად უნდა გაეგზავნა ესა თუ ის წერილი, ე. ი. საქართველოს რომელ ნავსადგურში და რომელ ნდობით აღჭურვილ პიროვნებას უნდა გადასცემოდა ისინი¹.

როგორც ითქვა, ძვირფას სტუმარს კონსტანტინოპოლში ელოდა წინასწარ ინფორმირებული საფრანგეთის ელჩი დელა ე². კასტელი ელჩის სახლში მოეწყო. მას თან ჰქონდა მრავალი ნაწერები, წერილები და თავისი ხელით შესრულებული ნახატები³.

1655 წლის 18 მარტს კასტელმა კონსტანტინოპოლს მიადღწია და დაუყოვნებლივ გაემართა საფრანგეთის ელჩთან შესახვედრად⁴.

1655 წლის ზაფხულში, როგორც ამჯერად საინტერესო ნახატის ერთ-ერთ წარწერაშია აღნიშნული, კაპიტანმა ანდრეა კარბენარომ ფრანგული გემით ჩაიყვანა კასტელი ვენეციაში, სადაც საფრანგეთის ელჩმა (კასტელი არ გვამცნობს მის სახელს) სტუმარი დიდი პატივით მიიღო თავის რეზიდენციაში. კასტელი შემდეგ ამბობს, რომ საფრანგეთის ელჩს ვენეციაში არ უნდოდა მისიონერების თავის სახლში წაყვანა, მაგრამ იძულებული გახდა, რათა რომის და საფრანგეთის

¹ ტაბალუა ი., საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, III, თბილისი, 1987, გვ. 124-125.

² ლიხინი ა. პ., კრისტოფორო კასტელი და მისი მისია საქართველოში, გვ. 19.

³ იქვე, გვ. 126.

⁴ იქვე, გვ. 265.

მთავრობის ფარული რისხვა რომ არ დაემსახურებინა. ყველაზე მეტი, რაც მან გააკეთა, ეს იყო ბანკეტი, რომელზედაც მიიწვია მისიონერები. ამასთან ერთად, მან ეს გააკეთა იმისათვის, რომ მას კასტელის სამისიონერო მოღვაწეობაზე არსებული წერილობითი მიმოწერა და ცნობები ხელთ ჰქონდა¹.

კასტელი გაწაფული დიპლომატი იყო. მისი ეს თვისება მხოლოდ საქართველოში არ შენიშნეს. საფრანგეთის ელჩმა მას დაავალა მთელი რიგი მოლაპარაკებების გამართვა წმინდა კონგრეგაცია დე პროპაგანდა ფიდეს კარდინალებთან². მასთან საუბარი სურდათ გალატიაში ყველა მაღალი თანამდებობის პირებს. თავისთან იწვევდნენ რაგუზის ელჩი, გერმანიის იმპერატორის რეზიდენტი, ინგლისის ელჩი³.

კრისტოფორო კასტელი რომ საქართველოს მეფე მთავრების საგარეო ურთიერთობას იცნობდა და, შეიძლება, ზოგიერთი საკითხის ინიციატორიც იყო, ამის ნათელსაყოფად მოვიყვანოთ ორიოდ მაგალითს: 1646 წლის მაისში კასტელი იმერეთის მეფე ალექსანდრე III-ს ეახლა და მოახსენა, რომ მას თან ჰქონდა მისთვის გადასაცემად პაპის უწმინდესობის წერილი. მეფემ უპასუხა, რომ წერილი მისთვის საჯაროდ არ გადაეცა, რათა მისიონერის ვიზიტის დროს იქ დამსწრე ბერძნებს შორის მითქმა-მოთქმა არ გამოეწვია. ამიტომ კასტელმა წერილი მეფეს მოგვიანებით გადასცა, როდესაც მას პირისპირ შეხვდა. მეფემ გადაწყვიტა, რომ საპასუხო წერილი კასტელს წაეღო რომში, მაგრამ, როგორც პ. ა. ლიჩინი წერს, კასტელს რომში გამგზავრებაში ხელი შეუშალა სამეგრელოში მოღვაწე სხვა მისიონერმა, კერძოდ, ჯუზეპე ჯუდიჩემ. მან ისე მოაწყო, რომ კასტელი ვერ წავიდა რომში⁴.

¹ იქვე, გვ. 116.

² იქვე, გვ. 138.

³ იქვე, გვ. 139.

⁴ იქვე, გვ. 121.

კასტელის იმერეთის მეფესთან სტუმრობის თარიღთან (1646 წ.) დაკავშირებით, რაზეც იტალიელ მკვლევარი პ. ა. ლიხინის ლაპარაკობს, დასაზუსტებელია. ამ დროს (1646 წ.) არ შეიძლებოდა პატრი ჯუზეპე ჯუდიჩე მილანელი საქართველოში ყოფილიყო. ცნობილია, რომ ის 1643 წელს ლევან დადიანის დავალებით როში გაემგზავრა. როდესაც უკან, საქართველოში ბრუნდებოდა ოსმალეთში შეიპყრეს და იქვე საპყრობილეში გარდაიცვალა 1646 წელს¹.

1651 წელს ტოსკანის დიდმა ჰერცოგმა ფერდინანდ II მედიჩიმ (1621-1670), რომელიც თეატინელ ბერებს მფარველობდა, იმერეთის მეფე ალექსანდრე III-ს და ოდიშის მთავარ ლევან დადიანს წერილები გაუგზავნა². მედიჩი, სავარაუდოა, კასტელის ჩაგონებით ალექსანდრე მეფეს მისიონერების მფარველობას და ხელშეწყობას სთხოვდა. ლევან დადიანისა არ ვიცით, მაგრამ იმერეთის მეფემ, რომ ნამდვილად უპასუხა ფერდინანდ II-ს, ამას ვიგებთ კასტელის მონათხრობიდან, რომ ის იტალიაში ჩასვლისთანავე ჰერცოგს ეწვია ფლორენციაში 1654 წელს ალექსანდრე მეფის დავალებით³. კასტელი, როგორც ჭეშმარიტი დიპლომატი, არაფერს ამბობს რა მისწერა მეფე ალექსანდრე III-მ ტოსკანის დიდ ჰერცოგს. იმას კი აღნიშნავს, რომ ჰერცოგი მასთან სიამოვნებით მსჯე-

¹ *იქვე*, გვ. 193-194.

² *იქვე*, გვ. 35. პ. ა. ლიხინის ეს მოსაზრება საინტერესოა, იმდენად რამდენადაც ჰერცოგის ინიციატივა ყოფილა იმერეთის მეფესთან და სამეგრელოს მთავართან დაკავშირება. რადგან ლიხინის მოსაზრება და მისი ნაშრომიც შედარებით გვიან გახდა ცნობილი (იგი ქართველ მკითხველს ქართულად თარგმნილი გააცნო პროფ. მურმან პაპაშვილმა), ამიტომ ბატონი მურმანი ფიქრობდა, რომ მეფისა და მთავრის კონტაქტი ჰერცოგთან უნდა მომხდარიყო თეატინელ მისიონერების რჩევით.

³ *იქვე*, გვ. 48.

ლობდა აღმოსავლეთის საკითხებზე¹. საგულისხმოა, რომ კასტელი „აღმოსავლეთში“, ზოგადად საქართველოს გულისხმობდა და მრავალ საინტერესოს მოუთხრობდა ჰერცოგს ამ ქვეყანაზე.

ქართველი მეფისა და დიდი ჰერცოგის მიმოწერასთან დაკავშირებით საყურადღებო აზრი გამოთქვა პ. ა. ლიხინიძე. ამ დროს ვენეციის რესპუბლიკა ომს აწარმოებდა ოსმალეთთან კუნძულ კრეტისათვის, კერძოდ, მისი მთავარი ქალაქის, კანდიისათვის. ეს ხანგრძლივი ომი (1645-1669) ცნობილია ამ ქალაქის სახელით. ვენეციას ესმარებოდა ტოსკანის საჰერცოგო, რომელსაც, ბუნებრივია, თავისი ინტერესები ჰქონდა. პ. ლიხინიძე წერს: „აღნიშნულის საფუძველზე დიდი ჰერცოგის მისწრაფება გასაგებია. მას თეატინელი მისიონერების დახმარებით სურდა თავის მხარეს მიემხრო ქართული სამეფოები. ამ ქვეყნებში თეატინელ მამებს იმ დაძაბულ პერიოდში თავისუფალი შესვლის საშუალება ჰქონდათ“². მაგრამ იტალიელი ისტორიკოსი არაფერს ამბობს იმაზე, როგორ წარმოედგინა ქართული მხარის მონაწილეობა დასახელებულ ომში, მაშინ, როდესაც კასტელი ამის შესახებ დუმს; გააჩნდათ ოსმალეთის გავლენის ქვეშ მოქცეულ დასალეთ საქართველოს სამეფოს-სამთავროებს ეკონომიკური და სამხედრო პოტენციალი, რომ მხარი დაეჭირათ ჰერცოგის პოლიტიკური ამბიციებისათვის? რას სთვაზობდა ჰერცოგი ქართველებს დახმარების სანაცვლოდ? როგორი იყო ქართველი პოლიტიკოსების განწყობილება ფერდინანდ II-ის წინადადებაზე?

უეჭველია, კრისტოფორო კასტელმა ყველა იტალიელზე უკეთესად იცოდა რისი შემძლე იყო XVII ს. 50-იანი წლების დასავლეთ საქართველო. ლიხინიძის აღნიშნული მოსაზრება მით უფრო იწვევს გაკვირვებას, რომ ისტორიკოსს თავის წიგნში ციტირებული აქვს კასტელის წერილი (მისი სათა-

¹ იქვე, გვ. 146.

² იქვე, გვ. 36.

ურია: „ჩვენმა მამებმა სამეგრელოს მეფე დაარწმუნეს, რომ დასდოს ზავი იმერეთის მეფესთან. ის იღებს კეთილ რჩევს და ზავს დებს“), რომელსაც კრისტოფორო კასტელი იწყებს ლევან დადიანის დახასიათებით: „სამეგრელოს ამჟამინდელი ცოცხალი მეფე ლევან დადიანია. ის მიდრეკილია ომებისაკენ, თვითონ არა აქვს მოსვენება და დამშვიდების საშუალებას სხვასაც არ აძლევს. მისი მეზობელი მთავრებისათვის, განსაკუთრებით კი იმერეთის საწყალი მეფისათვის, ეს დიდი უბედურებაა. ყოველთვის არსებობს თავდასხმის ან ბანდიტური ომის საშიშროება, რომლის დროსაც ჩვეულებრივი მოვლენაა ყველა ეპისკოპოსის, პატრიარქის, სასულიერო პირის, ზოგჯერ ჩვენი მამების თან წაყვანა. მაგრამ მან ვერასოდეს შეძლო ჩემი გაყოლა. მთავარს ყოველთვის ვევედრებოდი, ბოლო მოეღო ომებისათვის და წყნარ ცხოვრებაში დამტკბარიყო იმით, რაც მას უფალმა საკმარისად მისცა, რათა ამ ქვეყნად მშვიდად ეცხოვრა... მეფედ კურთხევისათვის მას მხოლოდ ერთი რამ აკლდა: როგორც საკუთარი თავისათვის, ისე იმ მთავრებისა და მეფეებისათვის ზავი ებოძებინა, ყველა დაესვენებინა და სიკვდილამდე მშვიდად ეცხოვრა. მიახლოებოდა შემოქმედის სულს და ჩემთვის დესპანობა ეთხოვა“ – წერდა კასტელი¹. მაგრამ კრისტოფორომ წარმატებას ვერ მიაღწია. მან ვერ შეძლო სამეგრელოს მთავრისა და იმერეთის მეფის შერიგება. მოგვიანებით იგი სიამოვნებით აღნიშნავდა, რომ მათ შორის მშვიდობა დამყარდა მისი, კასტელის, სამეგრელოდან გამგზავრების შემდეგ².

შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ კასტელი, თუ მის მიერ ჰერცოგისათვის გაგზავნილ წერილებში, რომლებსაც იცნობდა პ.

¹ იქვე, გვ. 64-65. ქართულ ისტორიოგრაფიაში სათანადოდაა შესწავლილი სამეგრელოს მთავრის, ლევან დადიანის, იმერეთის მეფეებთან დაპირისპირებისა და მის მიერ მეფის სამფლობელოებისათვის მიყენებული ზიანის შესახებ

² იქვე, გვ. 66.

ა. ლიხინი, მართლა წერდა მის მიერ მეფისა და მთავრის შერიგებაზე, მაშინ ის შეგნებულად აზვიადებდა თავის, როგორც ორგანიზატორის როლს და ამით სურდა ჰერცოგი დაერწმუნებინა ქართველი მოკავშირეების გამოყენების შესაძლებლობაში, რითაც შეცდომაში შეჰყავდა იგი.

საფიქრებელია, კასტელს მართლაც ჰქონდა განზრახული კონსოლიდირებული დასავლეთი საქართველო დაეკავშირებინა სიცილია-ტოსკანის კოალიციისათვის. შესაძლებელია ამგვარი გეგმის ინიციატორი საფრანგეთის მთავრობის დაავლებით იყო ელჩი დელ ე, რომელმაც კარგად იცოდა დასავლეთ საქართველოში კასტელის გადადგმული ყოველი პოლიტიკური ხასიათის ნაბიჯი ამ სახელგანთქმული მისიონერის წერილების წყალობით. ამაზე მიგვანიშნებს ის, რომ ვიდრე კასტელი საფრანგეთის ელჩთან სტუმრობდა, ეს უკანასკნელი თავის სასახლეში პატიჟობდა ხოლმე გურიისა და სამეგრელოს მთავრებისა და ქართველი მეფის ელჩებს. ისინი სულთანთან ჩადიოდნენ კონსტანტინოპოლში დიდი საჩუქრებით¹.

ქართველი ელჩების საფრანგეთის ელჩთან სტუმრობასთან დაკავშირებით კასტელი ამბობს: „ბატონმა (საფრანგეთის – ე.მ.) ელჩმა წარმოთქვა მისი (საფრანგეთის მეფის – ე.მ.) და დედოფლის სადღეგრძელო. სადღეგრძელოს წარმოთქმის დროს ელჩი ფეხზე იდგა, ქუდმოხდილი, ფრანგ თავადებს შორის სუფრასთან. მამის მსგავსად მისი შვილი ასევე სვამდა საფრანგეთის მეფის, პოლონეთის მეფის, იმპერატორის და მისი უწმინდესობის (რომის პაპის) სადღეგრძელოებს“². ამონარიდში კარგად ჩანს, კასტელს განზრახვა აქვს შექმნას სურათი დასახელებულ ორ თემაზე. ისიც უნდა ითქვას, რომ მონიშნული მეორე სადღეგრძელო მენახეებს შესთავაზეს ელჩმა და მისმა შვილმა, როდესაც დასახელებული ქვეყნების

¹ იქვე, გვ. 135.

² იქვე, გვ. 135-136.

ელჩები და ქართველი ელჩი ერთად იღებდნენ ელჩის სახელში და. სწორედ ეს მომენტი ასახა კასტელმა ზემოთ საინტერესო ნახატზე.

კასტელმა ვენეციაში ყოფნის ოთხი თვის შემდეგ შეძლო გამგზავრებულყოფი ფლორენციასა და რომში. „ფლორენციის დიდ ჰერცოგთან (ფერდინანდ II-სთან – ე.მ.) იმერეთის მეფის ელჩის სახით ვიყავი გამოგზავნილი; ამ მეფეს უნდოდა ფლორენციის ჰერცოგთან მეგობრობის დამყარება და წამლების მიღება მისი მეუღლისათვის – დედოფლისათვის, რომელიც ავადმყოფობის გამო იტანჯებოდა¹. ეს ელჩი ფლორენციის დიდმა ჰერცოგმა სიამოვნებით მიიღო. მისთვის საამო იყო ამ ქვეყნებს შორის ურთიერთობის დამყარების მოსმენა იმ პიროვნებისაგან, რომელმაც მას (ფლორენციის დიდ ჰერცოგს – მ.პ.) სახელი გაუთქვა აღმოსავლეთის მთავრებს შორის“².

სავარაუდოა, ასეთი შეხვედრების დროს ხდებოდა პოლიტიკურ საკითხებზე მსჯელობა, მაგრამ ის უფროა საფიქრალი, რომ საფრანგეთის ელჩი, თავისი კერძო ინტერესიდანაც გამომდინარე (ქვემოთ ითქმევა), ამას აკეთებდა საქართველოსა და ქართველებზე შეყვარებული კასტელის გულის მოსაგებად, რასაც ელჩისათვის, როგორც დავრწმუნდებით, დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. სავარაუდოა, კასტელი პირადად იცნობდა კონსტანტინოპოლში ჩასულ ქართველ ელჩებს და მათთან შეხვედრა და პოლიტიკურ საკითხებზე საუბარი დიდი სიამოვნებას ანიჭებდა.

კასტელის თავისი დიპლომატიური მისია უნდა დაემთავრებინა რომში იმით რომ პაპისათვის წარედგინა ანგარიში თავის მისიონერული საქმიანობის შესახებ და გადაეცა აღმ-

¹ ალექსანდრე ორჯერ იყო ნაქორწინები: პირველად მამია გურიელის ასულზე, თამარზე, მეორედ თეიმურაზ I-ს ასულზე, ზურაბ არაგვის ერისთავის ქვრივზე, დარეჯანზე.

² იქვე, გვ. 146.

ოსაგლეეთის (საქართველოს) მეფეებისა და მთავრების წერილები¹.

შევეცადოთ გავარკვიოთ რატომ იმყოფებოდნენ საფრანგეთის, პოლონეთის (რეჩ პოსპოლიტას) და საქართველოს ელჩები ერთად სუფრასთან, რა ჰქონდათ მათ საერთო? ვფიქრობ, დღეისათვის ცნობილი მწირი წერილობითი წყაროები საშუალებას იძლევა ზოგად ხაზებში მაინც გავერკვეთ დასმული კითხვის არსში. წინასწარ შეიძლება ითქვას, რომ საფრანგეთსა და პოლონეთს აინტერესებდა საქართველო, როგორც პოლიტიკური და ეკონომიკური პარტნიორი.

XVII ს. დასაწყისიდან საფრანგეთი გარკვეულ ინტერესს იჩენდა საქართველოსადმი. საქართველოსთან კონტაქტების განხორციელება და მასზე ინფორმაციის მოპოვება დაევალა საფრანგეთის ელჩს კონსტანტინოპოლში, ბარო სინჩიუს². ამ დროიდან ბარო სინჩიუს მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა ორ ქვეყანას შორის ურთიერთობის დამყარებაში.

საფრანგეთის ელჩს პირველი დაუკავშირდა სამეგრელოს მთავარი ლევან II დადიანი. 1614 წელს მან სულთანთან კონსტანტინოპოლში გააგზავნა თავისი დესპანი „მუდმივი ზავის“ დასადებად, დაავალა, აგრეთვე, იქიდან ჩამოეყვანა ევროპელი მისიონერები³.

მთავარმა, ალბათ, თავის დესპანს ისიც დაავალა ვის უნდა დაკავშირებოდა ოსმალეთის სატახტო ქალაქში. ამაზე მიგვანიშნებს დესპანის მოქმედება: ის სატახტოში ჩასვლისთანავე დაუკავშირდა საფრანგეთის ელჩს, რომელთანაც დაახლოებული იყო, რაც იმაზე მიანიშნებს, რომ ლევამ დადი-

¹ იქვე, გვ. 147.

² თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, 134.

³ ტაბაღუა ი., საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, II, 34-35.

ანის წარმომადგენელი მას ხშირად ხვდებოდა. ელჩმა დესპანს უშუამდგომლა იეზუიტების მეთაურთან, რომელიც დაარწმუნა, რომ „მეგრელთა ელჩი რასაც გპირდება, ყოველივე ასრულებული იქნებაო“¹. ბუნებრივია კითხვა: რას ჰპირდებოდა დადიანი თავისი დესპანის მეშვეობით იეზუიტების მეთაურს? ის კი ცნობილია, რომ მისი მთავარი ამოცანა იყო ზავის დადება ოსმალეთის ხელისუფლებასთან. მართალია, დესპანმა მთავრის პირველი დავალება ზავის დადების შესახებ ვერ შეასრულა, მაგრამ საფრანგეთის ელჩის დახმარებით სამეგრელოში ჩაიყვანა ორი მისიონერი – ლუი გრანჟე და ეტიენ ვიო, რომლებსაც უნდა შეეკრიბათ ცნობები კოლხეთის მოსახლეობაზე². ეს გარემოება, დადიანის დესპანი რომ საფრანგეთის ელჩს ეწვია კონსტანტინოპოლში და მისგან საჭირო დახმარებაც მიიღო, მაფიქრებინებს, რომ ლევან დადიანმა იცოდა საფრანგეთის ინტერესზე საქართველოს მიმართ³.

როგორც აღინიშნა, საფრანგეთის ელჩი კონსტანტინოპოლში ცდილობდა შეეგროვებინა ცნობები საქართველოს შესახებ, რაშიც შეიძლებოდა დახმარებოდნენ სულთნის კარზე მყოფი საქართველოს სამეფო-სამთავროების დესპანები. ამ დროს ოსმალეთის სატახტოში შეიძლებოდა ყოფილიყვნენ დესპანები აღმოსავლეთ საქართველოდანაც ირანის აგრესიის მოგერიებისათვის დახმარების სათხოვნელად.

¹ თამარაშვილი მ., *ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის*, გვ. 134.

² ტაბაღუა ი., *საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში*, II, გვ. 35.

³ იხ. ვათეიშვილი ჯ., *ნიკეფორე ირბახის კვლდაკვად. გაზ. „კომუნისტი“*, №175, 177, 178, 1983; ტაბაღუა ი., *საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში*, II, გვ. 148-155; *მამისთვალის-შვილი ე., საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია*, II, თბ., 2011, გვ. 97-113.

ფრანგი მისიონერი, იეზუიტთა ორდენის წევრი, ლუი გრანჟე, რომელიც საფრანგეთის ელჩის ხელშეწყობით დადიანის დესპანმა ჩაიყვანა სამეგრელოში, წერდა, რომ ელჩი ხშირად ესაუბრებოდა სამეგრელოს მთავრის დესპანს და სთხოვდა საქართველოში წაეყვანა მისიონერები¹. როგორც ჩანს ორივე მხარე დაინტერესებული იყო მისიონერების გაგზავნით საქართველოში, კერძოდ სამეგრელოში, თუმცა გრანჟე არ ასახელებს რომელი ქართული სამეფო-სამთავროდან იყო ის დესპანი, რომელთანაც ურთიერთობდა საფრანგეთის ელჩი. გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ ამ დროს (1614 წ.) თეიმურაზ I შაჰ-აბასის აღმოსავლეთ საქართველოზე თავდასხმის გამო გადახვეწილი იყო იმერეთში. ის აქედან ცდილობდა დაემყარებინა დიპლომატიური კონტაქტები მეზობელ და შორეულ სახელმწიფოებთან (ოსმალეთთან, რუსეთთან და ჩრდილო კავკასიის სამთავროებთან). თეიმურაზ მეფე ირანის წინააღმდეგ დახმარებას ითხოვდა. მის გვერდით დადგნენ დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრები²

გრანჟე გადმოგვცემს, რომ 1614 წლის ბოლოს³, სტამბოლში ჩავიდა საქართველოს ელჩობა, რომელშიც იყო ერთი ეპისკოპოსი და სამეგრელოს წარმომადგენელი⁴ ელჩებმა სულთანს აცნობეს აღმოსავლეთ საქართველოში ირანელების

¹ *თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 135.*

² *მამისთვალისშვილი ე., საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, II, თბ., 2011, გვ. 97-113.*

³ ლუი გრანჟეს ცნობა მ. სვანიძემ ამოიღო ინგლისელი ისტორიკოსის რ. კნოლეს ნაშრომიდან (Knolles 1631) და დაათარიდა 1613 წლით. მაგრამ, რადგან შაჰ-აბასის ეიხილბაშები 1614 წლის მარტში შემოიჭრნენ ნსაქართველოში, გრანჟეს მონათხრობიც ამავე წლის ამბავს უნდა ასახავდეს.

⁴ *სვანიძე მ., საქართველო ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, თბილისი, 1971., გვ. 260.*

შემოსევის ამბავი და დახმარება ითხოვეს, რასაც, ჩემი აზრით, სამართლიანად არ იზიარებდა თ. ტივაძე და მიაჩნდა, რომ ის უნდა ყოფილიყო თეიმურაზ I-ის დესპანი ილუმენი ხარიტონი¹.

სამეგრელოში ჩასული ღუი გრანჟე აღნიშნავდა, საფრანგეთი არაფერს ზოგავდა მისიონერების, ღუი გრანჟესა და ეტენ ვიოს საქართველოში გასაგზავნად. „მან 500 ოქროს მონეტა გამოყო ამ მისიის ხარჯებისათვის“ და ოსმალო ფაშასთან ყველაფერი მოაგვარა მათი უხიფათო მგზავრობისათვის². მისიონერებმა დადიანთან შეხვედრამდე მამია გურიელის სიმამრისაგან გაიგეს, რომ მთავარი მათდამი კეთილგანწყობილი იყო, რადგან „*იმან კარგად იცოდა, თუ რა პატივი სცა კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის ელჩმა მის წარმომადგენელს*“³. როდესაც ლევან დადიანი მისიონერებს შეხვდა მათ უთხრა: „*ვიცი რისთვისაც მოსულხართო და ერთ თავისუფალ დღეს უფრო დიდხანს მოგელაპარაკებით დასაგლეთვის საქმეთა, საფრანგეთის მეფისა და მისი კონსტანტინოპოლელი ელჩის შესახებო*“⁴. მთავრის კარზე გადაწყვიტეს, ვიდრე მისიონერებს შეხვდებოდა ლევან დადიანი, მანამდე კარგად დასახელებული მისიონერები და საფრანგეთის ელჩთან დაემყარებინათ კავშირი. ამ მიზნებიდან გამომდინარე,

¹ ტივაძე თ., *ქართლის მეფე როსტომის მიერ 1652 წელს რუსეთში გაგზავნილი ელჩობის საკითხისათვის*, „მაცნე“, ისტ. სერია, №3, 1973, გვ. 20. თეიმურაზ I-ის დიპლომატ ხარიტონის შესახებ ის. მამისთვალისშვილი ე., *საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია*, II, გვ. 101-112,

² ტაბაღუა ი., *საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში*, II, გვ. 37.

³ თამარაშვილი მ., *ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის*, გვ. 140.

⁴ სვანიძე მ., *საქართველო ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან*, გვ. 235.

მათ საჩუქრები გაგზავნეს კონსტანტინოპოლში¹, მაგრამ გრანჟე არ ამბობდა ვისთვის იყო განკუთვნილი საჩუქრები, საფრანგეთის ელჩისთვის თუ სულთნის მოხელეებისთვის, რომელთა კეთილგანწყობაზე იყო დამოკიდებული ფრანგების შეშვება საქართველოში. გასათვალისწინებელია, რომ გურიისა და სამეგრელოს სამთავროებთან საომარი მდგომარეობის გამო, ოსმალებს ბლოკირებული ჰქონდათ საქართველოსთან დამაკავშირებელი საზღვაო და სახმელეთო საზღვრები.

საყურადღებოა, რომ მისიონერები ოდიშის სამთავროში ყოფნის დროს შეხვდნენ კახეთის მეფე თეიმურაზ I-ს. მისიონერები თარჯიმნის საშუალებით დაუკავშირდნენ თეიმურაზს, რომელმაც ისინი თავისთან მიიპატიჟა. ქართველ პოლიტიკოსებს გადაუწყვეტიათ მისიონერების კარგი მიღება, საფრანგეთის ელჩთან დაახლოება და მისთვის ძღვენის გაგზავნა კონსტანტინოპოლში. ერთ-ერთი ქართველი ეპისკოპოსის მიერ თეიმურაზის საპატივსაცემოდ გამართულ წვეულებაზე ესწრებოდნენ მისიონერებიც. მეფე მათ ესაუბრებოდა დასავლეთ ევროპაში არსებული ვითარების შესახებ².

1616 წლის ივნის-ივლისში საქართველოში იმყოფებოდა ნახჭევნიდან ჩამოსული დომინიკანელთა წინამძღვარი, ვიკარიუსი წმ. მამა პაოლო მარია ჩიტადინი და ფაენცა. მან გარკვეული გაგებით შეავსო წინამორბედი მისიონერების ცნობები საქართველოს შესახებ და რომის პაპს წარუდგინა 1621 წელს³.

¹ ტაბაღუა ი., *საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში*, II, 53.

² თამარაშვილი მ., *ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის*, გვ. 140-141; ტაბაღუა ი., *საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში*, II, გვ. 53-54.

³ ტაბაღუა ი., *საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში*, II, გვ. 58.

1630 წელს იენისში დონ პიეტრო დელა ვალეს მიერ საქართველოსკენ მომავალი მისიონერის, დონ ჯუზეპე ჯუდიჩეს დარიგებიდან ჩანს, რომ მისიონერებისათვის ყოველთვის საიმედო დამხმარე იყო საფრანგეთის კონსული ალეპოში¹. იმავე წლის 18 ნოემბერს მისიონერი დონ ჯაკომი და სტეფანო მისიონერ დონ პიეტრო ავიტაბილეს სწერდა: „მეფე თეიმურაზს (თეიმურაზ I – ე.მ.) აქვს სურვილი კიდევ ერთი წერილი მისწეროს პაპს, რომელიც გაიგზავნება ბერძნულ ენაზე თარგმანით, მისი ნდობით აღჭურვილი პირები ამ წერილს ალეპოში წაიღებენ. მათ უკვე მიიღეს მეფის ბრძანება, რომ ეს წერილი გადასცენ საფრანგეთის კონსულს პირადად და მიიღონ პასუხი წერილის ადგილზე ჩაბარების შესახებ“².

ამის შემდეგ, წყაროების არ არსებობის გამო საკმაოდ ხანგრძლივი წყვეტილია საფრანგეთის დიპლომატიურ წარმომადგენლებთან ურთიერთობაში, მაგრამ ეს არ უნდა ნიშნავდეს, რომ ურთიერთობა არ არსებობდა.

კასტელის სახელდახელოდ გაკეთებულ ჩანახატებს და მათზე წარწერებს ის დიდი მნიშვნელობა აქვს, რომ მათი წყალობით ვიგებთ საფრანგეთის კონსტანტინოპოლელი ელჩის საქართველოსთან ურთიერთობისადმი სერიოზულ ინტერესზე XVII საუკუნის შუა ხანებშიც, რაც, რა თქმა უნდა, საფრანგეთის სამეფო კარის საქართველოს მიმართ ინტერესსაც ნიშნავდა.

საქართველოს შავიზღვისპირა სამთავროებს და, საერთოდ, საქართველოს, საერთაშორისო პოლიტიკური და სტრატეგიული მნიშვნელობის გარდა, ეკონომიკური მნიშვნელობაც ჰქონდა, რასაც ითვალისწინებდა, ერთის მხრივ შაჰის კარი, მეორეს მხრივ, რეჩ პოსპოლიტას სახელმწიფო. მოცემული

¹ იქვე, გვ. 122

² იქვე, გვ. 138-139.

პერიოდის ამ ორ ძლიერ სახელმწიფოს საქართველო მიიჩნდა ერთმანეთთან დამაკავშირებელ ვზად.

საქართველო-პოლონეთის ურთიერთობის პირველ ფაქტად მიიჩნიათ ვარშავის არქივში აღმოჩენილ ქართლის მეფე კონსტანტინე II-ის წერილი გაგზავნილი ესპანეთის მეფე-დედოფლისათვის¹, რომელიც პოლონეთში ჩაიტანეს ქართველმა ელჩებმა – ძმა ნილომ და ძმა ზაქარიამ. ძნელია თქმა იმისა, რატომ მოხდა ქართველი მეფის წერილის რუსულად თარგმნილი ვარშავის არქივში². რეჩ პოსპოლიტა XVII ს. პირველ ნახევარში დაპირისპირებული იყო ოსმალეთთან და ეძებდა მოკავშირეს მის წინააღმდეგ ბრძოლაში. მას ასეთ მოკავშირედ ესახებოდა ოსმალეთის წინააღმდეგ მუდმივად მეომარი ირანი. მახლობელი აღმოსავლეთის შაჰ-აბას I-ის ძლიერი სახელმწიფო შეიძლებოდა რეჩ პოსპოლიტას სავაჭრო პარტნიორიც ყოფილიყო.

ირანი და რეჩ პოსპოლიტა თუ ოდიშის და გურიის სამთავროებთან საჭირო ურთიერთობას დაამყარებდნენ, მაშინ მათი პორტების გამოყენებას შეძლებდნენ ოსმალეთთან შერკინების დროს.

ოდიშისა და გურიის სამთავროების ოსმალეთთან ურთიერთობაზე, მათს ეკონომიკურ და სტრატეგიულ მნიშვნელობაზე, საინტერესო მოსახრებები დაგვიტოვა პიეტრო დე-

¹ წერილის რუსული თარგმანი შემთხვევით აღმოჩნდა ვარშავის არქივში 1823 წელს და იმავე დროს გამოქვეყნდა რუსულად. 1850 წელს იგი გადმოებჭა «Закавказский Вестник»-მა. მარი ბროსემ მისი ფრანგული თარგმანი ისტორიული განმარტებებით ჩაურთო თავის „საქართველოს ახალი ისტორიის“ პირველ გამოცემას. *Histoire moderne de la Géorgie, addition première. ჯავახიშვილი ი., თხზულებანი თორმეტ ტომად, III, თბ., 1982. გვ. 376.*

² *მამისთვალისიშვილი ე., საქართველოს სავაჭრო პოლიტიკა და დიპლომატია, II, გვ. 171-173.*

ლა ვალემ¹. ისინი, ბუნებრივია, ცნობილი იყო ევროპელი პოლიტიკოსებისა და დიპლომატებისათვის და ითვალისწინებდნენ კიდევ. მათ ხელთ ჰქონდათ XVI საუკუნის დასასრულისა და XVII საუკუნის პირველი ნახევრის მოგზაურ-დიპლომატების დონ ხუან დე პერსიას (უღუგ ბეგ ბაიათი) ცნობებიც მახლობელი აღმოსავლეთისა და საქართველოს შესახებ². მის რელაციაში ძვირფასი ცნობებია საქართველოს შესახებ³.

XVII ს. პირველ მესამედში ქართულ სამეფო სამთავროები საკმაოდ ინტენსიურად რომ ურთიერთობდნენ რეჩ პოსპოლიტასთან, ამაზე მეტყველებს სხვადასხვა დროს საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ვერცხლის მცირე ნომინალები – ორტები და პოლტორაკები⁴.

¹ მოგზაურის პიეტრო დელა-ვალეს მოხსენება საქართველოზე პაპ ურბან მერვისადმი, 1627 წ., გვ. 56-57; მამისთვალისშვილი ე., საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, II, გვ. 613-616.

² ირან-რეჩ პოსპოლიტას შორის ელჩების მიმოსვლაზე იხ. Gulbenkian R., *L'Ambassade en Perse de Luis pereira de Lacerda et des Pères Portugais de l'Ordre de Saint Augustin, Belchior dos Anjos et Guilherme de Santo Agostino, 1604-1605, Lisbonne, 1972, p. 103*; ზედვინიძე გ., ბოვდან გურჯისტკო დიპლომატიურ ასპარეზზე, თბ.იღისი, 1983, გვ. 35-36.

³ მამისთვალისშვილი ე., საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, II, გვ.172, 188, 191, 197 (შენ. 1), 199-202, 211, 229, 242, 335-345, 348-350, 362-363, 369, 371, 374, 377, 378, 394, 401-402, 407, 409-411, 432-433)

⁴ ქებულაძე რ., ევროპული მონეტების მიმოქცევა საქართველოში XV-XVIII საუკუნეებში, Тбилиси, 1971, გვ. 111-123; ქუთელია თ., ევროპული მონეტების განბი კოდავეთიდან, „ქართველოვია“, №2, თბილისი, 2013: 55-57; Джавахишвили Н., Малоизвестные страницы истории Грузино-Балтийских отношения (X-XVIII вв.). «Кавказ и глобализация». Журнал социально-политических и экономических исследований, т. 4, вып. 3-4, Швеция, 2010. с. 172-174; Джавахишвили Н., Очерки истории грузино-балтийских взаимоотношений, Рига, 2015б, с. 24-30.

ევროპასთან აღმოსავლეთის დამაკავშირებელი კონსტანტინოპოლზე გამავალი გზით ვაჭრობის განხორციელების განზრახვა რომ არ ჰქონდა ლევან დადიანს, ამაში გვარწმუნებს პიეტრო დელა ვალეს ორიოდე არაპირდაპირი ცნობა. მას გაუგია, რომ ერთმანეთის მოკავშირე გურიელი და დადიანი რეჰ პოსპოლიტას მეფესთან მეგობრობდნენ და მიწერ-მოწერაც ჰქონდათ.

ცნობილია, გურიის მთავარმა მამია II-მ (1600-1625), ოდიშის მთავარ მანუჩარ დადიანთან (1590-1611) შეთანხმებით, ოსმალებს აჭარა წაართვა. ამის შემდეგ, როგორც პიეტრო დელა ვალე გადმოგვცემს, მათ „კაზაკებს კაცი გაუგზავნეს და თურქეთთან საომარი მიზნით თავიანთი ტერიტორია და კავშირი შესთავაზეს. აგრეთვე ოქროს პატარა ჯვრები გაუგზავნეს. კაზაკებმა დიდი კმაყოფილებით მიიღეს ეს საჩუქრები. ისინიც (კაზაკები) არა ერთხელ წასულან თავიანთი საზღვაო ფლოტით კოლხეთის სანაპიროებისაკენ და ალერსიანი მასპინძლობა დახვედრიათ აქ. კაზაკები ამ მფლობელების სავაჭრო გემებსაც მფარველობდნენ ზღვაზე, რომლებიც სხვადასხვა ადგილებში მიმოდიოდნენ. ამ პრინციპა (გურიელმა თუ დადიანმა) მისწერა კაზაკებს, თუ თვით კაზაკებმა მოიფიქრეს ამის თქმა მეძნელება, მაგრამ ის ნამდვილია, რომ კაზაკებმა ირანელებთან შეთანხმება განიზრახეს. მათ კი ირანში მისვლა შეეძლოთ მხოლოდ ამ პრინციპების სამფლობელოს მეშვეობით. ეს იცოდნენ კაზაკებმა და მათ ზღვით ორი ათასი კაცისაგან შემდგარი რაზმი გაგზავნეს. კაზაკების განზრახვა იყო დახმარება შეეთავაზებინათ ირანის მეფისათვის იმ ომში, რომელსაც ეს მეფე თურქეთის წინააღმდეგ გეგმავდა, იმ ვარაუდით, რომ ისინი მიიღებდნენ ნა-

დავლს და უფლება ექნებოდათ გაეპარცვათ ყველა ის ქალაქი, რომელსაც ისინი აიღებდნენ“¹.

რეჩ პოსპოლიტას მეფეს ფართო სავაჭრო ურთიერთობა ჰქონდა სამეგრელოსა და გურიის სამთავროებთან, ერთი ქვეყნიდან მეორეში სავაჭრო ხომალდები ხშირად დადიოდნენ. როგორც პიეტრო დელა ვალე ამბობდა, „ამ გარემოებას შეიძლება დიდი შედეგი მოჰყვეს ქართველებისათვის, რადგანაც ყაზახები დღეს შავი ზღვის ბატონები არიან და ბევრად ძლიერნი; პოლშის ხელმწიფეს შეუძლია კიდევ ამ გზით, რომელიც ძლიერ მოკლეა, დიდად დაეხმაროს ქართველებს ყოველ გაჭირებაში...“ წერდა პიეტრო დელა ვალე².

ღონის კაზაკები ოსმალეთისადმი მტრულად განწყობილი რეჩ პოსპოლიტას მეფის ვასალები იყვნენ. ეს გარემოება კიდევ უფრო მოსახერხებელს ხდიდა ირანის ქართლის – ოდიშის – შავი ზღვის – დნეპრის – რეჩ პოსპოლიტას გზით ცენტრალურ და დასავლეთ ევროპასთან ნაკლები ხიფათით და მოკლე დროში დაკავშირებას. აღნიშნული გზით სარგებლობის იდეა იმდენად გაზიარებული იყო რეჩ პოსპოლიტას მთავრობის მიერ, რომ მან სპეციალურად მიმართა ირანის შაჰს, რომ მის ვაჭრებს საქართველოსა და შავი ზღვის გზებით ევლოთ. ძნელია იმის თქმა, რამდენად კარგად იცნობდა ლევან დადიანი ევროპასთან დამაკავშირებელი ახალი სავაჭრო გზის ამუშავების გეგმას, როდესაც იგი ვენეციელი ვაჭრების ოდიშის სამთავროში ჩაყვანაზე ოცნებობდა, მაგრამ *ძნელად დასაჯერებელია, რომ აღნიშნული გზის ექსპლოატაციის სურვილი ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად, ერთსა*

¹ ცინცაძე ი., მასალები რეჩ პოსპოლიტასა და საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის (XV-XVII საუკუნეები), თბ., 1965, გვ. 57-58.

² მოგზაურის პიეტრო დელა-ვალეს მოხსენება საქართველოზე პაპ ურბან მერვისადმი, 1627 წ., გვ. 57; ტაბაღუა ი., საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, II, გვ. 47.

და იმავე დროს გაჩნდა ირანში, რეჩ პოსპოლიტასა და ოდიშის სამთავროში. სავარაუდებელია, რომ დასახელებული ქვეყნების მეთაურებს შორის, აღნიშნულ საკითხზე არსებობდა კონტაქტები. ევროპაში რომ ამ გზის ირანთან ვაჭრობისათვის გამოყენებაზე უკვე მსჯელობდნენ, კარგად ჩანს რეჩ პოსპოლიტასა და შვეციის მეფეების მიერ გოლშტეინის ჰერცოგისათვის გაგზავნილი სიგელებიდან. დასახელებული მეფეები ჰერცოგს წინადადებას აძლევდნენ საქართველოსა და შავ ზღვაზე გამავალი გზით ემოგზაურათ ირანში. ამავე გზის ამუშავების მიზნით რეჩ პოსპოლიტას მეფემ ირანში გაგზავნა თავისი წარმომადგენელი შენბერგი¹.

უნდა გავიხსენოთ, რომ ამ გზით ერთხელ უკვე იმოგზაურა რომიდან საქართველოსკენ მომავალმა ნიკიფორე ირბახმა. ნიკიფორეს მიერ ვარშავიდან გამგზავრების დღესვე (1629 წ. 14 აპრილი) პოლონელი არქიეპისკოპოსი რომში აცნობებდა, რომ ნიკიფორეს ვარშავაში საქმიანი შეხვედრები და საუბრები ჰქონდა ყველა მთავარ მოხელესთან, ვისთანაც შეხვედრა და საუბარი სურდა². იმის თქმა მინდა, რომ ნიკიფორე ირბახს, ლევან დადიანის სახლთუხუცესსა და საგარეო პოლიტიკის მთავარ მრჩეველს, საკმაოდ მყარი წარმოდგენა ჰქონდა იმაზე რასაც მთავარს ურჩევდა. არავითარი საჭიროება არ იყო იმისა, რომ ლევან დადიანს ნიკიფორე ირბახი ხელახლა გაეგზავნა რეჩ პოსპოლიტაზე გამავალი გზის დასაზვერად, როგორც მ. სვანიძე ვარაუდობდა³.

1644 წელს ლევან დადიანმა პაპს გაუგზავნა წერილი, რომელშიც სხვათა შორის წერდა: „ჩვენში არ არიან შალის

¹ სვანიძე მ., საქართველო ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, გვ. 235.

² თამარაშვილი მ., ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, თბილისი, თბილისი, 1995, გვ.562, შენ. 1.

³ სვანიძე მ., საქართველო ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, გვ. 234.

ან აბრეშუმის მქსოველები, რომელთა ნახელავიც საშუალებას მისცემდა ჩვენს ქვეშევრდომთ ტანისამოსის შოვნისას, რადგან ეს უკანასკნელნი ხშირად იძულებით ყიდიან თავიანთ ნავებს თურქებზე და ამით სულსა და ხორცს საფრთხეში იგდებენ, რაც შეუწყინარებელია და ბუნებისათვის საძრახისი. გევედრებით გამოგვიგზავნოთ დიდი რაოდენობით ხელოსნები, რომ მათმა ნახელავმა და დახმარებამ თავიდან აგვაცილოს მსგავსი საშინელებანი...“¹. როგორც ჩანს სამეგრელოს მთავარს სერიოზული მიზნები ჰქონდა თავის სამთავროში განევითარებინა ვაჭრობა და ხელოსნობა და თავის სამთავრო ჩაება საერთაშორისო ვაჭრობაში.

ლევან დადიანი მოქმედების კაცი იყო. ჩანაფიქრის განსახორციელებლად 1638 წლის ახლო ხანებში ოდიშის მისიის პრეფექტი ღონ პიეტრო ავიტაბილე კონსტანტინოპოლში გაგზავნა, რათა ვენეციის რესპუბლიკის ელჩის საშუალებით ვენეციელ ვაჭრებს დაკავშირებოდა². რათა მათ ზემოთდასახელებული საქარველოში გამავალი გზით ესარგებლათ. თუ ვეროპელი ვაჭრები დაიწყებდნენ ამ გზის გამოყენებას მაშინ ოდიშის სამთავრო დიდ სარგებელს ნახავდა ბაჟიდან მიღებული გადასახადებისა და საერთაშორისო ვაჭრობაში სამთავროს ჩართვით. ავიტაბილე შეხვდა ელჩს და დახმარების დაპირება მიიღო, მაგრამ სხვადასხვა მიზეზების გამო შეთანხმება ვეღარ შესრულდა³.

1645 წლის 23 იანვარს, ვატიკანში განიხილეს ლევან II დადიანის წერილი, რომელშიც კვლავ სამეგრელოში ხელოსნების გაგზავნი თხოვნაც იყო. მიღებულ იქნა შემდეგი გადა-

¹ *თამარაშვილი მ., ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, გვ. 610-611.*

² *ღონ ჯუზეპე ჯუდიჩე მილანელი, წერილები საქართველოზე / XVII საუკუნის იტალიური ტექსტი თარგმნა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო ბ. გიორგაძემ, თბილისი, 1964, გვ. 24-27.*

³ *იქვე.*

წყვეტილება: „დაიძებნოს ბამბისა და აბრეშუმის დამზადებაში დახელოვნებული მორწმუნენი კაპუცინელთა და წმ. ფრანცისკის რეფორმატორთა შორის, რომელთაც სურვილი ექნებათ გაემგზავრონ სამეგრელოს თეატინელ მისიონერებთან ერთად, რათა მთავრის დაუინებითი თხოვნით გაწვერთნან მისი ერი დასახელებულ ხელოვნებაში...“¹

ამგვარად, კასტელის სურათზე – ელჩების ნადიმი, ასახულია საქართველოს საგარეო პოლიტიკისა და დიპლომატიის ერთი ღრმა შინაარსიანი ეპიზოდი. ზემოთ განხილული წყაროების შემდეგ ალბათ აღარ გაჩნდება კითხვები: რატომ მიიწვია საფრანგეთის ელჩმა ერთდროულად ქართველი და პოლონელი ელჩები? რა ჰქონდათ საერთო და რა დავალება შეიძლებოდა შეესრულებინათ მათ? ელჩების შეკრება ხდებოდა საფრანგეთის ელჩის მსიო დელ აიე-ს (იგივე დე ლა ე) სახელში და მისი ინიციატორი იყო კრისტოფორო დე კასტელი. ცხადია, ასეთი შეხვედრები საფრანგეთის ინტერესებსაც შეესაბამებოდა. სავარაუდოა, შეკრებები ხდებოდა კონსპირაციულად კონსტანტინოპოლში, რადგან განსახილველი საკითხები ანტიოსმალური იყო. სტუმრებისა და მასპინძელის მსჯელობა ეხებოდა პოლიტიკურ და ეკონომიკურ საკითხებსა და მათი გადაწყვეტის გზებს. მაგრამ საერთაშორისო ვიათარებაში მომხდარმა ცვლილებებმა ხელი შეუშალა მათი გეგმების განხორციელებას.

¹ თამარაშვილი მ., ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, გვ. 611.

ქართველი „მუსლიმანი“ მეფეების დიპლომატია

სპეციალურად შესწავლის საგანია ე.წ. მუსლიმანი მეფეების მოღვაწეობა და მისი შედეგები. ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ საკითხით პირველი დაინტერესდა პლატონ იოსელიანი¹.

აღმოსავლეთ საქართველოს ირანთან კავშირის „განმტკიცებას“, რაც ამ უკანასკნელის მიერ მის შთანთქმას გულისხმობდა, მრავალი ფაქტორი უშლიდა ხელს, პირველ რიგში კი რელიგია და ის პოლიტიკა, რომელსაც ისინი ფარულად თუ ახდილად ახორციელებდნენ ერთმანეთის მიმართ. ძალიან მნიშვნელოვანი იყო შემდეგი გარემოებაც: ქართლი და კახეთი ერთნაირად არ აქტიურობდნენ ირანთან ურთიერთობაში, პირველი გამუდმებით იბრძოდა ირანის პრეტენზიებისა და აგრესიის წინააღმდეგ, მეორე კი, აღიარებდა თავის ვასალურ დამოკიდებულებას. ქართლისა და კახეთის ბაგრატიონების მეტოქეობა ორი სამეფოს გაერთიანებისათვის, სწრაფვა რუსეთისაკენ, ყველაფერი ეს აიძულებდა ირანის შაჰებს, შეძლებისდაგვარად, გაეთვალისწინებინათ, რომ იარაღით აკლებით, დახარკვით, მძევლების წართმევით და სხვ. აღმოსავლეთ საქართველოს სრულ მორჩილებაში მოყვანა ვერ მოხერხდებოდა. ასე მოქმედებდნენ ის შაჰები, რომლებიც ითვალისწინებდნენ საქართველო-ირანის შორეულ თუ ახლო ურთიერთობის ისტორიას.

ირანის ხელისუფალნი საქართველოში იქცეოდნენ იმდროინდელი აღმოსავლური სამართლებრივი სულის და მათთვის ხელმისაწვდომი საშუალებებით. ისინი სხვადასხვა ხერხებით ცდილობდნენ თავიანთ მომხრედ გაეხადათ ქართველი მეფე. შაჰი თავის რჩეულს, რომელიც ადგილობრივი დი-

¹ *Иоселиани П. И., Исторический взгляд на состояние Грузии под властью царей-магометан, Тифлис, 1849.*

ნასტიის წარმომადგენელი იყო, აღჭურვიდა საინვესტიციო ნიშნებით. თუ საჭიროება მოითხოვდა შაჰს შეეძლო იგი დაეპატიმრებინათ კიდევ. შაჰები მეფეებს ან მათ ნაცვლებს უტოვებდნენ სასამართლოს წარმოების და მმართველობის ფუნქციებს, მიუძღვნიდნენ საჩუქრებს... ერთი სიტყვით ქართველებს ჰყავდათ თავიანთი ტრადიციული დინასტიის მეფეები¹.

ურთიერთობას მთელი გვიანშუა საუკუნეების მანძილზე საქართველოს ირანთან გასდევდა ის თეზისი, რომელიც ქართლის მეფე კონსტანტინე II-მ ჩამოაყალიბა ესპანეთის მეფისათვის გაგზავნილ წერილში: ირანელები ჩვევენგან ითხოვენ სამ რამეს: ხარკის გადახდას, მათ რიგებში ბრძოლას და ისლამის მიღებას. ირანელების მიერ გატარებული მკაცრი ღონისძიებების – მიუხედავად, გამანადგურებელი შემოსევებისა და მოსახლეობის უმოწყალოდ ქლეტისა და ტყვედ წაყვანის, თავადთა მნიშვნელოვანი ნაწილის მოსყიდვისა და სხვ. მიუხედავად, ირანმა ვერ შეძლო მიზნის მიღწევა: ქართველი ხალხი და მისი პატრიოტი ლიდერები ვერ გატყნა და დაიმორჩილა; მან ვერ შეძლო საქართველოს შთანთქმა; ირანი იძულებული იყო აღმოსავლეთ საქართველო ჰყოლოდა ვასალურ დამოკიდებულებაში, რომელიც აგრძელებდა ბაგრატიონთა დინასტიის ტრადიციებით ცხოვრებას, მიუხედავად იმისა მეფე მართლმადიდებელი თუ მუსლიმანი იქნებოდა.

XVII ს. 30-იანი წლებიდან ქართლისა და კახეთის მეფეები მაჰმადიანები იყვნენ, ყოველ შემთხვევაში ისე ჩანდა, რომ ოფიციალურად ისინი მაჰმადიანურ ყაიდაზე ცხოვრობდნენ.

შაჰის გავლენა ქართლის სამეფოზე უპირველესყოვლისა იქიდან ჩანდა, რომ მეფედ, XVII საუკუნის 30-ანი წლებიდან აუცილებლად გამაჰმადიანებული რომელიმე ბაგრატიონი ინიშნებოდა ვალის ტიტულით. „*მაგრამ ეს ოდნავადაც*

¹ *Авалов З., Присоединение Грузии к России, СПб., 1901, с. 34.*

არ ცვლიდა და არ ეხებოდა ქართულ სოციალურ-ეკონომიკურ წყობას, რომლის წარმონაქმნსაც თავადურ-ბატონყმური სახელმწიფო წარმოადგენდა¹.

XVII საუკუნის ირანში სულ ოთხი ვალი იყო: არაბისტანის, ლურისტანის, გურჯისტანისა და ქურთისტანის. ისინი ფაქტობრივად დამოუკიდებელნი იყვნენ. მათ დაკისრებული ჰქონდათ სამხედრო დახმარება და გამოსაღები ძღვენის სახით. მაგრამ, რადგან XVII საუკუნის გარკვეულ პერიოდში კახეთს განაგებდნენ ყიზილბაში ხანები, ამიტომ იგი მიწერილი იყო ყარაბახის საბეგლარბეგოზე. იგი შაჰისადმი სამსახურისათვის იღებდა „ნაწყალობეჲ“ სოფლებს ჩრდილოეთ ირანის ოლქებში².

XVIII საუკუნის შუა ხანებამდე ქართლის მეფეს ზედამხედველობდნენ სპეციალური მოხელეები, რომლებიც უშუალოდ შაჰთან იყვნენ დაკავშირებულნი.

ღროთა განმავლობაში ირანის გავლენამ თავი იჩინა ქართული ქალაქების სამოხელეო აპარატი სახელწოდებათა ცვლილებებში: მოურავის, ნაცვალის, მამასახლისის, ტარუდას ნაცლად გვაქვს მელიქი, ქალაქის ვეზირი, ქალანთარი და ასასი³.

შაჰის უპირველესი საზრუნავი საქართველოში იყო ამ ქვეყნის გაერთიანების არდაშეება. იმისათვის, რომ ირანისთვის ეს საშიში პროცესი არ განვითარებულიყო, შაჰი თავის მოხელეებად ნიშნავდა როგორც მეფეს, ისე გამორჩეულ თავადებს. ისინი იკავებდნენ უმაღლეს სამხედრო და სამოქალაქო თანამდებობებს ირანის იმპერიაში. ირანში თავს იყრიდა მრავალი ქართველი, რომლებიც სხვადასხვა მიზეზის გამო ხვდებოდნენ იმპერიის ქალაქებში. მრავლის მეტყველია

¹ გაბაშვილი ვ., ქართული ფეოდალური წყობილება XVI-XVII საუკუნეებში (შედარებითი შესწავლის ცდა), თბილისი, 1958, გვ. 74.

² იქვე, გვ. 375.

³ იქვე, გვ. 374-376.

გერმანელი მეცნიერ-მოგზაურის ენგელბერტ კემპფერ ერთი ცნობა, რომლის მიხედვით 1684 წელს ისპაანში ცხოვრობდა დაახლოებით 20 ათასი გამაჰმადიანებული ქართველი.

ირანის მთავრობამ, მართალია, ვერ შეძლო ქართული სოციალურ-პოლიტიკური წყობის აღმოსავლურ ყაიდაზე გარდაქმნა, მაგრამ ფეოდალები ვალდებული გახადა ქრისტიანი მეფეების მიერ მიწათმფლობელებზე ქართული კანონმდებლობის მიხედვით დამტკიცებული სამკვიდრო მამულის შაჰის მიერ სათანადო აქტით განახლება გარკვეული პირობებით: შაჰისადმი ერთგულება და სამსახური¹.

როსტომ მეფის დიპლომატია

ფარსადან გორგიჯანიძე თავის მოამაგე როსტომ მეფეს ასე ახასიათებდა: „მეფე ანაგებად გულმოწყალე კაცი იყო და აღრე შეუნდობდა ორგულთა და დამნაშავეთა. გაჭირე ძულთა და შეღონებულთა შეველა იცოდა, მედიდურთ პატივის მღებო იყო, ნამეტნავად მანდილოსანთა. ქვრივ ობოლთა და გლახათ სარჩოს უჩენდა, ნამეტნავად თავისიანთა“². „მეფე (როსტომი – ე. მ.) მრავალგვარად ნაცადი და აუჩქარებელი, ჭკვიანი, მონახული ბატონი ბრძანდებოდა, ქვეყნის აშლას და ჯარის არევას ერიდებოდა, თავად ყმათ დაფრთხობა არ უნდოდა“³.

ვახუშტი ბატონიშვილის დახასიათებით, „ხოლო ესე როსტომ იყო მოჰამედიანი და მუნ აღზრდილი, რამეთუ, ფრიად ჭკუიანი, მორჭმულ მდიდარი; რამეთუ აქუნდა ყულარაღასობა ყეენისა, მოურაობა ისპაანისა და ნიჭვიდა ყეენი ურიც-

¹ კაციტაძე დ., XVI-XVII საუკუნეთა ირანული დოკუმენტური წყაროები საქართველოს ისტორიისათვის // კავკასიურ-ახლო აღმოსავლური კრებული, II, თბილისი, 1962, გვ. 196.

² ფარსადან გორგიჯანიძე, გვ. 245.

³ იქვე, გვ. 246.

ხსა, და უკმობდა მამად. ამან განაგნა წესსა ზედა ყიზილბაშთასა კარის გამგენი თუსნი, და არცა მოშალნა ქართულნი და დაადგინა ორნივე და მიანიჭებდა ქართველთა ბოდსა მცირეთა და იერთგულებდა მათ¹.

ირანში აღზრდილი, მუსლიმანი როსტომ მეფისთვის დამახასიათებელი არ იყო რელიგიური ფანატიზმი. ივ. ჯავახიშვილის დახასიათებით, „თუმცა როსტომ მეფე თავისი აღზრდითა და ზნეჩულებით უფრო ირანელი იყო, ვიდრე ქართველი, პოლიტიკურადაც ირანის სახელმწიფოს ყურმოჭრილი ემა და მისი პოლიტიკის ერთგული განმახორციელებელი იყო, მაგრამ ქართლში მოსვლისთანავე სახელმწიფოს ბატონბატრონის საღმა გრძნობამ გაიღვიძა და ქვეყნის კეთილდღეობისათვის მზრუნველობას შეუდგა“².

ყიზილბაშთა ჯარით ქართლში შემოსული როსტომი ცდილობდა დაბალი მოსახლეობა არ დაზარალებულიყო და უცხო ჯარს, ჩვეულებისამებრ თარეში და ხალხის ძარცვა არ მოეხდინა. როსტომი გორში იმყოფებოდა, სადაც დიდებულები მივიდნენ და მორჩილება გამოუცხადეს. მაგრამ არ ეახლა ფარსადან ციციშვილი. ამის გამო ჯარის სარდალი როსტომ სააკაძე³ საციციანოში შეიჭრა და მისი აოხრება და-

¹ ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 438.

² ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია, IV, თბილისი, 1967, გვ. 370.

³ როსტომ-ხან სააკაძე (1588-1643) იმყოფებოდა შაჰ-აბასის და შაჰ სეფის სამსახურში, იყო ვაჟი ქართველი თავადის ბეჟან ბეგის, რომელიც 1578 წელს ოსმალების ქართლში შემოჭრის შემდეგ ირანში გადასახლდა. როსტომი იზრდებოდა მუსლიმანად და II წლისა შევიდა შაჰ აბას I-ის სამსახურში 1599 წელს. მან თავი გამოიჩინა ოსმალების წინააღმდეგ ბრძოლაში და დაიწყო მისი სამსახურეობრივი აღმასვლა: იყო შაჰის საჭურველთმტვირთველი (1623-1624 წწ.), დივანბეგი (1626-1627 წწ.), სიპაჰ-სალარი (მთავარ-სარდალი და აზერბაიჯანის ბეგლარბეგი (1626-1627 წწ.). დალატ-

იწყო. როდესაც როსტომ მეფემ ამის შესახებ შეიტყო სპასალარ როსტომს შეუთვალა: „საქართველო ისედაც აოხრებულია და თქვენ რახლა აოხრებითო“. სპასალარსა და მეფეს შორის ამის შემდეგ უთანხმოება ჩამოვარდა. ორივემ შაჰს მიმართეს საქმის გასარჩევად. შაჰმა მეფეს დაუჭირა მხარი და სპასალარი როსტომი საქართველოდან გაიწვია. როსტომ სააკაძის წასვლის შემდეგ ფარსადან ციციშვილი და სხვა თავადები, რომლებიც მანამდე როსტომთან დაპირისპირებას ღამობდნენ, გორში მივიდნენ და მორჩილება გამოუცხადეს¹.

იგი სხვა რელიგიების არსებულ მდგომარეობას იცავდა, წინააღმდეგი იყო ერთი კონფესიიდან მეორეში გადასვლისა. ასეთი რამ იმ შემთხვევაში დაიშვებოდა თუ ვინმე გამოუსლიმებას მოისურვებდა. სხვა შემთხვევაში დამნაშავე სიკვდილით დაისჯებოდა².

„ამან როსტომ მოიყვანა ცოლად აბაშიშვილის გორჯახის ასული ქეთევან და უწოდა გულდუხტარ და იქორწინა ქრისტიანულ-მაჰმადიანურ“³. როსტომის „ქრისტიანულ-მაჰმადიანური“ ქორწინება, პირველ რიგში პლიტიკური მოტივით იქნებოდა განპირობებული. ის ხომ ქრისტიანული ქვეყნის მეფე გახდა და, რა თქმა უნდა, მას ანგარიში უნდა გაეწია თავისი ქრისტიანი ქვეშევრდომებისათვის. რატომ უნდა

ში ბრალდებით სიკვდილით დასაჯეს 1643 წელს. Rota, G., *Three Little-Known Persian Sources of the Seventeenth Century* // *Iranian Studies*, 31 (2), 1998, p. 159–176; მანუა პიროტაკე, როსტომ ხან სააკაძე და მისი ოჯახი // *ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო, თბილისი, 2005*, გვ. 33-35; მანუა პიროტაკე, *ქართველები ირანში. დულამთა ოთხი ოჯახის ეთნოსოციალური წარმომავლობა*, თბილისი, 2008, გვ. 28-34.

¹ კარიჭაშვილი დ., როსტომ მეფე, ზ. კიკინაძის გამოცემა, თფილისი, 1894, გვ. 12.

² თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 131.

³ ვახუშტი ბატონიშვილი // *ქართლის ცხოვრება*, IV, გვ. 439.

გამოერიცხოთ, რომ როსტომს გარკვეული სიმპატიები და მოკრძალება ჰქონდა მამაპაპათა ამ სარწმუნოებისადმი¹. როსტომ მეფის შემწეობა ზოგადად რელიგიისადმი ცნობილი იყო გარეშე დამკვირვებლებისთვისაც. მისი თანამედროვე და სამეფო კართან დაახლოებული კათოლიკე მისიონერი პატრის, დონ პიეტრო ავიტაბილეს მიერ 1634 წელს რომში გაგზავნილი მოხსენების ანოტაციაში ვკითხულობთ: „რაც შეეხება ხელმწიფე (როსტომს – ე.მ.), მან (პიეტრო ავიტაბილემ – ე.მ.) არ იცის, რომელი აღმსარებლობისაა, რადგან ეკლესიაში არ დადის, არასოდეს მარხულობს, მავრებთან (მუსლიმანებთან – ე.მ.) იქცევა ისე როგორც მუსლიმანი, ხოლო თავის ცოლთან პირჯვარს იწერს“². იგივეს ვიგებთ ავიტაბილეს მიერ 1635 წელს კვლავ რომში გაგზავნილი ვრცელი მოხსენებიდან: „მეფე არასოდეს ეკლესიაში არ დადის, არც ერთ მარხვას არ ინახავს და ეს ყოველ დღე გრძელდება. მაჰმადიანებს უცხადებს, იგი მაჰმადიანია და თავის ცოლთან კი პირჯვარს იწერს“³. მისიონერი სხვაგან, თავის რელაციაში როსტომზე გვამცნობს: „მიუხედავად იმისა, რომ იგი მაჰმადიანია იგი დიდად ხელს უწყობს, ზოგადად, ქრისტიანებს. ავიტაბილე, თავისი ინტერესებიდან გამომდინარე, როსტომის პიროვნების კიდევ უფრო დაღებიტად დახასიათებისათვის, პაპის ყურადღებას მიაპყრობს იმ გარემოებას, რომ ქართლის მეფე ხშირად შედის ავგუსტიანელების ეკლესიაში წირვის მოსასმენად“⁴.

¹ შდრ. კაპანაძე მ., ქრისტიანობისა და ეკლესიისადმი როსტომ ხანის დამოკიდებულების საკითხისათვის // კავკასია და აღმოსავლეთი, თბილისი, 2007, გვ. 64.

² Жордания Г., Гамезардашвили З., Римско-католическая миссия и Грузия, ч. I, с. 553.

³ დონ პიეტრო ავიტაბილე, ცნობების საქართველოზე, გვ. 34.

⁴ იქვე, გვ. 57.

როსტომ მეფის პოლიტიკა და დიპლომატია განსაკუთრებით მკვეთრად გამოჩნდა მის მეორე ქორწინებაში.

როსტომი, ოდიშის მთავრის, ლევან II დადიანის დის, მარიამის შერთვას, თეიმურაზ მეფის მიერ თავისი ასულის დარეჯანის იმერეთის ბატონიშვილზე ალექსანდრეზე დაქორწინების კონტრღონისძიებად აცხადებდა. 1633 წელს როდესაც როსტომი ყიზილბაშთა ლაშქრით საქართველოში შემოვიდა, თეიმურაზი დიდი ამალით იმერეთში გადავიდა, რადგან იქ საიმედო თავშესაფარი ჰქონდა. „*ბატონი თეიმურაზ იმერეთს შეიხიზნა: ქალი იყო იმისი იმერლის მეფის შვილის ალექსანდრეს ცოლი და ჩნ და დადიანი ბატონი ლევან დავმოყვრდით და შევირთეთ დაჲ მისი*“¹. ასე ლაკონურედ გადმოსცა როსტომმა მარიამზე თავისი დაქორწინების მნიშვნელობა.

ქართლის მეფისა და ოდიშის მთავრის დის ქორწინებაზე, როგორც დიდი პოლიტიკური მნიშვნელობის აქტზე, როსტომი მხოლოდ მიგვანიშნებს. თანამედროვე პოლიტიკოსებისათვის კი სრულიად ნათელი იყო, რომ საქართველოში იქმნებოდა დაპირისპირებულთა ორი ბანაკი. თითოეული მათგანის უკან იდგა ირანი ან ოსმალეთი იგი მიმართული იყო ოდიშის მთავრის ყველა მტრისა და გიორგი III-სა და თეიმურაზ I-ის ყველა მოკეთის წინააღმდეგ.

როსტომსა და მის კარისკაცებს საქართველოს უძლიერეს მთავართან, ლევან II დადიანთან დამოყვრების იდეა გაუჩნდათ მას შემდეგ რაც საფუძვლიანად შეისწავლეს საქართველოს საშინაო და საგარეო პოლიტიკურ ვითარება და გაითვალისწინეს ქართლის სამეფოს საგარეო ურთიერთობების პერსპექტივები. აუცილებელი იყო შეუპოვარი და მოუხელთებელ თეიმურაზ მეფის განეიტრალება, რომელსაც მრავალი მომხრე ჰყავდა აღმოსავლეთ საქართველოსა და იმერეთის სამეფოში.

¹ *ქრონიკები, II, გვ. 463.*

როსტომ მეფე ხელს უწყობდა მარიამ დედოფლის მიერ შაჰ-აბასის შემოსევებისა და სხვა უარყოფითი მოვლენების შედეგად დაზიანებული ეკლესია-მონასტრების აღდგენას, იერუსალიმის ქართული ეკლესია-მონასტრებისათვის შესაწირავების გაგზავნას.

როსტომ მეფე, როგორც დიპლომატი, ასევე კარგად გამოჩნდა მისი თეიმურაზ მეფისადმი დამოკიდებულებაში. ერთი შეხედვით გაუგებარი იყო როსტომის „ღმობიერება“ თეიმურაზისადმი, რომელთან ბრძოლას შეაღია თითქმის მთელი თავისი მეფობა. მას რამდენჯერმე ჰქონდა საშუალება გაენადგურებინა თეიმურაზი ფიზიკურად, მაგრამ ეს არ გააკეთა, რაც მკვლევრებში გაკვირვებას იწვევდა. ჩემი აზრით, როსტომის მოქმედებას სწორი ახსნა მოუძებნა გ. ჯამბურიაძე: *„საფიქრებელია, რომ როსტომის საქციელი უნდა აიხსნას არა მისი „რაინდობით“, არამედ უფრო სხვა და ღრმა მიზეზებით. ჭკვიანი პოლიტიკოსი როსტომი, ეტყობა კარგად გრძნობდა, რომ თეიმურაზის ენერგიული ბრძოლა ირანის წინააღმდეგ რამდენადმე განაპირობებდა შაჰის შედარებით ლოიალურ პოლიტიკას ქართლისა და თვით როსტომისადმი. ხოლო იმ შემთხვევაში, თუ თეიმურაზი აღარ იქნებოდა და კახეთში ყიზილბაში ხანი დაჯდებოდა, ირანი როსტომისაგან უფრო მეტს მოითხოვდა – ე.ი. ეცდებოდა ქართლიც, კახეთის მსგავსად, სახანოდ გადაექცია და შესაძლოა თვით როსტომიც ყიზილბაში ხანით შეეცვალათ. შაჰის გადაწყვეტილება, კახეთი როსტომისათვის გადაეცა, უთუოდ იმან განაპირობა, რომ თეიმურაზი შეპყრობილი არ იყო და მას კიდევ ჰქონდა საშუალება ბრძოლის გაგრძელებისა. ასეთ ვითარებაში შაჰისთვის როსტომი ყველაზე მეტად სასურველი კანდიდატი იყო, რომლის ზომიერი პოლიტიკა როგორც ირანისათვის, ისე ქართველებისათვის ასატანი იყო“.*

ვახტანგ V შაჰნავაზის დიპლომატია

1. ვახტანგ V-ემ, XVII საუკუნის საქართველოს ჭკვიანმა, გამოცდილმა პოლიტიკოსმა და დიპლომატმა, როგორც ჩანს, სწორად შეაფასა თეიმურაზ I-ის ქართლ-კახეთისათვის ბრძოლის უპერსპექტივობა და, შემოვიდა თუ არა როსტომ მეფე საქართველოში, მაშინვე მის მხარეს დადგა, რაც მხოლოდ ახალ მეფესთან მხოლოდ ნათესაობით არ იყო განპირობებული¹. ვახტანგმა როსტომ მეფე თეიმურაზის წინააღმდეგ ბრძოლის დროს იმდენად დაარწმუნა თავის ერთგულებაში, რომ საბოლოოდ, მისი რეკომენდაციით შაჰმა ვახტანგი მის მემკვიდრედ დაამტკიცა. ვახტანგი ირანში დაიბარეს, გაამაჰმადიანეს, უწოდეს შაჰნავაზი და დიდი პატივით გამოუშვეს საქართველოში. ვიდრე როსტომ მეფე ცოცხალი იყო, ვახტანგს ქართლის გამგებლობა ჰქონდა, როსტომის გარდაცვალების შემდეგ კი, ქართლის მეფე გახდა (1658-1675).

როგორ იმედებს ამყარებდა შაჰ-აბას II ვახტანგზე, კარგად გამოჩნდა როსტომის სიცოცხლის ბოლო პერიოდსა და მისი გარდაცვალების შემდეგ. ვახტანგმა შაჰს აცნობა როსტომის მოხუცებულობისა და მოსალოდნელი მალე გარდაცვალების შესახებ. შაჰმა მაშინვე სანდო კაცი გამოგზავნა როსტომის სანახავად, რომელმაც ვეღარ მოუსწრო ცოცხალ ქართლის მეფეს. მან, ვიდრე შაჰის რაიმე განკარგულება მოვიდოდა დედოფალი მარიამი, მისი უსაფრთხოების დაცვის მიზნით თბილისის ციხეში შეიყვანა, ხოლო როსტომის საგანძურს გუშაგები დაუყენეს. რადგან თეიმურაზ I-ს ერთგული ზაად არავის ერისთავი არ დაემორჩილა ვახტანგს და, უფრო მეტი, შეირადებული ძალით ავლაბარში გამაგრდა. ამის შესახებ ვახტანგმა დაუყოვნებლივ აცნობა შაჰს².

¹ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, IV, გვ. 325.

² იქვე, გვ. 447.

მიუხედავად იმისა, რომ ვახტანგი ტახტის მემკვიდრედ იყო გამოცხადებული, მას როსტომ მეფის გარდაცვალების შემდეგ ავტომატურად ტახტის დაკავება არ შეეძლო შაჰის სათანადო ნებართვის გარეშე. ამით იყო გამოწვეული მისი სიტუაციისათვის შეუფერებელი უმოქმედობა და ყველაფერის შაჰისათვის შეტყობინება და მისგან შესაბამისი ბრძანებისათვის ლოდინი. *„არამედ მსმენელმან ამისმან ყვენმან მოსცა მეფობა ქართლისა ვახტანგს და ნიჭნი დიდნი და საგანძურნი როსტომისანი და დედოფალი მარიამ, რათა შეერთოს ცოლად“*.

ამისმა მსმენელმა ზაალ ერისთავმა ნება იბოძა და დუშეთში გაბრუნდა, უარი სთქვა ვახტანგისადმი მორჩილებაზე და მასთან დამძახლებაზე. განზრახული იყო ვახტანგის ასულის ზაალის ვაჟზე დაქორწინება. რა თქმა უნდა, ვახტანგისთვის იოლი არ იქნებოდა მარიამ დედოფლის შერთვა, მაგრამ მას, როგორც მუსლიმანს, მისი ახალი სარწმუნოება ავადდებულვებდა ამის გაკეთებას. *„არამედ უღონო ქმნილმან განუტკევა როდამ და იქორწინა მარიამსა ზედა“*¹.

თავიდან ისეთი პირი უჩანდა, რომ ვახტანგ V შაჰ-აბას მეორის უსიტყვოდ მორჩილი უნდა ყოფილიყო, მაგრამ სინამდვილეში ასე არ აღმოჩნდა. მან გამეფებისთანავე მტკიცე ნებისყოფა, მოხერხებულობა და დიპლომატიური ნიჭი გამოამჟღავნა. მისი მთავარი მიზანი საქართველოს განთავისუფლება და გაერთიანება იყო. ამ მიზნის მისაღწევად საერთაშორისო მდგომარეობაც ხელსაყრელი ჩანდა. აღმოსავლეთ საქართველოს მთავარი მტერი – ირანი დაქვეითების გზას დაადგა. ამიტომ იყო, რომ ვახტანგ V-ემ განსაკუთრებული მნიშვნელობა სამეფოს შიგნით მოწინააღმდეგეების ალაგმვას და მშვიდობის დამყარებას მიანიჭა. მაგრამ ამ ამოცანის გადაწყვეტა მთელ რიგ სირთულეებთან იყო დაკავშირებული.

¹ იქვე.

როცა როსტომ მეფემ ვახტანგი თავის მემკვიდრედ გამოაცხადა, მის ამ გადაწყვეტილებას მისსავე სიცოცხლეში გამოუჩნდნენ ისეთი მოწინააღმდეგენი, რომლებიც თავიანთი პრივილეგიების შენარჩუნება-გაძლიერებისათვის მზად იყვნენ ქართლში მეფობის გაუქმებისთვისაც კი დაეჭირათ მხარი. მრავალი დიდებული ვახტანგისადმი უკმაყოფილო იქნებოდა მის მიერ თეიმურაზ I-ის ირანში გაგზავნის გამო. როგორც ჩანს მას ამ მოქმედებას დიდ ნაკლად უთვლიდნენ როგორც ქართლ-კახეთში დარჩენილი ისე ირანში გადახვეწილი თეიმურაზის მომხრენიც¹. მეფის წინააღმდეგ განსაკუთრებით აქტიურობდნენ არაგვის ერისთავი ზაალი და ქსნის ერისთავი ელიზბარი. გასაგებია, როგორი შეუთავსებლობა იქმნებოდა, მეფესა და დასახელებულ ფეოდალებსა და მათ მომხრეებს შორის, იმ დროს, როდესაც მეფის უმთავრესი მიზანი ქვეყნის გაერთიანება იყო.

ამ მიზნის განხორციელებას საქართველოში არსებული პოლიტიკური ვითარებაც თითქოს ხელს უწყობდა, თუ მხედველობაში იქნება მიღებული, რომ შაჰნავაზს უკვე ემორჩილებოდა თითქმის მთელი კახეთი.

იმერეთში დაწყებულმა ფეოდალურმა აშლილობამ შაჰნავაზს იქაურ საქმეებში შეიარაღებული ჩარევის საშუალება მისცა. მან და ვამიყ დადიანმა, რომელიც წინათ როსტომ მე-

¹ პოლონეთის მეფის ელჩად 1681 წელს ირანში ნამყოფ სალომონ გოსტანს ზაგორსკის ნიკოლას ვიტსენისათვის გადაუცია „ირანის აღწერილობა“, რომელშიც ის, სავარაუდოა, ირანში მცხოვრები ქართველების ინფორმაციაზე დაყრდნობით აღნიშნავდა, რომ შაჰნავაზსანმა საქართველოს დაცემას შეუწყო ხელი, როდესაც ირანის მეფეს გადასცა თეიმურაზი. *ნიკოლას ვიტსენი, ჩრდილოეთი და აღმოსავლეთი ტარტარეთი. საქართველო ანუ იბერია და სამეგრელო. თარგმნა და კომენტარები არჩილ და ნინო ჯავახიძეებისა, თბილისი, 2013, გვ. 256.*

ფის მოკავშირე იყო, ახლა მის მემკვიდრე ვახტანგ V-სთან აგრძელებდა კავშირს. მათ ერთმანეთში გაიყვეს იმერეთი¹.

მეფესა და მთავარს შორის კავშირის განმტკიცების მიზნით დადიანმა თავისი ასული ვახტანგის უფროს ვაჟს, არჩილს ცოლად აღუთქვა, მაგრამ ქორწინება აღარ შესდგა².

შაჰნავაზმა ამის შემდეგ კავშირი დაამყარა დემეტრე გურიელთან და ზემო იმერეთის თავადებთან, რომლებმაც იგი ქუთაისში მიიწვიეს. მეფე დიდი ჯარით გადავიდა იმერეთში და მნიშვნელოვანი ციხეები დაიპყრო, ქუთაისი და ზუგდიდი დაიკავა და დადიანად დასვა ლევან II დადიანის ძმიწული შამადავლე, რომელიც ცნობილია ლევან III-ის სახელით (1661-1680). ვახტანგს მორჩილება გამოუცხადეს აფხაზეთის და გურიის მთავრებმა. 1661 წელს ვახტანგმა იმერეთის მეფედ გამოაცხადა 14 წლის ბატონიშვილი არჩილი და, ამგვარად, მან თითქმის მთელი საქართველო გააერთიანა³.

შაჰნავაზის გაძლიერებამ შეაშფოთა ორივე აგრესორი – ოსმალეთი და ირანი. ამ ორმა სახელმწიფომ 1555 და 1639 წლების საზავო ხელშეკრულებებით საქართველო გაიყვეს გავლენის სფეროებად. აქედან გამომდინარე, ვახტანგის, შაჰის ვასალის ხელისუფლების დასავლეთ საქართველოზე გავრცელებით ფაქტობრივად ირღვეოდა მათ შორის მშვიდობა. ოსმალეთი ამას არ დაუშვებდა. არც შაჰის კარისთვის იყო მისაღები შაჰნავაზის გაძლიერება, მით უმეტეს თუ ამას ოსმალეთთან ურთიერთობის დაძაბვა მოჰყვებოდა. ოსმალეთმა კატეგორიულად მოითხოვა ირანს არჩილი იმერეთიდან წაეყვანა, რაც დაკმაყოფილებულ იქნა. არჩილი ირანში დაიბარ-

¹ ბატონიშვილი ვახუშტი, *ქართლის ცხოვრება*, IV, გვ. 408.

² ფარსადან გორგიჯანიძე, გვ. 271; ვახუშტი ბატონიშვილი // *ქართლის ცხოვრება*, IV, გვ. 449.

³ ვახუშტი ბატონიშვილი // *ქართლის ცხოვრება*, IV, გვ. 448

ეს, გაამაჰმადიანეს, შაჰ-ნაზარი („მეფის მოწყალება“)¹ დაარქვეს და კახეთის მეფობა უბოძეს².

ვახტანგსა და არჩილს რუსეთიდან მობრუნებული თეიმურაზ I-ის შვილიშვილის, ერეკლე დავითის ძის (შემდეგში ერეკლე I) მოგერიებაც მოუხდათ 1662-1664 და 1674 წლებში.

ვახუშტის მიხედვით, ახალციხის ფაშამ ვახტანგ V-ის ძე ლუარსაბი ახალციხეში წაიყვანა იმ პირობით, რომ იმერეთის ტახტს დააპყრობინებდა. ძმის კვალს დაადგა არჩილიც. მეფემ არჩილს კათალიკოსი დაადევნა, „რათა მოიქცეს და აცადოს დღე სიკვდილისა მეფესა და შემდგომად რა იგი ენებოს ჰყოს. ვარნა არჩილ არღარად ისმინა, არცა შეიგონა ვედრება მამისა თვისისა“³.

ვახტანგ V-მ იცოდა რა შაჰის განწყობილება ქართლელი ბაგრატიონების იმერეთში გამეფებისადმი, რომ ირანის მბრძანებელი არჩილისა და მისი ძმის მოქმედებას ორ მუსლიმურ ქვეყანას შორის კონფლიქტის პროვოცირებად ჩაუთვლიდა, მან თვითონვე აცნობა შაჰს თავისი შვილების დაუმორჩილებლობის შესახებ და თავისი უცოდველობის დასამტკიცებლად ყაზვინში ჩასვლა შესთავაზა. შაჰნავაზის ისპაანში გამგზავრების შესახებ საინტერესო ცნობებს გვთავაზობს ამბის თანამედროვე ფარსადან გორგიჯანიძე.

¹ Гафуров А., *Имя и история, Москва, 1987, 211.* შაჰნაზარის და გამუსლიმანებული ქართველი მეფეების ზოგიერთი სხვა სახელის განმარტება მომაწოდა და წყაროებზეც მიმითითა თურქოლოგმა პროფ. მარინე შონიამ რისთვისაც მადლობას მოვასხენებ.

² ვახუშტი ბატონიშვილი // *ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 451.* არჩილ II-ის კახეთში მეფობის და მოღვაწეობის შესახებ იხ. ასათიანი ნ., *კახეთი არჩილ II-ის მეფობის დროს (1664-1675) // საქართველო და აღმოსავლეთი. ეძღვნება საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტის შოთა მესხიას ხსოვნას, თბილისი, 1981, გვ. 115-126.*

³ ვახუშტი ბატონიშვილი // *ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 455.*

შაჰმა ვახტანგი თავისთან დაიბარა. ახლა კი შაჰნავაზმა „შეპატიჯება ინანა“ და როგორც შეიძლება ფარსადან გორგიჯანიძის ნათქვამი გავიგოთ, მეფემ მრჩეველებს დააბრალა მის მიერ შაჰისათვის შეთავაზებული წინადადება ისპაანში ჩასვლის შესახებ. მაგრამ უკვე გვიან იყო, უნდოდა თუ არა შაჰს უნდა ხლებოდა და დიდი ამაღლით გაემგზავრა. გამგზავრების წინ შაჰნავაზმა შვილებს გიორგისა და ლევანს დაუბარა: „მე რომ ყაენის წინაშე წავიდეო, თქვენ იასე ერისთავს მიუჰვადითო და რაც ავი იყოს ის უყავითო“. ბატონიშვილებმა მეფის დანაბარები უმაღლეს დონეზე შეასრულეს: ჯერ იასეს ქვეშევრდომები გადმოიბირეს, შემდეგ დიდი ჯარით შეიჭრნენ საერისთავოში. იასემ ჯალაბი გახიზნა და თვითონ კახეთზე გაველით შაჰთან წავიდა. ამ დროს შაჰნავაზ მეფე უკვე ყაზმინში იმყოფებოდა. *„იქ მოახსენეს – ქსნის ერისთავს იასეს ჩაუვლიაო და ყაენთან წასულაო. თავად ავად იყო და მერმე ეს ანბავი დიდად ეწყინა. ყაზმინით ავადმყოფი წავიდა და ხოშქარუს ქარვანსარაში ძლივს ჩაწვივა... ხოშქარუს ქარვან სარაში მიაწია და იქ მიიცვალა და ეს ანბავი ყაენს მისწერეს“¹.*

განსხვავებულია ვახუშტი ბატონიშვილის მონათხრობი: ვახტანგმა შაჰს მისწერა თავისი შვილების უღირსი საქციელის შესახებ და მისადმი ერთგულებისა და თავისი უცოდველობის დამტკიცების მიზნით მზად იყო მის წინაშე წამდგარიყო. შაჰ სულეიმანს მოეწონა მისი წინადადება. *„წარვიდა მეფე დიდებითა დიდითა და ჰკელმწიფურითა, რათა იყო მდიდარ ფრიად და არა რაჲ დაუტყვა ძეთა თვსთა ურჩებისათვის მათისა, ვინადოთან რისხვიდა ფრიად“.* შემდეგ ვახუშტი მოგვითხრობს ბატონიშვილების მიერ ქსნის საერისთავოს აკლებას და იესეს გაძევებას. *„და დასუეს დათუნა*

¹ ფარსადან გორგიჯანიძე, გვ. 275.

ერისთავად. ხოლო მეფე შანაოზ შთავიდა ხოშკარს, მუნ სა-
ლმობიერ იქმნა და მოკუდა¹.

ვახტანგ შაჰნავაზის გარდაცვალების მიზეზის არაოფი-
ციალური ვერსიაც არსებობდა. გავრცელებული იყო ხმა,
სპარსელების მიერ მისი მოკვლის შესახებ. კაპუჩინი მისი-
ონერი ჯუზეპე ანტონიო რომანო 1677 წლის 1 აპრილს გო-
რიდან რომში „მაღალი პირისადმი“ მიწერილ წერილში ლა-
პარაკობს, რომ „ახლახან გარდაიცვალა აქაური ვიცე-მეფე²,
რომელიც სპარსელებმა მოწამლეს“³. მეფის გარდაცვალების
ასეთი ვერსიის გავრცელება უსაფუძვლო არ იყო, თუ
გავითვალისწინებთ მის დაძაბულ ურთიერთობას შაჰის
კართან, განსაკუთრებით მისი მეფობის ბოლო პერიოდში.
მაგრამ გადაწყვეტით ვერ ვიტყვი, რამდენად შეესაბამებოდა
იგი სიმართლეს.

ვახტანგ V შაჰნავაზი დაკრძალეს ყუმში, იქ, სადაც გა-
ნისვენებდა მისი მამობილი როსტომ მეფე.

2. XVII ს. 60-იანი წლებიდან საქართველოში მოდიან
კათოლიკური ორდენის – კაპუცინების⁴ პატრები. რადგან ჩვენ-
ში, ზოგადად, კათოლიკური ორდენების წარმომადგენლების
მოღვაწეობა, გარკვეული გაგებით, ევროპასთან ურთიერთობ-
ად აღიქმებოდა და ეს მართლაც ასე იყო, ამიტომ ჯერ მოკ-
ლედ გადაგავლოთ თვალი კაპუცინების საქმიანობას საქართ-
ველოში, შემდეგ კი მათ მიერ დატოვილ წერილობით ცნობ-
ები განვიხილოთ, რომლებიც მეტ-ნაკლებად სრულ წარმოდ-
გენას გვიქმნის შაჰნავაზის საგარეო პოლიტიკასა და დიპ-
ლომატიასზე.

1 ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 456.

2 საუბარია ქართლის მეფე ვახტანგ V-ზე ანუ შაჰნავაზზე.

3 *Archivio di Propaganda Fide, Scritture Riferite nel Congressi, Giorgia
1626-1707, vol I, ff. 234 r -137 r.*

4 კაპუცინები, იხ. ფრანცისკელები, წიგნში: პეტროზოლი პ., ქრის-
ტიანობის ლექსიკონი, თბილისი, 2011, გვ. 357.

მ. თამარაშვილის დახასიათებით: „კაპუცუნებისაგან დიდი არაფერი იყო მოსალოდნელი ისე, როგორათაც მოითხოვდა საქართველოს საჭიროება, რადგან განათლების მხრივ, კაპუცინების ორდენს სხვა ორდენთა შორის უკანასკნელი ადგილი უჭირავს. მიუხედავად ამისა, კაპუცინებს შეეძლოთ საკმაო ნაყოფი გამოეღოთ, უკეთეს საქართველოში მოსული ყველა მისიონერები შესაფერისად მომზადებულ ყოფილიყვნენ თავიანთი მისიონისათვის, სამწუხაროდ, რის ქმნაც კი შეეძლოთ კაპუცინებს, ისიც კი ვერ აღასრულეს სომხების გამო, რომელთაც იმდენჯერ სდევნეს და ყოველი ღონისძიება იხმარეს, მათი შრომა ყოველი მხრით უნაყოფო ექმნათ“¹. თუ მ. თამარაშვილის მიხედვით კაპუცინების საქართველოში წარუმატებლობის მიზეზი ის იყო, რომ მართლმადიდებელმა ქართველებმა სარწმუნოება რომ არ შეიცვალეს, და ეს მხოლოდ სომხებისაგან ხელშეშლამ გამოიწვია, რა თქმა უნდა, სიმართლეს არ ასახავს. კაპუცინების და მათი წინამორბედი კათოლიკური ორდენების საქართველოში მოღვაწეობის რელიგიური პროპაგანდის საქმეში წარუმატებლობის უმთავრესი მიზეზი მართლმადიდებელი ქართველების მამაპაპათა სარწმუნოებაზე მტკიცედ დგომა იყო. რაც შეეხება ქართველი მეფეების საგარეო პოლიტიკას და ევროპასთან დიპლომატიურ ურთიერთობას, კათოლიკე მისიონერებს თავიანთი მნიშვნელოვანი წვლილი ჰქონდათ.

განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს თეიმურაზ I-ისა და მისი შემდგომი ე.წ. მუსლიმანი მეფეების და ფეოდალური ზედაფენის კათოლიკე მისიონერების მიმართ დამოკიდებულების შესახებ. საქართველოში და, ზოგადად, სხვადასხვა ქვეყნებში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერები, გარკვეული გაგებით, ევროპის კათოლიკური სახელმწიფოებიდან იყვნენ, მაგრამ რომის პაპს ექვემდებარებოდნენ. მათ მიმართ ხელისუფლები-

¹ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 559

სა და ფეოდალური დიდკაცობის ლიბერალური დამოკიდებულება, მათთვის თავისუფალი მოქმედების საშუალების მიცემა და ხელის შეწყობაც, XVII ს. 20-ანი წლებიდან მოყოლებული მნიშვნელოვანწილად განპირობებული იყო ირანის შაჰების კათოლიკობის მიმართ გატარებული პოლიტიკით. ისინი ირანში ხელს უწყობდნენ მათ საქმიანობას მხოლოდ იმ პირობით, რომ მუსლიმანები კათოლიკობაზე არ უნდა მოექციათ, როსტომ მეფემ ასეთი ბრძანება საქართველოს მუსლიმანებზეც გაავრცელა. ირანის შაჰების ქვეშევრდომი სხვა რელიგიების წარმომადგენლებზე პატრების ზემოქმედების შეზღუდვა არ ვრცელდებოდა. აქ შეიძლება გავიხსენოთ შაჰაბას I-ის მიერ 1611 წელს ქართველი ელჩებისათვის საჯაროდ მიცემული დარიგება-ბრძანება, რომელის შესახებ გვამცნო პატრმა გრეგორიო ორსინმა¹. ირანის შაჰებისათვის მართლმადიდებლობა, ზოგადად, და მართლმადიდებელი ქვეყნების მფარველის პრეტენზიის მქონე მოსკოვის სახელმწიფო განუზომლად საშიში იყო, ვიდრე ირანსა და საქართველოსგან შორს არსებული ევროპის კათოლიკური სახელმწიფოები. ისინი აღმოსავლეთ საქართველო-ირანის ურთიერთობაში ვერ ჩაერეოდნენ და ამგვარ სურვილს არც ამუღანებდნენ. მოსკოვის რუსეთი კი ახლო იყო ირანის ვასალ ქართულ სახელმწიფოებთან და ირანთან დიპლომატიური ურთიერთობის დროს გამოდიოდა ერთმორწმუნე ქართველების დამცველად, რაც შაჰის კარის შეშფოთებას იწვევდა.

ირანის იმპერიაში კათოლიკობისადმი ასეთმა მიდგომაში შესაბამისი გავლენა მოახდინა მართლმადიდებლებისა და გრიგორიანელების მნიშვნელოვანი ნაწილის აღმსარებლობაზე.

¹ ლუის ხილი ფერნანდესი, ი. ტაბაღუა, დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში (XV-XVII სს.), მადრიდი, 1991.

ის ქართველი მართლმადიდებლები, რომლებიც ქართული ეკლესიის გავლენის სფეროში არ იყვნენ და ირანში ან სხვა სახელმწიფოს ტერიტორიაზე ცხოვრობდნენ, იმის გამო, რომ იქ მართლმადიდებლური ეკლესია-მონასტრები არ ფუნქციონირებდა, ქრისტიანობის შესანარჩუნებლად იძულებულნი იყვნენ სომხურ-გრიგორიანული ან კათოლიკური ეკლესიების მრევლი ყოფილიყვნენ. ამას თანდათანობით პირადად მათი და მათი შთამომავლების „გასომხება“ ან „გაფრანგება“ მოსდევდა. ირანის ეკონომიკაში სომხური მოსახლეობა სერიოზულ როლს ასრულებდა და მისი გავლენა პოლიტიკურ ცხოვრებაშიც მნიშვნელოვანი იყო. აღნიშნულიდან გამომდინარე ირანის შაჰები სომხურ გრიგორიანულ ეკლესიას მფარველობდნენ. XVII-XVIII საუკუნეებში ირანში არსებობდა მრავალი კათოლიკური ეკლესია, რომლებიც კათოლიკობის პროპაგანდას ეწეოდნენ. როგორც ითქვა, ირანის ხელისუფლება და შიიტური სამღვდელეობა კრძალავდა მაჰმადიანებში კათოლიკურ პროპაგანდას. ამიტომ მისიონერებმა ყურადღება ირანში მცხოვრებ ქართველ ქრისტიანებზე გადაიტანეს.

3. როგორც აღინიშნა, ვახტანგ V შაჰნავაზმა მთელი თავისი მეფობა საქართველოს გაერთიანებისათვის ბრძოლაში გაატარა. ის ხან იმერეთის ხან კი კახეთის შემოერთებას ლაშობდა და პერიოდულად სერიოზულ წარმატებებსაც აღწევდა¹. ქვეყნის შიგნით მის ამგვარ საქმიანობას ირანი და ოსმალეთი თვალყურს ადევნებდნენ და ქართლის სამეფოს საზღვრების გაფართოებას ეწინააღმდეგებოდნენ. ვახტანგ მე-

¹ ვახტანგ V-ის საშინაო და სავარეო პოლიტიკაზე იხ. გვრიტიშვილი დ., საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობა XVII საუკუნის 60-იანი წლებიდან XVIII საუკუნის დამლევამდე // ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან, II, თბილისი, 1965, გვ. 434-451; კაჭარავა დ., ვახტანგ V-ის სავარეო პოლიტიკის საკითხისათვის // ქართული სამეფო-სამთავროების სავარეო პოლიტიკის ისტორიიდან, I, თბილისი, 1970, გვ. 129-133.

ფე. ირანის შაჰის ვასალი იყო, მაგრამ ის „უყოყმანოდ რო-
დი ასრულებდა ირანის ხელმწიფის ბრძანებებს“, – როგორც
სამართლიანად აღნიშნავდა ფრანგი დამკვირვებელი ჟან შარ-
დენი¹.

განსხვავებული იყო შაჰნავაზის მდგომარეობა საგარეო
ურთიერთობებში. ჟან შარდენის სიტყვებიდან ჩანს, რომ მეფე
ვახტანგ V ცდილობდა სხვა სახელმწიფოებთან, რომლებთან-
აც ირანს სასურველი ურთიერთობა არ ჰქონდა, მტკიცედ
დაეცვა სუბორდინაცია და შაჰთან შეთანხმების გარშე ოფი-
ციალურ დონეზე მაინც მორიდებოდა მათთან კონტაქტებს.
ისიც ნათელია, რომ მეფეს დიდი სურვილი ჰქონდა სავაჭრო-
ეკონომიკური კავშირები დაემყარებინა ევროპის სახელმწი-
ფოებთან, კერძოდ, საფრანგეთთან, რეჩ პოსპოლიტასთან. სა-
ფრანგეთთან სავაჭრო კონტაქტი ოფიციალურ დონეზე ქართ-
ლის მეფისათვის სახიფათო იყო თუნდაც იმიტომ, რომ ეს
სახელმწიფო ეკონომიკურ კავშირში იმყოფებოდა ირანის საუ-
კუნოვან მოწინააღმდეგე ოსმალეთის იმპერიასთან. მართა-
ლია, როგორც აღინიშნა, ირანში ფრანგი ვაჭრები სხვა ქვეყ-
ნების ვაჭრების თანაბარ მდგომარეობაში იყვნენ ჩაყენებული,
მაგრამ შაჰის კარი აუცილებლად გაითვალისწინებდა ირანი-
სათვის არასასურველ საფრანგეთ-ოსმალეთის ურთიერთობას.
ეს გარემოება აფერხებდა ირან-საფრანგეთის სავაჭრო ურთი-
ერთობის შემდგომ გაფართოებას, თუმცა ორივე მხრიდან იყო
ამგვარი მცდელობა დიპლომატიურ დონეზე, რაც ვახტანგ შაჰ-
ნავაზის მეფობას დაემთხვა.

საფრანგეთის მომავალმა ფინანსთა მინისტრმა ჟან ბა-
ტისტ კოლბერმა, 1664 წელს, როდესაც ის ჯერ კიდევ სახე-

¹ შარდენი, მოგზაურობა ირანსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში
(ცნობები საქართველოს შესახებ) / ფრანგულიდან თარგმნა,
გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო მზია მგალობლიშვილმა,
თბილისი, 1975, გვ. 277.

ლმწიფო მშენებლობებისა და მანუფაქტურების სიურინტენ-დანტი იყო, ირანში შაჰ-აბას II-სთან ორი ფრანგი აგენტი გაგზავნა და ლუი XIV-ის წერილი გაატანა. საფრანგეთის მეფე შაჰს თხოვდა ირანის სამფლობელოებში კათოლიკებისა და საფრანგეთის წარმონადგენლების მფარველობას. შაჰმა ფრანგ ვაჭრებს დაუდასტურა ადრე ნაბოძები უფლებები, ხოლო ისპაანსა და ბენდერ-აბასში ფაქტორიების დაარსების უფლება მისცა, საფრანგეთის კომპანიის საქონელი საბაჟო გადასახადისაგან გაათავისუფლა იმ პირობით, თუ ის ყოველწლიურად შაჰის საზინაში 300 ათას ლივრს შეიტანდა¹. ასე, რომ ირან-საფრანგეთის ურთიერთობა ჯერ კიდევ საბოლოოდ გარკვეული არ იყო, რაც ქართლის მეფეს საფრანგეთთან ოფიციალური კონტაქტისაგან თავშეკავებას აიძულებდა. საფრანგეთს კი საკუთარი მიზნები ჰქონდა საქართველოს მიმართ.

კაპუცინთა მისიონის პრეფექტი პატრი სერაფინო და მელიკოკა, რომელიც 1650 წლიდან თითქმის 24 წლის განმავლობაში საქართველოში იმყოფებოდა, წერდა, რომ კაპუცინთა ორდენის საქართველოში დამკვიდრებით ფრანგ ვაჭრებს თავიანთი საქმიანობა გაუადვილდებოდათ: „მათ სურთ სავაჭრო გზა გაკვალონ შავი ზღვით სამეგრელომდე, აქედან აღმოსავლეთ საქართველოს გავლით ირანამდე“².

რაც შეეხებოდა რეზ პოსპოლიტასთან დიპლომატიურ კონტაქტებს, აქ მდგომარეობა სრულიად განსხვავებული

¹ ტაბაღუა ი., *საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა (XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედი)*, თბილისი, 1972, გვ. 235.

² *Archivio di Propaganda Fide, Scritture Riferite nel Congressi, Giorgia 1626-1707, vol. I, ff. 162-168. ციტირებულია: პაპაშვილი მ., გამეზარდა-შვილი ზ., ერთი უცნობი წყარო საქართველოში საფრანგეთის მისიონის დაარსების შესახებ (XVII საუკუნის 80-იანი წლები) // ვლადარ მამისთვალიშვილი – 75, თბილისი, 2015, გვ. 514.*

იყო¹. ირანი და რეჩ პოსპოლიტა თვითონ მიისწრაფოდნენ ანტიოსმალური სამხედრო კავშირის შეკვრისა და სავაჭრო ურთიერთობის გაფართოებისაკენ.

ქართლის მეფე ცდილობდა ირანის ევროპასთან ურთიერთობის ეკონომიკური, პოლიტიკური და სამხედრო ინტერესები თავისი ქვეყნის ინტერესებისათვის მოერგო, უპირველეს ყოვლისა ირანთან ერთად ევროპასთან ვაჭრობაში ჩაბმულიყო. საფეიქრო მრეწველობის განვითარებული ევროპის ქვეყნებისათვის ქართული საქონლიდან განსაკუთრებით საინტერესო საქართველოს მთავარი სიმდიდრე, როგორც კათოლიკე მისიონერი მელშიორ დუშ ანუესი წერდა, იყო აბრეშუმი². ქართული აბრეშუმი საერთაშორისო ბაზრებზე აღმოსავლეთ ამიერკავკასიისა და ირანის გზით ხვდებოდა. რაც მის გაძვირებას იწვევდა.

XVI საუკუნის 60-იან წლებში ინგლისელმა ვაჭრებმა, კერძოდ, „მოსკოვის კომპანიის“³ წარმომადგენლებმა განიზრა-

¹ საქართველო-რეჩ პოსპოლიტას ურთიერთობაზე XVII ს. პირველ ნახევარში იხ. მამისთვალისშვილი ე., საქართველოს სავაჭრო პოლიტიკა და დიპლომატია, II, გვ. 612-633.

² ლუის ხილი ფერნანდესი, ი. ტაბალუა, დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში (XV-XVII სს.), მადრიდი, 1991, 376, №43. Костомаров Н. И. Очерк Торговли Московскаго государства в XVI и XVII Столетиях. С.-Петербург, 1862.

³ რადგან ესპანელებსა და პორტუგალიელებს მონოპოლიზირებული ჰქონდათ აღმოსავლეთის საზღვაო გზები, ინგლისელმა ვაჭრებმა განიზრახეს სკანდინავიის შემოვლით თეთრ ზღვაში შესულიყვნენ და რუსეთის გავლით ირანს, ჩინეთსა და ინდოეთს დაკავშირებოდნენ.

1551 წელს სებასტიან კაბოტმა, რიჩარდ ჩენსლორმა და სერ პიუ უილობიმ დაარსეს კომპანია, რომელსაც უნდა მოეძებნა

ხეს იმ გზების შესწავლა, რომლითაც საქართველოში შესვლა და ქართული აბრეშუმის პირველი ხელიდან შექმნა შეიძლებოდა.

აღნიშნული კომპანიის აგენტი არტურ ედუარდსი, რომელმაც 1565-1567 წლებში ირანის სამფლობელოებში იმოგზაურა, აღნიშნავდა აბრეშუმის სიუხვეზე გილიანში, შირვანში, არაშსა და საქართველოში. ედუარდსის თქმით, შემახაში ერთი ირანული ბათმანი¹ ნედლი აბრეშუმის შექმნა შეიძლებოდა 66-70 შახად². ზოგჯერ იგივე რაოდენობის ნედლი აბრეშუმის შექმნა შეიძლებოდა 60 პენსად. მისი გადაცვლა შეიძლებოდა, აგრეთვე, ევროპულ საქონელზე, მაგალითად,

ჩრდილო-აღმოსავლეთის გზა ჩინეთისაკენ. წარუმატებელი საზღვაო ექსპედიციის დროს დაიღუპა უილობი, ხოლო ჩენსლერმა თეთრ ზღვამდე და 1555 წელს მოსკოვამდე მიადწია. ის ივანე IV მრისხანემ მიიღო. ამ წარმატების შემდეგ დაარსდა „მოსკოვის კომპანია“, რომელსაც დედოფალმა მარია ტიუდორმა მისცა რუსეთთან ვაჭრობის პატენტი.

1555 წელს ივანე IV-მ კომპანიას მისცა შეღავათიანი სიველი, რომლითაც მას უფლება ეძლეოდა რუსეთის სახელმწიფოს ტერიტორიაზე ევაჭრა ბაჟის გარეშე, სხვადასხვა ქალაქებში ჰქონებოდა ქარვასლები და სხვ.

კომპანიამ მოაწყო რამდენიმე ექსპედიცია ჩინეთისა და ირანის მიმართულებით სავაჭრო გზის გასახსნელად, მაგრამ უშედეგოდ. მიუხედავად ამისა სხვა არც ერთ უცხოელს, თუნდაც ინგლისელს, კომპანიის არაწევრს არ შეეძლო რუსეთზე გავლით ემოგზაურა ჩინეთში, ირანში, ბუხარასა და ინდოეთში. კომპანიის პრივილეგიები პერიოდულად იზრდებოდა და მცირდებოდა. 1698 წელს პეტრე I-მა კომპანიას პრივილეგიები გაუუქმა. კომპანიამ რუსეთში საქმიანობა შეწყვიტა 1808 წელს. Костомаров Н. И., Очерк Торговли Московскаго государства в XVI и XVII Столетиях, С-Петербург, 1862.

¹ ბათმანი (მარცვლეულის, ფქვილის საწყაო, დაახლოებით ნახევარ ფუთამდე) – 6¹/₂ ფუნტი.

² შახი – 6 ინგლისური პენსი.

კარაზიზე – შალის უხეშ ქსოვილზე: 60 თოფი კარაზი 70 ბათიან ირანულ აბრეშუმზე და 40 თოფ ქართულ აბრეშუმზე¹.

საქართველოს აბრეშუმის შესახებ წერს იმავე კომპანიის სხვა აგენტი ჯეფრი დეკეტი, რომელმაც ირანში იმოგზაურა 1568-1572 წლებში: „არაშიდან (არეში – ე.მ.) სამი დღის სავალზე მდებარეობს ქვეყანა, სახელად საქართველო, რომლის მცხოვრებნი ქრისტიანები არიან... იქაც ბევრი აბრეშუმი იყიდება“².

ქართული აბრეშუმის ირანისა და კავკასიის აბრეშუმით ვაჭრობის ცენტრში – ალექოში, ე.ი. ოსმალეთის სახელმწიფოში გატანაში მთავარ როლს თამაშობდნენ ჯულფელი სომეხი ვაჭრები. როგორც აღინიშნა, სხვადასხვა ხელში გადასული საქონლის ღირებულება იზრდებოდა, რაც ევროპელი ვაჭრებისათვის არახელსაყრელი იყო. ისინი დაინტერესებული იყვნენ უშუალოდ დაკავშირებოდნენ აბრეშუმის მწარმოებელ ქვეყნებს, მათ შორის საქართველოს.

ზემოხსენებული არტურ ედუარდსის მიერ 1566 წლის 26 აპრილს შემახიდან გაგზავნილ მოხსენებაში ნათქვამია, რომ გაზაფხულზე ამ ქალაქში ნედლი აბრეშუმის შექმნა შეიძლება მხოლოდ მცირე რაოდენობით. „მისი შოვნა შეიძლება საქართველოში, მაგრამ მის შესასყიდად ხალხის გაგზავნა ვერ შევძელით, – წერს ედუარდსი, – რადგან თავიდანვე დაგვარგეთ დრო. როცა ჩვენ გვეყოლება წარმომადგენლები, რომლებიც შეიძლებენ მთელი გაზაფხულის განმავლობაში აქ დარჩენას, მაშინ შესაძლებლობა გვექნება შევისყიდოთ პირ-

¹ *Английские путешественники в Московском государстве. Перевод с английского Ю. В. Готье, Ленинград, 1937, с. 223-224, 226, 229.*

² *Английские путешественники в Московском государстве, с. 255.*

ველი ხელიდან, უშუალოდ სოფლებებისგან, რომლებსაც მოაქვთ გასაყიდი აქაც და სხვა ადგილებშიც“¹.

„მოსკოვის კომპანიის“ წარმომადგენელი იყო ენტონი ჯენკინსონი, რომელმაც მცდელობა არ დააკლო კომპანიის საქართველოსთან დაკავშირებას და აბრეშუმის გატანის მოგვარებას, მაგრამ XVII საუკუნის მეორე ნახევარში ეს ვერ შეძლო², არა მხოლოდ მან, არამედ, საერთოდ, კომპანიამაც რუსეთში თავისი სავაჭრო საქმიანობის მთელ მანძილზე.

დასავლეთის ქვეყნებთან ირანის სავაჭრო ურთიერთობის განმტკიცების საკითხი შაჰ-აბას I-მა გააქტიურა ოსმალეთის წინააღმდეგ შეიარაღებული ძალით ბრძოლის პარალელურად. ირან-დასავლეთევროპის სავაჭრო ურთიერთობიდან ოსმალეთის გამოთიშვა შაჰ-აბასმა თავისი საგარეო პოლიტიკის ქვაკუთხედად გადააქცია³.

დასვლეთ ევროპელ სხვა ვაჭრებთან ერთად ირანში ფრანგი ვაჭრებიც მნიშვნელოვანი პრივილეგიებით სარგებლობდნენ და 1629 წლისათვის ამ ქვეყანაში ორი ათასამდე ფრანგი ვაჭარი იმყოფებოდა. ევროპაში მათ უმეტესწილად ნედლი აბრეშუმი გაჰქონდათ. საინტერესოა, რომ ამ პერიოდში ირანის სამფლობელოებში გროვდებოდა 2,5 მილიონიდან 4,3 მილიონამდე ფუნტი აბრეშუმი. ადამ ოლიარიუსის მიხედვით, გილიანიდან ირანში შედიოდა 8 ათასი საპალნე, შირვანიდან – 3 ათასი, ხორასანიდან – 3 ათასი, მაზანდე – რანიდან – 2 ათასი. ოღეარიუსი რაოდენობას არ ასახელებს, მაგრამ აღნიშნავს ასევე აბრეშუმით მდიდარი საქართველოს, საიდანც ირანში ეს საქონელი ნედლეულის სახით შედიოდა.

¹ Hacluyt R., *Voiages. In eighth volumes, v, II // Introduction by John Masefeld, New York, 1962, p. 38.*

² იხ. *მამისთვალიშვილი ე., საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I, გვ. 178-182.*

³ იხ. *მამისთვალიშვილი ე., საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, II, გვ. 33-37.*

ამ საქონლიდან ადგილობრივი მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად რჩებოდა მხოლოდ 1000 საპალნე¹.

¹ *Подробнее описание путешествия голитинского посольства в Московию и Персию составленное секретарем посольства Адамом Оларием // Чтения в Обществе Истории и Древностей Российских при Московском Университете, №1, Москва, 1869, с. 791, 890-891.* ოლფარიუსი ისპანში მოვაჭრეთა შორის (ირანელების გარდა, ინდოელები, თათრები – ხვარაზმიდან, ჩინეთიდან და ბუხარიდან, თურქები, ებრაელები, სომხები, ქართველები, ევროპელები – ინგლისელები, კოლანდიელები, ფრანგები, იტალიელები, ესპანელები) რომლებიც ვაჭრობდნენ ბითუმად და ცალობით (с. 728). პასენაბათში ყოფილა საქართველოდან წაყვანილი ქრისტიანი ქართველების დასახლება, რომლის მოსახლენი ცნობილი ვაჭრები იყვნენ. ისინი თავიანთ საქმიანობასთან დაკავშირებით სხვადასხვა მხარეში დაიარებოდნენ (с. 731-732). ქართველების კომერციულ გაქანებაზე მეტყველებს ოლიარიუსის მიერ მოთხოვნილი ერთი ამბავი: როგორც მისთვის უამბიათ შაჰ-აბასის დროს ერთ ქართველ ვაჭარს ვენეციიდან ისპანსი ჩაუყვანია რამდენიმე ინდაური. მას თითოეულ ინდაურში უხდიდნენ იმ დროისათვის საკმაოდ დიდ თანხას – ერთ თუმანს, რაც უდრიდა 16 რეისსტალერს (с. 784).

ნიკოლას ვიტსენიც ყურადღებას ამახვილებს ქართველ ვაჭრებსა და მათი აბრეშუმით ვაჭრობაზე: „*ქართველებს უყვართ მოგზაურობა და ისინი არიან დიდი ვაჭრები*“, „*თბილისში... მრავლად ვაჭრობენ აბრეშუმით*“. ნიკოლას ვიტსენი, *ჩრდილოეთი და აღმოსავლეთი ტარტარეთი*, გვ. 158. იმავე ავტორის გადმოცემით, „*ისპანის, ირანის დედაქალაქის, გარეუბანში ცხოვრობს მრავალი ქართველი ქრისტიანი... ისინი მსხვილი ვაჭრები არიან*“. ნიკოლას ვიტსენი, *ჩრდილოეთი და აღმოსავლეთი ტარტარეთი. საქართველო ანუ იბერია და სამეგრელო*, გვ. 218. კონსტანტინოპოლიდან მიღებული ცნობის მიხედვით, რომელიც თეიმურაზ I-ის ქართლ-კახეთში მეფობის პერიოდს ასახავს, „*თეიმურაზს შეუძლია წელიწადში ჰქონდეს შემოსავალი 1000 ფუთი აბრეშუმის რაოდენობის*“. ნიკოლას ვიტსენი, *ჩრდილოეთი და აღმოსავლეთი ტარტარეთი. საქართველო ანუ იბერია და სამეგრელო*, გვ. 195.

ფრანგებს აწუხებდათ ის გარემოება, რომ შაჰის მიერ გატარებული პოლიტიკის გამო მოხდა სავაჭრო საქარავნო გზების გადაადგილება, რამაც შეასუსტა მნიშვნელობა ხმელთაშუა ზღვისა, სადაც ისინი თავს უფრო თავისუფლად და ძლიერად გრძნობდნენ. ოსმალეთის სამფლობელოებზე გამავალი ალექსოვს გზის აფრიკის გარშემოვლით გადანაცვლებით ფრანგი ვაჭრები, აგრეთვე, უპირისპირდებოდნენ ინგლისელ და ჰოლანდიელ ვაჭრებს¹. მაშასადამე მათთვის მნიშვნელოვანი იყო ახალი გზის ათვისება, რომლითაც შედარებით მცირე ხანში და დაუბრკოლებლად შეძლებდნენ ხმალთაშუა ზღვის მთავარ საპორტო და საფეიქრო ქალაქთან – მარსელთან დაკავშირებას.

4. თბილელმა ეპისკოპოსმა შაჰნავაზის დასავლეთ საქართველოში ყოფნის დროს კაპუცინები კარგად მიიღო, რაც მეფის კათოლიკე მისიონერებისადმი პრაგმატულ განწყობილებას შეესაბამისებოდა. მას პირად ექიმებად, თითქმის ყოველთვის კათოლიკები ჰყავდა. წარმოშობით ქიოსელი ბერძენი ექიმი ანდრია ეპიფანე, კაპუცინების თბილისში მოსვლის დროს მეფეს იმერეთში ახლდა. მოგვიანებით მას ისევ ჰყავდა კათოლიკე ექიმი ადამი, წარმოშობით პოლონელი, რომელზეც ქვემოთ კიდევ ვიტყვი.

ვახტანგ მეფემ მისიონერებს თბილისის ცენტრში ორი სახლი უყიდა და საჩუქრად გადასცა: ერთი სახლი – საცხოვრებლად, მეორე კი – წირვა-ლოცვისათვის. კაპუცინების მისიონის უფროსი გახდა პატრი სერაფინო მელიკოკელი. მას შემდეგ, რაც მისიონერები თბილისში მოეწყნენ, სერაფინომ რომის პროპაგანდას წერილობით აცნობა მისიონის ჩამოყალიბების, ქართლის მეფის, დედოფლისა და სხვა დიდებულებისაგან კარგად მოპყრობის და, საერთოდ, მოსახლეობის მხრივ დიდი ყურადღების შესახებ. სერაფინო ოპტიმისტურად

¹ ვრცლად: *Жордания Г., Очерки из истории Франко-Русских отношений, ч. II, Тбилиси, 1959, с. 83-96.*

აფასებდა მისიონის შემდგომ საქმიანობას ქართლის სამეფო-ში და თავის ერთ-ერთ წერილს ამთავრებს შემდეგი სიტყვებით: „როდესაც კარგად შევისწავლით ქართულს ენას და ქადაგებას შევიძლებთ, იმედი მაქვს, მეტად დიდი ნაყოფი გამოიღოს ჩვენმა შრომამ, რადგან კაი გულის ხალხია; კაი მაგალითით და მოძღვრებით ადვილათ მიიღებენ კათოლიკე სარწმუნოებას“¹.

იმავე პერიოდში (1663 წ. 7 ივლისი) შაჰნავაზის ექიმის ანდრია ეპიფანეს მიერ რომში გაგზავნილი წერილიდან ვიგებთ, რომ მეფის კაპუცინებისადმი გულთბილი დამოკიდებულება მხოლოდ ანდრია ეპიფანეს დამსახურება ყოფილა. ეპიფანეს წერილიდან იმასაც ვიგებთ, რომ მეფეს კაპუცინებისათვის საცხოვრებელი სახლი და მიწა უჩუქებია და პატარა ეკლესია კი, თავიანთი ხარჯით აუშენებიათ. ეპიფანე კაპუცინებს ქართულ მეტყველებას და წერას ასწავლიდა და ამით შორს მიმავალი მიზნების განხორციელება უნდოდა. „პატრები იმდენად რა შეისწავლიან ქართულ ენას, რომ ქართველ მღვდელ-მონაზვნებთან შვიდ საიდუმლოებათა შესახებ საუბარს შეიძლებენ, მოკლე წიგნს შევუდგენ ამ საიდუმლოთა შესახებ. ამ წიგნში განსაკუთრებით აღვნიშნავ ყოველ შეცდომას, რომელსაც სხადიან ქართველები ამ საიდუმლოთა აღსრულების დროს, შეცდომებს ვუსწორებ და თანაც ვასწავლი, როგორ უნდა შეასრულონ სისწორით... უკეთუ თქვენს უმაღლესობას სასიამოვნოდ დაურჩება, [წიგნს] გამოვგზავნი, რათა დააბეჭდინოთ“².

¹ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 223-224.

² იქვე, გვ. 225. სერაფინო მელიკოკელი რომში გაგზავნილ ერთ-ერთ წერილში (1664 წ. 20 მაისი), ისევე როგორც სხვა წერილებში, კაპუცინების მეთაურს თხოვს ქართლის მეფის, სამეფო კარის დიდებულებისა და იერარქებისათვის საჩუქრები გამოგზავნოს. მაგრამ განსაკუთრებით საინტერესოა, რომ სერაფინო

სერაფინო მელიკოკამ 1664 წ. 5 ოქტომბერს რომში გაგზავნა ორი წერილი, ერთში მოცემული იყო ანგარიში თავისი მისიონის მუშაობის შესახებ, მეორე კი მეფე ვახტანგის ეპისტოლე პაპ ალექსანდრე VII-სთან. ეპისტოლეს შინაარსი არ ვიცით, მაგრამ მეფეს, რომ რაღაც სათხოვარი ჰქონდა პაპთან, ჩანს სერაფინოს წერილიდან. ქართულად ნაწერი ეპისტოლე ლათინურად უთარგმნია ეპიფანეს. სერაფინო შაჰ-ნავაზს დადებითად ახასიათებს და აღნიშნავს, რომ „ეს ქართველი მეფე თუმცა გამაჰმადიანებული ქართველია, მაინც თავის ქვეყანაში დიდის სიყვარულით მიგვიღო, მოგვცა ორი სახლი, ერთი საეკლესიოდ და ერთი ჩვენთვის ბინად, კაის თვალთ გვიყურებს, ხშირად თავის სახლში გვიწვევს და ქართველ ბერებზედ უკეთესად მივანხივართ. ჩვენის უნეტარების პაპი ალექსანდრესი (VII) დიდი პატივისცემა აქვს. ჩვენ ყველაფერი ვუამბეთ მისი. კიდევ მოსწერა წიგნი, რომელსაც თქვენი უმაღლესობა ნახავს ამ წერილთან ერთად. სხვა რამეც დაგვაბარა და ყველაფერს პატრი კარლო მოგახსენებს. გვედრებით აუსრულო მისი სათხოვარი, რადგან მთელს ჩვენს მისიონს დიდს სარგებელს მოუტანს. ამ მეფეს საქართველოს უდიდესი მთავრებიც ემორჩილებიან. მისი დიდი პატივისცემა აქვსთ და ეშინიათ კიდევაც მისი, თუ მისი სიმდიდრისა და თუ მისი ძლიერების გამო“¹.

პატრ კარლოს სერაფინე მელიკოკელის დავალებით პროპაგანდა ფიდეში დაუყენებია საკითხი 15-20 წლის ორი ქართველი ახალგაზრდის რომის ურბანოს კოლეჯიაში სასწავლებლად გაგზავნის შესახებ, რაზეც თანხმობა მიუღია².

ითხოვს მისიონერ-ინჟინერ-მექანიკოსის გამოგზავნას, რომელიც მოაწყობდა ისეთ წისქვილებს, როგორიც რომში იყო. *იქვე გვ. 226-227.*

¹ *იქვე გვ. 227-228.*

² გვაქვს რამდენიმე ცნობა ახალგაზრდების საქართველოდან რომში სასწავლებლად გაგზავნის შესახებ. იხ. ქვემოთ.

კარლოს ოთხი ახალი მისიონერი გამოაყოლეს და გამოისტუმრეს. მას შაჰნავაზთან წერილიც გამოატანეს, რომელშიც პროპაგანდა მას დიდ მადლობას უხდიდა მისიონერების მიმართ გულისხმიერი დამოკიდებულებისათვის¹.

5. საყურადღებოა ის გარემოება, რომ კაპუცინები რომს განუწყვეტლივ თხოვდნენ შემწეობას, მაგრამ დაპირების მეტს ვერაფერს იღებდნენ. 1666 წ. 20 დეკემბერს რომში გაგზავნილ წერილში ნათქვამი იყო ერთი, განსაკუთრებული მნიშვნელობის გარემოების შესახებ, რომლითაც თბილისელი კაპუცინები ცდილობდნენ მიეღწიათ თავიანთი საქმიანობისადმი კარდინალების ყურადღებას, რათა რომიდან აუცილებელი თანხები გამოეგზავნათ. *„დიდის გულმოდგინებით ვევედრებით თქვენს უმაღლესობას, მოვეცეთ რაიმე შემწეობა ამ საბრალო მისიონისათვის, რომელიც აღმოსავლეთის მისიონებში ყველაზე უფრო ნაყოფიერია... პატრი ვაბრიელს და ყველა პატრებს ამ დროს მოლაპარაკება აქვს საქართველოს ეკლესიის ლათინის ეკლესიასთან შეერთების შესახებ. იმედია, ცოტა ხანში დიდი სარეგბელი მოვიტანოთ. ამიტომ ნუ ინებებთ, ამდენმა შრომამ ფუჭად ჩავვიაროს. იესე ქრისტეს წყლულების პატივისათვის გევედრები, შეეწიოთ ამ მისიონს, რადგან თუ არ თქვენის შემწეობით, შეუძლებელია აქ ცხოვრება...“* ქართული ეკლესიის რომის ეკლესიასთან შეერთების შესახებ რომ მოლაპარაკება მიმდინარეობდა, პატრ კარლოს მიუწერია კაპუცინების მეთაურისთვისაც². მაგრამ ვერც წერილებმა და ვერც პირადმა თხოვნამ სასურველი შედეგი ვერ გამოიღო. რაც შეეხება ქართული ეკლესიის რომთან შეერთების შესახებ მოლაპარაკებას, როგორც შემდეგში გამოჩნდება, პატრების მიერ იყო მოგონილი რომის კარდინალების მისიონისათვის დასახმარებლად გააქტიურებისათვის. რომში გაგზავნილი მაშინდელი წერილებიდან ისიც

¹ იქვე, გვ. 230-232.

² იქვე, გვ. 233

ჩანს, რომ მისიონერები ზოგიერთ წარმატებასთან ერთად როგორ დისკომფორტს განიცდიდნენ ადგილობრივი მართლმადიდებელი მოსახლეობისათვის მიუღებელი აღმსარებლობის პროპაგანდის გამო თბილისსა და გორში¹.

6. პატრებს, რომ პრაგმატული მოსახრებით ითმენდნენ საქართველოს სხვა ადგილებშიც, კარგად ჩანს იმერეთის მეფე ბაგრატის წერილიდან: „*ქ. მეფე ბაგრატ ვიკადრებ მესტუმროვო (სიც). ჩვენ მაგიერად ფრანგსა პატრი სერაფიონს და მის ამხანაგებს მრავალნი მოკითხვა მოვახსენეთ. აწე თუ ჩვენი თავი უნდათ ორიოდე კარგი მეცნიერი და კაი აქიმი პატრი მათის კაი საექიმო წამლებით და წიგნებითა მოვიდენ და ღვთით ვეცდებით, რომ ალაგიც გაუჩინოთ და სარჩოს საქმეც გაურვიოთ და როგორიც წიგნიც უნდოდეთ იმისთანა წიგნიც რომის პაპს მიუწეროთ. სიკეთის მეტი ამ ქვეყანას მაგათ არა უშამს რა ესემცა არ გიქნიათ რომე არ წამოხვიდეთ*“. ასეთივე შინაარსისაა რაჭის ერისთავის შოშიტას წერილი გაგზავნილი იმავე სერაფინოსადმი². ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, რომ ორივე წერილი – მეფისა და ერისთავისა, მათი შინაარსიდან გამომდინარე, ერთი და იგივე პირის დაწერილი უნდა იყოს. მეფეც და ერისთავიც კაპუცინებს გასამრჯელოსთან ერთად ჰპირდებიან პაპთან ისეთი წერილი გაუგზავნონ, რა თქმა უნდა, მათი საქებარი, როგორსაც ისინი ისურვებდნენ. მეფე ან ერისთავი პირველ რიგში პაპსა და მის კურიას, მისიონერების უშუალო ხელმძღვანელებს რომში აცნობებდნენ მათი წარმომადგენლების კეთილსინდისიერების და იმ ეკონომიკური შეჭირვების შესახებ, რასაც ისინი განიცდიდნენ რომიდან უყურადღებობის გამო. იქვე აუცილებლად იქნებოდა თხოვნა მათდამი ვისაც ეხებოდა, რომ სასწრაფო და

¹ იქვე, გვ. 2343-236; მამისთავალიშვილი ე., გორის ისტორია, I (1801 წლამდე), თბილისი, 1994, გვ. 304-336.

² თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 244.

ქმედითი დახმარება აღმოეჩინათ მისიონერებისათვის. ამგვარი პათოსითაა დაწერილი შაჰნავაზის 1675 წლის ივლისის წერილი, რომლის ერთ, ჩემი აზრით, განსაკუთრებით საინტერესო ფრაგმენტს ქვემოთ გავეცნობით.

დაგვიანებული შემწევობით შეწუხებულმა კაპუცინებმა პატრი რაფაელი გაგზავნეს რომში და წერილები გაატანეს. მათ შორის იყო შაჰნავაზის ორი წერილი, ერთი პაპის, მეორე კი კაპუცინების გენერლისათვის.

მეფე პაპ კლემენტე X-ს სწერდა, როგორ მიიღო თავის სამეფოში კაპუცინები, როგორ შეუწყო ხელი, მაშინ როდესაც მათ რომიდან არაერთარ ყურადღრებას არ აქცევენ. „ამდენი ხანია აქ არიან არც ჯამაგირი მოუვიდათ, აღარც თქვენი წყალობა. ეს არ ვიცით, თუ გამოუგზავნეთ რამე და არ მოუვიდა. თუ არ მოიგონეთ და არ გამოუგზავნეთ, ეს ვერ შევიტყვოთ სადაც სხუაგან, ან ისპაანს და თავრეზს, სადაც გარეშემოში თქვენის სახელით დადგენილი პატრები არიან, ყველას წეწლიწადში ჯამაგირი მოუვა. ამათ ხუთი წელიწადია არა მოსვლია რა, თუ ჩუენს ქუეყანას ყოფისათვის არას უგზავნით და არას ნაღვლობთ, ჩუენც არ დავაყენებთ, საყდარს ისევ დავუქცევთ და ამათ გამოგყვრით, თუ მათი აქდგომა გინდათ, ჯამაგირი მართალი გაურიგეთ როგორც სხუა ალაგის დგომს პატრებს აქუს¹ და ეს პატრი რაფაელი ისევ გამოგზავნეთ. ამან ჩუენის ქუეყნის ენა იცის და ყოველს კაცს იცნობს და ყველანი ეწეობიან და ყუელას სიყვარული აქუს ამისი და თქუენის სახელისათვის დიდათ სჯობს ამის აქ ყოფა“. ასეთივე შინაარსისაა და ასეთივე

¹ როგორც მ. თამარაშვილი წერდა, პროპაგანდამ საქართველოში იმიტომ გამოგზავნა კაპუცინელი ბერები, რომ ისინი გამოირჩეოდნენ თავიანთი ღატაკი ცხოვრებით, მაგრამ მათ ვერ გაამართლეს კონგრეგაციის იმედი. *იქვე გვ. 618.*

ტონითაა დაწერილი შაჰნავაზის წერილი კაპუცინების გენერალ პატრ ბონვენტურა ლეკარტისადმი¹.

7. როგორც აღინიშნა, საინტერესო ცნობები დაგვიტოვა შაჰნავაზის მეფობის დროინდელ საქართველოსა და თვით მეფეზე XVII საუკუნის ფრანგმა მოგზაურმა ჟან შარდენმა. იგი პირადად შეხვდა მეფეს 1673 წლის 16 თებერვალს. გამოთხოვებისას მეფემ სტუმარს ჰკითხა: როგორ ბრძანდება ჩემი ნათესავი ესპანეთის მეფე. ფრანგი ფრიად გააკვირვა ქართველი მეფის მიერ ესპანეთის მეფის მოკითხვამ და იფიქრა, რომ მეფემ თავი მოიწონა სტუმრის წინაშე ან შეიძლება კაპუცინების „პრეფექტის პატივსაცემად, რომელიც მისი კათოლიკე უბრწყინვალესობის (ესპანეთის მეფის – ე.მ.) ქვეშევრდომი იყო“:

ვახტანგ V-ის მიერ დასმულმა კითხვამ იმდენად დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა შარდენზე, რომ როგორც ის აღნიშნავდა, დიდი ხნის ფიქრის შემდეგ გაიხსენა, რომ როგორც მრავალი ავტორი ფიქრობდა, ესპანელები წარმოშობით კავკასიელი იბერიელები იყვნენ. კაპუცინებს შარდენისათვის დამატებით უთქვამთ, პაპ კლიმენტი VIII-მ თეიმურაზისათვის (თეიმურაზ I) გაგზავნილ წერილებში ქართველი მეფე ესპანეთის მეფე ფილიპე II-ის ნათესავად, ხოლო იბერიელები და ესპანელები ძმებად მოიხსენიათ. „ამის გამო თეიმურაზი, ხოლო მის შემდეგ მისი მემკვიდრეები დაუინებოთ იხმებენ ამ მოგონილ ნათესაობას“². ფრანგი მოგზაურისათვის კაპუცინების ნათქვამი სიმართლეს არ შეეფერებოდა. ქართველებისა და ესპანელების ნათესაობა რომ ქართველების აჩემება არ იყო და, ანტიკური ავტორებიდან მოყოლებული, საყოველთაოდ აღიარებდნენ და ქართველებიც იგივეს იმეორებდნენ, ამაზე საუბარს აღარ გავაგრძელებ, მხოლოდ მოკლედ უნდა გა-

¹ იქვე, გვ. 246-247.

² შარდენი, მოგზაურობა ირანსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში (ცნობები საქართველოს შესახებ), გვ. 349-350

ვიხსენოთ ის რაც იცოდნენ საქართველოში ესპანეთის შესახებ. ამის თქმის შესაძლებლობას XV საუკუნემდე ცნობების სიმცირე არ იძლევა. შეიძლება ითქვას, რომ ქართულმა ჰაგიოგრაფიულმა მწერლობამ ერთადერთი ცნობა შემოგვინახა გიორგი მთაწმინდელის იოვანე მთაწმინდელის „ცხოვრებაში“. მასში ვკითხულობთ: „*შემდგომად თორნიკის [ერისთავის] მიცვალებისა განიზრახა ნეტარმან მამან ჩუენმან იოვანე, რადთა აღიღოს ძე თვისი და რადენნიმე მოწაფენი და იელტოდის სპანიად – რამეთუ პირველითგანვე უძნდა შუღლიანობა და შფოთი, გარნა თავს ედვა მუნ ჟამამდე თორნიკის აშენებისათვის და რადთა შეიძინოს სული მისი, – რამეთუ ასმიოდა, ვითარმედ ქართველნი არამცირედნი ნათესავნი და ერნი მკვდრნ არიან მუნ, და ამის პირისათვის წარვიდა ავიდოსამდე...*“¹. ეს ერთადერთი გადმოცემაც კი მრავლის მთქმელია იმისა, თუ როგორი წარმოდგენა არსებობდა პირენეის ნახევარკუნძულის მოსახლეობაზე ადრე შუა საუკუნეების ქართველ მოღვაწეთა ცნობიერებაში.

ესპანეთში და, ზოგადად, დასავლეთ ევროპაში განსაკუთრებით უნდა გაცხოველებულიყო ინტერესი საქართველოს, როგორც ქრისტიანული ქვეყნის მიმართ და საქართველოში კი ევროპის მიმართ, ოსმალების მიერ ბიზანტიის იმპერიის მოსპობის შემდეგ.

ჟან შარდენის მიერ დატოვილი რამდენიმე წინადადება არის კიდევ ერთი მინიშნება, რომ საქართველოში ახსოვდათ არა მხოლოდ ჰეროდოტეს ის გადმოცემა პირენეის და კავკა-

¹ ცხოვრება ნეტარისა მამისა ჩუენისა იოვანესი და ეფთჳმესი და უწყებად ღირსისა მის მოქალაქობისა მათისაჲ. აღწერილი გლახაკისა გეორგის მიერ ხუცესმონაზონისა. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წ. II (XI-XV სს.), თბილისი, 1967, გვ. 54; მამისთვალიშვილი ე. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, IV (საქართველო და ჯვაროსნები), თბილისი, 2014, გვ. 58-60.

სიის იბერების ნათესაობის შესახებ, არამედ საქმის კურსში იყვნენ იმ დიპლომატიური ურთიერთობებისა, რაც საქართველოსა და ესპანეთს შორის არსებობდა საუკუნეების მანძილზე. სამწუხაროდ, მოღწეულია მხოლოდ ამ ურთიერთობის ამსახველი ფრაგმენტული ცნობები. შეიძლება გავიხსენოთ განსაკუთრებული მნიშვნელობის ორი ისტორიული ფაქტი: ესპანეთის და ქართლის სამეფოს პოლიტიკოსების მიერ ერთმანეთის სახელმწიფოებზე ინფორმაციის ქონაზე მიუთითებს ესპანეთის ელჩის მარტინ დიას დე აუქსშის მოსვლა ქართლში კონსტანტინე II-ის (1478-1505) დროს და ქართლის მეფის მიერ საპასუხო ელჩობის გაგზავნა მადრიდში ძმა ნილოს და ძმა ზაქარიას მეთაურობით¹.

XVII საუკუნის საქართველოს საგარო ურთიერთობის მნიშვნელოვან მოვლენად უნდა ჩაითვალოს ნიკიფორე ირბახის (ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი) დიპლომატიური მისიით მოგზაურობა ცენტრალურ და დასავლეთ ევროპაში, კერძოდ კი, ესპანეთში 1626-1629 წლებში². ამ ბოლო მომენტის შესახებ მაინც შეიძლება ვახტანგ V შაჰნავაზს ჰქონებოდა საკმაო ცნობები თეიმურაზ I-ისგან და, შეიძლება, უშუალოდ ნიკიფორე ირბახისგან.

რა თქმა უნდა, არასწორია კაპუცინების და ჟან შარდენის მიერ პაპი კლიმენტი VIII-ის და თეიმურაზ I-ის ერთმანეთთან დაკავშირება. ისინი სხვადასხვა დროს მოღვაწეობდნენ. თეიმურაზმა სცადა კავშირის დამყარება ესპანეთის მეფე ფილიპე IV-სთან და არა მეფე ფილიპე II-სთან. მაგრამ ამჯერად

¹ ვრცლად იხ. *მამისთვალისვილი ე., საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, II, თბილისი, 2011, გვ. 149-163.* იმავე წიგნში იხ. სპეციალური ნარკვევი – *ესპანური მასალები XVI საუკუნის საქართველოს დიპლომატიური ურთიერთობის ისტორიის ზოგიერთი ეპიზოდის შესახებ.*

² *მამისთვალისვილი ე., საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, II, გვ. 213-277.*

მთავარი ის კი არ არის რამდენად ზუსტად გადმოგვცა ჟან შარდენმა თეიმურაზ II-ის ესპანეთთან დაკავშირების მცდელობა, არამედ ის, რომ საქართველოში გამოგზავნილი კაპუცინები რომში აღჭურვეს ამ და, ალბათ, სხვა პოლიტიკური მნიშვნელობის ინფორმაციით და დოკუმენტებითაც კი.

კაპუცინებმა ჟან შარდენს აჩვენეს ერთი სიგელის ასლი, რომელიც 1671 წელს შაჰნავაზს რეჟ პოსპოლიტას მეფისათვის მიუწერია. რადგან მისიონერებს ხელთ ჰქონდათ მეფის სიგელის ასლი, უნდა ვიფიქროთ, რომ მისიონერებმა სიგელი თარგმნეს პოლონურად ან რომელიმე ევროპულ ენაზე და იგი მისიონერის ხელითვე გაუგზავნეს რეჟ პოსპოლიტას მეფეს. ყველაზე მეტად სავარაუდოა, რომ სიგელი პოლონურად თარგმნა პოლონელმა ექიმმა ადამმა, რომელიც 1671 წლის იანვარში უკვე შაჰნავაზთან იმყოფებოდა თბილისში. მან როგორც ბოგდან გურჯიციკისთან¹ დაახლოებულმა პირმა, შეიძლება საქართველოში მოსვლამდეც იცოდა ქართული. სიგელის ფრანგულად თარგმანი შარდენმა მოათავსა თავის „მოგზაურობაში“. შემოკლებული სახით მოვიყვან შაჰნავაზის სიგელს. შაჰნავაზი წერს:

„...თქვენ მოგმართავთ რეჟ პოსპოლიტას უბადლო დიდო მეფეო, სიბრძნესა და ყოველგვარ მეცნიერებაში ღრმად განსწავლულო და განდიდებულო პირუთვნელი ხოტბით, რომლითაც თქვენ გამკობენ... უსაზღვრო მადლობას ვწირავთ უფალს, ცისა და მიწის შემოქმედს, რომ შევიტყვეთ თქვენი ჯანმრთელად ყოფნის ამბავი იმ წერილების საშუალებით, რომლებიც უდიადესი და უბრწყინვალესი სენიორის, ლესრნოს გრაფის, თქვენი სამეფოს დიდი კანცლერის, დიდი რეჟ პოსპოლიტას გენერალ-ლეიტენანტის იოან ლეზუნსკის სახელით მოგვივიდა... თქვენი კეთილი მსახური გურჯიბეგ დანბეკი, თქვენი სამეფოს ოფიცერი, ერთგულებითა და კეთილშობილებით ცნობილი დიდებული, მოვიდა აქ ვითარცა მოციქუ-

¹ ბოგდან გურჯიციკის შესახებ ვრცლად ქვემოთ.

ლი თქვენი სამეფო უდიდებულესობისა, რათა განეახლებინა მშვიდობა და განემტკიცებინა მეგობრობა და კეთილი ურთიერთობა, რომელიც გაქვთ სეპედნიერ ხელმწიფე სულთან სულეიმანთან¹... თქვენმა ზემოსხენებულმა მოციქულმა ისე გაიარა ჩვენი მიწა, რომ არავითარი დაბრკოლება არ შეხვედრია და არც არავითარი უსიამოვნება არ განუცდია. ახლა იგი, უფლის შეწევნით, თქვენს სამეფო უდიდებულესობასთან ბრუნდება. უმორჩილესად ვთხოვ თქვენს უდიდებულესობას ამ ურთიერთკეთილგანწყობისა და მეგობრობის საწინდრით, რომელიც ჩვენ შორის სუფევს, რომ ეს კეთილი ქვეშევრდომი და ჩემი მსახური, იყოს ისევე სასურველი სტუმარი თქვენი უდიდებულესობისა, როგორც ის იყო მის წინამორბედთან. თბილისის სამეფო 26 მარტი, 1671 წ. ისეო მაცხოვრის მოვლინებიდან².

ქართლ-კახეთის მეფის სიგელი შეიცავს მნიშვნელოვან ინფორმაციას საქართველო-რეჩ პოსპოლიტასს საკმაოდ ინტენსიურ დიპლომატიური ურთიერთობის შესახებ. ვიდრე ამ საკითხზე საუბარს გავაგრძელებდე, მანამდე მოკლედ უნდა ითქვას ირან-რეჩ პოსპოლიტას ურთიერთობაზე და უნდა გვახსოვდეს, რომ მეფე შაჰნავაზი ირანის შაჰის ვასალი იყო.

7. ირან-რეჩ პოსპოლიტას ინტენსიური ურთიერთობა იწყება XVI-XVII საუკუნეთა მიჯნაზე, შაჰ-აბას I-ის დროს. შაჰი ირან-ოსმალეთის მეორე ომის მსვლელობის დროს დარწმუნდა, რომ ოსმალეთის დაჯაბნას ეროპელი მოკავშირეების გარეშე ვერ შეძლებდა. ასევე ფიქრობდნენ ევროპის იმ სახელმწიფოთა მესვეურებიც, რომლებიც ოსმალეთისაგან შევიწროებულნი იყვნენ და მუდმივ მუქარას განიცდიდნენ. ისინი ირანს ოსმალეთის იმპერიის წინააღმდეგ ბრძოლაში

¹ ირანის შაჰი სულეიმან I (1666-1694)

² შარდენი, მოგზაურობა ირანსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში (ცნობები საქართველოს შესახებ), გვ. 351-352. ხაზგასმა ჩემია.

პოტენციურ მოკავშირედ მიიჩნევდნენ. ამ სახელმწიფოთა რიგს განეკუთვნებოდა რქ პოსპოლიტა.

შაჰ-აბასმა ანტიოსმალური სამხედრო კავშირის შეკერის მიზნით, 1599 წელს ევროპის სახელმწიფოებში გაგზავნა დიდი ელჩობა, ელჩები უნდა ჩასულიყვნენ რქ პოსპოლიტაში, ავსტრიაში, ინგლისში, ვენეციაში, რომსა და ესპანეთში. მოსკოვში მისული ელჩები მეფე ბორის გოდუნოვმა, იმის გამო, რომ რუსეთსა და რქ პოსპოლიტას შორის გამწვავებული ურთიერთობა იყო, ელჩობა სამი თვე გააჩერა და მხოლოდ მას შემდეგ მისცა გზის გაგრძელების უფლება, როცა მათ პირობა დადეს, რომ რქ პოსპოლიტას ტერიტორიაზე გავლისას მეფესთან მოლაპარაკება არ ექნებოდათ. ელჩებმა პირობა შეასრულეს და კრაკოვიდან ისე გაემგზავრნენ რომ ჟიგმუნტ III ვაზას არ ეახლნენ, რამაც მისი სამართლიანი გულისწყრომა გამოიწვია. რქ პოსპოლიტას მეფისათვის ყველაფერი ნათელი შეიქმნა მაშინ, როდესაც ირანიდან დაბრუნდა შეფერ მურატოვიჩი, რომელმაც ის მიზეზიც გაარკვია თუ რატომ არ მოინახულეს შაჰ-აბასის ელჩებმა რქ პოსპოლიტას მეფე და ისიც მოახსენა, როგორ იყო დაინტერესებული ირანის შაჰი მის სახელმწიფოსთან კავშირის დამყარებით და ოსმალეთის წინააღმდეგ ერთობლივი ბრძოლით. ამის შემდეგ (1601 წ.) ჟიგმუნტ III-მ იგივე შეფერ მურატოვიჩი ირანში გაგზავნა და შაჰთან წერილი გაატანა. რქ პოსპოლიტას მეფე შაჰს მეგობრობას და ოსმალეთის წინააღმდეგ კავშირს სთავაზობდა¹.

შაჰ-აბასი რქ პოსპოლიტას მეფეს დასავლეთ საქართველოს სამთავროების ანტიოსმალურ კოალიციაში ჩაბმას ჰპირდებოდა. რაც შეეხებოდა აღმოსავლეთ საქართველოს მეფეებს, შაჰ-აბას I-ს, როგორც ჩანს, ისინი თავისი სურვილის უპირობო შემსრულებლებად ეგულებოდა.

¹ *მამისტვალისვილი ე., საქართველოს სავარყო პოლიტიკა და დიპლომატია, II, გვ. 614-616.*

თეიმურაზ I-ის მიერ რქს პოსპოლიტასთან დაკავშირება რომის ინტერესებშიც შედიოდა. ამიტომ იყო, რომ პიეტრო დელა ვალეს ჩაფიქრებული ჰქონდა ქართველი მეფე წაექეზებინა სავაჭრო ურთიერთობა დაემყარებინა რქს პოსპოლიტასთან, რაც ხელს შეუწყობდა უკანასკნელის ირანთან კავშირის განმტკიცებას. შემუშავებული გეგმის მიხედვით საქართველო-რქს პოსპოლიტას კავშირის განმტკიცებაში გარკვეული წვლილი უნდა შეეტანათ კათოლიკე მისიონერებს. რქს პოსპოლიტას მეფესთან მეგობრობდნენ და მიწერ-მოწერაც ჰქონდათ დადიანსა და გურიელს¹.

როგორც შარდენის ზემოთციტირებული წერილიდან ჩანს, რქს პოსპოლიტას მეფეს ქართლ-კახეთის მეფესთან სიგელები გაუგზავნია, რომელთა შინაარსი ცნობილი არ არის. წერილი, როგორც ჩანს, ვახტანგ V-ს ბოგდან გურჯიციკის თხოვნით დაუწერია, რადგან მასში მხოლოდ ელჩის პიროვნებაზე, მის ერთგულებასა და კეთილშობილებაზე, მისი საქართველოში უპრობლემოდ მოგზაურობაზეა აღნიშნული. განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს სიგელის ბოლო ნაწილი, საიდანაც ჩანს, რომ რქს პოსპოლიტასკენ მიმავალ ბოგდან გურჯიციკის შაჰნავაზმა გააყოლა თავისი ის მსახური, რომელიც ადრეც ყოფილა შაჰნავაზის დავალებით რქს პოსპოლიტას მეფესთან და მას გაატანა ის სიგელი, რომლის ასლი კაპუცინებმა ჟან შარდენს გადასცეს. სიგელიდან ვიგებთ, რომ შაჰნავაზსა და რქს პოსპოლიტას მეფეს შორის იმდენად კარგი ურთიერთობა არსებობს, რომ ის თავს უფლებას აძლევდა, რქს პოსპოლიტას მეფისათვის ეთხოვა: ბოგდან გურჯიციკი, ეს თქვენი კეთილი ქვეშევრდომი და ჩემი მსახური, იყოს ისევე სასურველი სტუმარი თქვენი უდიდებულესობისა, როგორც ის იყო მის წინამორბედთან.

¹ იქვე, გვ. 614-617, 620, 622-626, 640-642, 645, 655

1671 წელს შაჰნავაზს ესტუმრა რეჩ პოსპოლიტას მეფის „კეთილი მსახური გურჯიბეგ დანიბეკი“¹.

8. ბოგდან გურჯიციკი იყო სხვადასხვა სახელით ცნობილი (ბუხტამ ბეგი, ბურბი ბუგდან-ბეგი, ბოგდან ირანი, ბოგდან გურჯი, სამეფო ჯარების როტმისტრი), რეჩ პოსპოლიტას სამხედრო სამსახურში მყოფი, შემდეგში დიპლომატი, წარმოშობით ქართველი. თავდაპირველად ის საქართველოს მეფის სამსახურში იყო, ხოლო მე-17 საუკუნის მეორე ნახევრის დასაწყისიდან უკვე რეჩ პოსპოლიტში იმყოფებოდა, სადაც 1662 წელს მიიღო სამეფო ჯარის როტმისტრის წოდება. როგორც ჩანს, ამ წლების სამხედრო კამპანიების დროს მან გამოიჩინა სამაგალითო ვაჟკაცობა, რადგან 1666 წლის სეიმზე სამხედრო დამსახურების ჯილდოდ მისთვის აზნაურობის მინიჭებას მოითხოვედნენ².

როსტომ მეფის დროს, XVII ს. 40-50-იანი წლების მიჯნაზე, ბოგდან გურჯიციკი საქართველოში იმყოფებოდა, ხოლო 50-იანი წლების მეორე ნახევარში რეჩ პოსპოლიტშია და მონაწილეობს ომებში, როგორც სამეფო ჯარების უცხოელთა

¹ დოკუმენტები თბილისის ისტორიისათვის (XVI-XIX სს.), I, თბილისი, 1962, გვ. 93; ვაბაშვილი ვ., ოსებ ქართველის ვინაობისა და მოღვაწეობის საკითხისათვის, თსუ შრომები, 116, თბილისი, 1965; ცინცაძე ი., მასალები რეჩ პოსპოლიტასა და საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის (XV-XVII საუკუნეები), თბილისი, 1966, გვ. 3-4, 41-49, 64-65; 84-85, გვ. 95, 100-101; ტივაძე თ., საქართველოს და რუსეთ-ირანის პოლიტიკური ურთიერთობა XVII საუკუნის მეორე ნახევარში, თბილისი, 1977, გვ. 127-128, 134, 167, 329-337; ზედგინიძე ვ., ბოგდან გურჯიციკი დიპლომატიურ ასპარეზზე, თბილისი, 1983; Бантыш-Каменский Н. Н., Обзор внешних сношений России (по 1800 г.), Москва, 1897, с. 166; Армяно-русские отношения в XVII веке. Сборник документов под ред В. А. Парсамяна, Ереван, 1953.

² Reychman 1960: Reychman Jan, Bohdan Gurdziccki. Polski Słownik biograficzny, t. 9, Warszawa, 1960, p. 40-41

ნაწილების ერთ-ერთი მეთაური. 1662 წლი დოკუმენტებში იგი მოიხსენიება როტმისტრის წოდებით. ის ცნობილი იყო როგორც მამაცი მეთომარი. ამავე დროს ბოგდან გურჯიცი, როგორც ჩანს, რენ პოსპოლიტას სამეფო კარზე ითვლებოდა აღმოსავლეთის, კერძოდ, ირანისა და კავკასიის ეკონომიკური და პოლიტიკური ექსპერტად.

რუსეთ-რენ პოსპოლიტას ხანგრძლივი ომის (1654-1667) დასრულებისა და ოსმალეთის წინააღმდეგ სამოკავშირეო ხელშეკრულების დადების შემდეგ, რუსეთის მთავრობის რჩევით, დიპლომატიური ურთიერთობის და სავაჭრო ურთიერთობის მოსაგვარებლად, 1668 წელს ვარშავიდან ირანში გაიგზავნა ელჩობა ბოგდან გურჯიციის ხელმძღვანელობით. გურჯიციის ჰქონდა საიდუმლო დავალება: ირანი შეერთებოდა პოლნეთსა და რუსეთს ოსმალეთის წინააღმდეგ ერთობლივად საბრძოლველად.

ირანისაკენ მიმავალი ბოგდან გურჯიცი თბილისში ვახტან V-ს რომ ეწვია და რენ პოსპოლიტას მეფის სიგელი გადასცა, ამის შესახებ ჟან შარდენმაც გვაცნობა. ი. ცინცაძისა და გ. ზედგინიძის მიერ მოპოვებული მასალებიდან ირკვევა, რომ ბოგდან გურჯიცი კვლავ იმყოფებოდა საქართველოში და როცა უკან გაბრუნდა თან წაიღო ვახტანგ მეფის რენ პოსპოლიტას მეფე იან კაზიმეუსათვის დაწერილი სიგელი¹. როგორც გ. ზედგინიძე ვარაუდობდა, ბოგდანმა ირანთან და საქართველოსთან რენ პოსპოლიტის სავაჭრო ურთიერთობის მოლაპარაკებები წარმატებით დაასრულა. „სავსებით შესაძლებელია, – აღნიშნავდა გ. ზედგინიძე, – რომ თბილისში ყოფნის დროს ბოგდან გურჯიციის საუბარი ჰქონდა ვახტანგ მეხუთესთან იმის შესახებ, რომ ქართული ნედლი აბრეშუმისა და სხვა საქონლის გატანა რენ პოსპოლიტში ქართველ

¹ ცინცაძე ი., მასალები რენ პოსპოლიტასა და საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის (XV-XVII საუკუნეები), თბილისი, 1966, გვ. 64-65.

ვაჭრებსა და თვით საქართველოს მეფეს დიდ სარგებლობას მოუტანდა, რადგან რენ პოსპოლიტას სამეფო დაინტერესებული იყო აღმოსავლური საქონლის შეტანით, რაც იმას ნიშნავდა, რომ საქართველოდან გატანილ საქონელს გასაღების ბაზარი უზრუნველყოფილი ექნებოდა. ამაზევე უნდა მიუთითებდეს ის ფაქტი, რომ რენ პოსპოლიტში ბოგდანს მიჰყვებოდა თბილისელი ვაჭარი ავთანდილი, რომელსაც შესაძლებელია, რაიმე პოლიტიკური ხასიათის დავალებაც ჰქონდა მიცემული¹.

ბოგდან გურჯიციკი რომ თბილისელი უნდა ყოფილიყო ამაზე მიგვანიშნებს ჰოლანდიელი მოგზაური იან იანსენ სტრეისი (1630-1694), როდესაც მოგვითხრობს ბოგდანის დის შემახადან თბილისში გამგზავრებაზე (1671 წლის 9 იანვარი). მას ქართველთა რაზმი აცვილებდა: „ბატონ ბოგდანის და 9-ში შვიდი აქლემითა და ქართველი ჯარისკაცების თანხლებით გაემგზავრა თავის ქვეყანაში, ქალაქ თბილისში, რომელიც მდებარეობს შემახადან 8 მილის დაშორებით. მეორე დღეს მის გზას დაადგა მისი ძმა ელჩის (ბოგდან გურჯიციკის – ე.მ.) ექიმთან ერთად, რომელის სახელი იყო ადამი, წარმოშობით პოლონელი. პრინცმა (შაჰნავაზი² – ე.მ.) დაიყოლია (ადამი ბატონი ბოგდანის თანხმობით) წასულიყო მასთან და (თბილისში – ე.მ.) დარჩენილიყო. დაპირდა, რომ თუ მის სამსახურში შევიდოდა, სახარბიელო გასამრჯელოს, უფასო ბინისა და ყოველდღიური ტაბლას გარდა, ეყოლება ოთხი მონა კაცი და ქალი, ამას გარდა ერთი მისი რელიგიის ან

¹ ზედვინიძე გ., ბოგდან გურჯიციკი დიპლომატიურ ასპარეზზე, გვ. 118.

² იან სტრეისი ვახტანგ V-ს პრინცად მოიხსენიებს იმის გამო, რომ ირანში ის არ იყო აღიარებული ქართლის მეფედ (ის იყო „ვალი“) და იწოდებოდა შაჰ ნავაზად (ირან. „მეფის მიერ მოფერებული“. *Персидско-Русский словарь, т. 2. Подготовлен авторским коллективом. Руководитель Ю. А. Рубинчик, Москва, 1983, с. 779.*

აღმსარებლობის, ე. ი. რომაულ კათოლიკური სარწმუნოების ყველაზე ლამაზი და მდიდარი საცოლდე... პრინცმა (ადამი – ე.მ.) შეიყვარა ჩვენი ელჩის (ბოგდან გურჯიციკი – ე.მ.) გამოჯანმრთელების შემდეგ, როდესაც ის პოლონელმა აზნაურებმა სასიკვდილოთ ხმლებით აკუწეს¹.

ბოგდან გურჯიციკის გარდა ელჩობაში იმყოფებოდნენ: რენ პოსპოლიტას მეფის აზნაური იან გროსი, რომელიც ელჩის შემდეგ მეორე კაცი იყო და სხვადასხვა ფუნქციის მატარებელი სულ 12 კაცი 4 შინამოსამსახურით. იყვნენ, აგრეთვე მესაყვირეები, მზარეულები და მეექვსეები. ელჩს, ბოგდან გურჯიციკის ახლდნენ მისი ყმები, სულ 10 კაცი, უმეტესობა ქართველები. ასე, რომ ელჩობაში სულ იმყოფებოდა 43 კაცი².

როგორც იან სტრეისი გადმოგვცემს ბოგდან გურჯიციკის ცუდი ურთიერთობა ჰქონდა ელჩობის წევრ პოლონელ აზნაურებთან და მათ ძლიერ ავიწროებდა. გამწარებულმა და შეურაცხყოფილმა აზნაურებმა შეარჩიეს შესაფერისი დრო და მისი მოკვლა განიზრახეს, თავს დაესხნენ და ხმლებით აკუწეს, როგორც ჰოლანდიელი ამბობს. მაგრამ ბოგდანი გადაარჩინა ზემოსხენებულმა ექიმმა ადამმა. ქართველებმა შეთქმულების მოწყობაში ბრალი იან გროსს დასდეს და მოკლეს³.

1675 წლის მაისში ბოგდან გურჯიციკის ელჩობა რენ პოსპოლიტაში დაბრუნდა. მას და მის ძმას ფარსადანს 1676 წელს სემმა რენ პოსპოლიტას აზნაურობა – შლიახტილობა მიანიჭა, ხოლო მეფე იან სობიესკიმ სახელმწიფოს წინაშე დიდი დამსახურებისათვის, მათ ლენჩიცის მაზრაში მამულები

¹ *Стрейс Ян, Три путешествия, перевод Э. Бородиной, Москва, 1935, с. 248-250, 254-255.*

² *ზედვინიძე ვ., ბოგდან გურჯიციკი დიპლომატიურ ასპარეზზე, გვ. 60-61.*

³ *Стрейс Ян, Три путешествия, с. 248-250*

უბოძა¹. მეფე თავის ანტითურქულ გეგმებში (მან გამეფებამდე, 1673 წ. ნოემბერში ხოტინთან თურქების ჯარი სასტიკად დაამარცხა) ირანს განიხილაგდა მთავარ მოკავშირედ. ამიტომ სობიესკიმ განიზრახა კიდევ ერთხელ გამოეყენებინა ბოგდან გურჯიციკის ირანის საქმეების ცოდნა და იგი შაჰთან გაეზავნა ოსმალეთის წინააღმდეგ საბრძოლველად მოწოდებით.

1676 წლის 26 აპრილს მეფემ ბოგდან გურჯიციკი დანიშნა რეზიდენტად ირანის შაჰის კარზე, სადაც მან ამ თანამდებობაზე დაჰყო 23 წელი. ამ დროის განმავლობაში ირანში რეზიდენტად ელჩის მოვალეობას მისი ძმა ფარსადანი ასრულებდა. ბოგდანი, რომელიც ძირითადად შემახაში იმყოფებოდა, რეზიდენტად ხელისუფლებას საჭირო ინფორმაციას უზაფინდა.

ვფიქრობ, ბოგდან გურჯიციკი უნდა იყოს ის გორიელა (Goriella), რომელსაც ახსენებს კაპუცინი მისიონერი ჯუსტო და ლივორნო, თბილისიდან გაგზავნილ წერილში 1686 წლის 7 ოქტომბერს. ის საკმაოდ დაახლოებული იყო ქართლის მეფე გიორგი XI-სთან და კარგად ერკვეოდა მის საგარეო და საშინაო უთიერთობებში. ჯუსტოს გადმოცემით, პოლონეთის სამეფოს სამსახურში მყოფი გორიელა დიდი ხნის განმავლობაში ცხოვრობდა შემახაში. მასთან სისტემატურად დაიარაბოდნენ გიორგი XI-ის ქვეშევრდომები². ეს იტალიური წყარო,

¹ *ზედვინიძე გ., ბოგდან გურჯიციკი დიპლომატიურ ასპარეზზე, გვ. 140.*

² საქართველოს მისიონის ვიცე-პრეფექტის ჯუსტინო და ლივორნოს მიერ 1686 წლის 7 ოქტომბერს წმ. კონგრეგაცია „დე პროპაგანდა ფიდელს“ ერთ-ერთი კარდინალისადმი მიწერილი წერილი. *Archivio della Sacra Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli, Georgia, vol.31, ff.360r-361r.* ევროპული წყაროები საქართველოს შესახებ (XVII საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედი) / იტალიური და ლათინური ტექსტები თარგმნეს, შესავალი და შენიშვნები დაურ-

კიდევ ერთხელ გვარწმუნებს ბოგდან გურჯიციის ქართლის სამეფო კართან მჭიდრო კავშირში ყოფნაზე.

1699 წელს შაჰ სულთან ჰუსეინის დავალებით ბოგდან გურჯიცი ელჩად მიემგზავრება რენ პოსპოლიტში, მაგრამ დანიშნულების ადგილამდე ვერ მიაღწია. ის 1700 წლის 12 იანვარს მოსკოვში გარდაიცვალა და იქვე დაკრძალეს¹.

თეს მურმან პაპაშვილმა, ელდარ მამისთვალისშვილმა და ზურაბ გამეზარდაშვილმა, თბილისი, 2018, გვ. 135-137.

¹ *იქვე, გვ. 164-165.* სხვადასხვა დროს რენ პოსპოლიტას მეფეთა სამსახურში მყოფი ქართველების შესახებ ცნობები საფიქრალს ხდის, რომ მათი იქ ყოფნა სისტემატურ ხასიათს ატარებდა. არსებობს ვინმე ქართველი აზნაურის, კაპიტან რევაზ ჯომარდიძის 1763 წლის 27 თებერვლის მოხსენება რუსეთის საგარეო საქმეთა კოლეგიისადმი, რომელშიც რევაზი აღნიშნავს: „1761 წელს საქართველოდან სანკტ-პეტერბურგში გამომაგზავნეს აქ მყოფი, ამჟამად გარდაცვლილ [მეფე] თეიმურაზთან წერილებით ჰემ მსახურ ქართველ „პერენუსთან“ ერთად, ასტრახანში მოხვლისთანავე ადგილობრივ კურიერთან კაპრალ ალექსი კარტაშევთან ერთად ასტრახანის საგუბერნიო კანცელარიაში მოცემული საგზაო წერილით. ეხლა კი მინდა წახვლა რენ პოსპოლიტში, შეღლარეტში იქ სამსახურში მყოფი ჰემი ძმის პოლკოვნიკ პეტრე ჯომარდიზოვის სანახავად, ხოლო აღნიშნული ჰემი მსახური კი დარჩება აქ მოსკოვში. საგარეო საქმეთა სახელმწიფო კოლეგიას მორჩილად ვთხოვ მომცეს პასპორტი და ჰემი მოხსენება დააკმაყოფილოს... 1763 წლის თებერვალი“. მოხსენებაზე ქართული ხელმოწერა: „ამ მოხსენებაზე ხელი მოაწერა კაპიტანმა რევაზ ჯომარდიძემ“. *Архив 1762-1776: Архив внешней политики России, ф. Сношения России с Грузией, 1762-1776 гг., оп. 110.2, д. 4, л. 4.*

რევაზ ჯომარდიძის ძმა პეტრე ჯომარდიძე 49 წლის წინათ დაატყვევეს ლეკებმა და თურქებს მიჰყიდეს. მათთან იყო რამდენიმე ხანს შემდეგ კი გაიქცა პოლონეთში, სადაც პოლონეთის მეფის სამსახურში შევიდა და პოლკოვნიკის ჩინს მიაღწია. სამი თვის წინათ რევაზმა შეიტყო ძმის პოლონეთში ყოფნის შესახებ და მასთან წახვლა მოინდომა. ის წარსდგა საგარეო საქმეთა

9. 1673 წლის 20 თებერვალს ვახტანგმა კაპუცინ პატრ-ებთან საუბარში სთქვა: „თუ ვინმე ჩამოვა საქართველოში სავაჭროდ, მე მათ ყოველგვარ თავისუფლებასა და პრივილე-გიებს მივანიჭებ, რასაც კი მოისურვებენო; ჩემი საბრძანე-ბელი შავ ზღვამდეა გადაჭიმული და, რადგანაც ირანში დი-დი პატივით ვსარგებლობ, ხოლო თურქეთშიც მეტად დაფა-სებული ვარ, ევროპელები, რომლებიც მოისურვებენ ჩემი ქვეყნის გავლით ინდოეთში წასვლას, ამ ქვეყნებზე უკეთეს გზას ვერ იპოვიანო; დარწმუნებული ვარ, [ევროპელები] თუ ერთხელ გაივლიან ამ გზით, მომავალში სხვა გზას აღარ აირჩევენო“¹.

ორიოდე სიტყვით უნდა ითქვას იმის შესახებ, რომ ვახ-ტანგ მეფემ, ბუნებრივია, იცოდა ირან-საფრანგეთის 1671 წლის შეთანხმებაზე, რომლითაც საფრანგეთმა თავისი ოსტ-ინდოეთის კომპანიისათვის გაიფართოვა ირანთან ვაჭრობის უფლება: კერძოდ, ფრანგ ვაჭრებს შეეძლოთ ირანის იმპერიის ტერიტორიაზე თავისუფალი გადაადგილება². რადგან საქარ-

კოლევკისთან არსებობული საქართველოს „კომისიის“ წინაშე, სა-დაც იხილებოდა საქართველოს და ქართველების საკითხები. კომისიაში იყვნენ მოსკოვის ქართული კოლონიის წარმომადგენ-ლები – მოსკოვის ობერკომენდანტი ათანასე ბაგრატიონი, ქართ-ველი თავადები და აზნაურები. კომისიაში ჩვეულებრივ დაჰკით-ხავდნენ იმ პიროვნებას მისი წარმოშობის შესახებ, ვისაც სურდა პასპორტის აღება. *მაჭარაძე ვ., მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის, ნაწ. III, ნაკვ. I (რუსეთ-თურქეთის ომი 1768-1774 წლებში და სა-ქართველო, თბილისი, 1988, გვ. 201-202.*

¹ შარდენი, მოგზაურობა ირანსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში (ცნობები საქართველოს შესახებ), გვ. 352-353.

² ტაბაღუა ი., საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა (XVIII საუ-კუნის პირველი მეოთხედი), თბილისი, 1972, გვ. 235; პაპაშვილი მ., საქართველოს საგარეო პოლიტიკური ურთიერთობანი (XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედი), თბილისი, 1992, გვ. 30.

თველო ირანის იმპერიის ტერიტორიად მოიაზრებოდა, ამიტომ ის საფრანგეთ-ირანის სავაჭრო და პოლიტიკურ ურთიერთობაში გარკვეულ ადგილს დაიკავებდა¹. აღნიშნული შეთანხმების შესახებ, რა თქმა უნდა, იცოდა შაჰნავაზმა და იგი ამიტომ მიაპყრობს შარდენის ყურადღებას საქართველოზე გამავალ გზაზე.

ჟან შარდენმა, გამოცდილმა ნეგოციანტმა, იმდენად მიმზიდველად ჩათვალა მეფის მოსაზრება, რომ იმავე პატრებს თხოვა მეფისათვის გადაეცათ, რომ მის სურვილს აუცილებლად შეატყობინებდა საფრანგეთის კომპანიას ინდოეთში. მაგრამ შარდენის აზრით, შეთავაზებული წინადადება მეტ მნიშვნელობას და წონას შეიძენდა, თუ მეფე თავის მოსაზრებას წერილობით ჩამოაყალიბებდა. ჟან შარდენის დანაბარები ეპისკოპოსმა მეფეს მოახსენა, ხოლო მეფის პასუხი კი 1673 წლის 24 თებერვალს შარდენს გადასცა. „*მთავარს დიდ ხანს უფიქრია ჩემს წინადადებაზე, – გადმოგვცემს შარდენი, – ბარათი მიეწერა ფრანგული კომპანიისათვის საქართველოში ვაჭრობის განვითარებისა და ამ ქვეყნის გასასვლელ გზად გამოყენების შესახებ; მთავარი მზად არისო იმისათვის, რათა დაარწმუნოს კომპანია, თუ რა დიდი სარგებელი შეიძლება აქონდეს ამ ქვეყანაში ვაჭრობას, მაგრამ მაინც თავს იკავებსო, რადგან ირანის ხელმწიფის ვასალია და ეშინია მისმა უდიდებულესობამ დანაშაულად არ ჩაუთვალოს მისი ნებართვის გარეშე საქმიანი წერილის მიწერა უცხოელებისათვისო; მაგრამ თქვენ სრული დარწმუნებით შეგიძლიათ გადასცეთო მათ, რომ თუ კომპანია რწმუნებულების გამოგზავნას მოისურვებს ამ ქვეყნებში, ისინი აქ იაფად იშოვნიან ევრო-*

¹ პაპაშვილი მ., საქართველოს სავარეო პოლიტიკური ურთიერთობანი (XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედი), გვ. 30.

პისათვის გამოხადებ ბევრ საქონელს და მათაც, რამდენადაც შეიძლება, კარვად მიიღებენო¹.

სავარაუდოა, რომ ვახტანგ V-მ შემთხვევით არ წამოიწყო შარდენტან მოლაპარაკება ევროპელი ვაჭრების საქართველოსთან დაკავშირებისა და მის სამეფოში მათთვის კარგი პირობების შექმნის შესახებ. მან იცოდა, რომ შარდენი საფრანგეთის და ინგლისის სავაჭრო წრეების წარმომადგენელი იყო. შარდენი, თავის მხრივ მეფეს დაპირდა, რომ ის აუცილებლად შეატყობინებდა მეფის წინადადებას ინდოეთის კომპანიას, მაგრამ ქართლის სამეფოს საფრანგეთთან დიპლომატიურ კონტაქტებს შემდგომი გაგრძელება არ მოელოდა. მალე შაჰნავაზი გარდაიცვალა, ქვეყანაში შიდა ფეოდალური არეულობა დაიწყო².

ირან-საფრანგეთის დიპლომატიური კონტაქტები, რომ შედეგიანად გაგრძელებულიყო, შეიძლებოდა სულხან-საბა ორბელიანის ვიზიტი საფრანგეთის მეფის კარზე მთლად უნაყოფო

¹ შარდენი, მოგზაურობა ირანსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში (ცნობები საქართველოს შესახებ), გვ. 353.

² XVII საუკუნის მეორე ნახევრიდან საფრანგეთი სავაჭრო-ეკონომიკური წრეები გააქტიურდნენ ირანთან მისასვლელი მშვიდობიანი გზების მოძებნისათვის. „ირანში მიმავალი ხუთი გზიდან ერთ-ერთი საქართველოზე გადიოდა. ეს იყო ე.წ. მეორე გზა, პარიზიდან კონსტანტინოპოლზე გავლით, ხოლო კონსტანტინოპოლის შემდეგ ორი სხვადასხვა გზით შეიძლებოდა ირანში ჩასვლა: სამეგრელოსა და ანატოლიის გზით. სამეგრელოს გზა გადიოდა მარშრუტით: კონსტანტინოპოლიდან კაფამდე, შემდეგ აფხაზეთ-სამეგრელოს სანაპიროებისა (ალაკასა-ბანდერი, ანაკლია) და სამეგრელოს გავლით თბილისამდე. თბილისიდან ეს გზა მიდიოდა ერევანში, იქიდან თავრიზში, ყაზვინში, ქასანში და ისპაანში“. ტაბაღუა ი., საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა (XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედი), გვ. 61. ალკასა-ბენდერი, ი. ტაბაღუას ვარაუდით, უნდა ყოფილიყო „ალკასა“ – „აფხაზეთი“, ხოლო „ბენდერ“ – თურქულად ციხე-სიმაგრე. იქვე, გვ. 61, შენ. 114.

არ ყოფილიყო და საფრანგეთ-ოსმალეთის ურთიერთობის გათვალისწინებით, ვახტანგ VI-ს „ოსმალობაც“ თავიდან აეცილებინა.

10. ზემოთ განხილული წყაროები უფლებას გვაძლევს ვილაპარაკოთ ვახტანგ V შაჰნავაზის, როგორც შაჰის ვასალის, მოღვაწეობის ორ ტენდენციასზე:

ა) იმოქმედოს ქვეყნის შიგნით (გგულისხმობ არა მხოლოდ მის სამეფოს, არამედ მთლიანად იმ საქართველოს, რომელზეც ქართველი მეფეების და მთავარ-ერისთავების ხელისუფლება ვრცელდებოდა) დამოუკიდებლად, შესაძლებლობის ფარგლებში და ნაკლებად გაუწიოს ანგარიში შაჰის კარის ინტერესებს;

ბ) ახდילად არ ჰქონდეს საგარეო ეკონომიკური და პოლიტიკური კონტაქტები ევროპის სახელმწიფოებთან, გაითვალისწინოს და ანგარიში გაუწიოს ირანის საგარეო პოლიტიკას.

გიორგი XI-ის დიპლომატია

1. უკვე ითქვა, რომ ქართლის მეფე ვახტანგ V შაჰნავაზი შაჰმა სოლეიმანმა (1666-1694) თავისთან დაიბარა. ვახტანგმა სამეფოს მმართველად დატოვა თავისი მეორე, არჩილის მომდევნო, ვაჟი გიორგი (დაიბადა 1651 წ.). ვახტანგ V გზაში (კემში) გარდაიცვალა.

ვახუშტის დახასიათებით, „ხოლო იყო ესე გიორგი მეფე მკნე, ახოვანი, ძლიერი ძალითა და ტანითა, შუენიერ-ჰაეროვანი, პირმხიარული, ენატკბილი, უხუ და მრისხანე, მოისარ-მოსაპარეზე უებრო“.

შაჰს თავდაპირველად ქართლის ტახტზე ერეკლე I-ის გამეფება უნდოდა იმ პირობით, რომ ის ისლამს მიიღებდა, მაგრამ ერეკლემ უარი თქვა. ნაწყენ შაჰს „განჯის ხანის შეილი აბას ყულიბეგ ჩაფრათ ქართლს გაევ ზავნა გიორგი ბატ-

ონისშვილი სამეფოთ ჩამოეყვანა“¹. ვიდრე გიორგი ირანს გაემგზავრებოდა, ახალციხის ფაშამ როცა შაჰნავაზის სიკვდილი გაიგო, მასთან მყოფი არჩილი შეიპყრო და ტყვეობაში ჰყავდა. ქართველებმა არჩილი ახალციხიდან გააპარეს, იგი ქართლში გადმოვიდა და სურამში² (ვახუშტის მიხედვით – სადგერი³) დადგა.

გიორგი ირანის გზას დაადგა. მან თავის ნაცვლად უმცროსი ძმა ლევანი დატოვა. მაგრამ ვიდრე დანიშნულების ადგილამდე ჩავიდოდა, ირანში ახალი პრეტენდენტი გამოჩნდა, მისი უმცროსი ძმის, ირანში აღზრდილი, ისპაანის ტარულის, ალექსანდრეს სახით. ამის შემდეგ საქმეში ჩაერია გიორგის უფროსი ძმა ბატონიშვილი არჩილი. არჩილმა იცოდა რა თავისადმი შაჰის უარყოფითი დამოკიდებულება და ისიც, რომ ის არ დაუშვებდა არჩილს ქართლის ტახტზე, ვითომ განიზრახა შაჰის მიერ გიორგისათვის მისაცემი ქართლის დაპყრობა „*არათუ თვსად, არამედ რათა სცნას ყვენმან და მოსწრაფედ წარმოავლინოს ძმა მისი გიორგი*“. როგორც აღმოჩნდა არჩილმა სწორად გათვალა. რათა არჩილს არ დაეკავებინა ქართლის ტახტი, შაჰმა სასწრაფოდ დაამტკიცა გიორგი ქართლის ტახტზე⁴.

2. გიორგი XI-ზე საუბრის გაგრძელებამდე ჯერ გავვეცნოთ მისი თანამედროვე, *ბარძიმ არაგვის ერისთვისშვილის* ცხოვრების და სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობის ზოგიერთ მხარეს, განსაკუთრებით კი, კათოლიკობაზე გადასვლის მის პოლიტიკურ მოტივს.

¹ *ფარსადან ვორგიჯანიძის ისტორია / ს. კაკაბაძის გამოცემა // საისტორიო მოამბე, წ. II, თბილისი, 1925, გვ. 275.*

² *იქვე.*

³ *ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 456.* სადგერი – სოფელი ბორჯომის მახლობლად.

⁴ *იქვე, გვ. 456-457.*

ბარძიმი იყო გიორგი XI-ის თანამედროვე, მისი მაღალი მოხელე (მდივანბეგი), XVII ს. 80-90 წლების ერთ-ერთი ცნობილი პოლიტიკური მოღვაწე, ქართლის მსაჯულთუხუცესის, გიორგი არაგვის ერისთავის ძმა ბარძიმ ერისთავის შვილი. ბარძიმმა კათოლიკობა აღიარა და ამის გამო ის კათოლიკე მისიონერების განსაკუთრებული ყურადღების არეში მოხვდა. მის შესახებ მათ რამდენიმე ისეთი საინტერესო ცნობა დაგვიტოვეს, რომელიც წარმოდგენას გვიქმნის როგორც ამ ფეოდალის შესახებ, ისე მისი თანამედროვე ქართლის სამეფოს პოლიტიკურ ვითარებაზე.

მ. თამარაშვილის მიერ მოძიებული და გამოქვეყნებული ცნობები, რომლებიც დაცულია თბილისში მოღვაწე კათოლიკე პატრების რომში გაგზავნილი წერილებში, შეიცავს ისეთ მასალას, რომელიც ქართულმა საისტორიო მწერლობამ არ იცის. ის რამდენიმე შტრიხი, რომელიც ცნობილია ბარძიმ ერისთავის შვილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ, გვხვდება მხოლოდ ვახუშტი ბატონიშვილის თხზულებაში, რომლებსაც ქვემოთ გავეცნობით.

პირველი წერილი ბარძიმ ერისთავის შვილის შესახებ ეკუთვნის უფროს პატრს ჯულიო კრემონელს და დათარიღებულია 1690 წლით. პატრის მიხედვით, ახალ გაკათოლიკებულითა შორის „არის კიდევ ერთი მთავარი ქართველი თავადი, ქალაქის აივან ბეგი (Aivan Begi)¹ [მდივანბეგი], რომელიც ისეთი სიყვარულითა და გულითადობით გვეკიდება, რათა ჩაწვდეს ჩენი წმინდა სარწმუნოების არსში, ვვიქრობ,

¹ უნდა იყოს მდივანბეგი, ანუ ქალაქის უფროსი მოსამართლე, მსაჯულთუხუცესი. გიორგი XI-ის დროს გაკათოლიკებული მდივანბეგი იყო ბარძიმ ერისთავის შვილი. მის შესახებ იხ. მამისთავალიშვილი ე., ბარძიმ ერისთავის შვილი // გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ისტორიისა და არქეოლოგიის ცენტრის შრომათა კრებული, №14, თბილისი, 2016,

რომ მალე მისი წყალობით შეიძლება განხორციელდეს უწმინდესი საიდუმლო და საერთოდ პაპის ძალაუფლების ქვეშ გაერთიანდნენ ამ ქალაქის სომხები და ბერძნები¹.

1690 წლის 1 იანვარს პატრი ჯულიო კრემონელი რომში აცნობებს, რომ ბარძიმა 1689 წელს საიდუმლოდ მიიღო კათოლიკობა. **ბარძიმი ცდილობდა მისი ეს საქციელი არ გახმაურებულიყო.** ამიტომ იყო, რომ როდესაც რომში პაპს წერილი გაუგზავნა „თავის ქართულად დაწერილ წიგნზე დაუსვა ასეთი ბეჭედი (ჯვარი – ე.მ.), თუმცა მას თავისი ბეჭედი საცალკეო აქვს, მაგრამ არ იხმარა, ჯერ ერთი იმიტომ რომ არავინ გაუგოს (კათოლიკობის აღიარება – ე.მ.), და მეორედ, უდიდესი სასიყვარულის გამო... საჭიროა შეატყობინოთ (ბარძიმის ქართულად დაწერილი წერილის – ე.მ.) მთარგმნელს, რომ გაჩუმდეს და ბატონის დაკათოლიკებაზე არც წერილითა და არც სიტყვით არავის არა უთხრას, რათა არავითარი წინააღმდეგობა შეემთხვეს იმაში, რის აღსრულებასაც ფიქრობს და არც ამას რაიმე უსიამოვნება ემიზეზოს. ასევე უნდა დააბაროთ (საიდუმლო შეინახონ – ე.მ.) იმ მონაზონებს, რომლებიც საქართველოში მოდიან². ისეთი შთაბეჭდილება მექმნება, რომ ან ბარძიმი ატყუებდა პატრებს, ან ბარძიმი და პატრები ერთმანეთთან შეთანხმებულნი, ცდილობდნენ შეცდომაში შეეყვანათ რომის პაპი და კარდინალები. ყველაფერს თუ ვერა, ბარძიმის მიზანს მაინც გავარკვევთ: რატომ უნდოდა მას რომთან დაკავშირება და მისი გავლენის გამოყენება ქართლის სამეფოს შიდაპოლიტიკურ ცხოვრებაში.

კაპუჩინთა მისიონის პრეფექტის ჯულიო და კრემონას მიხედვით, ბარძიმი იყო ერთ-ერთი უძლიერესი და უწარჩინე-

¹ Archivio di Propaganda Fide. Scritture Riferite nei Congressi, Georgia 1626-1707. Vol. I, ff. 411r-411v.

² თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 277-278. ხაზგასმა ჩემია.

ბუღესი საქართველოს მთავართაგანი, რომელიც იმავე დროს ლტოლვილობაში მყოფი მეფის, გიორგი XI-ის ახლო ნათესავიც იყო, მაგრამ მასაც მიუძღვოდა გარკვეული წვლილი გიორგი მეფის წინააღმდეგ მოწყობილ აჯანყებაში¹.

ჯულიო და კრემონა 1691 წლის 28 ნოემბერს წმ. კონგრეგაცია დე პროპაგანდა ფიდეს ერთ-ერთი კარდინალისადმი თბილისიდან გაგზავნილი წერილში კვლავ ლაპარაკობს გიორგი მეფის გაძევებაზე².

საინტერესოა გაირკვეს გიორგის წინააღმდეგ მოწყობილი რომელი აჯანყება აქვს მხედველობაში კათოლიკე პატრს?

შაჰის კარზე გადაწყვიტეს ირანისადმი შეურიგებელი პოლიტიკის გამო, გიორგი XI ჩამოეშორებინათ ქართლის ტახტიდან. შაჰის ვეზირმა აჯი ალიხანმა განიზრახა მეფის წინააღმდეგ მისი ქვეშევრდომები აეჯანყებინა. ზოგიერთმა ფეოდალმა ისლამზე გადასვლის სანაცვლოდ შაჰისაგან ჯამაგირი დაინიშნა, ხოლო იასონ არაგვის ერისთავმა მეფეს დაუმორჩილებლობა გამოუცხადა³.

¹ იქვე. გვ. 275.

² კაპუჩინთა მისიონის პრეფექტის ჯულიო და კრემონას მიერ თბილისიდან 1691 წლის 28 ნოემბერს წმ. კონგრეგაცია “დე პროპაგანდა ფიდეს” ერთ-ერთი კარდინალისადმი გაგზავნილი წერილი. „როცა მეფე იყო გიორგი, წინანდელ მისიონერებს შეეძლოთ იმდენი ცვილის სანთელი ეხარჯათ, რამდენსაც მოისურვებდნენ, რადგან ეს გულუხვი ბატონი² ყოველ დღესასწაულზე მათ ჩუქნიდა 36 სანთელს, თითოეული 6 უნციის, მაგრამ მე ასეთი გულუხვობით სარგებლობა ვერ შევძელი, რადგან ის გააძევეს; უკვე შეუძლებელი იყო ამდენი სანთლის, ამ მოძველებული წესის გამოყენებაზე უარის თქმა, რათა ამას არ გამოეწვია კათოლიკეთა უკმაყოფილება, მითქმა-მოთქმა და ა.შ.“ Archivio di Propaganda Fide. Scritture Riferite nel Congressi, Georgia 1626-1707. Vol. I, ff. 436r-437v. ევროპული წყაროები საქართველოს შესახებ (XVII საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედი), გვ. 188-189.

³ ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, 459-460.

სომხითის მელიქი ქამარ-ბეგი ქართლის მეფეს აჯი აღიხანთან აბეზღებდა. მუხრანის ბატონის ძე ერეკლე, რომელსაც მეფე გიორგი საკუთარი შვილივით ზრდიდა, გადაუდგა. ძმები მანაბლები, ზაზა ქსნის ერისთავის შვილები – იესე და ელიზბარი მოღალატეები იყვნენ. მათ ყველას მეფე ისე გაუსწორდა, როგორც იმსახურებდნენ: ერეკლე და ძმები მანაბლები დააპატივნებინა, ქამარ-ბეგი და იასე მოაკვლევინა¹.

არაგვის ერისთავად დაინიშნა გიორგი ოთარის ძე², მისი ძმა იყო ბარძიმი, კათოლიკე პატრების გმირი.

გიორგი მეფემ რუსეთში არჩილს ორი მონაზონი გაუგზავნა და საქართველოში დაბრუნება სთხოვა. ამ ფაქტს ადასტურებს საქართველოს მისიონის ვიცე-პრეფექტის ჯუსტინო და ლივორნო 1687 წლის 1 ნოემბერს თბილისიდან წმ. კონგრეგაცია „დე პროპაგანდა ფიდეს“ მაღალი სასულიერო პირებისადმი გაგზავნილ წერილში³.

როდესაც შაჰმა ამის შესახებ შეიტყო გიორგი მეფეს ძმა ლევანი მძევლად მოთხოვა. გიორგიმ შაჰს ლევანის ნაცვლად შესთავაზა თავისი შვილი, უფლისწული ბაგრატი. შაჰმა ახლა ორივე – ლევანი და ბაგრატი მოითხოვა, მაგრამ მეფემ მისი თხოვნა არ დააკმაყოფილა. უფრო მეტიც, ამის შემდეგ გიორგი კახელებს დაუკავშირდა, აჯანყებისაკენ მოუწოდა და ქართლისა და კახეთის ერთ სამეფოდ გაერთიანება შესთავაზა. მეფემ დასახული გეგმის რეალიზაციისათვის გარკვეული ნაბიჯებიც გადადგა, მაგრამ მისმა ბიძამ (დედის ძმა), სპასპეტმა თამაზმა, რომლის სიძე იყო არაგვის ერისთავი გიორგი, მეფის განზრახვა არ გაიზიარა,

¹ იქვე, ვკ. 460.

² იქვე.

³ *Archivio della Sacra Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli, Georgia, vol. 31, ff. 392r-394r. ევროპული წყაროები საქართველოს შესახებ (XVII საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედი), ვკ. 160.*

რადგან ქართლისა და კახეთის გაერთიანებით მისი სიძე გიორგი ერისთავი ცუდ მდგომარეობაში აღმოჩნდებოდა. სპასპეტმა მეფეს უღალატა. ქართლ-კახეთის ერთ სამეფოდ გაერთიანების კიდევ ერთი ცდა ჩაიშალა.

1688 წელს გიორგი მეფე იძულებული გახდა ბატონი-შვილი ბაგრატი და თავისი ძმა ლევანი შაჰთან გაეგზავნა¹. გიორგის ბიძა სპასპეტი თამაზი ირანელების მხარეს გადავიდა, ხოლო როდესაც ერისთავ გიორგის დახმარება მოთხოვა, უარი მიიღო. მეფე გიორგიმ ერთხელ კიდევ თხოვა გიორგი ერისთავს თანადგომა, მაგრამ პასუხი იგივე იყო².

გიორგი ერისთავისა და მისი ძმის, ბარძიმის მეფე გიორგისთან შერიგება მოხდა მხოლოდ 1688 წელს.

ჯულიო და კრემონას განზრახული ჰქონდა პაპისათვის ჩაეგონებინა გაეგზავნა ბარძიმისათვის წერილი და ზემოქმედება მოეხდინა ლტოლვილ გიორგი XI-ზე, რათა ამ უკანასკნელს მხარი დაეჭირა ბარძიმისათვის და მისი საშუალებით მეფე იმ მდგომარეობაში ჩაეყენებინათ, რომ ემოქმედა პატრების, როგორც პაპის წარმომადგენლების მითითებით. რაც შეეხებოდა ბარძიმს, როგორც პატრი ფიქრობდა, მისი ერთგულება პაპის ტახტის, კათოლიკური სარწმუნოებისა და პატრების მიმართ გარანტირებული იყო. ჯულიო კრემონელს ამგვარი რწმენის საფუძველს აძლევდა ის გარემოება, რომ ბარძიმს სულიერ მამად მიუჩინეს ბერძნული ტიპიკონის კათოლიკე ეპისკოპოსი, რომელიც ყველაფერს გააკეთებდა სულიერი შვილის მორჩილებაში ყოლისათვის³.

¹ იქვე. გვ. 461.

² იქვე. გვ. 462.

³ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 276.

იერუსალიმის პატრიარქი დოსითეოს II თავის ცნობილ ნაშრომში – „იერუსალიმის პატრიარქების ისტორია“, კათოლიკე პატრების საქმიანობას საქართველოში ახასიათებდა ბარძიმის კათოლიკობაზე გადასვლის მიხედვით: „ამავე დროს მათ (კათოლიკებმა – ე.მ.) საერო სიბრძნე იციან და ხალხს ლამაზი სიტყვებით ატყუებენ, მცდარად ხსნიან წმ. წერილს და დამახინჯებით განმარტავენ წმ. მამების [ნაწერებს]. ასე ვახადეს პაპისტად პარზიმი (ბარძიმი – ე.მ.) ის (ბარძიმი – ე.მ.) შესაძლებელი რომ ყოფილიყო, თავზე შლაპასაც დაიხურავდა“. ამით დოსითეოსს იმის თქმა უნდა, რომ ბარძიმი კათოლიკე პატრებისავეთ ჩაცმულ-დახურული ივლიდაო, რაც იმას გამოსატყულება იქნებოდა, რომ ის დაუფარავად აღიარებდა კათოლიკობას¹.

ბარძიმი არის XVII საუკუნის ერთადერთი ქართველი დიდებული, რომლის საიდუმლო პროზელიტობა, ე.ი. მის მიერ კათოლიკობის აღიარება, კრემონელის რელაციის გარდა სხვა წყაროთიც დასტურდება.

ხემოაღნიშნული წერილის შემდეგ პატრმა ჯულიომ 1690 წ. 10 მარტს რომში გაგზავნა წერილი, რომელშიც გამოსტყვივის სურვილი თავისი და, ზოგადად, მისიონის საქმიანობის წარმატება საქართველოში წარმოაჩინოს ბარძიმის კათოლიკობაზე მოქცევის მაგალითზე და ამით რომი წაახალისოს მეტი დახმარება გაუწიოს საქართველოში მოქმედ კაპუცინების მისიონს. „თუკი რომში დივან-ბეგის, ყველაზე წარჩინებული ქართველი პირის, მოქცევის შესახებ ადრე გაიგებდნენ, ჩვენდამი უფრო კეთილგანწყობილი ურთიერთობა იქნებოდა; თვითონ ეს, ბუნებით კეთილი, ბატონი არ ეჭვობდა, რომ ის უბრალოდ მოატყუეს, თუმცა თავისი კეთილი ბუნების გამო მისგან სიმპათია არ მოგვეკლებია. ყოველთვის გვიღებდა, როგორც საკუთარ ძმებს, განსაკუთრებულ ყურად-

¹ მამისტვალისშვილი ე., საქართველო-იერუსალიმის ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI-XVII სს.), გვ. 225.

ლებასა და პატივისცემას იხენდა ჩვენდამი, გვეხმარებოდა და გვემფარველობდა სახელმწიფოში მღელვარებების დროს, რომლის დროსაც ჩვენ გულისა და თავისი სარწმუნოების¹ გამო ბევრი სიმდიდრე დაკარგა, აიმხედრა თითქმის მთელი საქართველო მასში მცხოვრები მრავალრიცხოვანი ეროვნების ჩათვლით².

ამავე დროს, ჯულიო ცდილობს კიდევ მეტად სრულყოს რომში კარდინალების წინაშე ბარძიმის, როგორც მისიონერების დამხმარის სახე: „ჭეშმარიტად უნდა მოგახსენო, რომ ღმერთს დიდად უყვარს ეს თავისი სხალი წმინდა ეკლესია, ვინაიდან გაჭირვებაში მოუვლენს მას კეთილ ანგელოზთა მისხავე დასაცველად; ამიტომ შეგვიძლია ეუწოდოთ ამ მთავარს (ბარძიმს – ე.მ.) ნამდვილი მშვიდობის ანგელოზი, რადგან ჭეშმარიტი შვილია ეკლესიისა და დიდათ მოყვარე და მდაბალი მონა პაპისა“. ჯულიო კრემონელი იმისათვის, რომ მკითხველი თავის ნათქვამის ჭეშმარიტებაში დაარწმუნოს, მოყავს ერთი მაგალითი ბარძიმის მიერ კათოლიკე მისიონერებისადმი დახმარებას რომ ასახავს: „ამ შვიდი წლის წინეთ, როდესაც მთელი ქალაქი ჩვენს წინააღმდეგ ამდვარი იყო და უნდოდა ჩვენის ეკლესიის და სახლის დაქცევა, ამან, რადგან კაფუცინები უყვარდა, ლტოლვილ მეფეზე (გიორგი XI – ე.მ.) უკეთესად დაგვიცევა, დიდი სიმხნე გამოიჩინა, ხალხი ძალით განაშორა და მთელი არეულობა დააწყნარა; ახლაც, როგორც ერთი მოციქულებრივი კაცი ისე

¹ კათოლიკური სარწმუნოების მიღების გამო.

² *Archivio di Propaganda Fide. Scritture Riferite nel Congressi, Georgia 1626-1707. Vol. I, ff. 417r-418 v.* კაპუჩინთა მისიონის პრეფექტის ჯულიო და კრემონას მიერ თბილისიდან 1692 წლის 10 მარტს წმ. კონგრეგაცია „ღე პროპაგანდა ფიდეს“ ერთ-ერთი კარდინალისადმი მიწერილი წერილი // *ვეროპული წყაროები საქართველოს შესახებ (XVII საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედი)*, გვ. 206.

იქცევა ჩვენის პატივის ასამაღლებლად და კათოლიკე სარწმუნოების გასაწვრცელებლად. ასეთ დროებში ჩვენთვის სწორედ ასეთი ძლიერი მფარველი იყო საჭირო¹.

ის აღშფოთებული მოქალაქენი, რომლებიც კათოლიკეების წინააღმდეგ გამოვიდნენ, როგორც ჩანს სომხები იყვნენ. რადგან ბარძიმა არ მისცა მათ საშუალება დაერბიათ კათოლიკები, ამიტომ სომხების პატრიარქმა განიზრახა ეკლესიურად დაესაჯა ის სომხები, რომლებიც კათოლიკეთა ეკლესიაში დადიოდნენ. აღნიშნულის განხორციელება პატრიარქმა დაავალა თბილისელი სომხების ხელმძღვანელს – ვიკარიოზს. ბარძიმა, როგორც ჯულიო წერს, ვიკარიოზს არ მისცა ჩანაფიქრის განხორციელების საშუალება.

სხვა დროს, როდესაც სომხური ეკლესიის იერარქმა, ვართაპეტმა ერთ-ერთი სომხური ეკლესია დააკეცინა იმის გამო, რომ მან ეჭვი შეიტანა ეკლესიის პატრონისა და მღვდლის კათოლიკობისაკენ გადახრაში, ბარძიმა ტადარი გააღებინა. ამ ფაქტის აღწერისას პატრი წინააღმდეგობაში ვარდება: მას, როგორც ჩანს დაავიწყდა რომში გაგზავნილი წერილის ის ადგილი, რომლითაც პაპის მოხელეებს აფრთხილებდა, არ გაეხმაურებინათ ბარძიმის პროხელიტობა, რადგან თუ ამის შესახებ საქართველოში გაიგებდნენ, კათოლიკებისათვის ძლიერ საჭირო ამ პიროვნებას და ამ აღმსარებლობის მრევლსაც დიდი უსიამოვნება არ აცდებოდა. ახლა კი პატრი ბარძიმს კათოლიკობის მქადაგებლად წარმოგვიდგენს: „ხოლო ბარძიმი თვით მივიდა იქ. გააღებინა ეკლესია, დაუწყო მას ქადაგება კათოლიკურ სარწმუნოებაზე და ისე იმოქმედა, რომ (ვართაპეტი – ე.მ.) თითქმის დაარწმუნა იმას (კათოლიკობას – ე.მ.) შეერთებულიყო და პაპის მორჩილებაში კათოლიკე სარწმუნოება ელიარებინა. ამ მთავარმა ეს იმოქმედა ევოლენის სიმტკიცით, გულმოდგინებით

¹ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 278-279.

და გონიერებით, რომ ამ შემთხვევაში ვერავინ შეიძლო მისთვის რაიმე წინააღმდეგი ეპასუხებინა. იმ ვართაპეტს ქადაგებაც კი აუკრძალა¹.

სულ მცირე ხნის შემდეგ (1690 წ. 27 მარტი), ბარძიმის საქებარი წერილი პატრმა სილიბისტრემაც გაგზავნა რომში.

პატრების წერილებმა, გარკვეული გაგებით, მიზანს მიაღწიეს და პაპმა ალექსანდრე VIII-მ 1691 წელს გიორგი მეფეს გაუგზავნა „*რჩევის წიგნი, რათა კვალად დამეგობრებოდა ბარძიმს და მას შეერთებოდა, რომ თუ მისი და სხვა კათოლიკების დახმარებით, ერთად ეზრუნათ საქართველოს საკეთილდღეოდ*“. ბარძიმისთვისაც მოამზადეს პაპის წერილი, მაგრამ მისი გაგზავნა ვერ მოასწრეს პაპის გარდაცვალების გამო. წერილი შეაჩერეს 1692 წლამდე².

პატრების წერილებში, თითქოს სხვათა შორის, სინამდვილეში კი სერიოზული განზრახვით, გატარებულია აზრი ბარძიმის განსაკუთრებულ დანიშნულებაზე საქართველოში, ჩანს მისი ამბიციის დადგეს მეფე გიორგიზე მაღლა, როგორც ქვეყნის ირანელთაგან და, საერთოდ, მაჰმადიანთა ბატონობისაგან განმათავისუფლებელი. თითქოს ის ამიტომ აუჯანყდა მეფეს: „*ისიც უნდა ესთქვა, – წერს ჯულიო ერემონელი, – რომ ცოტათი წილი ამასაც უღევს იმაში, რომ საქართველო გიორგი მეფეს აუჯანყდა. გიორგიც მეტად განრისხებულა მასზედ. ეს ბარძიმი რადგან საკმაოდ მხასოებელი და გულისხმიერია, რა სცნო თუ რა ნაირის უსამართლობით ეპერობიან ირანელები საქართველოს და თუ რა მოელის მას მომავალში, ამისთვის დიდად ნატრობს, არა მარტო თავისგან, არამედ თვით მთელი სამეფოსგანაც მოაშოროს ეს მათი სამარცხვინო უღელი, აღმოფხვრას ერისგან გახრწნილობა, შეცთომილობა, ცრუმორწმუნება და ურწმუნობა, და დანერგოს ყველგან იესო ქრისტეს ნამდვილი და ჭეშმარიტი სარწ-*

¹ იქვე, გვ. 278- 279.

² იქვე, გვ. 284.

მუნოება“: ჩამოთვლილი ყველა მანკიერების აღმოფხვრის მიზნით ბარძიმი დაკავშირებია კათოლიკურ ეკლესიასა და რომის პაპს¹. პატრი სილიბისტრე სრულიად ნათლად აცხადებს ბარძიმის ხვაშიადის შესახებ: „ეს ის ბატონია, რომელსაც შეიძლება ეწოდოს საქართველოს მეფე, რადგან ყველაფერი ამაზედაა დამოკიდებული და ყველას ეს განაგებს“².

როგორც ჩანს, ბარძიმს არ აკმაყოფილებდა პატრების საშუალებით რომთან მიმოწერა. წერილებში ის ყველაფერი ვერ ჩაიწერებოდა, სინამდვილეში რისკენაც ის მიისწრაფოდა. ამიტომ მას განუზრახავს რომში თავისი წარმომადგენელი გაეგზავნა, მაგრამ უფროს პატრს მხარი არ დაუჭერია მისთვის ამ განზრახვის აღსრულებაში. პატრები, ალბათ, ხვდებოდნენ რომ ბარძიმი თავისი პოლიტიკური ამბიციების გამო მზად იყო რომიდან მხარდაჭერის შემთხვევაში, ისეთი რამ მოემოქმედა, რაც პატრებს და პაპსაც პოლიტიკურ სკანდალში ამხელდა და პატრებს სერიოზულ პრობლემებს შეუქმნიდა საქართველოში. ვფიქრობ, ამით იყო გამოწვეული რომის მიერ თავის შეკავება ბარძიმთან უშუალო კონტაქტის დამყარებასა და მისთვის წერილის გამოგზავნაზე. პაპმა მნიშვნელოვანი დიპლომატიური მინიშნება გააკეთა, მაშინ როცა წერილი გაუგზავნა გიორგი მეფეს. ამითი მან ხაზი გაუსვა, რომ რომი ქართლის სამეფოში უმაღლეს ხელისუფლად გიორგი XI-ეს ცნობდა. ასეთი პოლიტიკა სწორად მიიჩნია ახალმა პაპმა ინოკენტი XII-ემ. მან თავის წერილში (1692 წ. 26 იანვარი) შეაქო ბარძიმის დეაწლი კათოლიკების დაცვის საქმეში და კატეგორიულად ურჩია: „საჭიროდ ვრაცხთ, შეუერთდეთ გიორგი მეფეს. ამითი ჩვენ დიდად გვასიამოვნებთ, მასთანვე ეცადეთ, რომ დაურღვევლად დაიცვათ ეგ მეგობრობა“-ო³. ძნელია იმის განჭვრეტა როგორ განვითარდებოდა

¹ იქვე, გვ. 275.

² იქვე, გვ. 280.

³ იქვე, გვ. 287.

მეფე გიორგი XI-ესა და ბარძიმ ერისთვისშვილს ურთიერთობა თუ იქნებოდა ეს უკანასკნელი მხილებული კათოლიკობისადმი ღლიალობაში იგი რომ 1692 წელს არ დაღუპულიყო.

ვახუშტი ბატონიშვილმა სულ რამდენიმე წინადადება დაგვიტოვა მისი ბიოგრაფიიდან და იგი არცთუ ისეთ დადებით პიროვნებად წარმოჩინდება, როგორაც მას კათოლიკე მისიონერები გვიხატავენ.

ვახუშტის მიხედვით 1688 წელს ერეკლე I-მა ბარძიმი „დაადგინა კარისა თვისისა გამგედ მსაჯულთუხუცესად, ძმა გიორგი ერისთავისა“¹. ის მეთაურობდა ერეკლეს მიერ არჩილ II-ის ვაჟების შესაპყრობად დვალეთში გაგზავნილ ლაშქარს, მაგრამ ბარძიმს წინ აღუდგა ადგილობრივი ფეოდალი ელიყანაშვილი და მას მეფის დავალების შესრულების საშუალება არ მისცა². ბარძიმი ერეკლე I-ის მხარეს იბრძოდა გიორგი XI-ის წინააღმდეგ. შემდეგ, 1691 წელს, გიორგი XI-ეს მიემხრო³, რომლის დავალებითაც ცდილობდა იმერეთის ტახტზე არჩილ II-ის განმტკიცებას, მაგრამ მისი მეთაურობით გაგზავნილმა სამხედრო ექსპედიციამ მიზანს ვერ მიაღწია და ბარძიმი ხელმოცარული დაბრუნდა ქართლში⁴. 1692 წ. ბარძი-

¹ ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 464.

² იქვე, გვ. 465.

³ იქვე, გვ. 467.

⁴ იქვე, გვ. 855. გიორგი XI-ის აქტივობაზე დასავლეთ საქართველოში და მის ოპტიმისტურ შედეგებზე, საერთოდ, საქართველოსათვის, საინტერესო მოკლე ცნობა დაგვიტოვა მისიონერმა ჯულიო და კრემონამ 1691 წლის 22 ოქტომბერს: „თუკი უფალი გიორგი მეფის იარაღს წარმატებას მოუტანს; ეს მეფე⁴ ამჟამად დაეუფლა იმერეთს და დაიკავეს კოლხიდას და ამგვარად იმზადებს ნიადაგს საქართველოში შემოსატრედად და დასაკავებლად, მით უფრო, რომ მის მხარეზე არის ყველა დიდი მოაზროვნე“. *Archivio di Propaganda Fide. Scritture Riferite nei Congressi, Georgia 1626-1707. Vol. I, ff. 417 r-418 v. ევროპული წყაროები საქართველოს შესახებ (XVII საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედი), გვ. 178-179.* გიორგი

მი გიორგი მეფის ლაშქარს მეთაურობდა, რომელსაც დავალებული ჰქონდა კახეთის ქართლთან შეერთება. სოფელ ნინოწმინდასან მომხდარ ბრძოლაში ბარძიმი სასიკვდილოდ დაიჭრა.

ვახუშტი ბატონიშვილის დახასიათებით, „ხოლო ესე ბარძიმ იყო ამაყი, თავკედი, კადნიერი და არა რად ვინმე ჩნდა და უმეტეს კახნი“:

ბარძიმი ბრძოლის ველზე „ღუნოსმული და მთვრალი“ იმყოფებოდა და კახელების ტყვიამ იმსხვერპლა¹.

3. უნდა განვიხილოთ გიორგი XI-სთან დაკავშირებული კიდევ ერთი საკითხი – მისი დამოკიდებულება კათოლიკობისადმი. არაფერს ვამბობ მის „მუსლიმანობაზე“, რომელიც მას ძალადობით მიაღებინეს.

XVII საუკუნეში ქართველები ფრანკებს ანუ ლათინებს დაუპირისპირდნენ იერუსალიმში თავიანთი ეკლესია-მონასტრების, განსაკუთრებით გოლგოთაზე ადგილის შენარჩუნებისათვის. იერუსალიმში ქართველების და ლათინების დაპი-

მეთერთმეტეზე შეყვარებულმა ჯუღიო და კრემონამ, თავისი გაჭირვებული ფინანსიური მდგომარეობის მიუხედავად, მისთვის დაამზადებინა 8 პიასტრის ღირებულების ოქროს ბეჭედი. *Archivio di Propaganda Fide. Scritture Riferite nel Congressi, Georgia 1626-1707. Vol. I, ff. 438 r-447r.*

¹ ბარძიმის მეთაურობით ნინოწმინდასთან მისულ ქართლის ჯარს (ბარძიმთან ერთად იყვნენ გივი ამილახვარი და სპასპეტი თამაზი) კახეთის სახლთუხუცესი რევაზ ჩოლოყაშვილი და ნინოწმინდელი მასპინძლობდნენ. ამ დროს ქიზიყის მოურავი დუშია თუშების მცირე რაზმით ბარძიმთან წამოვიდა ზავის სათხოვნელად. როცა ბარძიმმა გაიგო დუშიას მოსვლის შესახებ, იფიქრა საომრად მოვიდაო და სიმთვრალის გამო ძალიან განრისხდა. როცა სცადეს აესხნათ დუშიას მოსვლის ნამდვილი მიზეზი ბარძიმმა არავის მოუსმინა და საომრად გავიდა. შეშინებულმა დუშიამ თოფის სროლა დაიწყო, „ჰკრა ბარძიმს მკერდსა და განვლო ბეჭსა მისსა“: *იქვე, გვ. 468.*

რისპირება საკმაოდ ხანგრძლივი იყო¹. XVII ს. 40-იან წლებში ქართველებმა გოლგოთა მიატოვეს. ლათინებმა ამის შემდეგ სხვა ქართული მონასტრების ხელში ჩაგდება მოინდომეს. ასეთი ვითარება ხელსაყრელ პირობებს უქმნიდა ბერძნებს, ანტიკათოლიკური პროპაგანდა ეწარმოებინათ საქართველოში, რაც საგანგებო შესწავლას მოითხოვს. ამჯერად ყურადღება მხოლოდ იერუსალიმის პატრიარქ დოსითეოსის წერილებზე უნდა გავამახვილოთ, რომლებშიც მოცემულია ქართველთა და ბერძენთა ისტორიული მეგობრობისა და ბერძნული მართლმადიდებლობის დასაცავად ერთობლივი ბრძოლის მოკლე დახასიათება. ის მოუწოდებს ქართველებს კვლავაც ერთობლივად (ბერძნებმა და ქართველებმა) იბრძოლონ იმავე მიზნის განსახორციელებლად. ეპისტოლედან ყურადღებას იპყრობს პატრიარქის ნათქვამი გიორგი XI-ზე, რომელსაც ის შეხვდა 1681 წელს, საქართველოში მეორედ ყოფნისას. ამაზე გვამცნობს „წიგნი ეს მართალი და ჭეშმარიტი, ჩუენგან მირთმეული“ დოსითეოსისადმი. „წიგნში“ ჩამოთვლილია ის თანხები და საქონელი, რომელიც ქართულ მხარეს მისთვის უნდა გადაეცათ იერუსალიმის ქართული მონასტრების ვალების დასაფარავად². გიორგი მეფეს არც შემდეგში დაუკლია ყურადღება იერუსალიმის ქართული სიწმინდებისათვის. მან 1684 წ. „წარგ ზაენა იერუსალიმს ორი ათასი თუმანი გოლგოთისა და ჯუარისა მონასტრისა და სხუანი მრავალნი შესამკონი მათნი“³. დოსითეოსი კმაყოფილი უნდა ყოფილიყო გიორგი მეფის მიერ 1699 (?) წლის ახლო ხანებში მისი ძმისწულის, დომენტის (შემდგომში კათალიკოსი დომენ-

¹ მამისთვალიშვილი ე. ქართველები და ბიბლიური სამყარო, კორი, 1998, 101-105, 110-114.

² *Акты собранные Кавказскою Археографическою Комиссиею, I, Тифлис, 1866, с. 26-27; მამისთვალიშვილი ე. საქართველო-იერუსალიმის ურთიერთობის ისტორიიდან, გვ. 200-201.*

³ ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ 282.

ტი IV) ხელით „მოვალეებისაგან დატყვევებული ჯვრის მონასტრის დასახსნელი შესაწირავის“ გაგზავნით¹.

დოსითეოსის ეპისტოლედან ჩანს, რომ გიორგი მეფეს ჯვრის მონასტრის ვალები გადაუხდია და დიდი წვლილი შეუტანია ამ ეროვნულ საქმეში. რაც შეეხება თბილისისა და გორის კათოლიკურ ეკლესიებს, XVII ს. დასასრულს, გორში ეკლესია სომხებს ნამდვილად დაუკავებიათ და ამ დროს ამ ქალაქში პატრები საერთოდ არ იმყოფებოდნენ². თბილისში კი, XVIII ს. დასაწყისში მხოლოდ სამი კაპუცინი იყო და არ ჩანს, ეკლესია ჰქონდათ თუ არა. დოსითეოსი დიდად დაინტერესებული იყო იერუსალიმის ჯვრის მონასტერს მეტოქე ჰქონოდა თბილისში. ასეთად მას კათოლიკეთა ეკლესია ეგულებოდა, რომლის ჯვრისათვის გადაცემას, თუ დოსითეოსს დავუჯერებთ, გიორგი XI დაპირებია, მაგრამ ის არ შესრულებულა 1706 წელსაც კი. როგორც ზემოთ ითქვა, დოსითეოსი ვახტანგ VI-ს თხოვდა: მიეცით წმ. ჯვრის მონასტერს თბილისში ერთი ეკლესია³. რაც შეეხება კათოლიკეთა ეკლესიას თბილისში, მოღწეული ცნობებიდან არ ჩანს, ვის ეკუთვნოდა იგი. არც ის ჩანს, კათოლიკეთა სიმცირე თბილისში ამ ქალაქიდან მათი გაძევების თუ სხვა რამის შედეგი იყო. დოსითეოსი, ალბათ, ფიქრობდა, რომ კათოლიკეების ეკლესიის ჩამორთმევით გაუარესდებოდა ურთიერთობა რომსა და ქართლის სამეფო შორის. იგი დაინტერესებული იყო მოვლენების ამგვარი განვითარებით.

XVII ს. ბოლო მეოთხედში აღმოსავლეთ საქართველოში შექმნილი პოლიტიკური ვითარება მეფეებს და მაღალ სასუ-

¹ საქართველოს ისტორიის ქრონიკები. XVII-XIX სს. / ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევები, შენიშვნები და განმარტებები დაურთო პროფ. ავთ იოსელიანმა, თბილისი, 1980, გვ. 45.

² მამისთვალისშვილი ე. გორის ისტორია, I, გვ. 324.

³ თბილისში იერუსალიმის ჯვრის მეტოქის შესახებ იხ. ჩემი, საქართველო-იერუსალიმის ურთიერთობის ისტორიიდან, გვ. 225.

ლიერო წოდებას აიძულებდა, ევროპასთან კავშირის დამყარებით, გამოსულიყვნენ ჩიხიდან¹ და უკვე მერამდენედ მიმართავდნენ ერთ ნაცად ხერხს: ფორმალურად და საიდუმლოდ ელიარებიანთ კათოლიკობი და ამით მიეპყროთ რომის პაპისა და ზოგიერთი ქრისტიანული სახელმწიფოს ყურადღება. ისლამის სახელმწიფოების აგრესიის შეკავების მიზანი განაპირობებდა ქართველ მეფეთა „გამუსლიმანებასაც“.

1686 წ. წერილიდან ჩანს, რომ გორში პატრები კვლავ არ იყვნენ, მაგრამ ამ ქალაქში დაბრუნების იმედს არ ჰკარგავდნენ. 1689 წელს ისინი მოითხოვდნენ 64 პიასტრს, რათა სომხების ხელიდან გამოეხსნათ და აღედგინათ მონასტერი. სავარაუდლოა, პატრებმა ერთი პირობა ეკლესიის აღდგენა შეძლეს, მაგრამ სომხებმა წაართვეს, ან სომხები მათს ნაეკლესიარ აღგილს დაეპატრონენ. წერილში აღნიშნულია, აგრეთვე, რომ თუ თეატინელებს ეკლესია არ ექნებათ, მაშინ კათოლიკე მღვდლის გორში გაგზავნა შეუძლებელია².

როგორც ჩანს გორში ეკლესიის აღდგენა მისიონერებმა მოკლე ხანში შესძლეს. თავიანთ ხელმოკლეობაზე მოწუწუნე პატრები განუწყვეტლივ სწერდნენ საქართველოდან რომში. ისინი დაუყონებლივ შეკეთებას მოითხოვდნენ თბილისის ეკლესიისა და მონასტრის, გორში კი მხოლოდ მონასტრისას. ამ უკანასკნელისათვის პატრები 86 სკუდს მოითხოვდნენ. სულ, თბილისისა და გორის ეკლესია-მონასტრებისათვის 346 სკუდი სჭირდებოდათ³.

ამ პერიოდიდან უხვად გვაქვს ცნობები ქართველ მეფეთა, დიდ თავადთა, ეკლესიის იერარქებისა და სხვათა კათო-

¹ Alonso C., *Misioneros Agustinos en Georgia (Siglo XVII)*, Valiadolid, 1978, p. 31-32.

² ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, მ. თამარაშვილის პირადი არქივი, №1101, ფ.71.

³ ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, მ. თამარაშვილის პირადი არქივი, ფ. 10.

ლიკობზე გადასვლის შესახებ, მაგრამ ისინი სიმართლეს არ შეეფერება.

მაინც გამორჩეულად ბევრია ცნობები ქართლის მეფე გიორგი XI-ის რომთან ურთიერთობაზე. დადგენილია, რომ იმ პერიოდში, როდესაც იგი ეპისტოლარულ ურთიერთობაში იმყოფებოდა რომის პაპთან, რაზეც მიუთითებს მ. თამარაშვილის მიერ გამოქვეყნებული მიმოწერა პაპთან¹, 1677 წლიდან ოფიციალურად აღიარებდა ისლამს.

მისიონერების წერილებიდან ჩანს, რომ მეფე გიორგი კათოლიკურ რწმენას გაეცნო პატრი ჯუსტინო და ლივორნოს მეშვეობით და „*მაშინვე მოინდომა შემოერთება ამადანის ეპისკოპოსის, პიქეს საშუალებით. ეს ეპისკოპოსი ხშირად სწერდა ამას (პაპი ინოკენტი XI – ე.მ.) თქვენი გულკეთილობის ამბავს*“². 1686 წლის 25 ოქტომბერს პატრი ჯუსტინო გამოთქვამს იმედს, რომ კათოლიკურ რწმენაზე მოაქცევს მეფე გიორგის³

იგივე მისიონერი გადმოგვცემს, რომმეფე გიორგიმ ჰამადანში ორჯერ გაგზავნა კაცი და პიქე თბილისში მოიწვია, მაგრამ ამის განხორციელება ვერ მოხერხდა. მეორედ პიქე კიდევ აპირებდა ჩამოსვლას, მაგრამ გარდაიცვალა. წერილის

¹ ქართლის მეფე გიორგი XI-ის წერილი პაპ ინოკენტ XI-ს – 1687 წ. 29 აპრილი; მისივე წერილი „პროპაგანდა ფიდეს“ – 1687 წ. 29 აპრილი; კათალიკოს ექვთიმეს წერილი იმავე პაპს – 1687 წ. 1 მაისი; იმავე პაპის ორი საპასუხო წერილი გიორგი XI-ს – 1688 წ. 4 მაისი და 28 მაისი; იმავე პაპის პასუხი იმავე არქიეპისკოპოსს – 1688 წ. 14 მაისი; „პროპაგანდა ფიდეს“ წერილი იმავე მეფეს – 1688 წ. 3 აპრილი. იხ. თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 263-273.

² თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 264.

³ *Archivio della Sacra Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli, Georgia, vol. 31, ff. 362r-362v. ევროპული წყაროები საქართველოს შესახებ (XVII საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედი), გვ. 141.*

მიხედვით, 1686 წ. 7 დეკემბერს „მეფემ წარმოხსენა სარწმუნოების აღსარება და თან ფიციც დასდო, რომ თავის სამეფოც ერთიან დაუმორჩილოს თქვენს უწმინდესობას“ – წერს პაპს პატრი ჯუსტინო და ლივორნო¹.

ჯუსტინო გორის მისიონის ხელმძღვანელის დიონიზიოს მიერ გაიგზავნა ირანში დესპანად. იმავე დროს მეფე გიორგი XI-ის ნდობის მანდტით ის წარმოადგენდა ქართლის მეფეს რომის ეკლესიასთან გაერთიანებისათვის მოლაპარაკების დროს. – წერს ჯუსტინო 1686 წლის 22 დეკემბერს².

ჯუსტინოს შეთანხმებაც კი ჰქონებია მეფე გიორგისთან და მის დიდებულებთან კათოლიკობოზე მათი მოქცევისა და რომის ეკლესიასთან გაერთიანების შესახებ³.

მეფე გიორგისთან სიახლოვის გამო, ჯუსტინოს მნიშვნელოვანი გეგმა დაუსახავს: მისი ფიქრით, მისიონერებისათვის უკვე იოლი იქნებოდა ოსებში შეღწევა, რადგან მათი მრავალი სოფელი გიორგის ექვემდებარებოდა. მნიშვნელოვანი იყო ისიც, რომ მის ბატონიშვილს ცოლად ჰყავდა ჩერქეზების მთავრის ქალიშვილი. ამის შესახებ ჯუსტინო ესაუბრა მეფე გიორგის, რომელიც ყველაფერზე დათანხმდა. ჯუსტინოს განუზრახავს მისიონები დაეარსებინა ქართლის სამეფოს ყველა მნიშვნელოვან პუნქტში – თბილისში, გორში, აღში, საციციანოში, საერისთავოებსა და სომხითში. დაეარსებინა მისიონები გიორგი მეფის სამფლობელოების გარეთაც კერძოდ: ლორეში, განჯაში, შემახაში, კახეთში, ქუთაისში, რაჭაში, გურიაში. ყველა დასახელებულ ოლქებსა

¹ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 264

² *Archivio della Sacra Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli, Georgia, vol. 31, ff. 362r-362v. ევროპული წყაროები საქართველოს შესახებ (XVII საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედი), გვ. 148.*

³ იქვე.

და ქალაქებში ჯუსტინოს უმოგზაურია და კათოლიკობას ავრცელებდა¹.

იმავე პატრის მიხედვით, მეფე გიორგი ცხრა წელზე მეტი ხნის განმავლობაში აღიარებდა ისლამს, მაგრამ გარეგნულად, მოჩვენებით, მხოლოდ იმიტომ, რომ მეფობა შეენარჩუნებინა². კათოლიკური სარწმუნოება უღიარებიათ, აგრეთვე, მეფის ძმას, ლევანს იმავე წლის 19 დეკემბერს, არქიეპისკოპოს ექვთიმე რატიშვილს კი, 20 დეკემბერს. საყურადღებოა, რომ როგორც ჯუსტინო რომში აცნობებდა, გიორგი მეფის მთავარი მრჩეველი მისი ძმა ლევანი იყო.

გიორგი XI-ს დიდი სურვილი ჰქონებია ებრძოლა ურწმუნოების წინააღმდეგ, მაგრამ ამისათვის პაპის ბრძანებას ელოდებოდა. ჯუსტინო სთხოვდა პაპს: *„ეს ბრძანება ისეთი იყოს, რომ ირანის მეფეს არაფერი ეწყინოს, რადგან რავდენიმე წელიწადია (გიორგი XI – ე.მ.) მასთან კარვად ვერ არის“*. პატრ ანჯელოს უნდა წაელო რომში ჯუსტინოს წერილი, რომელსაც მეფე თავის ელჩად გზავნიდა. მას ვრცლად უნდა ეუწყებინა პაპისათვის მეფის ყველა სურვილი, მეფეს განსაკუთრებით უნდოდა, რომ პაპს სხვა ქრისტიანი მთავრებისა და მეფეების მსგავსად, ისიც რომის ეკლესიის შვილად გამოეცხადებინა³.

პატრმა ანჯელომ რომში წაიყვანა სწავლის გასაგრძელებლად პროპაგანდის კოლეგიაში, ჯუსტინო და ლივორნოს ერთ-ერთი საუკეთესო მოწაფე, 19 წლის თბილისელი თავადიშვილი, სოლომონ თუშანიანთი, *„ვინაიდან ეს იმ ტომისაა, რომლის მოწოდებაც განსაზღვრა ნებარ ხსენებულმა წმინდა ონოფრიოს კარდინალმა“*. ცნობილია, რომ სოლომონი სწავ-

¹ იქვე, გვ. 152.

² თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 264.

³ იქვე, გვ. 265.

ლის დამთავრების შემდეგ კაპუცინების მონაზონი გახდა, მაგრამ მისი საქართველოში დაბრუნების შესახებ არაერთი ცნობა არ არსებობს¹.

პატრმა ანჯელომ პაპ ინოკენტი XI-ს წაუღო გიორგი მეფის მიერ იმავე წლის 29 აპრილს შედგენილი წერილი. მეფეს უნდოდა თავისი კაცი გაეგზავნა რომში, „*მაგრამ, თუ სიშორისა და თუ გზის აღურაცხველი განსაცდელების გამო ვერ გამოვგზავნეთ*“, – წერდა იგი პაპს.

იმის გარდა რაც ჯუსტინოს წერილში იყო აღნიშნული, გიორგი მეფე თავის მხრივ პაპს აცნობებდა, რომ ერთი ვაჟი ჰყავს, სახელად ბაგრატ, რომელიც უნდა გახდეს ღვთისაგან კურთხეული პაპის ტახტის ქვეშევრდომი. ამასთან ერთად იგი გამოსთქვამს მზადყოფნას პაპის მოწოდებისთანავე თავისი მხედრობით გამოვიდეს ურწმუნოთა წინააღმდეგ საბძოლველად: მიუხედავად იმისა, რომ „*ჩვენ და ჩვენი სამეფო ვემორჩილებით ირანის მეფეს, – წერს გიორგი XI, – თვინიერ მისი ბრძანებისა არაფერი შეგვიძლია, ვარნა მსგავსად თქვენის საყვარელ შვილებისა, გვირგვინოსან მეფეებისა, რომლებიც მუდამ ეამს, ურწმუნოებს ებრძვიან და მათზე იმარჯვებენ, თქვენის ღოცვა-კურთხევითა ჩვენც ვძლევეთ ამ ურწმუნოთა... ნეტაი ღმერთმა და ღვთის მშობელმა შეგვაძლებინოს, რომ ჩვენმა სამეფომაც მიგოს ზიანი თქვენთა მტერთა, თქვენ გემსახუროთ და თქვენ მორჩილ მეფეებთან ერთად შევიარაღდეთ. ესეც სცანით, რომ ჩვენი სამეფო, ჩვენი ბრძანების ქვეშ მყოფნი და მთელი ჩვენი საქართველოს მხედრობა მზად ვართ და მოველით თქვენს ბრძანებას; რასაც თქვენის ღოცვა-კურთხევით გვიბრძანებთ, მზათა ვართ შევასრულოთ*“².

¹ იქვე, გვ. 266, 274.

² იქვე, გვ. 267-268.

პაპს წერილი გაუგზავნა არქიეპისკოპოსმა ექვთიმე რატიშვილმა¹. მეფე გიორგიმ ტოსკანის გრანდუკასაც გაუგზავნა წერილი, რომელიც პატრმა ანჯელომ ფლორენციაში გადასცა ადრესატს. ამ წერილს ვერ მიაგნო მ. თამარაშვილმა², ამდენად უცნობია მისი შინაარსი.

პაპმა და პროპაგანდა დე ფიდემ პატრ ანჯელოს გამოატანეს წერილები მეფესა და არქიეპისკოპოსთან, რომლებშიც უქებდნენ იმ მონღოლებს, რომელსაც ისინი ამჟღავნებდნენ კათოლიკური სარწმუნოების გაძლიერებისათვის და დარიგებას აძლევდნენ კიდევ როგორ უნდა ეღვაწათ ამ მიმართულებით.

მეფე გიორგი, როგორც ჩანს, XVII საუკუნის ქართლის მეფეების პოლიტიკის გამაგრძელებელია რომთან მიმართებაში და მისი ან ჯუსტო ლივორნოელის წერილები გაგზავნილი პაპთან ან მის კარზე თითქმის ერთი შინაარსისაა, მიზანიც ერთია: ქართლში აინტერესებთ პაპების პოზიცია საქართველოს და ირან-ოსმალეთის მიმართ, შეიძლება თუ არა რაიმე სახის დახმარების მიღება დამოუკიდებლობის აღსადგენად. მისი დიპლომატიური სვლები ძალიან ჰგავს სხვა მეფეების მცდელობებს კათოლიკე მისიონერების საშუალებათა ჰქონებოდათ კავშირი რომთან და დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოებთან, რითაც გარკვეული გაგებით, ახდენდნენ ზეწოლას მეზობელ სახელმწიფოებზე.

იმისათვის რათა, გიორგი მეფის გულწრფელობაში დაერწმუნდეთ, რომ მას ნამდვილად განზრახული ჰქონდა თუ

¹ *იქვე, გვ. 268-270.* ეპიზოდური ცნობებით შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ტოსკანის ჰერცოგებთან კონტაქტები ჰქონდათ ქართველ პოლიტიკოსებს XVII საუკუნეში. შეიძლება დასახელდეს კოზიმო მესამის წერილი გიორგი მეფეთმეტესთან, რომელშიც ითხოვს მეფემ ყურადღება მიაქციოს სომხების მიერ დევნილი კათოლიკეების დაცვას: *იქვე, გვ. 261-262.*

² *იქვე, გვ. 270.*

არა ყოფილიყო ჭეშმარიტი კათოლიკე, მან ამისათვის როგორც მეფემ, ახალი რწმენის (ეს უკვე მესამე იყო: ჯერ მართლმადიდებლობა, შემდეგ ისლამი, ესლა კათოლიკობა) აღიარება იმ ადამიანის კურთხევით მოინდომა, ვინც პაპსა და ქართლის მეფეს შორის შუამავლობდა. სავარაუდოა, მეფე ითვალისწინებდა ეპისკოპოს პიქეს ჯანმრთელობის მდგომარეობას და დარწმუნებული იყო, რომ ის თბილისში ჩამოსვლას ვერ შეძლებდა, ამიტომაც მოითხოვდა (ან კი მოითხოვდა?) მისი კურთხევით კათოლიკობის მიღებას. რადგან ეპისკოპოსი მეფეს ვერ ესტუმრებოდა და გიორგი XI „განზრახვის“ ასრულებას ვერ შეძლებდა მისგან დამოუკიდებელი მიხეხის გამო, მას ყოველთვის ექნებოდა თავის გამართლების შესაძლებლობა მათ წინაშე ვინც მოუთმენლად ელოდნენ მისგან ასეთ ნაბიჯს. რომელი სარწმუნოება იყო გიორგი მეფისთვის უმთავრესი, კარგად გამოჩნდა დედოფალ მარიამის გარდაცვალების გამო მოწყობილი სამგლოვიარო ცერემონი-ალის დროს. გიორგი ეკლესიაში მივიდა. ჩანს, გიორგის ამგვარი საქციელით უკმაყოფილონი იყვნენ ყიზილბაშები. შაჰმა თავისი ვეზირი აჯი ალიხანი გამოგზავნა ვითომ ქართლის მეფისათვის სამძიმრის გადასაცემად, სინამდვილეში მას დავალებული ჰქონდა გაერკვია რატომ გაბედა მუსლიმანმა გიორგიმ ქრისტიანულ ეკლესიაში შესვლა. როცა აჯი ალიხანმა ასეთი კითხვით მიმართა, მან უპასუხა: „*რადგან ის ქართველად დაიბადა და საქართველოში ცხოვრობს, ამიტომ არ ეგების თავისი ქვეყნის წესჩვეულებების მიტოვება. გაირანელება მას სრულიადაც არ უკრძალავს ცოლის გამოსატირებლად შევიდეს ეკლესიაში*“¹.

კათოლიკე მისიონერები ყოველთვის საიამოვნებით და სიამაყით აღნიშნავდნენ ქართველი მეფე-დიდებულების ყურადღებას მათი ეკლესიის მიმართ. ამ მხრივ გამონაკლისს არ

¹ დიონიჯო კარლი, თბილისის აღწერა // მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. 29, თბილისი, 1951, გვ. 171.

წარმოადგენდა ჯულიო და კრემონა. ის წერდა: „ჩვენი წმინდა ეკლესიის წიადში მოვიდნენ ქართველებიც და თურქებიც¹. მეფე² ოთხჯერ მოვიდა ჩვენთან თავისი გამოსწავლილი სწავლულებით. გარდა ამისა, ყველაზე გამოსწავლილი ქართველი სწავლულები მოდიოდნენ ჩვენთან ცალ ცალკე, ასევე ყველაზე დიდგვაროვანი ქალბატონებიც; როცა მათ ნახეს ჩვენი კარგად მორთული ეკლესია, ღამაში საკურთხეველი და შესანიშნავად დალაგებული და მოწყობილი გარემოება, ყველა უკლებლივ აღიშებდა უფალს, გვეუბნებოდნენ, რომ კათოლიკური ეკლესია - ეს ნამდვილი დედაა ქრისტიანების, რომ მხოლოდ კათოლიკეები ზრუნავენ ჭეშმარიტად უფლის დიდების ამაღლებისათვის და მისი კულტის სიღამაზისათვის“³.

გიორგი მეფის მიერ ისლამის მიღების მოტივი თავისი თანმდევი პოლიტიკური შედეგებით, მართლმადიდებელი მოსახლეობისათვის გასაგები იყო. იმასაც ჰქონდა მნიშვნელობა, რომ მუსლიმანი მეფეების მმართველობის გარკვეული ტრადიციაც უკვე არსებობდა. ასეთ ვითარებაში გიორგი ახლიად ისლამის უარყოფას ვერ გაბედავდა, რადგან მის მიერ ისლამის მიღება შაჰთან ურთიერთობის გაუმჯობესებასთან იყო დაკავშირებული. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ შაჰის კარი, მართალია, მოგვიანებით ზოგჯერ ასევე პოლიტიკური მოსაზრებით, საქართველოში კათოლიკეების დამცველად გამოდიოდა, მაგრამ იგი ქართლის ტახტზე კათოლიკე მეფეს ვერ შეეგუებოდა⁴. შაჰი სულეიმან I (1666-1694),

¹ ალბათ, ზოგადად მუსლიმები.

² იგულისხმება ქართლის მეფე გიორგი XI.

³ *Archivio di Propaganda Fide. Scritture Riferite nel Congressi, Georgia 1626-1707. Vol. I, ff. 417r-418v. ევროპული წყაროები საქართველოს შესახებ (XVII საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედი), გვ. 178.*

⁴ *განსხვავებული მოსაზრება იხ. პაპაშვილი მ., საქართველო რომის ურთიერთობა VI-XX სს., გვ. 220.*

ქართლის მეფესთან დაძაბული ურთიერთობის პირობებში ვერც იმას დაუშვებდა, რომ გიორგი მეფეს თავის სამეფო რომის პაპისათვის დაემორჩილებინა. მაშასადამე, დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ ქართლის მეფეს სერიოზულად არ განუზრახავს ამგვარი ნაბიჯის გადადგმა. მის მიერ წერილებში გამოთქმული დაპირებები მხოლოდ სამეფო კარს არ სცილდებოდა და მისი წინამორბედი მეფეების მიერ გაგზავნილ დაპირებებთან და წერილებთან ერთად უშედეგოდ იღუქებოდა ვატიკანის არქივებში.

საქართველოში და მის გარშემო არსებული პოლიტიკური სიტუაციის ანალიზი, არ იძლევა იმის თქმის საფუძველს (თუ მხოლოდ კათოლიკე მისიონერების რელაციებს არ მივინნევთ უცილობელ ჭეშმარიტებად), რომ მეფე გიორგი XI-მ თითქოს კათოლიკობა აღიარა და მისი დროინდელი ქართული საზოგადოების მოწინავე ნაწილიც ამისი მომხრე იყო. მ. პაპაშვილმა გიორგი XI-ის „გაკათოლიკებასთან“ დაკავშირებით, გამოთქვა სერიოზული მოსაზრებანი და ისინი განავრცო საქართველო-რომის მრავალსაუკუნოვან ურთიერთობაზე. ამიტომ აუცილებლად მიმანია ჯერ გავეცნოთ მკვლევრის არგუმენტებს და შემდეგ გავარკვიოთ რამდენად შეესაბამება ისინი ისტორიულ სინამდვილეს. ამგვარი განხილვა აუცილებელია იმდენად, რამდენადაც იგი გამოხატავს ჩვენში თითქმის გაბატონებულ შეხედულებას საქართველოს რომთან ურთიერთობის მიხეხებულ და შედეგებზე.

მ. პაპაშვილის მიხედვით, გიორგი XI-მ უპირატესობა მიანიჭა „კათოლიკურ დოქტრინებს“, რადგან „კათოლიკობა მისთვის მოწინავეობას ნიშნავდა. იგი იყო საშუალება დასავლეთის ცივილიზაციასთან ზიარებისა. მისიონერებთან მჭიდრო კავშირში მყოფმა მეფემ, ალბათ, კარგად გაარკვია, თუ რაში მდგომარეობდა ცენტრალიზებული და ეროვნული ევროპული სახელმწიფოების სიმტკიცე. ამასთან კავშირში გიორგი XI-ს შეეძლო დაენახა, კათოლიკობის სიძლიერე და ისიც, თუ რა სარგებლობის მოტანა შეეძლო ეკლესიათა გავრ-

თიანებასა და რომის პაპის უზენაესობის აღიარებას. თუ გაითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ იმდროინდელი ქართველი მართლმადიდებელი საეკლესიო პირები დიდად ჩამორჩებოდნენ კათოლიკე მისიონერებს საღვთისმეტყველო ცოდნაში (ამის შესახებ მრავალი წყარო ვაგვახანია), საფიქრებელია, ქვეყნის მესვეურების მიერ კათოლიკური სარწმუნოების მიღება ხშირ შემთხვევაში გამოწვეული ყოფილიყო კათოლიკური დოქტრინების უპირატესობის აღიარებით. მიგვაჩნია, რომ ამ მომენტის გამორიცხვა არ იქნებოდა სწორი. სხვა შემთხვევაში გაუგებარია რატომ კათოლიკედობდნენ ქრთველი მართლმადიდებელი სასულიერო პირები, ან რატომ არ გამოდიოდა ქრთული ეკლესია თეოლოგიურად კათოლიკების წინააღმდეგ¹.

განვიხილოთ მკვლევარის მიერ წამოყენებული დებულებები:

1) გიორგი XI-ის კონტაქტები რომის პაპთან და მოწინავე ევროპასთან პოლიტიკური და კულტურული კავშირის დამყარების დიდი სურვილით იყო განპირობებული. იგი კათოლიკურ ევროპას საიდუმლოდ და არა ახდილად პირდებოდა იმას რასაც მისგან იგივე ევროპელები მოითხოვდნენ. მაგრამ ამ მოთხოვნის დაკმაყოფილების არც სურვილი და არც შესაძლებლობა მას არ გააჩნდა. პოლიტიკური მოსახრებით ცრუ დაპირების მიცემა ან თვალთმაქცობა, მაშინდელი დიპლომატიისთვისაც სრულიად მისაღებად ითვლებოდა.

2) რა თქმა უნდა, მეფე მისიონერებისაგან იღებდა ინფორმაციას ევროპის კათოლიკური სახელმწიფოების პოლიტიკური და სამხედრო მდგომარეობის შესახებ, მაგრამ მას ძალიან გაუძნელდებოდა იმის დაჯერება, რომ მათი სიძლიერის წყარო კათოლიკობა იყო. ეს ის პერიოდია, როდესაც იმავე ევროპაშიც კი ბევრს არა მხოლოდ ეჭვი ეპარებოდა კათოლიკობის უნივერსალობაში, კათოლიკური დოგმების სის-

¹ პაპაშვილი მ., საქართველო-რომის ურთიერთობა, გვ. 225-226.

წორესა და ეკლესიის ორგანიზაციაში, არამედ სისხლიც დაიღვარა პაპისა და მისი სახელმწიფოს პრეტენზიებისაგან თავის დასაღწევად.

კათოლიკე მისიონერების გარდა არსებობდა ინფორმაციის მოპოვების სხვა წყაროებიც. დაუჯერებელია, რომ XVII საუკუნეში გამოქვეყნებული ანტიკათოლიკური ლიტერატურის ნაწილი მაინც არ აღწევდა საქართველომდე. სხვათა შორის, ამგვარი ლიტერატურის გამრავლება-გავრცელებაში დიდი წვლილი შეჰქონდათ სწორედ ანტიკათოლიკური საქმიანობით სახელგანთქმულ იერუსალიმის პატრიარქ დოსითეოს II-ს და მის აღზრდილ ანთიმოზ ივერიელს, გიორგი XI-ის თანამედროვეებს (მეფე გიორგი პირადად იცნობდა პატრიარქ დოსითეოსს). ქართული სტამბის დაარსების მთავარი მიზანიც, თავდაპირველად ანტიკათოლიკური ლიტერატურის ქართულად გამოცემა იყო, მაგრამ ეს განზრახვა იმ დროს არ განხორციელდა. ისიც საინტერესო უნდა იყვეს, რომ სტამბის დაარსების ერთ-ერთი ინიციატორი გიორგი XI იყო¹.

3) რაც შეეხება ქართული ეკლესიის მსახურთა ჩამორჩენილობისა და მათ მიერ ქრისტიანული დოგმების არასწორად შესრულებას და ზოგჯერ უგულუბელყოფასაც კი, მართლაც საკმაოდ გაგვაჩნია უცხოური ცნობები. მაგრამ მათ ხელაღებით გაზიარება არ შეიძლება. აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ ვინ და რატომ აკრიტიკებდა ქართულ ეკლესიას, რა მიზნები ამოძრავებდა მათ? ამგვარ ცნობებს ავრცელებდნენ საქართველოზე თავიანთი გავლენის გავრცელების მოსურნე უცხო ეკლესიების მეთაურები (რომის პაპი თავისი მისიონერების საშუალებით, ანტიოქიის პატრიარქი მაკარიოს III და იერუსალიმის პატრიარქები – თეოფანის III და დოსითეოს II, რუსეთის ეკლესიის წარმომადგენლები). მართლაც ბევრი რამ ქართული საეკლესიო წეს-ჩვეულებებისა განსხვავ-

¹ *მამისთვალის შვილი ე., საქართველო-იერუსალიმის ურთიერთობის ისტორიიდან, გვ. 103-113.*

დებოდა რომაულ-კათოლიკური და ბერძნულ-მართლმადიდებლურისაგან, მაგრამ ეს სრულებით არ ნიშნავდა მათს უპირატესობას ქართულ ეკლესიასთან მიმართებაში. საქართველოდან რომში გაგზავნილი წერილებიდან ხომ მაინც ჩანს რომ ქართველები ყოველთვის იცავდნენ ქართული ეკლესიის სიმართლესა და თვითმყოფადობას.

4) გამიძნელება გავიხსენო თუნდაც ერთი ქართველი საეკლესიო მოღვაწე, რომელმაც კათოლიკობა აღიარა და შემდეგ ამ რწმენის გავრცელება-გაძლიერებისათვის რაიმე მოიმოქმედა. მათ მიერ კათოლიკობის აღიარება (საკითხავია, სინამდვილეში აღიარეს თუ არა), მაგრამ თუ ასეთი რამ მოხდებოდა (რაშიც არ ვარ დარწმუნებული) გარკვეული პოლიტიკური მოტივით, მას ასაიდუმლოებდნენ და უცნობი იყო ადგილობრივი მართლმადიდებელი მოსახლეობისათვის¹.

¹ საფუძველს მოკლებულია მ. თარხნიშვილის მიერ კათოლიკე მისიონერების საქართველოში მოღვაწეობის იმ მხარის შეფასება, რომლის მიხედვითაც, თითქოს, „XII-დან XIX საუკუნემდე მისიონერებმა ხალხის დიდი მასა, ბევრი თავადი, ეპისკოპოსი და დაახლოებით 12 მეფე შემატეს კათოლიკურ ეკლესიას. მთლიანად შეერთება რომთან, სამწუხაროდ, მუდმივი პოლიტიკური არეულობის გამო არ მოხერხდა“. თარხნიშვილი მ., ქრისტიანობა საქართველოში // წერილები, თბ. 1994, გვ. 43.

კითხვის ნიშნებს ბადებს ნ. პაპუაშვილის მოსაზრება, თითქოს „ასეა თუ ისე, ჩვენ დაბეჯითებით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ უნიაშ და უნიატობამ საქართველოში, საბერძნეთისა და აღმოსავლეთ ევროპისაგან განსხვავებით, ფეხი ვერ მოიკიდა. ამ მიმართულებით ნიკიფორე ირუბაქიძის (ირბაქის), სულხან-საბა ორბელიანის, ანტონ კათალიკოსისა და სხვათა ცდებს, წმ. ბასილის წესდების საფუძველზე (ე.ი. ბერძნულ-მართლმადიდებლური ტრადიციის დატოვებით, ამ ტრადიციისათვის ხელის შეხების გარეშე) გაეკათოლიკებინათ საქართველო, წარმატება არ მოჰყვა. საქართველოში ძირითადად... ლათინური წესის კათოლიკობა დაინერგა. ეს ეკლესია აქ განსაკუთრებით XVII ს-ს დამდეგიდან გააქტიურ-

5) არსებული ცნობებიდან არ ჩანს, რომ ქართველი სამღვდელთა თეოლოგიურად არ ეპაექრებოდა კათოლიკებს, მაგრამ, პრაქტიკულად რომ ზღუდავდა მათ მოქმედებას, ამის შესახებ მისიონერებს სმამალა გაცხადება არ უნდოდათ, მაგრამ მათს წერილებში მაინც გამოჩნდა ზოგიერთი მომენტი, რომლებიც მნიშვნელოვანი დასკვნების გაკეთების საშუალებას იძლევა. XVIII საუკუნეში რომისადმი, როგორც მოკავშირისა და დამცველისადმი იმედის გაცრუებამ კათოლიკობისადმი ნამდვილი დამოკიდებულება გამოამჟღავნა.

გიორგი XI-ზე საუბრისას, აუცილებლად უნდა აღინიშნოს რა გააკეთა მან, „მუსლიმანმა“ ან „კათოლიკემ“, ქართული კულტურისა და მართლმადიდებელი ქრისტიანობისათვის.

„ქართული ენა რომ ირანული სიტყვებით არ შერყვნილიყო და ნამდვილი ქართული უცხოურისაგან გაერჩიათ, დიდი ქართული ლექსიკონის შედგენას მიჰყვეს ხელი. გიორგი XI-ის წინადადებით ამგვარი შრომა გამოჩენილმა ქართველმა მწერალმა და მოღვაწემ საბა-სულხან ორბელიანმა შეადგინა, რომელსაც მან 30 წელი მოანდომა“¹. გიორგი მეფე საქართველოში აღარ იმყოფებოდა, ყანდაჰარის ბეგლარბეგი იყო, რო-

და. მის მხარეზე არცთუ იშვიათად მეფე-მთავრები, ეპისკოპოსები და წარმოდგინეთ, კათალიკოსებიც გადადიოდნენ. ეს არა მარტო აღმოსავლეთ საქართველოზე, არამედ დასავლეთ საქართველოზეც ითქმის“. პაპუაშვილი ნ., დასახ. ნაშრ., გვ. 5.

¹ ჭავჭავაძის ივ., დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის XVIII საუკუნეში, თბილისი, 1919, გვ. 3; ჭავჭავაძის ივ., ქართველი ერის ისტორია, ხუთ ტომად, ტ. V, თბილისი, 2013, გვ. 62.

დესაც დაინტერესდა სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის შევსება-გასწორებით¹.

ცნობილია, რომ მეფე გიორგი XI-მ გამოისყიდა სამცხეში დაგირავებული გორელი მართლმადიდებლების სათაყვანებელი ოქონის ხატი, რის შესახებაც მოგვითხრობს ვახუშტი ბატონიშვილი², მაგრამ არ არის ცნობილი ვინ დააგირავა იგი. არსებობს ვარაუდი, რომ რადგან ხატი გიორგი XI-მ გამოისყიდა, იგი მასვე უნდა დაეგირავებინაო³. გიორგი მეფე მაშინ, როდესაც ის ხატს აბრუნებს გორში, წინანდელთან შედარებით, სერიოზულ ფინანსურ გაჭირვებას განიცდიდა, ეხლა ირანის შაჰის სამსახურშია და მას უკვე იმდენი შესაძლებლობა აქვს, რომ შეუძლია 2 ათასი თუმნით დაეხმაროს იერუსალიმის წმინდა ადგილებს – გოლგოთასა და ჯვრის მონასტერს და გამოისყიდოს ოქონის ხატიც, რომლის დასახსნელად დიდძალი თანხა გადაიხადა. მეფემ ხატი გაუგზავნა ქართლის ჯანიშინ (გამგებელ) ვახტანგს (შემდეგში ვახტანგ VI). მოვუსმინოთ ვახუშტი ბატონიშვილს: „*უაღად წარმოგზავნა ხატი ოქონისა და ნაწილნი და ჯუარნი, რომელი წინდად ეყო სამცხეს და მესხმან მან მუნ მიუღო ყოველნი და მეფემან მას მიანიჭნა უზომონი ნიჭნი. ხოლო ვახტანგს რა მოუთუაღნა ნაწილნი და ხატი ოქონისა, თთუესა ივლისსა ლ' განუწესა დღესასწაული*“⁴.

¹ გაბაშვილი ვ., *სულხან-საბა ორბელიანი როგორც დიპლომატი // სულხან-საბა ორბელიანი. 1658-1958, თბილისი, 1959, გვ. 65*

² *ვახუშტი ბატონიშვილი // ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 482.*

³ *ალიშბარაშვილი ი., ოქონის ხატებისა და ტაძრების ისტორიიდან // ექვთიმე თაყაიშვილის სახელობის საქართველოს საისტორიო საზოგადოება. აფხაზეთის ორგანიზაცია, საისტორიო ძიებანი, XII, 2013-2015, გვ. 38-39, 44.*

⁴ *ვახუშტი ბატონიშვილი // ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 482-483.*

ოქონის ხატის დახსნაზე მოგვითხრობს გიორგი XI-ის ასომთავრული წარწერა¹, რომელიც განთავსებულია ხატის ბუდის სისქეზე: „წ. ღვთისა სიტყვაო, ხატისა შენისა კსნისათვის, კაცთათჳს, მიძღებელო ხატისა ამისა ამის შენისა, ტრფიაღებათა მათ მიერ მამკობელი, მეფეთ მეფე გიორგი, ნუმცა ვიქცევი შენგან სირცხვლეული“.

1677 წლიდან „გამუსლიმანებული“ გიორგი XI-ისთვის რომ ჩვეულებრივი იყო ქართული სიწმინდეების დაცვა და პატრონობა, ამაზე საინტერესო ცნობები დაგვიტოვა იერუსალიმის პატრიარქმა დოსითეოს II-მ ვახტანგ VI-სათვის გაგზავნილ ეპისტოლეებში². განსაკუთრებით საინტერესოა გიორგი მეფის 1681 წლის „წიგნი ეს მართალი და ჭეშმარიტი, ჩუენგან მირთმეული“ დოსითეოსისადმი. მასში ჩამოთვლილია ის თანხები და საქონელი, რომელიც იერუსალიმის პატრიარქისათვის უნდა გადაეცათ იერუსალიმის ქართული მონასტრების ვალების დასაფარად³. გიორგი მეფეს არც შემდეგში დაუკლია ყურადღება იერუსალიმის ქართული სიწმინდეებისათვის. როგორც აღინიშნა, მან იერუსალიმში წარგზავნა ორი ათასი თუმანი გოლგოთისა და ჯუარისა მონასტრის შესამკობად, შემდეგ კი, თავისი ძმიწულის, დამიანეს (დომენტი) ხელით „მოვალეებისაგან დატყვევებული ჯვრის

¹ მოგვიანებით ე. თაყაიშვილმა შეიცვალა აზრი და ფიქრობდა, რომ წარწერა ეკუთვნოდა გიორგი V ბრწყინვალეს. Такашвили Е., Оконский образ Распятія // Материали для археологии Кавказа, т. XII, Москва, 1909, с. 117-131, რასაც ეწინააღმდეგება ვახუშტის თხზულების ციტირებული ადგილი და თვით ხატის წარწერის შინაარსი.

² მამისთვალისვილი ე., საქართველო-იერუსალიმის ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI-XVII სს.), თბილისი, 2008. გვ. 207, 225, 226.

³ Акты собранные Кавказскою Археографическою Комиссиею, I, Тифлис, 1866, с. 26-27; მამისთვალისვილი ე., საქართველო-იერუსალიმის ურთიერთობის ისტორიიდან, გვ. 200-201.

მონასტრის დასახსნელი შესაწირავის“ გაგზავნით¹. ასე რომ მეფე გიორგი XI-ისათვის ჩვეულებრივი იყო ქართულ სიწმინდეებზე ზრუნვა. მან უყურადღებოდა არ დატოვა ქართული კულტურის გენიალურ ძეგლი – მისი ბრძანებით 1680 წელს ბეგთაბეგ თანიშვილმა გადაწერა და ლამაზად გააფორმა „ვეფხისტყაოსანი“².

გიორგი XI-ის წარწერის ბოლო ფრაზა, რომლითაც იგი ოქონის ხატს შეთხოვს: „*ნუმცა ვიქცევი შენგან სირცხულეული*“; არ ნიშნავს იმას, რომ მან დააგირავა ხატი და ამის გამო სცხვენია³. მას აწუხებდა ის, რომ პოლიტიკური მოსახრებით გამუსლიმანდა.

ვფიქრობ, წარწერის ზუსტი დათარიღებაც შეიძლება. შაჰ სულეიმანმა, როგორც ითქვა, 1677 წელს გიორგი მეფე გაამუსლიმანა, შაჰნავაზ-ხანი უწოდა და ქართლის მეფედ დანიშნა. გიორგიმ ამის შემდეგ გააკეთა ყველა ის საქრისტიანო საქმე, რომლებიც ზემოთ ჩამოვთვალე. როდესაც შაჰმა ჰუსეინმა გიორგის სპასალარობა და ყანდაარის ბეგლარბეგობა უბოძა და ავღანელების წინააღმდეგ ბრძოლის მეთაურობა დაავალა, მან თავის ძმისშვილის, ვახტანგ ლევანის ძის ქართლის ჯანიშინად დანიშვნა მოითხოვა. მეფის თხოვნა შეიწყნარეს და ვახტანგი ქართლში გამოგზავნეს 1703 წელს. თვითონ გიორგი კი ამის შემდეგ მალე შეუდგა ავღანეთში მოვალეობის შესრულებას. ამ წელს მეფე გიორგიმ ჯანიშინ ვახტანგს „*მოუთუაღნა ნაწილნი და ხატი ოქონისა*“. მაშასადამე, ვახუშტი ბატონიშვილის თანახმად გიორგი მეფემ ვახტანგს ირანიდან კი არ გამოუგზავნა, არამედ პირადად, 1703

¹ საქართველოს ისტორიის ქრონიკები. XVII-XIX სს., თბილისი, 1980, გვ. 45.

² ამირანაშვილი ს., საქართველოდან სხვადასხვა დროს გატანილი სამუზეუმო განძეულობა და მის დაბრუნება, გვ. 14, 16.

³ აღიძმარაშვილი ი., ოქონის ხატებისა და ტაძრების ისტორიიდან, გვ. 38-39.

წელს ირანში „მიუთვალნა“ (მიაკუთვნა) ხატი და, ბუნებრივია, წარწერაც, როგორც ჩანს, იმავე დროს იქვე გაუკეთეს.

მეფე გიორგი XI, მიუხედავად იმისა, რომ იგი ოფიციალურად მუსლიმანად ითვლებოდა, დიდ ყურადღებას იჩენდა მართლმადიდებლური ეკლესიისადმი. მან 1681 წელს გააფორმა ხელშეკრულება და საკმაოდ დიდი თანხებიც გაიღო იერუსალიმში დავალიანებული ქართული მონასტრების ვაღებიდან დასახსნელად და შესაბამისი ხელშეკრულებაც გააფორმა იერუსალიმის პატრიარქ დოსითეოს II-სთან¹. სხვათა შორის, პატრიარქი დოსითეოსი კატეგორიულად უარყოფდა გიორგი XI-ის მიერ კათოლიკობის მიღებას. დოსითეოსის გადმოცემა მით უფრო გასაზიარებელია, თუ გავითვალისწინებთ გიორგი მეფის ლათინების საზიანო საქმიანობას². ქართლის მეფე თავისი მოქმედებით აბათილებდა მის გაკათოლიკებასთან დაკავშირებით გავრცელებულ აზრს.

დოსითეოსს უნახავს, საქართველოდან გაგზავნილი წერილი, რომლითაც პაპს აცნობებდნენ გიორგი XI-სა და კათალიკოს ექვთიმე რატიშვილის გაკათოლიკების შესახებ. დოსითეოსი თავის „იერუსალიმის პატრიარქების ისტორიაში“ ამბობს: „*მე 1688 წ. გავსხენი იეზუიტების (მისიონერები-ე.მ.) წერილი, რომელშიც რომაელს (პაპი ინოკენტი XI-ე.მ.) აცნობებდნენ, რომ მათ უკვე მოაქციეს პაპიზმზე (კათოლიკობაზე*

¹ *Акты собранные Кавказскою Археографическою Комиссиею, т. 1, Тифлис, 1866, с. 26-27. ქართული სამართლის ძეგლები, III, გვ. 592-594. მამისთვალისვილი ე. საქართველო-იერუსალიმის ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI-XVII სს.), გვ. 125, 126, 200.*

² *შემდეგში ვრცლად აღინიშნება, გიორგი XI-ის ანდერძის შესახებ, რომელშიც ის პატრიარქ დოსითეოსს ქართლის სამეფოდან ლათინებს გარეკვას და თბილისში მათი ეკლესიის ჯვარისმამისათვის გადაცემას ჰპირდებოდა. მამისთვალისვილი ე. საქართველო-იერუსალიმის ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI-XVII სს.), გვ. 224-226.*

- ე.მ.) მეფე და სამღვდელთა მეთაურები, რაც ყოველმხრივ სრული ტყუილია¹.

წერილი, რომელზეც პატრიარქი დოსითეოსი ლაპარაკობს, უნდა ეკუთვნოდეს პატრ ჯუსტინო და ლივორნოს², რომლის შინაარსს ზემოთ უკვე გავეცანით

„მუსლიმანი“ ერეკლე I და მართლმადიდებლობა

ერეკლე I, ქართლის მეფე (1688-1703), თეიმურაზ I-ის შვილიშვილი, ბატონიშვილი დავითის ვაჟი.

რუსეთის კარმა 1649 წელს თეიმურაზ I-სათვის დახმარების გაწევის სანაცვლოდ მოითხოვა ერეკლეს მოსკოვში გაგზავნა „აღსაზრდელად“. თეიმურაზი, სხვადასხვა მიზეზით ცდილობდა არ შეესრულებინა ხელმწიფის მოთხოვნა. როდესაც ცნობილი გახდა ბატონიშვილი ერეკლეს მოსალოდნელი გაგზავნის შესახებ მოსკოვში, ამას მოჰყვა ერეკლე მეფის ისედაც გაჭირვებული მდგომარეობის გაუარესება. გაღიზიანებულმა ყიზილბაშებმა გაახშირეს კახეთზე თავდასხმები. ქართლის მეფე როსტომ მეფესთან და შაჰთან დაკავშირებულმა ოდიშის მთავრმა ლევან II დადიანმა კახეთ-რუსეთის ურთიერთობის გაუმჯობესებისათვის ხელის შესაშლელად თვითონაც მოითხოვა ერეკლე მძევლად. ბატონიშვილის მოსკოვში გაგზავნის გასაჭიანურებლად თეიმურაზ მეფე თავის ცუდ ფინანსურ და პოლიტიკურად რთულ მდგომარეობას იმიზეზებდა. ის მოსკოვის ხელმწიფე მიხეილ თედორეს ძეს სხვადასხვა დროს გაგზავნილი წერილებში სწორედ ამ პრობლემებზე ამახვილებდა ყურადღებას.

1652 წლის აგვისტოში ყმაწვილი ერეკლე და მისი დედა ელენე თეიმურაზმა მოსკოვში გაგზავნა. ერეკლე, ფათერაკი-

¹ იქვე, გვ. 198.

² თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 264-266.

ანი მგზავრობის შემდეგ, რუსეთის სატახტოში ჩავიდა 1653 წლის 27 დეკემბერს¹.

თეიმურაზ მეფე, რომელსაც ერეკლე/ნიკოლოზის მეტი მემკვიდრე აღარ ეგულებოდა, რუსეთის ხელმწიფესთან მის გაგზავნასთან დაკავშირებული იმედი არ გაუმართლდა და

¹ მოსკოვში ერეკლეს მიღებისა და მისი იქ ცხოვრების შესახებ იხ. ტატიშვილი ვლ., ქართველები მოსკოვში, თბილისი, 1959, გვ. 107-166. იხ. აგრეთვე: ალაქსი იველივის 1650-1652 წწ. იმერეთის სამეფოსი ელჩობის საანგარიშო აღწერილობა („მუხლობრივი აღწერილობა“), რუსული ტექსტი ქართული თარგმანით და ხელნაწერების მიმოხილვით გამოსაცემად მოამზადა იასე ცინცაძემ. თბილისი, 1969, გვ. 177, 178; Полиевктов М. А., К вопросу об авторстве статейного списка „С“ // სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის მოამბე, I, №1, 1940, გვ. 69, 73-74; Армяно-русские отношения в XVII веке // Сборник документов под ред. проф. В. А. Парсамяна, Ереван, 1953, с. 21; ცინცაძე ი., რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის წარსულიდან // საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, I, თბილისი, 1955, გვ. 255, 265; Месхия Ш. А., Цинцадзе Я. З., Из истории русско-грузинских отношений X-XVIII вв., Тбилиси, 1958, с. 75, 79; ბერძენიშვილი ნ., XVII ს. საქართველოს ისტორიიდან // საქართველოს ისტორიის საკითხები, II, თბილისი, 1965, გვ. 151; პაიჭაძე გ., მასალები რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის (1652-1658) // „საისტორიო მოამბე“, 19-20, თბილისი, 1965, გვ. 445. 446. 459-461; Накашидзе Н., Грузино-русские политические отношения первой половине XVII века, Тб., 1968, с. 178, 192; გოლდჩანოვის იმერეთში ელჩობის მუხლობრივი აღწერილობა, 1650-1652 წწ. რუსული ტექსტი ქართული თარგმანით და ხელნაწერების მიმოხილვით გამოსაცემად მოამზადა იასე ცინცაძემ. თბილისი, 1970, გვ. 33-35, 39-41. 51-54. 75-84, 136, 138; ნაკაშიძე ნ., წიწამურიდან ბახტრიონამდე, თბილისი, 1978, გვ. 188, 191; ტივაძე თ., მასალები საქართველოს საგარეო პოლიტიკური ისტორიისათვის XVII ს-ის მეორე ნახევარში, „საისტორიო მოამბე“, ტ. 45-46, თბილისი, 1982, გვ. 21, №14.

ცდილობდა რაიმე საშუალებით იგი საქართველოში დაებრუნებინა. თეიმურაზი 1659 წ. 18 სექტემბრის სიგელით მეფე ალექსი მიქელის ძეს მოსკოვში აცნობებდა, რომ საქართველოში იმყოფებოდა იერუსალიმის პატრიარქი, რომელსაც სთხოვა ეშუამდგომლა რუსეთის ხელმწიფის წინაშე, რათა საქართველოში დაებრუნებინა თეიმურაზის შვილიშვილი ერეკლე. პატრიარქმა მიიღო მისი თხოვნა და შავი ზღვით გაემგზავრა რუსეთს. იმერეთის მეფე ალექსანდრე III-ემ პატრიარქს გააყოლა თავისი ელჩი, რომელსაც იგივე თხოვნა უნდა მოესხენებინა რუსთ ხელმწიფისათვის¹.

საინტერესოა, პაისიოსმა, არცთუ ჯანმრთელმა ადამიანმა, რატომ იტვირთა ასეთი რთული (როგორც პოლიტიკური ისე ფიზიკური თვალსაზრისით) დავალების შესრულება. საფიქრებელია, პაისიოსი დაინტერესდა ორი მოსაზრებით. ერეკლე/ნიკოლოზის მოსკოვიდან წამოყვანით ქართლის სამეფო ტახტზე მართლმადიდებელი ქრისტიანის გამეფების შანსი ჩნდებოდა, რასაც იერუსალიმის საპატრიარქოსათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. პატრიარქს, უფლისწულის გამო, კიდევ ერთხელ ეძლეოდა საბაბი მოსკოვში წასვლისა. პატრიარქი ერთხელ უკვე, 50-იანი წლების დასაწყისში იყო რუსეთის სატახტოში მეფეზე ზეგავლენის მოსახდენად, რათა ის დახმარებოდა ბოგდან ხმელნიცკის მეთაურობით უკრაინაში პოლონეთის წინააღმდეგ დაწყებულ გამათავისუფლებელ ბრძოლას. ვითარება საგანგაშო იყო რუსეთისათვის, რადგან ბოგდან ხმელნიცკი ყირიმის ხანს დაუკავშირდა, რასაც შეიძლება ბოგდან ხანის განდევნება გამოეწვია. პატრიარქის გეგმაში კი, სახანოს განადგურება და, ამის შედეგად ოსმალეთის დასუსტება შედიოდა. მაგრამ მაშინ პაისიოსს უარი უთხრეს

¹ საითიძე გ., მასალები საქართველო-რუსეთის დიპლომატიური ურთიერთობის ისტორიისათვის (XVII საუკუნის 50-იანი წლები) // „ქართული დიპლომატია“, წელიწდეული, 5, თბილისი, 1998, გვ. 138-139.

აღნიშნული გეგმის განხორციელებაზე იმ მოტივით, რომ რუსეთს პოლონეთთან დადებული ჰქონდა „მუდმივი ზავი“¹.

1662 წელს ერეკლე დაბრუნდა საქართველოში და სცადა კახეთის ტახტის დაუფლება. მას თუშები და კახელები ეხმარებოდნენ. ვახტანგ V შაჰნავაზმა ერეკლეს წინააღმდეგ გაგზავნა ქართლის ჯარი. ერეკლემ და მისმა დედა ელენემ თავი შეაფარეს თორღვას ციხეს. შაჰნავაზმა მას ალყა შემოარტყა. ელენეს თხოვნით შაჰნავაზმა ერეკლე თუშეთში გაუშვა კახეთი კი თვითონ დაიპყრო. ამის შემდეგ ქართლის მეფემ შაჰ-აბას II-სთან შეთანხმებით თავისი უფროსი ვაჟი არჩილი დასვა კახეთის ტახტზე. ერეკლე ამის შემდეგაც ცდილობდა კახეთში გამეფებას, მაგრამ წარუმატებლად. იმავე წელს ის იძულებული გახდა მოსკოვში დაბრუნებულიყო, სადაც კიდევ 10 წელი გაატარა.

1674 წელს ერეკლე დაბრუნდა კახეთში, სადაც მას კვლავ მხარი დაუჭირეს კახელებმა და თუშებმა. ამჯერად შაჰმა სულეიმან სეფიმ (1666-1694), გაითვალისწინა კარისკაცების რჩევა და ერეკლე კახეთის მეფედ დანიშნა. შაჰმა ერეკლეს კახეთის ტახტის სანაცვლოდ გამუხლიმანება მოთხოვა. ერეკლე თავს იკავებდა. ერეკლე I, ვიდრე ქრისტიანად დარჩენის მინიმალური შანსი არსებობდა, მტკიცედ იცავდა მართლმადიდებლობას. იგი, მისივე სიტყვებით, წარმოგვიდგება, როგორც უდრეკი პატრიოტი და ქრისტიანობის დამცველი: „... მე იმისათვის კი არ წავედი მის უდიდებულესობასთან, ირანის შაჰთან, რომ ძალაუფლების მიღებისათვის სარწმუნოება გამომეცვალა, არამედ ღმერთს ვევედრებოდი და მსურდა, ჩემი სამფლობელო მოეცა იმ ხალხის ჯიბრზე, რომლებიც სამეფოს მისაღებად შაჰის უდიდებულესობასთან თვითონ მიდიოდნენ თავისი რჯულის შესაცვლელად. თუ ღმერთი არ შემეწევა ჩემი მიწა-წყლის მიღებაში, ან ქრისტიანული სარწ-

¹ Каптерев Н. Ф., Сношения иерусалимского патриарха Досифея с русским правительством (1669-1707 гг.), СПб., 1895, с. 363-365.

მუნობის გულისათვის შაჰის უდიდებულესობისაგან რაიმე ძალდატანება მექნება, მე მზადა ვარ, ქრისტეს გულისათვის მოგვედუ, რათა ასეთი სულმოკლენი ამის დანახვით დაისაჯონ. თუ ღმერთი არ შემეწევა, ჩემი სიკვდილით მაინც ვზას ვუწევნებ მათ, ჩემს გვარს და ქრისტიანულ სარწმუნოებას კი შესაგინებლად არ მივცემ...¹.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, ფრანგი მოგზაურის ჟოზეფ პიტონ ტურენფორის ნათქვამი ერეკლე I-ზე შეიძლება გავიგოთ, როგორც ქართველი მეფის მიერ კათოლიკობისა და ისლამისადმი პატივისცემის გამოხატვა და არა რომელიმე მათგანის უპირატესობის აღიარება მართლმადიდებლობის მიმართ. აი რას წერს ტურენფორი: „მეფე (ერეკლე I - ემ.) ორივე რელიგიას აღიარებს: დადის მეჩეთშიც, ხოლო როცა კაპუჩინებთან სალოცავად მიდის, მისი უწმინდესობის პაპის სადღეგრძელოს სვამსო“². რა თქმა უნდა, ერეკლე I-ის ამგვარი მოქმედება მისი უპრინციპობის მაჩვენებელი კი არ იყო, არამედ შექმნილი სიტუაციიდან გამოსავლის ძიების შედეგი. ერეკლე I და მისი დროის ფეოდალური ელიტის წარმომადგენლები რომ ისლამს იღებდნენ პრაგმატული მოსაზრებით (იგივე აზრი უნდა გავავრცელოთ XVII-XVIII საუკუნეთა აღმოსავლეთ საქართველოს ყველა „გამუსლიმანებულ“ მეფეზე), კარგად ჩანს იმავე ტურენფორის სხვა ცნობიდან. ამ ფრანგი მეცნიერ-მოგზაურის მიხედვით, ისლამის მოქმედების არეალი იმდენად იყო შეკვეცილი თბილისში, ქართლის სამეფოს დედაქალაქში, სადაც ყველაზე მეტი მუსლიმანები იყვნენ, რომ თბილისის ციხეში არსებული მინარეთიდან მუეზინი ვერასოდეს ვერ ბედავდა მოეწოდებინა მორწმუნეებისათვის სალო-

¹ ციტირებულია: ტივაძე თ., საქართველო და რუსეთ-ირანის ურთიერთობა XVII ს. მეორე ნახევარში, გვ. 168-169.

² ტურენფორი ჟ. პ. დე, მოგზაურობა აღმოსავლეთის ქვეყნებში. ფრანგულიდან თარგმნა, შესავალი და კომენტარები დაურთო მ. მგალობლიშვილმა, თბილისი, 1988, გვ. 61.

ცავად. თუ ის ამას გაბედავდა ქრისტიანი მოსახლეობა ქვებს დაუშენდა¹.

გვაქვს ერეკლე ბატონიშვილის ყაზვინში ყოფნის პერიოდის ამსახველი რამდენიმე საინტერესო ცნობა, საიდანაც ჩანს, რომ ის ცდილობდა დაკავშირებოდა რომს, რათა თავიდან აეცილებინა მუსლიმანად გახდომა.

კაპუჩინი მისიონერი ჯუზეპე ანტონიო რომანოს მიერ თბილისიდან 1675 წლის 15 აგვისტოს წმ. კონგრეგაცია “დე პროპაგანდა ფიდეს” ერთ-ერთი კარდინალისადმი გაგზავნილ წერილში აღნიშნულია: „როცა [ირანის] სამეფო კარზე² ერეკლე, საქართველოს ნამდვილი მემკვიდრე, იმ თეიმურაზის შვილიშვილი, რომელმაც პაპ ურბან VIII არაერთი წერილი გაუგზავნა³..., მოსკოვიდან ჩამოვიდა. მოსკოვის მხარდაჭერით ის ჩამოვიდა და ითხოვს იმას, რომ მისი სამეფოს სათავეში დააყენონ; პირველად, როცა ის მიიწვიეს მეფესთან მაშინვე მიიწვიეს ღირსი მამა პისკოპოც“⁴.

ნახიჩევანის ვიკარიუსი ფრანჩესკო პისკოპო პაპმა კლემენტე X-მ (1670-1676) ირანის შაჰის სულეიმან I-ის კარზე გაგზავნა. პაპის დავალებით მას უნდა მოეგვარებინა ნახიჩევანის კათოლიკეთა ვალისა და კათოლიკურ და გრიგორიანულ ეკლესიათა გაერთიანების საკითხები. შაჰმა მიიწვია პისკოპო. საზეიმო მიღებას ესწრებოდა ერეკლე ბატონიშვილი. სავარაუდოა, ცერემონიალის დროს, გაუჩნდა ერეკლეს იდეა ფრანჩესკო პისკოპოს საშუალებით შესულიყო რომის

¹ იქვე.

² იგულისხმება, სპარსეთის შაჰის კარზე.

³ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 95, 108, 120-121, 151-152; თამარაშვილი მ., ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, გვ. 427-428, 458-459, 566, შენ. 2.

⁴ ევროპული წყაროები საქართველოს შესახებ (XVII საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედი), გვ. 69.

ეკლესიის წიაღში¹. რომის პაპის სახით ბატონიშვილი შეიძენდა მოკავშირეს, რომელსაც შეეძლო გავლენა მოეხდინა შაჰზე. რგორც ვარაუდობს მ. პაპაშვილი, „კათოლიკობისადმი მიდრეკით მას შეიძლება სურდა შაჰისათვის, რომელიც სრულად იწყნარებდა იმპერიის ტერიტორიაზე კათოლიკე მისიონერებს, ეხვეწებინა, რომ ზურგი აქცია მართლმადიდებელ რუსეთს, ემხრობა ირანის კარის დასავლურ კურსს და თავისი გაკათოლიკებით მეტი სარგებლობის მოტანა შეუძლია შაჰის კარისათვის, ვიდრე გამუსლიმებით. საკუთრივ კი, კათოლიკობაზე გადასვლით ისევ ქრისტიანად რჩებოდა“².

ჯუზეპე ანტონიო რომანო ერეკლე ბატონიშვილს დაუახლოვდა მას შემდეგ რაც, მან ავადმყოფობისაგან განკურნა ბატონიშვილი და მისი მთელი კარი (დაახლოებით ასი ადამიანი) ერთი თვის განმავლობაში. მადლიერმა ერეკლემ ჯუსტინოს საქართველოში დასაბრუნებლად გზის ფული მისცა. გამგზავრების წინ პატრმა ერეკლეს „სამახსოვრო ბარათი“ დაუტოვა, რომელშიც ეწერა: „მისი სახელმწიფოს [საქართველოს] ერთ-ერთ პროვინციაში პაპის ტახტი ადგილობრივი ქრისტიანების სამსახურისათვის ფლობს სახლს, ვენახს და მიწას. ამ ქონების ჩვენთვის დაუბრუნებლობა მისი მთავრული ღირსებისათვის შეუფერებელი იქნებოდა“. ერეკლემ ხელსაყრელად ჩათვალა ესარგებლა შემთხვევით და ჯუსტინოს „გულთბილად“ უპასუხა: როცა თავისი ქვეყნის დასახელებულ პროვინციებს ფლობდა, მაშინ იქ მისიონერები არ იმყოფებოდნენ და ამდენად მას რაიმე ვაღდებულება არ ჰქონდა მათ წინაშე, მაგრამ მისიონერები თუ შაჰს ჩააგონებ-

¹ *Raguaglio del Viaggio fatto da'Padri dell'Oriente de'Predicatori, inviati della Sagra Congregazione de Propaganda Fide. Missionari Apostolici nella Tartarie Minore l'anno 1662. Aggiuntavi la nuova spedizione del P. Maestro Fra' Francesco Piscopo in Armenia e Persia. Napoli, 1695, pp. 311-328*

² *ევროპული წყაროები საქართველოს შესახებ (XVII საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედი), გვ. 62.*

ენ, რომ ერეკლეს თავის სამეფო დაუბრუნოს, მაშინ ის მათ დაუბრუნებდა ყველა ქონებას¹. ამასთანავე, ერეკლე ბატონი-შვილმა გამოთქვა სურვილი: „თუ აქ ორი ახალი მისიონერი ჩამოვა – ერთი ექიმი, მეორე ქირურგი, მაშინ ის თავისი სახლისა და კარისათვის წამლების შესაძენად მათ წელიწადში რეგულარულად 100 სკუდოს გადაუხდიდა. ამის შესახებ მას უნდა ჩვენს ბატონ პაპს მისწეროს“. ჯუსტინომ პასუხის გაცემისაგან თავი შეიკავა, უმჯობესად მიიჩნია დალოდებოდა შაჰის კარის გადაწყვეტილებას².

ვიდრე ერეკლე მტკიცედ იდგა მამაპაპათა სარწმუნოებაზე, შაჰმა სულეიმანმა მას შესთავაზა: „მოგცემ კახეთს, თბილისს, მთელს საქართველოს და ყოველივეს თურგიდან ვიდრე არაქსამდე, – ეს ირანის ერთი მეხუთედია. მე განიჭებ ისპანის დარაგის³ წოდებას და შენც იმდენსავე ჯამაგირს მოგცემ, რამდენსაც შაჰნავაზ-ხანს ვაძლევდი. მხოლოდ სთქვი: ერთია ალაჰი და მაჰმადი მისი წინასწარმეტყველი. სთქვი, რომ ღებულობ ჩვეენს რჯულს, რათა აღსრულდეს სიტყვა ჩემი, რათა არ მკიცხავდნენ გარემო სახელმწიფოთა მეფენი იმის გამო, რომ მიწა, რომელსაც ფლობენ მუსულმანები, მე ქრისტიანს ვუბოძე. ხოლო, როცა საქართველოში დაბრუნდები, იქ ირწმუნე ის, რაც გინდოდეს“⁴. მაგრამ ერეკლე I-მა უარი განაცხადა შეთავაზებულ წინადადებაზე. ამის შემდეგ იგი ორი წლის განმავლობაში საპყრობილეში გამოკეტეს, მან ვეღარ გაუძლო ცდუნებასა და ზეწოლას და საბოლოოდ აღი-

¹ იგულისხმება გორში თეათინელთა და ავეუსტინელთა ყოფილი ქონება.

² *ევროპული წყაროები საქართველოს შესახებ (XVII საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედი)*, გვ. 73-74

³ დარაგა – უმაღლესი ადმინისტრაციული პირი ირანში, ოლქის მმართველი, გუბერნატორი.

⁴ *Переписка на иностранных языках грузинских царей с Российскими государями от 1639 по 1770*, Санкт-Петербург, 1861, с. 101.

რა ისლამი, თუმცა გულით ის, როგორც მოღწეული ცნობებიდან ჩანს, ბოლომდე მართლმადიდებელ ქრისტიანად დარჩა.

რუსი დიპლომატი ივანე კაზარინოვი, როდესაც ირანიდან მოსკოვში დაბრუნდა, საელჩო პრიკაზში განაცხადა, „რომ ბატონიშვილი ნიკოლოზ დავითის ძე (ერეკლე I – გ.მ.) ქრისტიანული სარწმუნოებიდან განდგომის შემდეგ სულ ცხარე ცრემლითა ტირის, ჩუმად წმინდა ხატებს ინახავს და მათზე ლოცულობს, წირვასაც ისმენს გამუდმებით, მას ფარულად ბელორუსი-ლიტველი მღვდელი გაბრიელი ემსახურება... შაჰის უდიდებულესობას აუწყეს, რომ იგი უფლისწული, ჩუმად ქრისტიანულ წესს მისდევს და ამისათვის შაჰი მასზე ჯავრს იყრის ხოლმე...“¹.

საინტერესოა იერუსალიმის პატრიარქ დოსითეოს II-ის ეპისტოლე ერეკლე I-სადმი. როგორც ჩანს, მეფეს პატრიარქისათვის მიუწერია ქრისტიანობიდან თავისი განდგომის, ამის გამო სულიერი განცდისა და ამ ნაბიჯის გადადგმის არსებითი მიზეზების შესახებ. ერეკლეს პატრიარქისათვის ისიც უცნობებია, რომ ყველაფრის მიუხედავად, მაინც მართლმადიდებელ ქრისტიანად რჩებოდა. როგორც სხვა ცნობებიდან ირკვევა, ერეკლე სიმართლეს სწერდა იერუსალიმის პატრიარქს. ვახუშტი ბატონიშვილის გადმოცემით, „და ესე ერეკლე იყო ისპაანს ი-ღ წელსა, და არა უარჰყო ქრისტე, რამეთუ იყო აღზრდილი რუსეთს, რომელი წინაცა ვაკსენეთ. ამას შეუკრბნენ მის თანა მყოფნი კახნი და უმეტეს მოძღუარი მისი, მონაზონი ნაცვლიშვილი, და ესენი იტვროვიდნენ ცოდვასა მას, რათა დაუტეოს ქრისტე. ამისთვის გამაჰმადიანდა

¹ პაიჭაძე გ., რამდენიმე საბუთი რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის XVII საუკუნის მეორე ნახევარში // „საისტორიო მოამბე“, ტ. 27-28, გვ. 542-543.

ცოლშვილითა სრულიად და უწოდეს ნაზარ-ალიხან და წარ-
მოავლინეს ნიჭითა ქართლს მეფედ¹.

ერეკლე I-ის მოჩვენებითი გამუხლიმანება, როგორც ჩანს, საკმაოდ ცნობილი იყო და ეს იცოდა საქართველოს საქმეებში კარგად ჩახედულმა, ზემოსხენებულმა იერუსალიმის პატრიარქმა დოსითეოსმაც. მან ისიც კარგად იცოდა, რამ აიძულა ქართველი მეფე შეეცვალა სარწმუნოება და გარკვეულ რჩევასაც არ იშურებდა, რათა მას რჯულის ფორმალურად შეცვლის მიუხედავად კვლავ ეზრუნა ქრისტიანობისა და ეკლესიის საკეთილდღეოდ. მას სჯერა, რომ ერეკლემ გასაკიცხი ნაბიჯი გადადგა მხოლოდ ქვეყნის გადარჩენის სურვილით და იერუსალიმის პატრიარქს, როგორც ჩანს, სჯერა მისი გულწრფელობის. ამიტომაც, რომ დოსითეოსი ერეკლეს არიგებს ისე, როგორც პოლიტიკოსი, დიპლომატი და არა როგორც სულიერი მოძღვარი. პატრიარქი ერეკლესათვის გაგზავნილ ეპისტოლეში (დაახლ. 1700 წ.) ერეკლე I-ს სწერს: „გარემობამ გაიძულა შეეცვალა მამისეული და უწმინდესი რწმენა. მაგრამ შენ ხომ ეს ცუდი განზრახვით არ გააკეთე, არამედ გარკვეული მიზნით. მიაღწიე განზრახულ ჩაფიქრებული მიზანს, რისთვისაც შეიცვალე უწმინდესი რწმენა. მაგრამ ძალზე მტკიცედ გახსოვდეს ეს მიზანი და განუხრელად ესწრაფე მისკენ. შენი მიზანი იყო, რომ მოჩვენებით ყოფილიყავი სხვა რჯულისა, გულში კი მართლმადიდებელი ქრისტიანი, გარეგნული სახით მრავალი სიკეთისათვის მორიგებულებიყავი ურწმუნოებთან, შინაგანად კი ემსახურებოდე უფლის ეკლესიას, არ გაკლდეს მისი დიდება. როგორც მეფე დავითი გარბოდა საულისაგან და სურდა დასხლტომოდა გათების მეფეს². როკავდა იგი დაფით ხელში შერეკილივით,

¹ ვახუშტი ბატონიშვილი // ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 463.

² საულისაგან დევნილმა დავითმა თავი შეაფარა გათების მეფე აქიშთან. I მეფ., 21: 10.

რათა მოეტყუებინა ბიწიერი მეფე და არ დაღუპულიყო¹. მაგრამ სულით წმინდა და უმწიკვლო იყო, ერთი და იგივე დაგითი. როგორც ნაყამანი ხირიელი თხოვდა ელისეს ისრაელის მიწის გოჯის ოდენა ნაწილს² და მოხვეწებით ატყუებდა ცოდვილ მეფეს, ასევე შენო უგანათლებულესობავ, დაიცავი ის მიზანი, რომელიც შენ წინასწარ დაისახე. დაე, გარეგნულად იყო უცხოტომელი, მაგრამ გულში კი იყავ ღვთისმოსავი, არ დაგავიწყდეს შენი ხსნა, რომელსაც მეტად ვეღარ მოიპოვებ. შეინარჩუნებ რა მიზანს, ბევრი უნდა გააკეთო შენი გამართლებისათვის³.

შაჰმა ერეკლე 14 წლის განმავლობაში ირანში გააჩერა. 1688 წელს იგი ქართლის მეფედ დაამტკიცეს გიორგი XI-ის მაგიერ. 1691 წლიდან დაიწყო ხანგრძლივი ბრძოლა ტახტისათვის ახლად გამეფებულსა და გადაყენებულ მეფეებს შორის. გიორგი დამარცხდა და იძულებული გახდა ირანში წასულიყო, სადაც შაჰის ნდობა მოიპოვა და ქართლის ტახტი დაიბრუნა, ერეკლე კი კახეთის მეფე გახდა, მაგრამ შაჰმა იგი ირანში დაიბარა. ერეკლე I ირანში გარდაიცვალა 1703 წელს.

ერეკლეს მეუღლე ანა ჩოლოყაშვილი და ასული თავდადებული მართლმადიდებლები იყვნენ. ანამ ორჯერ იმოგზაურა იერუსალიმში და თავის დღენი მონაზონად დაასრულა მონასტერში 1716 წელს. მონაზონად შედგა, აგრეთვე, ერეკლეს ერთ-ერთი ასული მაკრინე, რომელმაც შემდეგში თავი

¹ 1 მეფ., 21: 14.

² წინასწარმეტყველი ელისეს მიერ მდინარე იორდანის წყლით კეთრისაგან განკურნებულმა არამის მეფის სარდალმა ნაყამანმა ელისეს სთხოვა: „მიეცეს შენს მორჩილს იმდენი მიწა, რამდენსაც წყვილი ვირი წაიდებს, რომ ამიერიდან უფლის გარდა სხვა ღმერთებს არ შესწიროს მსხვერპლი შენმა მორჩილმა“. 4 მეფ., 5:17.

³ მამისთვალისშვილი ე., საქართველო-იერუსალიმის ურთიერთობის ისტორიიდან, გვ. 213-214.

ისახელა, როგორც ქართული საეკლესიო საგალობლების შემქმნელმა და შემკრებმა¹.

დაბეჭდვით შეიძლება ითქვას, რომ გამუსლიმანებული ქართველი მეფეები გულით, სულით და საქმით მართლმადიდებელ ქრისტიანებად რჩებოდნენ, მიუხედავად იმისა, საჯაროდ თუ შეფარვით, რომელ რელიგიას აღიარებდნენ. ამაზე მეტყველებს მათი მოღვაწეობის ძირითადი მომენტები, რომელთა შესახებ მეტ-ნაკლებად ზემოთ უკვე ვილაპარაკე.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე და ევროპული წყაროების ცნობების კრიტიკული ანალიზი არ იძლევა იმის თქმის საშუალებას, რომ რადგან ვახტანგ V შაჰნავაზისის მემკვიდრეები და მართლმადიდებელი იერარქები მფარველობდნენ კათოლიკე მისიონერებს, თითქოს იმისი მაჩვენებელი იყოს, რომ ისინი ირანთან ურთიერთობის მოწესრიგების მიზნით მზად იყვნენ უარი ეთქვათ მართლმადიდებლობაზე და გადასულიყვნენ კათოლიკობაზე².

¹ ტატიშვილი ვლ., *ქართველები მოსკოვში*, გვ. 166.

² ტუხაშვილი ლ., *პოლიტიკური ვითარება XVIII ს. პირველ ოცეულში // საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. IV, თბილისი, 1973, გვ. 406-407.*

**იმერსალიმის პატრიარქი დოსითეოს II ნოტარა
დასავლეთ საქართველო-რუსეთის ურთიერთობაში
(XVII ს. დასასრული – XVIII ს. პირველი ათწლეული)**

დასავლეთ საქართველოს სამეფო-სამთავროების ურთიერთობა რუსეთთან განპირობებული იყო ოსმალეთის ძალადობისაგან თავდაცვისათვის საპირისპირო-საიმედო ძალის გამოწახვის ინტერესით.

XVII ს. დასასრულიდან XVIII ს. პირველ მეოთხედამდე, უფრო ზუსტად პეტრე I-ის მეფობის დროს რუსეთის სახელმწიფო იწყებს გაძლიერებას, თავისი სასიცოცხლო ინტერესებიდან გამომდინარე, იწყებს ბრძოლას თბილ ზღვებზე, კერძოდ, შავ და კასპიის ზღვებზე გასასვლელების მოპოვებისათვის. მაგრამ რუსეთი დასახული ამოცანის გადაწყვეტას ვერ შესძლებდა კავკასიაში დასაყრდენის მოპოვების გარეშე. მოცემულ პერიოდში შეიქმნა ისეთი საერთაშორისო სიტუაცია, როდესაც რუსეთი თავისი ეკონომიკური და სამხედრო რესურსების მობილიზაციის შედეგად წარმატებას მიაღწევდა, რაც საქართველოს პოლიტიკური ერთეულების მეთაურებს ოსმალეთისაგან ხსნის იმედს უსახავდა.

დასახული ამოცანის განხორციელების გზაზე, რუსეთის მთავარი დამაბრკოლებელი ძალა იყო ოსმალეთი. XVII საუკუნის შუა ხანებიდან ოსმალეთი განიცდიდა დაქვეითებას მიუხედავად იმისა, რომ იგი ჯერ კიდევ ფლობდა ვრცელ ტერიტორიებს აზიაში, ევროპასა და აფრიკაში, ახორციელებდა კონტროლს მნიშვნელოვან სავაჭრო გზებსა და სტრატეგიულ ადგილებზე. მიუხედავად ამისა, ის ძველი დიდების აღდგენას ვეღარ ახერხებდა, რადგან თვით იმპერიის შიგნით მიმდინარეობდა სახალხო გამოსვლები და დაპყრობილი ქვეყნების შეუპოვარი ბრძოლა თავისუფლებისათვის.

ოსმალეთისათვის შეიქმნა არახელსაყრელი საერთაშორისო ვითარება განსაკუთრებით ვენასთან განცდილი დამარცხების შემდეგ 1683 წელს. დასრულდა თურქების წინსვლა

ევროპაში. ამის შემდეგ ის ერთმანეთის მიყოლებით ჰკარგავს დაპყრობილ ტერიტორიებს.

1684 წელს ოსმალეთის იმპერიასთან საბრძოლველად შეიქმნა „წმინდა ლიგა“, რომელშიც შევიდა ავსტრია, პოლონეთი და ვენეცია, 1686 წელს მას შეუერთდა რუსეთი.

ამ პერიოდის საბრძოლო მოქმედებებიდან საქართველოსათვის მნიშვნელოვანი იყო პეტრე I-ის ლაშქრობები აზოვისათვის 1695-1696 წლებში. ეს იყო პეტრე I-ის მთავრობის პირველი სერიოზული საგარეო პოლიტიკური აქცია, აზოვისა და შავი ზღვებისაკენ გასასვლელის მოსაპოვებლად. აზოვის პირველი ლაშქრობა დაიწყო 1695 წლის გაზაფხულზე და დამთავრდა წარუმატებლად სექტემბერში. მარცხის მთავარი მიზეზები იყო ფლოტის უქონლობა და მომარაგების წყაროებიდან სიშორე. იმავე წლის შემოდგომიდან დაიწყო მზადება ახალი ლაშქრობისათვის. პირველ რიგში საჭირო იყო ფლოტის მშენებლობა. 1696 წლის მაისში რუსეთის 40-ათასიანმა არმიამ ალყა შემოარტყა აზოვს. 1696 წლის 19 ივლისს ციხესიმაგრე მომხდურებს დანებდა.

ოსმალეთსა და „წმინდა ლიგას“ შორის ზავის დასადგობად 1698 წლის ოქტომბერში კარლოვიცაში (სლოვენია) შეიკრიბა კონგრესი. რუსეთმა მოითხოვა შავი ზღვის სანაოსნო გზის გახსნა, რაზეც ოსმალეთმა უარი განაცხადა. მას შავი და აზოვის ზღვები შიდა ზღვებად ჰქონდა გადაქცეული. თურქეთის წარმომადგენელმა რუსეთის წარმომადგენელს განუცხადა, რომ შავი ზღვა და მისი სანაპიროები სულთანს ეკუთვნის და რუსეთის გემებს სულთანი შავ ზღვაში არ დაუშვებს, უცხო ქვეყნების გემები მაშინ ივლიან თავისუფლად შავ ზღვაში, როდესაც თურქეთის სახელმწიფო დაემხობა¹.

¹ Уляницкий В. В., Дарданеллы, Босфор и Черное море в XVIII веке, Москва, 1883, с. 26.

1699 წელს ოსმალეთსა და რუსეთს შორის შეწყდა ომი და ორი წლით დაიდო დროებითი ზავი. აზოვი დარჩა რუსეთს.

რუსებმა გახსნეს გასასვლელი სამხრეთით აზოვის ზღვისკენ, მაგრამ შავ ზღვაში გასვლა ვერ შეძლეს, რადგან მასთან დამაკავშირებელ ქერჩის სრუტეს აკონტროლებდნენ თურქები. პეტრე რომ დაწყებულ საქმეს ბოლომდე მიიყვანდა და შავ ზღვაში გავიდოდა, ჩანდა მისი ომისათვის სამზადისიდან, რაც პირველ რიგში გამოიხატა 1697-1698 წლებში პეტრე I-ის დიპლომატიური მისიაში (ე.წ. დიდი ელჩობა) დასავლეთ ევროპაში, რომლის მიზანი იყო მრავალმხრივი. აქედან ჩვენთვის საინტერესოა პეტრეს სურვილი მოეპოვებინა ევროპის სახელმწიფოების მხარდაჭერა ოსმალეთის წინააღმდეგ ომში. ელჩობის ერთ-ერთი მონაწილე იყო უფლისწული ალექსანდრე არჩილ II-ის ძე. პოლანდიაში ყოფნის დროს, პეტრე პირადად მიიწვია ინგლისის მეფე უილიამ III-მ. 1698 წლის დასაწყისში პეტრე სამ თანმხლებთან ერთად, მათ შორის იყო ბატონიშვილი ალექსანდრე, ამსტერდამიდან ინგლისში გადავიდა¹.

1698 წლის 20 ივნისს იერუსალიმის პატრიარქი დოსითეოს II ნოტარა (1669-1707) რუსეთის მეფე პეტრე I-ს სწერდა, რომ აღმოსავლეთში გავრცელდა ხმა მისი საზღვარგარეთ მოგზაურობის შესახებ და თითქოს ინგლისში ყოფნის დროს მან, პეტრემ იქაურ მეფეს განუცხადა, რომ 1700 წელს კონსტანტინოპოლის წმ. სოფიის ტაძარში წირვას გადავიხდით².

¹ Богословский М., Петр I. Материалы для биографии, т. 2 : Первое заграничное путешествие. Часть 1 и часть 2 : 9 марта 1697 – 25 августа 1698 г., Москва, 1941, с. 65-66.

² «Агличаня сказали нам и иное слово ссладкое делом и именем, сиреч, яко божественный самодержец северных стран сказал королю английскому, яко в лето 1700-е будет пяти молебен внутри святыя Софии». Каптерев Н. Ф., Сношения иерусалимского патриарха

ძნელია თქმა რამდენად შეეფერებოდა სინამდვილეს გავრცელებული ხმა, მაგრამ იგი, საქართველომდეც აღწევდა და ოპტიმისტურ განწყობილებას უქმნიდა ოსმალეთის წინააღმდეგ ბრძოლის ჟინით შეპყრობილ ქართველებს.

რუსეთის აქტიურობამ შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე, ბუნებრივია, მიიპყრო დასავლეთ საქართველოს სამეფოსამთავროების მეფე-მთავრებისა და, საერთოდ, პოლიტიკოსების, პირველ რიგში კი, მეფე არჩილ II-ის ყურადღება. იგი დარწმუნებული იყო, რომ ერთადერთი ძალა, რომელსაც შეეძლო თურქების ძალადობისაგან საქართველოს გადარჩენა, იყო რუსეთი. 1700 წლიდან არჩილი თავის ოჯახით და სხვა მრავალ ქართველთან ერთად საბოლოოდ დამკვიდრდა მოსკოვში და თვალს ადევნებდა რუსეთის საგარეო ურთიერთობებს. თუ გავითვალისწინებთ, რომ მეფე არჩილს საკმაოდ ჰყავდა მომხრეები და ერთგულნი იმერეთის სამეფოში, საფიქრებელია ისინი თავიანთი ყოფილი მეფისგან – არჩილისგან იღებდნენ ინფორმაციას პეტრე I-ის ოსმალეთთან ომისათვის მზადების შესახებ, რაც აუცილებლად გააჩენდა რუსეთიდან დახმარების მიღების იმედს. იმედს კიდევ უფრო აღვივებდა პატრიარქი დოსითეოსი, რომელიც ცდილობდა რუსეთ-ოსმალეთის ომში, რუსეთის მხარეს ჩაება დასავლეთი საქართველო. როგორც პატრიარქი პეტრე I-ს სწერდა, ოსმალეთთან სამხედრო დაპირისპირების დროს მას დაეხმარებოდნენ მეფე არჩილი, ბატონიშვილი ალექსანდრე და სხვა მრავალი ქართველი.

რუსეთთან საქართველოს დაახლოებისათვის მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა პატრიარქმა დოსითეოსმა. მან იცოდა, რომ რუსეთის სამეფო ხელისუფლება ცდილობდა თავისი გავლენის ქვეშ მოექცია საქართველო, რომელიც მისკენ

Досифей с русским правительством (1669-1707 гг.), Москва, 1891, с. 11.

მიისწრაფოდა მოლდავეთისა და ვალახიის მსგავსად. მოვლენების ამგვარი განვითარების მოსურნე იყო დოსითეოსიც, მაგრამ მას აწუხებდა კითხვა: რა მოხდება მას შემდეგ, როდესაც რუსეთი პოლიტიკურად დაიმორჩილებდა დასახელებულ ქვეყნებს. იგი დარწმუნებული იყო, რომ რუსეთისადმი პოლიტიკურად დამორჩილებას მოჰყვებოდა მათი ეკლესიების დამორჩილება მოსკოვის საპატრიარქოსადმი, რაც უზომოდ გაზრდიდა მის გავლენას აღმოსავლეთში და ამით დაზიანდებოდა აღმოსავლეთის საპატრიარქოები. დოსითეოსი ცდილობდა ასეთი მოქმედებისგან შეეკავებინა მოსკოვის პატრიარქი¹.

თუ გავითვალისწინებთ იმ მღვდვარე, ინტრიგებით აღსავსე, თურქების ბატონობისას ქრისტიანთა უფლებებისა და სიცოცხლის დაუცველობის მიძიმე პერიოდს, მაშინ გასაგები გახდება დოსითეოსის ეპისტოლეების პათოსი და მათ უკან დაეინახავთ იმ პატრიარქს, რომელსაც მთელი მოღვაწეობისას უაღრესად რისკიანი პოლიტიკური ხასიათის ნაბიჯების გადადგმა უხდებოდა. დოსითეოსისათვის უმთავრესი მართლმადიდებელი ქრისტიანებისა და ეკლესიის გადარჩენა იყო და ზნეობრივ კომპრომისზე წასვლა მას დიდ დანაშაულად არ მიაჩნდა. დოსითეოსი, რა თქმა უნდა, ამ მხრივ სრულიადაც არ იყო გამონაკლისი.

დოსითეოსის პიროვნული თვისებების გასაგებად განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მისი ეპისტოლარული მემკვიდრეობის შეწავლა. მოღწეულია მისი მრავალი ეპისტოლე გაგზავნილი რუსეთის მეფეებისა და პატრიარქებისადმი, ბალკანეთის სამეფო-სამთავროების პოლიტიკური მოღვაწეებისა და ქართველი მეფეებისა და იმერეთის კათალიკოსისადმი.

¹ Кантрев Н. Ф., *Сношения иерусалимского патриарха Досифея с русским правительством (1669-1707 гг.)*, с. 262.

დოსითეოსი ყოველთვის ითვალისწინებდა იმ მართლმადიდებლური ქვეყნების ხელისუფალთა შესაძლებლობებს, რომლებთანაც მას ჰქონდა ურთიერთობა.

მართლმადიდებლური სახელმწიფოების სათავეში, დოსითეოსის აზრით, უნდა ყოფილიყო მისი დროის ყველაზე ძლიერი მართლმადიდებლური სახელმწიფო – რუსეთი, რომლის საიდუმლო აგენტიც თვითონ იყო თითქმის 40 წლის განმავლობაში. ის თავისი ინფორმატორების საშუალებით აგროვებდა სამხედრო-პოლიტიკური ხასიათის ცნობებს და გადასცემდა რუსეთის ელჩებს კონსტანტინოპოლში ან სანდო ადამიანების ხელით აგზავნიდა პირდაპირ მოსკოვში. ზოგჯერ კურიერის როლში იყო მისი დისშვილი და მემკვიდრე, იერუსალიმის მომავალი პატრიარქი ქრისანტოსი (1707-1731). მაგრამ ისე არ უნდა გავიგოთ, თითქოს დოსითეოსი რუსეთის ხელისუფლებისათვის მხოლოდ ინფორმატორი იყო. მოსკოვში გაგზავნილ ცნობებს ყოველთვის ახლდა მისი განმარტებანი და მოსაზრებანი, ის მთავრობას აძლევდა რჩევებს და მითითებსაც. იგი ცდილობდა რუსეთის საგარეო პოლიტიკა წარემართა იმ მიმართულებით, რომელიც პატრიარქს მიაჩნდა სწორად. დოსითეოსს შემუშავებული ჰქონდა რუსეთის ოსმალეთის წინააღმდეგ ომის გეგმა და ცდილობდა რუსეთის სამხედრო ექსპანსია წარემართა სამხრეთით – შავი ზღვისპირეთისა და ბალკანეთისაკენ, რათა ეს დიდი მართლმადიდებლური სახელმწიფო დაეპირისპირებინა ოსმალეთის სახელმწიფოსათვის და ამ უკანასკნელის განადგურების შედეგად განთავისუფლებულიყო მისი სამშობლო – საბერძნეთი. ის რუსეთის მთავრობას განაწყობდა დასავლეთის სახელმწიფოების წინააღმდეგაც და ა.შ. დოსითეოსის რჩევები იმდენად მისაღები იყო რუსეთის ხელისუფლებისათვის, რომ პეტ-

რე I თავის სიგელებში დოსითეოსს მოიხსენიებდა როგორც „საყვარელ მამას და ჩვენს მწყემსს“¹.

დოსითეოსის ეპისტოლეებსა და „იერუსალიმის პატრიარქთა ისტორიაზე“ დაკვირვება ნათელს ხდის, რომ იერუსალიმის ეს ჭკვიანი პატრიარქი-პოლიტიკოსი დაინტერესებული იყო საქართველოსა და ირანს შორის ასატანი ურთიერთობის არსებობით. უფრო სწორად, რომ ვთქვა, ის მომხრე იყო ქართლისა და კახეთის სამეფოებს მოეთმინათ ირანის შაჰების პრეტენზიები. ქართველების ამგვარი დამოკიდებულება ირანის მიმართ, გარკვეული გაგებით, შეესაბამებოდა დოსითეოსის უმთავრეს პოლიტიკურ მიზანს: დაერაზმა მართლმადიდებლური სახელმწიფოები ოსმალეთის, მისი სამშობლო – საბერძნეთის დამმონებლის – ოსმალეთის წინააღმდეგ. დოსითეოსის აზრით, ანტიოსმალურ კოალიციაში შეიძლებოდა ჩაბმულიყვნენ არამართლმადიდებლური და არაქრისტიანული სახელმწიფოებიც კი. ერთ-ერთ ასეთ არაქრისტიანულ სახელმწიფოდ მოიაზრებოდა ირანი. ოსმალეთის წინააღმდეგ ბრძოლის შემთხვევაში, დოსითეოსი მნიშვნელოვან როლს უმზადებდა საქართველოსაც.

რუსეთის სამეფო კარზე, რომ სერიოზულად მსჯელობდნენ საქარველოსთან ერთად ოსმალეთის სახელმწიფოს წინააღმდეგ გამოსვლის შესახებ, ჩანს თანამედროვე წერილობითი წყაროებიდან. საინტერესო ცნობა შემოგვინახა ავსტრიის ელჩმა რუსეთში პლეიერმა 1702 წელს. მისი გადმოცემით, პეტრეს განზრახული ჰქონდა შვეციასთან ომის დამთავრების შემდეგ გემებით გამგზავრებულიყო საქართველოში და გაა-

¹ Кантрев Н. Ф., Характер отношений России православному Востоку в XVI-XVII столетиях, с. 304.

მეფებდა შვედების ტყვეობაში მყოფ ალექსანდრე არჩილის ძეს¹.

პეტრე თავისი დიპლომატების საშუალებით გაფაციცებით აგროვებდა დაზვერვით მასალებს პოტენციური მოწინააღმდეგის სამხედრო ტექნიკის, განსაკუთრებით სამხედრო საზღვაო ფლოტის, და შავი ზღვის იმ პორტების (მათ შორის დასავლეთ საქართველოს პორტებისა და მოხერხებული ყურეების) შესახებ, რომლებიც შეიძლებოდა რუსეთს გამოეყენებინა ოსმალეთთან ომის დროს.

ერთ-ერთი პირველი ასეთი რუს დიპლომატაგანი, რომელმაც მოიძია ცნობები, XVIII საუკუნის დასაწყისის ოსმალეთის იმპერიის საზღვაო პოტენციალზე და იმ პორტების შესახებ რომლებსაც ოსმალები აკონტროლებდნენ შავ ზღვაში, იყო რუსეთის ელჩი ოსმალეთის იმპერიაში, 1702-1714 წლებში, პეტრე ანდრიას ძე ტოლსტოი. მან საქართველოს შავი ზღვისპირეთის ნავსადგურებისა და სტრატეგიული ადგილების შესახებ ცნობები გადმოგვცა თავის „შავი ზღვის აღწერაში“. მისი ჩანაწერების მიხედვით, „რიზედან... იტალიური 50 მილის დაშორებით არის მდინარე ფასი, რომელიც ჩაედინება შავ ზღვაში. იქ არის გოლფა² და მოხერხებული

¹ Устрялов Н., История царствования Петра Великого, т. III, Москва, 1858, с. 519; ჩხატარაიშვილი ქ., საქართველოს სავარეო ურთიერთობათა ისტორიიდან (XVIII ს. პირველი მეოთხედი) // საქართველოს ფეოდალური ხანის ისტორიის საკითხები, II, თბილისი, 1972, გვ. 53.

² გოლფა (გერმ. გოლფ) – ყურე.

პორტი; შემდეგ არის სამეგრელოს გოლფა ანაკრა¹... იქ არის მოხერხებული პორტი სახელად პიკსონტა².

„იმ პორტიდან (რიზე-ე.მ.) თუ გაივლიან 200 იტალიურ მილს მივლენ სამეგრელოში. იქიდან თუ ვინმე მოისურვებს გასცუროს 49 მილი ჩრდილოეთის მიმართულებით, აღმოჩნდება... კიონიაშ³, კოლხიდის ქალაქში, სადაც იმყოფება გუბერნატორი. ძველ დროში ექვემდებარებოდა ივერიის [მეფეს], არის კურინ ხანის⁴ სატახტო ქალაქი. აქედან ყურეში შესულს შეხვდება მდინარე ფასისი, იბერიის ქვეყნის საზღვარი. არსებითად თვით მდინარე არის მოხერხებული პორტი... იმ მდინარეში შეიძლება მოთავსდეს მრავალი დიდი და მცირე ბასტიმენტი ყოველგვარი შიშის გარეშე. იმ მხარიდან თურქებმა ააგეს ახალი ქალაქი, რათა დაიცვან ის პორტი. შიშის გამო მათ იქ ჰყავთ 5 ანდატი მებრძოლი, ესე იგი 3 როტა⁵. იმ მდინარის ჩრდილოეთით ასი იტალიური მილის გაცურვის შემდეგ, არის ყურე და ევქსინოპონტი, მეგრული ქალაქი, რომელსაც ჰქვია დიაკრია. კავკასად წოდებული მთებიდან ჩამოედინება სამი დიდი მდინარე, რომლებიდან მცირე დაშორებით, იმ მდინარეებს შორის მდებარეობს ქალაქი სევას-

¹ ანაკრა – ანაკლია.

² პიკსონტა – პიკუნდა. Толстой П. А., Описание Черного моря, Эгейского архипелага и Османского флота, Москва, 2006, с. 86.

³ კიონია – სავარაუდოა, ქობულეთი.

⁴ კურინ ხანი – გურიელი.

⁵ იგულისხმება იანიხართა სამი როტა, რომელშიც, სავარაუდოა, იყო ათასამდე კაცი და მაშასადამე, XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში დასავლეთ საქართველოში უნდა ყოფილიყო დაახლოებით 3-3,5 ათასი კაცი. Джавелидзе Н.М. Взаимоотношения османской империи с Западной Грузией в 1-ой пол. XVIII. Автореф. к.и.н., Москва, 1986, с. 16-17.

ტოპოლი¹, სამეგრელოს [მთავრის] ანუ ლევანდ დიანას² სამფლობელოების დედაქალაქი, პორტის არსი მდგომარეობს ზემოხსენებული მდინარეების მოხერხებულ შესართავებში³.

„აქედან [ვასისიდან] კვალად შევბრუნდებით დასავლეთით და გავცურავთ 40-მდე იტალიურ მილს, სადაც იქნება კავკასიონის მთის განშტოება... იმ მთასთან არის აპასიკის⁴ პორტი, რომელსაც უწოდებენ პინზოტს⁵, თურქულად კი ეძახიან სოიკ-სუის, რაც ნიშნავს „ცივწყლიანს“. მახლობლად არის ძველი ბერძნების კომინებად წოდებულების, დიდებულად ნაშენები წმინდა სოფია და აპაზიის მფლობელის სატახტო ქალაქი. ხსენებულ ეკლესიაში წირავენ იბერიელები“⁶.

რა თქმა უნდა, ოსმალეთის ხელისუფალთ მხედველობიდან არ გამორჩებოდათ რუსი დიპლომატის დაზვერვითი საქმიანობა და ინტერესი შავი ზღვის პორტების მიმართ და შესაბამის დასკვნასაც გამოიტანდნენ. თურქები არცთუ უსაფუძვლოდ ვარაუდობდნენ, რომ რუსები, თუ ომს დაიწყებდნენ ოსმალეთის წინააღმდეგ, ისინი შეეცდებოდნენ საქართველოს პორტების გამოყენებას.

პეტრე I-ის საქართველოთი დაინტერესებით არჩილ II-ისა და მოსკოვის კოლონიის სხვა ქართველების გარდა, რო-

¹ სევასტოპოლი, სევასტოპოლისი – ასე უწოდებდნენ შუა საუკუნეებში ევროპელები ცხუმს (სოხუმი).

² ლევანდ დიანა – პ. ტოლსტოი უნდა გულისხმობდეს ლევან IV დადიანს.

³ Толстой П. А., Описание Черного моря, Эгейского архипелага и Османского флота, Москва, 2006, с. 104.

⁴ აპასიკი, აპასია – აფხაზეთი.

⁵ პინზოტი – პიტოუნტი, ბიჭვინტა.

⁶ Толстой П. А., Описание Черного моря, Эгейского архипелага и Османского флота, с. 104

გორც ითქვა, განსაკუთრებით ირჯებოდა იერუსალიმის პატრიარქი დოსითეოს II. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ რადგან ის დაინტერესებული იყო რუსეთის ოსმალეთის წინააღმდეგ ომით, დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრებს აწვდიდა ცნობებს რუსეთის სამზადისზე ოსმალეთის წინააღმდეგ ომის დასაწყებად. დოსითეოსის ასეთი მოქმედება, რომ სრულიად დასაშვებია, ამას მაფიქრებინებს თუნდაც ის, რომ მას ურთიერთობა ჰქონდა დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსთან გრიგოლ ლორთქიფანიძესთან (1696-1742). დოსითეოსი 1701 წლის სექტემბერში ადრიანოპოლიდან გაგზავნილი ეპისტოლეში კათალიკოს გრიგოლს საყვედურობდა: „შენ ბევრს გეწერ, მაგრამ ვინ გადაგვითარგმნის მას? თარჯიმანი არა გყავს. ათასჯერ მოგწერეთ, რათა გამოგვეზავნათ ერთი ბიჭი სასწავლებლად და თქვენთან მიწერ-მოწერისათვის, მაგრამ ეს არ გააკეთეთ...“¹

იმავე ხანებში, იმერეთისა და სამეგრელოს მსხვილმა ფეოდალებმა გრიგოლ კათალიკოსის, ევდემონ ქუთათელისა და ნიკოლოზ გენათელის თაოსნობით თურქების წინააღმდეგ ერთობლივი ბრძოლისა და ქუთაისის ციხის განთავისუფლების პირობა დადეს. ისინი ფიცით შეიკრნენ, რომ „დღეს შემდგომათ იმერეთის წახახდენად და ასაოხრებლად ჩვენ თათარს არც პირი მივსცეთ და ვინ იცის და თათარი ლაშქრით ჩამოვიდეს იმერეთის წახახდენად, ჩვენ არც მივიდეთ მასთან და უწინამძღროთ და არც მათი ვიწამოთ და ამ იმერეთის წახდენის საქმეზედ და კიდეცა ან ციხის აღება და წახდენა მართლის გულით მოვიჭირვოთ და არ უსუსტოთ ციხის აღების საქმე“². როგორც ვხედავთ, გრიგოლ კათალიკოსი 1701 წელს

¹ მამისთვალისშვილი ე., საქართველო-იერუსალიმის ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI-XVII სს), თბილისი, 2008, გვ. 219

² საქართველოს სიძველენი, I, მეორე გამოცემა, წიგნი I, თბილისი, 1920, გვ. 44-45; ჩხატარაიშვილი ქ., საქართველოს საგარეო ურთიერთობათა ისტორიიდან (XVIII ს. პირველი მეოთხედი), გვ. 52.

სათავეში ედგა იმერეთის მთავრების თურქების წინააღმდეგ კოალიციას. მართალია, წერილებში არაფერია ანტიოსმალური აჯანყებისათვის მზადების შესახებ, მაგრამ ასეთი მოლოდინი არც უნდა გვექონდეს, რადგან ასეთი შინაარსის წერილს ან გადაკერით ნათქვამსაც კი არავინ დაწერდა და არც შეინახავდა თურქების შიშით. ასეთი მოქმედება საბელისწერო იქნებოდა როგორც დოსითეოსის ისე მისი ადრესატებისათვის.

თურქების აშკარა გამოწვევა და დაუმორჩილებლობის დაუფარავად გამოხატვა იყო 1702 წელს იმერეთის გამგებლის გიორგი აბაშიძის მიერ უარის თქმა ოსმალებისათვის ხარკის მიცემაზე. იმერეთის სამეფოს ასეთი მოქმედება რუსეთიდან დახმარების მიღების იმედით, ოსმალეთის წინააღმდეგ აჯანყების დაწყებას ნიშნავდა¹. დასავლეთ საქართველოში არსებული ანტითურქული განწყობილების გამო იყო, რომ პ. ტოლსტოი პეტრეს სწერდა: თურქებს შიში აქვთ რუსეთის ხელმწიფის, რადგან ოსმალეთის შიგნით მრავლად არიან რუსი ხალხის ერთმორწმუნენი, რომლებსაც, თურქები თავიანთ მტრებად მიიჩნევენ².

პეტრე I-მა მოგვიანებით, როდესაც ოსმალეთის წინააღმდეგ ომისათვის ემზადებოდა, გაითვალისწინა რა ოსმალეთის და ავსტრიის იმპერიების მართლმადიდებელი მოსახლეობის განწყობილება, განიზრახა მათგან ჩამოეყალიბებინა სამხედრო რაზმები რუსეთის სამხრეთ საზღვარზე. 1711 წლის 3 (14) მარტს პეტრემ დუბროვნიკელ საბა ვლადისლავოვიჩ-რაგუზინსკთან ერთად შეადგინა სიგელი ჩერნოგორიელებისათვის, რომელიც გახდა ოსმალეთის მოსახლეობისათვის მიმართვის საფუძველი. ევროპის სახელმწიფოების მიბაძვით,

¹ იქვე.

² Арунова М. П., «Описание» П.А. Толстого как источник по истории Османской империи // Ближний и Средний Восток, Москва, 1968, с. 37.

პეტრეს უნდოდა შეექმნა მსუბუქად შეიარაღებული ჰუსართა რაზმები, რომლებშიც იქნებოდნენ სერბები, ქართველები, მოლდაველები და ვალახები. მათი თანდათან გაფართოვების შედეგად ჩამოყალიბდებოდა ჰუსართა პოლკები¹.

დოსითეოსი საკმაოდ კარგად იცნობდა საქართველოს საშინაო და საგარეო მდგომარეობას და დაჟინებით ცდილობდა პეტრე I დაერწმუნებინა თურქებთან ომში საქართველოს, განსაკუთრებით იმერეთის სამეფოს მნიშვნელობაში. 1705 წლის იანვარში ის პეტრე I-ს აცნობებდა, რომ განზრახული ჰქონდა საქართველოში წერილი მიეწერა და მალე, წმინდა პასხამდე, თავისი კაციც გაეგზავნა. „*იქაური მთავრები ჩვენი ნაცნობები და მეგობრები არიან, – სწერდა დოსითეოსი პეტრე I-ს, – ჩვენს მიმართ განმსჭვალულნი კეთილად და სიყვარულით. მაგრამ შეუძლებელია იქ მოიძებნოს რუსულის მცოდნე ადამიანები. მხოლოდ როცა ის კურთხეული კაცი, დიდებული ქართველი ბატონი, ბატონი არჩილი (არჩილ II – ე.მ.), რომელსაც ჰყავს რუსულის მცოდნე მრავალი საერო და სასულიერო (პირი – ე.მ.), ზოგიერთი მათგანი თარჯიმნად წავა, ყველაზე უფრო საგულისხმოა წავიდეს თვით ბატონი არჩილი, ან მისი ვაჟი, ბატონი ალექსანდრე*“².

დოსითეოსის ეპისტოლეც დაწერის დროისათვის, ე.ი. 1705 წელს, არჩილ II უკვე კარგა ხნის დასახლებული იყო მოსკოვში და ქართული საქმისთვის იღწვოდა. ალექსანდრე ბატონიშვილი კი შვედების ტყვეობაში იყო. დოსითეოსმა, ალბათ, კარგად იცოდა პეტრეს ზრუნვაზე თავისი მეგობრის და თანამებრძოლის ტყვეობიდან განთავისუფლებისათვის გატარებული ღონისძიებების შესახებ. ყოველივე ამის გათვალის-

¹ Белова Е. В., *Православные народы Австрийской и Османской империи в Прутском походе 1711 г.* // *Вопросы истории*, №10, Октябрь, 2009, с. 149-152.

² Кантерев Н. Ф., *Сношения иерусалимского патриарха Досифея с русским правительством (1669-1707 гг.)*, с. 54..

სწინებით მას იმედი ჰქონდა, რომ ვიდრე პეტრე ანტიოსმალურ კამპანიას დაიწყებდა, მანამდე ალექსანდრე განთავისუფლდებოდა. ისიც შეიძლება ვიფიქროთ, რომ გამოცდილი დიპლომატი დოსითეოსი, როდესაც პეტრეს სწერდა ანტიოსმალურ კამპანიაში ალექსანდრეს მონაწილეობაზე, ამით რუსეთის ხელმწიფეს აქეზებდა უფრო გაეაქტიურებინა მოლაპარაკება შვედებთან უფლისწულის განთავისუფლებისათვის. მაგრამ, როგორც ცნობილია, პეტრემ, დიდი მონდომებისა და კარლოს XII-სთან ხანგრძლივი მოლაპარაკების მიუხედავად, ალექსანდრეს განთავისუფლება ვერ შეძლო. როდესაც მძიმედ დაავადებული ბატონიშვილი ტყვეობიდან გაათავისუფლეს და რუსეთში ბრუნდებოდა, რიგაში გარდაიცვალა 1710 წელს. იმასთან დაკავშირებით, თუ რატომ ვერ შეძლო პეტრემ ბატონიშვილის განთავისუფლება, საინტერესო ვარაუდი გამოთქვა ქველი ჩხატარაიშვილმა: „სავარაუდებელია, რომ პეტრეს თურქეთზე გალაშქრებას ალექსანდრე არჩილის ძის ტყვედ ყოფნაც აფერხებდა. თუ ეს ვარაუდი სწორია, მაშინ შესაძლოა გასაგები გახდეს, თუ რატომ ამბობდა უარს ალექსანდრეს ტყვეობიდან გაათავისუფლებაზე (მიუხედავად მეტად ხელსაყრელი პირობების შეთავაზებისა) თურქეთის მოკავშირე შვედეთი. ხომ არ ერია ამაში თურქეთის დიპლომატთა ხელი?\"¹. რა თქმა უნდა, ოსმალეთის მთავრობას შეაშფოთებდა ის გავრცელებული ხმები, რომელზეც ზემოთ ითქვა, რომ პეტრე I-ს განზრახული ჰქონდა ალექსანდრეს გამეფება დასავლეთ საქართველოში.

დაუჯერებელია, რომ პატრიარქი დოსითეოსი ვიდრე ზემოხსენებულ წერილს პეტრე I-ს გაუგზავნიდა, მანამდე მას მოლაპარაკება და გარკვეული შეთანხმებაც არ ჰქონებოდა იმერეთის ყოფილ მეფე არჩილთან, რომელიც, რა თქმა უნდა, მნიშვნელოვან ინფორმაციას ფლობდა დასავლეთ საქართველოში.

¹ ჩხატარაიშვილი ქ., საქართველოს სავარეო ურთიერთობათა ისტორიიდან (XVIII ს. პირველი მეოთხედი), გვ. 65.

ლოს სტრატეგიული ადგილებისა და პორტების შესახებ. ის არა მხოლოდ თარჯიმნობას გაუწევდა რუსეთის ჯარის ხელმძღვანელობას, არამედ მას შეეძლო უადრესად ქმედითი დახმარება გაეწია მათთვის სხვადასხვა სახის რჩევებით.

XVIII საუკუნის დასაწყისის პოლიტიკურ პროცესებს თვალს თუ გადავაკვლავთ დავინახავთ, რომ პატრიარქი დოსითეოსი მთელი მართლმადიდებლური სამყაროს ამბოხებას აპირებდა ოსმალეთის იმპერიის წინააღმდეგ. 1702 წელს ბუქურეშტში შედგა საიდუმლო თათბირი, რომელშიც მონაწილეობდნენ კონსტანტინე ბრინკოვიანუ (დიდი ლოგოფეტი, ვალახიის გოსპოდარი), პატრიარქი დოსითეოსი და ვალახიის დიდებულები. მათ გადაწყვიტეს, რომ რუსეთ-ოსმალეთის ომის დაიწყების შემთხვევაში ბალკანეთის ხალხები აჯანყდებოდნენ თურქების წინააღმდეგ. მათი გადაწყვეტილების ძირითადი შინაარსი მდგომარეობდა შემდეგში: რადგან ბალკანეთის ხალხებს ოსმალეთის ბატონობისაგან განთავისუფლების იმედი რუსეთის დახმარებით ჰქონდათ, ისინი მზად იყვნენ ომის დასაწყისიდანვე დახმარებოდნენ რუსეთს. გადაწყვეტილებაში აღნიშნული იყო, რომ რადგან რუსეთ-ოსმალეთს შორის მშვიდობა არამყარი და არასაიმედო იყო, ამასთან ერთად ოსმალეთის სახელმწიფო იყო სუსტი და ეშინოდა რუსეთის. შეთქმულთა აზრით, რადგან თურქებთან ბრძოლის ხელსაყრელი პირობები შეიქმნა, რუსეთმა ზავი უნდა დადოს შვედეთთან და მთელი ყურადღერება ოსმალეთთან ომზე გადაიტანოს. მათ პეტრე I-თან ელჩი მიაავლინეს, რომელსაც რუსეთის ხელმწიფე უნდა დაერწმუნებინა, რომ ეხლა იყო ხელსაყრელი დრო, ოსმალეთთან ომის დასაწყებად. მათ პეტრეს თურქებთან ომის გეგმაც შესთავაზეს¹.

ოსმალეთის ხელისუფლება, რა თქმა უნდა, გულხელდაკრეფილი არ დაელოდებოდა მოვლენების განვითარებას და

¹ Семенова Л. Е. Русско-валашские отношения в конце XVII - начале XVIII в. Москва, 1969, с. 86-88.

გადაწყვიტა რუსებისათვის დაესწრო, ვიდრე ისინი ფლოტს შეიყვანდნენ შავ ზღვაში. აჩქარება აუცილებელი იყო იმის გამოც, რომ რუსეთისგან დახმარების მოიმედვ დასავლეთ საქართველო 1703 წელს აჯანყდა. თურქები დიდ ძალით შეიჭრნენ დასავლეთ საქართველოში და საბოლოოდ დაპყრობით დაემუქრნენ. მაგრამ ოსმალეთში ისეთი ამბები მოხდა, რომ სულთანი იძულებული გახდა საქართველოდან ჯარი გაეწვია¹.

¹ ჩხატარაიშვილი ქ., დასავლეთ საქართველო XVIII ს. პირველ ნახევარში // საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, IV, თბილისი, 1973, გვ. 455-459.

ზახტანბ VI-ის საბარქო პოლიტიკა და დიპლომატია

რამდენიმე შტრიხი პატრიარქ დოსითეოსის და ჯანიშინ ვახტანგ VI-ის ურთიერთობიდან

ვახტანგ VI-ის ჯანიშინობის დასაწყისის საბარქო ურთიერთობებში მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა იერუსალიმის ორთოდოქსულ საპატრიარქოს. განსჯის მთავარი საკითხი წმინდა ქალაქში ქართული მონასტრების საქართველოსათვის შენარჩუნება იყო. ქართლის მეფე გიორგი XI-მ, მისმა ძმებმა და დიდებულებმა მონასტრების დავალიანების დასაფარად საჭირო თანხა, რომელიც პატრიარქ დოსითეოს II-ს შუამავლობით უნდა დაეფარათ, მთლიანად გადაიხადეს. პატრიარქი ამას არაერთხელ აღნიშნავდა საქართველოსა და რუსეთში გაგზავნილ თავის წერილებში. მაგრამ იმასაც ამბობდა, რომ საქართველოდან წაღებულ თანხა არასაკმარისი აღმოჩნდა და იგი მისმა საპატრიარქომ შეავსო, ამას სწერდა ის მონასტრების ვალებისგან განთავისუფლებიდან ათი წლის შემდეგ. ქართული მონასტრების მომართ სხვა ისეთი ღონისძიებებიც გაატარა, რომლებითაც ისინი საპატრიარქოს იურიდიქციაში აღმოჩნდა¹.

ვახტანგმა, რა თქმა უნდა, მშვენივრად იცოდა იერუსალიმის ქართული მონასტრების ის განსაკუთრებული მნიშვნელობა რაც მათ საუკუნეების განმავლობაში ჰქონდათ ქართული კულტურისა და ქვეყნის საერთაშორისო პრესტიჟისათვის. მისთვის ამ საკითხის გარკვევას იმიტომაც ჰქონდა დიდი მნიშვნელობა, რომ იერუსალიმის ქართული ეკლესიების ვალებიდან განთავისუფლებისათვის მისმა მამა-ბიძებმა და დიდებულებმა დიდადი ფულადი და მატერიალური ხარჯი გა-

¹ მამისთვალისშვილი ე. საქართველო-იერუსალიმის ურთიერთობის ისტორიიდან, გვ. 118-151, 222-229.

სწიეს და 1685 წელს, მონასტრები დაიხსნეს. შემდეგში ქვეყანაში მშვიდობის შენარჩუნებისა და მისი თავდაცვისათვის იბრძოდნენ. ამას ემატებოდა ქვეყნიდან დიდი ხნით წასვლა და ირანის ინტერესებისათვის ბრძოლა. ყოველივე ამის გამო მათ თვალი ვეღარ მიაღვენეს იმას, თუ რა ხდებოდა იერუსალიმში ქართულ მონასტრებთან დაკავშირებით. ვახტანგმა, როგორც ჩანს, ჩაიბარა თუ არა ქართლის გამგებლობა, მაშინვე დაინტერესდა ამ საკითხით და პატრიარქ დოსითეოსის საპასუხო წერილებიდან ჩანს, რომ მან მკაცრად მოითხოვა ანგარიში იმის შესახებ როგორ დაიხარჯა საქართველოდან წადებული თანხა. დოსითეოსის წერილებში გარკვევით ჩანს ქართლის გამგებლის წინაშე თავის დაცვის მცდელობა, რაშიც დაგვარწმუნებს მისი წერილებიდან ამონარიდები ამ ნარკვევის დასასრულს.

იერუსალიმის წმინდა ადგილების საკითხის გარკვევისათვის ვახტანგ VI-ს ეპისტოლარული ურთიერთობა ჰქონდა იერუსალიმის ორ პატრიარქთან – დოსითეოს II-სთან და ქრისანთოსთან (1707-1731)¹. რადგან დასახელებულ პატრიარქებთან ვახტანგის ურთიერთობიდან პოლიტიკური საკითხები გვაინტერესებს, ამიტომ ვილაპარაკებ მხოლოდ დოსითეოსთან ურთიერთობაზე. როგორც დოსითეოსის წერილებიდან ჩანს, ვახტანგის ინტერესი სცილდებოდა იერუსალიმის ქართული მონასტრების საკითხის გარკვევას.

დასახელებული პატრიარქების საქართველოში გამოგზავნილი ეპისტოლებიდან გამოქვეყნებული იყო დოსითეოსის ექვსი ეპისტოლე. აქედან ორის ადრესატი ვახტანგ მეფეა. რათქმა უნდა, ვახტანგი და მისი წინამორბედი მეფეები დასახელებულ პატრიარქებს უგზავნიდნენ წერილებს, რომლებსაც დოსითეოსი ახსენებს სხვადასხვა დროს სხვადასხვა პიროვ-

¹ მესხი თ., *იერუსალიმის პატრიარქი ქრისანთოსი და საქართველო // ვორის უნივერსიტეტის ისტორიისა და არქეოლოგიის ცენტრის შრომათა კრებული, №15, 2017, გვ. 73-104.*

ნებებისათვის გაგზავნილ წერილებში: დოსითეოსი 1683 წელს მეფე არჩილ II-სათვის გაგზავნილ წერილში სხვათა შორის აღნიშნავდა: „*ლევან ბატონიშვილისგან წერილი მომივიდა, რომელიც ამა წლის (1681 წ.) დეკემბრის თვეშია დაწერილი...*“; დოსითეოსი დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსს მიმართავს: „*შენ ბევრს გეწერ...*“; „*უგანათლებულესო მეფე ვახტანგ! გვეკითხები და ითხოვ...*“¹ მაგრამ, როგორც აღინიშნა, ჯერჯერობით საქართველოდან გაგზავნილი არც ერთი წერილია მიკვლეული და, სავარაუდოა, მათი მიკვლევა ვერასოდეს მოხდება. ამის თქმის საფუძველს იძლევა ისევე დოსითეოსის ერთი წერილი (1704 წ. 18 მაისი), რომელსაც იგი რუსეთის ელჩს სტამბოლში, პ. ტოლსტოის, სწერდა: „*ყველა დიდი თუ პატარა წერილი, რომლებიც გამოგვიგზავნეთ, ვაჟანადგურეთ და აღარც ერთი გვაქვს. ჩვენც ამას ვთხოვთ: თუ შენახული ვაქვთ ჩვენი რაიმე წერილი, ყველა დაწვით, არც ერთი არ შეინახოთ, რადგან არ ვიცით, რას მოიტანს დრო. თუ აქაური წყულები რამეს იეჭვებენ, მოულოდნელად გაჩხრეკენ და წერილებს წაიღებენ... ასე მოექცნენ ქართველ ელჩს. მოულოდნელად დაესხნენ და მისი ყველა წერილი წაიღეს*“². სავარაუდოა, დოსითეოსმა რუსეთის ელჩის წერილებთან ერთად გაანადგურა სხვა წერილებიც და, მათ შორის, იყო საქართველოდან გაგზავნილი ქართული დედნები და მათი ბერძნულ ენაზე თარგმანებიც. მას რომ საქართველოდან მრავალი წერილს უგზავნიდნენ, ჩანს იქიდანაც, რომ ის თავის ერთ-ერთ ეპისტოლეში, როგორც ზემოთ ითქვა, დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსს გრიგოლ ლორთქიფანიძეს საყვედურობდა: „*შენ ბევრს გეწერ, მაგრამ ვინ გადაგვითარგმნის*“³. სამწუხაროდ, დოსითეოსი არ აღნიშნავს, რო-

¹ *მამისთვალისშვილი ე., საქართველო-იერუსალიმის ურთიერთობის ისტორიიდან, გვ. 207, 219, 223.*

² *Каптерев Н. Ф., Сношения иерусалимского патриарха Досифея с русским правительством (1669-1707 гг), Москва, 1891, с. 236.*

მელ ქართველ ელჩს ჩამოართვეს თურქებმა წერილები ან როდის მოხდა მოთხრობილი ამბავი.

იერუსალიმის პატრიარქ დოსითეოსთან ურთიერთობისას ვახტანგ მეფე ითვალისწინებდა მის საერთაშორისო გავლენას. იცოდა, რომ მართლმადიდებელი ქვეყნების მეთაურები და პოლიტიკოსები გარკვეულ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ მის პოლიტიკურ მოსაზრებებს და კიდევ ითვალისწინებდნენ. განსაკუთრებით აღსანიშნავია პატრიარქ დოსითეოსის გავლენა რუსეთის საშინაო და საგარეო პოლიტიკაზე¹. მეტ-ნაკლებად შესწავლილია ქართველი მკვლევარების მიერ მის ეპისტოლარულ და ისტორიოგრაფიულ მემკვიდრეობაში შემონახული ცნობები საქართველოს შესახებ².

¹ *Матченко О., Досифей, патриарх иерусалимский и его время. Из душеполезного чтения 1878 года, Москва, 1878; Каптерев Н. Ф., Сношения иерусалимского патриарха Досифея с русским правительством (1669-1707 гг.), СПб., 1896; Каптерев Н. Ф., Господство греков в иерусалимском патриархате с первой половины XVI до половины XVIII века // Богословский вестник, СПб., 1897, май; Каптерев Н.Ф., Характер отношений России православному Востоку в XVI-XVII столетиях, Москва, 1914; Померанцев И., Иерусалимский патриарх Досифей II (1669-1707) // СИППО, 1908; ჩხატარაიშვილი ქ., საქართველოს საგარეო ურთიერთობათა ისტორიიდან (XVIII ს. პირველი მეოთხედი) // საქართველოს ფოლკლორის ხანის ისტორიის საკითხები, II, თბილისი, 1972, გვ. 48, 50, 54-55, 60-64, 67; მამისთვალეიშვილი ე., საქართველო-იერუსალიმის ურთიერთობის ისტორიიდან, გვ. 65-75.*

² *Досифей патриарха Иерусалимского история епископии горы Синая // Материалы для истории архиепископии Синайской Горы. Перевод с греческого И. И. Латышева, ППС, вып. 58-й, 2-я половина, СПб., 1909; Журнал Народного Просвещения, 1943, № 2, 12; თაყაიშვილი ე., რას შეიცავდა ეგრეთ წოდებული აფხაზეთის ისტორია ბავრატ მეფისა, რომლითაც უსარგებლნია იერუსალიმის პატრიარქს დოსითეოსს თავის იერუსალიმის პატრიარქების ისტორიაში // ძველი*

დაეუბრუნდეთ დოსითეოსის მიერ ვახტანგისათვის გაგზავნილ სიგელებს. როგორც ჩანს, ისინი დაიწერა ვახტანგ მეფის წერილის/წერილების საპასუხოდ.

პატრიარქ დოსითეოსის მთავარი საზრუნავი, როგორც მისი საქართველოში გამოგზავნილი ექვსი ეპისტოლედან ჩანს, საქართველოდან შესაწირავის უდანაკარგოდ, დიდი რაოდენობით და რეგულარულად წაღება იყო. იმავე დროს პატრიარქი დოსითეოსი გამოსთქვამდა მოსაზრებებს ქართველი ადრესატების მიერ დასმულ სხვადასხვა კითხვებზე. ამჯერად შევჩერდები დოსითეოსის უკანასკნელ V და VI ეპისტოლეებზე, რომლებიც დათარიღებულია 1706 წლის ივნისითა და ივლისით.

ივნისის ეპისტოლედან ვიგებთ, რომ ვახტანგს აინტერესებდა პატრიარქის აზრი, როგორ უნდა გაგრძელებულიყო ქართლის სამეფოს ურთიერთობა ირანთან, როდესაც ეს უკანასკნელი მუდმივად ითხოვდა ხარკის სახით ქრისტიანი ახალგაზრდების გაგზავნას ირანში. ყურადღებას იქცევს ვახტანგის მიერ კითხვის ფორმულირება. კითხვა ისეა დასმული, რომ კარგად გამოჩნდეს თავისი სამეფოს გაჭირვებით შეწუხებული მეფის საზრუნავი, როგორმე გადაარჩინოს თავისი ქრისტიანი თანამემამულე ქვეშევრდომები ირანში გაგზავნისა და იქ გარდაუვალი გამაჰმადიანებისგან. კითხვაში

საქართველო, II, განყ. III, თბილისი, 1913, გვ. 54-56; ლორთქიფანიძე მ., „აფხაზთა მეფეთა დივანის“ და იერუსალიმის პატრიარქ დოსითეოსის შრომაში აფხაზთა მეფეების შესახებ არსებულ ცნობათა შედარებისათვის // თსუ შრომები, 328, ისტორია, არქეოლოგია, ხელოვნებათმცოდნეობა, ეთნოგრაფია, თბილისი, 1999, გვ. 80-84; ტივაძე თ., იერუსალიმის პატრიარქის დოსითეოსის წერილი საქართველოს შესახებ // ქართული წყაროთმცოდნეობა, III, თბილისი, 1971; მამისთვალისშვილი ე., საქართველო-იერუსალიმის ურთიერთობის ისტორიიდან, გვ. 59-229.

ჩანს, რომ ვახტანგი ეკითხება პატრიარქს, მართლმადიდებელთა სულიერ წინამძღოლსა და პოლიტიკურ მოღვაწეს, რომლის ავტორიტეტს აღირებს და ენდობა. დოსითეოსის პასუხობს შემდეგნაირად: „უვანათლებულესო მეფე ვახტანგ! გვეკითხები და ითხოვ დარიგებას: „რადგან ირანის შაჰი ყველა მხრიდან ქრისტიანებს ითხოვს, მიჰყავს და თავის სარწმუნოებაზე მოაქცევს, ამიტომ მეც ვაგროვებ და ვუგზავნი. სხვანაირად არ შეიძლება, რადგან შაჰი ივერიიდან სწორედ ასეთ ხარკს ითხოვს. თუ მრავალს არ გაეუგზავნით, მაშინ გაჩადდება ომი და ხიფათში ჩაცვივდება ივერიის ყველა ქრისტიანი“: ასეთია შენი შეკითხვა! – და ითხოვ რაიმე საკანონოს (ეპიტიმას¹), რათა ღვთის წინაშე ცოდვილი არ დარჩე“.

დოსითეოსის პასუხში გამოსჭვივის, რომ ის ითვალისწინებს ქართლის სამეფოს სისუსტეს ირანთან შედარებით. მისი აზრით, ქართლის გამგებელმა უნდა გამოიჩინოს დიპლომატია და მოახერხოს, რომ გასცეს რაც შეიძლება ნაკლები მსხვერპლი. ამიტომ: „ჩვენი პასუხი ასეთია: რადგან ამ ხარკის არ მიცემა უკვე შეუძლებელია, ამიტომ საჭიროა, რაც შეიძლება ნაკლები ქრისტიანი გაიგზავნოს. იმავე დროს ამ ხარკით შაჰს უნდა დაუმტკიცოს ერთგულება, მხოლოდ ისე, რომ არ გაიზარდოს გასაგზავნი ადამიანების რაოდენობა. თუ ქართლის გამგებელი შეწყვეტს ამ ჩვეულებას, სხვა მაინც აღადგენს. ცხადი იქნება, რომ იგი ამას აკეთებს თავის ნებით, რაც მომაკვდინებელი ცოდვაა. რა ფორმითაც არ უნდა გასცე ქრისტიანები, მაინც ცოდვად ითვლება. „წმ. მამები ეპიტიმას ადებენ არა მხოლოდ შეგნებული მკვლელობისათვის, არამედ უნებურისთვისაც...“²

¹ ეპიტიმია (ძველ ბერძნულად სასჯელი) – მორალურ-გამასწორებელი სასჯელი, რასაც სულიერი მამა დაადებს მორწმუნე საეროებს. საჯელი შეიძლება იყოს ხანგრძლივი მარხვა, ლოცვა...

² მამისთვალისშვილი ე., საქართველო-იერუსალიმის ურთიერთობის ისტორიიდან, გვ. 223.

დოსითეოსი ქართლის გამგებელს, ვახტანგს, ერთ მნიშვნელოვან დარიგებას აძლევს: „ყველა ქრისტიანი სამოქალაქო მმართველი მეფეც უნდა იყოს და არქიელიც. ის მეფეა, როცა სამართლიანად განაგებს სამოქალაქო საქმეებს, არჩევს სამართალს, ერიდება მტაცებლობას, ანგარებას და უსამართლო სიკვდილს და ა.შ. და ა.შ. ის არქიელია, როცა საეკლესიო საქმეებში ეხმარება არქიელებს, მღვდლებს და ბერმონაზვნებს, ეკლესიებს, მათ სამოქალაქო საქმეებში ჩარევის ნებას არ აძლევს, არამედ ეკლესიებსა და ქრისტიანებზე მზრუნველობისათვის წარმართავს...“¹.

დოსითეოსისთვის მიუღებელი იყო ლათინი პატრები და გრიგორიანელები ყველგან და, რა თქმა უნდა, საქართველოშიც, განსაკუთრებით მიუღრებელი იყო კათოლიკური სარწმუნოების პროპაგანდა. მისი აზრით, საშიში იყვნენ ლათინი მღვდლები, სომხებს კი, როგორც პატრიარქი განმარტავს, მხოლოდ თავიანთი საქმე აინტერესებდათ, მართლმადიდებლები მათგან შევიწროებას არ განიცდიდნენ

პატრიარქ დოსითეოსს მიზანშეწონილად მიაჩნდა რადიკალური ზომების გატარება კათოლიკების მიმართ საქართველოში. იგი მიმართავს ვახტანგს: „მხოლოდ ერთ მოწყალებას გთხოვთ: ჩამოართვით ლათინ ბერებს ეკლესიები და ჩამოიშორეთ თქვენგან. იერუსალიმში ლათინები ცდილობდნენ ჯვრის მონასტერი აგარიანებისაგან ეყიდათ, ისინი მთელს ფრანკთა ქვეყანაში არც ერთ მართლმადიდებელ მღვდელს არ აწირვინებენ, თუ პაპს არ მოიხსენიებს. მაშ, ქართლში წირვა-ლოცვის დროს რატომ მოიხსენიებენ პაპს და არა კათალიკოსს? ვარეკეთ ლათინი ბერები თქვენგან“².

1706 წლის ივლისის ეპისტოლეში დოსითეოსი მსჯელობს იერუსალიმის ქართული ჯვრის მონასტრის ვალებიდან განთავისუფლებისათვი დოსითეოსის გიორგი XI-ის, მი-

¹ იქვე, გვ. 224-225.

² იქვე, გვ. 225-226.

სი ძმა ლევანის და პატრიარქ დომენტი III-ის შეთანხმებაზე, ქართული მხრიდან ყველა საჭირო თანხის გადახდასა და დოსითეოსის მიერ გაწეულ შრომაზე ქართული მონასტრების ვალებიდან განთავისუფლებისათვის. მიღწეული შედეგიდან გამომდინარე, დოსითეოსი აცხადებს: ივერიელებს „*გუბრუნებთ როგორც წმ. ჯვრის მონასტერს, ისე სხვებსაც, როგორცაა: წმინდა ნიკოლოზის, წმ. თევდორეს, წმ. ბასილის, წმ. ანას და ებრაული წმ. გიორგის [მონასტრები], ვალების გარეშე და ყოველმხრივ თავისუფალს. არც ჩვენ და არც ჩვენ შემდგომი წმ. ქალაქ იერუსალიმის წმინდა პატრიარქები, არც ერთი წმინდა საფლავის მამა და ნაცვალი, არ მოვითხოვთ ფულს ივერიელთაგან, არც ბევრს არც ცოტას, არც იმის სანაცვლოს, რაც ჩვენ მივეცით ვალების და პროცენტების დასაფარავად, არც იმისათვის, რაც ჩვენ შეეწირეთ განახლების, ხოჯეტების, ბრძანებების, ხატიშერიფების და სხვა ხარჯებისათვის. დაე, მათი მონასტრები თავისუფალი იყოს ყოველი მოთხოვნის, ყოველი ვალის და ყოველი შემაწუხებელი მოთხოვნებისაგან და ქრისტესმოყვარული ივერიელები სრული ბატონ-პატრონები იყვნენ*“¹. ეპისტოლე მთავრდება დოსითეოსის მიმართვით იმათ მიმართ, ვინც აღიარებენ და ვინც შეეწინააღმდეგებიან პატრიარქის მიერ მიღებულ ქართულ მონასტრებთან დაკავშირებულ გადაწყვეტილებას².

პატრიარქ დოსითეოსის მიერ იერუსალიმში ზოგიერთ სიწმინდეებზე, განსაკუთრებით წმინდა ჯვრის მონასტერზე, ქართველთა უფლებების აღიარება ვახტანგ VI-ის მიერ იერუსალიმის საპატრიარქოს მიმართ გატარებული სწორი და სამართლიანი პოლიტიკის შედეგი იყო. დოსითეოსს ვახტანგის მიერ წაყენებული არგუმენტებისათვის წინააღმდეგობის გაწევა არ შეეძლო. ის როგორც შორსმჭვრეტელ პოლიტიკოსი და დიპლომატი ითვალისწინებდა თავისი დროის საერთაშორისო

¹ იქვე, გვ. 227-228.

² იქვე, გვ. 228-229.

ურთიერთობებს და ხელს არ აძლევდა საქართველოს საერთაშორისო ავტორიტეტის შელახვა იმ დროს, როდესაც თითქმის ყველა მართლმადიდებელი ქვეყანა ოსმალეთს უპირისპირდებოდა. ამიტომ იყო, რომ მან ქართველობას, როგორც მისი ეპისტოლეებიდან ჩანს, დე იურე შეუნარჩუნა იერუსალიმის ქართულ სიწმინდეებზე მფლობელობა. ხელთ რომ გვქონებოდა ვახტანგ VI-ის წერილები დოსითეოსისადმი, რომლებიც, საფიქრებელია, დაწერილი იყო ულტიმატუმის ტონით (ამიტომ უნდა იყოს დოსითეოსი თავის მართლების პოზიციაში), მაშინ გავიგებდით მეფის იმ არგუმენტებს, რომლითაც იგი იცავდა საკუთრებას და უფლებებს იერუსალიმის ქართულ სიწმინდეებზე. პატრიარქ დოსითეოსის მემკვიდრე პატრიარქმა ქრისანტოსმა ყველაფერი გააკეთა იმისათვის, რომ ბიძის, დოსითეოსის მიერ ვახტანგ VI-სთან ურთიერთობაში „დაშვებული შეცდომები“ გაესწორებია. იგი ქართულ მხარეს ედავებოდა იმაში, რაშიც არავითარი ბრალი მიუძღვოდა, კერძოდ იმ დამატებით თანხებში, რომელიც იერუსალიმის საპატრიარქომ გადაიხადა დამატებით (?), ქართულ მხარესთან შეთანხმების გარეშე.

პატრიარქი დოსითეოს II-ს ვახტანგთან მიმოწერისას არ გამორჩენია თავისი აზრი გაეზირებინა ისეთ უმნიშვნელოვანეს საკითხზე, როგორიც იყო ლათინი მისიონერების ყოფნა საქართველოში. იგი განსაკუთრებით მკვეთრად აყალიბებს თავის პოზიციას ვახტანგ VI-სთვის გაგზავნილ წერილში (1706 წ.), რომელშიც, შეიძლება ითქვას, მოცემულია ქართლის სამეფოში მოღვაწე კათოლიკე პატრების დანაშაულებრივი საქმიანობის დახასიათება და მათი განდევნის მოთხოვნა. მისი ეს მოთხოვნა ჩამოყალიბებულია ოთხ მუხლად. ესენია: 1. მოთხოვნა ლათინი მღვდლების თბილისიდან განდევნისა თუნდაც იმიტომ, რომ *ისინი აცდუნებენ ქართლის სამეფოში მცხოვრებ სომხებს, ჰყოფენ მათ ორად და აპირისპირებენ ერთმანეთის წინააღმდეგ* (საყურადღებოა, რომ იერუსალიმის პატრიარქი ასეთ შემოფოტებას არ გამოსთქვამს ქართ-

ველებს გამო, რაც საგულისხმოს ხდის, რომ მათ გაკათოლიკების საშიშროება არ ემუქრებოდათ); 2. ისინი უნდა განიდევნონ იმიტომ, რომ რომში გაგზავნილ წერილებში *ცილს სწამებენ მართლმადიდებლებს, თითქოს მათ კათოლიკობა აღიარეს, რაც ასევე ცილისწამებაა ქართული ეკლესიის მიმართ*. ამავე დროს ისინი, საერო სიბრძნით აღჭურვილნი და მჭერმეტყველნი ხალხს ატყუებენ, რაც გამოიხატება წმ. წერილის მცდარად ახსნასა და წმ. მამების ღვაწლის დამახინჯებით განმარტებაში; 3. კათოლიკე პატრებმა საქართველოში, რომ ფეხი მოიკიდეს, რაც პირველ რიგში გამოიხატა მათთვის ეკლესიების მიცემაში, ბრალი მიუძღვის ვახტანგ VI-ის პაპს თეიმურაზ I-ს. ეს შეცდომა უნდა გამოასწოროს ვახტანგმა; 4. გიორგი XI-ს დოსითეოსისათვის უანდერძია, რომ ჯვრის მონასტრის ვალებიდან განთავისუფლების შემდეგ ლათინებს ეკლესიებს ჩამოართმევდა, სახელდობრ, თბილისის ეკლესიას მისცემდა ჯვრის ილუმენს (ჯვარისმამას), ხოლო გორელი კათოლიკების ეკლესიას კი სომხებს. ამასთან ერთად, ქართლის მეფე პატრიარქს დაპირდა ლათინი ბერების ქართლიდან გარეკვას. პატრიარქ დოსითეოსის აზრით, მეფე გიორგი XI-ის ანდერძის შესრულება ვახტანგის ვალია. ამავე მუხლში ჩამოთვლილია, აგრეთვე, ლათინების ისეთი დანაშაულებები, როგორც იყო, მაგალითად, მათ მიერ იერუსალიმში ჯვრის მონასტრის ხელში ჩაგდების მცდელობა; სერიოზული ბრალდება იყო ისიც, რომ არც ერთ კათოლიკურ სახელმწიფოში მართლმადიდებელ მღვდელს წირვის უფლებას არ მისცემდნენ, თუ ის პაპს არ მოიხსენიებდა. საქართველოში კი, პატრები წირვა-ლოცვის დროს მოიხსენიებენ მხოლოდ პაპს, ქართველთა კათალიკოსს კი არა. დოსითეოსი თავის ეპისტოლეს ამთავრებს მოწოდებით, რომელშიც სრულად გამოხატავს თავის დამოკიდებულებას კათოლიკებისა და რომის პაპის მიმართ. ის ვახტანგსა და ქართველ მართლმადიდებლებს მიმართავს: *„გარეკეთ ლათინთა ბერები თქვენგან... ესენი... პაპისტები, რომლებიც ერთ*

უწმინდურ და ცოდვილ ადამიანს დედამიწაზე მეორე ღმერთს უწოდებენ. მათ დაღუპეს მართლმადიდებელთა საუფლო¹.

წყაროების უქონლობის გამო ძნელია თქმა იმისა, როგორი ზემოქმედება მოახდინა დოსითეოსის ეპისტოლემა ვახტანგ მეფეზე, ან მას როგორი ურთიერთობა ჰქონდა კათოლიკე პატრებთან ირანში გამგზავრებამდე, ე.ი. 1703-1712 წლებში.

ვახტანგ VI-ის ირანთან და რუსეთთან ურთიერთობის გაკვეთილები

XVII საუკუნის ბოლო ოცეულში ქართლის სამეფოში არსებულმა პოლიტიკურმა დაძაბულობამ, ირანის განუწყვეტელმა ზეწოლამ (მეფეები ფაქტიურად ვეღარ მეფობდნენ, მუდმივად ირანის იმპერიის ინტერესებისათვის იქნევდნენ ხმალს) და ლეკების თავდასხმებმა სამეფო ეკონომიკურად და პოლიტიკურად დაასუსტა. ირანის ჯარის სარდლად ყანდაპარში გაგზავნილმა გიორგი XI-მ შაჰთან შეთანხმებით გამგებლად (ჯანიშინად, იმ პირობით, მას კვლავაც შეეძლო ტახტის დაკავება) დატოვა თავისი ძმისშვილი ვახტანგი, რომელიც შემდეგში ქართლის მეფე ვახტანგ VI-ის სახელით მეფობდა.

ზოგად ხაზებში ცნობილია, რომ აღმოსავლეთი საქართველო სეფიანთა ირანის ვასალი იყო, რაც პირველ რიგში გულისხმობდა მის პოლიტიკურ კავშირს სიუხერენტან, მაგრამ ძნელია საქართველო-ირანის ურთიერთობა სეფიანთა დინასტიის ბოლო პერიოდში ზუსტად ჩამოვაყალიბოთ, რაში მდგომარეობდა ეს პოლიტიკური კავშირი.

XVIII საუკუნიდან ირანის იმპერიაში წინა საუკუნეებთან შედარებით თითქოს რელიგიური მომენტი აღარ განსაზღვრავდა სხვა სახელმწიფოებთან ურთიერთობის შინაარსს,

¹ *მამისთვალისშვილი ე., საქართველო-იერუსალიმის ურთიერთობის ისტორიიდან, 224-226.*

მაგრამ ქართლის ვალის ოფიციალურ მაჰმადიანობას შაჰის კარი მაინც სერიოზულ მნიშვნელობას ანიჭებდა: „ქართლის მმართველის მაჰმადიანობა იმას ნიშნავდა, რომ ირანი „გურჯისტანს“ თავის პროვინციად განიხილავდა; თუმცა ქართლის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ამას არსებითი ცვლილება არ მოუტანია. აღმოსავლეთ საქართველოსადმი ასეთი პოლიტიკით ირანი აშკარად უპირისპირდებოდა რუსეთისა და ოსმალეთის მიზნებს ამ ქვეყანაში. გარდა ამისა, „გურჯისტანის“ „ქრისტიანიზმი“, რასაც ირანი საქართველოში რუსული ორიენტაციის გამარჯვებად მიიჩნევდა, გამოიწვევდა ირანში სხვა ქრისტიანთა გამათავისუფლებელ მოძრაობას. ამიტომაც შაჰი ბეგრ დათმობაზე მიდიოდა „გურჯისტანის ვალის“ წინაშე, უმატებდა მას ტიტულებს, უდიდებდა „ჯამაგირს“. აძლევდა სოფლებს ირანში, ოღონდ ირანის შაჰისა და მისი ოფიციალური სარწმუნოების ერთგული ყოფილიყო“¹.

გადავხედოთ ვახტანგ VI-ის ირანთან ურთიერთობას, რომელიც გვესახება როგორც ძალიან მერყევი და ცვალებადი.

ქართველი ხალხისა და ვახტანგ VI-ის პირადი ნამდვილი დამოკიდებულება ირანის მიმართ გამომჟღავნდა სასურველ სამხედრო-პოლიტიკურ „პარტნიორთან“, რუსეთთან ურთიერთობის დროს XVIII საუკუნის 20-იანი წლების დასაწყისში. აღნიშნულ პერიოდში შემუშავდა საქართველო-რუსეთის გეგმა ირანის წინააღმდეგ. რუსეთის პოლიტიკურ-ეკონომიკური ინტერესები მისი მთავრობის წინაშე დღის წესრიგში აყენებდა დასუსტებული ირანის სამხრეთ კასპიისპირეთის პროვინციების დაპყრობას და ინდოეთთან და ჩინეთთან პირდაპირი სავაჭრო კავშირის დამყარებას. რუსეთის ხელისუფლების განზრახვის სასწრაფოდ სისრულეში მოყვანას უბიძგებდა ის გარემოებაც, რომ რუსეთის სამხედრო კონკურენტი

¹ ქიქოძე მ., პოლიტიკური ვითარება XVIII საუკუნის პირველ ოცეულში // საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, IV, გვ. 403-404

ოსმალეთი, რომელიც საუკუნეების განმავლობაში ცდილობდა ირანის დასახელებულ სამფლობელოებზე გაბატონებას, შექმნილ ვითარებას თავისთვის ხელსაყრელად მიიჩნევდა. ამიტომ ორივე სახელმწიფოსათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, ვის მხარეზე დადგებოდა აღმოსავლეთ საქართველო.

მკვლევრები, ხშირად, როდესაც იხილავენ აღმოსავლეთ საქართველოს სამეფოების საგარეო პოლიტიკას XVIII საუკუნის პირველ მეოთხედში ვახტანგ მეფეს საყვედურობენ, რომ მან ვერ გამოიჩინა ქვეყნის მეთაურისათვის საჭირო წინდახედულება და რუსეთს მიენდო, იმ რუსეთს, რომელიც ერთი შეხედვით, იმიტომ შემოვიდა ამიერკავკასიაში, რომ ებრძოლოს საქართველოს საუკუნოვან მტრებს – ირანსა და ოსმალეთს, რომლებიც ხშირად საქართველოს გამოც ებრძოდნენ ერთმანეთს.

XX-XXI საუკუნეთა გადასახედიდან თითქოს კარგად ჩანს რომელი შეცდომები დაუშვეს ქართველმა პოლიტიკოსებმა მოკავშირისა და მფარველის ძიების დროს. მაგრამ კრიტიკოსებს მხედველობის მიღმა რჩებათ ის გარემოება როგორ ცდილობდნენ ქართველები საერთო ენა გამოენახათ ძლიერ მეზობლებთან. ისტორიკოსები სინანულით აღნიშნავენ, რომ ვახტანგ მეფე უნდა მიმხვდარიყო პეტრეს მიზნებს კასპიისპირეთში, შეცდომა იყო სუსტი ირანისათვის ზურგის შექცევა და სხვ. მაგრამ თუ გადავხედავთ თუნდაც მხოლოდ სეფიანთა ირანსა და საქართველოს ურთიერთობის ისტორიას რომელიც მშვენივრად იცოდა მეფე ვახტანგმა, დავინახავთ, რომ ქართველები უმეტესად მხარს უჭერდნენ გაჭირვებაში ჩაგარდნილ ირანს, მაგრამ შედეგს ყოველთვის ერთსა და იგივეს – საწინააღმდეგოს იღებდნენ. ასეთი იყო სეფიანთა დინასტიის გამეფებისას ქართველების ისმაილ პირველისთვის შეიარაღებული ძალით მხარდაჭერა; შედეგი – ისმაილისა და მისი მემკვიდრე შაჰ-თამაზისგან აკლება და დახარკვა; ირანის მხარ-

ში დადგომა ე.წ. ირან-ოსმალეთის მეორე ომის დროს; გაძლიერებულმა შაჰ-აბას I-მა სამაგიერო იმით გადაუხადა ყოფილ მოკავშირეებს, რომ ჯერ მათი სრული მორჩილება მოინდომა, შემდეგ კი კახეთი და ქართლი ააოხრა; ასე გაგრძელდა მთელი XVII საუკუნე. მიუხედავად იმისა, რომ ქართველები გამუდმებით ირანის ინტერესებისათვის იღუპებოდნენ, მაინც ირანი მათი სამშობლოს სრულ დამონებას ცდილობდა ქართული სახელმწიფო ინსტიტუტების მოხვენებითი შენარჩუნებით.

XV საუკუნის დასასრულიდან აღმოსავლეთ საქართველოს პოლიტიკური მესვეურნი ირანის აგრესიის შესაკავებლად ეძებდნენ მოკავშირეს ხან დასავლეთ ევროპაში, ხან რუსეთში. კათოლიკე ევროპელები იმ დახმარების სანაცვლოდ, რომელსაც ისინი ვერასოდეს გაუწევდნენ საქართველოს, მართლმადიდებელი ქართველებისათვის მიუღებელ პირობას აყენებდნენ, მოსკოვის მეფეები კი ირან-ოსმალეთთან დიპლომატიური ურთიერთობების დროს ქართლსა და კახეთს, მოგვიანებით (XVII ს.-დან) დასავლეთ საქართველოსაც, მხოლოდ სიტყვიერად იცავდნენ, რაც მეზობელი სახელმწიფოების ქართული სამეფოების მიმართ მტრობას აღვივებდა.

ქართველი პოლიტიკოსების მიერ მოკავშირე-მფარველის დაუდალავი ძიება განსაკუთრებით მკვეთრად გამოჩნდა ვახტანგ VI-ის დროს. მან სცადა მოეგვარებინა ურთიერთობა ირანთან, მაგრამ არ გამოვიდა, სცადა მოექმენა მოკავშირე პარიზში, რომში, ვენაში, მაგრამ უშედეგოდ. ასეთ ვითარებაში ვახტანგს თვითონ მიაკითხა რუსეთის ხელმწიფემ და საქართველოს ხსნის პირობა მისცა, თუმცა მხოლოდ სიტყვიერად. იგი განსაკუთრებით ხაზს უსვამდა იმ გარემოებას, რომ მუსლიმანი ჩრდილო კავკასიელებისა და ირანის წინააღმდეგ რუსეთის ბრძოლის მიზანი საქართველოს და სამხრეთ კავკასიის ქრისტიანი მოსახლეობის მუსლიმანთა უღლისა და ჩაგვრისაგან გათავისუფლება იყო.

ამგვარად, საქართველოს საზღვრებთან გამოჩნდნენ ქრისტიანული, ერთმორწმუნე სახელმწიფოს დიპლომატები და ჯარი. ისინი აცხადებდნენ: უნდოდათ ქართველებთან ერთად ებრძოლათ ქართველთა ისტორიული მტრის ირანის წინააღმდეგ.

რა თქმა უნდა, ბრალი უნდა დავდოთ რუსეთის მთავრობას და პირადად პეტრე I-ს, რომ მან მოატყუა ვახტანგ VI და ქართლის სამეფო გაწირა. ოპონენტები ვახტანგის მიმართ ამბობენ – არ უნდა მოტყუებულიყო. როდესაც ვეცნობით შესაბამის დოკუმენტურ და ნარატიულ წყაროებს, ჩაუგვირდებით ვახტანგის მიერ რუსეთის მიმართ გადადგმულ ნაბიჯებს, თუ გავისხენებთ საქართველო-ირანის ურთიერთობის ბოლო ორ საუკუნეს, შეიძლება წარმოვიდგინოთ ვახტანგის, როგორც აღამიანის და სამეფოს მეთაურის სულიერი განწყობა: როგორც იქნა გამოჩნდა სახელმწიფო, თანაც მართლმადიდებლური, რომელიც მას სთავაზობდა მოკავშირეობას და ერთობლივ ბრძოლას მისი ქვეყნის დამაქცეველი ირანის წინააღმდეგ. როგორ შეიძლებოდა ვახტანგს წარმოედგინა ის შედეგი, რომლითაც დასრულდა მისი ურთიერთობა პეტრესთან. ასეთი გამოცდილება რუსეთთან მიმართებაში იმ დროს ქართველ პოლიტიკოსებს არ ჰქონდათ. დავუშვათ, ვახტანგს გაეზიარებინა სახელმწიფო დარბაზის იმ წევრების აზრი, რომლებიც რუსეთთან კავშირს უარყოფდნენ და ირანის გვერდით დადგომას მოითხოვდნენ. ვახტანგ მეფე მათ რჩევას ვერ გაიზიარებდა, რადგან მან კარგად იცოდა, რომ ჯერ კიდევ შაჰ-აბას I-ის დროიდან აღმოსავლეთ საქართველოში მრავლად იყვნენ ირანის აგენტები, უფრო მეტიც, მას ასეთად მიაჩნდა და საფუძვლიანადაც ზოგიერთი თავისი ძმებიდანაც კი. თუ გავისხენებთ იმ პოლიტიკურ ვითარებას, რომელიც შეიქმნა ქართლის სამეფოში ვახტანგის ტყვეობისას (იმას რომ არ მივხედოთ რაც ხდებოდა XVII ს. ბოლო მეხუთედსა და XVIII ს. პირველ მეხუთედში), რა თქმა უნდა, მეფეს ჰქონდა ვალდებულება გადაერჩინა ქვეყანა და ხალხი. უნდა მოე-

ქებნა ირანის საწინააღმდეგოდ ის ძალა რომელსაც საუკუნეების განმავლობაში ეძებდნენ ბაგრატიონი მეფეები. ვახტანგ მეფე რუსეთისგან დალატს არ მოელოდა, რადგან საქართველო-რუსეთის ურთიერთობის ისტორია ამგვარ ფაქტებს ჯერ არ იცნობდა. რუსი დიპლომატები ისეთი „გულწრფელობით“ ურთიერთობდნენ მასთან, რომ მათგან დალატს ვერ წარმოიდგენდა. *„მაგრამ მეფე ვახტანგი ისე გატაცებული იყო რუსთა ხელმწიფის წინადადებით, რომ არავითარი ეჭვიც არ ეპარებოდა და ღრმად დარწმუნებული იყო, რომ პეტრე I-თან თანხმობრივი სამხედრო მოქმედება საქართველოს ბედნიერებას მოანიჭებდა. ამიტომ ის და მისი თანამოაზრე დარბაისელები დაუყოვნებლივ გალაშქრების მომხრეები იყვნენ“*¹.

ვახტანგ მეფე მალე დარწმუნდა, რომ რუსეთის საგარეო პოლიტიკა ისეთივე დაუნდობელი იყო, როგორც ირანის და ოსმალეთის, რომლებთანაც მუდმივად შეხება ჰქონდა. გავიხსენოთ მისი სიტყვები ბაადურ თურქესტანიშვილისათვის მიწერილი: „რაც გვატყუე, ის გვეყოფის“-ო². ვახტანგის ეს სიტყვები ირიბად მიმართული იყო როგორც პეტრე I-სადმი, ისე მოსკოვის ქართული კოლონიისადმი, საიდანაც ქართლის მეფეს, ალბათ, იმ „საიმედო“ ინფორმაციას უზახავნიდნენ პეტრეს შესახებ, რომელზეც ვრცლად ვისაუბრებ შესაბამის ადგილას. არ გამოვირიცხავ რომ, *ბაადურ თურქესტანიშვილი თვითონაც მოტყუებული იყო. რუსი დიპლომატები ასევე ცრუ იმედებს უსახავდნენ მოსკოვში მცხოვრებ ქართველებს. ეს უკანასკნელები კი ყველა მოპოვებულ ცნობას რუსთ ხელმწი-*

¹ ჯავახიშვილი ივ., დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის მე-XVIII საუკუნეში, თბილისი, 1919. გვ. 8; ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია, ხუთ ტომად, ტ. V, თბილისი, 2013, გვ. 65.

² *Переписка на иностранных языках грузинских царей с Российскими государями от 1639 по 1770, С.-Петербург, 1861, с. 155.*

ფის საქართველოს მიმართ „კეთილი“ განზრახვების შესახებ, ვახტანგ მეფეს უზიარებდნენ¹.

ზოგადად ერთი რამ მაინც უნდა ითქვას: ფეოდალიზმის ეპოქაში (ასე იყო სხვა ეპოქებშიც) პატარა და სუსტი ქვეყნისათვის დიდი და ძლიერი სახელმწიფო არასოდეს ყოფილა უანგარო დამცველი და მფარველი, მით უმეტეს მეგობარი. დიდი ყოველთვის, ამა თუ იმ საშუალებით და ფორმით იმორჩილებდა მეზობელს. გამონაკლისი არც საქართველოს მეზობლები იყვნენ.

ვახტანგ VI-ის ურთიერთობა ავსტრიასთან და რომთან

პეტრე I-ის მიერ ანტიირანულ სამხედრო ავანტიურაში ჩათრეულმა ვახტანგ VI-მ, როდესაც დაინახა, რომ მის სამეფოს ირანისა და ოსმალეთის მომაკვდინებელი საფრთხე დაემუქრა, განიზრახა ერთხელ კიდევ მოესინჯა ევროპიდან დახმარების მიღების შესაძლებლობა.

საფიქრებელია, ვახტანგ მეფე ითვალისწინებდა XVIII საკუნის პირველ მეოთხედში ოსმალეთის სახელმწიფოს მეზობელი სახელმწიფოების – რუსეთისა და ავსტრიის, ასევე ოსმალეთთან მუდმივად მტრულ ოპოზიციაში მყოფი რომის ინტერესებს. ვახტანგი იმასაც გაითვალისწინებდა, რომ დასახე-

¹ ვახტანგ VI-ის საგარეო პოლიტიკაზე, მის მიერ მოკავშირის ძიებაზე, რომ მნიშვნელოვანი გავლენა ჰქონდა არჩილ II-ს, ამის შესახებ თვით ვახტანგი ლაპარაკობს თავის „სალბუნად გულისა“-ში. „*მეფეს არჩილსა სძრახევდენ, სხვას თემს, რომ იყო მგლეღია, / იგ ანთებულსა სახლ-კარსა შეექნა დამანეღია; / მეც მასვე მძრახვენ, აქ მოველ, მაშ, რა ექნათ, რა საქნელია? / მას ლომსა, ვეფხებრ კისკასსა, ჭკუა ჰქონია მთელია“.* ჩვენი საუნჯე. ქართული მწერლობა ოც ტომად, 5, თბილისი, 1960, გვ. 195, სტრ. 83.

ლებული სახელმწიფოების ერთ-ერთი ღლოზუნგი ოსმალეთთან დაპირისპირების დროს იყო ქრისტიანების დაცვა.

ვახტანგმა ოსმალეთთან დაპირისპირებულ ავსტრიას მიმართა. ავსტრიის ხელისუფლება რომ საქართველოთი დაეინტერესებინა, ვახტანგმა სხვა ვერაფერი შესთავაზა, გარდა იმისა, რომ ავსტრიელებს ქართლის სამეფოში მცხოვრები კათოლიკეები დაეცვათ მუსლიმთა თავდასხმებისაგან. 1722 წ. 29 ნოემბერს ვახტანგ მეფე ავსტრიის ელჩს კონსტანტინოპოლში წერდა: „გაცნობებთ თქვენ, როგორც მისი იმპერატორობის უდიდებულესობის წარმომადგენელს პორტაში, რომ ამჟამად იქაური მაჰმადიანი მმართველი ჩვენს საზღვრებთან ახლოს თავს უყრის მნიშვნელოვან სამხედრო ძალებს, რათა ჩვენზე მოულოდნელი თავდასხმით გაანადგუროს ჩვენი სამფლობელო და ძირფესვიანად აღმოფხვრას აქ ქრისტიანული სახელის ყოველგვარი ხსენება. გვწამს, რომ განსაცდელი და ტანჯვა აქაური უბედური ქრისტიანებისა, რომელთა შორის არის ბევრი ადამიანი, რომელიც კათოლიკურ სარწმუნოებას აღიარებს, გამოიწვევს თქვენს გულში სიბრალულის გრძნობას. და... ვევედრები თქვენს გულმოდგინებას ქრისტიანობისათვის, რათა თქვენ პირადად აიღოთ თქვენს თავზე პორტაში ყველაზე ქმედითი შუამდგომლობა, რაზედაც გვევედრებით და ვლოცულობთ თქვენზე სავსებით დარწმუნებული, რომ ღმერთი ერთი ასად მოვიზღავთ თქვენ და თავისი სურვილისამებრ წარმართავს იმპერატორის იარაღს. წერილი, რომელიც თან ერთვის ვთხოვთ კეთილ ინებოთ, გადაუგზავნოთ იმპერატორს. ამჟამად ჩვენს საზღვრებთან გზებს მაჰმადიანები სდარაჯობენ, რაც არ მაძლევს საშუალებას ეს წერილი ერთ-ერთი ჩემი შიკრიკის ხელით გადმოვიგზავნოთ“¹.

¹ ტაბაღუა ი., საქართველო საერთაშორისო არენაზე XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში (ერეკლე II-ის სავარეო პოლიტიკის ისტორიიდან), თბილისი, 1979, გვ. 77-78.

როგორც აგსტრიის ელჩისათვის განკუთვნილ წერილში იყო აღნიშნული, ვახტანგს გადაწყვეტილი ჰქონდა ვსტრიის იმპერატორ კარლოს VI-ისათვის (1711-1740) მიემართა. რადგან მას სხვა საშუალება არ ჰქონდა, იმპერატორისათვის განკუთვნილი წერილიც ელჩს გადაუგზავნა კონსტანტინოპოლში. ვახტანგ მეფემ თავისი წერილის ლეიტმოტივად იგივე გამოიყენა, რაც მოცემული იყო მისი ელჩისათვის გაგზავნილ წერილში და მხოლოდ ის დაუმატა, რომ თვითონაც კათოლიკე იყო, მაგრამ საქართველოში არსებული არეულობის გამო ვერ ამხელდა: „*პოი კეისარო! ღვთისაგან ამადლებულო საიმპერატორო ტახტზე, რათა, ვითარცა მთავარი, წინამძღვრობა უყოთ ყველა ქრისტიანე ერთა. ვიცი თქვენი მოწყალე გული აღიძრება ეგოდენ გაჭირვებასა და შეწუხებაზე, რასაც განიცდის ქრისტეს სახელისათვის აქაური ერი, ამ უამად მაჰმადიანების მთავარი ჯარს აგროვებს ჩვენ მეზობელ ქვეყნებში, რათა აიკლოს ერთნად ჩვენი სამთავრო და ამ მხარეში მთლად მოსპოს ქრისტიანობა, როგორათაც დაგვემუქრა. ამნაირ გაჭირვებაში მხოლოდ ის გზა დაგვჩნა, რომ მივმართო თქვენს გულმოწყალებას რათა, ან ძალით და ან თქვენი ელჩის შუამდგომლობით პორტას¹ წინაშე შეაჩეროთ ეს მაჰმადიანები, არ მოვიდენ, თავისი მუქარა არ შეასრულონ და არ ამოგვეწყვიტონ. თუმცა თქვენი საკეისრო მფარველობის უღირსნი არიან ეს ერნი, რადგან განყრილნი არიან ჭეშმარიტის რომის ეკლესიისაგან, გარნა ამ ჩვენს სამთავროში ძრვიელ ბევრი კათოლიკეები არიან და მეც ამათ რიცხვში ვითვლები, ხოლო ამ ქვეყნის არეულობა ნებას არ მაძლევს ჩემი კათოლიკობა გამოვაცხადო. ჩემს ვადლებულებად ვცან ეს ვაუწყო თქვენს ხელმწიფობას, რადგან თუ თქვენი გულ-მოწყალებით აქეთ მყოფთ კათოლიკე ეკლესიის ერთგულ შეილებს მფარველობა აღმოუჩინეთ, მაშინ ვინც გაყრილნი არიან, წახალისდებიან და კათოლიკე ჭეშმარიტებას*

¹ პორტა – ამჯერად, სულთნის კარი.

აღიარებენ. ამიტომ დიდად გვეკედრები და ვითხოვ თქვენს მფარველობას. მაჰმადიანებისაგან გზები შეკრულია, ამიტომ ჩვენი ხარისხიდან პირთაგანი გამოვვ ზაენეთ...“¹

ამგვარად, ვახტანგ მეფე იმპერატორ კარლს მთელი ქართლის სამეფოს გაკათოლიკების პერსპექტივას უსახავს, იმ შემთხვევაში, თუ ავსტრია ქართლის სამეფოს მუსლიმთაგან დაიცავს. „ამიტომ უმორჩილესად გვეკედრებით თქვენს დიდ მფარველობას“ – წერდა ვახტანგი². მაგრამ ავსტრიის საიმპერატორო კარი გულგრილი დარჩა როგორც საქართველოში მცხოვრები კათოლიკების, ისე მართლმადიდებლების მიმართ. რწმენის საკითხი, როგორც ავსტრიელი, ისე ქართველი პოლიტიკოსებისათვის, საჭიროების მიხედვით, ერთ-ერთი საშუალება იყო საგარეო პოლიტიკაში თავიანთი ქვეყნების პოლიტიკური ინტერესების განსახორციელებლად.

შექმნილი ვითარებით შეშფოთებულმა ვახტანგმა იმავე რიცხვში (29 სექტემბერი) საგანგებო წერილი გაუგზავნა, აგრეთვე, რომის პაპ ინოკენტი XIII-ეს (1721-1724) და სთხოვა შუამდგომლობა ოსმალეთის მთავრობასთან, რათა თავიდან აეცილებინა თურქების შემოსევა. რადგან მასშიც გამეორებულია ზემოთ ციტირებულ წერილებში დახატული სურათი ქართლის გაჭირვებულ მდგომარეობას და ოსმალეთის თავდასხმის საშიშროებას რომ ასახავს, ამიტომ მის სრულ გადმოცემას მოვერიდები და მხოლოდ იმ ადგილს გადმოვცემ სადაც კვლავ კათოლიკეთა შესახებაა ლაპარაკი: „თუცა ეს ერი უღირსია თქვენი უწმინდესობის მფარველობისა, რადგან

¹ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 340-341; ტაბაღუა ი., საქართველო საერთაშორისო არენაზე XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში (ერეკლე II-ის საგარეო პოლიტიკის ისტორიიდან), გვ. 78-79.

² ტაბაღუა ი., საქართველო საერთაშორისო არენაზე XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში (ერეკლე II-ის საგარეო პოლიტიკის ისტორიიდან), გვ. 78-79.

მათგანი მომეტებული არ ემორჩილებიან თქვენს წმინდა საყდარსა. ვარნა მე ვპირდები ვცხოვრობდე თქვენი მორჩილების ქვეშ წმიდა კათოლიკე სარწმუნოების აღმასრულებელი, როგორც ჩემი წინაპარნი: სამწუხაროდ, აქაური უბედურება და ხალხის დაღატი ნებას არ მაძლევს ცხადად აღვიარო კათოლიკობა. ვინაიდან მამის სიკეთე დიდად შეეწევა ჭეშმარიტების ერთობაში განყრილ შეილთა შემოყვანასა, კვლავ ჰყავთ იმ კათოლიკეთათვისაც, რომლებიც ბლომად არიან ამ ჩვენს სამთავროში. ჩემ მოვალეობად ჩავრაცხე, რომ გაცნობოთ ეს გარემოება...⁴¹ რადგან ვახტანგისთვის ცხადი შეიქმნა, რომ ავსტრია შორს იყო საქართველოს დახმარების სურვილისგან, ამის შემდეგ მას აღარ უცდია ამ სახელმწიფოსთან რაიმე კავშირის ძებნა.

ვახტანგ VI-ის ურთიერთობა საფრანგეთთან

საქართველო-საფრანგეთის დიპლომატიური ურთიერთობას ერთი შეხედვით ხანმოკლე ისტორია აქვს. მაგრამ არაპირდაპირი ცნობები საგულისხმოს ხდის, რომ ეს ურთიერთობა უფრო ხანგრძლივი იყო, ყოველ შემთხვევაში, XVII ს. დასაწყისიდან XVIII ს. 10-იანი წლების შუა ხანებამდე მაინც. იგი დაკავშირებული იყო საფრანგეთის ინტერესთან დაემ-

¹ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 340.

² ვახტანგ VI-ის ევოპასთან დიპლომატიური ურთიერთობის ამსახველი საკმაოდ უხვი დოკუმენტური და ნარატიული ცნობები დაკავშირებულია სულხან-საბა ორბელიანის საფრანგათსა და იტალიაში მოგზაურობასთან. ეს ცნობები ხელმისაწვდომი გახადეს მ. ბროსემ, მ. თამარაშვილმა, ი. ტაბაღუამ და სხვებმა. ისინი საჭიროების მიხედვით გამოვიყენე როდესაც ვიხილავდი სულხან-საბას რწმენისა და ევროპაში მისი გამგზავრების საკითხებს.

ყარებინა სავაჭრო ურთიერთობა ირანთან და მიზანშეწონილად მიიჩნა გამოყენებინა საქრთველოს ხელსაყრელი გეოპოლიტიკური მდგომარეობა თავისი ეკონომიკური ინტერესებისათვის.

საფრანგეთის ხელისუფლება მნიშვნელოვან ინფორმაციას საქრთველოს შესახებ მოიპოვებდა ირანში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერების, ვაჭარ-მოგზაურთა საშუალებით და ცდილობდა გაჭირვებაში მყოფი ქართლის მეფე ვახტანგ VI-ის სამეფო გადაექცია თავისი ნების აღმსრულებლად ირანთან ურთიერთობაში. ქრთველ პოლიტიკოსებს, ბუნებრივია, ექნებოდათ სურვილი საფრანგეთის დაინტერესება საქრთველოთი თავიანთი ქვეყნის ინტერესებისათვის მიესადაგებინათ. ის რაც ჟან შარდენმა აღნიშნა საქრთველოს, როგორც სატრანზიტო ქვეყნის აღმოსავლეთთან ვაჭრობისათვის მნიშვნელობაზე, ქრთველმა პოლიტიკოსებმა კიდევ უფრო გააქტიურეს ვახტანგ VI-ის მეთაურობით.

შემთხვევითი არ იყო ვახტანგ VI-ის დაინტერესება საფრანგეთით. ქართლის მეფისათვის ცნობილი იქნებოდა საფრანგეთის მთავრობის მისწრაფება აღმოსავლეთის ქვეყნებთან სავაჭრო კავშირების გაფართოებისაკენ, კერძოდ, საფრანგეთის დიპლომატიური ურთიერთობა ირანთან, რომელიც პოლიტიკურ საკითხებს გვერდს უვლიდა და განსაკუთრებით მახვილდებოდა ყურადღება სავაჭრო-ეკონომიკურ და კათოლიკე მისიონერების მოღვაწეობისათვის კარგი პირობების შექმნის პირობებზე.

XVIII საუკუნის დასაწყისიდან საფრანგეთ-ირანის ურთიერთობა თანდათან ინტენსიური ხდება. 1703-1704 წლებში ირანის შაჰი ჰუსეინი საფრანგეთის მეფეს თხოვდა სავაჭრო ხელშეკრულების დადებას¹. მაგრამ საფრანგეთის მთავრობამ, რომელიც მომხრე იყო ირანთან ხელშეკრულების დადებისა,

¹ *Зоненитрал-Пискарский А. А., Международные торговые договоры Персии, Москва, 1931, с. 50.*

ვერ შეძლო მოლაპარაკების გაგრძელება ესპანეთთან დაწყებული სამხედრო დაპირისპირების გამო.

1705 წელს ლუი XIV-მ ირანში ელჩად გაგზავნა ხმელთაშუა ზღვის კომპანიის ყოფილი დირექტორის ძმა ჟანბატისტ ფაბრი, რომელსაც დაავალა შეესწავლა საფრანგეთის საქონლის ირანში შეტანის შესაძლებლობა¹. ფაბრი მოულოდნელად გარდაიცვალა ერევანში. ელჩობას ახლდა ჩვენს ისტორიოგრაფიაში საკმაოდ ცნობილი ავანტიურისტი ქალბატონი მარი პეტი, რომელმაც პრეტენზია განაცხადა ელჩობის ხელმძღვანელობაზე. ფაბრის აღვიღზე დანიშნულ ლუი მიშელსა და მარი პეტს შორის დაიწყო ბრძოლა პირველობისათვის. მარი პეტმა ლუი მიშელს ჩაასწრო ისპაანში, სადაც იგი კარგად მიიღეს. მან საფრანგეთში დაბრუნებისას, 1707 წელს, საქართველოში გაიარა. მარი პეტის საქართველოში ყოფნა და მისი კონტაქტები ვახტანგ VI-სთან ამჟღერად საინტერესოა იმდენად, რამდენადაც მას მოჰყვა ქართ-

¹ Lang D. M., *Georgian Relations With France during the reign of Wakhtang VI (1711-24)* // *Journal of the Roy Asiatik Society*, parts 3 and 4, 114-126, Oktober, 1950, p. 116; *ლენგი დევიდ მ., საქართველოს საფრანგეთის ურთიერთობა ვახტანგ VI-ის (1711-24 წწ.) დროს, დაბეჭდილი „სამეფ სააზიო საზოგადოების ჟურნალ აზიაციკში“, ნაწ. 3 და 4 1950 წ. ოქტომბერი, (114-126), გვ. 185; Louis Coquet, Colonel d'E-M. en retraite. Une ambassade Géorgienne en France au Grand Siècle 1713-1714 Solkan Saba Orbeliani chez Louis XIV // `Promethee, 1927, Février, №4, pp. 17-25: La Conférence à la Sorbonne, le 26 avril 1925. ამ სტატიის ქართული თარგმანი: ლუი კოკე, გენერალური შტაბის გადაამღვარი პოლკოვნიკი: საქართველოს ელჩობა საფრანგეთში დიდ საუკუნეში, 1713-1714 წწ. სულხან-საბა ორბელიანი ლუი XIV-სთან // საქართველოს ევროპისა და ამერიკის სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტი. საქართველოს ურთიერთობა ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებთან, ტ. III, თბილისი, 1996, გვ. 86-96, ფრანგული ტექსტი, გვ. 96-105; ტაბაღუა ი., საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა (XVII საუკუნის I მეოთხედი), გვ. 67-73.*

ლის სამფო კარსა და საფრანგეთის მაღალი მდგომარეობის პირებს შორის მიმოწერა¹.

ფაბრის ნაცვლად ირანში გაიგზავნა კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის საელჩოს მეორე მდივანი ლუი მიშელი, რომელიც ისპაანში ჩავიდა 1708 წელს და დადო ხელშეკრულება ირანთან, რომელიც არეგულირებდა ორი ქვეყნის ურთიერთობას. ეს ხელშეკრულება – „კაპიტულაციები საფრანგეთსა და ირანს შორის“, შედგებოდა 31 მუხლისაგან². მათში ლაპარაკია ირანის იმპერიის ტერიტორიაზე ფრანგი ვაჭრებისა და მათი ქონების ცენტრალური და ადგილობრივი ხელისუფლების მიერ დაცვისა და კომერციული საქმიანობისთვის ხელის შეწყობაზე.

კაპიტულაციებში საქართველო, კონკრეტულად თბილისი, ნახსენებია მხოლოდ 26-ე მუხლში, იმპერიის სხვა ქალაქებს შორის. დასახელებულ მუხლში ლაპარაკია კათოლიკური ორდენების ბერთა დაცვაზე იმპერიის ტერიტორიაზე არსებუ-

¹ Brosset M., *Traduction de la letter du Prince de Georgie, ecrite ou roi de France // Nouveau Journal Asiatique ou Recueil de Memories, d'Extraits et de Notices, t. IX, Paris, 1832, pp. 213-215*; „ცისკარი“, 1859, ტ. I, გვ. 151-153; „დროება“, 1876, №43; ვაბაშვილი ვ., *სულხან-საბა ორბელიანი, 1658-1958 // საიუბილეო კრებული, თბილისი, 1959, გვ. 67*; ტაბაღუა ი., *საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა. თბილისი, 1972, გვ. 67-78*; *საბუთები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან (1707 წლის მარტი – 1714 წლის დეკემბერი), ნაწილი I // შესავალი, თარგმანი და კომენტარები დაურთო ილია ტაბაღუამ, თბილისი, 1975, გვ. 23-52*; ახალაძე ნ., *ირან-საფრანგეთის ურთიერთობა და საქართველო XVIII საუკუნის პირველ მეოთხედში, თბილისი, 1990, გვ. 14-22*; პაპაშვილი მ., *მადმუაზელ მარი პეტი ლუი XIV-ის თვითმარქვია ელჩი ირანში და მისი სტუმრობა საქართველოში // თსუ ზუგდიდის ფილიალი, შრომები, I, თბილისი, 2002, გვ. 85-98.*

² *საბუთები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან (1707 წლის მარტი–1714 წლის დეკემბერი), ნაწ. I, გვ. 59-75.*

ლი სხვა კონფესიების მიმდევარი მოსახლეობის ხელყოფი-საგან¹.

ეს იყო ირან-საფრანგეთის სახელმწიფოებს შორის პირ-ველი სავაჭრო კონვენცია. წინა ხელშეკრულებები იდებოდა მხლოდ დაინტერესებული კომპანიების მიერ შაჰის კართან².

1713 წლის 25 აპრილს ვახტანგ მეფეს ირანში გადასცეს საფრანგეთის მეფე ლუი XIV-ის წერილი, რომლის მოკლე შინაარსის შესახებ ვიგებთ მის მიერ 1714 წლის 7 აპრილს იმავე მეფესთან გაგზავნილი წერილიდან: „... წერილი, რომ-ლითაც თქვენმა უდიდებულესობამ ჩვენ პატივი დაგვდო, ჩავ-ებარდა 25 პრილს. მან ისეთი სიხარული მოგვიტანა, რომლ-ის გამოხატვა არ შეგვიძლია წერილით... ეპისკოპოსმა დე გა-ლიკზონმა, რომელმაც მოწყალებით მისწერა ჩვენს შესახებ თქვენს უდიდებულესობას, ვერ იგრძნო ჩვენს სამფლობელო-ებში ყოველივე ის, რის გაკეთებაც გვსურს და, რასაც ვავა-კეთებთ ყოველთვის, როცა ამის შემთხვევა გვექნება, რათა დაეუმტკიცოთ თქვენს უდიდებულესობას ჩვენი უმდაბლესი მადლობა; გვსურს, რომ თქვენ ამაში კარგად იყოთ დარწმუნ-ებულნი; მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენ ჩავვარდით ურწმუნოთა ხელში, რომლებმაც მოატყუეს ჩვენი წინამორბედნი და ვართ აქ დახმარებას მოკლებულნი... ჩემი შვილები და ძმები, რომ-ლებიც ჩემს მაგივრად განაგებენ ჩემს სამფლობელოებს, გა-აკეთებენ ზუსტად და სიყვარულით აღსავსე გულით ყოველი-ვე იმას, რასაც ჩვენ მათ ვუბრძანებთ თქვენი უდიდებულესო-ბის სამსახურისათვის, როდესაც თქვენ ამას გვაცნობებთ“³.

¹ იქვე, გვ. 72.

² *Herbette M., Une Ambassade persane sous Louis XIV, Paris, 1907, p. 250; პაპაშვილი მ., საქართველოს საგარეო პოლიტიკური ურთიერთო-ბანი, გვ. 31.*

³ *საბუთები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, I, გვ. 193-194.*

სამწუხაროდ, არ ვიცით ზუსტად რას სთხოვდა საფრანგეთის მეფე ქართლის მეფეს, მაგრამ შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ მის წერილში იყო თხოვნა კათოლიკე მისიონერების და ფრანგი ვაჭარ-მოგზაურობისადმი კარგი მოპყრობის შესახებ საქართველოში. ამ პირობის დაყენება სავარაუდოა იმიტომ, რომ ფრანგ ვაჭრებს ასეთი პრობლემები ჰქონდათ ირანში.

1713 წლის 28 ნოემბერს საფრანგეთის მინისტრმა წერილი გაუგზავნა ისპაანში ვახტანგ მეფეს, რომელიც თარგმნა ერთ-ერთმა კაპუცინმა, სახელად მურმორომ. ამის შესახებ ლაპარაკია იმავე კაპუცინის მიერ ვახტანგის ბრძანებით საფრანგეთის მინისტრისადმი გაგზავნილ 1714 წლის 19 თებერვლის წერლში. მასში აღნიშნულია, რომ საქართველოს მეფე არც აქამდე აკლებდა კაპუცინებს ყურადღებას და ასე მოეპყრობა ამის შემდეგაც¹.

იმავე კაპუცინის ხელით დაწერილი სხვა წერილით ვახტანგ მეფე მადლობას უხდის საფრანგეთის ელჩს კონსტანტინოპოლში დეზალორს პარიზში მიმავალი სულხან-საბას კარგი მიღების გამო².

ირანში დაკავებული ვახტანგ მეფის წონა და მნიშვნელობა რომისა და პარიზის ახლოაღმოსავლურ პოლიტიკაში ჩამოყალიბებულია პაპი კლიმენტი XI-ის ღუი XIV-ისათვის გაგზავნილ წერილში (1714 წ. 26 ივლისი). პაპი მეფეს აცნობებს იმის შესახებ, როგორ წარსდაგა მის წინაშე სულხან-საბა ორბელიანი და მასთან საუბარში დარწმუნდა, რომ საქართველოს შეუძლია დიდი სარგებელი მოუტანოს საერთო საქმეს. როგორც პაპი წერდა, ვახტანგ მეფეს, რომელიც ამჟამად ირანის მეფის სასახლეშია დაკავებული, ღუიმ გაათავისუფლოს და, როდესაც იგი თავის ძალაუფლებაში აღსდგება, შესაძლებლობა მიეცემა საქართველო, რომელსაც მაჰმადიან-

¹ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 316.

² იქვე.

ურ ურწმუნობაში ჩავარდნა ელის, გადაარჩინოს და, როგორც ვახტანგ მეფე აცხადებს, აპირებს კათოლიკურ სარწმუნობაში გადასვლას. ამიტომ პაპი საფრანგეთის მეფეს სთხოვს და ემუდარება ყოველგვარი შესაძლებელი სახსრებით, ღონისძიებითა და საშუალებებით, რასაც ყველაზე საუკეთესოდ და სასარგებლოდ მიიჩნევს, საქართველოს მეფე უსწრაფესად გაათავისუფლებინოს¹.

როგორც შემდეგ განხილული მიწერ-მოწერიდანაც ნათლად გამოჩნდება, პარიზსა და რომში სერიოზული ინტერესი არსებობდა ვახტანგ მეფის ყიზილბაშთა ხელიდან დახსნის, საქართველოში კათოლიკური ეკლესიის მიზნებისა და საფრანგეთის ირანთან ვაჭრობაში მისი გამოყენებისათვის. მაგრამ რაიმე სერიოზული ნაბიჯი არ გადაიდგა ამ განზრახვის რეალიზაციისათვის. მოცემულ პერიოდში საფრანგეთი დიდად იყო დაკავებული ევროპელ მეზობლებთან დიპლომატიური და სამხედრო საქმეებით. საფრანგეთმა ევროპაში ჰემონობის მოპოვებისათვის დაწვებულ ხანგრძლივ ე.წ. ესპანეთის მემკვიდრეობისათვის ომში (1700-1714), წარმატებას ვერ მიაღწია. იწყება მისი თანდათანობით დაქვეითება.

საფრანგეთისა და რომის უმოქმედობამ საქართველოს მიმართ მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა ვახტანგ VI-ის პირადი ცხოვრებისა და ქართლის საგარეო პოლიტიკური პრიორიტეტის შეცვლაზე.

ვახტანგ VI-ის ურთიერთობა რუსეთთან

XV ს. 80-იანი წლებიდან ქართლისა და კახეთის მეფეები ცდილობდნენ რუსეთთან დაემყარებინათ ისეთი ურთიერთობა, რომ ამ პერსპექტიულ სახელმწიფოს დაეცვა ერთმორწმუნე ქართული სამეფოები. ადრე უკვე აღვნიშნე, რომ ქარ-

¹ საბუთები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, I, გვ. 322-323. იგივე წერილი იხ. იქვე, გვ. 326-328.

თლის და კახეთის სამეფოებს სხვადასხვა საგარეო პოლიტიკური ორიენტირები ჰქონდათ – ქართლი იხრებოდა კათოლიკური ქვეყნებისაკენ, კახეთი კი – მართლმადიდებელი რუსეთისკენ. XVII საუკუნის დასასრულიდან და XVIII საუკუნეში ქართლის სამეფოც უმეტესად რუსეთისკენ იხრებოდა, მაგრამ იმავე დროს ზოგჯერ ზონდირებას ახდენდა ევროპის პოლიტიკურ წრეებში.

XVII ს. დასასრულიდან XVIII ს. პირველ მეოთხედამდე, უფრო ზუსტად პეტრე I-ის მეფობის დროს რუსეთის სახელმწიფო იწყებს მანამდე არნახულ გაძლიერებას და, როგორც ხშირად რუსი ისტორიკოსები აღნიშნავენ და როგორც ზოგიერთი ქართველი ისტორიკოსიც იმეორებდა, რუსეთის სასიცოცხლო ინტერესები მოითხოვდა გასასვლელების მოპოვებას თბილ ზღვებზე – მხედველობაში ჰქონდათ შავი და კასპიის ზღვები. მაგრამ რუსეთი დასახული ამოცანის გადაწყვეტას ვერ შესძლებდა კავკასიაში გაბატონების გარეშე. თითქოს შეიქმნა ისეთი საერთაშორისო სიტუაცია, რომ რუსეთი თავისი ეკონომიკური და სამხედრო რესურსების მობილიზაციის შედეგად წარმატებას მიაღწევდა.

ოსმალეთი სუსტდებოდა თავის მთავარ სამხედრო მოწინააღმდეგეებთან მიმართებაშიც. არახელსაყრელი შეიქმნა ოსმალეთისათვის საერთაშორისო ვითარება. 1683 წელს ვენასთან დამარცხებამ დაასრულა თურქების წინსვლა ევროპაში. ამის შემდეგ ის ერთმანეთის მიყოლებით ჰკარგავდა დაპყრობილ ტერიტორიებს.

1684 წელს ოსმალეთის იმპერიასთან საბრძოლველად შეიქმნა „წმინდა ლიგა“, რომელშიც შევიდა ავსტრია, პოლონეთი, ვენეცია, 1686 წელს ლიგას შეუერთდა რუსეთი. ლიგის ბრძოლა ოსმალეთის წინააღმდეგ გახანგრძლივდა. ამ პერიოდის საბრძოლო მოქმედებებიდან მნიშვნელოვანი იყო პეტრე

I-ის ლაშქრობები აზოვისათვის 1695-1696 წლებში, შავ ზღვაზე გასასვლელის მოპოვებისათვის.

ოსმალეთს დიდ დახმარებას უწევდნენ ინგლისისა და ჰოლანდიის დიპლომატები. მათ ინტერესებში არ იყო რუსეთის პოლიტიკური და ეკონომიკური გაძლიერება. როგორც რუსი ელჩი პეტრე I-ს სწერდა, ინგლისისა და ჰოლანდიის ელჩებს ყოველთვის ოსმალეთის მხარი ეჭირათ, რადგან უძველესი დროიდან მასთან ჰქონდათ ფართო ვაჭრობა, შენ რომ გემების შენება გააჩაღე და შენი გემები აზოვთან დაცურავენ, შურთ, რადგან თავიანთი საზღვაო ვაჭრობის შეფერხებისა ეშნიათ¹. 1698 წლის ოქტომბერში კარლოვიცაში (სლოვენია) შეიკრიბა კონგრესი ოსმალეთსა და „წმინდა ლიგას“ შორის ზავის დასადებად. 1699 წელს ოსმალეთსა და რუსეთს შორის შეწყდა ომი და ორი წლით დაიდო დროებითი ზავი, რომლის ძალითაც აზოვი დარჩა რუსეთის მფლობელობაში.

მოსკოვის მთავრობასთან დიპლომატიური ურთიერთობის დროს, ქართველი პოლიტიკოსები ხაზს უსვამდნენ იმ გარემოებას, რომ მათ რუსეთის მფარველობა სურდათ. მის მფარველობაში შესვლა მათ ესმოდათ ისე, რომ ხარკის სანაცვლოდ მიიღებდნენ სამხედრო აღჭურვილობას, რუსი სამხედრო სპეციალისტები მოამზადებდნენ ქართველ სამხედრო სპეციალისტებს, საჭიროებისდა მიხედვით მიიღებდნენ სუბსიდიებს შეიარაღებული ძალების განსამტკიცებლად და თავიანთი ძალით შეძლებდნენ მტრებისგან თავდაცვას.

როგორც ზ. ავალიშვილი წერდა, აღმოსავლეთ საქართველოს პოლიტიკოსების მიერ პროტექტორატის მოპოვებისათვის ზრუნვა იყო ბუნებრივი შედეგი იმ განწყობილებისა,

¹ Соловьев С., *История России*, кн. VII, т. 14, Москва, 1965, с. 611.

რომ თუნდაც არასრული დამოუკიდებლობა შეენარჩუნებინათ. საკუთარი სურვილის საწინააღმდეგოდ ირანის ან ოსმალეთის მიერ თავსმოხვეული ვასალური დამოკიდებულება იყო ფორმა, რომელსაც საქართველო სიხარულით მიიღებდა ერთმორწმუნე სახელმწიფოსგან. თითქმის ერთნაირი იყო საქართველოს ყველა სამეფო-სამთავროს პოზიცია, უკანასკნელ მომენტამდე, ვიდრე რუსეთი ბოლოს მოუღებდა მათ დამოუკიდებლობას¹.

მოცემულ პერიოდის საქართველო-რუსეთის ურთიერთობის შესასწავლად მნიშვნელოვანია იერუსალიმის პატრიარქის დოსითეოს II ნოტარის ცნობები, რომელიც გვიხვეწებს მის დაინტერესებას რუსეთის შავი ზღვის კამპანიაში ჩაება საქართველო. მისი ეპისტოლეებიდან კარგად ჩანს, რომ დოსითეოსი იყო ის პოლიტიკოსი რომლისთვისაც მიზანი ამართლებდა საშუალებას.

მართლმადიდებლური სახელმწიფოების სათავეში, დოსითეოსის აზრით, უნდა ყოფილიყო მისი დროის ყველაზე ძლიერი მართლმადიდებლური სახელმწიფო – რუსეთი, რომლის საიდუმლო აგენტიც თვითონ იყო თითქმის 40 წლის განმავლობაში. ის თავისი ინფორმატორების საშუალებით აგროვებდა სამხედრო-პოლიტიკური ხასიათის ცნობებს და გადასცემდა რუსეთის ელჩს კონსტანტინოპოლში ან აგზავნიდა პირდაპირ მოსკოვში. მაგრამ ისე არ უნდა გავიგოთ თითქოს დოსითეოსი რუსეთის უბრალო ინფორმატორი იყო. მოსკოვში გაგზავნილ ცნობებს ყოველთვის ახლდა მისი განმარტებანი და მოსაზრებანი, ის მთავრობას აძლევდა რჩევებს და მითითებებს, ზოგჯერ ძალიან დაჟინებით ცდილობდა რუსეთის საგარეო პოლიტიკა წარემართა იმ მიმართულებით, რომელიც მას სწორად მიაჩნდა². დოსითეოსი ცდილობდა რუსეთის

¹ *Авалов З., Присоединение Грузии к России, с. 50.*

² *Кантерев Н. Ф., Сношения иерусалимского патриарха Досифея с русским правительством (1669-1707 гг.), СПб., 1896, с. 71.*

სამხედრო ექსპანსია წარმართა სამხრეთით – შავი ზღვისპირეთისა და ბალკანეთისაკენ. ის რუსეთის მთავრობას განაწყობდა დასავლეთის სახელმწიფოების წინააღმდეგაც, შემუშავებული ჰქონდა რუსეთის ომის გეგმა ოსმალეთის წინააღმდეგ და ა.შ. ყოველივე ამის გამო იყო, რომ პეტრე I თავის სიგელებში დოსითეოსს მოიხსენიებდა როგორც „საყვარელ მამას და ჩვენს მწყემსს“¹.

იერუსალიმის პატრიარქი ცდილობდა რუსეთის მთავრობა დაეინტერესებინა ოსმალეთის წინააღმდეგ საომრად შემუშავებული თავისი გეგმით. ის ითვალისწინებდა რუსეთის სწრაფვას შავ ზღვაზე გასასვლელის მოპოვებისაკენ და მეფეს ურჩევდა ოსმალეთის წინააღმდეგ ომი ყირიმზე შეტევით დაეწყო. 1704 წლის 20 ივლისის ეპისტოლეტი დოსითეოსი მოსკოვის ხელმწიფეს პეტრე I-ს აცნობებდა ოსმალეთის საიდუმლო მზადებაზე ყირიმში ომის დასაწყებად რუსეთის წინააღმდეგ და ურჩევდა სასწრაფოდ დაედო ზავი შვეიციასთან, რათა მთელი სამხედრო ძალა წარმართა ოსმალეთის წინააღმდეგ. იმავე ეპისტოლეტი დოსითეოსი პეტრეს აცნობებდა რუსეთ-თურქეთის მოსალოდნელ ომში საქართველოს განსაკუთრებულ მნიშვნელობაზე რუსეთისათვის, კერძოდ, ის, რომ საქართველოში არის დიდი და მყუდრო ნავსაყუდლები. იქ დეთისმოშიში და ძლიერი ქრისტიანები ცხოვრობენ. თურქები მათ ეჭვის თვალით უყურებენ. თუ შენი ძლიერი მეუფება თურქებს შეუტევს, ქართველები დიდად დაგესმარებიან, შენს გამეებსაც მოხერხებული ნავსადგომები ექნება. თურქებმა სხვადასხვა მიზეზით მათი მრავალი სახელგანთქმული მონასტერი და ეკლესია დაანგრიეს, მრავალი ქალაქი დაიპყრეს და მრავალი ქრისტიანი დაატყვევეს. დიდ ნავმისად-

¹ Кантерев Н.Ф., Характер отношений России православному Востоку в XVI-XVII столетиях, с. 304.

გომში ააგეს ქალაქი ბათუმი (ბატონა) და დიდძალი სურსათ-სანოვაგეც მოიმარაგეს¹.

დოსითეოსის ეს გეგმა არ იყო ორიგინალური. შავ ზღვაზე რუსეთის გასვლის და ოსმალეთისათვის ხიფათის შექმნის გეგმა საქართველოში კარგა ხნის წინათ არსებობდა. ქართველი პოლიტიკოსები ცდილობდნენ რუსეთ-ოსმალეთს შორის წინააღმდეგობა გამოეყენებინათ და რუსეთის შეიარაღებული ძალების დახმარებით ქვეყნის შიდაპოლიტიკურ ვითარებაზეც ზემოქმედება მოეხდინათ. ფრიად საინტერესოა 1651 წლის 14 სექტემბრით დათარიღებული სიგელი იმერეთის მეფე ალექსანდრე III-სა რუსეთის ხელმწიფე ალექსი მიხეილის ძისადმი, რომელიც შედგენილი უნდა იყოს თეიმურაზ I-თან შეთანხმებით. იმერეთის მეფეს ძლიერი მოწინააღმდეგე პყავდა ლევან II დადიანის სახით. ამიტომ რუსთ ხელმწიფეს სთხოვა, რომ „ამ ურჯულოსა და ქრისტიანობის მტერს დადიანზე“ მოეხმაროს. დადიანის დაძლევა იმის გამოც ჭირს, რომ „ქართლის ხანის (როსტომის – ე.ძ.) მოყვარე არის და ყვენს ელჩსა და მოსაკითხავს უგზავნის და მის ჯამაგირს სჭამს. ყიზილბაშის ზურგით არს, თვარამ მარტო ამას (ლე-

¹ «Но и понеже в грузинской земле суть пристани великия и добрыя, и суть и християне богобоязливые и сильные, и подзирают их турки, да не како великое твое царствие, наступив на них, будет иметь великую помощь от грузинцов, и судна ваши будут имети пристани довольныя ко упокоению нужды; того ради послали с иными причинами и обрушили многия и достославныя монастыри и церкви их, попленив многия грады, а особливо множество душ християнских. Поставили купно и город на большой пристани, которая называется Батона, и иныя припасы многия суть, которых подробно написати невозможно». Каптерев Н. Ф., Сношения иерусалимского патриарха Досифея с русским правительством (1669-1707 гг.), СПб., 1896, с. 50.

ვან დადიანს – ე.ძ.)... რაც გვინდოდა, იმას ვუზამდით. თუ ამდენად შეგვიბრძლებს ხელმწიფე რომ მოინდომებს, ქართლის ბრძანების მეტი არა დაეხარჯება რა, და შავ ზღვას დაიჭირავს და სტამბოლს საქმეს ამისის დაჭირვით რაც უნდა ისე გაირიგებს¹.

ქართველი მეფეები ითვალისწინებდნენ მოსკოვის ხელისუფალთა განსაკუთრებულ დაინტერესებას ქართული სიწმინდეებით და თავიანთ სიგელში არც იმის აღნიშვნა დაავიწყდათ, რომ თუ რუსთა ჯარი ოდიშში შევიდოდა, „მას იმდენი პატიოსანი ნაწილი და ხატი და ჯვარი დარჩების, რომ კელმწიფესაც გაუკვირდეს, და ამოს²“.

პატრიარქი დოსითეოსი, როგორც ითქვა, კარგად იცნობდა საქართველოს მდგომარეობას და ცდილობდა პეტრე პირველისათვის ჩაეგონებინა, რომ ოსმალეთის სახელმწიფოსთან ომის დროს შეიძლებოდა საქართველოს მნიშვნელოვანი დახმარება გაეწია რუსეთისათვის. მან თავისი მოსაზრებანი აღნიშნულ საკითხზე, ჩამოაყალიბა 1705 წლის იანვარში პეტრესთვის გაეზავნილ წერილში: მას განზრახული ჰქონდა ჯერ წერილი გაეგზავნა საქართველოში, შემდეგ კი, მცირე ხანში, წმინდა პასხამდე, თავისი კაციც გაეგზავნა. ამ გადაწყვეტილების განხორციელებას მას უადვილებდა ის გარემოებანი, რომ ქართველი მეფე-მთავრები მისი ნაცნობები და მეგობრები იყვნენ, გამსჭვალულნი კეთილად და სიყვარულით პატრიარქისა და რუსეთის ხელმწიფის მიმართ. მაგრამ დოსითეოსის აზრით, არსებობდა ერთი პრობლემა: ქართველებმა არ იცოდნენ რუსული, რათა ქმედითი დახმარების შესაძლებლობა ჰქონებოდათ. მან გამოსავალი ნახა შემდეგში: მისი აზრით, ამ საქმეში დიდი დახმარების გაწევა შეეძლოთ რუსეთში მცხოვრებ არჩილ II-ს და შვედების ტყვეობაში მყოფ

¹ Переписка на иностранных языках Грузинских царей с Российскими государями от 1639 г. по 1770 г., с. 67.

² Там же.

ალექსანდრე ბატონიშვილს. ჩანს დოსითეოსი იმედოვნებდა, რომ ვიდრე რუსეთი სამხედრო ოპერაციებს დაიწყოებდა ოსმალეთის სახელმწიფოს წინააღმდეგ, მანამდე პეტრე შეძლებდა ალექსანდრე ბატონიშვილის დახსნას შვედების ტყვეობიდან. ეგეც არ იყოს, არჩილს ჰყავდა რუსულის მცოდნე მრავალი საერო და სასულიერო ადამიანები, რომელთაგან ზოგიერთი თარჯიმნად წავიდოდა¹.

XVII ს. დასასრულსა და XVIII ს. პირველ მეოთხედში კავკასიაში დიდი სახელმწიფოების – რუსეთის, ოსმალეთის და ირანის ინტერესები გადაიკვეთა, რაც ძირითადად განპირობებული იყო რუსეთის სახელმწიფოს გაძლიერებით. რუსეთის მიერ ჯერ შავ ზღვაში, შემდეგ კი კასპიის ზღვაში თავისი ინტერესების დეკლარირებას ახდენდა. ბუნებრივია, რუსეთის შესვლა კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის პოლიტიკურ სივრცეში მიუღებელი იყო ამ რეგიონის მთავარი სახელმწიფოების – ოსმალეთისა და ირანისათვის. ქართული სამეფო-სამთავროების პოლიტიკოსებმა იგრძნეს თუ არა ერთმორწმუნე ძლიერი სახელმწიფოს გამოჩენა კავკასიის პო-

¹ «О грузинцах добрый пристойный совет есть, и мы будем писати туды и пошлем и человека ныне вскоре по Святой Пасце, и скажем и действовать будем, Богу благоволяющу, нужная потому, что тамошние начальники суть наши знакомцы и друзья, и имеют к нам склонность, благоговение и любовь. Однакож сыскати тамо людей, которые б знали по-русски, невозможно, только как приидет тот благословенный человек тамо, вельможный господарь грузинский, господин Арчил, имеет многих, которые знают по-русски и мирских и старцов, и пойдут вкупе некоторые из их переводчики, наипаче буде поедет вместе господин Арчил, или сын его господин Александру, имут утвердити большаяя». Каптерев Н. Ф., Сношения иерусалимского патриарха Досифея с русским правительством, с. 54.

ლიტიკურ ასპარეზზე, მაშინვე სცადეს შეცვლილი ვითარების გამოყენება. რამდენადაც რუსეთმა პიველად სცადა შავ ზღვაში თავისი ადგილის მოპოვება, დასავლეთ საქართველოს სამეფო-სამთავროებმა, თავის მხრივ, სცადეს ამ ფაქტორის გამოყენება თურქების ძალადობისაგან თავის დასახსნელად, რის შესახებ ზემოთ უკვე აღინიშნა. მათი პოლიტიკური მესვეურები ხედავდნენ, რომ დასახელებული სახელმწიფოებიდან ყველაზე დასუსტებული ირანი იყო. ირან-ოსმალეთის დაპირისპირების მთავარ ობიექტს კასპიისპირეთის აბრეშუმით მდიდარი სახანოები წარმოადგენდნენ, სადაც ოსმალეთს შედარებით ძლიერი პოზიციები ეკავა და მიაჩნდა, რომ შავ და კასპიის ზღვებზე ერთპიროვნული ბატონობის უფლება ჰქონდა. ოსმალეთის მდგომარეობას ამყარებდა ისიც, რომ დაღესტანისა და აზერბაიჯანის ანტიირანული მოძრაობის ხელმძღვანელები აშკარად ოსმალური ორიენტაციისა იყვნენ. სულთნის კარს ყაბარდოს ერთგულების იმედიც ჰქონდა, რომლის ტერიტორიაზე გავლითაც შეიძლებოდა ყირიმის ხანის ჯარის გადმოსვლა ოსმალეთის დასახმარებლად.

რუსეთისა და ოსმალეთის ანტიირანული მოქმედება XVIII საუკუნის 20-იანი წლების დასაწყისში, შეიძლება ითქვას, წამახალისებელი იყო კავკასიის ხალხების, საყოველთაო აჯანყებისათვისა და ირანის უღლისგან განთავისუფლებისათვის. ახასიათებდა რა ადგილობრივი მოსახლეობის განწყობილებას ირანის ბატონობის წინააღმდეგ, პოლონელი მისიონერი იან კრუშინსკი, რომელიც მრავალი წლის განმავლობაში მუშაობდა ისპაანის კათოლიკურ მისიაში, აღნიშნავდა, რომ ისინი ლოცულობდნენ რათა მოსკოვიტები ჩქარა მოსულიყვნენ და გაეთავისუფლებინათ ირანელთა უღლისგან¹.

¹ *Аиурафян К. З., Падение державы Сефевидов // Очерки по новой истории стран Среднего Востока. Москва, 1951, с. 202.*

კავკასიის გარდა ირანს აუჯანყდა ქურთისტანი, ავღანეთი, ირანის ყურის არაბული ქვეყნები. ამას ერთვოდა ანტი-ფეოდალური აჯანყებები სეფევიდების წინააღმდეგ თვით ირანში. ავღანელებისა და ოსმალების მიერ ოკუპირებული იყო ირანის ტერიტორიის მნიშვნელოვანი ნაწილი. ოსმალეთის იმპერიამ არ დააყოვნა, ისარგებლა თავისი ძველი მეტოქის დასუსტებით და კავკასია დაიპყრო. კავკასიაში ოსმალეთის აქტივიზაციის პირობებში შეიქმნა მის მიერ დაღესტნის სრული ოკუპაციის საშიშროება, რამაც შეაშფოთა რუსეთი. თუ არ მოხდებოდა ოსმალეთის შეჩერება, 1. ის მოიპოვებდა მოხერხებულ პლაცდარმს რუსეთის ტერიტორიის სიღრმეში შესატრელად; 2. ოსმალეთის მიერ დასავლეთი კასპიისპირეთის სანაპირო ხიფათს შეუქმნიდა კასპიის ჩრდილო სანაპიროს და ზღვასთან დამაკავშირებელ რუსეთის ქალაქ ასტრახანს; 3. ოსმალეთის წარმატება გამოიწვევდა პროთურქულად განწყობილი ვოლგისპირეთის მოსახლეობის ანტირუსული განწყობილებისა და მოქმედების გააქტიურებას.

რუსეთსაც ჰყავდა თავისი მომხრეები ამიერკავკასიაში ქართველებისა და სომხების სახით და ყოველივე ამას რუსეთისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა. უფრო მეტიც, რუსეთი თუ მოხერხებულად გამოიყენებდა მასზე ორიენტირებულ ძალებს, ის ოსმალეთთან და ირანთან შედარებით უპირატეს მდგომარეობაში აღმოჩნდებოდა. მაგრამ რუსეთმა ცოტა ხნის წინათ დაასრულა ხანგრძლივი ომი შვედეთთან ბალტიისპირეთისათვის, ამდენად ის არ იყო მზად მაშინვე დაეწყო ფართომასშტაბიანი ომი ოსმალეთთან.

რუსეთს უკვე დიდი ხანია ჰქონდა ირანთან ვაჭრობის ინტერესი, რომელთან მისვლა ყველაზე მოხერხებულად კასპიის ზღვით შეეძლო. ჯერ კიდევ 1653 წელს გაიგზავნა ელჩობა შახის მთავრობასთან ვაჭრობის საკითხების მოსაგვარებლად.

ირანთან სავაჭრო ურთიერთობის მოგვარების აუცილებლობის საკითხმა განსაკუთრებული მნიშვნელობა XVIII საუ-

კუნის დასაწყისიდან, პეტრე I-ს მეფობის დროს მოიპოვა¹. მან თავდაპირველად გადაწყვიტა შეეკრიბათ ცნობები კასპიისპირეთისა და მისი მიმდებარე მიწების შესახებ, „*იმ სასარგებლო განზრახვით, ომ თავისი სახელმწიფოს საზღვრების უშიშროება უზრუნველყოს*“².

რუსეთის მრეწველობა განიცდიდა ზოგიერთი ისეთი ნედლეულის ნაკლებობას, რომელიც ირანის კასპიისპირა პროვინციებში მოიპოვებოდა. ტრადიციულად, რუსეთი დაინტერესებული იყო ირანის ვაჭრობა ევროპის ქვეყნებს დაკავშირებოდა ე.წ. ჩრდილოეთის სავაჭრო-სატრანზიტო გზით, რომელიც გადიოდა კასპიის ზღვასა და ვოლგაზე. თუ ეს განხორციელდებოდა, მაშინ რუსეთი გადაიქცეოდა აღმოსავლეთ-დასავლეთის ვაჭრობაში შუამავლად. სავაჭრო გზის რუსეთისათვის სასარგებლოდ გადანაცვლებას სავაჭრო-ეკონომიკურის გარდა პოლიტიკური მნიშვნელობაც ჰქონდა. სავაჭრო-სატრანზიტო გზის ჩრდილოეთისკენ გადანაცვლება გამოიწვევდა რუსეთის კონკურენტი ოსმალეთის ეკონომიკურ და, შესაბამისად, სამხედრო დასუსტებასაც. რუსეთის საგარეო პოლიტიკის ამ მხრივ განვითარების საქმეში შეეძლოთ დიდი როლი ეთამაშათ ირანისა და ოსმალეთის დამპყრობლური და მნავგრეულური პოლიტიკით შეწუხებულ ამიერკავკასიის ხალხებს. მათთან მტკიცე კავშირის დასამყარებლად პეტრე I-ს განზრახული ჰქონდა მტკვრის კასპიის ზღვასთან შესართავთან დაეარსებინა სავაჭრო ქალაქი, სადაც კონცენტრირებული იქნებოდა ქართველების, სომხებისა და ირანელების ვაჭრობა. ეს ქალაქი დაუკავშირდებოდა ასტრახანს. პეტრე I

¹ Кукунова Н. Г., *Русско-иранские торговые отношений в конце XVII – начале XVIII в. // Исторические записки, т. 57, Москва, 1956, с. 232.*

² Соймонов Ф. И., *Описание Каспийского моря и чиненных на оном российских завоеваний, яко часть истории государя императора Петра Великого, СПб., 1763, с. 4.*

რუსი ვაჭრების გამოკითხვით ცნობებსაც კი აგროვებდა როგორ შეიძლებოდა მის მიერ ჩაფიქრებული ქალაქიდან მდ. მტკვრის საშუალებით დაკავშირებოდა თბილისს, სადაც მოაწყოდა სავაჭრო კონტორას. თბილისიდან შეიძლებოდა მდ. თერგამდე მისვლა და ა.შ. აღნიშნული გზის გავლა-დათვალიერებას რუსთ ხელმწიფე პირადადაც აპირებდა¹.

რუსეთ-ირანის სავაჭრო ურთიერთობის განვითარება სერიოზულად ფერხდებოდა დაღესტანსა და შირვანში, ლეკების მიერ ვაჭრების ძარცვის გამო. 1712 წელს პეტრე I-ს ირანის საშინაო საქმეებში ჩარევის ხელსაყრელი შემთხვევა მიეცა. აჯანყებულმა ლეკებმა და სხვა მთიელებმა აიღეს და გაძარცვეს ქ. შემახი. ძლიერ დაზარალდა ზოგიერთი რუსი ვაჭარიც.

მანამდე, 1711 წელს პეტრე I-მა სავაჭრო ხელშეკრულების დასადებად ირანში გაგზავნა პოდპოლკოვნიკი არტემ ვოლინსკი², რომელსაც ხელმწიფის სახელით შაჰისთვის უნდა შეეთავაზებინა დახმარება აჯანყებული ავღანელების წინააღმდეგ.

ა. ვოლინსკი პეტერბურგიდან გაემგზავრა 1712 წლის 7 ივნისს და დაბრუნდა 1718 წლის 12 დეკემბერს. მან პეტრეს

¹ Соймонов Ф. И., Описание Каспийского моря и чиненных на оном российских завоеваний, яко часть истории государя императора Петра Великого, трудами Тайного Советника, Губернатора Сибири и Ордена святого Александра Кавалера Федора Ивановича Соймонова, выбранное из журнала Его Превосходительства, в бытность его службы морским Офицером, и с внесенными, где потребно было, дополнениями Академии Наук Конференц-Секретаря, Профессора Истории и Географии, Г. Ф. Миллера. В Санкт-Петербурге при Императорской Академии Наук 1763 года, с. 99, 107.

² Тамже, с. 32.

მოახსენა, რომ ირანის კასპიისპირა პროვინციები დიდი საშიშროების წინაშე იყო. შეიძლებოდა ისინი ავღანელებს დაეპყროთ. საჭირო იყო რუსეთის საზღვრების დაცვა და მის მიმდებარე ტერიტორიებზე რუსეთის ჯარის ჩასახლება. ამის განხორციელება კი შეიძლებოდა მხოლოდ კასპიის ზღვის გზით, რომელის სანაპიროები რუსებს ჯერ კიდევ შეუსწავლელი ჰქონდათ. არ იცოდნენ, სად იყო მოხერხებული ნავთსაყუდლები. საჭირო იყო გაგზავნა საზღვაო ოფიცრების, რომლებიც ყველაფერს ზუსტად ჩაინიშნავდნენ და რუკაზე გადაიტანდნენ მარშრუტს ასტრახანიდან დერბენდამდე, გილანამდე, მაზანდარანამდე და ასტრახანამდე.

1719 წელს შეიქმნა კომისია კაპიტან-ლეიტენანტ კარლ ფონ გერდენის და ლეიტენანტ ფედორ სოიმონოვის ხელმძღვანელობით. კომისიის ერთ-ერთმა ხელმძღვანელმა ფედორ სოიმონოვმა დაგვიტოვა საინტერესო ცნობები საქართველო-რუსეთის სავაჭრო-ეკონომიური ურთიერთობის პერსპექტივაზე, რომელიც მოცემული იყო კასპიისპირეთის დაპყრობის პეტრე I-ის გეგმაში. ასტრახანიდან ნიზაბატში ჩასული სოიმონოვი გადმოგვცემს რა იქაური იარმარკის შესახებ, სადაც იმუამად ვაჭრობა შემცირებული იყო ამბოხებული ლეკების მიერ ყველა გზის გადაკეტვის გამო. სოიმონოვის თქმით, ეს იყო მიზეზი რომ აქ ვეღარ მოდიოდნენ ქართველი (ქართლელი) და მეგრელი ვაჭრები, რომლებსაც გასაყიდათ მოჰქონდათ თავიანთი საქონელი. ამიტომ იყო, რომ ბაზრობაზე მხოლოდ რუსები და ირანელებ ვაჭრობდნენ¹. ფ. სოიმონოვის მხედვით, მტკვრის სამდინარო გზის გამოყენებით თბილისი უნდა გამსდარიყო ამიერკავკასიის ვაჭრობის ცენტრი².

ფ. სოიმონოვი, როგორც პეტრე I-თან ახლოს მდგომი, კომერციული საკითხებით დაინტერესებული ადამიანი იმეორებს საიმპერატორო კარის მიერ გავრცელებულ დემაგოგიურ

¹ Там же, с. 38-39.

² Там же, с. 107.

ლოზუნგს, ვითომ რუსების სამხედრო ექსპედიცია ამიერკავკასიაში უმთავრეს მიზნად ისახავდა ქრისტიანების გათავისუფლებას მუსლიმანთა უღლისაგან, კერძოდ საქართველოში „ქრისტიანობის აღდგენას“¹. იმპერატორი საქართველოსი ქრისტიანობის აღდგენაში, ალბათ, გულისხმობდა გამუსლიმანებული ვახტანგ VI-ის და ზოგიერთი ქართველი დიდებულის დაბრუნებას ქრისტიანობაზე, ოსმალეთისა და ირანის სახელმწიფოების ზოგიერთი ქართული მხარის მოსახლეობაში ისლამის გავრცელების მდგომარეობას². როგორც ვნახავთ, ასეთივე ლოზუნგით შემოვიდა რუსეთის ჯარი საქართველოში ეკატერინე II-ის ბრძანებით 1768-1774 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის დროს.

შაჰმა ვაგზავნა ელჩობა წინადადებით ორ ქვეყანას შორის დადებულიყო მეგობრული და სავაჭრო ხელშეკრულება. ელჩებმა პეტრე I-ს დიდძალი საჩუქრები მიართვეს. პეტრე I-მა შაჰს შესთავაზა დახმარება ლეკების წინააღმდეგ. მან 1715 წელს ირანში ვაგზავნა დიპლომატიური მისია პოდპოლკოვნიკ არტემ პეტრეს ძე ვოლინსკის³ მეთაურობით, რომელსაც

¹ Там же, с. 99.

² შდრ. ქორთუა ზ., 1722 წლის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის საკითხები XVIII საუკუნის რუსულ ისტორიოგრაფიაში // გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, III, ისტორიის ხერია, თბილისი, 2003, გვ. 136.

³ არტემ პეტრეს ძე ვოლინსკი (1689—1740), პეტრე I-ის მიერ დაწინაურებული სახელმწიფო მოღვაწე, დიპლომატი, წარმოშობით თავადთა გვარიდან. პეტრემ 1719 წელს ის დანიშნა ასტრახანის პირველ გუბერნატორად, 1725 წელს ყაზანის გუბერნატორად. ამ თანამდებობაზე იმყოფებოდა 1730 წლამდე. 1733 წლიდან იმპერატორ ანა იოანეს ასულმა დანიშნა კაბინეტ-მინისტრად. ინტრიგების შედეგად დააპატიმრეს, აწამეს და სიკვდილით დასაჯეს. Сухарева О. В., Кто был кто в России от Петра I до Павла I, Москва, 2005; Орлов А. С., Георгиева Н. Г., Георгиев В. А., Исторический словарь. 2-е изд. Москва, 2012, с. 92.

უნდა შეეგროვებინა დაწვრილებითი ცნობები შამახაში რუსი ვაჭრების გაძარცვის, ირანის შეიარაღებული ძალების, ქალაქების, ციხე-სიმაგრეების, საზღვრებისა და ირანის საშინაო და საგარეო მდგომარეობაზე. ამგვარი ცნობების შესაგროვებლად ვოლინსკის გააყოლეს რამდენიმე სწავლული.

ა. პ. ვოლინსკი პეტერბურგში დაბრუნდა 1718 წლის 12 დეკემბერს შაჰის სიგელით, რომლის მიხედვით ორ ქვეყანას შორის გაფორმდა მეგობრობის და, რუსებისთვის უაღრესად ხელსაყრელი, სავაჭრო ხელშეკრულება. ა. ვოლინსკიმ პეტრეს წარუდგინა, აგრეთვე, ირანის დაწვრილებითი აღწერა. იქვე იყო რუკა აღნიშვნებით – სად იყო მოხერხებული გზები და ჯარისათვის საჭირო გასავლელი. ა. პ. ვოლინსკიმ იმპერატორს შესთავაზა კასპიისპირეთის მდიდარი ოლქების დაპყრობა, იმ მოტივით, რომ, თუ რუსეთი არ დაეუფლებოდა დასახელებულ ტერიტორიებს, მას ავღანელები დაიპყრობდნენ და ხიფათი შეექმნებოდა რუსეთის საზღვრებს. ვოლინსკის წინადადებით კასპიისპირეთში უნდა დაესახლებინათ რუსეთის ჯარის ნაწილები. პეტრემ მოიწონა ეს პროექტი¹.

რუსეთის მიზანი იყო დაუფლება კასპიის ზღვის სანაპიროს დაღესტნიდან გილანამდე. ვოლინსკის დაევალა აგრეთვე დაკავშირებოდა საქართველოს, როგორც პოტენციურ მოკავშირეს ამიერკავსიაში.

რა თქმა უნდა, ა. ვოლინსკისთვის ცნობილი იყო, რომ ვახტანგ მეფე საპატიო პატიმრად ჰყავდა შაჰს. ვახტანგსა რუს დიპლომატს შორის დამყარდა კავშირი. მათ შორის მოლაპარაკება გასაიდუმლოებული იყო სრულიად გასაგები მიზეზის გამო. მოლაპარაკების საკითხი იყო ირანის წინააღმდეგ ერთობლივი გეგმის შემუშავება. ვახტანგმა ვოლინსკის აცნობა, რომ მზად იყო ჩამდგარიყო რუსეთის ხელმწიფის სამსახურში და ებრძოლა ირანის წინააღმდეგ იმ იმედით, რომ

¹ Бутков П. Г., *Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 г.*, ч. 1, СПб, 1869, с. 4-6.

მისი სამეფო რუსეთის დახმარებით გათავისუფლდებოდა ირანის უღლისაგან¹.

როგორც ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავდა, რუსეთის ხელმწიფის ელჩმა ისე ოსტატურად მოაწყო და მოაჩვენა საქმე ქართველებს, თითქოს პეტრე I ვახტანგ VI გაჭირვებული მდგომარეობით შეწუხებული, მის საშველად და დასახსნელად ამხედრდა ირანის წინააღმდეგ. მეფე ვახტანგმა და ქართლის სამეფოს გავლენიანმა წრეებმა ეს დიპლომატიური ხრიკები სინამდვილედ მიიჩნიეს².

რუსი დიპლომატები ირანის სოციალურ ეკონომიკურ მდგომარეობაზე დაკვირვებით მივიდნენ იმ დასკვნამდე, რომ ამ ქვეყანაში რუსეთს დიდი წარმატება ექნებოდა. 1717 წელს ვოლინსკი პეტრე I-ს სწერდა: „როცა აქაურ სისუსტეს ვხედავ, შეგვიძლია სრულიად უშიშრად დავიწყოთ ომი, რადგან არათუ მთელი არმია, არამედ მცირე კორპუსითაც კი შეიძლება (ირანის) დიდი ნაწილი აღვიღად შევეურთოთ რუსეთს“³.

როგორც აღინიშნა, განსაკუთრებით აქტიურობდა ა. ვოლინსკი, რომელმაც პეტრე I-ს ურჩია დაეკავებინა აბრეშუმის წარმოებით მდიდარი კასპიისპირა პროვინციები, რაც სერიოზულად დააზიანებდა ოსმალეთის როლს აბრეშუმით საერთაშორისო ვაჭრობაში ოსმალეთის ინტერესს. პეტრემ მიიღო ა. ვოლინსკის გეგმა და 1719 წელს გაიგზავნა ექსპედიცია სამხრეთ კასპიისპირეთის შესასწავლად. რუსეთი ამ

¹ ფორცხაღაიშვილი აღ., საქართველო-რუსეთ-ირან-თურქეთის ურთიერთობანი XVIII ს-ის II ნახევარში, თბილისი, 2000, გვ. 40.

² ჯავახიშვილი ივ., დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის მე-XVIII-ე საუკუნეში // ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია ხუთ ტომად, V, თბილისი, 2012, გვ. 65.

³ Соловьев С. История России с древнейших времен, кн. IX, т. 18, Москва., 1963, с. 368.

გეგმის განხორციელებას შეეცადა პეტრეს კასპიისპირეთში ლაშქრობის დროს.

ირაკვევა, რომ რუსეთის გეგმა აბრეშუმით მდიდარი კასპიისპირა რაიონების დაპყრობის შესახებ იცოდნენ ინგლისელებმა, რომლებიც ეწინააღმდეგებოდნენ რუსეთის გასვლას თბილ ზღვებში. ამიტომ ინგლისის ელჩმა თურქეთში ა. სტანიანმა, რუსეთის მოქმედებით შემფოთებულ ოსმალეთის მთავრობას განუცხადა: რუსეთი „ამ ლაშქრობის შედეგად არა მხოლოდ ხელთიგდება სპარსეთის აბრეშუმით ვაჭრობას, არამედ ინდურ ნაწარმსაც მისი ძველი გზიდან კასპიის ზღვის ნავსადგურებით რუსეთის ტერიტორიაზე გადაიტანს. მის ცნობილ პროექტს, რომ სპარსეთისა და ინდოეთის ვაჭრობა ბალტიის ზღვისკენ წარმართოს, ხელს შეუწყობს ისიც, რომ მას აქვს იაფი საშუალებები (გემები და მარხილები) ამ საქონლის გადასაზიდად, რითაც ის აჯობებს თურქებს“¹.

ასეთი გეგმის არსებობისას, ბუნებრივია, რუსეთისთვის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იღებდა აღმოსავლეთ საქართველო. ამან გამოიწვია მოლაპარაკების გააქტიურება ვახტანგ VI-სა და ა. ვოლინსკის შორის, ვახტანგის ქართლში მეფედ დაბრუნების შემდეგ. რუსეთის წარმატების მოიმედვ მეფე იმაზეც ოცნებობდა, რომ რუსეთის ოსმალთა სახელმწიფოზე წარმატების მოპოვების შემთხვევაში დაიბრუნებდა სამხრეთ საქართველოს.

ა. ვოლინსკი 1720 წელს დაინიშნა ასტრახანის გუბერნატორად და დაევალა ფარულად მომზადებულყო ირანის წინააღმდეგ ომისათვის. მასვე დაევალა შეეგროვებია ცნობები ვახტანგ VI-ის შესახებ და მიემხრო იგი. საჭირო იყო, აგრეთვე კახეთის მეფე კონსტანტინე II-ის (მაჰმად ყულიხანი, 1722-1732) მხარდაჭერის მოპოვება, რომელიც ნამყოფი

¹ *Jacob I., Beziehung Englands zu Russland und zur Türkei in den Jahren 1718 bis 1727 (Eine historisch-diplomatische Studie), Basel, 1945 (Basler Beiträge zur Geschichtswissenschaft 18), S. 71.*

იყო ისპანის მმართველად. რუსეთის მთავრობას არ შეიძლება
ბოდა არ სცოდნოდა, რომ კახეთის მეფე ქართლის მეფის მო-
წინააღმდეგე იყო.

ევროპელი დიპლომატები, განსაკუთრებით კი, ინგლისე-
ლები, ითვალისწინებდნენ საქართველო-რუსეთის საერთო და
თითოეული მათგანის ინტერესებს, ცდილობდნენ წაექეზებინათ
ოსმალეთი იარაღით დაეცვა თავისი გავლენა და ინტერესი
კავკასიაში. ზემოხსენებული სტანიანი ოსმალეთის დიდვაზ-
ირს ჩააგონებდა: „იმ დროს, როცა რუსეთის რეზიდენტი პორ-
ტას სთხოვდა, კასპისპირეთში რუსეთის უფლებები ეცნოთ,
თუ თურქები თბილისსა და საქართველოს მთლიანად არ და-
იკავებდნენ, არ მოიხსნებოდა იქიდან საშიშროება, თუნდაც,
რომ რუსებმა გაიყვანონ ჯარი კასპისპირეთიდან. ეს კონფ-
ლიქტი განმეორდება მომავალშიც. ამიტომ სულთანმა იარაღ-
ით უნდა დაიმორჩილოს საქართველო და სომხეთი, რათა ეს
საშიშროება საბოლოოდ აღკვეთოს“¹.

1721 წელს პეტრე პირველმა წარმატებით დაასრულა
შვედეთთან ომი. ამ დროსათვის ირანში ისეთი ვითარება იყო,
როდესაც შეიძლებოდა კასპისპირეთის ოლქების ოკუპაცია.
პეტრეს მთავრობას, უპირველესყოფლისა, უნდოდა დაეპრო-
ვოლგა-კასპიის გზა და აბრეშუმის წარმოების უმთავრესი
რაიონები კასპიის ზღვის სანაპიროზე. განზრახული გეგმის
სისრულეში მოყვანისათვის, რუსეთის მთავრობის აზრით, დი-
დი მნიშვნელობა ექნებოდა ირანის ბატონობის წინააღმდეგ
აჯანყებულ საქართველოს და სომხებს, რომლებმაც რუსეთს
მიმართეს დახმარებისათვის. განზრახვის სისრულეში მოყვა-
ნისათვის რუსების აჩქარებაში დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა
ოსმალეთიდან მიღებულ ცნობებს ამ ქვეყნის სამზადისის შე-
სახებ ირანის წინააღმდეგ ომის დაწყებისათვის. ოსმალეთს

¹ *Ibidem*, S., 74.

ოდიტგანვე აინტერესებდა აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის იმ რაიონების დაპყრობა, რომლებზეც რუსეთს ეჭირა თვალი.

1721 წლიდან რუსეთმა დაიწყო მოლაპარაკება ვახტანგ VI-სთან. ამ მოლაპარაკების მსვლელობის შესასწავლად გვუქვს მხოლოდ ვახტანგის მიერ გაგზავნილი წერილები მოსკოვში.

ოქტომბერ-ნოემბერში ვახტანგ მეფემ ვინმე საგნიას და რუისის ეპისკოპოს გიორგის საშუალებით ა. ვოლინკის გაუგზავნა წერილი. მასში დასმული იყო საქმიანი კითხვები, რომლებზეც გაცემულ პასუხებზე დამოკიდებული იქნებოდა საქართველო-რუსეთის სამხედრო-პოლიტიკური ურთიერთობის დაწყება. ასტრახანის გუბერნატორისათვის ნოებერში გაგზავნილ საპასუხო წერლში ვახტანგ მეფე მადლობას უხდის ადრესატს რუსეთის ყოვლად მოწყალე ხელმწიფის მიერ დახმარებაზე დაპირებისათვის, რომელიც საშუალებას მისცემს დაიხსნას თავი ირანის მონობისაგან. წერილში შემდეგ გამახვილებულია ყურადღრება იმ გეგმის განხორციელების გზებზე, რომელიც აინტერესებს რუსეთის მთავრობას თავისი ჯარის საქართველოში შემოსაყვანად: „ჩვენი ივერიის ქვეყანაში ჯარის გასაგზავნად დაბრკოლება არ იქნება, რადგან არ არიან მტრები, ვინც ხელს შეუშლიან... თუმცა ამჟამად ირანის დასუსტება და მისი ძლიერების დაცემა საშუალებას მოგვცემს დავიწყოთ საქმე, მაგრამ ჩვენ გადავწყვიტეთ, რომ უძლიერესი ხელმწიფის და უძლეველი წინამძღოლის მხარდაჭერით შევძლებთ უხიფათოდ და წარმატების გარანტიით მოქმედებას“¹.

შემდეგ ვახტანგი პასუხს სცემს ა. ვოლინკის მიერ დასმულ კითხვებს: „პირველ კითხვაზე – რამდენი ჯარი გვჭირდება? გპასუხობთ: სრულიად საკმარისია ათი ათასი. ჩვენი უგანათლებულების მხრიდან კი საჭიროა მეტი მებრძოლი.

¹ Переписка на иностранных языках грузинских царей с Российскими государями от 1639 по 1770 гг., с. 222.

მაგრამ თქვენი ბრწყინვალება თუ ინებებს გამოვ ზავნოს დაპირებულზე მეტი ჯარი, გამოვ ზავნეთ, უფრო სასიამოვნო იქნება“¹. ვახტანგი ა. ვოლინსკის ურჩევს, ჯარი საქართველოსკენ წამოვიდეს ჩერქეზეთის ვაკეთი, რადგან ის ყველაზე მოკლეა, მხოლოდ რვა დღის მანძილია ქართლის სამეფოს დედაქალაქამდე – თბილისამდე.

„მეორე კითხვაზე, თუ რამდენი დღე შეიძლება ჩვენი ჯარი ბანაკად იდგეს, გეცვით: ჩვენი მყარი კანონით გრაფები და თავადები მე უნდა მახლდნენ ომში. შემიძლია ოთხი თვის განმავლობაში ჩემთან მყავდეს ორმოცდაათათასიანი კორპუსი; შემიძლია საზღვარგარეთ წავიყვანო მხოლოდ ოცი ათასი. როცა ბანაკი გაშლილია, ისინი ჩემთან რჩებიან მანამ, ვიდრე ჩემს ხელში არსებული პროვიანტი ამის საშუალებას იძლევა“²

მესამე კითხვა ეხებოდა საკვები პროდუქტების მომარაგებას. შეძლებდა თუ არა ქართლის სამეფო საკითხის მოგვარებას. მეფის პასუხი იყო: საქართველოში ყველაფრის შექმნა შეიძლებოდა იოლად ფულით. მაგრამ აუცილებლად უნდა იყოს გათვალისწინებული, რომ „თქვენი სახელმწიფოდან აქეთკენ მომავალმა ჯარმა აუცილებლად უნდა წამოიღოს ათი დღის სამყოფი სურსათ-სანოვაგე, რადგან მოუხერხებელია დასახელებულ ადგილას (ჩერქეზეთში – ე.მ.) მისი შოვნა“³.

ბოლო, მეოთხე კითხვა ეხებოდა იმას, სად უნდა აგებულიყო ციხეები რუსეთის ჯარის განლაგებისათვის. ვახტანგ მეფე პასუხობს: საქართველო ბუნებრივად იმდენად გამაგრებულია, რომ რუსეთიდან მოსულ დამხმარე ჯარს არსაიდან თავდასხმის საშიშროება არ ემუქრება. მიუხედავად ამისა აუცილებლად უნდა აიგოს ციხეები ოთხ ადგილას. აქვე ჩანს

¹ Там же, с. 223.

² Там же.

³ Там же, с. 224.

ვახტანგის ოცნება რუსეთის ჯარის დახმარებით დაიბრუნოს მტრის მიერ ძალით დაპყრობილი ტერიტორიები. „*მათ დავიბრუნებთ თქვენი ხარვეით, რადგან ვიმედოვნებ, რომ ჩვენ ვიქნებით ყოვლადმოწყალე ხელმწიფესა და უძლეველ წინამძღოლთან მუდმივ კავშირსა და სრულ დამოკიდებულებაში*“

ვახტანგ მეფე წერილს ამთავრებს ორივე მხარის მიერ სიფრთხილის გამოჩენის მოთხოვნით, რომ საიდუმლოდ დარჩეს საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა, რათა იგი ცნობილი არ გახდეს იმ მესამე ქვეყნისათვის, რომლის წინააღმდეგაც არის მიმართული ორ ქვეყანას შორის სამხედრო-პოლიტიკური კავშირის დამყარება. ამიტომ იყო, რომ ვახტანგმა თავისთან გააჩერა ის ადამიანები, რომლებმაც მას ვოლინსკის წერილი გადასცეს. ა. ვოლინსკის წერილზე პასუხი გაატანა თავის მსახურს, იოსებს და დაელოდება ასტრახანიდან გამოგზავნილ წერილს. გაზაფხული დადგომისათვის სრულ მზადყოფნაში ვიქნებითო – წერდა ვახტანგ მეფე¹.

1721 წლის ნოემბერში ვახტანგ VI პეტრე I-ს აცნობებს იმ სიხარულის შესახებ, რომელიც მან განიცადა რუსეთის მხედართმთავრისაგან (ეს უნდა იყოს ა. ვოლინსკი) მიღებული წერილით, მასში იყო დაპირება რუსეთის მიერ ქართლის სამეფოსათვის დახმარების გაწევის შესახებ. „*ეჭვი არ გვეპარება, – წერდა ვახტანგი, – რომ მფარველობითა და თქვენი ჯარის დახმარებით გვექნება წარმატება*“².

საქართველო-რუსეთს შორის დიპლომატიური კონტაქტების პერიოდს უნდა განეკუთვნებოდეს პეტრეს წერილი (თარიღი უცნობია) ვოლინსკისადმი, რომელშიც იგი ითხოვს ასტრახანის გუბერნატორმა მასთან გაგზავნოს ვახტანგ მეფის წერილი, რათა მას გაეცნოს პირადად. ამის მიხედვით იმპერატორს სურდა გაეგზავნა გემები კასპიის ზღვაში და ვოლინსკის უბრძანებდა გაემზადებინა ისინი დანიშნულების

¹ Там же.

² Там же, с. 138.

ადგილზე გასაგზავნად. იმავე დროს პეტრეს აუცილებლად მიაჩნდა ვოლინსკის დაწვრილებით გამოეკითხა ვახტანგის კაცი და ყველაფერი პეტრესთვის ეცნობებინა. „ქართველ პრინცს კი (იგულისხმება მეფე ვახტანგი – ე.მ.), რომელმაც ის გამოგზავნა, როცა ღმერთი შეგვეწვევა, მივიღებთ ისე, როგორც საჭიროა“.

1721 წლიდან ავღანელების აჯანყებამ ირანის წინააღმდეგ ისეთი ხასიათი მიიღო, რომ სეფიანების დინასტიის არსებობას სერიოზული ხიფათი შეექმნა. შაჰ პუსეინმა ვახტანგს, თავის ვასალს, არაერთხელ მიმართა დახმარების თხოვნით, მაგრამ ყოველთვის უარი მიიღო, რადგან მას რუსებთან ერთად ირანისაგან გათავისუფლების იმედი ჰქონდა, რაც რუსეთის ინტერესების არასწორად შეფასება-გათვალისწინებით იყო გამოწვეული. ვოლინსკი თავის მხრივ დაპირებებს არ აკლებდა ვახტანგს. ალბათ, სრულიად გასაგებია ვახტანგ მეფისა და მისი ერთგული პოლიტიკოსების სულიერი მდგომარეობა: „თუ რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში ქართველი მეფეები ამოდ თხოვდნენ დახმარებას რუსეთის ხელმწიფეებს, ახლა თვითონ დიდი და ძლიერი, რუსეთის ყველაზე გამოჩენილი ხელმწიფე უწოდებდა მათ ხელს სამეგობროდ და დახმარებას თხოვდა იმ ირანის წინააღმდეგ, რომელმაც საუკუნეთა განმავლობაში სისხლიდან დაცალა საქართველო... აბა, ამაზე ბედნიერ შემთხვევას როგორ წარმოიდგენდა ქართველი პოლიტიკის ხელისუფალი და ვახტანგ VI სრულიად უეცმანოდ, სრულიად დაუფიქრებლად შეუღვა პეტრეს წინადადების ასრულებას“¹.

ქართლის სამეფოს დიდებულები რუსეთთან სამხედრო კავშირის დამყარებას ერთნაირად არ აფასებდნენ, ერთ ნაწილს ეს გეგმა სახიფათოდ მიაჩნდა, რადგან რუსეთის შემო-

¹ გელეიშვილი პ., XVIII ს-ის ლიტერატურული მემკვიდრეობიდან. აღ. ამილახორი, როგორც პოლიტიკური მოღვაწე, მწერალი და მოაზროვნე, ტფილისი, 1936, გვ. 14-15.

სვლას ამიერკავკასიაში მიუღებელი იყო საქართველოს მეზობლებისათვის და ისინი ყველაფერზე წავიდოდნენ პეტრე I – ვახტანგ VI-ის გეგმის ჩასაშლელად და ვიდრე რუსეთის ჯარი მოვიდოდა მანამდე ისინი საქართველოს ააოხრებდნენ. ვახტანგმა „არა სცნა ბრძნული რჩევა ვეზირებისა, რომელნიც 1722 წ-ს მეფეს ეუბნებოდნენ: გვეყოფა ამდენი წყვეტატმასნობა, ორი საბელი (ირანთა და ოსმალთა) გვაბია და მესამესაც ნუ მოვიბამთო, სამს დიდს ხელმწიფეს რომ პირი მივცეთ გარს მოგვეჭირება მუხრუჭიო“¹. რადგან მეფე უდრეკი იყო თავის გადაწყვეტილებაში, მაშინ დარბაზის წევრები კომპრომისზე წავიდნენ და წინადადება შეიტანეს: ემოქმედათ საიდუმლოდ, გამოეყვანათ მცირერიცხოვანი ჯარი და ფარულად მიმსრობოდნენ რუსეთის ხელმწიფეს². ვახტანგ VI-ს თავდაპირველად მიაჩნდა, რომ რუსეთი თუ საქართველოში შემოიყვანდა ჯარის 5 ათასიან კონტიგენტს, ეს გამოიწვევდა საქართველოში ენთუზიაზმის გაღვივებას და ძალების მობილიზებას და რუსეთიც, რომლის ჯარი საქართველოში იქნებოდა უფრო ენერგიულად შეეცდებოდ მის დაცვას. იმავე დროს, საქართველოს მეზობელი მუსლიმანი სახელმწიფოები მოერიდებოდნენ რუსის ჯართან უშუალო სამხედრო კონტაქტს, რასაც შეიძლებოდა რუსეთთან ურთიერთობის სერიოზული დაძაბვა გამოეწვია. სავარაუდოა, ვახტანგი ფიქრობდა, რომ იმ დროს ასეთი ძალის მქონე არც ირანი და არც ოსმალეთი იყო.

ისე ჩანდა, რომ ქართლის სამეფოსა და რუსეთს შორის გაფორმდა ხელშეკრულება ირანის წინააღმდეგ ერთობლივი სამხედრო მოქმედებისათვის. მაგრამ იურიდიულად ეს ხელ-

¹ ჯანაშვილი მ. საქართველოს ისტორია / ზ. ჭიჭინაძის გამოცემა, თბილისი, 1894, გვ. 398.

² პაიჭაძე გ., ქართლის სამხედრო-პოლიტიკური კავშირი რუსეთთან XVIII საუკუნის 20-იან წლებში // ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან, IV, გვ. 415.

შეკრულება წერილობითი სახით არ გაფორმებულა. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ მოლაპარაკებელი მხარეები ერიდებოდნენ საიდუმლო შეთანხმების დოკუმენტურად გაფორმებას.

თუ ვახტანგ მეფის მოქმედებას ჩავუკვირდებით, ნათლად დავინახავთ, რომ მას არავითარი სურვილი არ ჰქონდა პეტრესთან შეუთანხმებლად რაიმე გადამწყვეტი ნაბიჯი გადაედგა. იგი პეტრესგან დაძახებას ელოდებოდა, მანამ კი ფარულად ემზადებოდა გადამწყვეტი მოქმედებისათვის.

ზოგიერთი სენატორის წინააღმდეგობის მიუხედავად იმპერატორმა მხარი დაუჭირა ასტრახანის გუბერნატორის აზრს ირანთან ომის დაწყების შესახებ. 1722 წლის გაზაფხულზე ლაშქრობისათვის განკუთვნილი ჯარი და ხომალდები თავმოყრილი იქნა ასტრახანში. აკვირდებოდა რა პეტრე I-ის სამზადისს ლაშქრობისათვის, ფრანგი დიპლომატი დე კამპრედონი თავის მთავრობას აცნობებდა, რომ პეტრეს უნდოდა დაასწროს თურქებისათვის, რომლებიც აპირებდნენ მხარი დაეჭირათ ჩრდილო კავკასიელ მეაბოხეებისათვის, რომლებმაც მოახდინეს ამ ომის პროვოცირება იმით, რომ გაძარცვეს რუსი ვაჭრები¹.

1722 წლის აპრილში ჰოლანდიის შეერთებული შტატების რეზიდენტი სანკტ-პეტერბურგში დე ვალდე, შტატებს აცნობებდა რუსეთის გემების მოსკოვიდან ასტრახანის მიმართულებით გადაადგილების შესახებ. დე ვალდე წერდა: „ამბობენ, რომ მისი სამეფო უდიდებულესობა თავს უყრის ასტრახანში მნიშვნელოვან ძალებს მხოლოდ იმისთვის რათა თავის მოთხოვნები დაიკმაყოფილოს რუსი ვაჭრების წინააღმდეგ ამბოხებული სპარსელების მიმართ, მაგრამ არავითარი დაპყრობითი მიზნები არ გააჩნია“².

¹ Донесения французских посланников и резидентов при русском дворе (1722-1741 гг.) // Сборник Императорского русского исторического общества, СПб., 1885, т. 49, с. 93.

² Материал для истории русского флота, ч. 4, СПб., 1867, с. 303.

იმავე წლის მაისში დე ვალდე ჰოლანდიის შტატებს ახალ ინფორმაციას უგზავნის მოსკოვიდან. ყოველ დღე ასტრახანში იგზავნება ჯარითა და ტვირთით სავსე გემები. ყველაფერი ეს ხდება იმდენად საიდუმლოდ, რომ ძნელია დაადგინო სიმართლე ახალი სამხედრო ექსპედიციის დანიშნულების შესახებო. დე ვალდემ მხოლოდ ის შეიტყო, რომ გემები მიემართება შემახასა და დერბენდისაკენ, რათა დაეუფლონ ამ ქალაქებსა და კასპიის ზღვის სხვა პორტებს და ამით უზრუნველყონ რუსეთის თავისუფალი ვაჭრობა აბრეშუ-მით¹.

1722 წლის 2 ივლისს იმპერატორმა ასტრახანიდან საქართველოში სიგელით გაგზავნა თავადი ბორის თურქესტანოვი². პეტრე ვახტანგს აცნობებდა, რომ მალე მივიდოდა ირანის ნაპირებთან. თურქესტანოვს დაევალა დაეყოლიებინა ვახტანგი რაც შეიძლებოდა მალე შეეტია ლეკებისათვის მათსავე ტერიტორიაზე, რადგან ისინი აზიანებდნენ როგორც რუსებს, ისე ქართველებს, მოემზადებინა თავისი ჯარი რუსეთის ჯართან შესაერთებლად. ხელმწიფე არ აცნობებდა ვახტანგ მეფეს, სად უნდა მომხდარიყო შეერთება. ვახტანგს

¹ იქვე, გვ. 308.

² ბაადურ თურქესტანიშვილი, XVIII ს. პირველი ნახევრის ქართველი პოლიტიკური მოღვაწე, მონაწილეობდა ვახტანგ VI-სა და პეტრე I-ს შორის მოლაპარაკებებში. მის შესახებ ორიოდე ცნობა დაგვიტოვა ვახუშტი ბატონიშვილმა. *ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 399, 400, 504. ვახტანგ მეფის შეფასებით, მან უარყოფითი როლი ითამაშა ქართულ-რუსულ მოლაპარაკებებში. Переписка на иностранных языках грузинских царей с Российскими государями от 1639 по 1770 гг., с. 155.*

არსებობს აზრი, რომ ბაადურ თურქესტანიშვილი ვახტანგ VI-ს გაჰყვა რუსეთში. *Бутков П. Г., Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 г., ч. I, с. 65*, რაც სიმართლეს არ უნდა შეეფერებოდეს. ბ. თურქესტანიშვილზე იხ. გ. პიჭაძის *ინფორმაცია ქართულ საბჭოთა ენციკლოპედიაში*, ტ. 5, გვ. 19, სვეტი 1.

განზრახული ჰქონდა 40 ათასიანი ჯარით წასულიყო ირანთან საომრად¹.

ლაშქრობის დაწყების წინ, 15 ივლისს გამოქვეყნდა მანიფესტი კავკასიისა და კასპიისპირეთის მოსახლეობისადმი. მასში იყო მოწოდება, რომ მოსახლეობას არ დაეტოვა საცხოვრებლები რუსეთის ჯარი სიახლოვეს. ლაშქრობის მიზანი იყო მხოლოდ იმ ამბოხებულთა დასჯა, რომლებმაც ამოწყვეტეს რუსეთის ქვეშევრდომები შემახაში². იმავე დროს სპეციალურ კონსულს ირანში აბრამოვს, იმისავეს რათა გაეფანტა შაჰის კარის ეკვები რუსეთის განზრახვის შესახებ, მასთან უნდა დაეწყო მოლაპარაკება ოსმალეთის წინააღმდეგ სამხედრო კავშირის შექმნის შესახებ, იმ პირობით, რომ ირანს რუსეთისათვის დაეთმო კასპიისპირეთის პროვინციები. თუ ამ მოთხოვნაზე თანხმობა არ იქნებოდა, მაშინ რუსეთი იძულებული გახდებოდა ძალით დაეპყრო იგი, რათა არ დაეშვა თურქების შესვლა კასპიისპირეთში³.

იმავე წლის აგვისტოში (?) რუსეთის ელჩი სტამბოლში ი. ი. ნეპლიუევის მოხსენებიდან ვიგებთ, რომ ის ვეზირის ადამიანებს (კეგას და რეის-ეფენდის) შეჰპირდა 1000 ჩერვონეცს იმისათვის, რომ შეეცადონ რუსეთთან მეგობრობის შენარჩუნებას, მანამაღე, ვიდრე სულთნის კარი მიიღებდა პასუხს რუსებთან გაგზავნილი თავისი მოციქულისაგან. ელჩი პეტრეს აცნობებდა, აგრეთვე, რომ პორტა თავის ქვეშევრდო-

1 Бутков П. Г., Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 г., ч. 1, СПб, 1869, с. 19.

2 Русско-дагестанские отношения в XVII – начале XIX в. Сборник документов, № 1, январь 28, 2011. <http://constitutions.ru/?p=4761>

3 Сотапов Н.А., Северный Кавказ в русско-иранских и русско-турецких отношениях в XVIII в., Москва, 1991.

<http://kumukia.ru/books/0002/pages/page14>.

მად იღებდა დაუდ-ხანს¹. განზრახული ჰქონდა აგრეთვე თავდაპირველა დაეუფლოს ირანის საქართველოს, შემდეგ კი გააძეოს რუსეთის ჯარი დაღესტნიდან².

1722 წლის ზაფხულში პეტრე I-მა დაწყო სამხედრო ოპერაციები კასპიისპირეთში. ამის შესახებ მან ვახტანგს აცნობა იმავე წლის 2 ივლისს და წინადადებას აძლევდა დაეწყო ლაშქრობა ლეკების წინააღმდეგ. 23 აგვისტოს რუსთა ჯარი შევიდა დერბენდში³.

30 აგვისტოს პეტრემ ვახტანგთან წერილით გაგზავნა პოდპორუჩიკი ივანე ტოლსტოი, რომელსაც უბრძანა მეფესთან დარჩენილიყო მანამდე, ვიდრე ბრძანებას არ მიიღებდა. მეფისათვის წერილში ნათქვამი იყო, რომ ის ცდილიყო თავისი მრჩეველების საშუალებით დაერწმუნებინა შაჰი რომ მას მიეღო რუსეთის დახმარება ამბოხებულთა წინააღმდეგ, სამაგიეროდ დაეთმო ირანის ის პროვინციები, რომლებიც მდებარეობს კასპიის ზღვის სანაპიროზე. იმავე დროს პეტრე ტოლსტოის უბრძანებდა დაერწმუნებინა ვახტანგ მეფე (და არა პრინცი, როგორც პეტრე ყოველთვის მოიხსენიებდა ქართლის მეფეს), რომ ის მიიღებდა დიდ სარგებელს თუნდაც იმით, რომ გათავისუფლდებოდა ურწმუნოთა უღლისგან და

¹ ხაჯი-დავუდი – აღმოსავლეთ კავკასიის მთიელების სახალხო-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ერთ-ერთი ხელმძღვანელი, შირვანში თეოკრატიული სახელმწიფოს დამაარსებელი და მეთაური. Бутаев А. А., *Народно-освободительное движение на Восточном Кавказе под руководством Хаджи-Давуда Мюшкюрского: первая треть XVIII века, Махачкала, Мавел, 2006.*

² *Русско-дагестанские отношения в XVII-начале XIX в. Сборник документов, № 1, январь 28, 2011* <http://constitutions.ru/?p=4761>

³ Бутков П. Г., *Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 г., ч. 1, с. 26*

ისარგებლებდა ხელმწიფის წყალობით, აგრეთვე მიიღებდა ხელისუფლებას ადგილობრივ (კავკასიელ) ქრისტიანებზე. პეტრე ცდილობდა დაერწმუნებინა ვახტანგი, რომ რასაც ხელმწიფე განიზრახავს, იმას ბოლომდე მიიყვანს კიდევ. პეტრეს მხედველობაში ჰქონდა კასპიისპირეთში დაწყებული კამპანია, რომელსაც კარგად მომზადების შემდეგ, წარმატებით დაასრულებდა.

პეტრე I-მა ასეთივე წერილი გაუგზავნა სომხების პატრიარქ ისაის¹.

ვახტანგმა, როგორც პ. ბუტკოვი წერდა, სიამოვნებით იკისრა, წარედგინა შაჰისათვის იმპერატორის წინადადება.

6 სექტემბერს რუსთა ბანაკში მიიღეს ცნობა, რომ დაახლოებით 30 ათასი ქართველი შეიკრიბა მდ. მტკვრის ნაპირას და იგი მზად იყო დაეწყო სამხედრო მოქმედება რუსებთან ერთად. ვახტანგი თავს იკავებდა დამოუკიდებლად ემოქმედა და წინ წასულიყო, რადგან შემახა რუსებს ჯერ დაკავებული არ ჰქონდათ².

ქართლის მეფე აღმოჩნდა საბედისწერო დილემის წინაშე. ორი გზიდან უნდა აერჩია ერთი: რუსეთი ან ირანი³. სულ მალე გამოჩნდა მესამე გზაც – ოსმალეთი.

ვახუშტი ბატონიშვილის გადმოცემით: „*კუალად მოვიდა თურქისტანიშვილი ბაადურ დიდის პეტრეს იმპერატორისაგან⁴, ვინაითგან გამოსულ იყო სოლახს, რათა მივიდეს შირვანს მეფე მისთანა. კუალად მოვიდა დესპანი ხონთქრისა დამორჩილებისა მისისათვის, არამედ განუტკვნა ყოველნი და აღირჩია რუსთ მეფე, რამეთუ ჰგონებდა განთავისუფლებასა ეკლესიათასა და ძალსა ქრისტიანობისასა⁵. ვახტანგ მეფემ*

¹ Там же, с. 31.

² Там же, с. 30.

³ Авалов З., Присоединение Грузии к России, с. 56.

⁴ დღე იყო 3 აგვისტო 1722 წლისა.

⁵ ვახუშტი ბატონიშვილ // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 499-500.

რუსეთის გზა არჩია და პეტრესგან დაძახებისთანავე შეჰყარა ჯარი და განჯისაკენ გაილაშქრა. რუსის ჯარის მომლოდინე ვახტანგი, თანახმად პირობისა, შამქორში დაბანაკდა. ამ დროს კი რუსეთის იმპერატორი, რომლისთვისაც ცნობილი იყო ქართლის მეფის სამხედრო მოქმედება, 7 ოქტომბერს, როცა მას წინა დღეს აცნობეს ვახტანგის ჯარით მოსვლის შესახებ, დერბენდიდან აიყარა და ასტრახანში დაბრუნდა. „ხოლო მეფე ვახტანგ მივიდა განჯას და დაჰყო სამ თოუე მუნ და ვერა რაჲ სცნა კელმწიფის პეტრესი“¹.

ასეთსავე საბედისწერო მდგომარეობაში მიატოვა პეტრემ ყარაბაღელი სომხები, რომლებიც ფიქრობდნენ, რომ გახდებოდნენ პეტრეს ქვეშევრდომნი და რუსების დახმარებით მოიშორებდნენ დამპყრობთა უღელს

სამ თვეს ელოდა ვახტანგ მეფე პეტრე I-ს. იმ დროს ქართლის მეფის მიერ გაცდილი ვნებების შესახებ ვიგებთ მის მიერ რუსთ ხელმწიფისათვის გაგზავნილი წერილებიდან.

1722 წლის ზაფხულის კამპანიის დროს რუსეთის ჯარმა დაიკავა მხოლოდ აგრახანის ნახევარკუნძული, მდ. სულაის განტოტება და აგრახანი, სადაც რუსებმა საფუძველი ჩაუყარეს წმ. ჯვრის ციხე-სიმაგრეს.

ვახტანგთან მივიდნენ ბაადურ თურქესტანიშვილი და პეტრეს დესპანი და მიიტანეს იმპერატრის დანაბარები, რომ რუსთ ხელმწიფე რუსეთში დაბრუნდა, მაგრამ ვახტანგს აღუთქვამდა, რომ გაზაფხულზე კვლავ გააგრძელებდა დაწყებულ საქმეს. ბაადურმა და დესპანმა პეტრეს დანაბარები ვახუშტი ბატონიშვილს მოახსენეს, რომელმაც ყოველივე მეფეს აუწყა². აუცილებლად უნდა აღინიშნოს შემდეგი: მიუხედავად იმისა, რომ ვახტანგს ლეკებთან შეტაკება არ მოუხდა, მაინც უდიდესი დახმარება გაუწია პეტრე პირველს. ორ ცეცხლს შუა (ქართველებსა და რუსებს შორის) მომწვეველი, შე-

¹ იქვე, გვ. 507.

² იქვე.

შინებული დაღესტანი თითქმის სრულიად უბრძოლველად დასთანხმდა პეტრეს ყველა მოთხოვნის შესრულებაზე. პეტრემ ასევე უბრძოლველად მოაგვარა სხვა საქმეები: ანექსია უყო ირანის მდიდარ პროვინციებს და უკან გაბრუნდა. ამის შესახებ მან მხოლოდ რუსეთიდან შემოუთვალა ვახტანგს ისე, რომ მიზეზიც კი არ აუხსნა. როგორც ჩანს, მას ნაკლებად აწუხებდა მომაკვდინებელ ხიფათში მიტოვებული მოკავშირე – ქართლის სამეფო და მისი მეფე.

1722 წლის 19 სექტემბერს ვახტანგ მეფე პეტრეს სწერდა იმის თაობაზე, რაც მან მოიმოქმედა იმპერატორის მიერ მიცემული დავალების შესასრულებლად: განჯაში ჩავიდა და რუსთა ჯარს ელოდებოდა. ამის შემდეგ პეტრეს კაცი, ვინმე ანდრია შვილი მივიდა და ვახტანგს მოახსენა იმპერატორის რუსეთში გაბრუნების შესახებ. ვახტანგმა იმ ყველაფრის გამო, რაც მან პეტრეს დახმარებისათვის ჩაიდინა, ის შედეგი მიიღო, რომ მართალია განჯიდან უკან გამობრუნდა, მაგრამ *„ამ საქმით ყენიც დაგვემდურა, კახთ ბატონიც აგვეშალა და ხონთქრიც წყინობს და იმუქრების“*. ყველაფრისდა მიუხედავად, ვახტანგი მაინც პეტრეს ერთგულობდა და, რაც არ უნდა მომხდარიყო, მისი სამსახურისთვის თავს დადებდა, ოღონდ მან ის გააკეთოს, რაც დაპირდა. *„ვიაჯებით მაგათს მაღალს კელმწიფობასა, რომე რაც იმედი გვაქვან აღგვისრულონ და შეწუხებული არ დაგვაგდონ“*. ვახტანგი იმასაც ითხოვდა, რომ რუსეთის მთავრობას მფარველობა გაეწია ქართლის სამეფოსათვის და ირანისა და ოსმალეთის თავდასხმა აეცილებინა. ვახტანგი იმის გამოც წუხდა, რომ მათ მიერ შეგულებიანებული კახეთის მეფეც მოსვენებას არ აძლევდა¹. ვახტანგ მეფე დაუბრუნდა თავის წინანდელ გეგმას, რომ რუსეთმა ქართლის სამეფოში ჩააყენოს ცხენოსანი ჯარი,

¹ კახეთის მეფესთან ბრძოლის ეპიზოდები *იხ., იქვე, გვ. 501*

„რომე ჩვენ და ამ ქვეყანას ვიმედებოდეთ და ზურგად მოებმოდეს“¹.

4 ოქტომბერს ვახტანგმა პეტრეს მორიგი წერილი გაუგზავნა, რომელშიც იმპერატორს მოკრძალებით თხოვდა: რადგან იგი სხვა გადაუდებელი საქმეებით იყო დაკავებული და არ შეეძლო პირადად მიეღო მონაწილეობა სამხედრო ექსპედიციაში, მაშინ ყარაბაღში დაბანაკებულ ქართველ-სომეხთა ჯარს² თუ მცირე რიცხოვან თავის ჯარს წააშველებდა, ვიდრე ჯერ კიდევ დრო იყო, შირვანის დამორჩილება მოხერხდებოდა. ვახტანგ მეფე ასევე მოკრძალებით წერდა, რომ მან კარგად იცოდა აქაური ამბები („ამ ალაგების ბელადობა გვეთქმის“ – აცხადებდა ვახტანგ მეფე). ის მიმოიხილავდა კამპანიის დაწყების დროიდან ოქტომბრის დასაწყისამდე

¹ *Переписка на иностранных языках грузинских царей с Российскими государями от 1639 по 1770 гг., с. 140-142.*

² სომეხი საეკლესიო მოღვაწე, მთიანი ყარაბაღში განძასარის კათალიკოსი ესაი ჰასან ჯალალიანცი შემდეგენაირად აღწერს ქართველთა და სომეხთა ჯარების შეხვედრას. ის მოგვითხრობს იმ ზეიმის შესახებ, რომლითაც აღინიშნა ირანის წინააღმდეგ ბრძოლის უჩინო შეპყრობილი ორი ერის ჯარის შეერთება. „როდესაც ვახტანგმა იხილა ჩვენი დაშქრის ასეთი სვლა, სულით და გულით გაიხარა. მაშინვე გამოგზავნა შიკრიკი და თავისთან მიგვიხმობ, სარდლებად განაწესა ემაწვილები (ოთხი იუზბაში) და მელიქები და გამამხნეველები სიტყვებით დაგვაიძუელა, რწმენა ჩავვიდგა და მოგვმართა: „ამიერიდან გამხნევდით და ვაეკაცურად იყავით, ისე როგორც თქვენს ძლევა მოსილებას შეეფერება, ნურაფრისა და ნურავისი ნუ შეგეშინდებათ, რადგანაც ამა უკვე მოაწია ქრისტიანობის ხსნის კამა“. ასეთი სიტყვებით მოგვმართავდა და ძალზე მადლიერი იყო ჩვენი. მეორე დღეს ყველა სარდალი საპატიო ხალათებით დაასაჩუქრა“. ესაი ჰასან ჯალალიანცი, აღვანთა ქვეყნის მოკლე ისტორია / ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, თარგმნა და კომენტარები დაურთო კარლო კუციაძე, თბილისი, 1971, გვ. 34.

მოხდარ ამბებს და არსებული ვითარების მოკლე, მაგრამ მკაფიო ანალიზს სთავაზობდა, არც იმის თქმა გამორჩენია, რომ ავღანელებისგან დაჯაბნილი შაჰი ქართლის მეფეს კიდევ ერთხელ სთხოვდა დახმარებას, მაგრამ პეტრეს პასუხს ველოდებდა. „ამას მოვახსენებ მაღალ კარზედან. ჩვენთვის წამოსვლა და ლეკის მტეობა რომ ებრძანა, წამოვედით და კარგა ხანი არის აქ ყარაბაღში ვდგევართ. ვინცავენ აქათი ლეკნი არიან, შიშით თავის სამლიდან ვერ დიძრენ. ერთი სულთანი არის, ისიც შემორიგებას გვეხვეწება, მაგრამე, **კახი ბატონი, რომე ჩვენთან ქიშვი და მტერი არის, ეს ზურგს უბამს, უნდა რომე ჩვენი სამსახური კელმწიფესთან არ გამოაჩინოს...** ჩვენ აქამდინ შირვანსაც გამოვიდოდით, მაგრამ მაგათი ბძანება, რომ არ მოვვივიდა, ის გვაგვიანებს. აწ ჩვენგან რჩევა და მოხსენება არ იკადრების, მაგრამე, ვითამც ამ ალაგების ბელადობა გვეთქმის, ამიტომ მოვახსენებთ. აქათს ქვეყნებს დაგვიანება აღარ უნდა, ამიტომ რომე აქაური საქმეები დიად არეული არის და ერთი ასეთი არა გამოვარდეს რა, რომე აქათური საქმე არ წახდეს... თუ კელმწიფე ჯერ მანდაურის საქმესაგან მოუცლელად ბრძანდებოდეს და აქათ წამობრძანება იმიტომ გვიანდებოდეს, ეს მაინც იქნას, ერთი მაგათი ასეთი ჯარი შარვანს მოვიდეს, აქედან ჩვენ ვიქნებით, შევიყრებით და ყოველი საქმე ღთით გარიგდების. ერევნამდინ რაც ალაგია დავიჭერთ და ვეცდებით რომე ერევანიც დავიჭიროთ... ყენს მირვეისის შვილმა კიდევ უფრო საქმე გაუჭირა, არც შემსვლელიდა არის, არც გამომსვლელი. შვილი ყაზმინს ჰყავს, ჯარს ცდილობს, მაგრამ ვერვინ იშოვნა. ჩვენ წიგნსა გვწერს, ჯარის მიშველებას გვიკვეთს, მაგრამ ჩვენ თქვენის ბრძანების მაყურებელნი ვართ“¹.

¹ Переписка на иностранных языках грузинских царей с Российскими государями от 1639 по 1770 гг., с. 142-143.

ფრიად საინტერესოა ვახტანგ მეფის მიერ 4 სექტემბერს ა. ვოლინსკისთვის გაგზავნილი მოკლე წერილი, რომელშიც აღნიშნულია, რომ ქართლის მეფე ჯარით დგას ყარაბახში და ხელმწიფის პასუხს ელოდება. მან არც ის დაუმალა ხელმწიფის მოხელეს, რომ მის მბრძანებელს წერილი გაუგზავნა და თავისი მოსაზრებები მოახსენა. ვახტანგი ფიქრობდა, რომ სწრაფად მოვიდოდა მისი პასუხი.

წერილი განსაკუთრებით საინტერესოა იმითიც, რომ ვოლინსკის შაჰ-თამაზ II-სთან ელჩი გაუგზავნია, რომელიც უკან ვოლინსკითან გაუბრუნებიათ და თან ერთი კაციც გაუყოლებიათ, რომელსაც ვახტანგისთვის შაჰის წერილი გადაუცია. მასში იყო თხოვნა ქართლის მეფისადმი, *„ეცადეო დიდს კელმწიფესა და ჩვენში მშვიდობა მოახდინო“*. ვახტანგი ა. ვოლინსკის სთხოვდა ეხლა რომ წერილი გამოგიგზავნე, მაგ კაცს ნურას შეატყობინებთ მანამდე, ვიდრე აქეთ არ წამოხვალთ¹.

რადგან ვახტანგ მეფის შემორიგებისა და კვლავ ირანის სამსახურში ჩაყენების პერსპექტივა არ ჩანდა, შაჰმა მას ოფიციალურად მიმართა (1722 წლის ოქტომბერ-ნოემბერი) წერილით. შაჰი ჰუსეინ-ყული-ხანს, ე.ი. ვახტანგ მეფეს, გურჯისტანის, ქართლის გამგებელს და უძლეველი ჯარის მეთაურს აცნობებდა, რომ მან მკაცრად უბრძანა ერევნისა და აზერბაიჯანის ბეილერბეგებს, რომ სასწრაფოდ გაუგზავნონ თავიანთი ჯარი. როდესაც გაგანადგურებთ ავღანელებს და მოვაწესრიგებთ სატახტო ქალაქ ისფაჰანის და შირვანის საქმეს, იოლად მოგვარდება სხვა პროვინციების საქმეებიც. თქვენ იოლად შეგიძლიათ მცირე ჯარით შირვანში დაამყაროთ წესრიგი. შაჰი მოითხოვდა, რომ ბატონიშვილმა ბაქარმა იმის მიზეზით, რომ რუსები მოვიდნენ ან სხვა რაიმე უსიამოვნებათა გამო, თავი არ აარიდოს და გურჯების ჯარით მივიდეს

¹ Там же, с. 141.

შაჰის დასახმარებლად¹. შაჰი, იმის დემონსტრირებისათვის რომ ანგარიშს უწევდა ვახტანგ მეფის თხოვნას ყარაბახის გამგებლის მუჰამედ ამინის განთავისუფლების შესახებ, წერს, რომ ბრძანება გასცა მისი თხოვნის დასაკმაყოფილებლად².

ბაქარმა გადაწყვიტა შაჰის თხოვნის შესაბამისად წასულიყო მის დასახმარებლად და მომზადებული იდგა ტაშირში, მაგრამ ვახტანგმა გადააფიქრებინა და უკან დააბრუნა. „ქკს უი [1722], თებერვლის ე, მოუხდა ისპაანს შვილი მირვეისისა ყანდაარიდამ მაჰმუდ, მირვეისი მამკუდარ იყო. რა მოუვიდა ამბავი ყეენსა მოსულა მათი, გააგება ჯარი ისპაანისა აღაჯსა სამსა, შეიბნენ, დაუმარცხდა ყიზილბაშთა, მოკლეს ყულარაღასი როსტომ, ძმა მეფისა ვახტანგისა და მოსწყვიტეს, გამოექცენ, შემოადგნენ ისპაანს, დადგა ჯულფას, შეუკრა ყოვლით გზა და შეწუხდა ისპაანი შიმშილითა. ამა ამბავსა შიგან გამოუგზავნა ყაენმან ხალათი და ყულარაღასობა მეფის ბაქარისათვის და ხვეწნა მიშველებისა. მონ დომა მეფემ ბაქარ წასულა და დადგა ტაშირზედ. მაგრამ არ ამჯობინა მეფემ ვახტანგ წასულა ძისა თქვისა, დააბრუნა“³.

რაც უფრო მირაქს ემსგავსებოდა რუსეთის დახმარება ქართლის სამეფოსათვის, მის მეზობლებს შიში უნელდებო-

¹ შაჰმა ბაქარს გაუგზავნა ხალათი და ყულარაღასის წოდება მიანიჭა. სეხნია ჩხეიძე, „ცხოვრება მეფეთა“ [.https://wikisource.org/wiki/%E1%83%A1%E1%83%94%E1%83%AE%E1%83%9C%E1%83%98%E1%83%90_%E1%83%A9%E1%83%AE%E1%83%94%E1%83%98%E1%83%AB%E1%83%94_%22%E1%83%AA%E1%83%AE%E1%83%9D%E1%83%95%E1%83%A0%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%90_%E1%83%9B%E1%83%94%E1%83%A4%E1%83%94%E1%83%97%E1%83%90%22.33](https://wikisource.org/wiki/%E1%83%A1%E1%83%94%E1%83%AE%E1%83%9C%E1%83%98%E1%83%90_%E1%83%A9%E1%83%AE%E1%83%94%E1%83%98%E1%83%AB%E1%83%94_%22%E1%83%AA%E1%83%AE%E1%83%9D%E1%83%95%E1%83%A0%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%90_%E1%83%9B%E1%83%94%E1%83%A4%E1%83%94%E1%83%97%E1%83%90%22.33).

² Переписка на иностранных языках грузинских царей с Российскими государями от 1639 по 1770 гг., с. 145-146.

³ სეხნია ჩხეიძე, „ცხოვრება მეფეთა“.

დათ და შურისძიების წყურვილით აღვსილნი ვახტანგ VI-ის და მისი სამეფოს განადგურებისათვის ემზადებოდნენ.

პირველი, ვინც იარაღი აღმართა ქართლის სამეფოზე, იყო კახეთის მეფე კონსტანტინე II, რომელმაც თავისი მოქმედება შაჰ-თამაზთან შეათანხმა. მის შესახებ ვახტანგ მეფემ პეტრე I-ს მოუთხრო 1723 წლის 10 მაისს გაგზავნილ წერილში: მას შემდეგ, რაც ქართლის მეფე განჯას გაეშურა იმპერატორთან შესახვედრად, კახთ ბატონი მტრად აგვიდგაო. კონსტანტინემ შაჰს მისწერა, ვახტანგს „დიდი კელმწიფე მოჰყავსო“. შაჰმა კონსტანტინეს ერევნის ხანობა და სხვა სამფლობელოებიც უბოძა და ვახტანგის წინააღმდეგ ბრძოლა დაავალა. ოსმალეთის სულთანმაც არზრუმის ფაშას იგივე დავალება მისცა. არზრუმის ფაშა ქართლის საზღვარზე დადგა და ვახტანგს შეუთვალა: „გვეყმო“, რაზეც უარი მიიღო. ამის შემდეგ სულთანმა ფაშას უბრძანა „წაახდინეო“. შაჰი და სულთანი ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ, ვინ პირველი დაარტყამდა ქართლის სამეფოს. თავდაპირველად შაჰმა იმარჯვა და ქართლი კახეთის მეფე კონსტანტინეს მისცა. მანაც არ დააყოვნა და ყიზილბაშთა ჯარით ავლაბარში შევიდა. ვახტანგმა ქართლის ჯარი შეჰყარა და კონსტანტინეს ებრძოდა. რა დაინახეს ოსმალებმა ვახტანგის გაჭირვება, შეუთვალეს: „თუ არ გვეყმობიო, ჩვენ აქედამ მოვალთო“. რუსეთი იგვიანებდა. ორ მტერს შორის მოქცეული ქართლი დიდხანს ვერ გაუძლებდა და ვახტანგმა ოსმალეთის ყმობა არჩია. მაგრამ ქართლის მეფის ვარაუდით ეს დროებითი, თავის გადარჩენის საშუალება იყო, თავი უნდა გადაერჩინა მანამდე ვიდრე რუსები მოვიდოდნენ, როგორც ის ფიქრობდა. „თუ არა და მადლი ღმერთსა, რაცა გეჭირს, ყველა ჩვენის ცოდვით არის“-ო¹, წერდა ვახტანგ მეფე რუსთ ხელმწიფეს.

¹ *Переписка на иностранных языках грузинских царей с Российскими государями от 1639 по 1770 гг., с. 147-148.*

პეტრე I-მა, როდესაც აღმოსავლეთ ამიერკავკასიასა და მახლობელ აღმოსავლეთში შექმნილი ვითარება გაანალიზა, დარწმუნდა, რომ რუსეთი ეკონომიკური და სამხედრო თვალსაზრისით არ იყო მზად სერიოზული საბრძოლო ოპერაციების საწარმოებლად.

ივ. ჯავახიშვილის შეფასებით, „იმ დროს რუსეთი ირანისადმი მხოლოდ იმ ეკონომიური გამორჩენის თვალსაზრისით ხელმძღვანელობდა, რომელიც პეტრე I მხოლოდ თეორიულად, გეგმის მიხედვით ეხატებოდა. მაშინ რუსეთს იმდენად მოჭარბებული ძალები არ ჰქონდა, რომ მისთვის ირანის ბაზარი სააღებმძიმო ასპარეზად აუცილებლად საჭირო ყოფილიყო. ირანში იგი თავის მრეწველობის ნაწარმოების გასაღებისათვის კი არ შედიოდა, არამედ რუსეთის სავაჭრო მოქმედების გეგმა მხოლოდ უბრალო შუამავლობაზე იყო აგებული“¹.

აფასებდა რა ზოგადად რუსეთის ურთიერთობას კავკასიის ხალხებთან, ა. ფადეევი წერდა: „რუს მეფეებს, რომლებიც ზრუნავდნენ თავიანთი სამფლობელოების გაფართოებაზე კასპიისპირეთსა და აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში, უპირველეს ყოვლისა, მხედველობაში ჰქონდათ თავისი ფეოდალური სახელმწიფოს ეკონომიკური და პოლიტიკური ძლევამოსილების განმტკიცება და არა მცირე ხალხების დაცვა თურქეთისა და ირანის ექსპანსიისგან“².

1723 წელს, როდესაც რუსეთის ჯარმა კვლავ დაიწყო აქტიური მოქმედება, პარალელურად განაახლეს წმ. ჯვრის მშენებლობა, გაამაგრეს დერბენტი, გილანი, შტურმით აიღეს ბაქო, დაიკავეს სელიანი, რეშტი და ცდილობდნენ განემტკიცებინათ თავიანთი პოზიციები დაკავებულ ტერიტორიაზე.

¹ ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია ხუთ ტომად, V, თბილისი, 2012, გვ. 66.

² Фадеев А. В., Россия и Кавказ первой трети XIX в., Москва, 1961, с. 17.

1723 წლის 18, 19 და 20 აპრილს პეტრემ ვახტანგს წერილები გაუგზავნა გვარდიის კაპიტან ბასკაკოვის ხელით. მას დავალებული ჰქონდა, აგრეთვე, საომარი ოპერაციების წარმოება საქართველოში. გენერალ-მაიორ მატიუშკინს კი ებრძანა ვახტანგისათვის გაეგზავნა ჯარის ნაწილი ბასკაკოვის მეთაურობით.

იმავე წლის 7 ნოემბერს ხელმწიფემ მისწერა ვოლინსკის, რომ მას ყველაფრით უზრუნველყო საქართველოში გასაგზავნი 2 ათასი ჯარისკაცი, იმ რაზმის გარდა, რომელიც მიდიოდა ბასკაკოვთან ერთად. უცნობია, რატომ ვერ განხორციელდა პეტრეს განზრახვა. ის კი ცნობილია, რომ ბასკაკოვი 1724 წლის 29 მაისს უკვე რუსეთში იმყოფებოდა. ერთი ვარაუდით, განზრახვის სისრულეში მოყვანა შეუძლებელი იყო იმიტომ, რომ ამ დროს ვახტანგი გაძევებული იყო ქართლიდან¹.

ვახტანგმა 1723 წლის 15 მაისს იმპერატორ პეტრეს ერთი ძალიან მოკლე წერილი გაუგზავნა, რომელშიც ჩივის იმის გამო, რომ „ახლა ჩვენი ცოდვისაგან ერთი ანაზღი რიხვა მოგვევლინა“, რომლის შესახებ ტოლსტოიმ და თურქესტანიშვილმა იცოდნენ, მეფე კი თავს იკავებს მასზე საუბრისგან, ერთს კი დაასკვნის, რომ თუ იმპერატორი არ დაგვეხმარება, „ჩვენი ქვეყანაცა და ჩვენცა საჭკველი არ არის საურჯულოდ გახდება“².

ძალზე საინტერესოა თვით ვახტანგ მეფის მიერ შეფასებულ ქართლის სამეფოს საშინაო და საგარეო მდგომარეობა მას შემდეგ, რაც პეტრემ და მისმა ჯარმა დატოვა კასპიისპირეთი და უკან, რუსეთში გაბრუნდა. ვახტანგი იმპერატორის უახლოესი მრჩეველს მახლობელი აღმოსავლეთის საქმეებში არტემ ვოლინსკის თავის მოკლე წერილში (24. 05.

¹ Бутков П. Г., Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 г., ч. 1, с 51-52.

² Там же, с. 149-150.

1723), რომელიც ივანე ანდრია შვილის ხელით გაუგზავნა, ქართლის მდგომარეობას შემდეგნაირად აღწერს: „*არტემი პეტრე შვილი: ქ. დიდებულთა და პატიოსანთა ძმაო, ბატონო... მერმე, ეს მოგახსენო ჩვენი საქმე. კახთა ბატონმა ყენს დამაბეზლა და ხვანთქარსაც, ამათ ორთავ. დიდის კვლმწიფის გამოსვლა და ჩემგან მაგათის სამსახურის მონდომება. ამაზედ ორნივე გაგვიწყრენ და ჯარი გამოგვისიგეს. ჩვენ რადგან ამთონის მეზობლებისა დიდის კვლმწიფების ბძოლა ვეღარ შევიძელით და ხონთქარს უთხართ. „გეყმობითო“. სანამდი სტამბოლის ამბავი მომივიდეს, ეგება, მაგათი (რუსეთის ჯარის – ე.მ.) გამობრწყინება გვეღირსოს: წვრილად აქაურს ამბავს პატიოსანი ივანე ანდრია შვილი მოგახსენებსთ. ახლა, თქვენის ძმობისაგან და მოწყალებისაგან მოველით, დიდმა კვლმწიფემ არ დაგვაგდოს და არ უგულუბელს გვეყოს, ამთენს მოგვეხმაროს. აქამდი რომ ფოცხვირის ჭანვისგან გამოგვხსნას ვეხვეწებოდით, ახლა ბაბრის ჭანგში არ შეგვაგდონ. თუ ამთონს ქრისტიანობას უპატრონებთ რასმე – კარგია, თუ არა ნება თქვენია“¹. ეს იყო ვახტანგ მეფის მიერ ა. ვოლინსკისადმი გაგზავნილი უკანასკნელი წერილი.*

ასტრახანში მიბრუნებულმა პეტრე I-მა ვახტანგ მეფესთან მოლაპარაკება პოდპორუჩკ ივანე ტოლსტოის დაავალა. ზემოთ ციტირებული წერილი ვახტანგმა თთქმის უცვლელად გაუგზავნა ტოლსტოისაც².

როგორც ჩანს ტოლსტოი და თურქესტანიშვილი მოწმენი იყვნენ იმ კრიზისული პოლიტიკური მდგომარეობისა, რომელიც ქართლის სამეფოში შეიქმნა, ერთდროულად სამი მტრულად განწყობილი ძალის შეტევის შედეგად. ამჯერადაც პირველმა კახთ ბატონმა კონსტანტინე II-მ დაიწყო ქართლზე შეტევა. ვახტანგს შაჰის ბრძანებით თბილისში მყოფი ყიზილბაშთა ჯარი აუჯანყდა და მხარი დაუჭირა კონსტანტინეს. ეს

¹ Там же, с. 149.

² Там же, с. 149-150.

უკანასკნელი თბილისს მიადგა თავისი ჯარით, რომელშიც დაქირავებული ლეკებიც იყვნენ. კონსტანტინეს ესმარებოდნენ, აგრეთვე განჯისა და ერევნის ხანები. ამავე დროს ვახტანგს ულტიმატუმი წაუყენა ოსმალეთის სულთნის დავალებით, არზრუმის ფაშამ, რომელიც კატეგორიულად მოითხოვდა სულთნის ქვეშევრდომობა ელიარებინა¹. ეს უნდა ყოფილიყო იმ „რისხვის მოვლინება“, რომლის შესახებაც ვახტანგი პეტრეს სწერდა 15 მაისის წერილში.

ხანგრძლივი ბრძოლის შემდეგ კონსტანტინემ თბილისი აიღო. ვახტანგი ცხინვალში გაიხიზნა, სადაც დარბაზი მოიწვია პოლიტიკური არჩევანის გადასაწყვეტად. დარბაზის წევრთა უმრავლესობამ მხარი დაუჭირა ოსმალეთის სახელმწიფოს მოთხოვნას, რაც ქართლში სამეფო ხელისუფლების შენარჩუნების საშუალება იქნებოდა. დარბაზის სხდომას ესწრებოდნენ პეტრე I-ის წარმომადგენლები – ტოლსტოი და თურქესტანიშვილი. ისინი მოითხოვდნენ დალოდებოდნენ რუსეთის ჯარის ჩამოსვლას. როგორც ჩანს, შექმნილ სიტუაციაში ვახტანგმა სხვა გზა ვერ გამონახა და იძულებული გახდა რეალურად შეეფასებინა ოსმალების შემონათვალი: „*თუ არ გვეყმობიო, ჩვენ აქედან მოვალთო*“ – ასე აუხსნა ვახტანგმა პეტრეს თავისი გადაწყვეტილების მიზეზი: დაეტოვებინა თავის სამეფო და რუსეთში ეძებნა თავშესაფარი.

გვაქვს ვახტანგ მეფის კიდევ ერთი წერილი, რომელიც მას საკუთარი ხელით დაუწერია. იგი გადმგვცემს თავის ჯარითურთ მტკვრის პირას დგომას და პეტრეს ჩამოსვლის იმედით უაზრო ლოდინს. ვახტანგი ფიქრობს, რომ ის, რაც ამ სამხედრო ღონისძიებასთან იყო დაკავშირებული აგებული იყო სიცრუეზე. ვახტანგი ყველაფერ იმაში, რაც მას კასპიისპირეთში კამპანიის დროს გადახდა, მთავარ დამნაშავედ თითქოს მიაჩნდა ბაადურ თურქესტანიშვილი, რომელიც არა-

¹ პაიჭაძე გ., ქართლის სამხედრო-პოლიტიკური კავშირი რუსეთთან XVIII საუკუნის 20-იან წლებში, გვ. 419-420.

სწორ ინფორმაციას აწვდიდა მას. ვახტანგი ბაადურს საყვედურობს: „*თქვენი ანბავი ვერა გაგვივია, რა ქენით, რა, შენც ხომ კარგად იცი ქართველი კაცი ამდენის ხნის ლაშქრობას ვერ გასძლებს. ნუზლი შემოაკლდების და შესწუხდებიან. რა ქენით, რატომ ერთი თქვენი ანბავი არა გვაცოდინეთ რა. ამას ეცადეთ თქვენი ანბავი ერთი რომ გვაცოდინოთ, მართალი რომ შეგვატყობინეთ. კვლმწიფე წამობრძანდების. რა ასე ოხერივით ვერივართ, რაც გვატყუე ის გვეყოფის, მართალი ამბავი მოგვწერეთ*“¹. რა თქმა უნდა, ბაადურის მიმართ გამოთქმული საყვედური უფრო რუსეთის იმპერატორს ეკუთვნოდა.

ვიჭირობ, ვახტანგ მეფეს ეჭვი ჰქონდა, რომ რუსეთი მის ზურგსუკან ოსმალეთთან რაღაც გარიგებაზე მიდიოდა. ამ ეჭვის გამოხატულებად უნდა მივიჩნიოთ ბაადურ თურქესტანიშივილისათვის მიწერილი შემდეგი სიტყვები: „*ჩვენ რომ განჯის ყარაბაღში ჩამოვსულ ვარ, ის მესამე კაცი არის, რომ გამოვგზავნეთ... თქვენი ანბავი ვერა გაგვივია*“. ეს სიტყვები არის რეაქცია პეტრე დიდის მოთხოვნაზე, რომ ვახტანგს 1723 წლის ზაფხულამდე დაეცადა განჯაში, მანამდე კი რუსთ ხელმწიფე კასპისპირეთში დაბრუნდებოდა ლაშქრობის განსახლებლად². საქმე ისაა, რომ ამ დროს პეტრესთვის ცნობილი იყო, თურქეთი აღმოსავლეთ საქართველოში შესატრეულად რომ ემზადებოდა. ჯერ კიდევ 1722 წლის 13 სექტემბერს ი. ი. ნეპლიუევი იტყობინებოდა, რომ სულთანმა თავის ქვეშევრდომად მიიღო დაუდ-ხანი, რომელიც ჯერ ირანის საქართველოს დაუფლებოდა, შემდეგ კი რუსები გააძევებინა დაღესტნიდან³.

¹ *Переписка на иностранных языках грузинских царей с Российскими государями от 1639 по 1770 гг., с. 155*

² *Лысцов В. П., Персидский поход Петра I. 1722-1723, Москва, 1951, с. 213.*

³ *Соловьев С. М. История России, кн. 9, т. 18, с. 394*

1722 წლის 12 ოქტომბერს სტამბოლში რუსეთის წარმომადგენელ ივანე ნეპლიუევს, რომელიც 1720-1734 წლებში იყო რუსეთის რეზიდენტი, განუცხადეს, რომ ოსმალეთის მთავრობამ გადაწყვიტა ქართლის ოკუპაციის მიზნით 50 ათასიანი არმიის შეყვანა და თბილისის დაკავება¹. ასეთი მოლოდინი ქართულ მხარეს ისედაც უნდა ქონებოდა. ოსმალეთის სხვადასხვა რანგის წარმომადგენლები, როგორც ვახტანგ მეფის წერილებიდან ჩანს, ამგვარ გაფრთხილებებს და მუქარას ყოველთვის გამოთქვამდნენ, განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც დაიწყო საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა ირანის წინააღმდეგ ერთობლივი სამხედრო ოპერაციების წარმოების შესახებ². ოსმალეთის დამოკიდებულება ვახტანგ VI-ისადმი კარგად ჩანს არზრუმის სერასკირის იბრაჰიმ-ფაშას მიერ დერბენდში რუსეთის ჯარის სარდლობისათვის გაგზავნილ წერილში: „... ახლა თბილისის ხანმა ... თავისი ეშმაკური და ფუჭი მოქმედებით თქვენზე დაიმედებულმა მოგიწოდათ ახტრახანიდან დაღესტანში მოსულიყავით, სადაც თქვენ დაიკავეთ დერბენტი. ახლა კი თბილისის ხანი (ვახტანგ VI-რ.გ.) ჩვენს წარმომადგენელს აცნობებს, რომ მისი უდიდებულესობა (პეტრე I-რ.გ.) ირანის შაჰს სთხოვდა ქალაქებს შირვანს, განჯას და გილანს, მას ხანს (ვახტანგ VI-რ.გ.) ამის აკრძალვა არ შეეძლო... შირვანის მცხოვრებნი, კი მაჰმადის რჯულის მიმდევარნი არიან და მფარველობას სთხოვენ სულთნის ხელისუფლებას...“³.

¹ Лысцов В. П., Персидский поход Петра I. 1722-1723, с. 223.

² იხ. ვახტანგ მეფის წერილი პეტრე I-ს. *Переписка на иностранных языках грузинских царей с Российскими государями от 1639 по 1770 гг.*, с. 155

³ ციტირებულია: გოგოლაური რ., *ჩრდილო კავკასია-სამცხე-ჯავახეთის ურთიერთობა და ქართლ-კახეთი XVIII საუკუნეში, ახალციხე-თბილისი, 2016, გვ. 30.*

სერასკირის წერილი ფრიად საინტერესოა. იქიდან ისე მოჩანს, რომ ვახტანგი ორმაგ პოლიტიკურ თამაშს ეწეოდა. ერთსა და იმავე დროს რუსეთს ეპატიუებოდა ირანის წინააღმდეგ, მეორეს მხრივ კი ოსმალეთის ინტერესს იცავდა. საფიქრებელია, რომ სერასკირი სიმართლეს არ ამბობდა, მისი მიზანი იყო ბზარი შეეცანა საქართველო-რუსეთის ურთიერთობაში. ვახტანგ მეფე მთლიანად პეტრე I-ზე იყო მინდობილი. კარგი იქნებოდა, რომ მართლაც ისეთი ყოფილიყო ვახტანგ მეფის დიპლომატია, როგორსაც სერასკირი აგვიწერს.

ვახტანგ მეფე, ვიდრე რუსეთის იმედი ჰქონდა, პრინციპულად რომ არ უნდოდა ოსმალეებთან ურთიერთობა, ჩანს კიდევ ერთი ცნობიდან, რომელიც ისევე დაკავშირებულია არზრუმის ფაშასთან. ფაშამ ვახტანგს შეუთვალა, რომ სულთანს განზრახული ჰქონდა ირანის წინააღმდეგ ომი. თუ ვახტანგი სულთნის მხარეს გადავიდოდა და მის მფარველობაში შევიდოდა, სამაგიეროდ სულთანი მას მთელი საქართველოს გადაცემას პირდებოდა. ვახტანგმა უარყო ეს წინადადება იმ მოტივით, რომ ირანის შაჰს ვერ უღალატებდა¹.

პეტრე დიდს რომ საქართველო მხოლოდ ირანის წინააღმდეგ და დასახელებული ადგილების დასაპყრობად ჭირდებოდა, გამოჩნდა 1724 წლის რუსეთ-თურქეთის შეთანხმების დროს. შეთანხმება იმდენად მნიშვნელოვანი იყო რუსეთისათ-

¹ Соловьев С. История России с древнейших времен, в пятнадцати книгах, IX, Москва, 1963, с. 405; პაიჭაძე გ., რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის (XVIII ს. I მეოთხედი), თბილისი, 1960, გვ. 91-92; პაპაშვილი მ., საქართველოს საგარეო პოლიტიკური ურთიერთობებიანი, გვ. 86. მ. პაპაშვილის ეს მონოგრაფია გამოყენებული წყაროებით, ლიტერატურითა და გამოთქმული მოსაზრებებით, ვფიქრობ, ერთ-ერთი საუკეთესოა ქართულ ისტორიოგრაფიაში ვახტანგ VI-ისა და პეტრე I-ის ურთიერთობის შესახებ, იხ. გვ. 58-94.

ვის, რომ ჩნდება ეჭვი, რუსეთის ხელისუფლება ოსმალეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციისათვის ხელის შეწყობის მიზნით მოწადინებული იყო ვახტანგ მეფე, არც თუ მცირე ჯარით, მოშორებოდა თავის სამეფოს. ეჭვი რომ უსაფუძვლო არ არის, იქიდან ჩანს, რომ იმ დროს, როდესაც პეტრე განჯაში მყოფ ვახტანგს თხოვს შემდეგი წლის ზაფხულამდე დაელოდოს მის დაბრუნებას და ერთობლივად შეუტეონ ირანს, ამ დროს რუსი დიპლომატები ოსმალეთის მთავრობასთან მოლაპარაკებას აწარმოებენ აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის და სხვა ტერიტორიების განაწილების შესახებ. ასეთ ვითარებაში მეტად გასაოცრად გამოიყურება რუსთა იმპერატორის საომარი მოწოდება ქართლის მეფისადმი. ეს აშკარად ნიშნავდა ომის პროვოცირებას თურქეთ-საქართველოს შორის. ამავე დროს უნდა აღინიშნოს, რომ ვახტანგმა მხოლოდ მაშინ დაინახა ის დიდი საფრთხე, რომელიც ქართლს ემუქრებოდა ოსმალეთის მხრიდან, როდესაც მიიღო ცნობა პეტრეს ასტრახანში დაბრუნების შესახებ. პეტრეს ამგვარი გადაწყვეტილების გამართლება იმ სხვადასხვა მიზეზით, რომელსაც ისტორიკოსები ასახელებენ (სურსათისა და სატრანსპორტო საშუალებების ნაკლებობა, რუსეთის გემების დაღუპვა კასპიის ზღვაში დელვის გამო, ჯარში ეპიდემიის გავრცელება...) გამართლება არ შეიძლება. როგორც ო. პ. მარკოვა აღნიშნავდა, პეტრეს კავკასიიდან წასვლის მიზეზი იყო ოსმალეთთან ომის თავიდან აცილება¹.

ოსმალეთის ხელისუფლების მკაცრი პოზიცია გამოავლინა რუსების ბანაკში მისულმა სულთნის წარმომადგენელმა, რომელმაც პირდაპირ განაცხადა, რომ რუსეთის არმიის

¹ Маркова О. П., *Россия, Закавказье и международные отношения*, Москва, 1966, с. 27.

შემდგომი წინსვლა კავკასიაში სულთნის კარზე განიხილვებოდა როგორც რუსეთისათვის ომის გამოცხადების მიზეზი¹.

პეტრე I-მა ჯარის ერთი ნაწილი დატოვა კავკასიაში გენერალ ა. მატიუშკინის მეთაურობით და 29 სექტემბერს ძირითადი ძალებით დაბრუნდა ასტრახანში.

ოსმალეთის პოლიტიკას კავკასიაში აქტიურად უჭერდნენ მხარს ინგლისი და ავსტრია. მათ სურდათ გაჩაღებულიყო რუსეთ–ოსმალეთის ახალი ომი. მათი წარმომადგენლები სტამბოლში ჩააგონებდნენ სულთნის მინისტრებს, რომ პეტრე I-ის ლაშქრობა კასპიისპირეთში იყო რუსეთის მიერ კავკასიის დაპყრობის დასაწყისი.

1722 წლის მეორე ნახევარში სტაბოლში ვრცელდებოდა სხვადასხვა ხმები: რუსეთის ჯარის სასწრაფოდ გაყვანა კავკასიიდან გამოწვეული იყო რუსეთის მარცხით; პეტრე I საიდუმლოდ ჩავიდა საქართველოში და მიტროპოლიტთან აწარმოებდა მოლაპარაკებას რუსეთის არმიის მიერ მთელი საქართველოს ოკუპაციის შესახებ და სხვ. პორტა იყენებდა ყოველგვარ საშუალებას, კერძოდ, ინტრიგას, დეზინფორმაციას, მოსყიდვას, ირანელების რუსების წინააღმდეგ წაქეზებას. საქართველოს „დაცვის“ საბაბით სერასკერ იბრაჰიმ-ფაშას გაუგზავნეს დამატებითი ძალები, რათა მორჩილებაში ყოლოდათ საქართველოს ხანი, თუნდაც მას თავისი თავი დაეყენებინა რუსეთის მეფის მფარველობის ქვეშ².

1722 წლის ოქტომბრის შუა რიცხვებში იბრაჰიმ ფაშამ მიიღო ბრძანება 50-ათასიანი ჯარით შესულიყო ქართლში და დაემორჩილებინა ვახტანგ VI, შემდეგ კი არზრუმის ფაშა 20-ათასიანი ჯარით უნდა შესულიყო დაღესტანში, რათა რუსეთის ჯარის წინსვლა შეეჩერებინა.

¹ Сотапов Н.А., Северный Кавказ в русско-иранских и русско-турецких отношениях в XVIII в. <http://kumukia.ru/books/0002/pages/page14>.

² Shaw Lucile M., *The Ottoman Empire from 1720 to 1734*. Illinois, 1944, p. 96.

დაბაბულობის განმუხტვას ვერ უშეველა საფრანგეთის ელჩის დე ბონიაკის შუამავლობამ. პორტა ცდილობდა დაეცვა თავისი „უფლება“ სომხეთზე, საქართველოზე, აზერბაიჯანსა და ჩრდილო კავკასიაზე. მან დაიწყო დასახელებული ქვეყნების პირდაპირი დაპყრობა.

ამიერკავკასიაში შექმნილი ვითარების შესახებ საინტერესო ცნობები დაგვიტოვა თურქმა საზოგადო და სახელმწიფო მოღვაწემ, მეცნიერების სხვადასხვა დარგის მკვლევარმა ახმედ ჯევედეტ-ფაშამ თავის 12-ტომიან „ოსმალეთის ისტორიაში“, რომლიდანაც რუსულად ითარგმნა და 1888 წელს გამოქვეყნდა ის ადგილები, რომლებიც ეხებოდა კავკასიას¹. როგორც ოსმალთა მკვლევარი აღნიშნავდა, სულთანმა აჰმად III-მ (1703-1730) იჩქარა დაუფლებოდა გურჯისტანის დედაქალაქ თბილისს, შემახაში, შირვანის მთავარ ქალაქში დასვა გამგებელი, ააშენა ქალაქ ფაშის (ფაზისი, ფოთი) ციხესიმაგრე შავი ზღვის ნაპირზე, გაგზავნა მოხელეები და ინჟინრები მათ აღსაწერად. ამგვარად მან იქიდან გახსნა გზა თბილისისაკენ და გააიოლა მისი და დაღესტნის მომარაგება იარაღით, რომელიც ფლოტს მოჰქონდა ფაშში².

ნოემბრის ბოლოს ოსმალეთის მთავრობამ მოითხოვა რუსეთს გაეყვანა კავკასიაში დარჩენილი ჯარი³.

¹ *Джевдет-паша, Описание событий в Грузии и Черкесии, по отношению к оттоманской империи от 1192 года по 1202 год хиджры (1775-1784 гг.) // Переведен с турецкого. «Русский архив», 1888, 3, (с. 369-392), с. 312.* ცნობილია შემდეგი სათაურით: *Описание событий в Грузии и Черкесии по отношению к Османской империи от 1192 года по 1202 год Хиджры (1775-1784).*

² *Там же, с. 372; Сотавов Н.А., Северный Кавказ в русско-иранских и русско-турецких отношениях в XVIII в. <http://kumukia.ru/books/0002/-pages/page14>.*

³ *Мельгунов Г.В. Поход Петра Великого в Персию. 1728 год // История, география и этнография Дагестана XVIII–XIX вв., Москва,*

1723 წლის 15 თებერვალს ნეპლიუევი პეტრე პირველს სწერდა, რომ სულთანის ითხოვდა რუსეთს ხელი აეღო და-
ლესტანზე, წინააღმდეგ შემთხვევაში მთელ თავის საომარ შე-
საძლებლობებს გამოიყენებდა კავკასიის ქვეყნების დასაცა-
ვად ამ გაზაფხულზე¹.

რაც დრო გადიოდა ოსმალეთი მით უფრო აგრესიული
ხდებოდა

ვახტანგ მეფე ჩაშლილ ერთობლივ ლაშქრობას თითქოს
შეეგუა, მაგრამ, როცა პეტრეს ჯარი სთხოვა ოსმალეთის
ქართლში შემოჭრის აღსაკვეთად, იმპერატორისაგან უარი მი-
იღო.

ცარიზმის დროინდელი ისტორიკოსებიც კი, ზოგჯერ
ცდილობდნენ ობიექტურნი ყოფილიყვნენ პეტრეს საქართვე-
ლოსთან ურთიერთობის შეფასებისას. პ. ბუტკოვი აღნიშნა-
და, რომ პეტრემ ვიდრე ამიერკავკასიაში ვახტანგის მხარდა-
ჭერა სჭირდებოდა, მას მრავალი დაპირება მისცა, რომ დაეხ-
მარებოდა მამქადიანი მეზობლების წინააღმდეგ ბრძოლაში,
მაგრამ მან ისე მიატოვა ირანთან და ოსმალეთთან დაპირის-
პირებული ვახტანგი, რომ არც კი დაფიქრებულა როგორი
დამღუპველი შედეგით შეიძლებოდა დამთავრებულიყო ყოვე-
ლივე მის მიერ ავანტიურაში ჩათრეული ქართლის სამეფოსა-
თვის².

1723 წლის სექტემბერში ირანთან გაფორმებული ე. წ.
პეტერბურგის ხელშეკრულებით რუსეთს „მუდმივ“ მფლობე-
ლობაში დარჩა დერბენდი, ბაქო და მისი მიმდებარე კასპი-

1958, с. 193; Козубский Е. И., История города Дербента. – Темир-
хан-Шура, 1906, с. 72.

¹ Сотапов Н.А., Северный Кавказ в русско-иранских и русско-турецких
отношениях в XVIII в. <http://kumukia.ru/books/0002/pages/page14>.

² Бутков П. Г., Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 г., ч.
1, СПб, 1869, с. 29-30.

ისპირა ტერიტორიები. რუსეთმა ირანს აღუთქვა დახმარება მისი მტრების წინააღმდეგ.

რუსეთ-ირანის ხელშეკრულებამ გამოიწვია ოსმალეთის გააქტიურება. მისი სამხედრო მოქმედება ამიერკავკასიაში განახლდა 1723 წლის შემოდგომაზე, ოქტომბერში. ოსმალეთის მრავალრიცხოვანი არმია გავიდა თბილისიდან დაუღ-ბეგთან შესაერთებლად, მაგრამ განადგურებულ იქნა სომეხი, ქართველი და დაღესტნელი აჯანყებულების მიერ. უკანდახეულ თურქებს თავს დაესხნენ კახეთის მეფის და დაღესტნელების ჯარი და იძულებული გახადეს დაეხიათ ქართლისკენ¹.

ოსმალეთს დარჩა საქართველო (თბილისი), სომხეთი (ერევანი), აზერბაიჯანი (შემახა და თავრიზი) და ჩრდილო ირანი ყაზვინთან ერთად².

თურქებმა ქართლში ვახტანგის ძმა იესე გაამეფეს. ვახტანგმა დაკარგა თავის სამეფოში დაბრუნების იმედი და გადაწყვიტა თავი შეეფარებინა რუსეთში. 1724 წლის ივლისში ვახტანგი 1200-კაციანი ამალით ჩავიდა ცხინვალში, გაიარა რაჭა, მამისონის უღელტეხილი, დიგორი, ჩერქეზეთი, დიდი ყაბარდო, ჯვრის ციხე, ასტრახანი³.

¹ Абрамян Г. Документы из истории совместной борьбы народов Закавказья против турецких захватчиков в первой четверти XVIII в. // Инженерно-физический журнал, 1964, №2 (25), с. 252.

² Лысцов В. П., Персидский поход Петра I. 1722-1723, Москва, 1951; Большая Советская Энциклопедия, т. 22, Москва, 1975, с. 423.

³ ვახტანგთან ერთად რუსეთში გაემგზავრა: 5 არქიელი, 5 არქიმანდრიტი, 6 იღუმენი, 1 დეკანოზი, 1 არქიდიაკონი, 1 პროტოდიაკონი, 8 ღვდელი, 7 დიაკონი, 3 იპოდიაკონი, 3 ეკლესიის მსახური, 2 ბერი, მასთან ერთად და მის შემდეგ 1738 წლამდე გაემგზავრა 43 თავადი და აზნაური. მათ შორის იყვნენ: თავადი დიმიტრი ორბელიანი, თავადი ნოდარ ბარათაშვილი, თავადები მამუკა და შიოშ ჯავახიშვილები, დიმიტრი შალიკაშვილი, მამუკა დავითაშვილი, მელეინდეკ (მელქისედეკ?) ბარათაშვილი, ვახტანგ თურქესტანი-

თურქების ექსპანსიამ საქართველოში წარმოშვა ლტოლვილები, რომლებიც სხვადასხვა მხარეში გადასახლდნენ. ქართველთა ერთი ასეთი დასახლება შეიქმნა დაღესტანში. სადაც მათ თავიანთი მონასტერიც კი დაარსეს¹.

ვახტანგ მეფის ამალის დიდი ნაწილი ასტრახანში დარჩა, თვითონ კი, 80 კაცის თანხლებით მოსკოვისკენ გაეშურა.

ჯევედეთ-ფაშა, იხილავდა რა კავკასიაში შექმნილ სიტუაციას რუსეთ-ოსმალეთის დაპირისპირებისას XVIII ს. პირველ მესამედში, წერდა: „ამ არეულობის დროს რუსეთმა აჯემის მიწაზე დაიპყრო დემირ-კაპუ². უკანასკნელ ხანს (რუსების მიერ – ე.მ.) შაჰ-თამაზთან დადებული სამშვიდობო ხელშეკრულებით დათმობილ იქნა დერბენდის ციხე, ბაქო და ვილანის პროვინცია, მაზანდარანი და ასტრახადი. მაგრამ რადგან იმ მხარეებში რუსების დაბინავება ეწინააღმდეგებოდა (ოსმალეთის – ე. მ.) უმადლესი ხელისუფლების ინტერესებს... უმადლესმა ხელისუფლებამ სულტან აჰმედის დროს... იჩქარა დაუფლებოდა გურჯისტანს თბილისითურთ, თავისი სახელით დასვა გამგებელი შემახაში, შირვანის ოლქის მთავარ ქალაქში და ააშენა რა ფაშო³ შავი ზღვის ნაპირზე, დასახლებული ადგილების აღსაწერად გავზავნეს ჩინოვნიკები

შვილი, სალაგოვები (?), ხერხეულიძეები, ამილახვრები (იგორ ვასილის ძე, სამამულე კოლეგიის პრეზიდენტი, გარდ. 55 წლისა მოსკოვში; ვეგენი ვასილის ძე, მოსკოვის სამოქალაქო პალატის თავმჯდომარე, გარდ. 65 წლისა მოსკოვში; ვეგენი პოტაპის ძე, გენერალ-მაიორი, გარდ. 1767 წელს). აზნაურები: ბორის ეგოროვი (?), გაბრიელ და ივანე მაჭავარიანები, მიხეილ და მათე ჩხეიძეები, დავით თუხარელი. *Бутков П. Г., Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 г., т. 1, с. 65*; პაიჭაძე გ., რუსეთ-საქართველოს ისტორიისათვის, თბილისი, 1960, გვ. 206-233.

¹ *Бутков П. Г. Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 г., т. 1, с. 57.*

² დერბენდი.

³ ფაზისი, ფოთი.

და ინჟინრები. (ფაშიდან – ე.მ.) გაიხსნა გზა თბილისისაკენ და ამით გაადვილდა თბილისისა და დაღესტანის მომარაგება იარაღით, რომელიც გემებით მიჰქონდათ ფაშიში“¹.

1724 წლის 12(23) ივნისს სტამბოლში ხელი მოეწერა რუსეთ-ოსმალეთის შეთანხმებას კავკასიის გავლენის სფეროებად გაყოფის შესახებ. ოსმალეთმა რუსეთის კუთვნილებად სცნო ის ოლქები, რომლებიც ირანმა გადასცა პეტერბურგის ხელშეკრულების მიხედვით, ასევე შირვანის ზღვის სანაპირო ზოლის ორი მესამედი და სხვ. ოსმალეთის იმპერიას გადაეცა ირანის იმპერიის ყოფილი ტერიტორიები აზერბაიჯანში (არდებილის გარეშე), საქართველო, სომხეთი და ირანის დასავლეთი ტერიტორიების ნაწილი. შეთანხმებით რუსეთმა შეინარჩუნა კასპიისპირეთის დასავლეთი და სამხრეთი ტერიტორიები².

ამ დროს სრულად გამოჩნდა პეტრე I-ის უდიერი დამოკიდებულება მის მიერ გაუბედურებული ვახტანგ მეფის მიმართ.

ვახტანგმა თავისი გადაწყვეტილება რუსეთში გადასახლების შესახებ აცნობა ასტრახანის გუბერნატორ ა. ვოლინსკის, რომელმაც დაუყოვნებლივ შეატყობინა პეტრეს და არც ის დაუმალა, რომ ვახტანგს იმპერატორის სახელით აღუთქვა, რომ მას და მის ოჯახს შესაფერისი პატივით მიიღებდა ასტრახანში. ქართველი მეფისათვის ამგვარი ნებართვის მიცემით განრისხებულმა პეტრემ, განაცხადა, რომ „მიუხედავად იმისა, რომ მეფე ვაჭირვებაშია, მაინც ამაყად იქცევა“. ხელმწიფეს უნდოდა ვახტანგი დასახლებულიყო წმ. ჯვრის ციხე-სიმაგრეში³, ან სადმე რუსეთ-საქართველოს საზ-

¹ Джевдет-паша, История Турции, с. 312.

² Сборник Императорского Русского Исторического Общества, СПб., 1886, т. 52, с. 19 – 29.

³ 1722 წლის ზაფხულის კამპანიის დროს პეტრე I-მა მდინარე კოისუს მარცხენა ნაპირზე დაიწყო წმ. ჯვრის ციხე-სიმაგრის მშე-

ღვარზე. მაგრამ რადგან უხერხულობა იქმნებოდა იმის გამო, რომ ა. ვოლინსკის იმპერატორის სახელით მიცემული პქონდა პირობა ვახტანგისათვის და იმის გამოც, რომ ვახტანგის დამ, იმერეთის დედოფალმა ეკატერინე დავითის ასულმა, არჩილის მეუღლემ, რომელიც რუსეთში ცხოვრობდა, მისწერა პეტრეს ვახტანგის უბედურების შესახებ. ამის შემდეგ ის იძულებული გახდა მიეწერა მეფისათვის წერილი, რომელიც გაატანა თურქესტანოვსა და დავით ნაზაროვს, რომ უფლებას აძლევდა ჩასულიყო რუსეთში და იმასაც დაპირდა, რომ ყოველთვის იქნებოდა ხელმწიფის წყალობის ქვეშ¹.

**„პასუხი იმპერატრიცა ეკატერინე I-ის სახელით
საქართველოს მმართველის ჰუსეინ-ყული-ხანის
[ვახტანგ VI] მოსაზრებებზე“²**

ეს არის ვახტანგ მეფის მოსაზრებები დაწერილი თურქულ ენაზე არაბული ანბანით. გაუგებარია რატომ მოიხსენიება იგი იმ სახელით, რომელიც მას ირანში შეარქვეს გამუსლიმანების შემდეგ. ძნელია დაჯერება, რომ ვახტანგ მეფე პეტერბურგში გაგზავნიდა თურქულად შედგენილ წერილს, მაშინ როდესაც ის უკვე რუსეთში იმყოფებოდა, დაეწერა თურქულად და საკუთარი თავი კი მუსლიმანური სახელით მოეხსენიებინა. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ეკატერინეს სახელით დაწერილი მემორანდუმში, პეტრე I-ისა და ეკატერინე

ნებლობა, რომელიც დამთავრდა 1724 წელს. ეს ციხე უნდა გადაქცეულიყო რუსეთის შეიარაღებული ძალების დასაყრდენად დაღესტანში. ნადირ შაჰის ბრძანებით ის დაანგრიეს და მის ნაცვლად მღ. თერგზე აგებულ იქნა ყიზლარის ციხე.

¹ Бутков П. Г., *Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 г., ч. 1, с. 63.*

² *Переписка на иностранных языках грузинских царей с Российскими государями от 1639 по 1770, с. 183-189.*

I-ის ვახტანგ მეფესთან ურთიერთობის მთელი პერიოდი, ქართლის მეფის დიპლომატიისა და მოქმედების უარყოფითი შეფასებაა. რადგან ვახტანგ მეფე არ ეთანხმებოდა რუსეთის მთავრობის მთელ რიგ მოთხოვნებს და გულმოდგინედ იცავდა საკუთარ თავს, სამეფოსა და ქვეშევრდომებს, რაც, როგორც მემორანდუმში გამჟღავნებული დამცინავი ტონიდან ჩანს, ძლიერ აღიზიანებდა ეკატერინესა და მის მთავრობას.

წერილი შედგება ორი ნაწილისაგან: ა) ვახტანგ მეფის წერილი ეკატერინე I-ს და ბ) ეკატერინე I-ის მთავრობის პასუხი ვახტანგ მეფეს.

ვახტანგ VI თავის წერილში ცდილობდა შეეფასებინა საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა XVIII ს. 20-ანი წლების პირველ ნახევარში. მემორანდუმის შექმნის წინაპირობა იყო ვახტანგ VI-ის მიერ 1725 წლის 29 ივნისს რუსეთის მთავრობისათვის გაგზავნილი წერილი, რომელშიც მან ჩამოაყალიბა თავისი მოსაზრებები პეტრე I-ისა და ეკატერინე I-ის მეფობის პერიოდის საქართველო-რუსეთის ურთიერთობის შესახებ:

1. რუსეთს ყველა ღონე უნდა ეხმარა, გაეთავისუფლებინა საქართველო ოსამღლებისაგან და ამის შანსი არსებობდა. ვახტანგი თავის ამ მოსაზრებას გამოსთქვამს იმ რეალობის გათვალისწინებით, რომელიც შეიქმნა კასპიისპირეთში პეტრეს ლაშქრობის დაწყების წინ და მის დროს. ამ მოთხოვნას მეფე აფუძნებდა იმ თავდასხმის შიშზე, რომელსაც ოსმალეთი მოელოდა ჩრდილოეთიდან, ე.ი. რუსეთის მხრიდან, მაშინ, როდესაც იგივე ოსმალეთი ასეთ ხიფათს არ მოელოდა დასუსტებული ირანისაგან.

2. რუსეთის წარმატებებმა კასპიისპირეთში, წაახადისა კავკასიის ქრისტიანი ხალხები და ისინი რუსეთს მიემხრნენ. ამან აიძულა ოსმალეთი, რუსეთის შემდგომი წინსვლის შესაჩერებლად დაეპყრო ქართლი, კახეთი და შირვანი. თუ რუსეთი არ იაქტიურებდა, ვახტანგ მეფის გაგებით, ოსმალეთი ჩრდილო კავკასიასაც დაიპყრობდა, რითაც საბოლოოდ გადაუკეტავდა გზას რუსეთს კასპიისპირეთისა და ირანისაკენ.

3. თუ რუსეთი ვახტანგ VI-ს დაეხმარებოდა ტახტის დაბრუნებაში, მაშინ ქართლის მეფეს მიემხრობოდნენ იმერეთის და კახეთის სამეფოები და კავკასიელი მთიელები. მაგრამ ვახტანგ მეფეს კარგად ესმოდა, რომ ოსმალეთი იოლად არ შეეღებოდა საქართველოს დაკარგვას. ამიტომ რუსეთს კავშირი უნდა დაემყარებინა იმ სახემწიფოებთან, რომლებიც მხარს დაუჭერდნენ მის კავკასიურ პოლიტიკას. ის, ალბათ გულისხმობდა ავსტრიას.

4. ირანი დაეთანხმებოდა რუსეთის მიერ კასპიისპირეთის დაკავებას იმ შემთხვევაში, თუ რუსეთი დაეხმარებოდა ავღანელებთან ბრძოლაში.

5. ვახტანგ მეფის აზრით, აუცილებელი იყო რუსეთის მთავრობას ჩრდილო კავკასიაში აეგო ციხე-სიმაგრე, რომელშიც თავს მოიყრიდა რუსეთის ჯარი. მას მხარს დაუჭერდნენ ყაზარდოელები და სხვა მთიელები, თუ ისინი რუსეთის სამსახურში იქნებოდნენ. ალბათ, ვახტანგ მეფემ ამ საკითხზე იცოდა დასახელებული მთიელების აზრი. ამგვარად რუსეთი დაუბრკოლებლად დაამყარებდა საქართველოსთან კავშირს¹.

6. სიმაგრის მშენებლობასთან დაკავშირებით ვახტანგ მეფეს ჰკითხეს, თუ დასახლდებოდა იმ ადგილას სადაც ურჩევდა რუსეთის მთავრობას სიმაგრის აგებას და დაასახლებდა თუ არა ქართველებს იმ ადგილებში, ისინი ხომ გამოიკვებებოდნენ თავიანთი ხელით მოწეული სოფლის მეურნეობის პროდუქტებით. ვახტანგმა ამ წინადადებაზე უარით უპასუხა. მას აუცილებლად მიაჩნდა, რომ იქ თავი მოეყარა რუსეთის ჯარს, რომლის დახმარებითაც ვახტანგი დაბრუნდებოდა საქართველოში. რუსეთის მთავრობის წარმომადგენლების პასუხი იყო: მთავრობას გაუჭირდებოდა ვახტანგისთვის სასურველ ადგილებში სურსათის შეზიდვა და ურჩიეს დასახლებულიყვნენ მდინარე სოლახის რაიონში, მაგრამ მან

¹ პაიჭაძე, ვახტანგ მეექვსე, გვ. 128-129.

ამაზეც უარი თქვა იმის გამო, რომ აქედან საქართველოსკენ მიმავალ გზაზე ლეკები თარეშობდნენ.

7. ვახტანგ მეფემ კვლავ მოითხოვა რუსეთის ჯარის გაგზავნა საქართველოში და ის წერილებიც წარადგინა, რომლებითაც ქართველები და სომხები დახმარებას ითხოვდნენ.

8. ირანთან დაკავშირებით ვახტანგ VI-მ გაიმეორა, რომ საჭირო იყო შაჰ-თამაზისათვის დახმარება და მისი მომხრეობის მოპოვება. მაგრამ, როდესაც გაირკვა, რომ შაჰ-თამაზ II-ს არ სურდა მოლაპარაკება რუსეთთან, ვახტანგს შესთავაზეს შაჰთან გაეგზავნა თავისი კაცი. ვახტანგმა განაცხადა: თვითონ გაემგზავრებოდა შაჰის დასახმარებლად ჯარით. რუსეთის მთავრობამ კი გადაწყვიტა გაეგზავნათ ვახტანგთან დაახლოებული ვახტანგ ამილახვარი, რომელიც შაჰს წაუღებდა ვახტანგ მეფის წერილს¹.

1725 წლის აგვისტოში ვახტანგმა შეიტყო, რომ ეკატერინე I-მა მის შესანახად საჭირო თანხა გაიღო, გასაგები გახდა, რომ რუსეთის მთავრობა ახლო მომავალში არ გეგმავდა მის დაბრუნებას საქართველოში, არც შეიარაღებული ძალით და არც დიპლომატიური საშუალებებით. მეფემ მადლობა მოახსენა იმპერატრიცას მზრუნველობისათვის და გადაწყვიტა ეთქვა ყველაფერი, რასაც ფიქრობდა რუსეთის მთავრობასთან ბოლო პერიოდის ურთიერთობაზე:

1. მან დაიწყო იმ ხარჯების (3 მილიონი მან.) აღნიშვნით, რომელიც დაეხარჯა პეტრე I-ის ლოდინში საკმაოდ დიდი ჯარით განჯაში ყოფნის დროს. ვახტანგმა ამის სამაგიეროდ პეტრეს სთხოვა მხოლოდ 5 ათასი მანეთით დახმარება და შეპირდა სამაგიეროდ დაეხმარებოდა კასპიისპირეთის დაპყრობაში. ის მოითხოვდა დასახელებული თანხა ესესხებინათ იმ პირობით, რომ, როდესაც საქართველოს გაათავისუფლებდა, რუსეთის მთავრობას ვალს დაუბრუნებდა ორმაგად.

¹ იქვე, გვ. 129-130.

2. ვახტანგ მეფემ, სხვათა შორის, ისიც გაიხსენა, რომ მან უარყო შაჰისა და სულთნის მიერ შეთავაზებული მფარველობა და უპირატესობა მიანიჭა პეტრეს თხოვნას გადასულიყო რუსეთში¹. იგი გულისტკივილით აღნიშნავდა, რომ მიატოვა თავისი სამეფო, სადაც მისი გვარი 500 (?) წლის განმავლობაში მეფობდა.

3. ვახტანგ მეფე იმითიც იყო უკმაყოფილო, რომ რუსეთის მთავრობა მას მოიხსენიებდა არა მეფედ არამედ პრინცად.

4. მეფისათვის გასაგები იყო, რომ მის თხოვნა-მოთხოვნებს რუსეთში იმპერატრიცას გარდა ვერავინ დააკმაყოფილებდა და ითხოვა აუდიენცია, მაგრამ უარი მიიღო.

როდესაც რუსეთის მთავრობა გაეცნო ვახტანგის განცხადებას, სავარაუდოა, ეკატერინეს ბრძანებით გადაწყვიტა ეპასუხა ისე, რომ იგი გაეხადათ მორჩილი. ამისათვის შეიქმნა ცინიზმით აღსავსე მემორანდუმი, რომელიც წარმოადგენს ეკატერინე I-ის და მისი მთავრობის მიერ გარდაცვლილი პეტრე I-ის და ეკატერინე I-ის მიერ საქართველოს მიმართ ჩადენილი დანაშაულებრივი ქმედებების გამართლების მცდელობას. ის, რაც ქართლის მეფესა და მის ქვეყანას დაატყდა თავს პეტრეს ავანტიურაზე აყოლის შედეგად, სურდათ მთლიანად გადაებრალეზინათ ვახტანგ მეფისათვის. მათ, რა თქმა უნდა, იცოდნენ ვახტანგ მეფის მიერ პეტრე I-ის, მისი მოხელეებისა და აგენტებისათვის გაგზავნილი უკმაყოფილების გამომხატველი წერილები (ზემთ იქნა განხილული) და ახლა ცდილობდნენ აღმოსავლეთ საქართველოს მიერ განცდილ ყველა უბედურებაში ბრალი დაედოთ ვახტანგისათვის.

როდესაც ვახტანგის მოხსენებაზე პასუხი წარუდგინეს ეკატერინეს, მან უკიდურესად მწვავედ მიიჩნია და ბრძანა

¹ როგორც ჩანს ვახტანგ მეფემ არ იცოდა, რომ პეტრე მხარს უჭერდა მის ჩასახლებას საქართველო-რუსეთის საზღვართან და მას განზრახვა გადააფიქრებინა არტემ ვოლინსკიმ, რის შესახებაც ზემოთ უკვე ითქვა.

თავი შეეკავებინათ და იგი არ გადაეცათ მეფისათვის. ეკატერინე და მისი მთავრობა იხედებოდა მომავლისაკენ. მათ ჯერ არ იცოდნენ, როდის გამოადგებოდათ ქართლის მეფე და საქართველო თავიანთი პოლიტიკური მიზნებისათვის, ამიტომ იყო, რომ მემორანდუმ-პასკვილი არ გაახმაურეს, მაგრამ არ გაანადგურეს და შეინახეს.

დოკუმენტი გამოაქვეყნა მ. ბროსემ¹. მისი გაცნობით ქართველი მკითხველი, რომელსაც მეტ-ნაკლები ცოდნა გააჩნია ვახტანგ VI-ის რუსეთთან ურთიერთობაზე, სრული წარმოდგენა შეექმნება რუსეთის იმპერიის ხელისუფალთა დამოკიდებულებასა და ზრახვებზე საქართველოს მიმართ. რუსეთის მთავრობა ისეთ სურათს ხატავდა, რომლითაც თითქოს მას როგორც წარსულში, ისე ამჟამად საქართველოსა და ქართველი ხალხის, ისევე როგორც, ზოგადად, ქრისტიანების მიმართ, მხოლოდ ქრისტიანული სიყვარული ამოძრავებდა. მან ბევრი რამ სასიკეთო გაუკეთა, მაგრამ „უმაღურმა“ ვახტანგ მეფემ არ დაუფასა. მან თავისი არასწორი მოქმედებით ხელი შეუშალა პეტრე I-ს კასპიისპირეთის დაპყრობაში და ვედარ შეძლო გაეთავისუფლებინა ქრისტიანული მოსახლეობა მაჰმადიანთა უღლისაგან.

შინაარსის მიხედვით მემორანდუმი შეიძლება დავეყოთ 13 მუხლად. იგი იწყება პასუხით ვახტანგ მეფის მიერ გამოთქმულ იმ საყვედურზე, რუსეთის მთავრობა რატომ არ მოიხსენიებდა მას მეფის ტიტულით და მიმართავდა დამდაბლებით, უწოდებდა პრინცს.

„[1]² თქვენი ძველი გვარწარ-მომავლობა ჩვენთვის ცნობილია; ამიტომ თქვენი უგანათლებულესობა ყოველთვის სარგებლობდა მისი დიდი მნიშვნელობით. იგივე ტიტული „ძლიერი“ ..., რომელიც მიენიჭება რომის იმპერატორის მიერ,

¹ *Переписка на иностранных языках грузинских царей с Российскими государями от 1639 по 1770, с. 183-189.*

² დანომრილია პირობითად.

ჩვენც ვანიჭებთ თქვენს უგანათლებულესობას. თქვენს მიერ მითითებულ რომის პაპის სიგელში თქვენ მონიჭებული გაქვთ ტიტული „პატივცემული“¹... ეს ტიტული კი, არ არის მაღალი, ეძლევა ყველა სამხედრო მეთაურს. თქვენო უგანათლებულესობავ, ხედავთ როგორ განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ჩვენი მხრიდან თქვენს კეთილშობილურ გვარწარმომავლობას. თუ თქვენი უგანათლებულესობა გაიხსენებს, თქვენი გვარის ძველ მეფეებს, მაშინ იმასაც გაიხსენებთ, როგორ დიდ დახმარებას და მოწყალებას უწევდნენ ჩვენი ძველი რუსი ხელმწიფეები. ეს დახმარება მათ ეძლეოდათ ქრისტიანული სიყვარულით, რათა შემსუბუქებოდათ მაჰმადიანთა მძიმე უღელი. თქვენმა უგანათლებულესობამ იცის ქართველი მმართველები – თეიმურაზი, ნიკოლოზი (ერეკლე I), და ბოლოს მეფე არჩილმა დედოფალთან და შვილებთან ერთად, იმისათვის რომ არ გამაჰმადიანებულიყვნენ, დატოვეს თავისი სამფლობელოები და ჩამოვიდნენ რუსეთის სახელმწიფოში. ისინი მიიღეს და დაეხმარნენ, რამდენადაც შესაძლებელი იყო; ისინი აქ ცხოვრობდნენ, სარგებლობდნენ იმ ღირსებითა და პატივისცემით, რაც ეკადრებოდა მათ მაღალ გვარწარმომავლობას. იმპერატორი [პეტრე I] თავისი მამებისა და პაპების მიბაძვით, ქრისტიანული სარწმუნოების სიყვარულით,

¹ მიქელ თამარაშვილის მიერ გამოქვეყნებულ პაპ კლემენტე XI-ის 1714 წლის 17 აგვისტოს ვახტანგისათვის გაგზავნილ წერილში ვკითხულობთ: „*ბრწყინვალე და უძლიერეს ვახტანგს, აზიის იბერიის მეფეს. კლემენტე XI. ბრწყინვალე და უძლეველო მეფევ...*“ (*Illustri ac Potentissimi Vactanch Asiaticæ Iberia Regi. Illme, ac Potentissime Rex Salutem...*). *თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 726.* ვახტანგი სამეფო ტიტულითაა მოხსენიებული სულხან-საბას და საფრანგეთის მეფის ქვეშევრდომთა ფრანგულენოვან მიმოწერაში. ამდენად, ძნელია გარკვევა, პაპის რომელი სიგელი წარუდგინა ვახტანგ მეფემ ეკატერინე I-ის კარისკაცებს.

სურდა დახმარებოდა თქვენს უგანათლებულესობასაც. თქვენო უგანათლებულესობავ, გახსოვთ ამის გამო როგორ სთხოვდით და აწუხებდით მის იმპერატორობით უმაღლესობას? [2] იმისათვის წამოიწყო ხელმწიფე იმპერატორმა სპარსეთის ლაშქრობა, რათა, იქ თქვენ უგანათლებულესობასთან შეერთებით გაეთავისუფლებინა ქრისტიანები მაჰმადიანთაგან შევიწროებისაგან, თქვენ გაეთავისუფლებინეთ მაჰმადიანთა უღლისგან, და ექციეთ დამოუკიდებელ ქრისტიანულ ხელმწიფედ, გაეძლიერებინა თქვენი ხელისუფლება; [3] თქვენ იცით რამდენჯერ მოგმართეს სხვადასხვა წინადადებით, უფრო მეტიც, თურქესტანიშვილის საშუალებითაც. ამ თავად თურქესტანიშვილის საშუალებით გადმოგცეს, რომ იმპერატორს ეწადა შეერთებოდა თქვენს უგანათლებულესობას ბაქოსა და დერბენდს შორის. ხელმწიფე იმპერატორის სურვილი მდგომარეობდა იმაში, რომ რადგან თქვენ გქონდათ მეგობრობა და კარგი განწყობილება შაჰთან, მოლაღატე ლეკებისათვის მიგეყენებინათ ზიანი, ამისათვის გამოგეძებნათ რაიმე საბაბი. ხელმწიფე იმპერატორი არ ზოგავდა ძალას, ძვირფას ჯანმრთელობას და აგრძელებდა ლაშქრობას. აიღო რა დერბენდი, ის წავიდოდა შემახისკენ, თუ არ შეიქმნებოდა სამწუხარო დაბრკოლებები; სამართლიანი კაცია თქვენი უგანათლებულესობა; თქვენ იცით მდებარეობა და მდგომარეობა იმ ადგილების და თქვენ თვითონ განსაჯეთ ჩვენთვის შესხვედრილი წინააღმდეგობების მიზეზები; თქვენთვის ცნობილია, რომ ჩვენს პოლკებს და ლაშქარს არ შეეძლოთ სწრაფად გადაადგილება. ხელმწიფე იმპერატორმა მაშინვე აცნობა თქვენს უგანათლებულესობას მოხელე ოფიცრის საშუალებით იმ დაბრკოლებათა შესახებ და ინება მოეცა ზოგიერთი დარიგება თქვენი უგანათლებულესობისათვის; ღმერთის იმედი გექონდა, რომ თქვენ თუ მოიქცეოდით ამ დარიგებათა შესაბამისად (ხოლო ამ დარიგებების მიხედვით მოქმედება კი თქვენთვის საკადრისი იყო), მაშინ ყველაფერი მოგვარდებოდა ჩვენი სურვილის მიხედვით. ნუ იწყენს თქვენი უგანათლე-

ბუღესობა, თქვენთვის ცნობილია, რომ თქვენ არც ერთი დასახელებული საქმე არ შეასრულეთ. თქვენი ჯარით დიდ ხანს უსაქმურად იდევით განჯჯაში. თქვენ უნდა შეერთებოდით ხელმწიფე იმპარატორს; როგორც გვარწმუნებლით თქვენ იოლად დაამარცხებდით შაჰის წინააღმდეგ აჯანყებულებს. მაშინ ხელმწიფე იმპერატორი იოლად გაივლიდა. თქვენთვისაც იოლი იქნებოდა შემახაზე წასვლა, მთელი იმ ადგილების დაპყრობა და იქ გამაგრება, რადგან იმ ადგილებში არავინ იმყოფებოდა მოღალატეების გარდა. იმ დროს თურქების ხსენებაც კი არ იყო. უფრო მეტიც, როცა თქვენი უგანათლებულესობის მოქმედების შესახებ შეიტყობდნენ, ყველა სომეხი თქვენს მხარეს დადგებოდა. ეჭვსგარეშეა, რომ თქვენი ჯარით და იმ მხარეში მყოფი სომეხების მხარდაჭერით, შეძლებდით მტრისგან გაგეწმინდათ გზა, შეერთებოდით რუსეთის არმიას, თურქების მხრიდან ყოველგვარი შიშის გარეშე გაგეფართოებინათ თქვენი სამფლობელოები და გაგედიდებინათ თქვენი სახელი. მაგრამ თქვენმა უგანათლებულესობამ ესენი არ მოიმოქმედე, მხოლოდ წაეჩხუბე კახეთის მეფეს. თქვენი ამ ჩხუბის შედეგად უგულვებელჰყავით ხელმწიფე იმპერატორის ქრისტიანული განზრახულობანი, განჯიდან ისევ საქართველოში წახვედით. [საქართველოში] ყოფნის პერიოდში საბოლოოდ დაგამარცხათ კახეთის მეფემ, შემდეგ გაიქცით მთებში, თქვენი სამფლობელოები დაუთმეთ კახეთის მეფეს, და ბოლოს თვითონაც თურქების მფარველობაში აღმოჩნდით, თუმცა იმ დროს საქართველოში არ იყო თურქეთის ჯარი. ამ სამწუხარო ამბებით გამოუშვით ჩვენი მოხელე ოფიცერი და დააბარეთ, რომ სასწრაფოდ აღმოგვეჩინა თქვენთვის დახმარება, ან თქვენ გაგვეთავისუფლეთ იმ ქვეყნიებიდან. თქვენმა უგანათლებულესობამ უნდა იცოდეს, რომ კახეთის მეფესთან თქვენი მტრობის შედეგად და იმის გამოც, რომ თქვენ თვითონ შეხვედით თურქების მფარველობაში, თურქები დაუბრკოლებლად დაეუფლნენ საქართველოს. თქვენი უგანათლებულესობის თავგადასავალის გაგების შემდეგ,

ხელმწიფე იმპერატორმა, ქრისტიანული სიყვარულით, მოიღო წყალობა. ყველა სიძნელის და გზის საშიშროების მიუხედავად, რომელთა შესახებ მოახსენებდნენ თქვენი უგანათლებულესობის მიერ გამოგზავნილი თავადი ზურაბი და თავადი თურქესტანიშიილი, მან [იმპერატორმა] თქვენი უგანათლებულესობის დასახმარებლად გამოგზავნა ორიათასი კაცი თავისი არმიიდან. მაგრამ ვიდრე ეს ჯარი სულაქის სიმაგრედან გავიდოდა, თქვენი უგანათლებულესობისგან მოვიდა შეტყობინება, რომ მთელი საქართველო თურქებმა დაიკავესო. თქვენ ითხოვდით თქვენი უგანათლებულესობის გამოსხნას იმ ადგილებიდან. [4] ხელმწიფე იმპერატორმა, რომელიც მუდამ მოწყალების თვალთ უყურებდა თქვენი უგანათლებულესობის უბედურ მდგომარეობას, თავისი მფარველობის ქვეშ მიიღო მეფე, რომელიც თურქეთის მფარველობის ქვეშ იყო, მიუხედავად იმისა, რომ ამის გამო შეიძლებოდა მომხდარიყო სახიფათო ომი თურქეთთან, როგორც ეს ცნობილია თქვენი უგანათლებულესობისათვის. [5] თქვენ უგანათლებულესობას აგრეთვე უნდა ახსოვდეს, რამდენჯერ თქვენ და თქვენი და პრინცესა დარია¹ აწუხებდით თხოვნით ხელმწიფე იმპერატორს, მიეღეთ მისი მფარველობის ქვეშ. თქვენმა უგანათლებულესობამ ასევე ინებოს გაიხსენოს, რომ ხელმწიფე იმპერატორმა უბრძანა ხსენებულ თქვენს დას, პრინცესას, გამოეგზავნა თქენთან წერილი, რომ თქვენ წამოსულიყავით რამდენიმე ათასიანი ქართული ჯარით. ხელმწიფის განზრახვა მდგომარეობდა იმაში, რომ შეერთებინა თავისი არმია ქართულ ჯართან, გაეთავისუფლებინა ქრისტიანები, რომლებიც იმყოფებოდნენ სპარსეთის სახელმწიფოში და თქვენი უგა-

¹ არჩილ II-ის ქალიშვილი დარეჯანი, ვახტანგ VI-ის ბიძაშვილი, 1985 წლიდან ცხოვრობდა მოსკოვში, იყო განათლებული, მწიგნობარი, დიპლომატი, ქართული ახალშენის მეთაური, აქტიურად მოღვაწეობდა საქართველო-რუსეთის დაახლოებისათვის, დიდ პატივს სცემდა პეტრე I.

ნათლებულესობა დაემკვიდრებინა ტახტზე. [6] რადგან ყოველი რთული საქმე მოყვანილი უნდა იქნას სისრულეში, ხელმწიფე იმპერატორმა აწონ-დაწონა და თქვენს უგანათლებულესობას უბრძანა და თვითონაც ერიდებოდა, რომ მისი ამგვარი ჩარევით არ მომხდარიყო თურქებთან ნაადრევი ომი. [იმპერატორის] გეგმა მდგომარეობდა იმაში, რომ დაუფლებოდა მისთვის საჭირო ზღვის ნაპირს¹, უშიშარი გაეხადა გზა თქვენი უგანათლებულესობის სამფლობელოებისკენ. ხელმწიფე იმპერატორი თუ პირველი დაიწყებდა ომს თურქებთან, მაშინ ისინი თავიანთ სამეზობლოში დაიწყებდნენ ყველა ქრისტიანის ჩაგვრას, ხელმწიფე იმპერატორი კი, როელიც არ ფლობდა რაიმე ხელისუფლებას იმ ადგილებში, ვერ შეძლებდა ქრისტიანების დახმარებას. ამიტომ თქვენი უგანათლებულესობა მიხვდება, რომ თქვენ მიერ სამეფოს დაკარგვის მიზეზი იყო არა ხელმწიფე იმპერატორი, არამედ იყავით თვითონ თქვენ. [7] ხელმწიფე იმპერატორის [კატერინე I-ის] გაგებით, თქვენ უგანათლებულესობას თქვენს სამეფოში არ გიმოდგაწიათ ერთი წუთითაც კი, დაბრუნდით თუ არა განჯიდან საქართველოში, მაშინვე დაგამარცხათ კახეთის მეფემ, მას დაუთმეთ თქვენი სამფლობელო და მიიღეთ თურქების მფარველობა. ამის გამო თურქები იმ მხარეში გაძლიერდნენ, დაუფლნენ ერევანს და სხვა ადგილებს, თავიანთ მფარველობაში აიყვანეს დაუდ ბეგი² და იქაური მრავალრიც-

¹ იგულისხმება კასპიის ზღვის დასავლეთი სანაპირო.

² დეკების მთავარი დაუდ ბეგი აუჯანყდა ირანის შაჰს და თავი გამოაცხადა ოსმალეთის სულთნის ქვეშევრდომად. 1724 წლს 12 ივნისს ოსმალებმა დატოვეს შემახა და იგი ჩააბარეს თავიანთ მოხარკე დაუდ ბეგს. საინტერესოა, რომ კასპიის ზღვასა და შემახას შორი სივრცე გაიყვეს პეტრე I-მა და დაუდ ბეგმა, თუმცა ამ უკანასკნელს შედარებით ნაკლები ტერიტორია შეხვდა. პეტრე მოითხოვდა, რომ რომ თურქებს თავისი ქრისტიანი ქვეშევრდომებისათვის მიეცათ ნება, კერძოდ, სომხებისა და ქართველებისა-

ხოვანი მაჰმადიანი ხალხები, ისინი წინაღუდგნენ რუსეთის ჯარის მოქმედებას. სხვათა შორის, ხელმწიფე იმპერატორი, მიუხედავად ასეთი რთული მდგომარეობისა, არ ივიწყებდა ქრისტიანების გათავისუფლების ქრისტიანულ განზრახვას. [8] ამიტომ, მაშინ როდესაც ხელმწიფე იმპერატორმა რუსეთში გადასვლის ნება დაგროთოთ, მასთან ერთად ბრძანა, რომ თქვენ უგანათლებულესობას თქვენი ჯარიდან წამოგეყვანათ იმდენი, რამდენიც შესაძლებელი იქნებოდა. [9] ხელმწიფე იმპერატორს იმედი ჰქონდა, რომ როცა თქვენი უგანათლებულესობა დატოვებდა იმ ადგილებს და გადმოსახლდებოდა რუსეთში, მაშინ თქვენ ძალაუფლების ქვეშ მყოფი ქრისტიანები, რათა დააღწიონ თავი მაჰმადიანებს, თუ ყველა ერთობლივად ვერ შეძლებდა გადმოსახლებას, შემდგომში ნაწილ-ნაწილ გადმოსახლდებოდნენ. [10] ხელმწიფე იმპერატორის სურვილი მდგომარეობდა იმაში, რომ დასაწყისში მათ დაასახლებდა კარგ ადგილებში და შეუქმნიდა მშვიდობიანი ცხოვრების შესაძლებლობას, მანამდე, ვიდრე ხელმწიფე იმპერატორის [ეკატერინე I] ჯარი არ დამაგრდება სპარსეთსა და მდინარე მტკვრის ნაპირზე, როგორც თქვენს უგანათლებულესობას გამოუცხადეს. თქვენი უგანათლებულესობაც მოახსე-

თვის, გადასახლებულიყვნენ რუსეთის წილხვედრილ სპარსეთის პროვინციებში. პეტრე დებდა პირობას, თავის მხრივაც ხელს არ შეუშლიდა მაჰმადიანებს გადასახლებულიყვნენ ოსმალეთის იმპერიაში. Костомаров Н. И., Русская история в жизнеописаниях, ее главнейших деятелей, Москва, 2004, с. 528.

ჩანს, პეტრე I-ს უნდოდა ირანის ჩრდილოეთით და ოსმალეების მიერ სამხრეთ კავკასიაში დაპყრობილ ტერიტორიებს შორის შეექმნა ბუფერული ზონა, რომელიც დაიცავდა რუსეთის სამფლობელოს საზღვარს, სადაც ქრისტიანების ჩასახლებით შექმნიდა პლაცდარმს ირანსა და ოსმალეთზე შეტევისათვის. იმპერატორი თავის ამ გეგმას ნიღბავდა ქრისტიანების დაცვისათვის ზრუნვით. ამ გეგმის ნაწილი უნდა ყოფილიყო ვახტანგ VI-სა და სხვა ქართველების ჩასახლება რუსეთის საზღვრისპირა რაიონებში.

ნებდა, რომ ჩვენი ჯარი თქვენი ქვეყნის გასათავისუფლებლად მისვლას ვერ შეძლებდა ვერც ერთი სხვა გზით. [11] ჩვენ ვიმედოვნებდით, რომ თქვენი უგანათლებულესობის ჯარი, ღვთის შეწევნით, თქვენთან ერთად მოვიდოდა კარგ ადგილებში, რადგან გაერთიანებულნი, გზაში შეძლებდით დახმარებოლით ხელმწიფე იმპერატორის ჯარს თქვენი ქვეყნის და ქრისტიანების გათავისუფლებაში. ხელმწიფე იმპერატორიცას უნდოდა იგივე. ამისათვის მან ბრძანა თქვენი უგანათლებულესობისათვის გამოეცხადებინათ, რომ თქვენ თქვენი სამფლობელოებიდან მოგეწვიათ ქართველები და სხვები, იქ მცხოვრები ქრისტიანები და ჯარი დაგესახლებინათ ისე, როგორც ითქვა, რათა რამდენიმე ხანი ეცხოვრათ თავიანთი ქვეყნის სიახლოვეს ყოველგვარი შიშის გარეშე ხელმწიფე იმპერატორიცას დაცვის ქვეშ. მაგრამ თქვენმა უგანათლებულესობამ არავინ წამოიყვანა და გამოაცხადეთ, რომ არავის სურს საქართველოდან ამ ადგილებში დასახლება, და რომ მათ ურჩევიათ დარჩნენ მაჰმადიანების ქვეშევრდომობაში, ვიდრე რწმენის გამო მცირე ხნით მიატოვონ სამშობლო. როგორ შეიძლება ამის შემდეგ გვეკონდეს მათი იმედი, მაშინ, როდესაც მათ არ უნდათ იღონონ რაიმე თავიანთი გათავისუფლებისათვის? [12] თქვენმა უგანათლებულესობამ ისურვა, აშენდეს სიმაგრე ჩენეთისა და მდინარე ასტის მახლობლად, მაგრამ ასეთი მშენებლობა შეუძლებელია, სიმაგრის უსარგებლობის გამო, რადგან თქვენმა უგანათლებულესობამ მოგვახსენა, რომ იქ თქვენი ყოფნა არ შეიძლება. უფრო მეტიც, ამ სიმაგრეში მცხოვრებნი თავიანთ თავს ვერ შეინახავენ, რადგან იმ მხარეში მაჰმადიანები იმყოფებიან. თქვენო უგანათლებულესობავ, იფიქრეთ, შეიძლება ასე შორეულ სიმაგრეში მცხოვრებთათვის მუდამ სახმელეთო გზით პროვიანტის გაგზავნა? ამასთან ერთად, რათა დაცული იქნენ მაჰმადიანებისაგან საჭირო იქნება მასში ძლიერი ჯარის ყოფნა. ამ ჯარისთვის საჭირო იქნება პროვიანტი; პროვიანტის მისაზიდად კი კვლავ საჭირო იქნება ჯარი. იმდენად უსარგებლო იქნებოდა ეს სა-

ქმე, რომ ადამიანებს ექნებოდათ მუდმივად შიში. [13] ხელმწიფე იმპერატრიცას სურვილის თანახმად, თუ შეიქმნებოდა დასახლება, მაშინაც კი, შეუძლებელი იქნებოდა თქვენი უგანათლებულესობის ყველა თხოვნის დაკმაყოფილება, მაგრამ ხელმწიფე იმპერატრიცა თუ გადაწყვეტს თავის მფარველობაში მიიღოს თქვენი უგანათლებულესობა, დაგაკმაყოფილოს საკუთარ სახელმწიფოში რამდენადაც შეიძლება, ვიდრე უფალი ღმერთი არ მისცემს რაიმე შემთხვევას, გაგიწიოთ ძლიერი დახმარება, რათა გათავისუფლდეს თქვენი ქვეყანა და იქ მყოფი ქრისტიანები“.

ასეთი იყო პეტრე I-ისა და ეკატერინე I-ის მთავრობის რეალური პოლიტიკა საქართველოს მიმართ. ბევრი არაფერი შეცვლილა ორი ქვეყნის ურთიერთდამოკიდებულებაში XVIII საუკუნის ბოლომდე, რაც ნათლად გამოჩნდება შემდგომში განხილული ისტორიული მასალების მიხედვით.

დავამთავრე რა საუბარი ვახტანგ VI-ის საქართველოში მოღვაწეობაზე, ორიოდე სიტყვა უნდა ითქვას ვახტანგ VI-ის „კათოლიკობის“ შესახებ. ამის თაობაზე მისიონერების საეჭვო ცნობების გარდა, სხვა რაიმე წყარო არ გაგვანხია. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ რუსეთის პირობებში, როდესაც ვახტანგ მეფე მუდმივი თვალთვალის, ზედამხედველობის ქვეშ და ხელმწიფის მოწყალებით ცხოვრობდა, კათოლიკობისადმი მისი მიდრეკა შეუმჩნეველი არ დარჩებოდა. ვახტანგ მეფისათვის ასეთი რამ რომ შეემჩნიათ, რუსეთის ხელისუფლების მხრიდან მოჰყვებოდა არასასურველი რეაქცია. საყურადღებოა პ. ბუტკოვის ცნობა, რომლის მიხედვით, *„მეფე ვახტანგმა, როცა 1722 წელს საჯაროდ მიიღო ქრისტიანული [მართლმადიდებლური] სარწმუნოება, კახეთის ბატონი კონსტანტინე, რომელიც მაჰმადიანური სარწმუნოებისა იყო, გუ-*

ლითა და სულით ერთგულობდა ირანელებს..., გახდა ვახტანგის შეურიგებელი მტერი“¹.

საგარაუდოა, ვახტანგის ხელმეორედ და თანაც საჯაროდ „გაქრისტიანება“ მოხდა რუსების მოთხოვნით. საქართველოში, ბუნებრივია, არავის მოუვიდოდა აზრად ეჭვი შეეტანა ვახტანგის მართლმადიდებლობაში. მითუმეტეს, როდესაც ცნობილი იყო, რომ ირანის ტყვეობიდან საქართველოში დაბრუნებული ვახტანგ მეფე მაშინვე ხელახლა მოინათლა, როგორც ამას გადმოგვცემს ფრანგი ავტორი².

ვახტანგ მეფის კათოლიკობაზე საუბრის დროს კი გასათვალისწინებელია მისი უარყოფითი დამოკიდებულება ევროპიდან ახალდაბრუნებული სულხნ-საბას მიმართ, რომელსაც მართლმადიდებელი სამღვდელოება აუმხედრდა, მის მიერ კათოლიკობის აღიარების გამო.

¹ Бутков П. Г., *Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 г.*, ч. 1, СПб, 1869, с. 51.

² Peyssonel Ch. de, *Essai sur les troubles actuels de Perse et de Géorgie*, Paris, 1754, p. 61.

ვახტანგ VI-ის დიპლომატი – სულხან-საბა ორბელიანი

სულხან-საბა ორბელიანი როგორც დიპლომატი განსაკუთრებით ნათლად გამოჩნდა საფრანგეთსა და რომში. მისი მოგზაურობისა და მოლაპარაკებების შესახებ დოკუმენტები დაცულია ევროპის ქვეყნების არქივებსა და წიგნსაცავებში, რომელთა გამომზეურებაში განსაკუთრებული დამსახურება აქვთ მ. ბროსეს¹, მ. თამარაშვილის², დ. ლენგისა³ და ი. ტაბაღუას⁴. თავიანთ ნაშრომებში მათვე გაანალიზეს ქართველი დიპლომატის მოლაპარაკებები ფრანგ და ვატიკანელ პოლიტიკოსებთან. ამ საკითხისადმი ინტერესი არ განელეზულა და კვლევა გრძელდება⁵.

ქართულმა წერილობითმა ძეგლებმა შემოგვინახეს რამდენიმე ძალიან მოკლე ცნობა სულხან-საბა ორბელიანის დიპლომატიური მისიით მოგზაურობების შესახებ: „ქორონი-

¹ Brosset M., *Dokuments originaux sur les relations diplomatiques de la Géorgie avec la France vers la fin du régnée de Louis XIV // Nouveau Journal Asiatique*-. Pstris, 1832, t. IX, pp. 205-221, 329-334, 347-357, 359-363, 437-441, 451-454.

² თამარაშვილი მ., *ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის*, გვ. 311-334.

³ Lang D. M., *Georgian Relations With France during the reing of Wakhtang VI (1711-24) // Journal of the Roy Asiatik Society, parts 3 and 4, pp. 114-126, Oktober, 1950, p. 114-126.*

⁴ *საბუთები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან (1707 წლის მარტი – 1714 წლის დეკემბერი)*, ნაწილი I, გვ. 126-142, 145-155, 162-164, 174, 180-192, 198-202, 258-267, 275-281, 286, 290-295, 304, 314-361.

⁵ წინამდებარე თემისათვის საინტერესო წერილობითი წყაროებისა და ნაშრომების კრიტიკული ანალიზი გადმოცემული და მითითებული იქნება სულხან-საბა ორბელიანის ცხოვრებასა და დიპლომატიურ მოღვაწეობაზე საუბრისას.

კონს ჩრი, დეკემბერს ა ხვარასანს წავიდა, – მეფე ქაიხოსროს ეხმოდ და თებერვალს 20-ს გამოისტუმრა მრავლის ნიჭით. მაის ია ქართლს მივიდა. ქორონიკონს ჩრიბ 23 ისპანს წავიდა, მეფე ვახტანგს გაჰყვა. ბ ნოემბერს გამოაბრუნა. დეკემბერს ოცს ქართლს მივიდა. ქორონიკონს ჩლიგ, აგვისტოს იზ საფრანგეთს გაიპარა“¹.

სულხანს-საბა გიორგი XI-ის დავალებით იმყოფებოდა ახალციხის საფაშოში; როგორც ვახტანგ VI-ის მრჩეველი, აწარმოებდა მოლაპარაკებას რომის პაპთან; ორჯერ – 1710, 1712 წლებში იმყოფებოდა ირანში; დიპლომატიურ მოლაპარაკებებს აწარმოებდა საფრანგეთში, რომში, გარკვეულ დავალებას ასრულებდა რუსეთში და სხვ².

¹ საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, შედგენილი და დასაბუჯდად გამზადებული ელენე მეტრეველის მიერ, თბილისი, 1950, ტ. IV, №1658

² ვაბაშვილი ვ., სულხან-საბა ორბელიანი როგორც დიპლომატი // სულხან-საბა ორბელიანი. 1658-1958. საიბილეო კრებული, თბილისი, 1959, გვ. 69-76. საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობაზე XVIII საუკუნის პირველ ათეულში: იხ. ტაბაღუა ი., საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა. თბილისი, 1972; საბუთები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან (1707 წლის მარტი – 1714 წლის დეკემბერი), ნაწილი I, შესავალი, თარგმანი და კომენტარები დაურთო ილია ტაბაღუამ, თბილისი, 1975; პაპაშვილი მ., საქართველო-რომის ურთიერთობა VI–XX სს., თბილისი, 1995, გვ. 247-258; მისივე, კავკასიაში კათოლიკობის გავრცელების საკითხი საფრანგეთის სამეფო კარზე ს. ს. ორბელიანის დიპლომატიურ მოლაპარაკებებში // ჟურნ. „საქართველო“, 1-2, თბილისი, 1999, გვ. 44-49; მისივე, რატომ გახდა სულხან-საბა ორბელიანი კათოლიკე? // ჟურნ. „საბა“, 7, თბილისი, 2003, გვ. 5-7; მისივე, რა მიზნით მიიღო სულხან-საბა ორბელიანმა კათოლიკობა? // ექვთიმე თაყაიშვილის ხსოვნისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო სესია, თბილისი, 2003, გვ. 48-52; მისივე, მადმუაზელ მარი პეტი ლუი XIV-ის თვითმარქვია ელჩი ირანში და მისი სტუმრობა საქართველოში

სულხან-საბას ცხოვრების სხვადასხვა დროის ეპიზოდებიდან ჩანს, რომ ის ავტორიტეტული დიპლომატი იყო. იგი თავის ნიჭსა და გამოცდილებას ერთგულად ახმარდა ჯერ გიორგი XI-ს, შემდეგ კი ბოლომდე დაიხარჯა თავის საყვარელი და საამყო მეფის, ვახტანგ VI-ის სამსახურში.

რატომ „გაიპარა“ სულხან-საბა ევროპაში?

„ქორნიკონსა ჩრიგ, აგვისტოს იხ
(სულხან-საბა) საფრანგეთს გაიპარა“.

ქორნიკიდან ციტირებულ ამ ერთ წინადადებაში აისახა XVIII საუკუნის პირველ ოცეულის ქართლის სამეფოში არსებული პოლიტიკური ვითარება. სულხან-საბა ორბელიანის თანამედროვე ქრონიკის ცნობაზე დაყრდნობით ვცადოთ გავარკვიოთ რატომ „გაიპარა“ ეს დედაწამოსილი საეკლესიო და საზოგადო მოღვაწე, მეცნიერი და მწერალი, პოლიტიკოსი და დიპლომატი დასავლეთ ევროპაში, ტყვეობიდან ვახტანგ VI-ის დასახსნელად მოკავშირის მოძიების მიზნით. ქართლის სამეფოს ევროპასთან კავშირის დამყარების მცდელობისათვის მოსალოდნელი იყო ირანისა და ოსმალეთის უარყოფითი რეაქცია, როგორც სულხან-საბას ისე პატიმრობაში მყოფი მისი მეფის მიმართ. მაგრამ აღმოჩნდა, რომ უფრო საშიში იყო ქართლის სამეფოში არსებული ვითარება. ამიტომ სულხან-საბამ, რათა ვახტანგის სიცოცხლეს ხიფათი არ დამუქრებოდა და თვითონაც დაუბრკოლებლად გამეზავრებულიყო ევროპაში, საჭიროდ ჩათვალა მოეხდინა ევროპაში გაპარვის ინსცენირება.

XVIII ს. პირველი მეოთხედის ქართლის სამეფოს საგარეო პოლიტიკური ურთიერთობის განსაკუთრებული მნიშ-

ლოში // *თსუ ზუგდიდის ფილიალი, შრომები, I, თბილისი, 2002, კვ. 85-98.*

ენელობის მოვლენად ითვლება სულხან-საბა ორბელიანის ელჩობა ევროპაში, რომელიც მკვლევართა ყურადღებას იპყრობდა და იპყრობს.

ვიდრე უშუალოდ სათაურში დასმულ კითხვას ვუპასუხებდე, მანამდე აუცილებლად უნდა ითქვას სულხან-საბას მიერ კათოლიკეთა სარწმუნოების აღიარების დროსა და მიზეზებზე. ამ საკითხის წინ წამოწევა იმ აუცილებლობით არის გამოწვეული, რომ მაშინ ევროპაში პოლიტიკური მიზნებით მოგზაურობაც კი, იქიდან დახმარების მიღებაზე რომ აღარაფერი ვთქვათ, წინასწარ კათოლიკობის მიღების გარეშე, თითქოს უაზრობა იყო. როგორც ჩანს, ქართველი პოლიტიკური მოღვაწეების ზოგიერთი წარმომადგენელი, წინამორბედთა გამოცდილებიდან გამომდინარე, კათოლიკობის აღიარებით ამზადებდა ნიადაგს რომთან და სხვა კათოლიკურ სახელმწიფოებთან ურთიერთობის დასაწყებად. წინამდებარე ნაშრომში, როდესაც სულხან-საბას წინამორბედ იმ ქართველ დიპლომატებზე ვსაუბრობდით, ვინც ევროპაში მოკავშირის მოსაპოვებლად იმოგზაურეს, მათ მხოლოდ რომში მოთხოვნის შემდეგ, მოჩვენებით, აღიარეს კათოლიკური სარწმუნოება. ვნახოთ როგორ ვითარებასთან გვაქვს საქმე სულხან-საბა ორბელიანთან მიმართებაში.

სათაურში დასმულ კითხვაზე პასუხის გასაცემად ყურადღება უნდა გამახვილდეს რამდენიმე მომენტზე:

სულხან-საბას მიერ კათოლიკობის აღიარების საკითხისათვის

სულხან-საბა, ერთ-ერთი უდიდესი ქართველი საზოგადო მოღვაწე, მეცნიერი და დიპლომატი, დღეისათვის მიღებული მოსაზრების მიხედვით, ევროპაში გამგზავრებამდე კარგახნით ადრე გახდა კათოლიკე. მისი პროზელიტობის თარიღად მ. თამარაშვილი ჯერ 1687 წელს თვლიდა. მას საბუთად მოჰყავდა ჯუსტინო და ლივორნოს იბავე წლით დათარიღებული

წერილი, რომელშიც ახლად გაკათოლიკებულ ქართველთა შორის დასახელებულია მინისტრის შვილი სულხანი. „ბატონი სულხანი (Sulchan), დიდი კანჩილიერის (gran Cancellieri)¹ შვილი, მთავრის დეიძლი ბიძაშვილი² კაპელანიართა (Capellaniarti)³ ქართველ დიდებულთა გვარეულობიდან. მან უღირსეულესად წარმოადგინა თავი ქრისტიანული მოძღვრების ცოდნაში, რომლის მიხედვით თვით მე შევადგინე კითხვარი, მონათლა იმავე წლის 25 აგვისტოს“⁴. მ. თამარაშვილმა იგი სულხან-საბა ორბელიანად მიიჩნია⁵. შემდეგში მან შეიცვალა აზრი და სულხან-საბას გაკათოლიკების თარიღად 1701 წელი გამოაცხადა. მან სულხან-საბას მიერ კათოლიკობის მიღებით

¹ ეს არის თანამედროვე იტალიურში სიტყვა-„cancelliere“, რაც ნიშნავს მდივანს. უდავოა, ამ შემთხვევაში მოხელის აღმნიშვნელი ეს ტერმინი – „დიდი მდივანი“ გამოყენებულია XVII-XVIII სს. საქართველოში არსებული „მდივანბეგის“ („უფროსი მოსამართლე“, „მსაჯულთუხუცესი“) მნიშვნელობით. აქედან გამომდინარე, სულხანი იყო ქართლის სამეფოს მდივანბეგის ანუ მსაჯულთუხუცესის შვილი. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ სულხანი იდენტიფიცირდება დიდ სულხან-საბა ორბელიანთან, რომელიც იყო მდივანბეგ ვახტანგ ყაფლანის ძე ორბელიანის შვილი და დედის მხრიდან კი, ქართლის მეფე გიორგი XI-ის ბიძაშვილი.

² ქართლის მეფე გიორგი XI.

³ „ყაფლანიანთა“, ე.ი. ყაფლანიშვილთა, იგივე ორბელიანთა ცნობილი საგვარეულო.

⁴ *Archivio della Sacra Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli, Georgia, vol. 31, ff.392r-394r.* საქართველოს მისიონის ვიცე-პრეფექტის ჯუსტინო და ლივორნოს მიერ 1687 წლის 1 ნოემბერს წმ. კონგრეგაცია „დე პროპაგანდა ფიდეს“ მაღალი სასულიერო პირებისადმი თბილისიდან გაგზავნილი წერილი // *ევროპული წყაროები საქართველოს შესახებ (XVII საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედი)*, გვ. 155.

⁵ *ციტირებული ტექსტის განსხვავებული ვაგება იხ. თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის*, გვ. 262.

ახსნა ის, რომ მან, ბერად შედგომის წინ, თავისი „უზარმაზარი ადვილ-მამულები დაუტოვა ძმებს, ცოლსაც კი გაშორდა და ბერათ შედგა წმინდა ბასილის წესით¹, რომელიც მაშინ გავრცელებული იყო საქართველოში“². მართალია მ. თამარაშვილმა არ მიუთითა, თუ რას ეყრდნობოდა, როცა საბას გაკათოლიკების დროდ 1701 წელს ასახელებდა, მაგრამ უნდა ვიფიქროთ, რომ მას მხედველობაში ჰქონდა ქართველი დიპლომატის მიერ 1714 წლის 24 ივლისს „პროპაგანდა ფიდეს“ კარდინალ-პრეფექტის საკრიპანტისათვის წარდგენილი მოხსენება, რომელიც დაცულია საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის მ. თამარაშვილის არქივში. ეს დოკუმენტი მოიძია მ. პაპაშვილმა და აღნიშნა, რომ „უტყუარი დოკუმენტით მტკიცდება“, რომ საბა გაკათოლიკდა 1701 წელს³.

1701 წელს სულხან-საბას გაკათოლიკობის საკითხს მ. პაპაშვილმა სპეციალური სტატია მიუძღვნა. ეკამათება რა მათ (მათ შორის მეც), ვინც 1713 წელს მიიხნევენ საბას

¹ ბასილიანთა ორდენის ფუძემდებელი იყო ბერძენი საეკლესიო მოღვაწე ბასილი დიდი კესარიელი (330-379). ორდენი დაარსდა 1579 წ. 1 ნოემბერს. ბასილიანელთა ლათინურ ბერმონაზვნურ ორდენად მისი ვარდაქმნა მოხდა XVII საუკუნიდან და მიიღო უნიატური ხასიათი. ბასილიანელთა ორდენის წევრი თითქმის ყველაფერში იცავდა მართლმადიდებლური ეკლესიის პრინციპებს. რელიგიურ საიდუმლოებასა და მარხვის დაცვაში მთლიანად ეყრდნობოდა აღმოსავლური ეკლესიის წესდებასა და ტრადიციებს. კათოლიკური იყო მხოლოდ ორი რამ: ორდენის წევრს უნდა ეღიარებინა რომის პაპის უზენაესობა და სარწმუნოების სიმბოლოზე დაემატებინა, რომ სული წმინდა გამოდის არა მხოლოდ მამისაგან, არამედ ძისგანაც.

² თამარაშვილი მ., ქართული ეკლესიის ისტორია დასაბამიდან დღემდე, გვ. 646.

³ პაპაშვილი მ., კიდევ ერთხელ, თუ რატომ მიიღო სულხან-საბა ორბელიანმა კათოლიკობა, ჟურნ. „საისტორიო ვერტიკალები“, №18, თბილისი, 2009, გვ. 30.

გაკათოლიკების დროდ, წერს: „ვეიქრობთ, ეს არ არის საფუძვლიანი არგუმენტი იმისათვის, რომ ვამტკიცოთ, საბამ 1713 წელს მიიღო კათოლიკობა. უფრო მეტიც: საფრანგეთსა და რომში დიპლომატიური მისიით გამგზავრების წინ სულხან-საბა კათოლიკობას ოფიციალურად ვერ აღიარებდა, რადგან საქართველოში ირანოფილურ პარტიას, ესე იგი ვახტანგ VI-ის მოწინააღმდეგეებს მისი პოლიტიკური მოსაზრებით აღჭურვილ ელჩობაში ეჭვი არ შეეტანათ“¹. იბადება კითხვა, სულხან-საბამ თუ 1713 წელსაც კი ოფიციალურად ვერ აღიარა კათოლიკობა, მაშინ 1701 წელს როგორ მიიღო მან ეს აღმსარებლობა? სხვათა შორის, ადრე მკვლევარმა ასეთივე წარმატებით გაიზიარა სულხან-საბას მიერ ნათქვამის მიხედვით, რომში დაწერილ მოხსენებაში დასახელებული თავის გაკათოლიკების თარიღი 1692 წელი².

ის, რომ ზოგიერთი ქართველი პოლიტიკოსი საიდუმლოდ, ყველასგან დაფარულად აღიარებდა კათოლიკობას და რას ნიშნავდა ამგვარი მოქმედება, ამაზე ვრცლად შევჩერდები ქვემოთ.

გაკვირვებას იწვევს ის გარემოება, რომ მ. თამარაშვილმა ყურადღება არ მიაქცია თავის მიერ გამოქვეყნებულ ერთ მოხსენებით ბარათში მითითებულ თარიღს, რომელიც შედგენილია საბას მონათხრობის მიხედვით. მასში ნათქვამია: „როგორც ჩანს, სულხან-საბას საქართველოში გავლენა აქვს ხალხსა და მეფის სასახლეზე. ვგრეთვე ეტყობა, რომ დიდი სასოება აქვს კათოლიკე სარწმუნოებისა და უნდა მიადებინოს ეს სარწმუნოება თავისი ქვეყნის მთელ ერს, რომელიც რომისაგან განყრილიაო. თვითონ 22 წელიწადია, რაც კათოლიკობა მიიღო და შემდგომ ვახდა მონაზონი, რათა უფრო თავისუფლად იღვაწოს შეერთებისათვის, ამიტომაც იმ სიშო-

¹ იქვე.

² პაპაშვილი მ., საქართველო-რომის ურთიერთობა (VI-XXსს.), გვ. 247.

რიდან მოვიდა საფრანგეთს...“¹ ამ „მოხსენებაზე“ დაყრდნობით გ. ლეონიძემ შესაძლებლად ჩათვალა, რომ სულხან-საბამ 1687 წელს მხოლოდ სიმპათია გამოამჟღავნა კათოლიკობის მიმართ და აღნიშნა, რომ „მისიონერმა ეს ამბავი გადაჭარბებით აჩვენა რომს, როგორც ნაყოფი მისი გულმოღვინებისა. ასეთ ხერხს თბილისელი მისიონერები ხშირად მიმართავდნენ ხოლმე თავისი მოღვაწეობის გასამართლებლად საქართველოში“². გ. ლეონიძეს მიაჩნდა, რომ 1692 წლიდან, ევროპაში გამგზავრებამდე, სულხან-საბამ მხოლოდ „ნომინალური კათოლიკე“ იყო და მხოლოდ ფარულად აღიარებდა კათოლიკობს³.

აღნიშნული წლიდან სულხან-საბამ კათოლიკობას, თუნდაც ნომინალურად, საეჭვოს ხდის ის გარემოება, რომ იგი 1698 წელს ბერად აღიკვეცა დავით გარეჯის იოანე ნათლისმცემლის მონასტერში. მხოლოდ გაკვირვების გამოხატვა

¹ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 323. ეს დოკუმენტი ი. ტაბაღუას უნახავს საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივში. ტაბაღუა ი., საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა (XVIII ს. პირველი მეოთხედი), გვ. 139. მკვლევარი არ უთითებს მოხსენებითი ბარათის პირველ გამომქვეყნებელ მ. თამარაშვილზე და არც გ. ლეონიძეზე, რომელმაც სწორედ ამ დოკუმენტზე დაყრდნობით სულხან-საბამს გაკათოლიკების დროდ 1692 წელი მიიჩნია. ლეონიძე გ., სულხან-საბამ ორბელიანი // სულხან-საბამ ორბელიანი, თხზულებანი, I. გამოსაცემად მოამზადეს ს. ყუბანიშვილმა და რ. ბარამიძემ, თბილისი, 1959, გვ. 390.

² სულხან-საბამ ორბელიანი, სიბრძნე სიცრუისა, თბილისი, 1957, გვ. XIX; სულხან-საბამ ორბელიანი, თხზულებანი, I, გვ. 390. გ. ლეონიძის მოსაზრება საბამს მიერ 1687 წელს კათოლიკობის მიმართ მხოლოდ სიმპათიის გამოხატვის შესახებ, შემდეგ გაიზიარეს კ. კეკელიძემ, აღ. ბარამიძემ, ი. ტაბაღუამ, ივ. ლოლაშვილმა, რ. ბარამიძემ, მ. პაპაშვილმა.

³ ლეონიძე გ., სულხან-საბამ ორბელიანი // სულხან-საბამ ორბელიანი, თხზულებანი, I, გვ. 390.

შეიძლება იმის გამო, რომ თუნდაც კათოლიკობის საიდუმლოდ მაღიარებელი სულხან-საბა მართლმადიდებლური მონასტრის ბერი გახდა. ამას გარდა, იბადება კითხვა: რა მნიშვნელობა ჰქონდა კათოლიკური ეკლესიის მესვეურთათვის სულხან-საბას მიერ კათოლიკობის აღიარებას ჩუმიად, საიდუმლოდ, თუ ამ პატივცემული და ავტორიტეტული ადამიანის ამგვარი ნაბიჯი საყოველთაოდ ცნობილი და მისაბაძი არ გახდებოდა მართლმადიდებელი ქართველებისათვის. რა თქმა უნდა, სულხან-საბამ ყველაზე კარგად იცოდა მის მიერ კათოლიკობის აღიარებას როგორი რეაქცია მოჰყვებოდა, როგორც მართლმადიდებელი საეკლესიო იერარქების, ისე საერო ხელისუფალთა მხრიდან, მით უმეტეს გაუგებარი არ ღარჩებოდა მის მიერ თავისი მრავალრიცხოვანი ნათესავების გაკათოლიკება, რაც მისი მხრიდან უადრესად დაუფიქრებელი მოქმედება იქნებოდა.

წყაროები სულხან-საბას რელიგიური ორიენტაციის შესახებ

სულხან-საბას ეროპაში გამგზავრებამდე მის რელიგიურ ორიენტაციაზე გარკვეულ წარმოდგენას გვიქმნის მისი თხზულებები – „სამოთხის კარი“ და „მოგზაურობა ეროპაში“. ამ მხრივ განსაკუთრებით საინტერესოა „სამოთხის კარის“ მეორე რედაქცია (სულ არსებობს ოთხი რედაქცია). პირველი რედაქცია დაწერილია 1701 წელს და ჰქვია „საქრისტიანო მოძღვრება პირველი სასწავლო ყრმათათვის“ ანუ „სამოთხის კარი“. პირველ რედაქციაში არ შეიმჩნევა სულხან-საბას კათოლიკობისაკენ მიდრეკა. ისიც მნიშვნელოვანია, რომ თხზულება დაწერილია დავით გარეჯის იოანე ნათლისმცემლის მონასტერში ბერობაში ყოფნის დროს. ავტორის ასეთი მდგომარეობა (მართლმადიდებლურ მონასტერში ბერად ყოფნა), თავისთავად გამორიცხავს მის კათოლიკობას ან მისადმი მიდრეკას.

განსაკუთრებულ ინტერესს იმსახურებს „სამოთხის კარის“ მეორე რედაქცია, რომელიც, როგორც ივ. ლოლაშვილი აღნიშნავდა, შეადგენს სხვადასხვა დროს დაწერილ თხზულებათა კრებულს. მასში შეტანილია ისეთი მასალა, რომელიც სულხან-საბას დასჭირდებოდა ევროპაში მოგზაურობის დროს კათოლიკური ეკლესიის შესწავრებთან და, საერთოდ, კათოლიკებთან ურთიერთობის დროს. იგი გადაწერილი უნდა იყოს საქართველოში, ევროპაში გამგზავრების წინ, 1713 წელს. მკვლევრებს მიაჩნიათ, რომ საბა მასში ამჟღავნებს კათოლიკური სარწმუნოებისადმი ერთგულებას: აღიარებს რომის პაპის პრიმატსა და მართლმადიდებლებისათვის ასევე მიუღებელ დოგმას – *„მამა უშობელ არს, ხოლო ძე მამისაგან შობილ და სული წმიდა მამისაგან და ძისაგან გამოსული“*¹. ალბათ, საჭიროა იმის აღნიშვნა, რომ „სამოთხის კარის“ მეორე რედაქცია მოთავსებულია უბის წიგნაკში, რომელშიც ასევე თავმოყრილია ისეთი მასალა, რომელიც სულხან-საბას გამოადგებოდა ევროპაში მოგზაურობის დროს². იგი ემზადებოდა მკაცრი გამოცდისათვის. მაგრამ სხვადასხვა გარემოებათა გამო ეჭვი ჩნდება, რომ „სამოთხის კარის“, როგორც ორიგინალური ნაწარმოების ავტორი იყოს სულხან-საბა. ასეთი ეჭვი პირველად გამოსთქვა პ. უმიკაშვილმა 1887 წელს. მან „სამოთხის კარის“ ხელნაწერზე მიაწერა: *„ეს სამოთხის კარი არის რომის კათოლიკეთა კატეხიზმო, რომელსაც უწოდებენ საქრისტიანო მოძღვრებას (ხალხში „ვინ დაგბადას“). იქნება ეს იყოს ნათარგმნი ანუ გადმოკეთებული იტალიანურ ან სომხურ კათოლიკეთა კატეხიზმოსი? 1887 წ. პეტრე უმიკაშვილი“*. სხვათა შორის, პეტრე უმიკაშვილმა უფრო ადრე, 1875 წელს, ხელნაწერიდან ამოხეული ფურცლების გამო

¹ ლოლაშვილი ივ., სულხან-საბა ორბელიანის „სწავლანი“ და „სამოთხის კარი“ // სულხან-საბა ორბელიანი 1658-1958. საიუბილეო კრებული, თბილისი, 1959, გვ. 146-147.

² იქვე, გვ. 146.

იმავე ხელნაწერზე გაკეთებულ სხვა შენიშვნაში ასევე ეჭვი გამოსთქვა, რომ აქ მრწამსის განმარტება ისეთი იყო, როგორც რომის კათოლიკურ ეკლესიას ჰქონდა და ამიტომ ამოუხევიათ¹.

„სამოთხის კარის“, როგორც საბას ორიგინალური თხზულებისადმი სკეპტიციზმს აძლიერებს პატრი ჯუსტინო და ლივორნოს მიერ 1687 წელს თბილისიდან რომში გაგზავნილ წერილში ნათქვამი, „მან უღირსეულესად წარმოადგინა თავი ქრისტიანული მოძღვრების ცოდნაში, რომლის მიხედვით თვით მე შევადგინე კითხვარი, მოინათლა იმავე წლის 25 აგვისტოს“. ამონარიდიდან, რა თქმა უნდა არ ჩნას, რომ სულხან-საბამ მოახდინა ჯუსტინოს მიერ ქართულად ნათარგმნი „საქრისტიანო მოძღვრების“ რედაქტირება², მაგრამ იმის ვარაუდი კი შეიძლება, რომ სულხან-საბა და ჯუსტინო კატეხიზმოსთან დაკავშირებით თანამშრომლობდნენ. რადგან დასახელებული თხზულება მიკვლეული არ არის, „არაა გამორიცხული, რომ „სამოთხის კარის“ სახით საქმე ვეჭონდეს რომელიმე ჩვეულებრივი დასავლურქრისტიანული კატეხიზმოს... ქართულ თარგმანთან“³.

სხვათა შორის, ჯერ კიდევ XVII ს. 60-იანი წლების პირველ ნახევარში თბილისში პატრ სერაფინოს განზრახული ჰქონდა კაპუცინელი პატრებისათვის შეედგინა სახელმძღვანე-

¹ სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი, I, 341.

² თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 262-263.

³ ლაღანიძე მ., „სამოთხის კარის“ რედაქციათა გამო // II საერთაშორისო სიმპოზიუმი. ლიტერატურული მემკვიდრეობის თანამედროვე პრობლემები. თემატური სამეცნიერო კონფერენცია. სულხან-საბა ორბელიანი და ქართული ევროპეიზმი. ლიტერატურა, კულტურა, ცნობიერება (მასალები), თბილისი, 2009, გვ. 145.

ლო, რომელშიც გადმოცემული იქნებოდა „*შვიდ საიდუმლოებათა შესახებ*“ და იქვე აღინიშნებოდა ქართველთა ცდომილებანი. ამ ნაშრომის რომში გაგზავნა და გამოქვეყნება მაშინაც ჰქონდათ განზრახული¹. 1671 წლისათვის თბილისში უკვე არსებული იქ მოღვაწე ერთ-ერთი პატრის მიერ ქართულად თარგმნილი რობერტო ბელარმინოს ქრისტიანული დოქტრინის მოკლე გადმოცემა – კატეხიზმო, გამოქვეყნებული 1597 წელს². პატრებს განუზრახავთ კატეხიზმოს ქართული თარგმანი რომში გამოქვეყნებინათ ბეჭდური სახით³. თარგმანი შეუსრულებია პატრ ფრანჩესკე პიემონთელს. ამას ვიგებთ პროპაგანდა ფიდეს 1672 წლის 14 მარტით დათარიღებულ წერილიდან, რომელიც დასახელებულ პატრს გამოუგზავნეს. პროპაგანდა ფიდეს პატრს თხოვდა, რომ მან „*თავისი ქართულად ნათარგმნი კათეხიზმო საჩქაროდ გაგზავნოს რომში დასაბეჭდათ*“⁴. ძნელია იმის თქმა პატრმა ფრანჩესკე პიემონთელმა ყურად არ იღო თხოვნა თუ სხვა რამ მოხდა, მაგრამ ცხადია, რომ ახლა უკვე თბილისის მისიონის უფროსს რომიდან თხოვენ, „*რომ ქართულად ნათარგმნი კათეხიზმო შეასწოროს და გაუგზავნოს რომს დასაბეჭდათ*“⁵. ისეთი შთაბეჭდილება მრჩება, რომ კათეხიზმოს ქართული თარგმა-

¹ თამარაშვილი მ., *ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის*, გვ. 225.

² პეტროზოლი პ., *ქრისტიანობის ლექსიკონი // სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის გამოცემა, თბილისი, 2011, გვ. 152*. როგორც ჩანს, საქართველოში მოღვაწე მისიონერები სწორედ ბელარმინოს კათეხიზმოს სარგებლობდნენ. როგორი დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა მისიონერების მიერ სამოღვაწეო ქვეყნის მკვიდრი მოსახლეობის ენის ცოდნას და მის გარეშე, რომ რაიმე სერიოზული შედეგი ვერ მიიღწეოდა, საყოველთაოდაა ცნობილი.

³ თამარაშვილი მ., *ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის*, გვ. 237, 241.

⁴ იქვე, გვ. 242.

⁵ იქვე გვ. 243.

ნი რომში გააგზავნეს, სადაც თარგმნის სიზუსტესა და ხარისხში ეჭვი შეიტანეს, მაგრამ იქ ქართულის მცოდნე არ ჰყავდათ და ნაშრომი ისევ თბილისში დააბრუნეს. რადგან ამ სამუშაოს შესრულება პატრების ძალას აღემატებოდა, ალბათ, ამიტომ შემდეგში, მათ სულხან-საბა ორბელიანს თხოვეს დახმარება და მას გააკეთებინეს რედაქტორობა. როგორც ჩანს, პატრებმა თავიანთი განზრახვა, ბეჭდურად გამოეცათ ზემოაღნიშნული კატეხიზმოს ქართული თარგმანი, ვერ განახორციელეს. ამაზე მიგვანიშნებს XVII ს. 70-იანი წლების მეორე ნახევარში პროპაგანდაში წარდგენილი ანონიმური წერილის ერთი ფრაზა: „ხელთნაწერი საქრისტიანო მოძღვრება მთელ საქართველოში მოვფინეთ“¹.

საფიქრალია, ფრანჩესკე პიემონთელის მიერ თარგმნილი კატეხიზმოს არ შეესაბამებოდა მოთხოვნას და ბელარმინოს ნაშრომი ხელახლა უთარგმნია პატრ ბერნარდეს. მისი ნაშრომი დაიბეჭდა რომში 1681 წელს. წიგნის სათაური იყო „ქ. საქრისტიანო მოძღვრება სიმოვლებით დარიკებული კარდინალ ბელარმინოსაგან და გადმოთარგმნილი პატრი ბერნარდო მარიამისაგან ნეაპოლელისა კაპუჩინი და მქადაგებელი და მღრთის მეტყველი იტალიანურის ენისაგან მხედრული ქართულის ენითა. ქ. კს. ჩ. ქ. პ. ა. (1681 წ.)“². გამოქვეყნებამდე წიგნის რედაქტირება-რეცენზირება მოუხდენიათ მრავალი ენის მცოდნე ქართველ კათოლიკეს, ენიბეგანთ ზალინას და საქართველოდან რომში დაბრუნებულ პატრ იოსებ ანტონ რომაელს³. ასეთივე კატეხიზისი ლათინურიდან ქართულად უთარგმნია რომის კოლეგიაში აღზრდილ გორელ დავით ტულუკაშვილს⁴.

¹ იქვე, გვ. 251.

² იქვე, გვ. 255.

³ იქვე, გვ. 255-256.

⁴ *Dottrina Christiana per uso missioni della Georgia da David Tlucaanti giorgiano... per il commune e spirituale profito dei cattolici della medesima na-*

არ გვაქვს საფუძველი, რომ დასახელებული წიგნის ბეჭდურად გამოქვეყნებაში ეჭვი შევიტანოთ, მაგრამ საკითხავია, როგორი იყო წიგნის ტირაჟი და მოაღწია თუ არა მან საქართველომდე. ის ხომ საქართველოში მოღვაწე პატრებს მართლმადიდებელ ქართველებთან საურთიერთობოდ და კათოლიკური პროპაგანდის სახელმძღვანელოდ ესაჭიროებოდათ. სავარაუდოა, სულხან-საბაძემ „სამოთხის კარი“ ქართველი მართლმადიდებლებისათვის კათოლიკური დოგმების გაცნობისათვის, მაგრამ არა ამ აღმსარებლობის პროპაგანდისათვის შეადგინა.

საეჭვოდ მიმაჩნია, რომ სულხან-საბას მიერ 1709 წლის 15 აგვისტოს პაპთან გაგზავნილ წერილით¹ თითქოს დგინდება, რომ იგი XVII ს. 80-90-იან წლებში უკვე კათოლიკობის აღმსარებელი იყო. ივ. ლოლაშვილის თქმით, „ამ წერილიდან ირკვევა, რომ საბა ორბელიანი მიიჩნევდა რომის პაპს, როგორც ამქვეყნად ქრისტეს მიერ დადგენილ მწყემსს, პეტრე მოციქულის მოსაყდრესა და „წმიდათა უადრესსა“, რომელსაც თავისი და მეუღლის ცოდვათათვის ღოცვასა და შენ-

tionem, Roma, 1741. ა. ხახანაშვილს უნახავს დოკუმენტი, რომელშიც დასახელებული იყო 1633-1753 წლებში რომში განათლებამიღებულნი 27 ქართველი. მეცნიერი მხოლოდ ხუთი მათგანის (ანდრია მეგრელი, მიხეილ ანჯელი, სოლომონ ქართველი, ჯუზეპე აბესალომიანი ქართველი და იოანე) შესახებ გვაწვდის მცირე ცნობებს. Хаханов А. С., Есть ли грузино-католики? (Вопрос и ответ г. Саруханову), с. 169-170.

¹ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 312.

დობას თხოვს. ეს კი იმის მაჩვენებელია, რომ საბა უკვე კათოლიკე იყო¹.

ზემოთ განხილული მასალებიდან და მათზე სხვადასხვა მკვლევარის მიერ გამოთქმული მოსაზრებებიდან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას: სხვადასხვა მკვლევარი საბას მიერ კათოლიკობის მიღების ოთხ სხვადასხვა თარიღს (1687, 1692, 1701, 1713 წლები) უჭერს მხარს და საყურადღებო, ანგარიშგასაწევ არგუმენტებსაც იშველიებენ. პირველი სამი თარიღის მოწმობა საბას გაკათოლიკების შესახებ, ვფიქრობ, გვიჩვენებს ქართველი დიპლომატის დიპლომატიურ სვლებს (დიპლომატიურ თამაშს) ქვეყნის შიგნით და, იმავე დროს, სატყუარას საქართველოში მოღვაწე პატრებისა, ამ უკანასკნელთა საშუალებით კი, მათი პატრონებისათვის რომში. საბა ცდილობს დაარწმუნოს ისინი კათოლიკობის მიმართ თავის არა მხოლოდ ლოიალობაში, უფრო მეტი, მის მიერ ამ სარწმუნოების საიდუმლოდ აღიარებაშიც. ამასთან ერთად ისიც გასათვალისწინებელია, რომ კათოლიკე მისიონერებიც, თავის მხრივ ცდილობდნენ თავიანთ დამსახურებად გამოეცხადებინათ დიდი ქართველი მოღვაწის კათოლიკობზე მოქცევა და ამით თავიანთი საქმიანობისათვის მეტი მნიშვნელობა მიენიჭებინათ. რაც შეეხება მეოთხე თარიღს – 1713 წელს, ეს არის სულხან-საბას მკაცრი რეალობის წინაშე დადგომის დრო, როდესაც რაიმე ორტოვობის გამომჟღავნება კათოლიკობთან მიმართებაში, დიპლომატისათვის მიუტევებელი შეცდომა იქნებოდა. ამიტომ, ჩემი აზრით, ყველა დასახელებულ თარიღიდან უპირატესობა შეიძლება მიენიჭოს 1713 წელს – როგორც სულხან-საბა ორბელიანის მიერ არა მხოლოდ პატრების მიმართ, არამედ კათოლიკობისადმისაც კეთილგანწყობის გამოვლენის წელს. ეს ის წელია, როდესაც სულხან-საბა დასავლეთ ევროპაში მიემგზავრება მნიშვნელოვანი მისიის შესასრულებლად.

¹ *ლოლა შვილი ივ., სულხან-საბა ორბელიანის „სწავლანი“ და „სამოთხის კარი“, გვ. 147-148.*

კათოლიკობისადმი ზოგადი დამოკიდებულება სულხანსაბამდელ საქართველოში

სულხან-საბა ძალიან კარგად იცნობდა თავისი ქვეყნის სავალალო პოლიტიკურ მდგომარეობას, მის გამომწვევ მიზეზებს. მას გარკვეული წარმოდგენა ჰქონდა ევროპის ცენტრალიზებული კათოლიკური ქვეყნების შესახებ, რომელთა სულიერ მეთაურად რომის პაპი გამოდიოდა. ამიტომ „იმ ქვეყნის შვილი, სადაც ეკლესიის სახე პოლიტიკურ ვითარებას ასახავს, სადაც საეკლესიო იერარქია ვერ აკონტროლებს მდგომარეობას, სადაც არც ერობაში, არც ეკლესიაში არ არსებობს ძლიერი ხელი, რა ვასაკვირია, რომ გადაიხაროს პაპობის შეუვალი და შეუმცდარი ავტორიტეტის აღიარებამდე... საბას გადახრა, შესაძლებელია, ისევ და ისევ ტრადიციული პოლიტიკური მიზეზით ავხსნათ. შესაძლოა, ამ სფეროში და ამ აზრით ხედავდა საბა ჭეშმარიტებას რომის ეკლესიაში. და რაკი დაინახა, მისდამი რწმენაც გულწრფელი იქნებოდა“¹. მაგრამ სულხან-საბას მიერ კათოლიკობის აღიარებასთან დაკავშირებული დღეისათვის ცნობილი დოკუმენტები, ამ საკითხის სხვაგვარად გაანალიზებისა და დასკვნის გამოტანისაკენ მიგვანიშნებს.

სულხან-საბა თავის დიპლომატიურ თამაშში სრულიად არ იყო ორიგინალური. ქართველმა პოლიტიკოსებმა და დიპლომატებმა, დიდი ხნის წინათ (განსაკუთრებით მკვეთრად გამოჩნდა ნიკიფორე ირბახის ევროპაში მოგზაურობის დროიდან) შეიმუშავეს რომის პაპებთან საურთიერთობო ენა, რომელიც უფრო პოლიტიკური იყო, ვიდრე კათოლიკობისა და რომის პაპისადმი ნამდვილი დამოკიდებულების გამომხატველი. მაგრამ სხვა ქართველი პოლიტიკოსებისაგან განსხვავე-

¹ კიკნაძე ზ., კვლავ დაბრუნების თუ გადასვლის თაობაზე. პასუხი მერაბ დაღანიძეს // „დიპლომატი“. აღმოსავლურ-დასავლური ქრისტიანული ჟურნალი, №1 (2), თბილისი, 2005, გვ. 19.

ბით მხოლოდ სულხან-საბა აღმოჩნდა მკაცრი რეალობის წინაშე, როდესაც მას უკან დახევა აღარ შეეძლო და კათოლიკობისადმი ლოიალური დამოკიდებულება უნდა გაემქლავნებინა, მაგრამ ისიც მხოლოდ მართლმადიდებელ თანამოძმეთა საიდუმლოდ. ამგვარი პრაქტიკა საქართველოში უკვე დიდი ხნისა იყო. გავიხსენებ რამდენიმე მაგალითს.

ჯერ მოვუსმინოთ სვიმონ I-ს, რომელიც მიმართავს „ყოვლად მაღალს, დიდად ბედნიერს, ყოვლად წმიდა და ნეტარს ჩვენს ბატონს, ჩვენს წმიდა მამას პაპას, რომელიც ხართ ოქროს ნალარა დიდის რომისა, ღვთის მიერ ჩავონებული ორღანო, პეტრეო მსაჯულო და ზეცის სუფევის კლიტეთა მქონებელი, პავლეო ნათესავთა მოძღვარო, რომელიც ამადლდა მესამე ცამდე და მოისმინა კაცთაგან გამოუთქმელი სიტყვანი; მქალაგო ყოვლისა ქვეყნისა, მნათობო ეკლესიათა... მფლობელო კათოლიკე ეკლესიისა, მმართველო დიდისა და განთქმულისა რომისა, მზეო მთელის დასავლეთის მანათებელო, უდიდესო მთავარო, რომის პაპო...“¹. პაპის მიმართ ამგვარი მაღალფარდოვანი ეპითეტების მიუხედავად, სვიმონ მეფეს არასოდეს არ უღიარებია კათოლიკობა. ის კათოლიკური სამყაროს სულიერი მეთაურის გულის მოგებას და მისი მეოხებით ევროპის მეფე-მთავრების მხარდაჭერის მოპოვებას ცდილობდა.

1626 წლის 20 ნოემბერს თეიმურაზ I პაპ ურბან VIII-ს მიმართავს: „თქვენ ხართ ყველაზე უდიდესი და უმეტესად ამაღლებული მწყემსი... რიდითა და მისაღმებით ვემთხვევით თქვენს მოციქულებრივ ფერხთა... ვითხოვ თქვენგან კურთხევას და ცოდვების შენდობას, რადგან თქვენ ხართ სვეტი სარწმუნოებისა, მთავარი მთელი ქვეყნისა და უპირველესი საყდარი ყოველთა...თქვენი უწმინდესობის ღოცვა-კურთხევით მივიღეთ მეფობა... მხოლოდ თქვენი ქვეშევრდომნი ვართ, რაც გნებავსთ, გვიბრძანეთ და ყველაფერს აღვასრულებთ. როგო-

¹ იქვე, გვ 76

რათაც ღმერთი მამა ყველა არსთა, მსგავსათვე თქვენც ხართ მამა ყოველთა მორწმუნეთა“. ეს წერილში იყო ნათქვამი, მაგრამ რეალურ ცხოვრებაში თეიმურაზ მეფე კათოლიკური პროპაგანდის წარმატებისათვის არაფერს აკეთებდა, მით უმეტეს იგი შორს იყო ამ რწმენის აღიარებისაგან. კათოლიკე დამკვირვებლები, გარკვეული დროის განმავლობაში ვითომ ცდილობდნენ ქართველი მართლმადიდებელი მეფის ამგვარი მოქმედების ახსნას. ბარტოლომეო ფერო წერდა: „მაშინ ამ ძალიან ფრთხილმა მეფემ იფიქრა, რომ უსიამოვნების თავიდან ასაცილებლად აჯობებდა ყველაფერი მალულად გაეკეთებინა. ამიტომ რომაული რწმენის მსახურებას საიდუმლოდ აღასრულებდა და ასევე ფარულად გამოაცხადა თავი რომის ეკლესიის მორჩილად. ამგვარად, თავისი მფარველობით ხელს უწყობდა საკუთარ სამეფოში მყოფი რომაელი კათოლიკების ორდენის განვითარებას მანამ, სანამ ხალხი ბოლომდე შეისისხლხორცებდა ამ რწმენის დოგმებს და შეძლებდა მეტი გონივრული სიფრთხილით სახალხოდ ქადაგებას“¹.

მ. თამარაშვილი მის ხელთ არსებული თეიმურაზისა და პაპის მიმოწერის ამსახველი დოკუმენტების შეფასებისას, წერდა: „მეფე ძლიერ ყოყმანობდა და სახალხოდ ვერ აღიარებდა ამ სარწმუნოებას (კათოლიკობას – ე.მ.), რადგან ეშინოდა აჯანყების საფუძველი არ მიეცა თავისი დიდებულებისათვის, რომელთაგან ზოგიერთი ამბოხების საბაბს ეძებდა. გარდა ამისა, ბერძენი ბერები ხალხში ათასგვარ ჭორს ავრცელებდნენ ლათინთა და რომაული ეკლესიის წინააღმდეგ. ამიტომ მეფემ ვერ გადაწყვიტა ეს საქმე და უფრო შესაფერისი დროისათვის გადასდო. ვარაუდობენ, რომ თვითონ ამ რწმენას ფარულად იზიარებდა“².

¹ თამარაშვილი მ., ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, გვ. 566, შენ. 2.

² იქვე. გვ. 566. ხაზგასმა ჩემია.

მიუხედავად იმისა რაც მ. თამარაშვილისათვის ცნობილი იყო თეიმურაზ მეფის კათოლიკობისადმი დამოკიდებულება, 1626 წლის 20 ნოემბრის ზემოთ ციტირებული წერილის მიხედვით მაინც დაასკვნინდა: „ამ წერილით მეფე აღიარებს თავისს სარწმუნოებას, პაპს ქრისტიანების მამად და მთავრად სცნობს და ჰპირდება ყველა ნაირ მორჩილებას და პატივს“¹. უცნაურია ამგვარი დასკვნის გამოტანა, მაშინ, როდესაც მ. თამარაშვილმა კარგად იცოდა, რაც უპასუხა თეიმურაზ მეფეს პაპმა, რომელიც ქართველი მეფის მაღალფარდოვანი სიტყვების მიღმა რეალურს ვერაფერს ხედავდა. პაპს არ აკმაყოფილებდა თეიმურაზის მიერ ვითომდაც საიდუმლოდ და მარტო კათოლიკობის აღიარება და მოითხოვდა ქართველ მეფეს საქვეყნოდ, დაუფარავად გამოეცხადებინა თავისი ერთგულება პაპისა და კათოლიკობის მიმართ. ისიც საინტერესოა, რომ, როცა საქმე საქმეზე მიდგა, თეიმურაზმა საერთოდ უარყო პაპთან გაგზავნილი წერილების ავტორობა².

არანაკლებ მოსაფერებელი წერილები გაუგზავნა ვახტანგ V შაჰნავაზმა პაპს. გამორჩეულად სახოტბო და იმავე დროს მინიშნებებით აღსავსეა მისი 1675 წლის წერილი პაპ კლემენტე X-სადმი: „მოგიკითხავ სიყვარულითა და გაქვბ სახელის დიდებით თქვენ აღმაღლებულთ და ყოველთა ცისკიდეთა ქუეშთა სახინო მნათობო ეღვარეო, მწყემსად ცხვართა პირმეტყველთა გამორჩეულთ და ქრისტეს მცნებისა ქადაგებად გამოჩენილო, მაღლისა და აღმატებულისა სამოციქულო საყდარსა გამორჩევით და უსასყიდლოს დადგინებულთ, პეტრე მოციქულისა ტახტის მჭირველო და ცხვართა მისთა დამცველო და კლდეო სიმტკიცისაო...“ ამის შემდეგ შაჰნავაზი პაპს შეახსენებს რა სიკეთე უქნია მას საქართველოში მოღ-

¹ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 95.

² მამისთვალიშვილი ე., საქართველოს სავარეო პოლიტიკა დიპლომატია, II, გვ. 282-283.

ვაწე პატრებისათვის, რომლებიც პაპის „სახელისა და სიკეთისათვის“ შეუწყნარებია. მაგრამ, როგორც ზემოთ ითქვა, შაჰნავაზი, იმავე დროს, რომის პაპსა და კაპუცინების მეთაურს აფრთხილებს, თუ მისიონერებს ფინანსიურად არ დაეხმარებით „და არას ნადვლობთ, ჩვენც არ დავაყენებთ, საყდარს ისევ დავაქცევთ და ამათ გამოვიყრით“¹. ამის შემდეგ, ვფიქრობ, არ შეიძლება ღაპარაკი შაჰნავაზის კათოლიკობისადმი მიდრეკაზე. აღარ მოვიხმობ ამონარიდებს გიორგი XI-ის, ექვთიმე არქიეპისკოპოსის, ვახტანგ VI-ის, აღმოსავლეთ საქართველოს კათალიკოსის ნიკოლოზ X-ისა და სოლომონ I-ის პაპებისათვის გაგზავნილი წერილებიდან. ამ წერილებში ავტორების რელიგიური მრწამსის დანახვა შეუძლებელია. ისინი პოლიტიკოსების მიერ პოლიტიკური მიზნით შეთხზული წერილებია.

ვფიქრობ, ზემოხსენებულ 1707 წლის წერილში ჩანს შორსმჭვრეტელი პოლიტიკოსისა და დიპლომატის სულხან-საბა ორბელიანის ზრუნვა იქონიოს კონტაქტი რომის პაპთან და მისი სახით განათლებულ, მოწინავე ევროპასთან. მას აუცილებლად სჭირდებოდა პატრების მხარდაჭერა, რომლებიც შეიძლებოდა ყოფილიყვნენ პაპთან და კათოლიკურ სახელმწიფოებთან დაკავშირების საშუალება. რომში გაგზავნილ წერილებსა თუ მოხსენებებში მათ უნდა შეექმნათ საბას, კათოლიკობის ერთგული ადამიანის პორტრეტი, რასაც ქართველმა დიპლომატმა წარმატებით მიაღწია კიდევ. მაგრამ ყოველივე, რაც მის კათოლიკობასთან იყო დაკავშირებული, გასაიდუმლოებული უნდა ყოფილიყო. ამითიც, სხვა მიზეზებთან ერთად, გაპირობებული იყო მისი გაპარვის ინსცენირება. არ გამოვირცხავ, რომ საბას მიერ ბასილიანობის ფორმალური აღიარება საქართველოში არ იყო შეთანხმებულნი მის სათაყვანებელ ვახტანგ მეფესთანაც კი და, ამ უკანასკნელმა, მხოლოდ მას შემდეგ შეიტყო ამის შესახებ, როცა საბა საქ-

¹ იქვე, გვ. 228-229, 246-247.

ართველოს საზღვრებს გასცდა. ალბათ, ამითიც იყო განპირობებული ვახტანგის უარყოფითი დამოკიდებულება ევროპიდან ახალდაბრუნებული საბასადმი.

სულხან-საბას დამოკიდებულება კათოლიკებთან მისივე მონათხრობის მიხედვით

შემთხვევითი არ იყო საბას, ამ გამობრძმედილი დიპლომატის მიერ ბასილიანთა ორდენის წევრის სახით წასვლა ევროპაში. ის ერთსა და იმავე დროს მართლმადიდებელადაც რჩებოდა და კათოლიკეც ხდებოდა. ამგვარი რწმენის მიმართ დასავლეთში, აღმოსავლეთისაგან განსხვავებით, შემწყნარებლობას იჩენდნენ. ბასილიანობის მიღებას პრაქტიკული მნიშვნელობაც ჰქონდა. მოგზაურობის დროს წმ. ბასილის ორდენის ბერებმა ჯეროვანი ყურადღება გამოამყარა მის მიმართ, რაც უმნიშვნელო არ იყო მოსუცი, დასწეულელებული და მატერიალურად ხელმოკლე დესპანისათვის. მაგრამ, როგორც თვით საბას მონათხრობიდან ჩანს, იტალიაში არ იყვნენ დარწმუნებულნი ქართველი დიპლომატის კათოლიკობისადმი გულწრფელ მიდრეკილებაში.

საბა რომში მივიდა 29 ივნისს. თავის „მოგზაურობა ევროპაში“ ამ თარიღის აღნიშვნასთან ერთად იგი, რატომღაც (შემდეგში გაირკვევა რატომ) ამბობს, რომ კარდინალები პირველნი არ მივლენ ვინმეს სანახავად, ვიდრე მათ არ ინახულებენ და ამას მოაყოლებს თხრობას პირველ ივლისს მასთან ფრანგი კარდინალის სტუმრობის შესახებ, რომლის ვიზიტის მიზანი, თითქოს საბასთვისაც გაუგებარი და საიდუმლოებით მოცული იყო: წასვლისას „*კარამდინ არც გამიგება, არც გამიყოლა, ვითამ და ჩემს სანახავად არ მოსულაო*“¹. მეორე დღეს (2 ივნისი) საბას სანახავად მივიდა ბასი-

¹ სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი, I // გამოსაცემად მოამზადეს ს. ყუბანეიშვილმა და რ. ბარამიძემ, თბილისი, 1959, გვ. 161.

ლიანთა მეთაური (პეტი) და „სხვა ეპისკოპოსები და წინამძღვრები“: მათი სტუმრობა ქართველმა დიპლომატმა ორიოდე სიტყვით შეაფასა: იმდენი გვიალერსეს, რომ შეგვაჭირეს, ე.ი. შეგვაწუხესო¹. სავარაუდოა, სულხან-საბა მიგვანიშნებს, რომ სტუმრები მასზე ზემოქმედების მოხდენას ცდილობდნენ, პირველ რიგში მის რწმენაზე, სხვა რაიმე მომენტზე ფიქრი ამ შემთხვევაში, შეუძლებელია. ქართველი დიპლომატის ამგვარი სულისკვეთება გამოსჭვივის იქ, სადაც იგი პაპთან აუდიენციაზე გადმოგვცემს.

სუთ ივლისს პაპმა სულხან-საბა ისტუმრა. სულხან-საბამ პაპს თავისი სათხოვარი შემდეგნაირად ჩამოუყალიბა: „წმიდავ მამა მეთქი, რა შენმა შვილმა (ვახტანგ VI – ე.მ.), მტკიცე ქრისტიანმა თვისი საქმე შენზე მიაგდო, მაშინვე გულსავსე შევიქენ, ყველა გამირიგდება მეთქი. მაგრამ სივვიანე ვახტანგ მეფეს არას არგებს. ავს ალავს არის მეთქი. (პაპმა – ე.მ.) მიბრძანა: ჩემი სისხლი რომ მოხოვო, ვახტანგისა და შენის ქვეყნის სასარგებლოდ იმასაც დასაქცევად მოგცემო. მაღლი გარდავიხადე და მოვახსენე; მე ვხედავ, ვახტანგის მოუსვლელობით ქრისტიანობას დააკლდება ჩემს ქვეყანაშია და მოსვლით მართლმადიდებლობას მოემატება მეთქი. თვარა მე სხვა საქმე არა მაქვს რა. მოხუცებულს სიმეონსავით გეხვეწები: აწ განმტკვე მეთქი. გამიცინა და მიბრძანა: მე შენთვის ღ თს ვეხვეწებიო. დიდი დღე მოგცესო, შენით მრავალი საქმე მინდა გავაკეთოო“².

ყურადღება უნდა გამახვილდეს ერთ საკითხზეც: საქართველოში მოღვაწე მისიონერებთან, კერძოდ, სულხან-საბას კაპუცინებთან ურთიერთობასა და მათდამი დამოკიდებულებაზე.

¹ იქვე, გვ. 161.

² სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი, I, გვ. 163.

რომში სულხან-საბა გამოვიდა კაპუცინების წინააღმდეგ. მან უარი თქვა ამ ორდენის ბერების საქარველოში წამოყვანაზე¹. ქართველი ელჩის ამგვარი მოთხოვნა თითქოს არ უნდა ასახავდეს ქართველ მოღვაწესა და კაპუცინელ მისიონერებს შორის დადებით ურთიერთობას. მაგრამ სულ სხვა განწყობილება ჩანს კაპუცინების მიერ რომში გაგზავნილ წერილებში. მათი გაცნობის შემდეგ ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, რომ სულხან-საბას მათთან ნორმალური ურთიერთობა ჰქონდა, მაგრამ ზოგიერთი მომენტი ასეთ ურთიერთობას საექვოს ხდის. ალბათ, საყურადღებოა ის გარემოებაც, რომ სულხან-საბა პარიზში ლაზარისტელების მონასტერში გაჩერდა, იმ ორდენის მონასტერში, რომელსაც ჟან რიშარი ეკუთვნოდა². და ბოლოს, ერთი გარემოებაც იყვრობს ყურადღებას: კათოლიკე მისიონერების მიერ ევროპაში გაგზავნილ ყველა წერილში სულხან-საბას ამ სახელით მოიხსენიებენ. *თუ მან კათოლიკობა აღიარა, მაშინ კათოლიკე ბერებს შესაბამისი სახელიც უნდა დაერქმიათ, მაშინ როდესაც მას მართლმადიდებლური ეკლესიის მიერ მინიჭებული სახელით – საბა და საერო სახელით – სულხან მოიხსენიებდნენ.*

¹ თამარაშვილი მ., ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, გვ. 660. სულხან-საბას მონათხრობის მიხედვით, რომელსაც ზემოთ გავეცანით, როგორც ნ. ჯიქია შენიშნავს: არ რჩება ეჭვი, „რომ საბა მართლმადიდებელია, წინააღმდეგ შემთხვევაში, უხერხული იქნებოდა და ვერც შეძლებდა საბა თავისი ძმობის წევრებზე მხგავსის განცხადებას“. ჯიქია ა., რამდენიმე დაკვირვება სულხან-საბა ორბელიანის „სამოთხის კარზე“ // რელიგიის ისტორიის საკითხები, 2, თბილისი, 2013, 189-216.

² ტაბალუა ი., საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა (XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედი), გვ. 173.

**პოლიტიკური ვითარება საქართველოში
სულხან-საბას ვეროპაში გამგზავრებამდე**

რატომ „გაიპარა“ სულხან-საბა ვეროპაში, ამის გასარკვევად აუცილებელია გადავხედოთ იმდროინდელი ქართლის სამეფოში შექმნილ პოლიტიკურ ვითარებას, რომლის ძირითად წყაროს ვახუშტი ბატონიშვილის თხზულება წარმოადგენს.

იმისათვის, რათა ქვემოთ გამიადვილდეს მკითხველის ყურადღება მივაპყრო ზოგიერთი მომენტის ჩემებურ გაგებაზე, მოკლედ მოვიყვან ვახუშტის იმ ცნობებს, რომლებიც ეხება 1712-1713 წლებს.

მანამდე კი, უნდა ითქვას შემდეგი:

1712 წლის გაზაფხულზე შაჰმა თავისთან დაიბარა ვახტანგი (*„შემდგომად მოვიდა მეჰმანდარი ყეენისა მიმწოდებელი“*). ვახტანგმა გამგზავრების წინ ქართლის გამგებლობა თავის ნახევარძმას სვიმონს ჩააბარა, ხოლო თავისი ოჯახი, *„დედოფალი და ძენი თჳსნი დაადგინა გორს“*¹. შაჰმა ვახტანგს ქართლში გამეფების სანაცვლოდ ისლამის მიღება მოსთხოვა. გრაფ დეზალორს მღვდელი მისიონერი სწერდა: *„ირანის შაჰმა მიიწვია საქართველოს მეფე და ეწევა მასთან მოლაპარაკებას, რათა წესის მიხედვით, ის აიძულოს, მიღოს მაჰმადიანობა და რათა (არ – ე.მ.) გადაეცეს ქართლი კახეთის მმართველს. ფიქრობენ, რომ ეს მეფე აჯანყდება ან გადავა მოსკოვეთში“*².

¹ ვახუშტი ბატონიშვილი // ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 491.

² საბუთები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, გვ. 105.

არ ვიცი ცნობა, რომ 1710-იან წლებში ვახტანგ მეფეს რაიმე სახის კავშირი ჰქონდა მოსკოვთან. მაგრამ მაინც საყურადღებოა მისიონერის ბოლო ფრაზა (შეიძლება, ეს აზრი ცნობილი იყო შაჰის კარზეც), ვახტანგი აჯანყდებოდა ირანის წინააღმდეგ ან „მოსკოვეთში“ გადავიდოდა. მისიონერის ეს სიტყვები წინასწარმეტყველური იყო, იმდენად, რამდენადაც ათი წლის შემდეგ (1722-1724 წწ.) ვახტანგ მეფე მართლაც აუჯანყდა ირანს და გადავიდა „მოსკოვეთში“. შემდგომი პერიოდის ზოგიერთი ცნობა სავარაუდოს ხდის, რომ ვახტანგს მართლაც ჰქონდა კონტაქტები მოსკოვის მთავრობასთან, პირდაპირ თუ არა, მოსკოვის ქართული კოლონიის საშუალებით.

საქართველოში პოლიტიკური მდგომარეობის და არა მხოლოდ მის შესახებ, პეტრე I-ს და მის გარემოცვას ინფორმაციის მოპოვება შეეძლოთ მოსკოვში დასახლებული ვახტანგის ბიძის, არჩილ II-ის ოაჯახისგან, რომლისადმი კარგი განწყობილება, განსაკუთრებით არჩილის უფროს ვაჟ ბატონიშვილ ალექსანდრესადმი, საყოველთაოდ ცნობილია. ცნობილია, აგრეთვე, ვახტანგის ქალიშვილის დარეჯანის კარგი ურთიერთობა რუსეთის სამეფო კართან¹. სრულიად ბუნებრივია, რომ ვახტანგი გარკვეული ინფორმაციას იღებდა მოსკოვიდან პეტრე I-ის საშინაო და საგარეო წარმატებების შესახებ. ასევე კავკასიის საკითხებით დაინტერესებული პეტრე აუცილებლად გაამახვილებდა ყურადღებას ვახტანგ მეფის მდგომარეობაზე, რომელიც შეიძლებოდა გამოყენებინა თავისი საგარეო პოლიტიკური მიზნებისათვის, კერძოდ კავკასიაში და ირანთან მიმართებაში.

არჩილ II-მ იყო რუსეთის მთავრობის მნიშვნელოვანი ინფორმატორი საქართველოს საკითხებში. მან რუსეთის საელჩო პრიკაზის ხელმძღვანელის (საგარეო საქმეთა მინისტრი)

¹ იხ. ტატიშვილი ვლ., ქართველები მოსკოვში, მეორე შევსებული და გადაამუშავებული გამოცემა, თბილისი, 1959.

გრაფ ფეოდორ ალექსანდეს ძე გოლოვინის თხოვნით დაწერა წერილები საქართველოზე, შეადგინა საქართველოს რუკა და მუდმივი კავშირი ჰქონდა სამშობლოსთან თავისი კაცების საშუალებით. იგი მოპოვებულ საინტერესო მასალებს რუსულ ენაზე თარგმნიდა და ფ. ა. გოლოვინს უგზავნიდა¹.

საგარეო საქმეების ხელმძღვანელი დაწესებულებისათვის მნიშვნელოვანი ინფორმაციის მიწოდება შეეძლო ერეკლე I-ის დროს დაარსებულ მოსკოვის ქართულ კოლონიას, რომელიც არჩილის დროს შესამჩნევად გაიზარდა. „*არჩილთან ერთად მოსკოვში ჩავიდნენ და საბოლოოდ დამკვიდრდნენ თავადები – ამბრასაძე (რომელიც შემდგომში ამხანაგვად იქცა), ხერხეულიძე (შემდგომში ხერხეულიძეები), სოლოლაშვილი (სოლოგოვი), დადიანი (დადიანოვი), ქვარიანი, ჭაფარიძე, საყვარელიძე, ბეჟანიშვილი, ალადაშვილი და ბევრი სხვა. ოცამდე დიდი ქართველი გვარი შეადგენდა XVII საუკუნის მოსკოვში ქართველთა კოლონიას*“: თავადებთან ერთად იყვნენ თავიანთ ბატონებთან ერთად მოსკოვში გადასახლებული სხვადასხვა დაბალი წარმოშობის ყმა გლეხები და სამღვდლო პირები – 150 ქართული გვარი². კოლონიის შევსება პერიოდულად ხდებოდა სხვადასხვა მიზეზითა და მიზნით რუსეთში გადახვეწილი ახალი ქართველი კოლონისტებით.

არჩილს უნდოდა, რომ საქათველოსა და მოსკოვის კოლონიას შორის არასოდეს შეწყვეტილიყო კავშირი. გარდაცვალებამდე მცირე ხნით ადრე³, არჩილ მეფე პეტრე I-ს სწერდა: „*დე, ბრძანოს თქვენმა უდიდებულესობამ, რომ აზნაურები და ჩვენს (ქართულ – ე.მ.) ენაზე მოლაპარაკე ყველა წოდების ადაიანები, რომლებიც ჩვენთან ცხოვრობდნენ მოსკოვ-*

¹ იქვე, გვ. 216-217.

² იქვე, გვ. 219-220.

³ *არჩილ მეფე გარდაიცვალა 1713 წლის 16 აპრილს. დაიკრძალა მოსკოვის დონის მონასტერში შვილების გვერდით.*

ში და ჩვენს შემდგომაც ჩემი ქვეყნიდა ჩამოვლენ, მოვიდნენ და წავიდნენ წინანდებურად დაუბრკოლებლად. დე, მოსკოვში ჩამოსულნი, მიღებული ჩვეულებისამებრ, აუცილებლად ჩვენს სახლში ცხოვრობდნენ¹.

პეტრე I-ის არჩილის ასულ დარეჯანთან კარგი ურთიერთობის დამაგვირგვინებელ ბოლო აქტად უნდა მივიჩნიოთ შევდებზე გამარჯვებული იმპერატორის მიერ ზეიმის აღნიშვნა 1722 წლის 30 იანვარს ვსესვიატსკოეში, დარეჯანის სასახლეში.

ასე, რომ რუსეთის ხელისუფლება საქართველოს და ვახტანგის შესახებ ცნობებს სისტემატურად თუ არა გარკვეული პერიოდულობით მაინც იღებდა. ასევე სავარაუდოა, რომ ვახტანგიც თავისი სანდო ადამიანების საშუალებით რუსეთის ამბები საქმის კურსში იყო.

ასე რომ გადაჭარბებული არ იქნება იმის ვარაუდი, რომ ძალდატანებით გამუსლიმანების საშიშროების წინაშე მდგომი ვახტანგ მეფე იძულებულ გამხდარიყო რუსეთში შეეფარებინა თავი. ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე ფრანგებს, კერძოდ, გრაფ დეზალორის კორესპონდენტ მღვდელ მისიონერს, უშუალოდ ვახტანგისგან უნდა მოესმინა, რომ თუ აიძულებდნენ რჯულის შეცვლას, შეიძლებოდა თავი შეეფარებინა რუსეთისათვის.

ვახტანგმა უარი განაცხადა ისლამის მიღებაზე. მიუხედავად ამისა შაჰი თავიდან ვახტანგის ქართლში ქრისტიანად დაბრუნებას აპირებდა, მაგრამ კარისკაცების მოთხოვნითა და ვახტანგის ნახევარძმის იესეს ინტრიგების გამო პირვანდელი განზრახვა შეცვალა და იგი ირანში გააჩერა.

1713 წლის 20 იანვარს კაპუცინების მისიონერი პიერ დ'ისუდენი ირანიდან სწერდა გრაფ დეზალორს, რომ საქარ-

¹ *იქვე, გვ. 227.*

თველოს მეფე უკვე ერთ თვეზე მეტია, რაც ჩამოვიდა ისპანში. შაჰმა ის დაიბარა რათა გაემამადიანებინა. შაჰს უკვე რამდენჯერმე ჰქონდა მცდელობა დაეყოლიებინა იგი დათანხმებოდა მის მოთხოვნას, მაგრამ მეფემ დიდი სიმტკიცით გაუწია წინააღმდეგობა. დ'ისუდენმა ორ-სამჯერ მოინახულა ვახტანგი, რომელმაც განუცხადა: „უფრო ადრე მას ნაკუწ-ნაკუწად აქცევენ, ვიდრე თავის სარწმუნოებას მიატოვებინებენ“. ამგვარად, დასაშვებია, რომ ვახტანგ მეფეს პირადად ეთქვა მისიონერისათვის, რომ ფიქრობდა რუსეთში გაქცევაზე. მისიონერი, ითვალისწინებდა რა ქართველების „არამდგრადობას“ სარწმუნოებაში, წერდა: „ყოველთვის საშიშია, რომ ამ მეფემ, როცა დაინახავს, რომ ის მოკლებულია თავის სამფლობელოებს არ მიანებოს თავი ისევე, როგორც გააკეთეს მასზე ადრე მისმა ბაბუამ, მისმა მამამ, მისმა ბიძამ და ორმა მისი ძმებიდან. თუცა კი ჩანს, რომ მას მტკიცედ აქვს გადაწყვეტილი უფრო ადრე დატოვოს თავისი სამფლობელოები ვიდრე სარწმუნოება“¹.

დ'ისუდენი 1713 წლის 11 მაისს ისპანიდან ვერსალს აცნობებდა, რომ მან ვახტანგ მეფეს 4 მაისს გადასცა ლუი XIV-ისა და გრაფი დე პონშარტრენის სპარსულ ენაზე დაწერილი ბარათები. „ჩემს თავს უფლებას ვაძლევ მოგწეროთ თქვენ, და თქვენ გაცნობთ, რომ მიმდინარე თვის ოთხში, მე მივიღე აღეპოს გზით მისი უდიდებულესობის (ლუი XIV-ის - ე.მ.) წერილი და წერილი თქვენი აღმატებულებისა (პონშარტრენის - ე.მ.). მე ისინი მას მიუუტანე მეორე დღეს და განუუმარტე მას იმიტომ, რომ არ იცოდა რა კარგად კითხვა ირანულ ენაზე, მან ვერ შეძლო ესარგებლა ირანული თარგმანით, რომელიც იყო წერილში და არ უნდოდა წაკითხებინა იგი ადვილობრივი პირებისათვის იმის შიშით, რო ამ (შაჰის - ე.მ.) კარს არ სცოდნოდა მისი შინაარსი და აღძ-

¹ საბუთები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, გვ. 110.

როდა ეჭვი ვინაიდან ეს საბრალლო მეფე იმყოფება აქ აი უკვე წელიწადია, როგორც ტყვე... მე მგონია, რომ მისი უდიდებულესობის წერილი, რომელიც მან თაყვანისცემისა და მადლიერების დიდად გამოვლინებით მიიღო, იქნება მისთვის კიდევ ერთი საბაბი, რათა ის გახადოს კიდევ უფრო მტკიცე. მე არაფერს არ უგულვებელყოფ, რათა გავამავრო იგი ამ სიმტკიცეში, მაგრამ მე მხოლოდ სიტყვები გამაჩნია მისთვის. ბატონი აბატი რიშარი იქნება აღჭურვილი პასუხებით, რომლებსაც მეფე (ვახტანგი – ე.მ.) მისწერს მის უდიდებულესობას (ლუი XIV – ე.მ.) და თქვენს აღმატებულებას (პონშარტრენი – ე.მ.)¹.

კაპუცინი მამა ჟან ბატისტ დე მონმორო ისპანიდან წერდა, რომ 1714 წლის 14 თებერვალს ვახტანგ მეფეს საკუთარ ხელში გადასცა ზემოაღნიშნული წერილები. მეფემ კაპუცინს უბრძანა, რომ წერილებზე პასუხები დაეწერა იმავე ენაზე, რომელზეც მან მიიღო. იმავე დროს მან ბერს დაავალა გამოეჩინა მის მიწერ-მოწერაში სიფრთხილე. ამიტომ იყო, რომ ვახტანგი თვითონ არ წერდა წერილებს და არც ხელს აწერდა. „ამიტომაცაა, რომ მან განიზრახა, – წერს მამა ბატისტ დე მონმორო, – მან განიზრახა რამდენიმე დღეში გაეგზავნა თქვენს აღმატებულებასთან ფრანგი პატიოსანი ადამიანი (ჟან რიშარი – ე.მ.), რომელიც გაცნობებთ თქვენ თავის მოსაზრებებს, ისე, რომ არ ჰქონდეს შიში, რომ მისი წერილები ვინმეს ხელში ჩაუვარდეს...“²

ვახტანგ მეფე სრულიად გამიზნულად იჩენდა სიფრთხილეს, არ წერდა წერილებს ქართულად, რათა ისინი ხელში არ ჩავარდნოდათ მის მტრებს, რომლებიც მას საკმაოდ ჰყავდა როგორც საქართველოში ისე ირანში. თავისი ასეთი მდგომარეობის შესახებ ვახტანგ მეფე უფრო ნათლად ლაპარაკობს სულხან-საბასადმი გაგზავნილ წერილში, რომელიც

¹ იქვე, გვ. 116-117.

² იქვე, გვ. 157-158.

წაიღო ჯუზეპე ფრესკურატი ვერონელმა 1714 წლის 20 თებერვალს, რომლიდან ამონარიდს ზემოთ უკვე გავეცანით. ვახტანგი თავის დაუძინებელ მტრად თავის ძმას იესეს ასახელებს¹.

ვახტანგისთვის სასურველი ვითარება არც ქართლში იყო. ქართლის გამგებელი სვიმონი დაქორწინდა ვახტანგის მტრის, გიორგი ერისთავის ასულზე „და იწყეს ქველგამხედველობა ვახტანგისა“². ვახტანგს ასმენდნენ შაჰის წინაშე, „რათა სცნას, რა ბოროტი უქმნიეს მაჰმადიანთა ზედა ვახტანგ“: ამიტომ შაჰმა სინამდვილის შესასწავლად ქართლში გამოგზავნა ვინმე ხოლოფა. მან მიიღო მითითება: თუ ხელსაყრელი ვითარება შეიქმნებოდა, თვითონ დაეპყრო ქართლი, სვიმონი კი ირანში გაეგზავნა. „მოჰსრულის ხოლოფას თანაშეიზრახნენ სვმონ და მთავარნი ქართლისანი ვახტანგისა ბოროტსა ზედა“. მათ მხარი დაუჭირა ქართლის სამღვდელთვებამ კათალიკოს დომენტის მეთაურობით. როდესაც ხოლოფას ნამდვილი ზრახვები გამუდავნდა, ის განდევნეს და შაჰს მისწერეს: „არა გვნებავს ვახტანგი, არამედ მოგვივლინე იესე“³.

მართალია, ვახუშტი ბატონიშვილი როგორც ამბის თანამედროვე, სუბიექტურია ზოგიერთი ფაქტის შეფასებისას, მაგრამ მისი ცნობები უცილობლად სანდო და ანგარიშგასაწევია. ვახუშტის თხზულების ის ადგილები, რომლებიც ვახტანგ VI-ის ისპაანში ყოფნის პერიოდს ეხება, კრიტიკულად შეისწავლა ვ. დონდუამ, ვახუშტის მიერ უარყოფითად შეფა-

¹ იქვე, გვ. 163.

² ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 492.

³ ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 493.

სებული ქართლის გამგებლის სვიმონის რეაბილიტაციის მიზნით. ამისათვის საჭირო იყო ვახუშტი ბატონიშვილის გამტყუნება, რაც მან, ერთი შეხედვით, კიდევ შეძლო. მაგრამ, თუ ფაქტებს ჩავუკვირდებით, ჩვენი სასიქადულო მეცნიერისადმი წაყენებული ბრალდებები მკაცრი აღმოჩნდება. ვ. დონდუა სვიმონის დასაცავად ისეთ შეუფერებელ გამოთქმებს ხმარობს ვახუშტი ბატონიშვილის მიმართ, როგორცაა: „*ვახუშტი ამ თავის ბიძის (სვიმონის – ე.მ.) სახელს გესღში ამოვლებული კალმით უკავშირებს ვახტანგის რეაქციულ მოწინააღმდეგეთა საქმიანობას*“¹; „*ვახუშტი, საერთოდ მოძულე სვიმონისა*“²; „*სვიმონი ვახუშტის... მიერ ისევ მწარედ დადალული*“³. ყოველივე ამის გახსენება იმისათვის დამჭირდა, რომ თუ არ აღსდგა ისტორიული სინამდვილე (ეს კი ასახულია ვახუშტი ბატონიშვილის თხზულებაში), მაშინ გაუგებარი იქნება, რატომ „გაიპარა“ სულხან-საბა საფრანგეთში.

ვახტანგის დამოკიდებულება ძმებთან

როგორც ითქვა, ვახტანგ VI-ის პოზიციები საკმაოდ შეილახა ქართლის სამეფოში. ამიტომ მისთვის აუცილებელი იყო ქართლში ისეთი თანამზრახველისა და ერთგული ადამიანის ყოლა, რომელიც მის ინტერესებს დაიცავდა. ვინ უნდა ყოფილიყო ასეთი პიროვნება? რა თქმა უნდა მისი მამიდაშვილი და აღმზრდელი სულხან-საბა ორბელიანი, რომელიც უდიდესი ავტორიტეტით სარგებლობდა მთელ საქართველოში. ვახტანგი ირანში გაემგზავრა 1712 წლის 23 აპრილს. სულხან-საბა ვახტანგის ამაღლაში იმყოფებოდა. ვახტანგმა,

¹ დონდუა ვ., *ვახტანგ VI-ის დროინდელი საქართველოს პოლიტიკური ისტორიიდან. 1712-1745. საისტორიო ძიებანი, I, თბილისი, 1967, 33-37; გვ. 37.*

² *იქვე, გვ. 44.*

³ *იქვე, გვ. 45 და სხვ.*

იმავე წლის დასასრულს სულხან-საბა უკან დააბრუნა ქართლის სამეფეშო.

ამგვარად, ქართლში შექმნილი ვითარება იყო მთავარი მიზეზი სულხან-საბას ქართლში დაბრუნებისა და არა „*ვეროპაში გასამეზავრებლად და ვახტანგის მფარველთა დასაძებნად*“ სამზადისი¹. შემდეგში დავრწმუნდებით, რომ სულხან-საბას ვეროპაში გამეზავრება მოგვიანებით გადაწყდა.

ქართლში დაბრუნებული სულხან-საბა ვახტანგის ოჯახთან დასახლდა გორში. ისმება კითხვა: რით იყო გამოწვეული ვახტანგის მიერ ირანში წასვლის წინ დედოფლისა და უფლისწულების თბილისიდან გორში გადაყვანა².

ვახტანგის ასეთი მოქმედება პირველ რიგში განპირობებული იყო თავისი ოჯახის უშიშროების უზრუნველყოფის მიზნით. საფიქრებელია, ვახტანგმა დედოფალი და უფლისწულები განარიდა თავის ძმას, ქართლის გამგებელს სვიმონს. დამკვიდრებულია მოსაზრება, რომ ვახტანგმა თავისი სურვილით დანიშნა სვიმონი ქართლის გამგედ. სწორი იქნებოდა გვეფიქრა, რომ ეს მოხდა ვახტანგის სურვილის საწინააღმდეგოდ. მართალია ვახუშტი ამბობს, რომ ვახტანგმა „*მაშინ (ირანს გამეზავრების წინ – ე.მ.) დაუტკევა ძმა თვსი სვიმონ გამგედ ქართლისა*“; მაგრამ, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ვახტანგი შაჰმა დაიბარა, მაშინ უფრო საგულისხმოა, მან იქვე მიიღო ბრძანება, ვინ უნდა ყოფილიყო მისი შემცველი. ისიც შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ სვიმონის ქართლის გამგებლად დანიშვნაში იესე ბატონიშვილისა ხელი ერიო, რომელიც იმ დროს ისპაანში ცხოვრობდა და, როგორც მაშინდელი საისტორიო წყაროებიდან ირკვევა, საკმაო გავლენითაც სარგებლობდა. იესე და სვიმონი რომ ერთობლივად

¹ მენაბდე ლ., *სულხან-საბა ორბელიანი, თბილისი, 1953, გვ. 46; ლეონიძე ვ., სულხან-საბა ორბელიანი // სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი, I, თბილისი, 1959, გვ. 400.*

² *ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 491.*

მოქმედებდნენ ვახტანგის წინააღმდეგ, კარგად ჩანს ვახუშტი ბატონიშვილის თხზულებიდან. მაშასადამე, ვახტანგის მიერ თავისი სახლობის გორში გადაყვანა სვიმონისადმი უნდობლობით იყო გამოწვეული, ხოლო როდესაც იესე გამეფდა, დედოფალმა და უფლისწულებმა საერთოდ მიატოვეს ქართლი.

დაზუსტებას მოითხოვს ის მოსაზრება, რომლის მიხედვით, როცა სვიმონმა მხარი დაუჭირა ქართლში გამეფებულ იესეს, თითქოს ეს ვახტანგის ინტერესებს შეესაბამებოდა. ვ. დონდუა ვახუშტი ბატონიშვილის ერთ ცნობაზე დაყრდნობით, მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ „*ვახტანგ მეფეს თვითონვე დაჰპაღებია მის ირგვლივ შექმნილ პირობებში აზრი – ტახტი დაეთმო თავის გამუსლიმანებული „ძმებისთვის“, ალბათ სწორედ იესესათვის*“⁴. საინტერესოა რას ეფუძნება ასეთი დასკვნა.

ვახუშტი გადმოგვცემს, რომ როდესაც შაჰ ჰუსეინმა ვახტანგს ქართლში გამეფების სანაცვლოდ გამუსლიმანება მოსთხოვა, ასეთი პასუხი მიიღო: „*მე მოვედ, რათა არა დამართონ მტერთა და შეირყეს ქართლი: ვარნა არიან ძმანი ჩემნი მაჰმადიანნი და რომელ გნებავს წარავლინე და მე ვეგო წინაშე შენსა*“².

ვახტანგის სიტყვებში გამოსჭვივის შეგნება თავისი ღირსების, იმ უპირტატეობისა, რომელიც მას გააჩნია თავისი ძმების წინაშე. მას თავისი რომელიმე ძმის გამეფება მიაჩნია „შერყევად ქართლისა“, მაგრამ მაინც თუ შაჰს სურს ქართლის ტახტზე მაჰმადიანი ქართველი მეფე, მაშინ აღსრულდეს ნება მისი, ვახტანგი ისპაანში დარჩება, ხოლო ქართლის საქმეებს მისი რომელიმე ძმა გაუძღვება, რაც ვახ-

¹ დონდუა ვ. *ვახტანგ VI-ის დროინდელი საქართველოს პოლიტიკური ისტორიიდან. 1712-1745*, გვ. 39.

² *ვახუშტი ბატონიშვილი // ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 492.*

ტანგს, მისი სიტყვებიდან ასე ჩანს, საეკვოდ მიაჩნია. ვახტანგის ღირსეული შემცვლელის მოძებნა ქართლში მაშინ მართლაც შეუძლებელი იყო. ვახტანგი რომ მხარს არ დაუჭერდა იესეს გამეფებას, კარგად ჩანს ვახტანგის ქვემოთ მოყვანილი სიტყვებიდან. სულხან-საბა ორბელიანის სახელზე გაგზავნილ წერილში, რომელიც ვახტანგის კარნახით ერთ-ერთმა კაპუცინმა დაწერა 1714 წლის 20 თებერვალს ისპაანში. მასში ვკითხულობთ: „ვერ ვბედავ და ჩემის ხელით ვერაფერს ვწერ, – ამბობს ვახტანგი, – რადგან მეშინია ჩემის ძმის არტილერიის გენერლის იესესი, რომელიც, როგორც მუდამ განდგომილი მტერი და ეშმაკი, ისე დამტრიალებს გარს, რათა ჩამოქას“¹. კიდევ ერთიც: ვახტანგს რომ იოლად შეძლებოდა ქართლის ტახტის დათმობა, მაშინ რაღად შეეცდებოდა უადრესად სახიფათო რისკით დაკავშირებოდა საფრანგეთის კარსა და რომის პაპს. სულხან-საბას ევროპაში მოგზაურობაც ხომ ვახტანგის ქართლის ტახტზე დაბრუნებას ისახავდა მიზნად.

სვიმონისა და იესეს თანადგომაზე მიუთითებს ისიც, რომ ახალგამეფებულ იესეს, შაჰის ბრძანების მიუხედავად, სვიმონი, რომელმაც ბოროტად გამოიყენა ქართლის გამგის უფლება, ირანში უნდა გაეგზავნა, მაგრამ არ შეასრულა². იესემ, გარკვეული პოლიტიკური მოსაზრებით, კათალიკოსობა აღუდგინა დომენტი IV-ს, მაშინ, როდესაც ვახტანგის ოჯახი – დედოფალი რუსუდანი და უფლისწულები რაჭას გაიხიზნენ³.

¹ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობის ქართველთა შორის, გვ. 317; საბუთები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, I, გვ. 163.

² დონდუა ვ., ვახტანგ VI-ის დროინდელი საქართველოს პოლიტიკური ისტორიიდან. 1712-1745, გვ. 39.

³ ვრცლად იქნება ქვემოთ.

როგორც აღინიშნა, ვახუშტი ბატონიშვილის მიხედვით, სვიმონმა და ქართლის დიდკაცობამ გარკვეული როლი შეასრულეს იესეს გამეფებაში. მათ შაჰს მისწერეს: „*არა გვენებას ვახტანგ, არამედ მოგვივლინე იესე*“¹. სვიმონი გატყვილ ხილზე მიეგება მეფე იესეს, „*გარდაეხვივნენ ძმები ერთმანერთსა, შექმნეს ღხინი და უეუერა*“².

შაჰს ვერც იესემ გაუმართლა იმედი. ხელმოცარული სულხან-საბას ეროპიდან დაბრუნების შემდეგ, 1716 წელს ვახტანგი გამაჰმადიანდა. შაჰმა ვახტანგი ქართლის მეფედ გამოაცხადა, მაგრამ დროებით ირანში დატოვა. ქართლის გამგებლად (ჯანიშინად) დაინიშნა ვახტანგის გამაჰმადიანებული ვაჟი ბაქარი (შაჰნავაზ II, 1716-1719). ბაქარი სდევნიდა და სჯიდა ვახტანგის მოწინააღმდეგეებს. მაგრამ ვ. დონდუას მიერ მოხმობილი ფაქტი, რომ სვიმონს დევნა არ განუცდია³, სრულებითაც ვერ გამოდგება იმის არგუმენტად, თითქოს იგი პირშავად არ იყო ვახტანგ მეფესთან. არც სვიმონის ვახტანგთან ერთად რუსეთს გამგზავრება 1724 წელს არ ნიშნავს, რომ ამჯერად ჩვენთვის საინტერესო პერიოდში (1712-1713) ის ვახტანგის ერთგული და თანამზრახველი იყო⁴. ხომ ცნობილია, რომ დამნაშავე ბატონიშვილებიდან არც ერთი რეპრესირებული არ ყოფილა, გარდა ნომერ პირველი დამნაშავესი – იესესი, რომელიც ჯერ თბილისის ციხეში ჩაამწყვდიეს, შემდეგ მასაც აპატიეს შეცოდებანი და თავისუფლება და ქონება დაუბრუნეს.

¹ ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, 492-493.

² ჩხეიძე ს., ქართლის ცხოვრება, ჩუბინაშვილის გამოცემა, II, 1854, გვ. 326.

³ დონდუა ვ., ვახტანგ VI-ის დროინდელი საქართველოს პოლიტიკური ისტორიიდან. 1712-1745, გვ. 44.

⁴ იქვე, 47.

ასეთი შიდაპოლიტიკური ვითარების ფონზე უნდა განვიხილოთ სულხან-საბა ორბელიანის დასავლეთ ევროპაში დიპლომატიური მიზნით მოგზაურობის მომზადება.

უკვე ითქვა, რომ ირანიდან ქართლში დაბრუნებული სულხან-საბა გორში დასახლდა და, საფიქრებელია, მას პირველ რიგში, მფარველობა უნდა გაეწია ამ ქალაქში თავშეფარებული ვახტანგის ოჯახისათვის. რამდენად ახლობელი და ძვირფასი იყო ეს მხცოვანი მოღვაწე ვახტანგის ოჯახისათვის, კარგად ჩანს ფრანგი მისიონერისა და დიპლომატის ჟან რიშარის 1713 წლის წერილიდან: „ამ თავადმა (სულხან-საბამ – ე.მ.) აღზარდა ვახტანგი და მისი სახლობა, ამისათვის ისეთ პატივს სცემენ და ისე უყვართ, როგორც საკუთარი მამა; ეგრეთვე მთელ საქართველოსაც მამად მიაჩნია“¹.

სულხან-საბას გამგზავრება ევროპაში

სულხან-საბას ევროპაში გამგზავრების გარემოებათა შესასწავლად ძირითადი წყაროა ჟან რიშარის წერილები.

აბატი ჟან რიშარი ფრანგი იყო და ეკუთვნოდა ლაზარისტების კონგრეგაციას². რიშარი 1710 წლიდან ირანში მოღვაწეობდა. ვახტანგს იმდენად დაუახლოვდა, რომ ვ. დონდუას

¹ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ 312; მცირედი განხილვებით იხ. ტაბაღუა ი., საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა, გვ. 146-147.

² ლაზარისტები კონგრეგაცია დაარსა წმინდა ვინსენცო დეი პაოლიმ 1625 წელს. კონგრეგაცია დაამტკიცა პაპმა ურბან VIII-მ 1632 წელს. თემი თავდაპირველად განთავსებული იყო პარიზში ბონ-ანფანის კოლეჯიაში. 1632 წელს მათ გადაეცათ სან-ლაზარის მონასტერი და ამის შემდეგ მათ მოიხსენიებდნენ ლაზარელთა სახელით. ლაზარელები ეწევიან მისიონერობას, ასწავლიან სემინარიებში და სხვ. *Католическая энциклопедия. Т. 2, Москва, 2005; პეტროზოლი პ., ქრისტიანობის ლექსიკონი, თბილისი, 2011.*

თქმით, ის გახდა „ვახტანგის მესაიდუმლე, როგორც საფრანგეთის ელჩის მოციქული“¹. როგორც ჩანს, რიშარი მალე დაბრუნდა საფრანგეთში, რადგან მას 1711 წლის აგვისტოში ვხედავთ საქართველოში ირანში მიმავალ საფრანგეთის ელჩთან, აგათაპოლელ ეპისკოპოს, ბაბილონის კოადიუტორ² გატიე დე გალოკსონთან ერთად. ისინი რამდენიმე დღის განმავლობაში თბილისში შეჩერდნენ. ი. ტაბაღუას მიერ მოპოვებული მასალის მიხედვით დგინდება: „*უან რიშარმა 1711 წლის აგვისტოში, თბილისში ყოფნის დროს გაიცნო ვახტანგ მეფე და სულხან-საბა ორბელიანი და შედგა საუბარი საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის შესახებ; ამ საუბრებს ესწრებოდა აგათაპოლელი ეპისკოპოსი, რომელთან ერთად იყო უან რიშარი, რომელიც აღმოსავლეთის ქვეყნებში კათოლიკე მისიონერების მოღვაწეობას განაგებდა... აგათაპოლელმა ეპისკოპოსმა და უან რიშარმა თბილისიდან მისწერეს წერილები რომში და პარიზში და სრული წარმოდგენა მისცეს ვახტანგ მეფეზე, სულხან-საბაზე და, საერთოდ, საქართველოზე საფრანგეთის სამეფო კარსა და რომის პაპს, რისი შედეგიც იყო: საფრანგეთის მეფე ლუი XIV-სა და კანცლერი გრაფი დე პონშარტრენის მიერ და რომის პაპის კლემენტ XI-ის აქტიურობა საქართველოს სასარგებლოდ*“³.

¹ დონდუა ვ., ვახტანგ VI-ის დროინდელი საქართველოს პოლიტიკური ისტორიიდან. 1712-1745, გვ. 40.

² კოადიუტორი – ასე ეწოდება ეპისკოპოსისი ღირსების მატარებელ თანამშრომელს, რომელიც სადიოცეზო ეპისკოპოსს სამსახურებრივ მოვალეობათა შესრულებაში ეხმარება. პეტროზოლი პ., ქრისტიანობის ლექსიკონი, გვ. 158.

³ Tabagua I., *I rapporti tra la Georgia Cristiana e la Santa Sede, I*, Tbilisi, 1996, p. 28. ციტირებულია, პაპაშვილი მ., როდის იყო განზრახული სულხან-საბა ორბელიანის ელჩობა დასავლეთში. „საისტორიო ვერტიკალები“, №18, 2009, გვ. 76.

1713 წელს შაჰმა რიშარს დაავალა საპასუხო წერილების წაღება საფრანგეთის მეფე ლუი XIV-სთან. ამ დროს ირანში მყოფმა ვახტანგმა შემთხვევით ისარგებლა და რიშარს ასევე თავისი საპასუხო წერილი გაატანა იმავე მეფესთან. მე შემთხვევით არ ვამბობ ვახტანგმა „შემთხვევით ისარგებლაო“. დღეისათვის ცნობილი წყაროები საფუძველს გვაძლევს ვთქვათ, რომ ვახტანგს არ ჰქონდა საშუალება და დრო წინასწარ შეემუშავებინა ევროპაში თავისი ნდობით აღჭურვილი პირის გაგზავნის გეგმა. საკითხი რომ უფრო ნათელი გახდეს, თავდაპირველად აუცილებლად უნდა დადგინდეს, როდის მიიღო მან ირანში საფრანგეთის მეფის და მისი ელჩის წერილები.

აღნიშნული წერილები თავრიზში მიიტანა პატრმა დე ბურჟმა 1712 წლის აგვისტოში¹. ამ დროს ვახტანგი უკვე ერთი თვის ჩასული იყო ისპაანში. მხოლოდ 1713 წლის 15 მაისს რიშარის მიერ ისპაანიდან გაგზავნილი წერილებით ვიგებთ, რომ პატრმა პიერ დ'ისუდენმა წერილი ადრესატს, ე.ი. ვახტანგს ჩააბარა², მაგრამ ზუსტად როდის, არ ვიცით. პატრებს ამ წერილების ვახტანგისათვის გადასაცემად მოხერხებული დრო უნდა შეერჩიათ, წინააღმდეგ შემთხვევაში სერიოზული საფრთხე ემუქრებოდა როგორც ვახტანგს, ასევე პატრებს. იმ ინტენსიურ მომოწერას თუ გავითვალისწინებთ, რომელიც ფრანგ მისიონერებს სტამბოლში საფრანგეთის ელჩთან ჰქონდათ, მაშინ შეიძლება დავუშვათ, რომ ფრანგ ელჩს მისთვის ასეთ საინტერესო ამბავს (ვახტანგს რომ წერილები ჩაბარდა) სწრაფად აცნობებდნენ. მაშასადამე ვახტანგს წერილები უნდა მიეღო არაუგვიანეს 1713 წლის აპრილის დასასრულს ან მაისის დასაწყისში.

¹ ტაბაღუა ი., *საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა*, გვ. 301.

² *იქვე*, გვ. 302.

ეხლა დგება კითხვა: შეიძლებოდა თუ არა 1712 წლის ნოემბერში ისპანიდან ქართლში წამოსულ სულხან-საბას სცოდნოდა ვახტანგის გეგმა დასავლეთ ევროპაში ელჩობის გაგზავნის შესახებ, ან როგორ შეეძლო ვახტანგს მისთვის დაევალებინა ქართლში დაბრუნება „საფრანგეთში წასვლის შესამზადებლად“, როგორც გ. ლეონიძე ფიქრობდა¹.

ხელსაყრელი შემთხვევა ვახტანგისგან სწრაფ მოქმედებას მოითხოვდა. მას წერილის პასუხიც უნდა დაეწერა და სანდო კაციც მოეძებნა, რომელსაც გაანდობდა თავის მნიშვნელოვან საიდუმლოს და გარანტირებული უნდა ყოფილიყო, რომ იგი არ გახმაურდებოდა. სავარაუდოა, ვახტანგს საფრანგეთის მეფის წერილის პასუხი რიშარისათვის უნდა გადაეცა მისი გამგზავრების წინ, მცირე ხნით ადრე.

დაზუსტებას მოითხოვს ი. ტაბაღუას მოსაზრება, რომ ჟან რიშარის საქართველოზე გავლით გამგზავრება იმით იყო განპირობებული, თითქოს მას სურდა სულხან-საბას წაყვანა საფრანგეთში². როგორც შემდგომში დავინახავთ, რიშარი ამ მიზნით არ სტუმრებოდა საქართველოს. მას სხვა ინტერესი ჰქონდა. ჯერ ერთი, მაშინ კათოლიკე მისიონერებისათვის ნაკლებად სახიფათო იყო საქართველოს გზა. ამას გარდა რიშარი, თავის საქმიანობიდან გამომდინარე, დაინტერესებული იქნებოდა საქართველოში მოღვაწე მისიონერების მდგომარეობის გაცნობით (ეს ის დროა, როდესაც მისიონერები დევნას განიცდიდნენ ირანში. ამაზე ქვემოთ), ამიტომ უშუალოდ უნდა გასცნობოდა ვითარებას. გავისხენოთ, რომ რიშარი სულხან-საბას განსაკუთრებულ დამსახურებად უთვლიდა მისიონერებისადმი მხარდაჭერას და იმასაც, რომ ეს ქართველი სასულიერო პირი თვითონაც კათოლიკობას აღი-

¹ ლეონიძე გ., *სულხან-საბა ორბელიანი // სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი*, I, გვ. 400.

² ტაბაღუა ი., *საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში*, I, გვ. 147.

რებდა, როგორც კაპუცინი მისიონერები აცნობებდნენ რომსა და პარიზში. საფრანგეთის მთავრობაც ხომ იმიტომ ამყარებდა კავშირს ვახტანგ VI-სთან, რომ მას ხელი შეეწყო პატრების მოღვაწეობისათვის საქართველოში.

უნდა ითქვას, რომ სერიოზული ანტიკათოლიკური განწყობილება სუფევდა ქართლის სამეფოში XVIII ს. პირველ მეოთხედში. ასეთი ვითარება განსაკუთრებით რელიეფურად გამოჩნდა სულხან-საბა ორბელიანის საქმიანობაში ევროპაში გამგზავრების წინ და იქიდან დაბრუნების შემდგომ ქართლის სამეფო კარის და ეკლესიის მისადმი მოპყრობაში. ქვემოთ შევეცდები ვახვენო, რომ ირანში გრიგორიანი სომეხი სამღვდელოების მიერ განხორციელებულ კათოლიკების დევნას, XVIII საუკუნის პირველ ოცეულში გამოძახილი ჰქონდა საქართველოში¹.

არ გამოვირიცხავ, რომ რიშარი ვახტანგის რჩევით მოვიდა საქართველოში. საეჭვო, მაგრამ დასაშვებია, ვახტანგმა საქართველოს გზით მიმავალ რიშარს წერილი გამოატანა სულხან-საბასთან.

რიშარი ერევანზე გავლით თბილისში მივიდა. ის შემდეგნაირად გადმოგვცემს თავის მოგზაურობას ერევნიდან თბილისამდე: „*ერევნიდან წავულ საქართველოში ტფილისს, საცა მფლობელადაა ძმა ვახტანგ მეფისა, რომელიც არის ისპანს. თექვსმეტი დღე² თავისთან დამიჭირა, შემდგომ რამდენიმე აფიცერი მომცა, რათა გამყოლოდნენ შავ ზღვამდე³*. ამ დროს, ქართლის გამგებელია სვიმონი. რიშარის სვიმონთან დაახლოებით ორი კვირის განმავლობაში დარჩენა, მკვლევარებს იმის მოწმობად მიაჩნიათ, რომ ვახტანგსა და

¹ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 302-304, 307, 310.

² წერილის ფრანგულ დედანში 15 დღეა. იქვე, გვ. 722.

³ იქვე, გვ. 312, 722. მცირეოდენი განსხვავებით იხ. ტაბალუა ი., საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, I, გვ. 146.

სვიმონს ერთნაირი საგარეო პოლიტიკური ორიენტაცია (ამ შემთხვევაში დასავლეთევროპული) ჰქონდათ. მოვუსმინოთ ვ. დონდუას: „სვიმონს, ჩანს, სწაღდა რიშარისა და მისი მთავრობის იმავე მიზნით გამოყენება, რა მიზნითაც ვახტანგ მეფე იყო ჩაბმული დიპლომატიურ ურთიერთობაში აღნიშნულ მთავრობასთან. უეჭველია, სვიმონიც, მსგავსად ვახტანგისა, ეძებდა ყაენის ზურგს უკან ევროპასთან დაკავშირების საშუალებას, მასთან დაახლოებას“¹. ამ მოსაზრებას, როგორც ჩანს, იზიარებდა ი. ტაბაღუაც². ასეთი მნიშვნელოვანი დასკვნის გამოტანა რიშარის მიერ თბილისში გატარებულ დღეებზე ნათქვამი ორიოდ სიტყვიდან, გაზვიადებული მიმართა.

სვიმონს რომ რაიმე ინტერესი გამოემჟღავნებინა საფრანგეთის სამეფო კართან კავშირის დამყარების შესახებ, მაშინ რიშარი, როგორც ამ ქვეყნის წარმომადგენელი, ვაღდეგული იყო თავისი მთავრობისათვის მოეხსენებინა. უფრო სწორი იქნება რიშარის ნათქვამის შემდგენიანი გაგება: ის უკმაყოფილოა სვიმონმა, მისთვის გაუგებარი მიზეზით, 15 დღით თბილისში რომ დააკავა. ჩემი აზრით, სვიმონს სურდა გაეგო რიშარის ქართლში მოსვლის მიზანი, ვისთან დამყარებდა იგი კონტაქტს. ვფიქრობ, რიშარმა არაფერი გაუმხილა სვიმონს ვახტანგის განზრახვაზე. წინააღმდეგ შემთხვევაში, საეჭვოა, რიშარის მოგზაურობა საქართველოში ისე გაგრძელებულიყო, როგორც დღეისათვისაა ცნობილი. უფრო მეტიც, როგორც ქვემოთ დავრწმუნდებით, რიშარმა არ იცოდა სულხან-საბა მას ევროპაში რომ გაჰყვებოდა. ვახტანგმა, ალბათ, ისე მოაწყო საქმე, რომ რიშარს, ვიდრე ის სა-

¹ დონდუა ვ., ვახტანგ VI-ის დროინდელი საქართველოს პოლიტიკური ისტორიიდან. 1712-1745, გვ. 40.

² ტაბაღუა ი., საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, I, გვ. 146.

ქართველოდან არ წავიდოდა, არ სცოდნოდა იმ მისიის შესახებ (მხედველობაში მაქვს სულხან-საბას რიშართან ერთად გამგზავრება. ისიც უნდა მივიღოთ მხედველობაში, რომ ვახტანგ მეფე შაჰის ხელისუფლებისათვის მიუღებელ პიროვნებებთან მიმოწერისას იცავდა მკაცრ კონსპირაციას), რაც ვახტანგის გეგმით მას უნდა შეესრულებინა. ასეთი კონსპირაცია კი მაშინდელ ქართლში შექმნილი ვითარებითაც იყო ნაკარნახევი.

საქართველოში და, ალბათ, სხვაგანაც მოგზაურობისათვის რიშარს აუცილებლად ექნებოდა შაჰისაგან ნაბოძები დაცვის სიგელი, რომელიც ქვეშევრდომებს ავალდებულებდა ყოველგვარი დახმარება აღმოეჩინათ და დაეცვათ მისი დავალებით საფრანგეთს მიმავალი ფრანგი. ამით უნდა აიხსნას სვიმონის დიდი „ეურადლება“ რიშარისადმი. რიშარის თავისუფლად გადაადგილებას, გარკვეული გაგებით, ზღუდავდა სვიმონის მიერ მისთვის გაყოლებული „დაცვა“, რომელსაც, ალბათ, ფრანგისადმი თვალთვალის ევალებოდა. თუ გათვალისწინებული იქნება ეს გარემოება, მაშინ გასაგები გახდება რატომ დასჭირდათ ვახტანგსა და სულხან-საბას, ამ უკანასკნელის დასავლეთ ევროპაში გაპარვის ინსცენირება.

სულხან-საბას და ჟან რიშარის შეხვედრა გორში

რიშარი თბილისიდან გორს მივიდა და იქ შეხვდა სულხან-საბას. როგორც რიშარის ზემოხსენებული წერილიდან ჩანს, ის გორში მცირეხანს გაჩერდა¹. საფრანგეთის მინისტრისა და სახელმწიფო მდივნის გრაფ დე პონშარტრენი-

¹ ადრე, როდესაც, ჟან რიშარისა და სულხან-საბას გორში შეხვედრაზე ვწერდი, არ გავიზიარე ი. ტაბაღუას მოსაზრება სულხან-საბას და რიშარის ნაცნობობის შესახებ და ვფიქრობდი, რომ ისინი პირველად გორში შეხვდნენ 1713 წელს.

სადმი გაგზავნილ მოხსენებაში სულხან-საბა ამაზე პირდაპირ მიუთითებს: „ჩემთან მუსუ რიშარი მღვდელი არის, რომ ქართლიდან ამან მომიყვანა. რა ვახტანგ ეს (რიშარი – ე.მ.) შეისწავლა, დიად განეწყო. ამისთვის ეთქვა თავის პასუხი“¹. რიშარი კი ასე გადმოგვცემს სულხან-საბასთან შეხვედრას: „რა გავიარე გორში, აქ დამხვდა სულხან-საბა, ბიძა საქართველოს მეფისა; მონაზონად შედგომამდე თავის ძმებს დაუტოვა ერთი დიდი პროვინცია, რომელიც მისი საკუთრება იყო. ამიტომ ჰყო, რათა უფრო ადვილად აღეარებინა კათოლიკე სარწმუნოება“². ამონარიდიდან იმ დასკვნას ვერ გამოვიტანთ, თითქოს სულხან-საბასი და რიშარის შეხვედრა გორში წინასწარ იყო დაგეგმილი³. რიშარი სულხან-საბასთან შეხვედრას უფრო იმიტომ აღნიშნავს, რომ მისი სახით გაიცნო კათოლიკე ქართველი დიდებულები – ყველასგან პატივცემული და დაფასებული პიროვნება, რომელიც დიდ დახმარებას უწევდა საქართველოში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერებს.

ყურადღებას იქცევს ერთი გარემოებაც. სულხან-საბას, როგორც რიშარის წერილიდან ირკვევა, თავდაპირველად დიდი ყურადღება არ გამოუჩენია მის მიმართ. შეიძლება საბა ასე იქცეოდა კონსპირაციის მიზნით, სხვების დასანახად. მაგრამ აუცილებელია იმის აღნიშვნა, რომ რიშარი შემთხვევით არ მიაქცევს მკითხველი ყურადღება იმ გარემოებას, რომ როცა სულხან-საბამ გორში მიიღო ვახტანგის წერილი,

¹ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 317-318; საბუთები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, I, გვ. 299.

² თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 312, 722; მცირედი განსხვავებით იხ. ტაბაღუა ი., საქართველო ვეროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, I, გვ. 146.

³ ტაბაღუა ი., საქართველო ვეროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, I, გვ. 144.

ამის შემდეგ „რაც მისმა საფრანგეთის მიმართ სიყვარულმა ჩააგონა, ყოველი პატივი მცა“¹. რიშარის ეს ერთი ფრაზა მაფიქრებინებს, რომ ვახტანგის მიერ სულხან-საბასათვის გამოგზავნილ წერილში იყო ისეთი რამ, რამაც სრულიად შეცვალა ქართველი დიპლომატის ფრანგისადმი განწყობილება, რაღაც მნიშვნელოვანი შთააგონა მას. ასეთ ვარაუდს თუ მივიღებთ, მაშინ ვერ გავიზიარებ გ. ლეონიდის ზიგიერთ მოსაზრებას, საქართველოდან ევროპაში გამგზავრების წინ სულხან-საბას საქმიანობის შესახებ. გ. ლეონიძე წერს: „საბა... ანაზღვეულად სტოვებს ისპანს და ქართლში ბრუნდება... საბა ალბათ გამომგზავრებულა საფრანგეთში წასვლის შესამზადებლად მეფის პაროლის მოლოდინში და აი, როდესაც ევროპაში მიმავალი რიშარი ხვდება მას გორში, საბაც თავისი წერილის პასუხს იღებს ვახტანგისაგან... ჩვენ არ ვიცით, რა შინაარსისა იყო ეს წერილი და ეხებოდა თუ არა საბას ევროპაში გამგზავრების საკითხს, მაგრამ საყურადღებოა, რომ სწორედ ამ წერილის მიღების შემდეგ საბამ გამოუცხადა რიშარს თავისი სურვილი ევროპაში წასვლისა“².

რიშარის წერილიდან ამოღებული ფრაზა ვერ გამოგვადგება იმის დასამტკიცებლად, თითქოს სულხან-საბა ირანიდან ქართლში იმიტომ დაბრუნდა, რომ საფრანგეთში წასასვლელად შემზადებულიყო. უკვე ითქვა, რომ მისი დაბრუნება სხვა მიზეზებით იყო განპირობებული. არც ის არის სწორი, თითქოს აღნიშნული წერილის მიღების შემდეგ გაუჩნდა მას ევროპაში გამგზავრების სურვილი. როგორც ქვემოთ დავრწმუნდებით, ასეთი სურვილი მან გამოსთქვა სხვაგან, სხვა წერილის მიღების შემდეგ.

¹ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 312.

² ლეონიძე გ., სულხან-საბა ორბელიანი. სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი, I, გვ. 400.

მაშ რა ეწერა გორში მიღებულ წერილში? ჩემი აზრით, ამ წერილით ვახტანგი საბას აცნობებდა ვინ იყო რიშარი და ვახტანგის რა დავალება უნდა შეესრულებინა. საბამ, ალბათ, ზოგადად იცოდა ვახტანგის განზრახვა საფრანგეთთან კავშირის დამყარების შესახებ. ვახტანგს ესლა, როცა ხელსაყრელი შემთხვევა მიეცა და ის ამ გეგმის რეალიზაციისაკენ კონკრეტულ ნაბიჯს დგამდა, მისთვის უაღრესად საინტერესო იქნებოდა საბას, როგორც გამოცდილი დიპლომატის აზრი.

სულხან-საბამ ევროპაში გამგზავრება გადაწყვიტა გორში

თავდაპირველად, დასავლეთ ევროპაში მიდიოდა მხოლოდ რიშარი, როგორც ვახტანგ მეფის ნდობით აღჭურვილი პირი. ამაზე გარკვევით მიუთითებს თვით საბა. რიშარი რომ შემდგომშიც მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა ვახტანგის ტყვეობიდან დასახსნელად და მხოლოდ საბას გამყოლი არ იყო, ამაზეც თვით საბა განსაკუთრებით მიუთითებს. პარიზში მისულმა ქართველმა დიპლომატმა ლუი XIV-ის მინისტრსა და სახელმწიფო მდივანს გრაფ დე პონშარტრენს მისწერა: „*ქართველი მეფის პასუხები დიდებულთადაც (საფრანგეთის მეფე ლუი XIV – ე.მ.) და თქვენთადაც მოვიტანე, როდესაც გინდათ თქვენთან მოვალ და მადლსაც გარდავიხდო¹*“. მაგრამ საბას უმჯობესად ჩათვალა, რომ დასახელებულ მინისტრთან მივიდეს რიშარი, რომელმაც იცის ფრანგული ენა (პარიზში გაგზავნილ ერთ-ერთ წერილში სპაეციალურად იყო აღნიშნული, რომ სულხან-საბამ არცერთი ევროპული ენა არ იცოდა), მშვენივრად ერკვევა ვახტანგისა და საქართველოს საქმეებში, ყველაფერს უკეთესად

¹ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 317.

აუხსნის მინისტრს. „ამის სიტყუას უკეთ შეიტყობ, - წერს საბა, - და ჩემსა ეს შეიტყობს და ჩემი საქმე და სანდომი რაც არის, ამან ყველა კაი იცის და თუ უბრძანებთ ყუალკას ეს მოგახსენებს და გაგისინჯვებს“¹. სხვა წერილებიდან ირკვევა, რომ რიშარი საბას საფრანგეთიდან გამომგზავრების შემდეგაც იღწვოდა ვახტანგის დასახმარებლად.

როგორც ვთქვი, პირველად მარტო რიშარი მიდიოდა საფრანგეთში. ამიტომ ვერ გავიზიარებ ი. ტაბაღუას მოსაზრებას, თითქოს ჟან რიშარს საფრანგეთის მეფისათვის უნდა წაეღო ვახტანგის საპასუხო წერილი, უნდა გაეველო გორში, საიდანაც გაჰყვებოდა სულხან-საბა და პირადად გადასცემდა ლუი XIV-ს ვახტანგის წერილს². ცნობილია ერთ-ერთი ფრანგი მისიონერის მიერ 1713 წლის 11 მაისს (დაახლოებით ორთვენახევრით ადრე საბას ირანიდან სამშობლოში გამგზავრებამდე) სტამბოლიდან გაგზავნილი წერილი, საიდანაც ვიგებთ: „ბატონი რიშარი წაიღებს საპასუხო წერილებს, რომლებსაც მეფე (ვახტანგი - ე.მ.) მისწერს მის უდიდებულესობასა (ლუი XIV-ს - ე.მ.) და თქვენს აღმატებულებას (დეზალორს - ე.მ.)“³. რა თქმა უნდა, მისიონერის ეს ინფორმაცია რიშარისაგან მოდიოდა. საეჭვოა რიშარს სცოდნოდა, რომ მასთან ერთად უნდა წასულიყო ქართველი კაცი, რომელიც სათავეში ჩაუდგებოდა ელჩობას და ამის შესახებ არ აცნობებდა დეზალორს, რომელიც, როგორც მაშინდელი მიმოწერიდან ჩანს, დიდად იყო დაინტერესებული და აქტიურადაც მონაწილეობდა ვახტანგის დასახსნელად მიმდინარე საქამიანობაში. ვახტანგმა რომ რიშარს დაავალა პასუხის წაღება საფრანგეთის მეფესთან,

¹ იქვე, გვ. 318.

² ტაბაღუა ი., საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, I, გვ. 144.

³ იქვე.

ამაზე მიუთითებს თვით ფრანგი მისიონერიც¹. ამის შემდეგ თქმა იმისა, რომ „მაღე (იგულისხმება 1712 წ. – ე.მ.) გადაწყდა, ეს წერილები ვახტანგის ელჩს – სულხან-საბა ორბელიანს უნდა წაეღო, რომელიც უან რიშართან ერთად კიდევ გაემგზავრა საფრანგეთში 1713 წლის აგვისტოს“², საფუძველს მოკლებულია.

საყურადღებოა ის გარემოებაც, რომ რიშარი მხოლოდ მარსელიდან მინისტრ ტორსისადმი გაგზავნილ წერილში მიუთითებს, რომ „ამას (სულხან-საბა – ე.მ.) მოაქვს პასუხი იმ წერილებისა, რომელნიც კეთილ ინება და მისწერა ხელმწიფემ (ლუი XIV-მ – ე.მ.) და თქვენმა დიდებულებამ“³. ეს მიგვანიშნებს, რომ მას შემდეგ, რაც ელჩობა გასცდა საქართველოს საზღვრებს, საბამ წარუდგინა რიშარს ვახტანგის მიერ ელჩის უფლებით მისი აღჭურვის საბუთი.

ამგვარად, ჩემთვის **ცნობილი წყაროებიდან არ ჩანს, რომ ვახტანგს საბას დასავლეთ ევროპაში გამგზავრება რიშარის გორში მისვლამდე უკვე გადაწყვეტილი ჰქონდა.**

რომ გვცოდნოდა რამდენ ხანს დარჩა რიშარი გორში (სავარაუდოა, ის მაღე გაემგზავრა), მაშინ გაადვილდებოდა ერთი საინტერესო მომენტის ახსნა. კერძოდ, როდის შეთანხმდნენ ვახტანგ VI და სულხან-საბა ამ უკანასკნელის საფრანგეთის სამეფო კარზე წასვლის შესახებ. რიშარის წერილში მინისტრ ტორსისადმი არის ერთი ფრაზა: სულხან-საბამ „ისპანიდან მიიღო თავისი წერილის პასუხი, რომელიც ხელმწიფემ (ვახტანგ VI – ე.მ.) გამოუგზავნა“⁴. ი. ტაბალუას მიაჩ-

¹ იქვე, გვ. 148.

² იქვე, გვ. 83.

³ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 314.

⁴ იქვე, გვ. 312.

ნია, რომ აქ ლაპარაკია ვახტანგის მიერ საფრანგეთის მეფისადმი რიშარის ხელით გაგზავნილ წერილზე¹. მაგრამ რიშარის წერილში სულ სხვა რამეა ნათქვამი. რიშარი მოკლედ მოახსენებს მინისტრს თავის მოგზაურობაზე საქართველოში, აწვდის რამდენიმე ცნობას სულხან-საბას პიროვნებაზე, მის დიდ ავტორიტეტზე საქართველოში და იქვე, სხვათა შორის ამბობს, რომ სულხან-საბამ ვახტანგისაგან საპასუხო წერილი მიიღო. არ ჩანს, რომ რიშარმა წერილი თვითონ გადასცა ადრესატს. მაგრამ იგი გარკვევით მიუთითებს, რომ ამ წერილის მიღების შემდეგ საბამ ჯეროვანი სიყვარული გამოხატა საფრანგეთისა და მისი წარმომადგენლის მიმართ. სტუმრისადმი პატივისცემის მიზნით, საბამ მისი შავ ზღვამდე გაცილება მოისურვა. საყურადღებოა, რომ რიშარი ჯერ არ ლაპარაკობს სულხან-საბას განზრახვაზე დასავლეთ ევროპაში გამგზავრების შესახებ. მაშასადამე, საბას ჯერ საბოლოოდ არ გადაეწყვიტა წავიდოდა თუ არა² აღნიშნულიდან გამომდინარე, ვერც იმას გავიზიარებ, თითქოს “მისიონერს ქალაქ გორში დასჭირდა იქ მასთან შემხვედური სულხან-საბა ორბელიანის გულითადი თხოვნის დაკმაყოფილება და ასე მისი თან წაყვანა საფრანგეთს“³.

შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ვახტანგ VI სულხან-საბას წერილით აცნობებდა თავის გეგმაზე – დაკავშირებოდა საფრანგეთის სამეფო კარს. მაგრამ მასში არაფერი იყო ნათქ

¹ ტაბაღუა ი., საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, I, გვ. 149-150.

² იხ. დონიძე გ., სულხან-საბა ორბელიანი // სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი, I, გვ. 400; გაბაშვილი ვ., სულხან-საბა ორბელიანი როგორც დიპლომატი // სულხან-საბა ორბელიანი. 1658-1958. საიუბილეო კრებული, თბილისი, 1959, გვ. 71.

³ დონდუა ვ., ვახტანგ VI-ის დროინდელი საქართველოს პოლიტიკური ისტორიიდან. 1712-1745, გვ. 40.

ვამი ქართლის სამეფოს წარმომადგენლის გაგზავნაზე საფრანგეთში. ასე რომ საეჭვოა ი. ტაბალუას ნათქვამი, თითქოს ვახტანგი და სულხან-საბა ადრე იყვნენ შეთანხმებულნი ამ უკანასკნელის დიპლომატიური მისიით დასავლეთ ევროპაში გამგზავრების შესახებ¹. შეიძლება ვახტანგს აინტერესებდა სულხან-საბას აზრი, უკეთესი ხომ არ იქნებოდა ქართველი კაცი ხლებოდა საფრანგეთის მეფეს და ასეთი კანდიდატის შერჩევასაც ავალებდა.

ამდენ ვარაუდთან ერთად ერთიც დაუშვავათ. საბამ ვახტანგს წერილი გაუგზავნა და თხოვა მისთვის მიენდო ამ საპასუხისმგებლო მისიის შესრულება. იმავე დროს იგი ფრანგ დიპლომატს არაფერს ეუბნებოდა ვახტანგთან წერილის გაგზავნაზე, მანამდე, ვიდრე თავის მეფისაგან პასუხს არ მიიღებდა. ამიტომ ვერ დავეთანხმები ვ. გაბაშვილის ვარაუდს, დამყარებულს დ. ლენგის ნაშრომზე, რომ სულხან-საბამ ვახტანგისაგან დამოუკიდებლად გადაწყვეტა საფრანგეთში წასვლა².

იმისათვის, რათა სვიმონის მიერ რიშარისათვის გაყოლებულ დაცვას არაფერი ეეჭვა, სულხან-საბამ, ვითომ რიშარისადმი დიდი პატივისცემის გამო, მისი შავ ზღვამდე გაცილება მოინდომა. საბა ვახტანგის პასუხს ელოდა ისპანიდან. მან, ალბათ, ყველაფერი იღონა იმისათვის, რომ რიშარი, რაც შეიძლებოდა, დიდხანს შეეყოვნებინა დასავლეთ საქართველოში.

რიშარის მიერ სტამბოლიდან ტორსისადმი გაგზავნილი წერილიდან ირკვევა, რომ მას 40 (!) დღე დაუყვია დასავლეთ

¹ ტაბალუა ი., საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, I, გვ. 150.

² გაბაშვილი ვ., სულხან-საბა ორბელიანი როგორც დიპლომატი, გვ. 71.

საქართველოში კათალიკოს გრიგოლთან¹. კათალიკოსმა რიშარს თხოვა, მის სამწყმსოში მისიონერების მისვლისათვის შეეწყო ხელი. ამ საქმის მოსაგვარებლად კათალიკოსმა რიშარს თავისი ერთი ბერი გააყოლა, რომელიც მისიონერებს ჩამოიყვანდა საქართველოში². სხვა, კერძოდ, საბას მომავალ მოგზაურობაზე ან პოლიტიკური ხასიათის საკითხებზე მოლაპარაკება მაშინ არ უნდოდა ყოფილიყო. რიშარი, თავის საქმიანობას დასაველეთ საქართველოში გადმოგვცემს შემდეგნაირად: „*სამეგრელოში იმ პატრიარქთან 40 დღე დავრჩი. ძრეულ კარგი ხასიათის და გონიერი კაცია, კათოლიკე სარწმუნოების სიყვარულით და ჩემის პატივისცემით ბევრ გზის მეხვეწა, რათა მისთვის მომეყვანა მისიონერები. მეც მის მრავალგზის განმეორებულ ვედრებას უარი ვეღარ ვუთხარი და ამიტომ ვიკისრე ეს მონდობილობა. მას რა ვაცნობე ეს ჩემი თანხმობა, მომანდო წამეყვანა ხსენებული მონაზონი (დავითი – ე.მ.)*“³.

კათალიკოსი გრიგოლი რომ მხოლოდ მისიონერების გაგზავნას ითხოვდა თავის სამწყმსოში, ამას ადასტურებს სულხან-საბას და რიშარის მიერ ლუი XIV-სათვის წარდგენილი მოხსენება. „*ამ ეპისკოპოსს (კათალიკოსი გრიგოლი – ე.მ.), – ნათქვამია მოხსენებაში, – ძრეულ დიდი ხანია ვიცნობთ სათნო კაცად, როცა მის პროვინციაში გამოვიარე, დიდი ვედრებით შემევედრა, რათა რვა ანუ ათი მისიონერი*

¹ თამარაშვილი მ., ისტორია კათალიკოებისა ქართველთა შორის, გვ. 314; ტაბაღუა ი., საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, I, გვ. 152.

² ტაბაღუა ი., საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, I, გვ. 153-154.

³ თამარაშვილი მ., ისტორია კათალიკოებისა ქართველთა შორის, გვ. 314-315, 724-725.

ეთხოვო მათ ხელმწიფებას, რომელიც ცნობილია მთელ აღმოსავლეთში ყველა მისიონერის მფარველად და შემწედ¹.

მოყვანილი ციტატიდან გამომდინარე, საეჭვოა, რომ სულხან-საბას თუნდაც კათოლიკოს გრიგოლისათვის გაენდო თავისი განზრახვა. დასაზუსტებელია ი. ტაბაღუას ვარაუდი, რომ „სულხან-საბა და რიშარი ხედებოდნენ დასავლეთ საქართველოს საერო და სასულიერო მოღვაწეებს და შეძლებიხდათ აცნობდნენ მათ ვახტანგის გეგმებსა და სულხან-საბას ევროპაში გამგზავრების მიზანს“². მისაღებად მიმანჩნია მ. პაპაშვილის მოსაზრება, რომ ეს არ შეიძლებოდა მომხდარიყო, სიფრთხილის გამო³. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ მაშინ ჯერ კიდევ გადაწყვეტილი არ იყო გამგზავრებოდა თუ არა საბა ევროპაში. გადაწყვეტილება მიღებული იქნა მაშინ, როცა მან დასავლეთ საქართველოში (კონკრეტულად სად ცნობილი არ არის) ვახტანგისაგან მიიღო წერილი, რომელშიც მისი თანხმობა იყო საფრანგეთში საბას გამგზავრების შესახებ. ამის შემდეგ საბამ რიშარს გაანდო თავისი გულისნადები. უან რიშარი წერს: „ამ დროს მიიღო რა წერილი ვახტანგისაგან, მაცნობა მე სურვილი, რომელიც ყოველთვის ჰქონდა, ენახა მისი უდიდებულესობა და მითხრა, რომ ვერ ნახავდა უკეთეს შემთხვევას. საჭირო იყო რომ მე ამელო ჩემ თავზე ზრუნვა მის შესახებ, თუ მე იგი მიყვარდა და თუ ვისურვებდი მეღიარებინა ის სამსახური, რომელიც მან გაუწია მისიებს“⁴.

¹ იქვე, გვ. 322.

² ტაბაღუა ი., საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, I, გვ. 152.

³ პაპაშვილი მ., დასავლეთში სულხან-საბა ორბელიანთან ერთად დავით მეგრელის დიპლომატიური მისიით ვაგზავნის შესახებ. // საქართველო-ევროპა-ამერიკა, I, თბილისი, 1997, გვ. 46.

⁴ შდრ. თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის გვ. 312, 723: „დიდი ხანია ხელმწიფეს (ლუდოვიკეს) ნახვა

გ. ლეონიძეს რატომღაც მიაჩნდა, რომ სულხან-საბამ რიშარს გორში გაანდო ევროპაში წასვლის სურვილი. იგი ამის გამო წერდა: „გაგისხენოთ გულის აღმძვრელი სურათი ქ. გორიდან საბას ევროპაში გამგზავრებისა. მისიონერი რიშარი აგვიწერს, თუ განშორების ამბავმა რა მძიმე შთაბეჭდილება მოახდინა დედოფალზე და საერთოდ სამეფო კარზე“¹. რიშარის წერილიდან კი, რომელსაც იმოწმებს გ. ლეონიძე, სრულიად სხვას ვიგებთ: სულხან-საბას ამ გადაწყვეტილებაზე მისმა მსახურებმა მის ნათესავეებსა და ვახტანგ VI-ის ოჯახს დასავლეთ საქართველოდან აცნობეს². ასევე საეჭვოა, რომ საბამ საქართველოზე გამავალი სავაჭრო გზის შესახებ თავის მოსაზრებანი გორში გაუზიარა რიშარს³. ახალი გზის შესახებ რიშარი ლაპარაკობს მას შემდეგ, როცა ის ამთავრებს თხრობას დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსზე⁴.

იმის თქმა, ზუსტად სად გაანდო საბამ თავისი განზრახვა რიშარს, შავი ზღვის სანაპიროზე თუ სხვაგან, ცნობილი წერილებითი წყაროებით არ ხერხდება. ცხადია, რომ ეს მოხდა დასავლეთ საქართველოში.

ფრანგი დიპლომატი გაოცებული უნდა დარჩენილიყო სულხან-საბას მიერ მოულოდნელად გამოთქმული სურვი-

მინდა და უკეთესი შემთხვევა არ მექნებოდ და ამიტომ მოხოვა, – ამბობს რიშარი, – თუ ჩემი სიყვარული გაქვს და ან რაც ამაგი მისიონერებს მივაგე, თუ დამიფასო, თან წამიყვანეო“ გვ. 312, 723.

¹ ლეონიძე გ., სულხან-საბა ორბელიანი. სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი, I, გვ. 395.

² თამარაშვილი მ., ისტორია კათალიკოებისა ქართველთა შორის, გვ. 313.

³ ლეონიძე გ., სულხან-საბა ორბელიანი. სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი, I, გვ. 399.

⁴ თამარაშვილი მ., ისტორია კათალიკოებისა ქართველთა შორის, გვ. 313.

ლით, თანაც საბას მიზანი ბუნდოვანი იყო: „ხელმწიფის ნახვა მინდა და უკეთესი შემთხვევა არ მექნებოლ“. რიშარმა, ალბათ, ამის მეტი არ იცოდა, თორემ დაწვრილებით მისწერდა მინისტრს. ის პირდაპირ თუ არა გადაკვრით მაინც მიანიშნებდა მინისტრს საბას საფრანგეთში ვიზიტის მოტივის შესახებ. რიშარი ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ საბა ვახტანგის მითითებით მოქმედებს. „ამ დროს (დასაგვლეთ საქართველოში) ამან ვახტანგისაგან წერილი მიიღო და გამომიცხადა დიდი ხანია ხელმწიფის (ლუდოვიკე) ნახვა მინდა უკეთესი შემთხვევა არ მექნებოლ“ – წერს რიშარი.

სავსებით მართალი იყო გ. ლეონიძე, როდესაც აღნიშნავდა: „რაკი საბას ევროპაში გამგზავრება არსებითად ერანისა და ერანოვილური პარტიის წინააღმდეგ იყო მიმართული, ცხადია, საბას დიდი სიფრთხილე და კონსპირაცია სჭირდებოდა“¹. იმისათვის რათა ვახტანგს მოსალოდნელი უარყოფითი შედეგები ასცილებოდა, საბას ისეთი შთაბეჭდილება უნდა მოეხდინა ვახტანგის მოწინააღმდეგე რეაქციონერ თავადაზნაურობაზე, ირანისა და ოსმალების მმართველებზე, თითქოს ის თავისი მეფის დაუკითხავად გაიპარა ევროპაში. საბა სტამბოლიდან პონშარტრენისათვის გაგზავნილ წერილში პირდაპირ აცხადებდა: „*ჩემი აქ ყოფნა გრძლად არ ვარგა მისთვის რომ ვინ იცის თუ ჩემი რამ ითქვა და საჯაროდ გამოვიდა, მრავალი საქმე წახდება*“². საბას ეს სიტყვები მხოლოდ მინისტრის აჩქარებას არ ისახავდა მიზნად. ისინი რეალურ ვითარებასაც ასახავდა. არ უნდა გახმაურებულიყო საბას მოგზაურობა ევროპაში ვახტანგის მფარველთა მოსაძიებლად.

¹ ლეონიძე გ., *სულხან-საბა ორბელიანი. სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი*, I, გვ. 400.

² თამარაშვილი მ., *ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის*, გვ. 331; ლეონიძე გ., *სულხან-საბა ორბელიანი. სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი*, I, გვ. 400.

სულხან-საბა მარსელში

1714 წლის 22 იანვარს სულხან-საბა და მისი თანამგზავრები მარსელში ჩავიდნენ და ორი თვე დარჩნენ. ამ ქალაქიდან პროპაგანდა ფიდეში გაგზავნილი წერილით (1714 წ. 14 მარტი) სულხან-საბამ ერთ-ერთ კარდინალს აცნობდა იმ მიზნების შესახებ, რისთვისაც ის ღუი XIV-ის ნახვას იყო მოწადინებული. კერძოდ: 1. საფრანგეთის მეფეს გადასცეს ვახტანგისათვის გაგზავნილი წერილების პასუხი; 2. ემთხვიოს ღუი XIV-ის ფეხს; 3. საფრანგეთის მეფემ ბრძანოს უფრო მეტი პატრები ჩავიდნენ საქართველოში; 4. მასვე შესწევს ძალა დაეხმაროს ვახტანგ მეფეს გათავისუფლდეს შაჰის ტყვეობიდან. 5. ვახტანგი თუ თავისუფლებას მოიპოვებს და თავის ქვეყანაში დაბრუნდება, ის კათოლიკობასთან „გუნებით და სიყვარულით“ ახლოს მყოფი კიდევ უფრო გააძლიერებს ამ სარწმუნოებას.

სულხან-საბამ იცის, რომ რომში დაინტერესებული არიან იმ საკითხებით, რომლის მოგვარებაც მან პარიზსა და ვერსალში უნდა სცადოს, მაგრამ დარწმუნებული არ არის თავის წარმატებაში. ამიტომ დიპლომატი თავისი წერილით უკავშირდება იმ კარდინალს, რომელიც ხელმძღვანელობს კაპუცინი პატრების საქართველოში გაგზავნას, რომლისთვისაც სულერთი არ არის როგორი წარმატებით წარიმართება კათოლიკური პროპაგანდა და როგორი იქნება კაპუცინების მდგომარეობა აღმოსავლეთში.

სულხან-საბას უნდა პროპაგანდა ფიდეს კარდინალი წერილით აამოქმედოს ვახტანგ მეფისათვის სასიკეთოდ, კერძოდ, იშუამდგომლოს პაპთან, ხოლო ამ უკანასკნელმა კი ღუი XIV-სთან ვახტანგ მეფის დასახმარებლად. „ეს ვიცი, – წერს სულხან-საბა, – თუ უფროსად წმიდა მამა ჩვენი (პაპი – ე.მ.) თავის შვილს ფრანცისის მეფეს ტკბილად ასწავლის და ფრანცისის მეფე მონღოლებს ჩვენს მეფეს (ვახტანგი –

ე.მ.) ეშველება. თუ ამ წყალობას გვიზამთ ჩუენთვის დიდი საქმე იქმნება. რომ მე მოვალე ვარ ქართველთათვის“¹.

სულხან-საბას, მის უახლოეს მრჩეველს და დამხმარეს – ჟან რიშარს კარგად ესმოდათ, რომ როდესაც ვახტანგის გათავისუფლებისთვის აწუხებდნენ და კვლავაც შეაწუხებდნენ საფრანგეთისა და რომის უმაღლეს ხელისუფალთ, სამაგიეროდ უნდა შეეთავაზებინა რაიმე ისეთი მნიშვნელოვანი, რომელიც გამოიწვევდა მათ დაინტერესებას საქართველოთი. სავარაუდოა, ვახტანგ მეფემ ამგვარი უფლებამოსილება მისცა ჯერ რიშარს, რომელსაც წერილები გაატანა საფრანგეთის მეფესთან, შემდეგ კი მასთან ერთად გამგზავრებულ სულხან-საბას.

საფრანგეთის ხელისუფლებისათვის შესათავაზებელი პოლიტიკური და ეკონომიური წინადადების შედგენის აუცილებლობა ელჩებმა მარსელშივე იგრძნეს და სწორედ ამ ქალაქში ყოფნისას შეიქმნა უაღრესად საინტერესო დოკუმენტი – „მემორანდუმი“². იგი შეადგინა მარსელის ვაჭრობისა და გალერების ინტენდანტმა დ'არნუმ სულხან-საბას თხოვნითა და მისი უშუალო მონაწილეობით³.

დოკუმენტის პრეამბულაში კვითხულობთ: „მემორანდუმი შესახებ იმისა, თუ რისი გაკეთება შეიძლება რომის კათოლიკური სარწმუნოების, ასევე როგორც ვაჭრობის დასამყარებლად საქართველოში და იმ ხალხებთან, რომლებიც მათ მეზობლად არიან; ისევე როგორც მეფის ძალაუფლებისა

¹ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 315.

² საბუთები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, I, გვ. 211-238

³ იქვე, გვ. 238, შენ. 2. „მემორანდუმი“ ვრცლად განიხილეს ი. ტაბაღუამ, საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა (XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედი), თბილისი, 1972, გვ. 183-206 და მ. პაპაშვილმა, საქართველოს საგარეო პოლიტიკური ურთიერთობანი, გვ. 45-51.

და საფრანგეთის ვაჭრობის გაძლიერებისათვის ლევანტში და აღმოსავლეთში, კერძოდ თურქებთან და ირანელებთან¹.

მემორანდუმში ჩადებული მოსაზრებები და წინადადებები გამიზნული იყო საფრანგეთის მთავრობის დასაინტერესებლად და დასარწმუნებლად აღმოსავლეთში სარფიანი ვაჭრობის საწარმოებლად და იმ როლზე რომელსაც საქართველო ითამაშებდა ამ უაღრესად მნიშვნელოვან საქმეში. მართალია, ირანის მთავრობას საფრანგეთთან ვაჭრობის დიდი სურვილი ჰქონდა, მაგრამ არც ერთ დოკუმენტში, რომელშიც აისახა ეს საკითხი, არ ჩანს კონკრეტულად საქართველოს, როგორც ირანის ვასალის მნიშვნელობა. შაჰის კარი სხვადასხვა წერილობითი მიმართევით ცდილობდა გაეაქტიურებინა საფრანგეთის მთავრობა და ვაჭრები 1708 წლის ხელშეკრულებით გათვალისწინებული პირობების შესასრულებლად, ზოგჯერ მუქარასაც კი მიმართავდა. როგორც პიერ დ'ისუდენი გრაფ დეზალორს სწერდა, ირანის ზოგიერთი მაღალი რანგის მოხელე იმუქრებოდა, რომ თუ საფრანგეთი პირობას არ შეასრულებდა და ირანთან მაღალ დონეზე არ დაიწყებდა ვაჭრობას, ირანიდან განდევმიდნენ მისიონერებს².

მემორანდუმი შეიცავს საფრანგეთისა და ირანის ურთიერთობის შემდეგ უმნიშვნელოვანეს საკითხებს (გავეცნოთ იმ თანმიმდევრობით როგორც არის მემორანდუმში):

1. კათოლიკური სარწმუნოების გავრცელება საქართველოსა და მის მეზობელ ხალხებში, რაც მოქმედებას გაუადვილებდა ფრანგებს კავკასიაში;

2. საქართველოზე გამავალი შავი ზღვა-კასპის ზღვის დამაკავშირებელი გზის გამოყენება ფრანგ ვაჭრებს მისცემს

¹ საბუთები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, I, გვ. 211.

² საბუთები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, I, გვ. 111.

საშუალებას დაუკავშირდნენ არა მხოლოდ აბრეშუმით მდი-
დარ აღმოსავლეთ კასპიისპირეთს, იმავე დროს ამ გზაზე
საქონლის გადატანა ბევრად იაფი დაჯდება, ვიდრე ოსმა-
ლეთის გზებით სარგებლობისას. იგი ხელსაყრელი იქნება
ირანთან და ინდოეთთან დასაკავშირებლადაც. დასახელებულ
ქვეყნებში გაბატონებულ ჰოლანდიელ და ინგლისელ ვაჭრებს
ფრანგები იმდენად დაჯახნიან, რომ მათი ვაჭრობა თანდათან
დაქვეითდება, სამაგიეროდ გამდიდრდებიან ფრანგები და მა-
თთან ერთად საქართველოს მეფე და მისი ქვეყანა. როგორც
მემარუნდუმშია ნათქვამი, ინგლისელები, ჰოლანდიელები და
სომხები ცდილობდნენ, შეენარჩუნებინათ სავაჭრო მონოპო-
ლია ირანში და იძულებული გაეხადათ შაჰი გაეუქმებინა
1708 წლის სექტემბრის ხელშეკრულება საფრანგეთთან, მა-
გრამ მათ მარცხი განიცადეს¹. დ'არნუს ეჭვი არ ეპარება,
რომ სულხან-საბას მიერ შეთავაზებული წინადადებები ირან-
ული აბრეშუმის საქართველოს გზით დასავლეთ ევროპაში
გატანის შესახებ იყო ცდა, რომ საფრანგეთის მთავრობა
დაეინტერესებინა იმდენად, რომ მას დაეხსნა ვახტანგ მეფე
რომელიც ხელს შეუწყობდა და დაეხმარებოდა ფრანგებს
პროექტის წარმატებით განხორციელებაში. დ'არნუს ეჭვი არ
ეპარება, რომ სულხან-საბას ფრანგებისთვის შეთავაზებული
*„ეს წინადადება არ წამოუყენებია მისი ვახტანგისათვის შე-
ტყობინების გარეშე“*². სამწუხაროდ არ არის ცნობილი სუ-
ლხან-საბა რა გზითა და საშუალებით ინარჩუნებდა კავშირს
ვახტანგ მეფესთან.

წინასწარმეტყველური იყო დ'არნუს მოსაზრება და იგი
ამის შესახებ წერდა კიდევ, *„რომ სულხან-საბამ და თვითონ
ვახტანგმა უნდა გაითვალისწინონ, რომ თუ მეფის (ლუი XIV-
ემ.) დახმარება არ მოუტანდა მას იმ ეფექტს, რომელზედაც*

¹ იქვე, გვ. 132

² იქვე, გვ. 215.

ისინი იმედს ამყარებდნენ. მას შეეძლო ცუდი შედეგი მოე-
ტანა მისთვის¹.

ჟან რიშარი თავის ერთ-ერთ წერილში ლაპარაკობს იმ
გზის შესახებ, რომელიც გადიოდა გურიის სამთავროს
ტერიტორიაზე. ამ გზით შეიძლებოდა ჩასვლა გილანამდე იმ
ტრადიციული გზის – ტრაპიზონის, ახალციხის, არზრუმის
და ბენდერ-აბასის გავლის გარეშე, ე.ი. ოსმალეთის სამფ-
ლობელოების გვერდის ავლით. ამ გზით წადებული აბ-
რეშუმი და სანთელი, რომლებიც უხვად მოიპოვება ამ
მხარეში, შეიძლებოდა კონსტანტინოპოლში გაყიდულიყო
50%-იანი მოგებით².

პარიზიდან ირანში მიმავალი ხუთი გზიდან, როგორც ი.
ტაბალუა წერს, ერთი საქართველოზე გადიდა. ეს იყო პა-
რიზიდან კონსტანტინოპოლის გავლით. ოსმალეთის სატახტ-
ოდან ორი სხვადასხვადასხვა გზით შეიძლებოდა ირანში ჩა-
სვლა. ერთი გადიოდა ანატოლიაზე, მეორე კი სამეგრელოზე.
სამეგრელოს გზა იწყებოდა კონსტანტინოპოლიდან, გაივლი-
და კაფა→აფხაზეთ-სამეგრელოს შავი ზღვის სანაპირო→ სამ-
ეგრელო→თბილისი→ერევანი→თავრიზი→ყაზვინი→ქაშანი→ის-
ფაჰანი³. საქართველოზე გამავალი გზა, რომ მნიშვნელოვნად
ამცირებდა მანძილს პარიზიდან ისპანამდე განსაკუთრებით
ნათელი გახდა მაშინ, როდესაც სულხან-საბამ დ'არნუს წა-
რუდგინა, ამ უკანასკნელის თხოვნით შედგენილი რუკა. ერთ-
ერთმა ირანელმა ვაჭარმაც დაასტურა, რომ საქართველოზე
გამავალი გზა უადრესად ხელსაყრელი იქნებოდა ფრანგი ვა-
ჭრებისათვის. შემახადან შავ ზღვამდე და შავი ზღვიდან
კონსტანტინოპოლამდე საქონლის ჩატანას დაჭირდებოდა 26

¹ იქვე, გვ. 215; ტაბალუა ი., საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთო-
ბა, გვ. 189.

² იქვე, გვ. 150.

³ იქვე, გვ. 61.

დღე, მაშინ, როდესაც ძველი, ტრადიციული გზით საჭირო იყო სამთვენახევარი¹.

¹ *საბუთები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, I, გვ. 216.* ფრანგები, რომ სერიოზულად იყვნენ დაინტერესებული საქართველოზე გამავალი გზის ირანთან და ვაჭრობისათვის გამოყენებით, სანტერესო ცნობები შემოგვინახეს თბილისისა და გორის მისიებში მოღვაწე კაპუჩინმა მისიონერებმა. საფრანგეთის მთავრობა ცდილობდა ფრანცისკანელი ბერები კვიპროსიდან გადმოეყვანა საქართველოში, ხოლო კაპუჩინები, რომლებიც ძირითადად იტალიელი ბერები იყვნენ, გადაეყვანათ კვიპროსზე. კაპუჩინების მისიონის პრეფექტის სერაფინო და მელიკოკას 1674 წლის 18 ოქტომბერს წმ. კონგრეგაცია დე პროპაგანდა ფიდესათვის თბილისიდან გაგზავნილ წერილში ვკითხულობთ: „*ფრანგებს სურთ, რომ ჩვენი ეს [თბილისისა და გორის] მისიონები მიიღონ, რათა მათმა სოვდაგრებმა აქ ადვილად ივაჭრონ. ასევე სურთ სავაჭრო გზა გაკვალონ შავი ზღვით სამეგრელომდე, აქედან აღმოსავლეთ საქართველოს გავლით სპარსეთამდე. თუმცა უფალმა ვაჭრებს აქეთ გზა დაუკეტა, რომ აქ მეტად არ შემოიხედონ*“. *Archivio di Propaganda Fide, Scritture Riferite nel Congressi, Giorgia 1626-1707, vol I, ff. 178 r-179 v.* ევროპული წყაროები საქართველოს შესახებ (*XVII საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედი*), გვ. 49. იგივე პრეფექტი 1674 წლის 29 ოქტომბერს წმ. კონგრეგაცია „დე პროპაგანდა ფიდეს“ კარდინალ პრეფექტისადმი თბილისიდან გაგზავნილ წერილში ნატრობს: „*ნება, უფალმა გზა დაუგზავნოს აქეთ ფრანგ ვაჭრებს, რომ ისინი აქ [საქართველოში] არასოდეს გამოჩნდნენ... ასევე ფრანგ ვაჭრებს სურთ, რომ ეს მისიონი საკუთარ ერს მოუპოვონ, რათა გაკვალონ სავაჭრო გზა კონსტანტინოპოლიდან სამეგრელომდე, აქედან საქართველომდე¹ და შემდეგ – სპარსეთამდე¹. მაშინ უკვე ამას მისიონი არ ერქმევა*“. იქვე, გვ. 57-58.

როგორც ვნახეთ, პიერ დ'ისუდენის ხელმძღვანელობითა და სულხან-საბას და ჟან რიშარის მონაწილეობით შედგენილ მემორანდუმში მნიშვნელოვანი ადგილი ჰქონდა დათმობილი საქართველოს, მაგრამ მან ასახვა ვერ ჰპოვა საფრანგეთ-ირანის 1715 წლის 13 აგვისტოს ხელმოწერილ ახალ სავაჭრო ხელშეკრულებაში. უფრო მეტიც საქართველო იგნორირებულია ამ დოკუმენტში, რაც, უნდა მომხდარიყო შაჰის კარის მოთხოვნით. დოკუმენტში ჩანს, რომ ფრანგი ვაჭრები საქართველოში ან საერთოდ არ უნდა შემოსულიყვნენ, ან, თუ შემოვიდოდნენ, ისინი დიდ ხანს ვერ გაჩერდებოდნენ, რადგან ხელშეკრულების ერთ-ერთი მუხლის მიხედვით, შაჰი ვალდებულია კისრულობდა გაეცა ბრძანება, რომ ფრანგი ვაჭრებისათვის მიეცათ ირანში, სპარსეთის ყურის ნავსადგურებში, თურქეთისა და საქართველოს საზღვარზე საცხოვრებლად ისეთი სახლები, რომლებსაც ისინი გამოიყენებდნენ სავაჭრო კონტორებად და მაღაზიებად¹. გამოდის, რომ ფრანგებს შეეძლოთ ევაჭრათ საქართველო-ირანის საზღვრისპირა რაიონებში, სადაც ისინი დიდხანს ვერ გაჩერდებოდნენ, თუ მათ ქართველები ვერ შეუქმნიდნენ ცხოვრებისა და კომერციისათვის საჭირო პირობებს. გასათვალისწინებელია, რომ ამ დროს ვახტანგ მეფე შაჰის ტყვეობაში იმყოფებოდა და, საერთოდაც, აღმოსავლეთ საქართველოში არ იყო ეკონომიკური და პოლიტიკური სიტუაცია იმდარგად, რომ ფრანგი ვაჭრების მოთხოვნილებები დაკმაყოფილებულიყო².

3. მემორანდუმში გათვალისწინებულია ირანისა და ოსმალეთის უარყოფითი დამოკიდებულების გამოვლენა საქართ-

¹ ახლადკე ნ., *ირან-საქართველოს ურთიერთობა და საქართველო XVIII საუკუნის პირველ მეოთხედში თბილისი, 1990, გვ. 51.*

² ქვემოთ გამოჩნდება საფრანგეთის მთავრობა როგორი კონფორტული პირობების შექმნას მოითხოვდა ფრანგებისათვის, როდესაც ისინი საქართველოში იქნებოდნენ.

ველო-საფრანგეთის კავშირისადმი; გათვალისწინებულია ვახტანგ მეფის სამხედრო პოტენცია¹; საფრანგეთი თუ შესძლებს კავკასიელების გაერთიანებას ერთ რელიგიაში (რა თქმა უნდა კათოლიკურში!) საქართველოს მეთაურობით, მაშინ „ვერავითარი ძალა მსოფლიოში ვერ შესძლებდა მათ განადგურებას, მათი მდგომარეობის უპირატესობის გამო კავკასიის მთებში, რომლებიც მათ თანაბრად აკრავთ ერთი და მეორე მხრიდან და შესაძლებელია ისინი თვითონ გახდნენ საშიში ორივე (ირანელი და თურქი – ე.მ.) ხალხისათვის...“²

4. მემორანდუმის ავტორებს გაცნობიერებული აქვთ, რომ საქართველო ტექნიკური განვითარების მხრივ სერიოზულად ჩამორჩება ევროპას. მათ განიზრახეს საფრანგეთის დახმარებით ამ ხარვეზის გამოსწორება. „მათ შეიძლებოდა ესწავლათ რაიმე ხელოვნება ან ხელოსნობა, რომელიც მათ აკლიათ, როგორცაა, კერძოდ, (ლითონის – ე.მ.) დნობა და ზარბაზნების (გაკეთება – ე.მ.), გვარჯილის წარმოება, დენტის და ცეცხლსასროლი იარაღის დამზადება; იციან რა მათ უკვე რკინის დნობა, რომელიც უხვად აქვთ; ასევე გვარჯილაც, რომლის ნახევრად გაწმენდა მათ იციან; რომ მათ შეეძლოთ ამასთანავე ჰყოლოდათ რამდენიმე ინჟინერი; და რომ ამავე დროს მათ შეეძლოთ ისწავლონ სამხედრო დისციპლინა და ის, თუ რანაირად იბრძვიან და იცავენ ადგილებს ევროპაში“³;

5. მწვავედ დააყენეს ადამიანებით ვაჭრობს აკრძალვის საკითხი, რომელიც, როგორც ხაზგასმულია მემორანდუმში, განსაკუთრებით მძვინვარებდა დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ, სამეგრელოსა და გურიაში. მემორანდუმის ავტორები ამ ნაკლის აღმოფხვრის საქმეში განსაკუთრებულ ადგილს ანიჭებდნენ კათოლიკე მისიონერებს.

¹ ტაბაღუა ი., საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა, გვ. 220-221.

² იქვე, გვ. 222.

³ იქვე.

6. საქართველო განიცდიდა ევროპული განათლების მქონე ადამიანების ნაკლებობას. ამ ხარვეზის აღმოფხვრა თავის თავზე უნდა აეღო საფრანგეთის ხელისუფლებას. ქართველი ახალგაზრდებს წაიყვანდნენ, სახედრო საქმეში განათლებს მისცემდნენ, გაწვრთნიდნენ და უკან დააბრუნებდნენ სამშობლოში. „როცა ეს აზრი გამოთქმულ იქნა სულხან-საბასთან საუბარში, მან დაგვიდასტურა, – წერს ღ'არნუ, – რომ დაწყებული ამ ქვეყნის ყველაზე დიდი ბატონებიდან ყველა გაგზავნიდა თავის შვილებს საფრანგეთში დიდი სიამოვნებით და საკუთარი თაოსნობით, რათა მიიღონ განათლება და ჩამოყალიბდნენ ფრანგების მსგავსად და შეძლონ შემდეგში გაანათლონ და ჩამოყალიბონ ისინი, ვინც დარჩებოდა ქვეყანაში, როგორც კი ისინი იქ დაბრუნდებოდნენ; და სულხან-საბამ გარდა ამისა, დასძინა, რომ ისინი განიხილავდნენ ასეთ პროექტს, როგორც [საფრანგეთის] მეფის ღვთისმოსაობის, მისი ბუნებრივი მიდრეკილების შედეგს...“¹

„მემორანდუმში“, სულხან-საბას ინიციატივით, ხაზი გაესვა იმ გარემოებას თუ, როგორ დიდი მნიშვნელობა შეიძლებოდა შეეძინა მომავალში საფრანგეთის სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკისათვის ვახტანგ მეფეს, ამის შესახებ აღნიშნულია დოკუმენტის დასაწყისსა და დასასრულს. პიერ ღ'არნუ წერს: „თუმცა, როგორც ჩანს, სულხან-საბამ თავის მოგზაურობა საფრანგეთში წამოიწყო მხოლოდ საკუთარი გულის წაღილით, მის წინადადებებს და მის ზრახვებს, ასევე ის, რაც შეიძლება ჩამოყალიბდეს ამასთან დაკავშირებით, შეეძლოთ მაინც გვეგონია, დაეთმო ადვილი ერთ-ერთი დიდი პროექტისათვის, რომელიც შეიძლებოდა შედგენილი იყო თანამედროვე ვითარებაში, რათა გაგვრცელებულიყო რომის კათოლიკური სარწმუნოება, გაეხსნა სრულად ახალი გა-

¹ მემორანდუმში ახალგაზრდების ფრანგულ ყაიდაზე აღზრდის საკითხზე, იხ. იქვე, გვ. 224-228.

საქანი (ვახტანგ – ე.მ.) მეფის დიდებისათვის თავისი ძალ-
ღონისა და ბუნებრივი მიდრეკილების მიხედვით, დახმარე-
ბოდა უბედურებაში ჩაგარდნილ (ქართველ – ე.მ.) მთავრებს,
გაედლიერებინა მის (ლუი XIV – ე. მ.) ქვეშევრდომთა
ვაჭრობა, ძირს დაეცა ჰოლანდიელების ვაჭრობა, რომლის
ძლიერებაც ამის გამო ბევრად შემცირდებოდა, გაეწია
მისთვის კონკურენცია ინდოეთში, საიდანაც მათ გამოაქვთ
მთელი მათი სიმდიდრე, მოწიწებაში ჰყოლოდა იქ პორტუგა-
ლიელები, აეძულებინა იქ ინგლისელები ეშინოდეთ და პა-
ტივსა გვეცემდნენ ჩვენ და ასევე იყოლიონ თურქები და
ირანელები ერთგვარ დამოკიდებულებაში“¹

სულხან-საბა პარიზში

1714 წლის 21 მარტს სულხან-საბა ორბელიანი, დავით
მეგრელი და ჟან რიშარი პარიზში ჩავიდნენ. საბამ სენ-ლა-
ზარის მონასტერში დაბინავდა².

25 მარტს სულხან-საბამ მეფესთან წარსადგენად პონშა-
რტრენს გადასცა თავისი სახელით შედგენილი მემორანდუმი,
რომელშიც ნათქვამი იყო: ვახტანგის ირანში დაკავებულ
მდგომარეობაში ყოფნა მთელ საქართველოს გამუსლი-
მანებით ემუქრება. მაგრამ თუ ის სამშობლოში დაბრუნდება,
მაშინ საქართველო არა მხოლოდ ქრისტიანად დარჩება,
არამედ კათოლიკობასაც აღიარებს. იგი კათოლიკე მისიონ-
ერებს დაეხმარება ჩერქეზეთის გაკათოლიკებაში. მას ცო-
ლად ჰყავს ჩერქეზეთის მთავრის ერთ-ერთი ქალიშვილი.
ვახტანგის განთავისუფლებისათვის საჭიროა ირანში ჩავიდეს
საფრანგეთის მეფის რწმუნებული, რომელიც მოაგვარებს ამ

¹ საბუთები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან,
I, გვ. 211-212, 232-237.

² ტაბაღუა ი., საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა, გვ. 173.

საქმეს. ვახტანგ მეფის გასათავისუფლებლად საჭირო იქნება 300 ათასი ეკიუ, რომელიც მას არ გააჩნია.

სულხან-საბა მეფეს თხოვდა დაეკმაყოფილებინა იმერეთის კათალიკოსის სურვილი და მისთვის გაეგზავნა 8 ან 10 მისიონერი. კათალიკოსს განზრახული ჰქონდა შეერთებოდა პაპის წმინდა ტახტს და მისიონერებთან ერთად მოქცია აბხაზები. იმავე დროს, სულხან-საბას აზრით, ლუი XIV-ს შეეძლო ეთხოვა შაჰისათვის, რომ ის ჩარეულიყო საქართველოს საშინაო საქმეში და ებრძანებინა მათთვის ვინც ვახტანგის ტყვეობის დროს განაგებდნენ საქართველოს, კერძოდ მათ მიიღონ ზომები, რათა ფრანგმა ვაჭრებმა, რომლებიც ისარგებლებენ იქაური გზით თავიანთი საქონლის ირანში ჩასატანად, გაიარონ სრულიად უშიშრად და ყოველგვარი შეფერხების გარეშე¹.

1714 წლის 25 მარტს სულხან-საბამ სამახსოვრო ბარათი გადასცა სახელმწიფო მინისტრს, გრაფ დე პონშარტრენს იმპერატორისათვის წარსადგენად. ქართველ დიპლომატს დაერწმუნებინა იმპერატორი, რომ ვახტანგ მეფის პატიმრობიდან დახსნა ორივე ქვეყნის – საქართველოს და საფრანგეთის ინტერესებშია. თუ ვერ მოხერხდება ვახტანგ მეფის გამოხსნა ისპანიდან, მაშინ საქართველოს გამაჰმადიანების საფრთხე დაემუქრება. ის თუ დაბრუნდება სამშობლოში საქართველო არა მხოლოდ ქრისტიანულ ქვეყნად დარჩება, არამედ თავისი მეფის მიბაძვით, რომელიც კათოლიკობისადმი დადებითად არის განწყობილი, მისი ქვეშევრდომებიც კათოლიკობას აღიარებენ. სულხან-საბას სიტ-

¹ Brosset M., *Dokuments originaux sur les relations diplomatiques de la Géorgie avec la France vers la fin du régnée de Louis XIV // Nouveau Journal Asiatique*. Psris, 1832, t. IX, pp. 347-351. ციტირებულია: ტაბაღუა ი., *საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა (XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედი)*, გვ. 175-177. იხ. აგრეთვე: *თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის*, გვ. 321-322.

ყვებით ვახტანგი თავის უბედურებას მიაწერს იმას, რომ მან დააგვიანა კათოლიკობაზე გადასვლა. იგი ამ შეცდომას გამოასწორებს უმაღლეს როცა თავის სამეფოში დარუნდება. მას, ამ მხრივ, ფართე გეგმა აქვს: დაეხმარება მისიონერებს კათოლიკობა მიაღებინონ ჩერქეზეთს, რომლის მთავრის ასული მას ცოლად ჰყავს. კათოლიკობის გავრცელება მთელ მსოფლიოში ხომ საფრანგეთის მეფის მიზანიც არის. ასე, რომ ქართველი დიპლომატის სიტყვებიდან ისე გამოდის, რომ ლუი XIV-ს და ვახტანგ VI-ს კათოლიკობის გავრცელების შესახებ ერთნაირი მიზნები აქვთ.

სულხან-საბას არც თავისი ღვაწლი ავიწყდება: *„ეს დიდი მოვზაურობა მე წამოვიწყე მხოლოდ ამ ხალხების ხსენსათვის და მოვედი, რათა დავემხო ეკლესიის უფროსი შვილის ფეხქვეშ, რათა მან გაუგზავნოს წერილი ირანელ დიდებულებს და მისცეს დაპირებები, რათა მათ დააბრუნონ ვახტანგი მის სამეფოში, რაც მათთვისაც სასიკეთო იქნება. ისინი საფრანგეთისგან ვერაფერს მიიღებენ სასიკეთოს ვახტანგის უვნებელად და ჯანმრთელად თავის სამეფოში დაბრუნებამდე“.* სულხან-საბას მხედველობაში ჰქონდა ფრანგების პასიურობა ირანთან ვაჭრობის გაფართოებისათვის, რაშიც გადამწყვეტი როლი უნდა ეთამაშა საფრანგეთის მთავრობას.

ამის შემდეგ ქართველი დიპლომატი გადადის იმ პრაქტიკულ ნაბიჯებზე, რომლებიც აუცილებელია ვახტანგის გასათავისუფლებლად: *„300.000 ეკიუ აუცილებელია და საკმარისი, მაგრამ რომელი მხრიდან შეუძლია დაიმსახუროს საქართველოს მეფემ ეს წყალობა?“* – სვამს კითხვას სულხან-საბა და პასუხობს კიდევ ისე, როგორც ფიქრობდა ვახტანგ მეფე. კერძოდ: არიან მეფეები, რომლებსაც გაჭირვების უამს ლუი XIV დაეხმარა და კვლავაც ეხმარება. ასეთ მდგომარეობაში იმყოფება ვახტანგ მეფე და იგი ვერ შეძლებს *„უაგვესტუესი და მეტად დიდსულოვანი მონარქის“* და-

ხმარების გარეშე თავისუფლების მოპოვებას და თავის სამეფოში დაბრუნებას.

„სამახსოვროში“ სულხან-საბამ ვახტანგის გათავისუფლებასთან დააკავშირა, მისი გაგებით, ისეთი მნიშვნელოვანი საქმე, როგორც იყო „სამეგრელოს პატრიარქის“ თხოვნა საფრანგეთის მეფეს სამეგრელოში გაეგზავნა 8-10 მისიონერი. პატრიარქის განზრახვაა „*შეუერთდეს პაპის წმინდა ტახტს და იმუშაოს ამ მისიონერებთან ერთად აბაზგების მოქცევისათვის... მან მე გამომატანა ბერი სახელად დავითი... რომელმაც მას უნდა ჩაუყვანოს მისიონერები...*“ აბაზების ჭკუშმარიტ ღმერთამდე მიყვანის პირობა არის „*უზრუნველყოფილ იქნას ვახტანგის დაბრუნება თავის სამფლობელოებში*“. მაგრამ ირანის დიდებულები, რომლებსაც დიდი გავლენა აქვთ შაჰზე, არწმუნებენ მას, რომ სეფიანების ინტერესებშია არ დაბრუნდეს ვახტანგი თავის სამეფოში. მათი მომხრობა შეიძლება მხოლოდ საჩუქრების საშუალებით, რომელიც ქართლის მეფეს არ გააჩნია. მისი დახმარება შეუძლია მხოლოდ საფრანგეთის მეფეს, რომელსაც შეუძლია თავისი სანდო კაცი გაეგზავნოს წერილით ირანის ბატონების გულის მოსაგებად, „*რომლითაც მისი უდიდებულესობა თხოვს (შაჰს – ე.მ.) უბრძანოს მათ ვინც ბრძანებლობს საქართველოში, მიიღონ ზომები რათა ფრანგებმა, რომლებიც იქ გაატარებენ თავიანთ საქონელს ირანში წასადებად, ეს გააკეთონ სრულიად უშიშრად*“¹.

პარიზში სულხან-საბას ჰქონდა რამდენიმე სურვილი, რომელთა აღსრულებას ის რიშარის შუამავლობით თხოვდა ლუი XIV-ის მინისტრსა და სახელმწიფო მდივანს გრაფ დე პონშარტრენს. მას უნდოდა პარიზში ყოფნის დროს ეცხოვრა

¹ საბუთები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, I, გვ. 182-185. სულხან-საბას „სამახსოვრო ბარათი“ გამოქვეყნებულია რამდენჯერმე. იხ. ი. ტაბაღუას შენიშვნები იქვე, გვ. 185-186.

„სადეთო სახლში“, ჰქონებოდა ვიზიტი მეფესთან და ეხილა პარიზის ღირსშესანიშნაობანი¹.

არ არის ცნობილი პირველად როდის მიიღო ლუი XIV-მ სულხან-საბა. ჩემი აზრით, ეს უნდა მომხდარიყო 1714 წლის 9 აპრილს, ორშაბათს, ღვთისმშობლის დღეს. ამაზე მიგვანიშნებს საფრანგეთის მეფის 9 აპრილის დღის განრიგი, სადაც ჩამოთვლილია ის მნიშვნელოვანი ღონისძიებები, რომლებშიც მონაწილეობა უნდა მიიღოს მეფემ. ესენია: 1. მეფემ მოიწვია საგანგებო საბჭო, შემდეგ მოისმინა ლოცვები. საბჭოსა და ლოცვებს შუა ითათბირა დე პონშარტრენტან; 2. დილით მარკიზმა დე ვილარმა მეფეს თავის კაბინეტში გადასცა პროვინციის მმართველის წერილობითი ფიცვი; 3. მეფე დაესწრო ნათლობის ცერემონიალს; 4. მეფის დღის წესრიგის დასასრულს ნათქვამია: „*რამდენიმე დღეა რაც აქ ჩამოვიდა წმ. ბასილის ბერი, საქართველოს მეფის ბიძა, რომელიც ითხოვს [საფრანგეთის] მეფის მფარველობას ამ ქვეყნის [საქართველოს] კათოლიკეებისათვის. ის არ არის მღვდელი, ვინაიდან ის იყო დაქორწინებული ორჯერ. ის არ ლაპარაკობს ევროპის არც ერთ ენაზე, მაგრამ მას თან ახლავს ერთი ფრანგი მისიონერი (ჟან რიშარი – ი.ტ.), რომელიც მისი თარჯიმანია*“². რატომ უნდა ყოფილიყო მეფის დღის წესრიგში სულხან-საბას პარიზში ჩასვლისა და მისი მოკლე ბიოგრაფიული ცნობები თუ კი მეფე მას არ მიიღებდა კონკრეტულად 9 აპრილს? ამიტომ მგონია, რომ **სულხან-საბას პირველი ვიზიტი ლუი XIV-სთან შესდგა სწორედ ორშაბათს, 9 აპრილს.**

პაპი კლემენტი XI-ის ლუი XIV-ისათვის გაგზავნილი წერილიდან (1714 წლის 13 აპრილი), რომელიც სარეკომენდაციოდ არის ქართველი ელჩის, სულხან-საბა ორბელიანისა-

¹ საბუთები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, I, გვ. 190.

² იქვე, გვ. 198.

თვის, რათა იგი ლუიმ მიიღოს და მოუსმინოს, ვიგებთ, რომ რომში მნიშვნელოვან იმედს ამყარებდნენ კათოლიკური სარწმუნოების წარმატებაზე საქართველოში თუკი ჯეროვან დახმარებას გაუწევდნენ ვახტანგ მეფეს. „როგორც უფრო დაწვრილებით შეიტყობ, – წერს პაპი, – მოციქულისა, სარწმუნობრივი შვილისა, კაცისა სულხან-საბა ორბელიანისა ბერისაგან, წმინდა ბასილის მონასტრისა, ქართველთა იმავე მთავრის ნათესავთა, რომელიც ამ ჩვენ წერილებს შენ გადმოგცემს... ამრიგად, მას ისე, როგორც შეგეფერება, წყალობით მოუსმენდე, აგრეთვე ხსენებული მთავრის ვათავისუფლებაზე სათანადო თანამდებობის პირებს გადაუღაპარაკებდე და თქვენი უდიდებულესობისაგან უგულითადეს ვითხოვთ... ამჟამად მხარს დაუჭერდით...“¹

პაპმა იმავე საკითხზე კიდევ გაუგზავნა წერილი ლუი XIV-ს იმავე წლის 26 ივლისს.

17 აპრილს ჟან რიშარმა მიიღო წმინდა კონგრეგაციის პრეფექტის საკრიპანტის წერილი რომიდან. მასში ლაპარაკია კათოლიკური სარწმუნოების გაგრძელებაზე საქართველოსა და მის მეზობელ მხარეებში. ამიტომ რომში ელოდებიან სულხან-საბას ჩასვლას. იმავე დროს სულხან-საბას უგზავნიან წერილს, რომელიც სასწრაფოდ უნდა გადაეცეს ქართველ ელჩს, „რომელსაც ექნება პატივი წარუდგინოს ის მის უდიდებულესობას (ლუი XIV-ს – ე.მ.)“².

პაპის იმავე წერილის მოკლე შინაარსი გადმოცემულია სხვა წერილში, რომელიც შედგენილია ჟან რიშარის მიერ. მასში ნათქვამია, რომ პაპი თხოვს ლუი XIV-ს დაეხმაროს საქართველოს მეფეს, რომელიც დაკავებული ჰყავთ საპარსე-

¹ იქვე, გვ. 200. პაპის მიერ საფრანგეთის მეფისათვის გაგზავნილ იმავე წერილის ასლი რიშარს გაუგზავნა დე ტორსიმ. არ ჩანს ადრესატი ვისაც აცნობს პაპის წერილის შინაარსს რიშარი იმავე წლის აპრილის თავის ერთ-ერთ წერილში. იქვე, გვ. 210.

² იქვე, გვ. 207-208.

ლებს. იგი ღირსია დახმარებისა თუნდაც იმიტომ, რომ თავის სამფლობელოებში ყოველთვის მფარველობდა მისიონერებს. ვახტანგ მეფეს განზრახული აქვს კიდევ უფრო მეტი დახმარება აღმოუჩინოს მისიონერებს, რაც კათოლიკური სარწმუნოების ფართედ გავრცელების პარსპექტივას ქმნის. ყოველივე ამის გაგება შეუძლია მის უდიდებულესობას სულხან-საბასგან, რომელიც მას თხოვს მოუსმინოს „ჰუმანურად“¹.

გრაფმა დე პონშარტრენმა 1714 წლის 30 აპრილს საფრანგეთის სახელმწიფო მდივანს საგარეო საქმეებში მარკიზ დე ტორსის ლუი XIV-ისათვის ნათარგმნ ვახტანგ მეფის წერილთან ერთად წარუდგინა მოსაზრებები, რომლებშიც გამახვილებულია ყურადღება ვახტანგის ირანელთა ხელიდან განთავისუფლების შემდეგ როგორი პერსპექტივა ექნება საფრანგეთ-საქართველოს ურთიერთობას და საფრანგეთ-ირანის ვაჭრობას.

პონშარტრენის აზრით სულხან-საბას მისიის მიზანია:

1. რაც შეიძლება ბევრი მისიონერი წაიყვანოს საქართველოში რათა თავისი ქვეყნის ხალხი გაანათლოს კათოლიკური სარწმუნოების საფუძვლებით.

2. ყველა ფრანგი ვაჭარი, რომელიც მოისურვებს საქართველოში ვაჭრობას, ან საქონლის გატანას საქართველოს მეფეზე დაქვემდებარებულ პროვინციებში, ან საქონელს გაგზავნის ირანში, მათ ამ ქვეყანაში გაუწევენ მფარველობას და არ მოაკლებენ წყალობას.

3. სულხან-საბა მოითხოვს, რომ მისმა უდიდებულესობამ გაუწიოს მფარველობა ვახტანგ მეფეს სეფიანების წინაშე, რათა მან შეძლოს დაბრუნდეს თავის სამეფოში.

4. ვახტანგ მეფემ გადაწყვიტა დასახელებული ბერი (სულხან-საბა – ე.მ.) გაგზავნოს რომში, რათა იქ გადაწყვი-

¹ იქვე, გვ. 210.

ტონ კათოლიკური მისიების საკითხი. სულხან-საბა რომში გაემგზავრება რიშარის თანხლებით.

5. სულხან-საბას ითხოვდა, ვიდრე საფრანგეთიდან გაემგზავრებოდა, მის უდიდებულესობას სანუგეშებელი წერილი გაემგზავნა ვახტანგისათვის

6. ლუი XIV-ს უთქვამს, რომ კარგი იქნებოდა, თუ საფრანგეთის კონსული ირანში გაგლენას მოახდენდა შაჰის მინისტრებზე, რომ მათ გაეიოლებინათ ვახტანგის მიერ თავისუფლების მოპოვება.

7. ლუი XIV-ის სურვილია ეთხოვოს ვახტანგ მეფეს, რომ მან გასცეს ბრძანება საქართველოში თავისი არყოფნის დროს სამეფო-სამთავროების მფლობელები მოექცნენ ფრანგ ვაჭრებს მთელი იმ პატივისცემით, რომელსაც ის პირდება საფრანგეთის ხელისუფლებას¹.

ამის შემდეგ ჟან რიშარმა მისწერა სულხან-საბა ორბელიანს, რომ მან მიაქციოს ყურადღება მეფე ლუი XIV-ის ნათქვამს, რომელიც მასთან შეხვედრით კმაყოფილი დარჩა, მისიონერების საკითხზე მიმართოს პაპს და პროპაგანდა ფიდეს კონგრეგაციას².

1714 წლის მაისში შედგენილ იქნა საქართველო-საფრანგეთის შეთანხმების პროექტი, რომელიც ჟან რიშარმა სულხან-საბას სახელით წარადგინა მთავრობას. საინტერესოა, რომ ქართველი დიპლომატი არ ამჟღავნებდა საჭირო ენთუზიაზმს საქართველო-საფრანგეთს შორის რაიმე ხელშეკრულების დადებისათვის, რადგან არ ჰქონდა თავისი მეფის რწმუნება ამგვარი ხელშეკრულების დადებისათვის, მიუხედავად იმისა, რომ იგი დაადასტურებდა ყოველივეს,

¹ იქვე, გვ. 261-262; Lang D. M., *Georgian Relations With France during the reign of Wakhtang VI (1711-24)*, p. 121; პაპაშვილი მ., *საქართველო საგარეო პოლიტიკური ურთიერთობანი*, გვ. 52.

² საბუთები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, I, გვ. 264-265.

რასაც მისი ბიძა და დიპლომატი გააკეთებდა საფრანგეთში. მიუხედავად თავისი მეფისგან გამოცხადებული ასეთი დიდი ნდობისა, წერს რიშარი, სულხან-საბას მაინც არ უნდოდა რაიმე ხელშეკრულება დაედო. ამის შემდეგ, ჩამოთვლილია ექვსი მუხლი, რომელიც, მართალია არ არის აღნიშნული, მაგრამ სულხან-საბასთან უნდა ყოფილიყო შეთანხმებული, რომლებსა ვახტანგ მეფე გაიზიარებდა. სრულიად გასაგები იყო ქართველი დიპლომატის მდგომარეობა, რომელმაც უკვე იცოდა რა აინტერესებდა საფრანგეთის მთავრობას საქართველოში, მაგრამ მას არ ჰქონდა საშუალება მოთათბირებოდა მეფეს და გადაწყვეტილება ისე მიეღო.

ჯერ გავეცნოთ ხელშეკრულების მუხლებს, რის შემდეგაც ნათელი გახდება, რატომ იკავებდა თავს სულხან-საბა საფრანგეთთან ამგვარი ხელშეკრულების დადებაზე.

1. ვახტანგ VI მისცემს შესაფერის სახლს საფრანგეთის კონსულს სამეფოს დედაქალაქ თბილისში;

2. მეფე თავის ხარჯით შეინახავს კონსულს და საფრანგეთის ყველა ქვეშევრდომს, რომლებიც ჩამოვლენ ან გაივლიან საქართველოში;

3. საქართველოს მეფე დაიცავს ფრანგების მიერ საფრანგეთიდან საქართველოში ჩამოტანილ ყველა საქონელს და იმასაც, რომელსაც ისინი ამ ქვეყანაში გატარებენ ირანში წასაღებად, ან პირიქით;

4. ის თავის ხარჯით ფრანგ ვაჭრებს წაადებინებდა ყველა საქონელს ირანიდან შავ ზღვამდე და შავი ზღვიდან ირანის საზღვრამდე;

5. მეფე მათ მისცემდა საჭირო საწყობებს, როგორც შავი ზღვის სანაპიროზე, სამეგრელოში, ასევე თავის სამფლობელოში;

6. მეფე ფრანგ ვაჭრებს მისცემდა საშუალებას ეწარმოებინათ ვაჭრობა აბრეშუმით, მატყლით, ცვლით და სხვა

საქონლით საქართველოს მეზობელ ჩერქეზებთან, მეფის ქვეშევრდომებთან და მეგრელებთან¹.

ვფიქრობ, სრულიად გასაგებია ქართველი დიპლომატის თავშეკავება დაედო ხელშეკრულება საფრანგეთთან. *ჩამოთვლილი მუხლები კაბალურია ვახტანგისა და მისი სამეფოსათვის. ხელშეკრულების არც ერთი მუხლი არ ითვალისწინებს საქართველოს ინტერესებს. ერთი სიტყვაც კი არ არის მასში ვახტანგ მეფის გათავისუფლების, მისი სამეფოს ირანის აგრესიისგან დაცვის, ფრანგების მიერ საქართველოს ტერიტორიაზე ან მისი გავლით წარმოებული ვაჭრობიდან რაიმე სარგებლის მიღების ან სხვა იმ საკითხების შესახებ*, რომლებიც ჩამოყალიბებული იყო ზემოთგანხილულ მემორანდუმში.

სულხან-საბამ რომ ნაკლები ან საერთოდ არავითარი მონაწილეობა მიიღო დასახელებული სახელშეკრულებო მუხლების შემუშავებაში, რომ ისინი თავსმოხვეული იყო და ამას დიპლომატი მკაცრად ან რბილად აპროტესტებდა, გამოჩნდა შემდეგი: „ის (სულხან-საბა – ე.მ.) მხოლოდ ევედრება ბატონ დე პონშარტრენს კეთილი ინებოს და მისწეროს ახლავე მეფის მხრიდან ამ პრინცს (ვახტანგს – ე.მ.) და აცნობოს მას, რომ მისი უდიდებულესობა განწყობილია შეუმსუბუქოს მას ყოველივე, რასაც იგი შესძლებს და რომ ამისთვის მან განკარგულება გასცა წაიყვანონ სულხან-საბა რომში, მისი უწმინდესობა პაპთან, რათა მასთან ერთად განიხილოს, რაც უფრო უკეთ შეეფერება (ვახტანგის საქმეს – ე.მ.), ვინაიდან მან აღნიშნა, რომ მის საქმეში საკითხი ეხებოდა სარწმუნოების გავრცელებას. ბატონი დე პონშარტრენის წერილი შეიძლება მიეცეს ფრანგ მისიონერს (რიშარს – ე.მ.) რომელიც დაუყოვნებლივ უნდა გაემგზავროს ირანში“.

¹ იქვე, გვ. 275-276.

სულხან-საბა, აგრეთვე ეკედრება მინისტრ პონშარტრენს, რომ რიშარმა, რომელსაც ვახტანგი და სულხან-საბა ენდობიან, აწარმოოს მოლაპარაკება ვახტანგთან და მისცეს ამის უფლებამოსილება, რომ პაპთან მოთათბორების შემდეგ, ლუი XIV-ის ბრძანების შესაბამისად დაუყოვნებლივ გაემგზავროს ირანში საქართველოს მეფესთან¹.

1714 წლის მაისში სულხან-საბა მეორედ მიიღო საფრანგეთის მეფემ. ამ შესვედრიდან, სამწუხაროდ, ცნობილია მხოლოდ ქართველი დიპლომატის მეფისადმი მისალმება და შესაფერისი ხოტბის შესხმა. მან აღნიშნა, რომ აქვს პატივი მის უდიდებულესობას გადასცეს პაპის ეპისტოლე, რომელიდანაც ჩანს, რომ მან ინება კეთილი თვალით გადახედოს ვახტანგ მეფეს².

სულხან-საბა რომში

1714 წლის 17 ივლისს კარდინალი დე ლა ტრემუაიი საფრანგეთის მეფე ლუი XIV-ს ატყობინებდა, რომ სულხან-საბა რომში ჩავიდა და პირველი ვისაც ის ეწვია, იყო წერილის ავტორი. პაპმა პროპაგანდა ფიდეს კონგრეგაციის პრეფექტს კარდინალ საკრიპინტის და კარდინალ ალბანის დაავალა ელჩის მიღება, დაბინავება და პატივისცემით მოპყრობა. 16 ივლისს სულხან-საბა პაპთან იყო აუდიენციაზე. მასთან ერთად იმყოფებოდა და თარჯიმნობდა ჟან რიშარი. რიშარი აწესრიგებდა იმ მოხსენებით ბარათებს, რომლებიც უნდა წარედგინა პაპისთვის. პაპი იმ ქაღალდებს განსახილველად გადასცემდა პროპაგანდა ფიდეს კონგრეგაციას ან პაპის მიერ დანიშნულ განსაკუთრებულ კონგრეგაციას. კარდინალ დე ლა ტრემუაის ვარაუდით, დასახელებული კონგ-

¹ იქვე, გვ. 276-277. შდრ. პაპაშვილი მ., საქართველოს საგარეო პოლიტიკური ურთიერთობანი, გვ. 53-53.

² იქვე, გვ. 279-280.

რეგაციები მალე განიხილაგდნენ საბუთებს და სულხან-საბას მალე მისცემდნენ სამშობლოში დაბრუნების საშუალებას, რაც თვიდან ააცილებდა ვატიკანს იმ ხარჯებს, რომლებიც უნდა გაეწიათ ქართველი ელჩის შესანახად¹.

აუდიენციის დროს პაპს აღუთქვამს სულხან-საბასთვის, რომ არ გაატანს არც ერთ იმ მისიონერს, რომლებსაც სურთ იყვნენ დამოუკიდებელი და არ ცნონ სხვა იურის-დუქცია. აღნიშნულია ისიც, რომ თავადი სულხან-საბა სადარბაზოდ დადის კარდინალებთან².

არის ერთი ანონიმური წერილი (1714 წ. ივნისი) რომელშიც გადმოცემულია სულხან-საბას საფრანგეთსა და რომში მოგზაურობის მიზნებსა და მათი განხორციელების გზების შესახებ. არ ჩანს ვინ არის წერილის ადრესატი.

როგორც აღნიშნულია წერილში, სულხან-საბამ საფრანგეთში მეფეს თხოვა ორი წყალობა: მეფე ვახტანგისათვის დახმარება და 12 მისიონერის გაგზავნა სამეგრელოსა და აფხაზეთში. ლუი XIV ელჩს დაპირდა, რომ ის თანახმა იყო მისი ორივე მოთხოვნა დაეკმაყოფილებინა, მაგრამ საჭიროდ მიაჩნდა ყოველივე ამის შესახებ მის უწმინდესობა პაპს აცნობოს. მეფე სიამოვნებით გააკეთებს ყველაფერს, რაზეც პაპი მიუთითებს.

პაპმა იმ ორ თხოვნაში, რომლებიც ქართველ ელჩს ჰქონდა, დაინახა ორი ერთმანეთისგან განსხვავებული, რამ: ჯერ ერთი, საქართველოს მეფე ვახტანგის განთავისუფლება მთლიანად დამოკიდებულია სეფიანებზე. საფრანგეთის მეფემ მათთან სავაჭრო ურთიერთობის მოგვარებით შეიძლება მოაგვაროს ვახტანგის საქმეც. ამ საქმის წარმატებით დასრულებაში გარკვეული მნიშვნელობა ექნება ირანის ელჩის ჩასვლას საფრანგეთში და მასთან მოლაპარაკებას. რაც

¹ საბუთები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, I, გვ. 314.

² იქვე, გვ. 316-317.

შეეხება 12 მისიონერის გაგზავნას და მათ რჩენას, მეფემ და პაპმა ჩათვალეს, რომ ამას არავითარი საერთო არ ჰქონდა არც ირანის ელჩთან და არც საქართველოს მეფის გათავისუფლებასთან: „1. იმიტომ, რომ სამეგრელოს არავითარი კავშირი არა აქვს ქართლთან, რომელსაც ჰყავს თავისი ცალკე მთავარი და რომელიც დამოკიდებულია სულთანზე. 2. სამეგრელოს პატრიარქს, რომელმაც ითხოვა ეს მისიონერები, თვითონ სურს მხარი დაუჭიროს მათ, დაკავშირებულია რა ამ მხარის მთავართან და დიდებულებთან; და, რომ ამრიგად საჭიროა განხილულ იქნას ეს საქმე, როგორც სრულიად განსაკუთრებული და განსხვავებული...“¹

წერილის ავტორი დე პონშარტრენს გაუფრთხილებია, რომ სასურველი იყო ირანის ელჩს არ სცოდნოდა სულხან-საბას საფრანგეთში ჩასვლის და საქართველოში კათოლიკური მისიის გაგზავნის შესახებ. „ეს ღირსეული მოხუცი დიდად დამწუხრდება, როცა შეიტყობს, რომ მას არამც თუ უგზავნიან მისიონერებს და როგორც ყოველიდან ჩანს მათ სრულიად არ გაგზავნიან, თუ მათი გაგზავნა აღმოჩნდა ელჩის ჩამოსვლაზე და მისი ელჩობის წარმატებაზე დამოკიდებული“.

ჟან რიშარი ზემოთმოხმობილ არგუმენტებს მისიონერების დასავლეთ საქართველოში გაგზავნასთან დაკავშირებით იმეორებს თავის ერთ-ერთ წერილში 1714 წლის 21 ოქტომბერს ნათქვამს: „თითქოს სრულიად არაა აუცილებელი ამისათვის დაველოდოთ ირანის ელჩის ჩამოსვლას, რაც ძლიერ გაურკვეველია, რადგან ამ საქმეს, როგორც მას იცნობს მისი უწმინდესობა და წმინდა კონგრეგაცია, არა აქვს არავიარი კავშირი საქართველოს მეფის გამოხსნასთან, რომელიც იმყოფება სეფიანებთან. რამდენადაც სამეგრელოს ყავს თავისი საკუთარი მთავარი, რომელიც დამოკიდებულია სულთანზე და, რამდენადაც პატრიარქს, რომელიც [ღებუ-

¹ იქვე, გვ. 304-305.

ლობს] ამ მისიონერებს და დაკავშირებულია ამ მხარის ყველა დიდებულთან, სურს თვითონ შეუწყოს მათ ხელი, აღუთქვას რა მათ მისცეს საცხოვრებელი ბინა, ასევე მნიშვნელოვანია, რათა სეფიანების ელჩმა და იმათ, ვინც მის ამაღლაშია, არაფერი არ იცოდნენ ამ ბერის (სულხან-საბა ორბელიანი - ე.მ.) საფრანგეთში ჩამოსვლის შესახებ. ასევე, მაშასადამე, სამეგრელოში მისიონერების მისიის შესახებ¹.

წერილის ავტორს მიზანშეწონილად მიაჩნია, რომ ისეთს არაფერს დაპირდნენ სულხან-საბას, რაც არ შესრულდება. ამ უკანასკნელს არ უნდა ჰქონებოდა საშუალება ყველგან მიეწერა, რომ მისმა უდიდებულესობამ მეფე ლუიმ მას აღუთქვა ყველაფერი, რაც სთხოვა². კიდევ ერთხელ ჩანს, საფრანგეთის და არა მხოლოდ მისი ხელისუფლება, რამდენად ითვალისწინებდა ირანისა და ოსმალეთის ინტერესებს და პრეტენზიებს და ფრთხილად ეკიდებოდა საქართველოსთან ურთიერთობის დამყარების საკითხს.

1714 წლის 11 ან 17³ აგვისტოს პაპმა სულხან-საბას გაუმართა გამოსამშვიდობელი აუდიენცია. პაპმა ელჩს მთავრ-

¹ იქვე, გვ. 357. მ. ქიქოძე ეკამათებოდა ვ. გაბაშვილს, რომელსაც მიაჩნდა, რომ ირანის „მოპამედ რეზა ხანის ელჩობამაც შეუშალა ხელი საბას დიპლომატიური მისიის წარმოებას საფრანგეთში“. გაბაშვილი ვ. ქართული დიპლომატიის ისტორიიდან, გვ. 74. მისი აზრით, დასახელებულ ელჩობას გადამწყვეტი მნიშვნელობა არ ჰქონდა ორ ქვეყანას შორის დიპლომატიური ურთიერთობის დამყარებაში. ქიქოძე მ., ვახტანგ VI-ის სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობა (პოლიტიკურ-ეკონომიკური და სოციალურ-კულტურული საქმიანობა), თბილისი, გვ. 28.

² იქვე, გვ. 305.

³ 11 აგვისტოა ჟან რიშარისათვის რომიდან გაგზავნილ წერილში (საბუთები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, გვ. 341), თვით საბა კი ამ მნიშვნელოვან მომენტს თავისი მოგზაურობიდან ათარიღებს 17 აგვისტოთი. სულხან-საბა ორბელიანი. თხზულებანი, I, თბილისი, 1958, გვ. 202. საბა საკმაოდ

თვა სხვადასხვა საჩუქრები და გამოსთქვა სურვილი, რომ იგი რომიდან გაემგზავროს ყოველმხრივ კმაყოფილი და შესაბამისი ბრძანებაც გასცა. „რაც გინდა მოხოვეო. მაღლი ვარდავიხადე, – წერს საბა, – ჩემი სათხოვარი ყველა უთხოვრად აღმისრულდა-მეთქი. მომეხვია, მაკოცა. ფეხს ვაკოცე. გზის საქმეები დაგვარივა. გამომისტუმრა. მიბძანა: ასე მალე არ გაგიშვებდიო, მაგრამ ვახტანგ მეფის უკითხავად წამოსულხარო, რომ დამეჭირე, იმას გულის დააკლდებო, და წადი მისი საქმე მოიჭირეო“¹

ზემოთ დამოწმებული 1714 წლის 17 აგვისტოს წერილიდან ვიგებთ, რომ სულხან-საბას, საქართველოში გამგზავრების წინ, რომში წერილის ავტორისთვის უთხოვია მიეწერა რიშარისათვის, რომ მან არაფერი დაიშუროს, რათა დაუყოვნებლივ გაემგზავროს ირანში და წინ წაიყვანოს მისთვის საინტერესო საქმეები, ასევე დაუყოვნებლივ გააგზავნონ მასთან მისიონერები, რათა თვითონ ჩაიყვანოს ისინი საქართველოში².

თავდაპირველი გეგმის მიხედვით სულხან-საბა პაპთან მოლაპარაკების შემდეგ საფრანგეთში უნდა დაბრუნებულიყო. მაგრამ გეგმა შეიცვალა რადგან პარიზში ირანის ელჩს ელოდნენ. გასაზიარებელია ვ. გაბაშვილის აზრი, რომ თუ არა შაჰის ელჩის ჩასვლა საფრანგეთში შეიძლებოდა სულხან-საბას ელჩობა ქართლის სამეფოსათვის რაიმე დადებითი შედეგით დასრულებულიყო

დაწერილებით გადმოგვცემს პაპთან ვიზიტის დეტალებს. ფეიქრობ, გასაზიარებელია საბას მიერ შემოთავაზებული 17 აგვისტო.

¹ იქვე, გვ. 203.

² იქვე, გვ. 341.

სულხან-საბას დაბრუნება სამშობლოში

13-20 სექტემბერს სულხან-საბა იმყოფებოდა ფლორენციაში, ორი კვირა გაატარა ლივერნოში და დატოვა იტალია, უკან მოიტოვა სიცილია, მალტა და 17 იანვარს კონსტანტინოპოლში ჩავიდა. აქ 17 თვე გაჩერდა. საბა არ გვამცნობს, რით იყო გამოწვეული მისი ამ ქალაქში დიდი ხნით გაჩერება. საბა წერს: დიდი წვალებითა და თავგადასავლების შემდეგ „მოვაწიეთ ჩვენს ქვეყანას. მოვედი აბოცს“.

სამშობლოში დაბრუნებულ საბას კიდევ უფრო მძიმე განსაცდელი ელოდა. ძმას კაცი გაეგზავნა და „ქართლში ჩასვლა დაეშალა“. ქართლში მეფედ ვახტანგისა და მისი ყველა მომხრის მოძულე იესე იჯდა. ბუნებრივია, მისთვის მიუღებელი იყო ვახტანგისათვის თავდადებული სულხან-საბა ორბელიანი. მიუხედავად იმისა, რომ ქართლის სამეფოში ტერორი მძვინვარებდა, იესემ ევროპამოვლილი დიპლომატი პატივით მიიღო.

საბამ საფრანგეთსა და იტალიაში ყოფნისას რამდენჯერმე განაცხადა, რომ მის ყოფნას ევროპაში ცუდი შედეგი ექნებოდა. განსაკუთრებით საშიში იყო მის მიერ კათოლიკობის აღიარა.

მისი შიში უსაფუძვლო არ იყო. 1716 წლის მაისში სულხან-საბა ორბელიანი სამშობლოში დაბრუნდა. მას თავის და ვახტანგის მოწინააღმდეგეებმა „ცოდვები“ არ აპატიეს.

იმაზე, რაც მას გადახდა, გაგვანჩნია ურთიერთსაპირისპირო ცნობები. ესენია მისიონერების ცნობები და თვით საბას მონათხრობი მისი მოგზაურობის აღწერის დასასრულს.

მისიონერების ცნობებით, საბას ქადაგება და კათოლიკობის გავრცელება დაუწყია და ბევრი მომხრეც გასჩენია. მაგრამ მის ამგვარ საქმიანობას საერო და სასულიერო დიდკაცობის მკაცრი რეაქცია მოჰყოლია. სომხებმა ქართველების მხარდაჭერით დაიწყეს კათოლიკებისა და პატრების

დეენა, რომლის მსგავსი მანამადე საქართველოში არ მომხდარა. პატრმა ანტონიო რომაელმა საქარველოდან რომში დაბრუნების შემდეგ განაცხადა: „1717 წ. სომხებმა ჩვენი სახელი გაძარცვეს და ერთიანად დაანგრიეს. თავიანთი ჩვეულების წინააღმდეგ, ქართველებიც შეუერთდნენ, თუმცა ისეთის სიბრაზით არ მოქმედებდნენ, როგორც სომხები, გარნა მაინცკი ცეცხლის გაღვიებას ხელი შეუწყეს“¹. პატრი ანჯელო პოპიელი თავრიზიდან რომში გაგზავნილ (1718 წ. 8 აპრილი) წერილში მოგვითხრობს როგორ დაარბიეს მისიონი თბილისში. „ახლა ჩვენი საბრალო პატრები დარჩნენ უმონასტროდ და უეკლესიოდ, დგანან ერთ პატარა სახლში. მანდეთ და რომში ნამყოფ ბატონ საბაზე განრისხებულ ქართველებს, თუმცა ასეთი მკრეხელობა და უღმრთო დევნულობა არ ჩაუდენიათ, მაგრამ კი წააქეზეს სომხები და ჩაადენინეს ასეთი უღმერთობა... ასეთი უწყალობის ქმნა არ შეეძლოთ (სომხებს – ე.მ.), ქართველებს რომ ნება არ მიეცათ“².

ევროპიდან სამშობლოში ახალდაბრუნებულ დასნეულებულ და ვალებში ჩავარდნილი სულხან-საბას კეთილი შესვედრა არ მოუწევს³. საბა არაფერს ამბობს აღშფოთებული თბილისელების მიერ კათოლიკეთა მისიონის და ეკლესიის აკლებაზე. ის მხოლოდ თავს დატეხილ უბედურებასა და ვალების შესახებ გადმოგვცემს: „ივლისის თვე იყო. ქართველი ეპისკოპოსნი და სამღვდელონი რომს წასვლისათვის გამიმტერდენ და ასე შეკრეს ყოველი: ჩემი ნათე-

¹ თამარაშვილი მ., პასუხად სომხის მწერლებს, რომელნიც უარპყოფენ ქართველ კათოლიკობას (ისტორიული გამოკვლევა), თბილისი, 2008, გვ. 67.

² თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 334-336; მისივე, პასუხად სომხის მწერლებს, 68-69.

³ ბარამიძე ალ., სულხან-საბა ორბელიანი, თბილისი, 1959, გვ. 103-109.

სავი და მოყვარე და მეფე-დარბაისელნი, ვერავინ შემომეწია, ვალის მიცემაც გამიჭირდა“¹. სულხან-საბას, როგორც თვითონ განმარტავს, ქართველმა იერარქებმა და სამღვდელოებამ რომში პაპთან წასვლა და შეხვედრა არ აპატიეს. დიპლომატის სიტყვებიდან ჩანს, რომ მისმა მოწინააღმდეგეებმა არ იცოდნენ მის მიერ კათოლიკობის აღიარების შესახებ, თორემ მისადმი მოპყრობა შეიძლებოდა უფრო მკაცრი ყოფილიყო.

სულხან-საბას მონათხრობს თუ მივეყვებით სამშობლოში დაბრუნებული დიპლომატისათვის პირველ ხანებში განსაკუთრებით საწუხარი იყო ის ვალები, რომლებიც მას ვეროპიდან საქართველოში მობრუნების შემდეგ დაედო. დანაღვლიანებულ სულხან-საბას ვალების გასტუმრებაში დახმარება გაუწია მხოლოდ ერთმა დავრდომილმა თბილისელმა „ნათლი დელამ“².

„მერმე სამღვდელთ შფოთი აღძრეს ჩემზედ. კრება და ბოროტის ქნა მთინდომეს. მაგრამ მეფე (იასე – ემ.) ვერ აიყოლიეს. სამი თვე კიდევ იბატონა და მერმე ბაქარ დასჯდა მეფედ³. ვისთვისაც ესოდენ ჭირი მენახა და

¹ სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი, I, გვ. 245.

² იქვე.

³ ვახტანგ VI 1716 წელს ფარაბადში გამაჰმადიანდა და ჰუსეინ ყული-ხანის სახელით მოინათლა. როგორც ვახუშტი ბატონიშვილი წერდა, „ხოლო ვინაითგან ვერღარა აღასრულა იესემ დავედრული ყენისა, მაშინ მოიყვანა ყენმან ვახტანგ, მისცა ქართლი და სპასალარობა ერანისა და მიაქციეს რჯულსა მათსა... და მოსცეს განმგეობა ქართლისა ბაქარს, ძესა მისსა“. ვახუშტი ბატონიშვილი // ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 495. შემდეგ როდესაც ვახუშტი ვადმოგვემს ბაქარის ქართლში გამეფებაზე, ისევ უბრუნდება ვახტანგის გამაჰმადიანებას და წერს: „არამედ ვინაითგან ჰგონებდა მეფე ვახტანგ წარსლვასა ხორასანს, ამისთვის ჰკადრა ყენსა, რათა მისცეს მეფობა ქართლისა ძესა თვსსა ბაქარს. უსმინა და მოსცა და მიაქციეს რჯულსა მათსა, მხოლოდ სიტყვითა და არა

ვისაც მეფობას ვსცდილობდი, თხუთმეტის წლისა იყო. მოატყუეს. *მცხეთას, ჩემი სიყვარული და სამსახური სულ დაავიწყეს*. კრება მიყვეს და წმიდის *პაპის გინება მომიდგეს*. მე მართლმადიდებლობა (კათოლიკობა – ე.მ.) ვერ უარყვავ. და მრავალი ავი მოინდომეს, მაგრამ ღმერთიან ყოვლისაგან დაგვიხსნა. მეფემაც პატივი მოგვაპყრა და მათი ვერაგობაც გაცუდდა. ვახტანგ მეფეს სმენოდა, დიდად სწყენოდა და ყოველნი დაეტუქსა“¹.

სულხან-საბას მონათხრობიდან რამდენიმე გარემოება ზე უნდა გამახვლდეს ყურადღება. 1. საბას აუმხედრდნენ ქართველი ეპისკოპოსნი და სამღვდელონი, რომლებსაც მხარი დაუჭირეს მისმა ნათესავებმა, მოყვრებმა, მეფემ, დიდებულებმა, ზოგადად, მას ყველამ ზურგი შეაქცია. უკმაყოფილების მთავარი მიზეზი იყო მისი მიერ კათოლიკობის აღიარება და რომში ყოფნა და არა ის, რომ მან საფრანგეთში პოლიტიკურ-ეკონომიკურ საკითხებზე მოლაპარაკებები აწარმოა, ე.ი. მას ედავებოდნენ არა პოლიტიკური ორიენტაციის, არამედ პროზელიტობის გამო. გასაზიარებელია გ. ლეონიძის აზრი, რომ სულხან-საბას საწინააღმდეგო აქციის „*ორგანიზატორი და შთამბგონებელი იმ ინკვიზიციისა*, რომელიც საბას გაუმართეს ევროპიდან დაბრუნების შემდეგ“, იყო კათალიკის დომენტი სვიმონ-იასეს ბლოკთან ერთად. „შესაძლოა ეს ბრძოლა სვიმონისა და იასეს ძალდატანებითაც იყოს მომხდარი, მაგრამ ერთი უეჭველია, მას ეკლესიის მეთაურის ხელი აწარმოებდაო“ – წერდა გ. ლეონიძე².

საქმითაცა“. ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 496. ქართლს ბაქარი განაგებდა 1719 წლამდე, ვახტანგის ქართლში დაბრუნებამდე.

¹ *სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი, I, გამოსაცემად მოამზადეს ს. ყუბანეიშვილმა და რ. ბარამიძემ, თბილისი, 1959, გვ. 245.*

² *ლეონიძე გ., სულხან-საბა ორბელიანი. თბილისი, 2004, 111.*

2. განსაკუთრებით საყურადღებოდ მიმაჩნია სულხან-საბას ნათქვამი თავის „ნათლიდედაზე“, რომელიც მის მიხედვით *კათოლიკე მართლმადიდებელი* იყო. საქართველო-რომის ურთიერთობის ისტორიის გათვალისწინებით სრულიად მართებულად მიმაჩნია ღ. აბაშიძის მოსაზრება: „საბას სიტყვებისა და ქმედებების გაგება მხოლოდ კონფესიონალიზმის გამორიცხვით შეიძლება. დიახ, არც საბა და არც ანტონი არსად არ გადასულან. მათთვის აღმოსავლეთი და დასავლეთი ერთ ეკლესიად რჩებოდა“¹. ღ. აბაშიძის ეს მოსაზრება შეიძლება გავავრცელოთ იმ ყველა „გაკათოლიკებულ“ მართლმადიდებელ ქართველებზე, რომელთა შესახებ ცნობები დაგვიტოვებს მისიონერებმა. შუა საუკუნეების ქართველი ქრისტიანებისათვის ქრისტიანული ეკლესია ყოველთვის ერთიანი იყო. სულხან-საბას მიერ თავისი ნათლიდედის მოსხენიება კათოლიკე მართლმადიდებლად სწორედ მის მიერ ამ ორი აღმსარებლობის ერთიანობაში აღქმის მაჩვენებელი უნდა იყოს. ქართველი მართლმადიდებლისათვის გაუგებარი იყო ქრისტიანობიდან (მართლმადიდებლობიდან) ქრისტიანობაში (კათოლიკობა) გადასვლა. ასევე მიუღებელი იყო კათოლიკური ეკლესიის წარმომადგენლების მიერ ქრისტიანული დოგმების კორექტირება, რაც ქართველ მართლმადიდებლებში უარყოფით რეაქციას იწვევდა. აღნიშნულის საილუსტრაციოდ მრავალი მაგალითია მოყვანილი წინამდებარე ნაშრომშიც. მაგრამ განსაკუთრებით საყურადღებოდ მიმაჩნია ფერარა-ფლორენციის საეკლესიო კრების მსვლელობის დროს ქართველი დელეგატის მიერ პაპისათვის განცხადებული: „ჩვენც... ქრისტიანები ვართ. ჩვენი ეკლესია მოსაწონია და ჩვენს დოგმებს ვემორჩილებით. ჩვენი ეკლესია ძალიან მტკიცედ იცავს თითოეულ მცნებას

¹ აბაშიძე ღ., *კათოლიკე და მართლმადიდებელი. პასუხი ზურაბ კიკნაძეს და მერაბ ლაღანიძეს. დიალოგი. აღმოსავლურ დასავლური ქრისტიანული უურნალი*, №2(3), თბილისი, 2005, 15.

ჩვენი უფლის იესო ქრისტესი, ასევე წმინდა მოციქულთა ტრადიციებსა და სინოდისა და თქვენში წარმოშობილ იმავე ეკლესიის სახელგანთქმული მასწავლებლების სწავლას მაშინვე გადმოვიღებთ ხოლმე [ჩვენ ენაზე]. ამისგან არასოდეს არ გადაგვიხვევია, არაფერი არ დაგვიმატებია, არაფერი მალულად არ წავგიღია, [წარმოსადგენი] მინიმუმაც კი...“ ამის შემდეგ საქართველოს წარმომადგენელი აკრიტიკებს რომის ეკლესიას, რომელმაც მრავალი რამ სიახლეები შეიტანა ქრისტიანულ რელიგიაში. ამან გამოიწვია ორი ეკლესიის ერთმანეთისგან დაშორება.

ნიშანდობლივია, აგრეთვე, თეიმურაზ I-ის მიერ ესპანეთის მეფისა და რომის პაპისათვის გაგზავნილ წერილების ერთი ფრაზა: **„ჩვენ ყოველნი (მართლმადიდებლები და კათოლიკენი) ძმანი ვართ და ერთი არს ღმერთი ჩუენი“**⁴. ქართველი მეფე ადრესატებს აგრძნობინებს, რომ ქრისტიანები ყველანი ერთნი ვართ და სარწმუნოების საკითხი ჩვენს ურთიერთობაში განსჯის საგანი არ უნდა იყოსო.

3. უნდა ითქვას, აგრეთვე, სულხან-საბას ერთ ფრაზაზე „მოგზაურობიდან“. სულხან-საბა ამბობს: **„კრება მიყვეს და წმიდის პაპის გინება მომიდევს“**–ო. სიტყვას – „მომიდევს“ სხვადასხვა გვარად იგებენ: თითქოს სულხან-საბა ამბობს, რომ **„მას პაპის შეურაცხყოფა დასწამეს“** და ამის გამო მცხეთაში საეკლესიო კრებაზე გააკიცხეს². კონტექსტიდან გამომდინარე, ვფიქრობ, „მომიდევს“ – „მომთხოვეს“

¹ ტაბაღუა ი., საქართველო ვეროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, II, თბილისი, 1986, გვ. 160.

² იხ. პაპაშვილი მ., კიდევ ერთხელ, თუ რატომ მიიღო სულხან-საბა ორბელიანმა კათოლიკობა, გვ. 35; მისივე, ეკლესიათა უნიის საკითხი საქართველოში XVIII საუკუნეში // საისტორიო ვერტიკალები, დამატება, თბილისი, 2009, №18, გვ. 119; კიკნაძე ზ., კვლავ დაბრუნების თუ გადასვლის თაობაზე. პასუხი მერაბ ლაღანიძეს, გვ. 18.

უნდა ნიშნავდეს, ე.ი. საბა ამბობს, რომ მას რომის პაპის გალანძღვა მოთხოვეს, რაც მისი გაგებით, ქრისტიანი ქართველისაგან ასეთი მოქმედება არაეთიკური იქნებოდა, მით უმეტეს დიპლომატს არ ეკადრებოდა¹. მცხეთაში მომხდარი კონფლიქტი იყო „კონფლიქტი პიროვნებისა თემთან, – პიროვნებისა რომლისთვისაც მიუღებელია კონფესიონალური განყოფა და თემისა, რომელმაც კონფესიონალიზმი აბსოლუტურ და გაქვავებულ კატეგორიად აქცია“².

ავის მდომებმა მაინც შეძლეს ვახტანგის აყოლიება. „ქილილა და დამანას“ ანდერძში საბა ამბობს, რომ ვახტანგი საბას და მისი ძმების წინააღმდეგ განაწყევს. გადმოცემულია ევროპიდან სამშობლოში დაბრუნებული სულხან-საბას სულიერი განცდა ბოროტი კაცების მოქმედების შედეგად მეფესთან მისი წამხდარი ურთიერთობის შესახებ.

ქირმანში ტყვეობაში მყოფმა ვახტანგმა სპარსულიდან ქართულად თარგმნა „ქილილა და დამანა“, რომლის გაშალაშინება სთხოვა სულხან-საბას მაშინ, როდესაც მათ შორის აღარ არსებობდა სასურველი ურთიერთობა: „აწ მოიგონე შენ ჩემი პირველი სიყვარულია, ეს საქმე კარგა მისაქმე, თვალთ ნუ მოგივა რულია“. ვახტანგის შაირის სახით შენათვალს სულხან-საბა ასეთ კომენტარს ურთავს: „*ეს სულხან-საბა ორბელიანი გიორგი მეფის დედის ძმისწული იყო, და მისგანვე შვილურად გაზრდილი და გასწავლებული, და ვახტანგ მეფისა ბიძად და გამზრდელად წოდებული და დიდად საყვარელი. ამ სოფელის სიმუხთლემ ერთმანეთს მოაშორა და ჩხუბიანმა კაცებმა მათ შუა დიდი განხეთქილება ჩამოავდო, მეფე მას და მის ძმათზე უბრალოდ მწყრომელი შექმნეს. და მერმე ეს ბძანება მოუვიდა (ქილილა*

¹ „მომიდევს“ „მომთხოვედ“ აქვს გაგებული აგრეთვე ნ. პაპუაშვილს. იხ. მისი მართლმადიდებლები და კათოლიკეები <http://church.ge/index.php?showtopic=8289>

² აბაშიძე ლ., კათოლიკე და მართლმადიდებელი, გვ. 16.

და დამანას გამართვა სთხოვა – ე.მ.), უარი აღარ იქნებოდა, თვარამ მონაზუნისავან ამისთანა ამბავი უწესოა და ურიკო“¹.

სულხან-საბა თავს ადარებს იმ ვარდს, რომელსაც მზე არ აკლებდა თავის სხივებს, ცვარსა და წყალს. „მისგანვე განკურნებულნი კაცნი აღუშურდნენ ვარდსა მას და აღაკვამლეს პაერი ძნელად და შერთეს ღრუბელთა და განფინეს ნისლი ცათა შინა, რათა ვერღარა იხილოს მზემან მან ვარდი იგი. და მოაკლდა ნათელი მზისა და დაწნს ყვავილინი ვარდისანი და განქარდეს სუნელება მისნი“²

საბა-სულხანს „აუმტერდნენ მისგან გამოზრდილნი კაცნი და სხვანიცა და პოეს ჯადვეი ვინმე და აღმოუწოდეს ქარსა ჩრდილოსასა. აღაქოთეს ზღვა იგი დეღვითა და დადომან გაიტაცა დეღვინი ხმელად და დარჩა მუნ“³.

საბამ მეფესთან თავისი ურთიერთობა ალეგორიულად ასახა სამ იგავ-არაკში (“მზე და ვარდი“, “ზღვა და დეღვინი“ და “მეფე და მეძებარი“). საბოლოოდ მეფისა და საბას შერიგება მოხდა, მაგრამ სამღვდელოება მას სიკვდილის შემეგაც არ პატიობდა „სამოთხის კარში“ კათოლიკობის მართლმადიდებლობაზე მადლა დაყენებას. ამიტომაც იყო, რომ მისმა ძმამ ნიკოლოზმა, საბას ეს თხზულება გაწმინდა მართლმადიდებლობისათვის მიუღებელი აზრებისაგან, მაგრამ ძმებმა დედანი (მეორე ნუსხა) გადაარჩინეს, რომლის არსებობა მაინც ცნობილი გახდა.

მეორე ნუსხის მიხედვით მსჯელობდა ანტონ I კათალიკოსი სულხან-საბას რელიგიურ რწმენაზე და ამიტომაც უწოდა მის „სამოთხის კარს“ „ჯოჯოხეთის ბჭე“. გ. ლეონიძემ ანტონ კათალიკოსის მიერ სულხან-საბასგან მართლმა-

¹ ანდერძი სულხან-საბა ორბელიანისა, დიდად შეჭირვებულ-შეღონებულისა // ქართული მწერლობა, ტ. VII, თბილისი, 1989, გვ. 291-292.

² იქვე, 292..

³ იქვე, 293.

დიდებლობის უარყოფა და კათოლიკობის მიღების, როგორც ფაქტის კრიტიკული შეფასება იმის საბუთად ჩათვალა, რომ სულხან-საბა კათოლიკედ გარდაიცვალა. მაგრამ კათალიკოსის ლექსად გამონათქვამში, ვფიქრობ, საბას მიერ კათოლიკობის მიღების ფაქტია აღნიშნული და არაფრიდან ჩანს, რომ იგი ამ რწმენის ერთგულად დარჩენილად მიაჩნია: „საბას არ ვაქებ, ამდ ვითარმედ ესე // ეკლესიასა წმიდასა მტერგანუღვა, // წინააღმდეგომ-მბრძოლ ექმნა ჭეშმარიტებას; // „სამოთხის კარი“, გარნა ჯოჯოხეთის ბჭე // აღწერა სულთა წარწყმედად, თუთცა წარწყმდა“. სამაგიეროდ, ანტონ კათალიკოსი მაღალ შეფასებას აძლევდა სულხან-საბას საერო შემოქმედებას: „მაგრა შაირნი მისნი საქებელობენ: // შაირთა ვაქებ, სადაც არა ლათინთა // განხეთქილება ან შეჭრია წვალება; // უცხო არს იგი საქებელ პიტიკა, // რაცა სოფლითთ გამოთქუა სულხან-საბა“¹.

სულხან-საბა ვახტანგ VI-სთან ერთად რუსეთში გადასახლდა. მ. თამარაშვილი, სულხან-საბას რუსეთში ცხოვრების და სიცოცხლის ბოლო პერიოდის შესახებ გავრცელებული (პლატონ იოსელიანის, ალექსანდრე ცაგარელის) აზრის საწინააღმდეგოდ, რაიმე საბუთის დამოწმების გარეშე აღნიშნავდა: „სრულიად უსაფუძვლოდ მიგვაჩნია საბა ორბელიანის შესახებ ის აზრი, ვითომ მას რუსეთში კათოლიკობა უარ ეყოს. საბამ თითქმის 40 წელიწადი აღიარა კათოლიკობა და მისთვის ბევრი შეწუხებაც დაითმინა; ეგრეთვე თავისი მეცადინეობით ბევრი გააკათოლიკა და რომთან უკანასკნელ დრომდე ერთგული განწყობილება იქონია. სრულებით არ არის შესაწყნარებელი, რომ თავისი ცხოვრების უკანასკნელ წელს, ვახტანგთან წასულს რუსეთში, უარეყოს ეს სარწმუნო“.

¹ ანტონ ბაგრატიონი, წყობილსიტყვაობა. გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, კომენტარები და ლექსიკონი დაურთო ივ. ლოლაშვილმა, თბილისი, 1980, გვ. 282, სტრ. 805-806.

ნობა, როდესაც მისი სიკვდილის შემდგომ, თვით ვახტანგმა მტკიცედ დაიცვა კათოლიკობა¹.

საბას მიერ კათოლიკობის მიღების ფაქტთან დაკავშირებით გ. ლეონიძე, რა თქმა უნდა, სავსებით სწორად ფიქრობდა, რომ იგი გაპირობებული იყო პოლიტიკური მოტივებით, მაგრამ მკვლევარი შემდეგში ამ მოსაზრებასთან წინააღმდეგობაში მოდის. თუ კი საბას მიერ კათოლიკობის მიღება მხოლოდ პოლიტიკური ინტერესებით იყო ნაკარნახევი, რუსეთში გადახვეწილ მეფესა და მის ერთგულ მსახურს – სულხან-საბას რაღად სჭირდებოდა ან რა სარგებელს მოუტანდა პოლიტიკური მოტივით მიღებული კათოლიკობა. მაშასადამე, იგი, ამგვარი ლოგიკიდან გამომდინარე, ადვილად შეეღწეოდა კათოლიკურ ქვეყნებთან საურთიერთობო რელიგიას და სიცოცხლის ბოლოს დაუბრუნდებოდა მამა-პაპათა რწმენას, რასაც კატეგორიულად უარყოფს გ. ლეონიძე².

პეტერბურგს მიმავალი ვახტანგ მეფის ამაღლაში მყოფი სულხან-საბა მოსკოვში ავად გახდა და უკანასკნელი დღეები არჩილ II-ის სასახლეში, სოფ. ვსესვიტსკოეში, გაატარა. საბა იქვე გარდაიცვალა და არჩილის ასულმა დარეჯანმა თავის კარის ეკლესიაში დაკრძალა. „საბა მიიცვალა ქრისტეს აქეთ, ჩრკე (1725) იანვარსა, კს (26), მწუხრს დიდს მოსკოვს, სესენწკას, ბატონის არჩილის სასახლეში და იმავე საყდარს დაემარხა ბრძანებითა და მრავლის ხარჯით და თანაწყოლითა და დიდის პატივითა ბატონიშვილის დარეჯანისათა“³

¹ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 341.

² ლეონიძე გ., ძიებანი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან (XVII-XVIII სს.), თბილისი, 1949, გვ. 84

³ სოფელი „სესენწკა“ პეტრე I-მა არჩილ II-ს საუფლისწულოდ უბოძა. იქვე, 104.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, საფუძვლიანია კ. კეკელიძის ვარაუდი, რომლის მიხედვითაც, რადგან 1725 წ. 26 იანვარს სოფელ ვსესვიტსკოეში გარდაცვლილი სულხან-საბა არჩილ მეფის კარის ეკლესიაში დაკრძალეს, „საფიქრებელია, რომ ის კვლავ დაუბრუნდა მართლმადიდებლობას, წინააღმდეგ შემთხვევაში მართლმადიდებელთა ეკლესიის გალაგანში ის ვერ დაიმარხებოდა“¹.

¹ კეკელიძე კ., ქართული ლიტერატურის ისტორია, II, თბილისი, 1958, 453.

კათალიკოს ღომენტი IV-ის პორტრეტისათვის

XVIII საუკუნის პირველი ნახევრის საქართველოს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საეკლესიო, პოლიტიკური და კულტურის მოღვაწე იყო ვახტანგ VI-ის უმცროსი ძმა, აღმოსავლეთ საქართველოს კათალიკოსი ღომენტი (დამიანე) IV (1705-1741).

კათალიკოსი ღომენტის პოლიტიკურ მოღვაწეობაში მკაფიოდ გამოჩნდა XVII ს. ბოლო მეოთხედის და XVIII ს. პირველი ნახევრის საქართველოს უადრესად რთული საშინაო და საგარეო პოლიტიკური მდგომარეობა. როდესაც ქვეყნის მესვეურები გამუდმებით მოკავშირის და „მშველელის“ ძიებაში იყვნენ, მაგრამ ამაოდ.

კათალიკოსი ღომენტი ახალგაზრდობიდან ცდილობდა როგორმე შეუმსუბუქებინა ეკლესიისა და სამწყმოს მდგომარეობა. ის გამუდმებით მოგზაურობდა. თავისი აქტიური ცხოვრების წესით მრავალი ოპონენტი და მტერიც გაიჩინა, როგორც სამშობლოში ისე მის ფარგლებს გარეთ. მის შესახებ ვრცელდებოდა ანეკდოტური ამბები. ვცადოთ, ნაწილობრივ მაინც აღვადგინოთ ამ საინტერესო მოღვაწის სინამდვილესთან მიახლოებული სახე.

ბატონიშვილი დამიანე დაიბადა 1676/1677 წელს. მან თავისი დროისათვის კარგი განათლება მიიღო, რაც აისახა მის მრავალმხრივ მოღვაწეობაში. უცხო ენების ცოდნა აძლევდა საშუალებას ემოგზაურა და ეცხოვრა სხვადასხვა ქვეყნებში. მოიარა იერუსალიმი, კონსტანტინოპოლი, ვლახეთი, რუსეთი, ირანი, ოსმალეთი, ბოლოს, თითქმის 9 წელიწადი მოუხდა ცხოვრება ბერძნულ გარემოში.

სრულიად ახალგაზრდა დამიანემ მნიშვნელოვანი მიზნით იმოგზაურა იერუსალიმსა და ვლახეთში. შეისწავლა საქართველოს განათლებისა და კულტურული განვითარებისათვის აუცილებელი წიგნის ბეჭდვა. სავარაუდოა, მან ამ დროს გაიცნო ვლახეთის ეკლესიისა და კულტურის ერთ-

ერთი უდიდესი მოღვაწე ანთიმ ივერიელი და პირველი ქართული სტამბის მოამაგე მიხაილ იშტვანოვიჩი. დომენტის ყოფნა იერუსალიმში აისახა ერთ-ერთ ქართულ ხელნაწერში¹. დომენტი იერუსალიმის წმინდა ჯვრის მონასტერში ცხოვრობდა, მაგრამ რამდენ ხანს, ცნობილი არ არის. დომენტიმ ამ დროს განახორციელა ის, რაც ვერ შესძლო კათალიკოს-პატრიარქმა დომენტი III-მ, რომელსაც მონასტრის დასახმარებლად დიდძალი თანხის წაღება ჰქონდა განზრახული 1675 წლამდე ახლო პერიოდში, მაგრამ ვერ შეძლო. გიორგი XI-მ მოვალეებისაგან „დატყვევებული“ წმინდა ჯვრის მონასტრის დასახსნელი ფული დამიანეს გაატანა².

იერუსალიმში ყოფნისას სუსტი ჯანმრთელობის დამიანე ავად გახდა. იგი ჯვრის მონასტრის „მამებმა მიიღეს, ვითარც ღვთის ანგელოზი. როცა ავად გახდა უპატრონეს“. ამას წერდა იერუსალიმის ცნობილი პატრიარქი დოსითეოს II ნოტარა (1669-1707)³.

პატრიარქმა დოსითეოსმა დომენტი იეროდიაკონად აკურთხა 1689 წელს. ამ მოგზაურობის დროს, როგორც პ. კარბელაშვილი გადმოგვცემს, დომენტის წიგნის ბეჭდვის საქმე შეუსწავლია. არჩილ II-მ ის წაიყვანა მოსკოვში და მასთან იყო წიგნის გამოცემისათვის სამზადისის მთელი დროის განმავლობაში. როგორც პ. კარბელაშვილი წერდა, „ეჭვი არ გვაქვს, რომ დომენტი სამშობლოში მოსვლის უმალ (1704 წ.) შეუჩნდა თავის ძმას ვახტანგ VI და გაახსენებინა სტამბა.

¹ მარი ნ., *იერუსალიმის ბერძნული საპატრიარქო წიგნსაცავის ქართული ხელნაწერების მოკლე აღწერილობა. დასაბუჟდად მოამზადა ე. მეტრეველმა, თბილისი, 1955, გვ. 10-11.*

² ხახანაშვილი ა., *ქართული სიტყვიერების ისტორია, I, ტფილისი, გვ. 45.*

³ მამისთვალისშვილი ე., *საქართველო-იერუსალიმის ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI-XVII სს.), გვ. 223.*

რომ დომენტიმ გაიცნო ანთიმოზ მღვდელ-მთავარი იერუსალიმში ყოფნის დროს, არც ეს მიგვაჩნია საეჭვოდ. იმ დროს ქართველთათვის შეუძლებელი იყო უნგრო-ვლახიაში სიარული სტამბის საქმეზე. რომ დომენტიმ და ანთიმოზმა მოილაპარაკეს და დაიწყეს თადარიგი საქართველოში სტამბის გახსნისათვის იერუსალიმშივე, და გამობრუნებულთ იერუსალიმიდან ერთად უნდა ემგზავრათ კონსტანტინოპოლამდე – ჩვენ ჭეშმარიტად მიგვაჩნია“¹.

სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ, როგორც აღინიშნა, დომენტი თავის ბიძა არჩილ II-ს რუსეთში გაჰყვა სასწავლებლად, სადაც საფუძვლიანი სასულიერო განათლება მიიღო. რადგან მას სასტამბო საქმის გარკვეული ცოდნა გააჩნდა, აქტიურად მონაწილეობდა პირველი ქართული სტამბის მოწყობაში მოსკოვში. ის 1705 წელს დაბრუნდა თბილისში და იმავე წელს საეკლესიო კრებამ კათალიკოს პატრიარქად აირჩია. ამის შემდეგ იგი ცნობილია კათალიკოს დომენტი IV-ის სახელით.

მოდწეულია მრავალი უცხოური წერილობითი ცნობა, რომლებიც კათალიკოს დომენტის ახასიათებენ უარყოფით პიროვნებად. ასეთი სიმრავლის უარყოფითი უცხოური ცნობები არ არსებობს არც ერთი ქართველი საეკლესიო ან პოლიტიკური მოღვაწის შესახებ. ამ ცნობების მიმართ ინტერესი გამოიჩინეს ირანში მოღვაწე ფრანგმა მისიონერებმა. მათი წერილებით ისარგებლეს და, თავის მხრივ, გააფრცვლეს შემდეგი დროის სხვა მისიონერებმა.

¹ *კარბელაშვილი პ., იერარქია საქართველოს ეკლესიისა, კათალიკოსნი და მღვდელმთავარნი, ტფილისი, 1900, გვ. 131-132; ბერიძე ვ., XVI-XVII საუკუნეების ქართული საეკლესიო ხუროთმოძღვრება, თბილისი, 1994, გვ. 190.*

დომენტი IV-მ, თანამედროვე ფრანგული წყაროების მიხედვით, პრეტენზია განაცხადა ქართლის ტახტზე¹. ამის შესახებ იეზუიტი მამა დ'ისუდენი 1714 წლის 8 ივნისს საფრანგეთის მეფე ლუი XIV-ს სწერდა სპარეთიდან. ირანისა და საქართველოს მდგომარეობის მიმოხილვასთან ერთად, დ'ისუდენი წერდა, რომ მეფე ვახტანგის 50 წლის ძმამ², რომელიც მართლმადიდებელი პატრიარქია, მისწერა ირანის შაჰს და სთხოვა დანიშნოს საქართველოს მმართველად, მიათხოვონ მას ცოლად კახეთის მთავრის ქალიშვილი, სამაგიეროდ, გამაჰმადიანდებო. ამასთან ერთად ის მზად იყო შაჰისთვის გაეგზავნა მონათა დიდი რაოდენობა, გადაეხადა ხარკი, გაეგზავნა ვახტანგის ოჯახი და სამეფოს თავადები და დიდებულები³.

სხვა ცნობით დომენტის ადრეც (1707 წ.) ჰქონდა მცდელობა შაჰის მხარდაჭერით დაეკავებინა ქართლის ტახტი. ის გაემგზავრა ირანს მაჰმადიანობის მისაღებად, მაგრამ ირანში კარმელიტმა ბერებმა აზრი შეაცვლევინეს და კათოლიკურ

¹ დონდუა ვ., ვახტანგ VI-ის დროინდელი საქართველოს პოლიტიკური ისტორიიდან. 1712-1745 // საისტორიო ძიებანი, I, თბილისი, 1967, 33-37; დონდუა ვ., დავით გურამიშვილი და საქართველოს ისტორია // საისტორიო ძიებანი, III, თბილისი, 1985, გვ. 93; ტაბაღუა ი., საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა (XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედი), გვ. 187, 303.

² კათალიკოსი დომენტი 1714 წელს უნდა ყოფილიყო 38-39 წლის.

³ საბუთები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან (1707 წლის მარტი – 1714 წლის დეკემბერი), ნაწილი I / შესავალი, თარგმანი და კომენტარები დაურთო ილია ტაბაღუამ, თბილისი, 1975, გვ. 299; ვრცლად: ტაბაღუა ი., საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა (XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედი), გვ. 303-305; ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 495.

ეკლესიასთან შესაერთებლად განაწყვეს. მან პაპს წერილი მისწერა და განზრახვა გაუზიარა¹.

დასაზუსტებელია ის გადმოცემა, რომლის მიხედვითაც დომენტის მართლმადიდებელი ქრისტიანისათვის, მითუმეტეს კათალიკო-პატრიარქისათვის შეუფერებელი განზრახვა რომ გამოამქლავნა, გამაჰმადიანება და ცოლის შერთვა რომ მოიწადინა, მაგრამ სისრულეში არ მოიყვანა. ერთი ცნობის მიხედვით, მას ამ განზრახვაზე ხელი ააღებინეს კარმელიტმა მისიონერებმა. სხვა ცნობით, დომენტი მისმა მამამ ლევანმა, რომელიც იმ დროს ისპაანის მსაჯულთუხუცესი იყო, თავისი კათალიკოსი შვილი, შეუფერებელი საქციელისათვის ფეხის-გულეებზე ჯოხის ცემით დაასჯევინა².

ფრანგი დ'ისუდენი კი გვამცნობს, რომ შაჰსა და დომენტის შორის გარიგება მოხდა. შაჰი დაპირდა, რომ თხოვნას შეუსრულებდა და ქართლის სამეფოსს მას ჩააბარებდა. როდესაც დომენტი საქართველოში დაბრუნდა დიდებულებმა შეიპყრეს და ოსეთში დაამწყვდიეს, საიდანაც შაჰი ვერ შესძლებდა მის გამოყვანას. ქართველმა დიდებულებმა შაჰს მისწერეს, რომ ვახტანგის გარდა სხვა არავინ უნდოდათ მეფედ³.

1714 წლის 29 ოქტომბერს ჟან რიშარი წერდა, რომ მამა პიერ დ'ისუდენმა აცნობა თავრიზიდან, „რომ ქართველებმა თვალები დათხარეს საქართველოს პატრიარქს იმისათვის, რომ მან მოისურვა გამხდარიყო მაჰმადიანი და ამით ხელთ-

¹ თამარაშვილი მ., ისტორია კათალიკოპისა ქართველთა შორის, გვ. 429-430;

² დონდუა ვ., ვახტანგ VI-ის დროინდელი საქართველოს პოლიტიკური ისტორიიდან. 1712-1745, გვ. 152; კუპატაძე ბ., უპრიციპო კომპრომისი ქართულ დიპლომატიაში (კათალიკოსი დომენტი IV) // ქართული დიპლომატია, წელიწდეული, 4, თბილისი, 1999, 256-257.გვ. 254.

³ საბუთები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან (1707 წლის მარტი – 1714 წლის დეკემბერი), ნაწილი I, გვ. 299.

ეგდო საქართველო, და, რომ ყველა დიდებული განწყობილია თავი დაიცვას სეფიანებისაგან“¹. ამ წერილის გაცნობის შემდეგ გასაგებია, როგორი სიფრთხილით უნდა მოვეკიდოთ ირანიდან და საქართველოდან საფრანგეთში გაგზავნილ ინფორმაციებს საქართველოს შესახებ.

არ გამოვრიცხავ, რომ კათალიკოს დომენტის, თავისი ძმების – იესესა და სვიმონის მსგავსად, მართლაც სურდა ქართლის ტახტის დაუფლება, მაგრამ რადგან შაჰმა ამისათვის უმძიმესი გადასახადი – გამაჰმადიანება მოითხოვა, მან სხვა გზა აირჩია – პაპს სთხოვა დახმარება და კათოლიკობაზე გადასვლასაც შეჰპირდა. ამას გვაცნობებს მისიონერის მიერ რომში გაგზავნილი და მასზე საპასუხო წერილი. დომენტის ჰქონდა მაგალითები თავისი მამა-ბიძების ცხოვრებიდან, რომლებიც ტახტისა და მშვიდობის მოსაპოვებლად ფორმალურად იცვლიდნენ სარწმუნოებას. მაგრამ ისინი საერო პირები იყვნენ და თანამედროვეებისათვის გასაგები იყო პოლიტიკური მოტივით პროზელიტობა. სრულიად განსხვავებულ მდგომარეობაში იმყოფებოდა დომენტი – კათალიკოს-პატრიარქი. ის ერის სულიერი მამა იყო.

გამოთქმულია მოსაზრება, რომ დომენტის რუსეთში არჩილ II-სთან ყოფნის პერიოდში უნდა დაემყარებინა კონტაქტი კათოლიკური ეკლესიის მისიონთან², რაც ნაკლებად მოსალოდნელი იყო. ცნობილია კათოლიკეებისა და, საერთოდ, რომისადმი უარყოფითი დამოკიდებულება რუსეთში.

რა თქმა უნდა, დომენტისთვის უფრო მოხერხებულ იყო კონტაქტი საქართველოს მისიაში მყოფ კათოლიკებთან, მაგრამ არც ეს იყო უხიფათო. შედარებით იოლი უნდა ყოფილიყო კათოლიკებთან დაკავშირება ირანში. აი რას ვკითხულობთ 1708 წ. 13 აგვისტოს რომიდან ისპაანში ფეხშიშველ

¹ იქვე, გვ. 359-360

² კუპაბაძე ბ., უბრიციპო კომპრომისი ქართულ დიპლომატიაში (კათალიკოსი დომენტი IV), გვ. 252-253.

კარმელიტ პატრ მარია იოსებ იესოსათვის გაგზავნილ წერილში: სპრსეთის სატახტოდან საქართველოს პატრიარქ დომენტის და მის ძმას ხოსრო მირზას, ისპაანის მსაჯულს, წერილი გაუგზავნიათ რომის პაპისათვის. წერილში არ არის აღნიშნული რა აინტერესებდა ხოსროს (ქაიხოსრო), კათალიკოს-პატრიარქი დომენტი კი პაპისადმი მორჩილებას გამოთქვამდა, მას სცნობდა ქრისტიანული ეკლესიის მეთაურად და იესო ქრისტეს მონაცვლედ. როდესაც შაჰს გაუგია დომენტის განზრახვაზე, მართლმადიდებლობა კათოლიკობაზე შეეცვალა, მისთვის გამუსლიმანება მოუთხოვია, რაზეც დომენტის უარი უთქვამს. ამის შემდეგ მას გადაუწყვეტია ირანიდან გაპარვა და რომში ჩასვლა რათა პაპის წინაშე კათოლიკე სარწმუნოება ეღიარებინა¹. საეჭვოა წერილში დასახელებული ფაქტების ნამდვილობა. განსაკუთრებით ის, რომ შაჰმა ქართველ პატრიარქს გამაჰმადიანება მოსთხოვა. მსგავსი არც ერთი მაგალითი არ არის ცნობილი საქართველო-ირანის მრავალსაუკუნოვანი ურთიერთობის ისტორიიდან. დომენტის შაჰთან ხლების კონკრეტული მიზეზი რაც იყო, როგორც ქვემოთ დავრწმუნდებით, ირანის მბრძანებელმა შეუსრულა და ამის შემდეგ საქართველოში დაბრუნდა.

პროპაგანდა ფიდეშ დომენტის საკმაოდ დაგვიანებით, 1711 წლის 24 იანვარს გაუგზავნა წერილზე პასუხი. პატრიარქს რომიდან აცნობებდნენ, რომ პაპს ძლიერ გაეხარდა მის წერილში გამოთქმული სურვილი და მოუწოდა მყარად იდგეს განზრახვის სისრულეში მოსაყვანად². პაპმა არ დარღვია ტრადიცია და საიმედო არაფერი დაპირდა. *არ მგონია სინამდვილეს შეეფერებოდეს კათალიკოსის განზრახვები ჯერ გამაჰმადიანების შემდეგ კი გაკათოლიკების შესახებ.* ირანი-

¹ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 306.

² იქვე, გვ. 306-307.

დან რომში გაგზავნილი წერილის მიზანი იყო მისიონერებს დაემტკიცებინათ რომში თავიანთ უფროსებისათვის, როგორც დიდ გავლენით სარგებლობდნენ ირანში და მოხერხებულად მოქმედებდნენ.

ესლა გავეცნოთ იმ ქართულ წყაროებს, რომლებიც კათალიკოს დომენტი IV-ზე გადმოგვცემენ მართალია ძუნწ, მაგრამ საინტერესო ცნობებს მისი ირანში ყოფნის მიზანზე. ვახუშტი ბატონიშვილი წერს: „*ბოლო კათალიკოზს დომენტის არა აუფლეს კახთა კახეთს მამული თვისი. ამისთვის წარვიდა წინაშე ყვენიცა ქსა ჩღზ, ქარ. ტჟუ. მისრულსა კათალიკოზს პატივსცა ყვენმან და მისცნა ყოველნი მამულნი თვისნი და ნიჭი დიდი*“. ამის შემდეგ დომენტი კათალიკოსი მოვიდა თბილისს 1708 წელს, მერე ჩავიდა კახეთს იმამ ყულიხანთან „*და აუფლეს მამულსა თვისსა და იმყოფებოდა მოსრული მცხეთას*“¹.

მაშასადამე, ვახუშტის მიხედვით, **დომენტი ირანის შაჰს არ ეახლა ქართლის ტახტის სათხოვნელად.**

კათალიკოს დომენტის პოლიტიკურ მოღვაწეობაში მკაფიოდ გამოჩნდა XVII ს. ბოლო მეოთხედის და XVIII ს. პირველი ნახევრის საქართველოს უაღრესად რთული საშინაო და საგარეო პოლიტიკური მდგომარეობა, როდესაც ქვეყნის მესვეურები გამუდმებით მოკავშირის და „მშველელის“ ძიებაში იყვნენ, მაგრამ ამაოდ.

კათალიკოსი დომენტი ახალგაზრდობიდან ცდილობდა როგორმე შეუშუბუქებინა ეკლესიისა და სამწყმოს მდგომარეობა. თავისი აქტიური და პრინციპული ცხოვრების წესით მრავალი ოპონენტი და მტერიც გაიჩინა, როგორც სამშობ-

¹ ვახუშტი ბატონიშვილი // ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 482.

ლოში, ისე მის ფარგლებს გარეთ, მის შესახებ ვრცელდებოდა ანეკდოტური ამბები.

ეხლა შევხერდეთ კათალიკოს-პატრიარქის იმ „ცოდვაზე“, რომლის მიხედვითაც იგი შაჰს ჰპირდებოდა, რომ ქართლის ტახტის სანაცვლოდ: გაუგზავნიდა მონათა დიდი რაოდენობას, გადაუხდიდა ხარკს, გაუგზავნიდა შაჰის მიერ დატყვევებული ვახტანგ VI-ის ოჯახს და სამეფოს თავადებსა და დიდებულებს¹.

ქართული წერილობითი წყაროების მიხედვით, მას შემდეგ რაც დომენტი გახდა კათალიკოსი (1704 ან 1705 წელი), მან ყურადღება გაამახვილა ქართული რეალობის ისეთი მახინჯ მოვლენაზე, როგორც იყო ადამიანებით ვაჭრობა. მართალია, აღმოსავლეთ საქართველოში ეს საშინელება ისეთი სისასტიკით არ მძვინვარებდა, როგორც დასავლეთ საქართველოში, მაგრამ მაინც მოწინავე საზოგადოებას არ შეიძლებოდა თვალი აერიდებინა იმ შედეგებისათვის, რა საფრთხესაც უქმნიდა ეს მოვლენა ქართველი ხალხის ფიზიკურ არსებობას.

მოდწეულია 1712 წლის 2 აგვისტოს პირობის წიგნი, გაცემული რუსუდან დედოფლისა და ბაქარ ბატონიშვილის მიერ (ამ დროს ვახტანგ VI უკვე ირანში იმყოფება), რომელიც, ვფიქრობ, დაწერილი უნდა იყოს კათალიკოს დომენტის მოთხოვნით. ტყვის სყიდვის აკრძალვა, რა თქმა უნდა, პირდაპირი გაგებით საგარეო პოლიტიკის იმ კურსის დემონსტრირება იყო, რომელიც თავისი არსით მიმართული იყო ზოგადად ოსმალეთის სახელმწიფოს ინტერესის წინააღმდეგ, მაგრამ იმ გამონაკლისით, რომ კონკრეტულად ყაენისათვის

¹ საბუთები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან (1707 წლის მარტი – 1714 წლის დეკემბერი), ნაწილი I, გვ. 299; ვრცლად: ტაბაღუა ი., საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა (XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედი), გვ. 303-305; ბატონიშვილი ვახუშტი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 493

განკუთვნილ ტყვეებზე არ გავრცელდებოდა დოკუმენტის ძირითადი სულისკვეთება. დედოფალი და უფლისწული ხაზს უსვამდნენ იმ გარემოებას, რომ ქართლში ეს სენი შემთხვევითი ხასიათისაა: „რომე ზოგს-ერთს ალაგას ტყვის სყიდვა გამონდა და თქუწნი ვითაც მართებული იყო, ეგრეთ იწყინეთ და გამოეკიდნით. ახლა ეს აღთქმა დაგვიდვია თქუწნს წინაშე, სადაც ან სადედოფლოში და ან საუფლისწულოში, ან საცა ჩუწნს საბატონოსა და მამულში ან ტყვის გამსყიდველი გამონდეს და ან გაყიდოს ვინმე და ან **საყენოს გარდა**, ჩუწნს საბატონოში ტყვე მოიყუანოს გასასყიდელი და ჰყუანდეს ვინმე და წაართვათ და თქუწნ გაუწყრეთ და გამოენახნეთ, მოიკითხოთ, არცა-ვის ამისთანა საქმე აქნევინოთ, არც ვიწყინოთ და დიდათაც ჳელი მოგიმართოთ და თუ ვინმე წინ აღგიდგეთ და თქუწნი ნება არა ქნას, დიდათაც გამოვენახოთ და უწყინოთ. ეს ასრე მოგვისხენებია და დაგვიმტკიცებია... თუ იმერელმან კაცმან მოიყუანოს ტყუზ, თუ საქართველოს კაცმან სამოსამსახურით შესანახავათ დაიხსნას, თვარა გასასყიდლათ ნუ იყიდის და ნურც გაყიდის“¹.

პირობის წიგნიდან ყურადღებას იპყრობს ის გარემოება, რომ დომენტი მზად იყო პოლიტიკური მოსაზრებით კომპრომისზე წასასვლელად ოსმალეთის სულთნის ინტერესის მიმართ, რათა არ შეფერხებულიყო „საყაენო“ ტყვეების გაყვანა ქვეყნიდან. სავარაუდოა, დომენტიმ იცოდა პატრიარქ დოსითეოსის პასუხი ვახტანგ VI-ის კითხვაზე (1706 წ. ივნისი): როგორ მოქცეულიყო მაშინ, როდესაც შაჰი ქართლის მეფისგან ხარკის სახით ითხოვდა ქრისტიანების გაგზავნას? დოსითეოსმა მეფეს ურჩია არ შეეწყვიტა ხარკის გაგზავნა, რადგან წინააღმდეგ შემთხვევაში სამეფო უფრო მეტად

¹ *Акты Собранные Кавказскою Археографическою Коммисиею, т. I, Тифлис, 1866, с. 55, №5.*

დაზარალებობდა¹. დომენტი ითვალისწინებდა ოსმალეთის სულთნის ძალას და გაეღენას და მზადა იყო წასულიყო დათმობაზე.

გვაქვს ერთი საყურადღებო და საინტერესო დოკუმენტი, რომელიც შექმნილია ფადიშაჰ ახმადის (1703-1730) კანცელარიაში და გასაგებს ხდის, რომ საქართველოდან მონების გაყვანა არ იყო ოსმალეთის სახელმწიფოს იმ პოლიტიკის ნაწილი, რომელსაც იგი ატარებდა საქართველოს მიმართ. სულთანი ბრძანებდა, რომ აკრძალულიყო საქართველოდან ტყვეების გაყვანა, მაგრამ უნდა გაირკვეს ვის ეკრძალებოდა ეს ხელობა. ჯერ გავეცნოთ დოკუმენტს:

„ქართველი ხალხის შემვიწროებელი ზოგიერთი სამხედრო პირის და ლეკი ყაჩაღების შეზღუდვის შესახებ.

ებრძანოს ჩილდირის და თბილისის ვილაიეთების მფლობელს და თბილისის ციხისთავს, ვეზირ ისჰაკ ფაშას².

ჩემს სასახლეში მცხოვრებმა საქართველოს პატრიარქმა³ წარმოადგინა ვანცხადება, რომელშიც გვაცნობებს, რომ

¹ მამისთვალისშვილი ე., საქართველო-იერუსალიმის ურთიერთობის ისტორიიდან, (XVI-XVII სს.), გვ. 223.

² ისაყ ფაშა იყო სამცხის ათაბაგების გამუსლიმებული შთამომავალი, ახალციხის ფაშა (1723-1735), რომელიც განაგებდა თბილისის ვილაიეთსაც. როგორც ცნობილია, XVI საუკუნის ბოლოდან თითქმის ყველა ვილაიეთის გამგებელი ვეზირის ტიტულს ატარებდა. *ჯიქია ს., XVIII საუკუნის ორი თურქული დოკუმენტი // თსუ შრომები, ტ. 99. აღმოსავლეთმცოდნეობის სერია, III, თბილისი, 1962, გვ. 153-172; სამი ოსმალური წყარო თბილისის ისტორიისათვის (1730-1732) / თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავალით, ტერმინოლოგიური ლექსიკონითა და ფაქსიმილეებით გამოსაცემად მოამზადა ნ. შენგელიამ, თბილისი, 2008, გვ. 100, შენ. 1.*

³ ვახტანგ VI-ის რუსეთში გამგზავრების შემდეგ აღარც კათალიკოსი დომენტი გაჩერდა საქართველოში. დომენტი ოსმალებს გაერიდა და ლორეში გადავიდა. დომენტის ლორეში დაუკავშირდა რა-

თბილისში და მის შემოგარენში ოსმალეთის ქვეშევრდომი ქრისტიანი მოსახლეობის სიცოცხლის, ქონებისა და ცოლ-შვილის უსაფრთხოების შესახებ მრავალჯოხის გამოგზავნილი უმაღლესი ბრძანების და ჩემს მიერ უსაფრთხოების გარანტიის მიცემის მიუხედავად, ზოგიერთი სამხედრო რაზმები და ლეკების ყაჩაღთა ჯგუფები სოფელ-სოფელ დადიან, ძარცვავენ და მონად გაყიდვის მიზნით იტაცებენ ბავშვებს. მან (კათალიკოსმა დომენტიმ – ე.მ.) გამოთქვა მწუხარება და ითხოვა მოწყალება. დიადი სახელმწიფოს მორჩილებაში მყოფი საქართველოში მცხოვრები ადამიანების ვატაცება და მონად გაყიდვაზე ან მათთვის იოტისოდენა ზარალის მიყენებაზე ფაღიშაპის უმაღლესი ნება არ ყოფილა. შენ კი, ჩემო ვეზირო, თბილისის ციხისთავი ხარ. ჩემი მითითების მიხედვით მოძალადე და ადამიანის გამტაცებელი ყაჩაღები ხელში ჩაიგდე და დააკავე. ვატაცებული ბავშვები და დამალული ქონება პატრონებს დაუბრუნე. დამნაშავეები კანონის შესაბამისად და შენი კომპეტენციის ფარგლებში დასაჯე. ქართველი ხალხი დაიცავი და მათ დაჩაგვრას ნუ შეურიგდები. ამ საკითხზე ძალიან ყურადღებით იყავი, რისთვისაც ამ ფირმანის მიღების ღირსი ვახდი.

ჯაბ ფაშა და კათალიკოსი „მონდო“. როგორც ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, წერს, დომენტი ფაშას შეევედრა, რომ ხონთქართან გაეგზავნა, რადგან ვარაუდობდა, რომ იქიდან შექდებდა ქართლისათვის დახმარებას. ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 508. ფაშამ თხოვნა შეუსრულა. სტამბოლში ჩასულ დომენტის დიდი პატივი მიაგო სულთანმა.

სრულიად განსხვავებულ დამოკიდებულებას ადამიანებით ვაჭრობის მიმართ, ამჟღავნებდა სულთნის კარი იმავე საუკუნის მეორე ნახევარში, თუნდაც დასავლეთ საქართველოს მიმართ და იარაღით ცდილობდა სოლომონ პირველის მიერ ადამიანებით ვაჭრობის აკრძალვის გაუქმებას.

1138 წლის 10 რაბიულაპირ / 1726 წლის 4 იანვარი¹.

ციტირებული დოკუმენტიდან ჩანს, რომ სულთანი ახმადი თავისი წინამორბედი სულთნების მსგავსად უბრძანებდა სახელმწიფო მოხელეებს და სამხედრო მოსამსახურეებს, რომ შორს დაეჭირათ თავი დაპყრობილი მოსახლეობის შევიწროებისა და მონებით ვაჭრობისაგან და, თუ სადმე მოხდებოდა ამგვარი დანაშაული, მაშინვე აღედგინათ სამართლიანობა.

ძნელია იმის თქმა როგორი ეფექტი ჰქონდა კათალიკოს დომენტის თხოვნით დაწერილ სულთნის ბრძანებას, მაგრამ ზოგადად თუ განვიხილავთ დოკუმენტს, შეიძლება ეჭვი არ გაგვიჩნდეს სულთნის, როგორც სახელმწიფოს მეთაურის, გულწრფელობაში, მაგრამ არც იმაში მეპარება ეჭვი, რომ ფადიშაჰმა იცოდა რამდენად სარფიანი იყო თურქი მონათმოვაჭრეების საქმიანობა დასავლეთ საქართველოში, განსაკუთრებით ზღვის სანაპირო ზოლში. მათ ათასობით ქართველი და არაქართველი გოგო-ბიჭები გაჰყავდათ საქართველოდან და, ალბათ, სახელმწიფო ხაზინაც გარკვეულ შემოსავალს იღებდა. განხილული დოკუმენტი იმის თქმის უფლებას იძლევა, რომ სამარცხვინო საქმიანობა მხოლოდ სახელმწიფოს სამსახურში მყოფ ადამიანებს ეკრძალებოდათ, თორემ ვაჭრობის თავისუფლება „ცოცხალ“ საქონელზეც ვრცელდებოდა.

ადამიანებით ვაჭრობის აღკვეთის მცდელობას არ აკლებდა კათალიკოსი დომენტი მთელი სიცოცხლის მანძილზე, როცა კი ამის შესაძლებლობა ჰქონდა. ამასთან დაკავშირებით უნდა გავიხსენო გადასახლებაში მყოფი დომენტის მიერ გაგზავნილი წერილი თავის მონაცვლე აღმოსავლეთ საქართველოს კათალიკოს ბესარიონ ბარათაშვილ-ორბელიშვილსადმი (1724-1737). დომენტი საყვედურობს იმ გულგრილობისათვის, მან რომ გამოიჩინა საქართველოდან სტამბოლში გასაყიდად წაყვანილი 50 ყმაწვილის მიმართ: „რა

¹ საქართველო და ქართველები ოსმალურ საარქივო დოკუმენტებში, 2012, გვ. 163.

მოგითხრა, თუ ვითარ აოხრებულ არს ქვეყანა ჩვენი. მე არა მწყენია, რომ მამა-პაპათა სარწმუნოების უარმყოფელმა იესემ¹ შენ დაგადგინა ჩემს ნაცვლად-კათალიკოზად, მე ვსასო-ებდი, რომელ მეფესთან ეგრე დაახლოვებული მცველ და მფარველ ექმნებოდი სარწმუნოებასა ჩვენსა და ეკკლესიის დამშვიდებასა; ...50 ყრმათა დახსნისათვის ოსმალთა ტყვეო-ბისაგან, უნდა აღედრათ გული შენი და დაგეხსნა ივინი საუკუნოსა და დროებით დაღუპვისაგან. ერთი მაგ ყრმათა-განი აქ კონსტანტინოპოლში გამოსყიდულ იქმნა სომხის გასპარას მიერ და ჩემდა მოყვანებულ მოსამსახურედ. ყრმა ესე არის მუხრანიდამ და ძე ბონიაშვილისა; დღე და ღამ აფრქვევს ცრემლთა და ვერ ივიწყებს სამშობლოს განშო-რებასა. ვერა რამე ვერ ანუგეშებს მას და მის მწარე სიცო-ცხლეს სამშობლოს მოშორებისა გამო უაღრესად ამაფრებს სულიერთა ჩემთა წყლულთა. სხვა 49 ყრმანი სტამბოლის საღაებოზედ განსყიდულ იქმნენ და წაყვანებულ ტყვეებად ეგვიპტეში და ალჟირში. რას ფიქრობ, რა პასუხი უნდა მის-ცე ღმერთსა, რომელმან მოგმადლა შენ დაცვა ქრისტეს ეკკლესიისა შეილთა? ვსწუხარ სულით, რომ შენს მოვალე-ობას მოგაგონებ, თუმცა მე ღირსი არა ვარ განკიცხვად შენდა. ჰქმენ, რა ცა გსურს: მე განშორებულ ვარ გამგეო-ბასა, გარნა სიყვარული ღვთისა და თვისთა მაძულებს მოგაგონო მოვალეობა შენი ვითარცა უხუცესსა მწყემსსა ეკკლესიისასა².

ყოველივე რაც ზემოთ ითქვა დომენტი IV-ის ტყვეთა სყიდვასადმი დამოკიდებულებაზე, **დაუჯერებელს ხდის** ამ ნარკვევის დასაწყისში **ფრანგი დ'ისუდენის გადმოცემას**,

¹ ქართლის მეფე იესე, ლევან ბატონიშვილის ძე, ვახტანგ VI-ის ძმა (ალი ყული-ხანი, 1714-1716).

² კარბელაშვილი პ., იერარქია საქართველოს ეკლესიისა, კათალი-კოსნი და მღვდელმთავარნი, გვ. 136-137.

რომ კათალიკოსი მზად იყო შაჰისთვის გაეგზავნა მონათა დიდი რაოდენობა, გადაეხადა ხარკი, გაეგზავნა ვახტანგის ოჯახი და სამეფოს თავადები და დიდებულები.

დომენტი IV-ის საგარეო ურთიერთობებიდან ყურადღებას იპყრობს მისი ურთიერთობა იერუსალიმის ორთოდოქსალურ საპატრიარქოსთან.

კათალიკოს დომენტის თავიდანვე დაძაბული ურთიერთობა ჩამოყვალბდა იერუსალიმის ახალარჩეულ პატრიარქ ქრისანტოსთან. ორ პატრიარქს შორის დაპირისპირების მიზეზი, როგორც შეიძლება ვივარაუდოთ, პატრიარქ დოსითეოსის დროს იერუსალიმის საპატრიარქოს მიერ წმინდა მიწაზე ქართული მონასტრების ნაგებობათა მითვისება იყო. პატრიარქი ქრისანტოსი ცდილობდა დაესაბუთებინა საპატრიარქოს „სამართლიანი“ მოქმედება და ამისათვის ის საქართველოში აგზავნიდა „ფაქტებით“ გაჯერებულ წერილებს.

ბუნებრივია, საქართველოს ეკლესია ვერ შეეგუებოდა ქართული ტაძრების საპატრიარქოს იურსდიქციაში გადასვლას¹, იმ მიზეზის გამო, რომელსაც ბერძნები ქართულ მხარეს უყენებდნენ. 1709 წელს ქრისანტოსმა კათალიკოს დომენტის გაუგზავნა წერილი, რომელშიც აუწყებდა, რატომ ჩავარდა ქართული მონასტრები ვალებში, როგორ ცდილობდნენ პატრიარქი დოსითეოსი და ქართლის მეფე გიორგი XI, ერთობლივად ეშოვათ საჭირო თანხა და მონასტრები გამოეყვინათ².

¹ *მამისთვალისშვილი ე., იერუსალიმის წმინდა ჯვრის მონასტრის ისტორია. თბილისი, 2016, გვ. 118-148.*

² „პირობის წიგნი“ გამოქვეყნებულია სამჯერ: პირველად უთაროდ, მეორედ 1678-1688 წლების ქვეშ. *Акты Собранные Кавказскою Археографическою Коммисиею, т. I, Тифлис, 1866, с. 26-27; ქართული სამართლის ძეგლები, III. საეკლესიო საკანონმდებლო ძეგლ-*

კათალიკოსმა დომენტიმ კარგად იცოდა, როგორ იზრუნა ქართულმა მხარემ ვალების დასაფარავად. მან 1699 წლის ახლო ხანებში თავისი ხელით ჩაიტანა თანხა იერუსალიმში და პატრიარქ დოსითეოსს გადასცა¹. მანამდეც, „პირობის წიგნის“ თანახმად, მეფე გიორგი XI-მ და დიდებულებმა დიდძალი თანხა და სხვადასხვა ძვირფასეულობა და საქონელი გაუგზავნეს პატრიარქ დოსითეოსს. სავარაუდოა, კათალიკოსმა დომენტიმ, იმისათვის, რათა იერუსალიმის ახალი პატრიარქისათვის ეგრძნობინებინა საქართველოს ეკლესიის უარყოფითი განწყობილება იმის გამო, რაც მოხდა ქართულ მონასტრებთან დაკავშირებით, მან თბილისში არსებული ჯვარისმამის ეკლესია², რომელიც იერუსალიმის წმინდა ჯვრის მონასტრის მეტოქე იყო, ჩამოართვა ბერძენ ბერებს.

1709 წელს პატრიარქმა ქრისნთიოსმა კათალიკოს დომენტის გაუგზავნა წერილი, რომელშიც იგი ადრესატს შეახსენებდა იმ დროს, როდესაც კარგ მდგომარეობაში მყოფი საქართველოდან იერუსალიმში დიდძალი ფული იგზავნებოდა.

ები (XI-XIX სს.). ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ი. დოლიძემ, თბილისი, 1970, გვ. 592-594; მამისთვალისში-ელი ე. იერუსალიმის წმინდა ჯვრის მონასტრის ისტორია. თბილისი, 2016, გვ. 123-127, 200-201. რამდენადაც „პირობის წიგნი“ დოსითეოსის საქართველოში ყოფნის დრო შეადგინეს, მისი თითქმის ზუსტად დათარიღება შეიძლება – 1681 წლის 15 ივნისი – 30 ივლისი.

¹ *საქართველოს ისტორიის ქრონიკები. XVII-XIX სს. / ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევები, შენიშვნები და განმარტებები დაურთო, პროფ. ავთ. იოსელიანმა, თბილისი, 1980, გვ. 45.*

² *ჯვარისმამის ეკლესია დღესაც არსებობს და მდებარეობს ძველ თბილისში, სიონის საკათედრო ტაძრის სიახლოვეს, იერუსალიმის ქუჩაზე. აგებულია XVI-XVII საუკუნეთა მიჯნაზე. ბერიძე ვ., XVI-XVII საუკუნეების ქართული საეკლესიო ხუროთმოძღვრება, თბილისი, 1994, გვ. 25-26.*

შემდეგში ქართული მონასტრები ვალებში ჩავარდნენ, რამაც გამოიწვია მათი თანდათანობით დასუსტება და, საბოლოოდ, ისინი დაიკეტა. მდგომარეობა შეიცვალა მას შემდეგ, როცა გამეფდა გიორგი XI და და იერუსალიმის პატრიარქი იყო დოსითეოს II-ის. ეს უკანასკნელი საქართველოში ჩავიდა, ხოლო მეფემ და პატრიარქმა ქართლის დიდებულებთან ერთობლივად განიზრახეს ქართული მონასტრებისათვის ეშველათ. მაგრამ საჭირო თანხა ვერ შეგროვდა და დანაკლისი საპატრიარქომ შეავსო, რის გამო წმინდა უფლის საფლავს ვალები დაედო. მეფე გიორგი პატრიარქ დოსითეოსს ჰპირდებოდა, რომ საჭირო თანხას იშოვიდა და ვალებს დაფარავდა, მაგრამ გიორგი მეფე ირანში გაიწვიეს და დანაპირების შესრულება ვეღარ შეძლო. წერილის დასასრულს ქრისნათოსი დომენტი კათალიკოსს სთხოვდა, იერუსალიმის ჯვრის მონასტრისათვის დაებრუნებინა სახლი თბილისში და გადაეცა იგი იერუსალიმის საპატრიარქოს წარმომადგენელ არქიმანდრიტ სერგისათვის¹.

როდესაც პატრიარქ ქრისნათოსის პრეტენზიებს ვეცნობით, ბუნებრივია უნდა მოვიხმოთ ის დოკუმენტები, რომლებითაც დოსითეოსი აცნობებს ვახტანგ მეფეს, რომ ქართულ

¹ ქრისნათოსის ადრესატები იყვნენ აღმოსავლეთ საქართველოს კათათალიკოსი დომენტი IV და მეფე ვახტანგ VI. *მესხი თ., იერუსალიმის პატრიარქი ქრისნათოსი (1707-1731) და საქართველო // ვორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი. პუბლიცარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი. ისტორიისა და არქეოლოგიის ცენტრი. შრომათა კრებული, №15, თბილისი, 2018, გვ. 73-104.*

წერილში ხსენებული სერგი 1688–1709 წლებში იყო იერუსალიმის წმ. ჯვრის მონასტრის პირველი ბერძენი წინამძღვარი. ჯვარისმამობის დამთავრების შემდეგ პაპა სერგიოსი საქართველოში დარჩა. იგი მონაწილეობდა ვახტანგ VI-ის დროს ქართლის სამეფოში განადგებულ კულტურულ ცხოვრებაში. მამისთვალის შვილი ე., იერუსალიმის წმინდა ჯვრის მონასტერი, თბილისი, 2016, გვ. 182-183.

მხარეს არავითარი ვალი აქვს და მონასტრები მათი საკუთრებაა, მხედველობაშ მამქვს „პირობის წიგნი“ და დოსითეოსის 1706 წლის ინისისა დ ივლისის ეპისტოლეები ვახტანგ VI-ისადმი. პატრიარქ ქრისანთოსს უნდა ვუპასუხოთ პატრიარქ დოსითეოსის იმ სიტყვებით, რომლებითაც ის ამთავრებს 1706 წლის ივლისის ეპისტოლეს: „*ვინც მართლმადიდებელი ქრისტიანია, ის აღიარებს ყოველივე ამას, ხოლო ვინც წინააღმდეგი იქნება, ან სხვანაირად აზროვნებს, ის წარმართი და მწვალებელი, ეკლესიის მტერი, ივერთა ღირსების ცილისმწამებელი, ღვთიურ მადლს და ღვთის დიდებას მოკლებულია...*“¹

ქრისანთოსის წერილში ლაპარაკია იმ სახლზე, რომელიც 1678 წელს გიორგი XI-მ ჯვარისმამასა და მონასტრის ბერს თბილისის გალაუნის გარეთ უბოძა. იერუსალიმის წმ. ჯვრის მონასტერი მანამდე რომ მეტოქის სახით თბილისში უკვე ფლობდა ჯვარისმამის ეკლესიას, ჩანს ქართლის მეფე ერეკლე პირველის მიერ 1692 წელს გაცემული სიგელიდან².

აღნიშნულიდან გამომდინარე უნდა ვთქვათ: ***კათალიკოსი დომენტი IV ყველგან და ყოველთვის იცავდა ქართული ეკლესიის ინტერესებს.***

შაჰის მიერ ვახტანგ VI-ის ირანში გაწვევას და ქართლის ტახტზე მის დამტკიცების სამაგიეროდ გამაჰმადიანების მოთხოვნას, შედეგად მოჰყვა ვახტანგის უარი და მის ირანიდან აღარ გაშვება. ის ქირმანში გადაასახლეს, სადაც იმყოფებოდა 1719 წლამდე. ვახტანგისათვის ამ კრიტიკულ დროს კათალიკოსმა დომენტიმ გადადგა უადრესად მნიშვნელოვანი პოლიტიკური ნაბიჯი: მისი თაოსნობით ეპისკოპოსებმა და,

¹ იქვე, გვ. 201-202, 222-229.

² დოკუმენტები XVI-XIX სს. თბილისის ისტორიისათვის, შეკრებილი ნიკო ბერძენიშვილისა და მამისა ბერძენიშვილის მიერ, I, თბილისი, 1962, გვ. 126

საერთოდ, სამღვდლოებამ „*ქრისტესთვის იძულებულისა ვახტანგისათვის ნება-მოწმობა სცეს*“¹. მაშასადამე, ეკლესიის მსახურებმა შექმნეს დოკუმენტი, რომლითაც ვახტანგს ეკლესია ნებას რთავდა ქვეყნის სასიკეთოდ, რადგან სხვა გამოსავალი არ არსებობდა, მას ფორმალურად შეეცვალა სარწმუნოება. ცნობილია ქართული ეკლესიის მსგავსი მოქმედების სხვა ფაქტებიც ე. წ. მაჰმადიან მეფეების მიმართ, რაც მათს პატრიოტულად და პოლიტიკურად გამართულ აზროვნებას ადასტურებს.

ამგვარად, დომენტიმ და მასთან ერთად აღმოსავლეთ საქართველოს ეკლესიამ დაუფარავად გამოხატა ვახტანგისადმი მხარდაჭერა. ამის შემდეგ ვახტანგის მოწინააღმდეგენი, პირველ რიგში მისი ნახევარძმები – სვიმონი და იესე დომენტის, ვახტანგის ნამდვილი ძმის, მოწინააღმდეგეებიც იყვნენ. იესე „*რომელი იყო თოფხბაში*“ და მის ხელქვეით მყოფი თბილისის გუშაგნი, „*შეასმენდნენ ყვენსა დაწვითა ყორანისათა და სხვათა მრავალთა უჯერთა მაჰმადიანთა ზედა*“². სვიმონსა და იასეს ჰყავდათ თანამოაზრეები, რომლებიც ვახტანგს ასევე შაჰთან „*შეასმენდნენ*“: მოვუსმინოთ ვახუშტი ბატონიშვილს: „*შეიზრახენ სვმონ და მთავარნი ქართლისანი ვახტანგის ბოროტსა ზედა, რამეთუ, რაჟამს დაიპყრა ვახტანგ ოსეთი და განაწყო მცველნი თვისნი, მიერით ეშინოდათ გიორგის და დათუნას ერისთავთა მამულთა მათთა დაპყრობისა, ამისთვის მიუწერეს ყვენსა: „არა გვენბავს ვახტანგ, არამედ მოგვივლინე იესე*“³. ვახტანგსა და დომენტის შორის განხეთქილების გამოსაწვევად მათ გაავრცელეს ხმა თითქოს დომენტიც უმიზნებდა ქართლის ტახტს. ვახტანგის ნაცვლად ქართლის გამგებლად დანიშნულმა მისმა

¹ ვახუშტი ბატონიშვილი // *ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 493.*

² *იქვე, გვ. 492*

³ *იქვე, გვ. 492-493.*

ნახევარძმა სვიმონმა, შეიპყრო დომენტი და ვახტანგ VI-ის ვაჟს, მემკვიდრე ბატონიშვილს, ბაქარს გადასცა. ვახუშტი ბატონიშვილი მოგვითხრობს: „*შეიპყრა სჳმონ კათალიკოზი დომენტი ზაკუთ და წარმოუვლინა ბაქარს, რათა აღმოკადოს თუალნი. გარნა არა ჰყო ესე დედოფალმან რუსუდან და იყოფოდა მათ თანა პატივითა. ხოლო ყვენსა რა ესმა ვახტანგისათვის ესენი, აღუძნდა და არა ინება ეგრეთ. არამედ ომარათაგან¹ იძულეპულმან წარმოაველინა იესე მეფედ ქართლისად ნიჭითა, ვინადთგან აღეთქუა იესეს ყვენისათვის წარვლნებად დედოფალი და ძენი ვახტანგისანი და ხუთასნი ქართველნი ცოლშვილით, რათა დაასახლოს ფარაბათს². როგორი დასკვნის გამოტანა შეიძლება მოყენალი ამონარიდიდან? ვახუშტი საზგასმით გვეუბნება, რომ სვიმონმა ბოროტი განზრახვით (ზაკვით) შეიპყრო დომენტი. მან ასევე ბოროტი განზრახვით გაუგზავნა ბაქარს დომენტი დასასჯელად, რაც მგონია, იმისათვის გააკეთა, რომ ბაქარის, რო-*

¹ კონტექსტის მიხედვით უნდა იყოს ომირას მნიშვნელობით, რაც სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებით „*არს დესპანი ხანგრძლივად მეოფი*“. *სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი, ტ. IV1 // ავტოგრაფიული ნუსხების მიხედვით გამოსაცემად მოამზადა ილია აბულაძემ, თბილისი, 1965, გვ. 516.* სხვადასხვა დროის ქართულ წყაროებში დაცულია შემდეგი დიპლომატიური ტერმინები, რომელთა განმარტებები კიდევ უფრო ნათელს გახდის ომირას მნიშვნელობას: მოციქული, დესპანი, ელჩი და ომირა და ისინი თითქოს ერთნაირი მნიშვნელობით არის ნახმარი. *იქვე, გვ. 295.*

ეს ტერმინები სულხან-საბა ორბელიანს შემდეგნაირად აქვს განმარტებული: „*მოციქული ესე არს ღთისა მიერ მოვლინებული შჯულის მასწავლებელად; დესპანი არს მეფისაგან მეფესთან მიგზავნილი მოციქულად საქმესა რასამე ზედა; ომირა არს დესპანი ხანგრძლივად მეოფი*“. დიდ ლექსიკოლოგს ელჩი, როგორც არაქართული (თურქული) სიტყვა განმარტებული აქვს ცალკე: *ელჩი – „ქართულად დესპანი და ომირა“.* *იქვე, გვ. 519.*

² *ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 493.*

გორც ვახტანგის მემკვიდრის დისკრედიტაცია მოეხდინა. თავის ადგილას ვიტყვი, რომ სვიმონი იესეს გამეფების მომხრე იყო. დედოფალი და ბატონიშვილი სრულიად კარგად ხვდებოდნენ დომენტის დაპატიმრებისა და ბაქარისათვის გადაცემის მიზანს, მიუხვდნენ ვახტანგის საწინააღმდეგო ზრახვებს, დომენტი თავიანთ ოჯახში შეიფარეს და ამით დაიცვეს ხელყოფისაგან. მოსალოდნელი იყო ვახტანგის ოჯახზე შურისძიება. ამიტომ ვახტანგ VI-ის მეუღლემ, დედოფალმა რუსუდანმა და ბატონიშვილებმა – ბაქარმა და გიორგიმ რაჭას შეაფარეს თავი. დომენტი კათალიკოსი ქართლში დარჩა¹.

ფრიად საყურადღებოა ის რაც შემდეგ მოხდა: შაჰს თურმე ვახტანგის სასიკეთო ზრახვები ჰქონდა, მაგრამ გადაიფიქრა მას შემდეგ რაც მას მოახსენეს ზემოაღნიშნული. ირანში დიდი ხნით მყოფმა ვახტანგის მოწინააღმდეგეებმა, რომლებიც სასახლესთანაც დაახლოებული იყვნენ და ქართლის სამეფოს წარმოადგებდნენ (ომირები), აიძულეს შაჰი, რომ ქართლის მეფედ დაენიშნა იესე, რომელმაც აღუთქვა ვახტანგის ცოლშვილის და ხუთასი ქართველი დიდებულის ცოლშვილით ირანში გადასახლება. ვახტანგი ტყვეობაში დატოვეს. იესე, მართალია გამეფდა, მაგრამ არავითარი ცნობა არ გაგვანჩნია, შეუსრულა თუ არა დანაპირები შაჰს. შეიძლება ის ბრალდება (შაჰს რომ ვახტანგის ცოლშვილსა და ხუთას ქართველ დიდებულს ირანში გადაასახლებდა) ვახტანგის მომხრეების ფანტაზიის ნაყოფი იყო.

ამგვარად, *დომენტი IV ვახტანგ VI-ის და მისი ქართლში მეფობის მომხრე იყო.*

¹ იქვე, გვ. 494.

ქართლში გამეფებულმა იესემ დომენტი ისევ აღადგინა კათალიკოსად, რაც, სავარაუდოა, ვახტანგის მომხრეებსა და მოწინააღმდეგეებს შორის კომპრომისის შედეგი იყო. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ კათალიკოს დომენტის დიდი ავტორიტეტი ჰქონდა საქართველოს სამღვდელოებაში, რასაც იესე, მიუხედავად მაჰმადიანობისა, აუცილებლად გაუწევდა ანგარიშს. კათალიკოსი თვალს არ ხუჭავდა იესეს ქრისტიანობისა და ქართველისათვის მიუღებელ საქციელზე: „ხოლო იესე იყო მშუებელი და განმცხრომელი უწესობითა ყრმათა თანა და უგვანთა მღერათა“. მან თავის დედის ბიძა ქაიხოსრო ამირეჯიბს წაართვა ცოლი და თვითონ შეირთო. ყოველივე ამის გამო კათალიკოსმა და ეპისკოპოსებმა ამხილეს იესე¹.

ვახტანგ VI-ის რუსეთში გამგზავრების შემდეგ დომენტიც აღარ გაჩერდა საქართველოში. ამით ისარგებლა იესემ და მის ადგილზე დასვა ბესარიონ ბარათაშვილი.

ვახუშტი ბატონიშვილის თხზულებაში შემონახული ცნობების გაცნობის შემდეგ, გასაგებია ვინ ავრცელებდნენ ჭორებს დომენტი კათალიკოსზე. ამ საქმეში დიდი „დამსახურება“ ჰქონდათ ვახტანგის ნახევარ ძმებს, სამეფოს გაძლიერების მოწინააღმდეგე დიდებულებს და განსაკუთრებით შაჰის კარზე მოკალათებულ ე.წ. „ომერებს“, რომლებიც კათალიკოსზე ჭორებს აწვდიდნენ ისპაანში მყოფ ფრანგ მისიონერებს, რომლებიც დ'ისუდენის საშუალებით იგზავნებოდა პარიზსა და ვერსალში.

1719 წელს ვახტანგი ქართლის მეფობას შეუდგა. მან მაშინვე რეპრესიები განახორციელა მოწინააღმდეგეების მიმართ. მას რომ ეჭვი ჰქონებოდა კათალიკოსის ლოიალობაზე, ის როგორც აიყვანა კათალიკოსის ტახტზე, ისევე ჩამოიყ-

¹ იქვე, გვ. 494

ვანდა და სხვა მრავალ უსიამოვნებასაც შეამთხვევდა. მაგრამ მან ეს არ გააკეთა, უფრო მეტიც, ადრე მინიჭებული წყალობები განუახლა.

ემიგრაციაში (რუსეთში) მყოფი მეფე ვახტანგი, როგორც ჩანს, წუხდა ოსმალეთის ტყვეობაში მყოფი დომენტის მდგომარეობით და ცდილობდა მის გათავისუფლებას რუსეთის ხელისუფლების ჩარევით. 1731 წლის მარტში ვახტანგმა თხოვნით მიმართა რუსეთის საგარეო ურთიერთობების ხელმძღვანელ ა. ოსტერმანს, რომ სულთნის წინაშე ოფოციალურად დაეყენებინათ საკითხი დომენტის განთავისუფლებისა და საქართველოში დაბრუნების შესახებ¹.

მოხმობილი მაგალითები სარწმუნოს ხდის, რომ *მეფე ვახტანგი დარწმუნებული იყო კათალიკოსი დომენტი IV-ის ერთგულებაში.*

ცნობა კათალიკოს დომენტის ვახტანგთან დაპირისპირების, უფრო სწორად დალატის შესახებ, შემოგვინახეს სომხურმა ქრონიკებმა. ერთი ანონიმურია მეორე კი ეკუთვნის აბრაამ ერევანცის. სომეხი ავტორები კახთა მეფის მიერ თბილისის აკლესიას (1723 წლის 4 მაისი) დომენტი კათალიკოსის ხელის შეწყობის შედეგად მიიხნევენ. ანონიმი ქრონისტი მოგვითხრობს ავღანელების მიერ დამარცხებული შაჰ-თამაზ II-ის (1722-1732) ცუდ მდგომარეობაზე, რომ მას დარჩა მხოლოდ 500 მებრძოლი და უდიდესი საშიშროების წინაშე იმყოფებოდა. თამაზმა შიკრიკები გაგზავნა ვახტანგ მეფესთან და დახმარება ითხოვა². მეფემ შაჰს უარი უთხრა იმ

¹ პაიჭაძე ვ., ვახტანგ VI, თბილისი, 1981, გვ. 170.

² „შაჰ-თამაზმა შიკრიკები გაგზავნა ქართლში მცხეთის „იშხან“ ვაღდანთან და (შეუთვალა) მასთან საშველად მისვლა. სიკვლიც გაუგზავნა სადაც ამბობდა: „ავღანეთის ვოროზი აღიმართა ჩვენს სახელმწიფოზე, ეომა მამაჩემს... მოკლა მამაჩემი და ჩემი

მიზეზით, რომ არ ძალუძდა მიატოვება თავის ქვეყნისა, რომელსაც მტრები აუმხედრდნენ. ასეთი პასუხით განრისხებულმა თამაზმა კახეთის მეფე მაჰმად ყული-ხანს (კონსტანტინე II, 1722-1732) უბრძანა ვახტანგი შეეპყრო და მასთან მიეყვანა¹.

კონსტანტინემ, ვახტანგის მტერმა, ისარგებლა ხელსაყრელი შემთხვევით და შაჰს დაუინებით მოსთხოვა ვახტანგის ქართლის მეფობიდან გადაყენება. შაჰი იძულებული იყო კონსტანტინეს მოთხოვნა დაექმყოფილებინა. იმავე დროს ის გამოაცხადა შაჰის ნაცვალად და ერევნის გამგებლად. ვახტანგ VI-ემ კონსტანტინე დაამარცხა.

სომეხი ქრონისტები ამის შემდეგ მოგვითხრობენ კონსტანტინეს მიერ 6 000 ლეკის გადმოიყვანისა და ვახტანგის სამეფოზე შეტევის ახალ განზრახვაზე. მას კათალიკოს დომენტის დახმარების იმედი ჰქონდა, რომელიც მცხეთის² გადაცემას დაჰპირდა, სამაგიეროდ კონსტანტინე მას კახეთს დაჰპირდა თუ მცხეთას და ვახტანგს ხელში ჩააგდებინებდა.

როგორც ანონიმი მოგვითხრობს, 1723 წლის 2 მაისს კათალიკოსმა საიდუმლო წერილი გაუგზავნა კონსტანტინეს და იმედი გამოთქვა, რომ შესვდებოდა მას მცხეთაში, რომლის კარს გაღებულს დაახვედრებდა. ვახტანგმა არაფერი იცოდა მის წინააღმდეგ შეთქმულების მზადების შესახებ. ქრო-

ძმები, მოძალადეობით ააოხრა ჩვენი სამეფო, ახლა იჩქარე ჩემთან მოსვლა, რათა შევძლო ჩვენი სამეფოს დამანგრეველის განდევნა“: აბრაამ ერევანცი, ომების ისტორია / ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავლით და კომენტარით გამოსცა ლ. დავლიანიძემ, თბილისი, 1976, გვ. 17.

¹ იქვე, გვ. 17-18.

² ანონიმს ქართლის სამეფოს დედაქალაქად მიაჩნდა მცხეთას. *Армянская анонимная хроника 1722-1736, с. 7. შეიძლება მას მხედველობაში ჰქონდა ის ვარაუძობა, რომ მცხეთა აღმოსავლეთ საქართველოს სასულიერო დედაქალაქი იყო.*

ნისტის გადმოცემით, როდესაც ვახტანგს აცნობეს, რომ მზადდებოდა ღალატი, კონსტანტინესთან შეთანხმებულმა კათალიკოსმა დაარწმუნა ქართლის მეფე, რომ რასაც მას ეუბნებოდნენ ღალატის თაობაზე, ტყუილი იყო. „გამაჰმადიანებული მეჰმედ ყული-ხანი და კათალიკოსი შეთანხმდნენ, რომ უკანასკნელს ისე დაეჭირა თავი როგორც მეჰმედ ყული-ხანის მტერს და ვახტანგის მეგობარს. დათქმულ დღეს, გათენებამდე, ღეკები მიადგნენ ქალაქ მცხეთას და მოულოდნელად შეცვივდნენ. ისინი გაიფანტნენ ქალაქში, ხოცავდნენ ყველას ვისაც შეხვდებოდნენ, ძარცვავდნენ ყველაფერს რაც ხელში მოხვდებოდათ, მათ შორის ოქროს და ვერცხლის საგნებს. ღეკები არ იყვანდნენ ტყვეებს და როცა ციხის დამცველებმა დაუწყეს ბრძოლა, მათ გაიტაცეს ნაძარცვი და ამჯობინეს მსუბუქად გასცლოდნენ ქალაქს. ამ არეულობის უამს ვახტანგს აღარაფრის გაკეთება შეეძლო. მან ცოლშვილი წაიყვანა, ქალაქი ჩუმად დატოვა და მოსკოვში გაიქცა. რაც შეეხება მოღალატე კათალიკოსს, ღეკებმა მიატოვეს თუ არა ქალაქი, ის მათთან ერთად წავიდა და მეჰმედ ყული-ხანს შეუერთდა. მათ დაიწყეს უფრო მეტი ჯარის შეკრება, რათა ახლიდან დასხმოდნენ მცხეთას“¹.

¹ აბრაამ ერევანცი, ომების ისტორია, გვ. 18.-19; Армянская анонимная хроника 1722-1736, с. 7. კუპატაძე ბ., უპრიციპო კომპრომისი ქართულ დიპლომატიაში (კათალიკოსი დომენტი IV). გვ. 256-257. პ. კარბელაშვილის „ქრონიკებში“ არის შემდეგი პასაჟი: „კახბატონი წარვიდა ჭარში და გამოიყვანა ჯარი ღეკისა, მოადგა თბილისსა და დაიჭირა. დ მისს [შეფათს] 1723 წ. აქ დაიხოცნენ მრავალნი დარბაისელნი, გიორგი ამილახორი და სხვ. [ულალატეს მეფეს მხლებელთ და ძმებმა სვიმონმა და იესემ და ყველანი თავთავისთვის წავიდ-წამოვიდნენ. მოჰგვარა მეჯინებემ ცხენები და] მეფე ვახტანგ ავიდა გორს, ბაქარი დუშეთს“. კარბელაშვილი პ., იერარქია საქართველოს ეკლესიისა, კათალიკოსნი და მღვდელმთავარნი, გვ. 88.

მეორე სომეხი მემატრიანე აბრაამ ერევანცი შედარებით მოკლედ და შინაარსობრივად მცირეოდენი განსხვავებით გადმოგვცემს იგივე ამბავს: მაჰმუდ-ყული-ხანს „აზრად ჰქონდა მოულოდნელად, ღამით დასხმოდა თავს, რათა ქალაქის კარები უურდულოდ, დაუკეტავი დახვედროდა, თავისი ჯარისკაცებითურთ სწრაფად შეჭრილიყო შიგ და ყველა ბოროტი საქმე სწრაფად ერთ საათში დაესრულებინა. ამ საქმეში მას თავის მშველელად ჰყავდა ქართველი კათალიკოსი, რომელსაც ფარული ცბიერებით შიგნიდან უნდა გაეცა ქალაქი. ამისთანა საქმეზე მან თანხმობა მისცა იმის გამო, რომ მაჰმად-ყული, რომელიც (სარწმუნოების) უარმყოფელი იყო, მას ენათესავებოდა და წერილობით და სიტყვით კახეთის მხარეს საჩუქრად ჰპირდებოდა, თუკი მისი ღალატის საშუალებით მცხეთას და ვაღდას ჩააგდებინებდა“⁴.

ქართულმა წყაროებმა არ იციან კახეთის მეფისა და კათალიკოსის რაიმე შეთანხმება ვახტანგ VI-ის წინააღმდეგვის ცნობებს ეყრდნობიან სომეხი მემატრიანეები? აბრაამ ერევანცის თხზულების ქართულ ენაზე მთარგმნელი ვარაუდობდა, რომ ალბათ რაღაც კავშირი არსებობდა დომენტისა და კახთ მეფეს შორის თბილისზე თავდასხმის დროს, თორემ მთლად უსაფუძვლოდ სომეხი მემატრიანეები ვერ შეთხზავდნენო. როგორც ჩანს, სხვა ბრალდებების მსგავსად ესენიც უსაფუძვლოა.

ყველაზე სანდო მოწმე კათალიკოსის უდანაშაულობისა არის თვით კათალიკოსი.

აღინიშნა, რომ კახთა მეფემ ლეკების რაზმით თბილისი აიღო 1723 წლის 4 მაისს, დომენტი 13 მაისს სწერს პეტრე I-ს: „ქ. უზეშთაეს ბრწყინვალესა თვით-მყრობელსა, მაღალსა იმპერატორსა... მოვახსენებ... აწუ, ჩემი სამწყსო საქართველოს უსჯულონი მოერივნენ და ძმა ჩემი ვახტანგ, იავარ ჰყვეს,

⁴ აბრაამ ერევანცი, *ომების ისტორია*, გვ. 18-19

ხატნი და ჯვარნი, კელესიანი ცეცხლისა მიერ დაწვნეს და მრავალნი სულნი ქრისტიანენი მოსწყვიდნეს, ოკერ ჰყვეს ქალაქნი და სოფელნი და, ჩვენ რომ აქაური ამბავი წერილად მოგვეწერა და მოგვეხსენებინა, ვრადლად მოვიდოდა და მოელს აქაურს ამბავს ტოლსტოვი ივან ანდრევიჩი¹ წერილად მოახსენებს. ჩვენ ხელის კაცის გაძღება ახლა აქ ძნელია, რახანაც უსჯულონი მოგვერიგენ. ხელმწიფეს ამას ვეხვეწებით, ვინ იცის, რომ ვზა ვიშოვოთ და მანდ ვიახლოთ, მაგათის მოწყალებისაგან შეგვიწყალოს და ყური მოგვიგდოს და შეგვინახოს, მლოცველი და მოსამსახურე ვვამყოფოს მათ საფარველს ქვეშე და ყოვლის დღით დღე მაგათს წყალობის მოიმედენი ვარ თუ იქნებოდეს, თუ არა, ამისი ბრძანების წიგნის მომლოდინე ვარ².

ქრონისტების მონათხრობის მიმსგავსებული რაიმე ცნობა ქართულმა საიტორიო მწერლობამ არ იცის. მაგრამ ის კი ცნობილია, რომ კახელებისა და ლეკების მიერ მცხეთის აკლესიის გამო დომენტიმ თავისი წუხილი გამოხატა 1725 წელს „სჯულის კანონზე“ წარწერაში. ის ამბობს: „...დავიხსენ სჯულის კანონი ესე... პატრიარხმან დომენტიმ ოდეს ჯერ ლეკთა გატეხეს სვეტი ცხოველი... ურუმნი მოვიდნენ და დაიპყრეს ქვეყანა ესე ჩვენი ქართლი, მაშინ... წარმოსტყვევენეს საყდარი და ტყვე ჰყვეს საყდრის ამის რაოდენ (?) წიგნები, ხოლო ჩვენ ძიება ვყავთ და რაოდენ ვპოვეთ დავიხსენით ფასითა და ისევ სვეტი ცხოველს შევსწირეთ... ქკს (უ)იკ“³.

¹ პეტრე I-ის წარმომადგენელი საქართველოში.

² კათალიკოსის წერილი მიიღეს პეტერბურგში იმავე წლის 25 ივლისს, მაგრამ მასზე პასუხი არ არის ცნობილი. *Акты Собранные Кавказскою Археографическою Коммисиею, т. I, Тифлис, 1866, с. 152*

³ ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა, შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი, ახსნილი და გამოცემული თ.

ვახტანგ VI-ის რუსეთში წასვლის შემდეგ, დომენტი ოსმალებს გაერიდა და ლორეში გადავიდა. მის ნაცვლად იესემ კათალიკოსად ბესარიონ ბარათაშვილ-ორბელიშვილი დააყენა (1724-1737). აუცილებლად აღსანიშნავია, რომ როგორც დოკუმენტებიდან ჩანს, დომენტიმ, დიდი ხნის განმავლობაში სამშობლოდან მოწყვეტის მიუხედავად, აღმოსავლეთ საქართველოს პატრიარქი მასთან შეთანხმების გარეშე მნიშვნელოვან გადაწყვეტილებებს არ იღებდა, რაც საქართველოში დომენტის დიდ ავტორიტეტზე და მისადმი პატივისცემაზე მიუთითებს. დომენტი, ფაქტიურად, „მთავარი“ პატრიარქი იყო.

დომენტის ლორეში დაუკავშირდა რაჯაბ ფაშა და კათალიკოსი „მონინდო“. როგორც ვახუშტი ბატონიშვილი წერს, დომენტი შეევედრა ფაშას, რომ ხონთქართან გაეგზავნა, რადგან ვარაუდობდა იქიდან შეძლებდა ქართლისათვის სიკეთის გაკეთებას¹. ფაშამ თხოვნა შეუსრულა. სტამბოლში ჩასულ დომენტის დიდი პატივი მიაგო სულთანმა. იესეს გარდაცვალების შემდეგ (1727 წ.) ახალციხის ფაშა ისაყი, რომელიც იმავე დროს თბილისის ვილაიეთსაც განაგებდა, ქართლის ფაქტიური მეფე გახდა. მას შეშურდა კათალიკოს დომენტის პატივი სულთნის კარზე, შეთხზა ცრუ ბრალდება, რომელიც ზოგიერთმა ქართველმა დაუმოწმა და ხონთქართან დაასმინა. ფაშამ, ალბათ, იეჭვა, რომ კათალიკოსი სულთნის კარზე სამეფო ტახტის მოპოვებას ცდილობდა. ის ხომ წარმოშობით ქართლის ტახტის პოტენციური კანდიდატი იყო, რასაც ფაშა ვერ დაუშვებდა. მისი დასმენით

ქორდანიას მიერ, III. გამოსაცემად მოამზადეს გივი ქორდანთან და შოთა ხანთაძემ, თბილისი, 1967, გვ. 99.

¹ *ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 508.*

დომენტი დააპატიმრეს და ტენედოსს გადაასახლეს¹, სადაც ცხრა წელი გაატარა.

თვით კათალიკოსი დომენტი სულთანთან სტამბოლში თავისი გამგზავრების მიზეზს აღწერს 1737 წლის 12 მაისს რუსეთის იმპერატრიცა ანნა იოანეს ასულისათვის გაგზავნილ წერილში². წერილი გაგზავნილია პატრიარქის მიერ ტენედოსიდან სტამბოლში დაბრუნების შემდეგ: „ახლა ამას მოვახსენებ თვითმპყრობელს, დიდს კელწიფეს. აქამდის ბოხნას³ ექსორია ვიყვენით. ახლა ყიზილბაშის ელჩმა გვიტახტავ⁴, აქ სტამბოლს მოგვიყვანეს. ახლა ამას მოვახსენებთ (იმპერატრიცას – ე.მ.) და ვეხეწებით, რომ ჩვენი ქვეყანა და სამწყსო საქართველო უსჯულოთ თათართ როგორ წახდინეს ყველა მოეხსენება. იქ ჩვენგან აღარ გაიძლება, აქ მცველი

¹ იქვე, გვ. 508-509.

² არსებობს კათალიკოს დომენტის მიერ პეტერბურგში გაგზავნილი ორი წერილი, რომლებიც გამოქვეყნებულია ასეთი თანმიმდევრობით: 1737 წ. 15 მაისის წერილი იმპერატრიცა ელიზავეტა პეტრეს ასულისათვის (1741-1762), მეორე კი, დათარიღებულია 1737 წლის 12 მაისით. ამ წერილის ადრესატია იმპერატრიცა ანნა იოანეს ასული (1730-1740). რა თქმა უნდა, პირველი წერილი ვერ გავგზავნივოდა იმ ადრესატს, ვის სახელზეც იგი დაიწერა, რამდენადაც ელიზავეტა პეტრეს ასულის გამეფების დროისათვის დომენტი გარდაიცვალა იყო. შინაარსის მიხედვით, ორივე წერილი ანნა იოანეს ასულისათვის არის განკუთვნილი. *Переписка на иностранных языках грузинских царей с Российскими государями от 1639 по 1770, с. 216-219.* დომენტის მიერ ამგვარი შეცდომა პრაქტიკულად შეუძლებელი იყო. სავარაუდოა, საქმე გვაქვს გამოქვეყნების ხარვეზთან.

³ ბოხნა, იგივე ტენედოს. „რომელსა უხმობენ თათართა ენითა ბოღნა აღას, ხოლო ბერძნულეზ სახელ სძევს ტენედო“. *Такашвили Е., Материалы для истории Грузии, Тифлис, 1885, с. 68.*

⁴ ხაზგასმა ჩემია.

და მფარველი არავინა გვეყავს, არც რა საზრდო გვეპოება რამ. ამთონი დიდის ჯემშივის წყალობა იყოს რომ ყური მოგვიგდოს, მოწყალება ყოთ, გვიპატრონოთ. ერთს ალაგს დაგვაყენოთ და გაგვაძლებინოთ. აშტარხანი იყოს, თუ თერგი, თუ სოლაღი, თუ თრღუ, თუ დარუბანდი. ამავებს ალაგში საზღოს და სარჩოს წყალობაც გვიყონ. მაგათი მლოცველი და მომხსენებელი მაგათ საფარველს ქვეშ ვიყვნეთ, რომ არავისი ფიქრი და შიში გვექონდეს, რომ არავინ რა შეგვეცოდოს და გვაწყინოს, ჩვენთვის უზრუნველად ვიყვნეთ. კიდევ ამას ვეხვეწებით დიდს ჯემშივებს და მოვახსენებ: საცა ვიყვნეთ, აქა თუ სხვაგან, ჯემშივის წყალობა და უღუფის წყალობა გვეძლეოდეს, მაგათი მლოცველი და მომხსენებელი დღივ და ღამე გვამყოფონ¹. ამგვარად, კათალიკოსი დომენტი იმპერატორიკას სთხოვდა რუსეთის იმპერიის სამხრეთში, საქართველოსთან ახლოს დასახლების უფლება მიეცა და არსებობის საშუალებებითაც უზრუნველყო. რუსეთში გაგზავნილ წერილებში ჩანს ქვეყნისა და მისი პირადი ტრაგედია.

ძნელია თქმა, რა აუცილებლობამ განაპირობა კათალიკოს დომენტის მიერ 2-3 დღის შემდეგ, 15 მაისს, პეტერბურგში იმავე იმპერატორიკასთვის, რომელიც ქართულ ტექსტში მოხსენიებულია ელისაბედად, სხვა წერილის გაგზავნა. ელისაბედი დაახლოებით ოთხი წლის შემდეგ გამეფდა, როცა დომენტი უკვე ცოცხალი აღარ იყო. ამასთან ერთად საინტერესოა ისიც, რომ წერილს თვით კათალიკოსი წერს და ელისაბედს მიმართავს შემდეგი სიტყვებით: „ბრწყინვალეო და კეთილ-მორწმუნეო, დიდებულო, დიდისა სამეფოსა ქალაქისა მოსკოვისა და ყოვლისა რუსეთისა ჯელმწიფისა და თვით-მპყრობელისა პეტრეს ასულო, უფალო, უფალო ელისაბედ... აჲ, თუ იკითხოს და ინებოს ბრწყინვალეობამან

¹ Акты Собранные Кавказскою Археографическою Коммисиею, т. I, с. 219.

თქვენმან ჩვენისა ამას ცხოვრებას საქმენი, რაოდენნი ჭირნი და განსაცდელნი მოიწიუნეს ქვეყანასა და სამწყსოსა ეკლესიისა ჩვენთა ზედა ყოველივე მოხსენებულ არს და უწყით. წარტყვენეს და მოაოხრეს და იავარ ყვეს და ტყვე ყვნეს სულნი ურიცხვნი ქრისტიანენი. ვწუხდი და ვზრუნავდი დღე და ღამე და ვეძებდი შემწეობასა და კურნებასა მათსა ამისა. შემდგომად უკვე მოვიდა ბძანება ხელმწიფისა (ოსმალეთის სულთანი – ე.მ.): „თუ მოხვალ და მონახაო (? – ე.მ.), შენსა ქვეყანასაო სამწყსოსა და ეკლესიასა ყოველსავე შევებითა და მყუდროებითა ვამყოფებო“. ამისთვისცა მეცა ვითარცა გვიბძანებს უფალი ჩვენი იესო ქრისტე წმინდასა სახარებასა შინა „დასდევ სული შენი ცხოვათა შენთათვისო“, დავსდევ სული ჩემი და წარმუელ წინაშე მათსა. მოვიწიე რა წინაშე მათსა წელ ნახევარს უკან ესორია მევეს ბოხხასა და იქ ვიყოფოდი ცხრა წელ დიდსა ჭირსა და შეწუხებასა შინა, და მერმე, მოგვიყვანეს აქა, კონსტანტინოპოლესა და გვითხრეს ვითარცა წესია მათი ზვეითა და სიცრუვითა სიტყვანი და თქმანი მათნი „**ყიზილბაშნი ხართო, ყიზილბაშში წადითო**“. ყიზილბაშის ელჩს ძლევა დავგწყეს და ჩვენ არა ვინებეთ და არცა დავინთქრნით წარმართსა მათ შინა და თავი დავიხსენით ვითმე ცამეტი ქისა გაგვივიდა და მივეციოთ, ვალი ავიღევიოთ და ვალი გვაქვს ქისა ცამეტი“¹.

რუსეთში გაგზავნილ წერილებში, როგორც ზემოთაც აღინიშნა, ჩანს ქვეყნისა და კათალიკოს დომენტის პირადი ტრაგედია. წერილი იმითაც არის საყურადღებო, რომ ოსმალეთი და ირანი აღმოსავლეთ და დასავლეთ „საქართველოებს“ თავიანთ სამფლობელობად ყოფდნენ და ერთმანეთის ინტერესებს აღიარებდნენ და პატივს სცემდნენ. ირანის ელჩის მოთხოვნის შესაბამისად ოსმალეთის ხელისუფალთ განიზრახეს კათალიკოსის ყიზილბაშში ელჩისათვის გადაცემა.

¹ Переписка на иностранных языках грузинских царей с Российскими государями от 1639 по 1770, с. 217.

ამგვარი მოქმედების გამართლება იმით სცადეს, რომ რადგან აღმოსავლეთ საქართველო ყიზილბაშური ირანის გავლენის სფერო იყო, იქაური ქართველებიც, მათი გაგებით, ყიზილბაშები იყვნენ.

როგორც ზემოთცხიტირებული წერილებიდან ჩანს ოსმალეთის მთავრობას ირანის სამეფო კარის (ელჩის) მოთხოვნით კათალიკოსი დომენტის ირანში გაგზავნა უნდოდა, მაგრამ დომენტიმ დიდი ქრთამის (13 ქისა) გადახდით თავიდან აიცილა სულთნის გადაწყვეტილების განხორციელება. საჭირო თანხა ვალათ აიღო იერუსალიმის საპატრიარქოსგან, მაგრამ მის გადახდას ვეღარ ახერხებდა. კათალიკოსი რუსეთის იმპერატრიცას სთხოვს: „ახლა ამას ვევედრებით ღვთის მოყვარეობასა თქვენსა, რომ წყალობა გვიყოს და ხელი აღგვიპყროთ, მოგვეხმაროთ, მოწყალება პყოს, რომ ეს ვალები გადავსწვეით...“¹. დომენტის გაჭირვებულ ყოფას ოსმალეთში ადასტურებს იესე ტლაშაძე. მის მიხედვით კათალიკოსმა 1739 წლის 20 მარტს იერუსალიმის საპატრიარქოდან 4300 ლევი სესხად აიღო. ამ ვალის გადახდას ითხოვდნენ იერუსალიმის პატრიარქები: მეღვტოსი (1731-1737 წწ.) და პართენიოსი (1737-1766 წწ.)².

როცა კათალიკოსი ბესარიონი გარდაიცვალა, დომენტი ჯერ იმერეთში მივიდა, შემდეგ ქართლში გადმოიყვანეს და აღადგინეს კათალიკოსად³, რაც ნადირ შაჰის მონღოლებით მოხდა: „პატივით შეიწყნარა და წარმოავლინა ქართლსავე კათალიკოსად“ – წერს ვახუშტი ბატონიშვილი⁴.

¹ Там же, с. 217

² ტლაშაძე ი., კათალიკოს-ბაქარიანი / ე. თაყაიშვილის გამოცემა, ტფილისი, 1895, გვ. 26; აღიშპარაშვილი ი., დომენტი IV კათალიკოსი // სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი, 2015, გვ. 115.

³ ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 516.

⁴ იქვე, გვ. 518.

დაუჯერებელია ყველა ის ცნობა, რომლებიც კათალიკოს დომენტი IV-ს სახავენ მართლმადიდებლობის მგმობელად და ვახტანგ VI-ის კონკურენტ-მოწინააღმდეგედ, მის მტრებთან შეთანხმებულად მოქმედ პიროვნებად. ნუთუ შეიძლება იმ ყველა ბრალდების სერიოზულად მიღება იმ კათალიკოსის მიმართ, რომელსაც ეკუთვნის ქვემოთ ციტირებული წერილი, თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ იგი დომენტიმ თავის ძმა იესეს დასახასიათებლად დაწერა, მაგრამ მასში, ზოგადად, თავის მრწამსსაც გამოხატავს: „განა არა ფიქრობდა იესე ქრისტეს უარყოფელი, რომ ოდესმე წარსდგებოდა წინაშე მისსა, რომელიც უარყო მხოლოდ იმიტომ, რომ მტრებთან ერთად აღელო მახვილი სათრგუნავად სამშობლოსა ყოველთა სიწმინდეთა? ქვეყნიური ტანჯვანი წარმავალნი არიან, ღმერთი განკურნავს წყლულთა მორწმუნეთა ძეთასა, გარნა ვად მათ, რომელნი თავ ერისა სდგან და უდებებით არა იფარავენ თანამდებობისაებრ მომაკვდავთა ერისაგანთა. კურთხევა ღვთისა იყავნ სამშობლოსა ზედა ჩვენსა, განუსვენოს ღმერთმა სულსა აღწყვედილთასა სასუფეველსა თვისსა! აკურთხნეს ღმერთმან იგინი, რომელნი ზეციერთაებრ შემწედ ქრისტთანე ერისა იღვწიან და ექმნებიან მამად და ნუგეშინისმცემლად დაობლებულთა და ჩავრულთა“¹.

თუ გავითვალისწინებთ რა ხდებოდა დომენტი IV-ის თანამედროვე საქართველოში, როდესაც იშვიათობა არ იყო

¹ კარბელაშვილი პ., იერარქია საქართველოს ეკლესიისა, კათალიკოსნი და მღვდელმთავარნი, გვ. 118. კათალიკოს დომენტი IV-ის მიერ სარწმუნოების შეცვლისა და სამეფო ტახტისაკენ სწრაფვის უარყოფელი არგუმენტები ვრცლად იხ. აღიშბარაშვილი ი., დომენტი IV კათალიკოსი. გვ. 97-100.

ცრუ დასმენა და ჭორების გავრცელება, ჩემი აზრით, უპირატესობა უნდა მივანიჭოთ ვახუშტი ბატონიშვილის მონათხრობს, რომელიც იყო ამბის თანამედროვე და სამეფო კართან ახლოს მდგომი. ვფიქრობ, ვახუშტი არ დაინდობდა და არც დაინდო ვახტანგ მეფის მოწინააღმდეგეები თუნდაც ისინი ბატონიშვილები ყოფილიყვნენ და სიმართლეს შემოუნახავდა შემდგომ თაობებს.

არამართებულად მიმანია საეკლესიო ფრანგული წყაროების მიხედვით მსჯელობა იმაზე, რომ თითქოს ქართლის ტახტზე პრეტენზია განაცხადა კათალიკოსმა დომენტიმ და იმაზეც, რა საშინელებანიც დაატყდა თავს მას ამგვარი საქციელის გამო¹.

უნდა ვიფიქროთ, რომ კათალიკოს-პატრიარქ დომენტის ირანის შაჰთან ვიზიტმა სათავე დაუდო მითქმა-მოთქმას ვახტანგ VI-ს მოწინააღმდეგე ქართველ პოლიტიკოსებსა და ბატონიშვილებში. ყველა დაინტერესებული პირი დასახელებული ფაქტიდან ისეთი დასკვნის გამოტანას ცდილობდა როგორც მის ინტერესებში ჯდებოდა.

როგორ იქმნებოდა საქართველოში და ირანში დომენტის გასაკიცხი ჭორები, ამის შესახებ ზემოთ უკვე ვილაპარაკე. ისიც აღინიშნა, რომ ქართულმა საისტორიო მწერლობამ დომენტი IV-ის შესახებ შემოგვინახა ძირითად დადებითი ცნობები. უნდა გაირკვეს რა მიზანს ემსახურებოდა მისი კომპრომეტირება და რატომ იყო დაინტერესე-

¹ დონდუა ვ., ვახტანგ VI-ის დროინდელი საქართველოს პოლიტიკური ისტორიიდან. 1712-1745, გვ. 33-37; დონდუა ვ., დავით გურამიშვილი და საქართველოს ისტორია, თბილისი, 1985, გვ. 93; ტაბაღუა ი., საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა (XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედი), გვ. 303.

ბული ქართველთა ერთი ნაწილი და ზოგიერთი უცხოელი გაევრცელებინა დომენტის „საძრახისი“ მოქმედებანი.

1. ქართული დოკუმენტური და ნარატიული წყაროები, სარწმუნოს ხდის, რომ დომენტი IV-ს არასოდეს გამოუთქვამს პრეტენზია ქართლის სამეფო ტახტზე; იბრძოდა ტყვის სყიდვის წინააღმდეგ; აქტიურად უჭერდა მხარს წიგნის ბეჭდვას; იგი არც თვითონ წასულა ზნეობრივ და სარწმუნოებრივ კომპრომისზე და არც სხვებს პატიობდა; მან არ დაინდო ორი გენიალური ქართველიც კი – შოთა რუსთაველი¹ და სულხან-საბა ორბელიანი. ეს უკანასკნელი არ ასახელებს დომენტი კათალიკოსს, მაგრამ უეჭველია ის უნდა ყოფილიყო ორგანიზატორი იმ რეპრესიული ღონისძიებებისა, რომელიც ხანგრძლივი მოგზაურობიდან დაბრუნებულ სულხან-საბას მიმართ განხორციელდა². მისი წაქეზებით უნდა მომხდარიყო კათოლიკეების დევნა, სულხან-საბას ევროპიდან მოგზაურობიდან სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ³. მისი უკომპრომისობა იყო მთავარი მიზეზი მისი მოწინააღმდეგეების გამრავლებისა. ამიტომ მოთქვამდა გამწარებული კათალიკოსი დომენტი: „*მე მამიგონეს ტყუილი, კაცის ყურს სმოღეს აროდეს*“-ო⁴.

2. აღინიშნა, რომ უარყოფით ცნობებს კათალიკოს დომენტი IV-ის შესახებ, წერილობითი სახით ვნახულობთ პიერ დ'ისუდენის მიერ საფრანგეთში გაგზავნილ წერილებში. ის პირადად იცნობდა ირანში ტყვეობაში მყოფ ვახტანგ VI-ს და

¹ ბარამიძე ა., *შოთა რუსთაველი. მონოგრაფიული ნარკვევი, თბ., 1958, გვ. 375-376; ლეონიძე გ., სულხან-საბა ორბელიანი. თბილისი, 2004, გვ. 111.*

² *სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი, I, გამოსაცემად მოამზადეს ს. ყუბანეიშვილმა და რ. ბარამიძემ, თბილისი, 1959, გვ. 245.*

³ *თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 334-336.*

⁴ *ტლაშაძე ი., კათალიკოზ-ბაქარიანი, გვ. 49.*

შეძლებისდაგვარად ცდილობდა დახმარებოდა. მისი საშუალებით იგებდა საფრანგეთის მთავრობა ირანსა და საქართველოს ამბებს და დომენტი კათალიკოსის შესახებაც. მას უნდოდა „გამაჰმადიანებული“ ყოფილი პატრიარქის საპირისპიროდ გამოეკვეთა ვახტანგის სახე, რომელიც იყო ერთგული ქრისტიანობის (კათოლიკობის) და საფრანგეთის მეფის. დ'ისუდენის აზრით, ყოველივე ის, რაც ვახტანგის ირგვლივ არასასიამოვნო ხდებოდა, პირველ რიგში ირანში მაღალ თანამდებობებზე მყოფი მისი ძმების, სვიმონისა და იესეს ინტრიგების შედეგი იყო. დ'ისუდენს და მასთან ერთად სხვა კათოლიკე მისიონერებს ქართლის ტახტზე დაბრუნებული ვახტანგი მიაჩნდათ საფრანგეთის სავაჭრო და პოლიტიკური ინტერესების გამტარებელად ამიერკავკასიაში. აღნიშნული მიზნიდან გამომდინარე მათ შექმნეს დომენტის უარყოფითი პორტრეტი, რათა ჩაეგონებინათ საფრანგეთის მთავრობისათვის, რომ მოსალოდნელი იყო დომენტისნაირ პიროვნებას დაეკავებინა ქართლის სამეფო ტახტი, რაც ეწინააღმდეგებოდა სფრაგეთის ინტერესებს. საჭირო იყო საფრანგეთის მთავრობის გააქტიურება შაჰის ტყვეობიდან ვახტანგის დასახსნელად.

3. სომეხი ქრონისტების ნაშრომების ქრონოლოგიური ჩარჩო არის XVIII ს. 20-30 იანი წლები. ისინი საქართველოს ამბებს გადმოგვცემენ 1722-1723 წლების ქვეშ. გვიყვებიან ქართლისა და კახეთის მეფეთა დაპირისპირებასა და ურთიერთბრძოლაზე; ჩანს, რომ მათი სიმპატია ვახტანგის მხარეს არის; ვფიქრობ, მათი პოზიცია განპირობებული იყო სომხების ქართლის მეფისადმი პოზიტიური დამოკიდებულებით. სომხებს ვახტანგი მიაჩნდათ ეროვნულ-გამათავისუფლებელი ბრძოლის ბელადად, რომლის დროშის ქვეშ გაერთიანდნენ აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის ხალხები რუსეთთან ერთად ირანის ბატონობის წინააღმდეგ საბრძოლველად. მიუხედავად იმისა, რომ წამოწყება, რომელშიც სომხები საგრძნობლად აქტიურობდნენ, ვერ იქნა ბოლომდე მიყვანილი პეტრე I-ის

არაპროგნოზირებადი მოქმედების შედეგად. ვახტანგის მიმართ განწყობილება მაინც დადებითი დარჩა.

რომ გვცოდნოდა რომელ აღმსარებლობას ეკუთვმოდა სომეხი ქრონისტები, მაშინ იოლად გასაგები იქნებოდა მათ მიერ დომენტი IV-ის უარყოფითად წარმოჩენის მოტივები. შუა საუკუნეებში ადამიანების დახასიათების დროს უპირატესი მნიშვნელობა ჰქონდა იმას თუ რომელ კონფესიას განეკუთვნებოდნენ დასახასიათებელი და დამხასიათებელი. იმ დროსაც იშვიათობა არ იყო სხვა რელიგიის წარმომადგენლებისთვის ისეთი რამის დაბრალება, რაც ბუნებაში არ მომხდარა. რადგან ქრონისტები უარყოფითად ახასიათებენ ქართველ პატრიარქს, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ისინი გრიგორიანელები იყვნენ და მართლმადიდებელ პატრიარქს მიაწერენ ისეთ ცოდვებს, რომლებიც მას არ ჩაუდენია. იმის დაშვებაც შეიძლება, რომ ქრონისტებზე გარკვეული გავლენა მოახდინეს დომენტისთან დაპირისპირებულმა ქართველმა დიდებულებმა და ვახტანგის მომხრე კათოლიკებმა.

კახთა მეფე კონსტანტინე II-ის საბარეო პოლიტიკა და დიპლომატიკა

კონსტანტინე II — კახეთის მეფე 1722-1732, ერეკლე I-ის ძე, ნაშობი მხევლისაგან, თეიმურაზ II-ის ძმა. კონსტანტინე დაიბადა და აღიზარდა ისპაჰანში (ამის შესახებ ის აღნიშნავდა 1724 წელს პეტრე I-ის წარმომადგენლის, გენერალ ა. მათიუშკინისათვის გაგზავნილ ერთ-ერთ წერილში¹). მისი მაჰმადიანური სახელი იყო მაჰმად ყული-ხანი. მეფობა მიიღო ძმის, დავით II-ის (იმამყული-ხანის) გარდაცვალების შემდეგ. შაჰმა კახეთის ტახტთან ერთად უბოძა ერევანი, შაჰმადილი და ყაზახი, მალე ერევნის ნაცვლად ებოძა განჯისა და ყარაბაღის გამგებლობა.

ვახუშტი ბატონიშვილის დახასიათებით: „ხოლო იყო ესე მაჰმად-ყულიხან ფრიად მაჰმადიანი, ჭალი და ამაყი, მდიდარი და მესისხლე, რამეთუ არა რიდებდა მცირესა ზედა კაცთა სიკუდილისა“². კონსტანტინეს გამეფებიდან მოვლი ორი წელი აღსავსე იყო ვახტანგ VI-სა კახეთის მეფეს შორის ბრძოლებით, არა მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოში, არამედ პირველობისათვის აზერბაიჯანის ზემოდასახელებულ პროვინციებშიც³.

კახეთში ახალგამეფებულ კონსტანტინეს ღეკების თავდასხმების ასალაგმავად შაჰის მხარდაჭერა სჭირდებოდა. შაჰ-თამაზის კეთილგანწყობის მოპოვების მიზნით დაუპირისპირდა შაჰის მორჩილებიდან გასულ ქართლის მეფე ვახტანგ VI-ს.

პირველი, ვინც იარაღი აღმართა ქართლის სამეფოზე იყო კახეთის მეფე კონსტანტინე II, რომელმაც თავისი მოქ-

¹ *Переписка на иностранных языках грузинских царей с Российскими государями от 1639 по 1770 гг., с. 167.*

² *ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 619.*

³ *იქვე, გვ. 619-622.*

მედება შაჰ-თამაზთან შეათანხმა. მის შესახებ ვახტანგ მეფემ პეტრე I-ს მოუთხრო 1723 წლის 10 მაისს გაგზავნილ წერილში: „*მას შემდეგ რაც ქართლის მეფე განჯას გაეშურა იმპერატორთან შესახვედრად, კახთ ბატონი მტრად აგვიდგაო. მან შაჰს მისწერა, ვახტანგს „დიდი კვლმწიფე მოჰყავსო“¹.*

შაჰმა კონსტანტინეს დაავალა შეეპყრო ვახტანგი და ისპაანში ჩაეყვანა². კონსტანტინემ მოითხოვა ვახტანგის მეფობიდან გადაყენება, რაზეც დამაკმაყოფილებელი პასუხი მიიღო. მან 6 ათასი ლეკი გადმოიყვანა და მათი შეწევნით აიღო მცხეთა, რაც დასტურდება დომენტი IV კათალიკოსის მიერ „სჯულის კანონზე“ 1725 წლს გაკეთებული წარწერით³.

1723 წელს შაჰის მიერ ვახტანგ VI-ის გადაყენების შემდეგ ქართლი კონსტანტინე II-ს ებოძა. თავდაპირველად ქართლისათვის ბრძოლაში კონსტანტინე II დამარცხდა, მაგრამ ლეკების დახმარებით 1723 წლის 4 მაისს თბილისი აიღო. ვახტანგ VI, მისი ძე ბაქარი (შაჰნავაზ III) და მათი მომხრეები შიდა ქართლში გამაგრდნენ. ამ დროს ირან-ოსმალეთს შორის ომი (1723-1727) იყო და ოსმალთა ლაშქარი არზრუმის ფაშა იბრაჰიმის სარდლობით თბილისისაკენ მიიწვედა. ვახტანგ VI-მ მას დამორჩილების ნიშნად ბაქარი და იესე მიაგება. კონსტანტინე II თვითონ მიეგება ოსმალთა სარდალს სოღანლუღში, თბილისის ციხის გასაღები ჩააბარა და ქართლის მეფობის შენარჩუნება სთხოვა, თანაც ერევნისა და განჯის დამორჩილება აღუთქვა.

¹ *Переписка на иностранных языках грузинских царей с Российскими государями от 1639 по 1770 гг., с. 147-148.*

² *Армянская анонимная хроника 1722-1736. Перевод с турецкого З. М. Бунятова, Баку, 1988, с. 7.*

³ *ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა, შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი, ახსნილი და გამოცემული თ. ჟორდანიას მიერ, III, გვ. 99.*

კონსტანტინე II-ის მიერ ვახტანგის დამარცხების შემდეგ (1723 წ.) ოსმალებმა იგრძნეს საშიშროება, რომ ირანი თავისი სატელიტის საშუალებით აღმოსავლეთ საქართველოს დაეუფლებოდა. ივნისში ოსმალები თბილისს მიადგნენ, კონსტანტინემ სატახტო უბრძოლველად დათმო. ოსმალები თბილისსა და აღმოსავლეთ ამირკავკასიას დაეუფლნენ. თბილისის აღებამ სტამბოლში დიდი სიხარული გამოიწვია. როგორც ინგლისის ელჩი სტონიანი ლონდონში მოახსენებდა, დამატებითი ჯარის ნაწილები საქართველოში სულთანს მისი, სტაიანის, რეკომენდაციით გაუგზავნია¹.

1723 წლის 12 ივნისს ოსმალები თბილისში შევიდნენ. ვახტანგ VI-მ მოქრთამა ფაშა და მან ქართლის გამგებლობა ბაქარს მისცა, ხოლო კონსტანტინე II დააპატიმრა. მალე ბაქარის ფარული ხელშეწყობით კონსტანტინე II ციხიდან გაიპარა, კახეთში გადავიდა და ოსმალების წინააღმდეგ ბრძოლისათვის მზადებას შეუდგა. მას კვლავ ლეკების დახმარების იმედი ჰქონდა, ამიტომ მათ საშუალებას აძლევდა კახეთზე გავლით მოეწყოთ თავდასხმები ქართლზე, რომელიც ამ დროს ოსმალებს ჰქონდათ დაპყრობილი. ბუნებრივია, ეს გარემოება ოსმალებს არ დარჩათ შეუმჩნეველი და კონსტანტინეს შეპყრობა სურდათ. კონსტანტინე ფშავში გაიხიზნა. შემდეგ ბაქარიც განუდგა ოკუპანტებს და ოსმალებმა თბილისის გამგებლობა ვახტანგის ძმა იესეს გადასცეს.

რუსეთს მხედველობიდან არ გამოორჩენია კახეთის სამეფოში შექმნილი მფგომარეობა და განიზრახა, საჭიროების შემთხვევაში, მისი გამოყენება თავისი კავკასიური პოლტიკის განხორციელებისათვის. როგორც აღინიშნა, ა. ვოლინსკი 1720 წელს დაინიშნა ასტრახანის გუბორნატორად და დაევალა შეეგროვებინა ცნობები ირანის ეკონომიკური, პოლიტიკური

¹ Маркова О. П., Россия, Закавказье и международные отношения, Москва, 1966, с. 28.

და სამხედრო მდგომარეობის შესახებ. რუსეთი ფარულად უნდა მომზადებულიყო ირანის წინააღმდეგ ომისათვის. ა. ვოლინსკის დაევალა, აგრეთვე, როგორც ვახტანგ VI-ის, ისე კონსტანტინე II-ის შესახებ შეეგროვებინა ცნობები და მიემხრო იგი. კახეთის მეფე რუსეთისათვის განსაკუთრებით იმიტომ იყო საინტერესო, რომ ის ნამყოფი იყო ისპაანის მმართველად და, ბუნებრივია, მნიშვნელოვან ინფორმაციას ფლობდა ირანის საშინაო მდგომარეობის შესახებ.

ქართლიდან განდევნილი ვახტანგ VI რაჭიდან სწერდა ყუბის სახანოში, სალიანში¹, მდგომ იმპერატორის ელჩს, გენერალ-ლეიტენანტ ა. მატიუშკინს (ადრესატმა წერილი მიიღო 1724 წლის 21 მაისს): „*ქ. დიდებულო, ამაღლებულო და პატიოსანო ელჩო... მე, მეფე ვახტანგ, სიყვარულით მოგიკითხავ: მერმე, შათირები გამოვვ ზავნე და თქვენი წიგნი არა კჳონდა. ახლა ეს კაცი გვიახლებია და თქვენი ამბავი ყველა სომხურებ დააწერინე და ისრე მოგეწერე. რადგან კელმწიფის ბძანება ეგ არის. „ჯარით კახეთში გამობრძანდებით“. ჩვენ აქ ჯარს შევიყრიით, კახეთში მოგეგებებით, რომელიც ამ ქვეყნების საქმე არის ყველას მოვახსენებთ და ნება თქვენია“².*

როგორც ჩანს, ქართლისა და კახეთის მეფეები შერიგებულან და ვახტანგი ამიტომ აპირებდა კახეთში ჩასვლას და თავისი ჯარის იქაურ ჯართან შეერთებას. დაზუსტებას მოითხოვს გ. პაიჭაძის მოსაზრება: რადგან კონსტანტინე თავის წერილებში არ ასახელებს ქართლის მეფის სახელს,

¹ მატიუშკინის სალიანსში ყოფნის შესახებ აღნიშნულია კონსტანტინე II-ის მიერ პეტრე I-სათვის გაგზავნილ მხოლოდ ერთ, წერილში, *Переписка на иностранных языках грузинских царей с Российскими государями от 1639 по 1770 гг.*, с. 169. საერთოდ კი, მატიუშკინის მიერ პეტრესათვის გაგზავნილი წერილები გაგზავნილი სალიანიდან, მრავლად არსებობს.

² Там же, с. 156.

იმით უნდა აიხსნას, რომ ვახტანგ მეფე მას არ შეურიგდა¹. ქართლისა და კახეთის მეფეებს შორის იმდენად ძლიერი კონფრონტაცია და შეიარაღებული შეტაკებები, ერთმანეთის სამფლობელოების აკლება მოხდა, რომ, ბუნებრივია, მათი შერიგება ამ სიტყვის ნამდვილი გაგებით ვერ მოხდებოდა. ისინი შერიგდნენ მხოლოდ მოცემული მომენტისათვის და არა სამუდამოდ, რაც კარგად გამოჩნდა შემდეგში, როდესაც კონსტანტინე ცდილობდა რუსეთის საიმპერატორო კარის მხარდაჭერის მოპოვებას. მაგრამ ეს მიუღწეველი აღმოჩნდა სხვადასხვა გარემოებათა, მათ შორის, მოსკოვში ვახტანგის მომხრე ქართული დიასპორის მოქმედების შედეგად..

ვახტანგ მეფის შემდეგ, რომელიც უკვე ჩრდილო კავკასიაში იყო გადასული, საქმეში ჩაერთო მისი მემკვიდრე, მეფე ბაქარი. არის ძალიან მოკლე, მაგრამ ბევრის მოქმედი დოკუმენტი – ბაქარ მეფის წერილი, რომლითაც ის მიმართავს კახელებს: *„ქ. ჩვენი ბრძანება არის სიღნაღის მოლაშქრენო და სხვას სომხითის მოლაშქრენო. მერმე, თქვენმან შათირმან² რაც გვიანბო, გავიგონეთ. დიდის იმპერატორის ელჩი მანდ მოსულა³, თქვენ ხომ დიდის ჰელმწიფის ერთ-*

¹ პაიჭაძე ვ., *კონსტანტინე კახთა მეფის ელჩები რუსეთში (1724-1725 წლები)* // საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოსთან არსებული საარქივო სამმართველო. სამეცნიერო-საინფორმაციო ბიულეტენი №1 (9), თბილისი, 1963, გვ. 25.

² შიკრიკი.

³ „დიდის იმპერატორის ელჩი მანდ მოსულა“ («посоль великаго Императора прибилъ туда») არ გულისხმობს ელჩის ჩასვლას საკუთრივ კახეთში, რაც კარგად გამოჩნდება ქვემოთ განხილულ წერილებში. ამავე წერილში ნათქვამია, რომ ქრთლის ჯარი კახეთში შეუერთდებოდა ადგილობრივ ჯარს, მაგრამ არ არის აღნიშნული შემდეგ სად წავიდა ქართლ-კახეთის ჯარი. ბაქარი, ვფიქრობ, ლაპარაკობდა კონსტანტინე II-ის გამგებლობაში არსებულ ტერიტორიებთან სიახლოვეს, სალიამში ელჩის ყოფნაზე.

გულნი ხართ და ჩვენიც ერთგულნი ხართ, რასაც მაგ ელჩს კარგად მოეპყრობით და მსახურებთ, თქვენზე ჰკიდია“¹. იმის გარდა, რომ ვიგებთ რუსეთის ელჩის კახეთში ყოფნის შესახებ, ყურადღებას იპყრობს ის, რომ ბაქარი კახეთის მეფე კონსტანტინე II-ს კი არ მიმართავს, არამედ გაურკვეველად ერესატებს. შემდგომი მოვლენები გვიჩვენებს, რომ კონსტანტინეს სურვილი იყო რუსეთთან დაემყარებინა ურთიერთობა და დახმარება მიეღო. ამიტომ დასაშვებია, რომ კახეთის მეფეს სიღნაღის და სომხითის „მოლაშქრეთა“ სახით ჰყავდა ირანის მომხრე დიდებულთა ოპოზიცია, რომლებიც არ იყვნენ კახეთ-რუსეთის კავშირის მომხრენი.

ამგვარად, კონსტანტინე II-სთვის არა მხოლოდ ცნობილი იყო რუსეთის ინტერესი კახეთის სამეფოსა და მისი მეფის მიმართ, არამედ ის, სავარაუდოა, აქტიურად იყო ჩაბმული პეტრეს წარმომადგენელთან მოლაპარაკებაში. კონსტანტინემ გენერალმატიუშკინს წერილი გაუგზავნა და გამოხატა სიხარული რუსეთის სარდლის ჯარითურთ კახეთის საზღვართან მისვლის გამო: „*ქ. თქვენის მრავლის სიკეთით შემკობილის და ჩვენგან სანახავად სანატრელის კაის თავის ადრე შეყრის, მუსაიბობის დიდად მონატრე, მეფე კონსტანტინე. მოგახსენებ, ჩვენი დიდად პატივ საფარველო და სანახავად დიდად სანატრელო, ბატონო. მრავალი თქვენთვის სიკეთე მოუკლებელისა და ჩვენთვის ზურგად და იმედად მოსალოდნელის თავის შესაფერი მოკითხვა და ხლების და აღერხის ნატრა მოგვიხსენებია: მერმე, დიდისა და ყოვლის ქვეყნის მპყრობელისა, კელმწიფეთ კელმწიფის, დიდისა და ძლიერის ლაშქრისა და სარდლის აქათ მობრძანება გავიგონეთ და ღმერთს მაღლი მივეციით და დიდათ გავიხარეთ.*

¹ წერილი გადაგზავნილია პეტერბურგში გენერალ-ლეიტენანტმატიუშკინის მიერ 1724 წლის 29 მაისს. *Переписка на иностранных языках грузинских царей с Российскими государями от 1639 по 1770 гг.*, с. 156.

ჩვენთვის და ჩვენი ქვეყნისთვის. ამის უკეთესი დღის წყალობა რაღა იქნება. აწუ, რადგან ღმერთმან იმათი აქეთ მობძანება გვაღირსა და თქვენი ასე ჩვენზედ სიახლოვეს მობძანებული ხართ, კაცი მიახლება და ამას ნუ იქო, რომ აქ არ მობძანდეთ. მობძანდით, მნახეთ და რომელიც ბატონის სარდლის ბძანება არის, შეგვატყობინეთ და ჩვენც იმათს ბძანებას გავათავებთ და ხუთიოდ ექვსი მანდაური უფროსი ქვეხიედაც¹ წამოიყვანეთ“².

ციტირებული დოკუმენტიდან ყურადღებას განსაკუთრებით იპყრობს მეფე კონსტანტინეს თხოვნა რუსი სარდლისადმი, რომ ის როდესაც კახეთში მივიდოდა თან მიეყვანა ქვეხიელები ანუ ქვეხულები. ვფიქრობ, გასაზიარებელია ამ ტერმინის ის გაგება, რომელიც გულისხმობს დიდ ვაჭარს. ამ თხოვნაში კონსტანტინეს ჩადებული აქვს აზრი, რომელიც ერთსა და იმავე დროს გამოხატავს კახეთის სამეფოს პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ინტერესებს. მეფე ცდილობდა რუსი პოლიტიკოსი დაეინტერესებინა კახეთით, როგორც სამხედრო თვალსაზრისით, ისე აბრეშუმის ყაჭის მწარმოებელი სამეფოთი, და ამგვარად გაეღვივებინა კახეთისადმი რუსეთის ყურადღება, რომელიც დიდად იყო დაინტერესებული ამ საქონლის რუსეთის გზით ტრანზიტით. რა თქმა უნდა, როგორც კონსტანტინე ვარაუდობდა, გენერალი მატეუშკინი კახეთში წაიყვანდა აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის ქალაქების (შაქის, შირვანის...) დიდვაჭრებს, რომლებიც ჩაბმულნი იყვნენ

¹ გამომცემლის განმარტებით უნდა იყოს – ქვეხუდაც. ქვეხუდა, ქვეხა – „იგივეა, რაც მამასახლისი“. *ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. ერთტომეული, თბილისი, 1986.* ქეთხუდა – გაღატანითი მნიშვნელობით – ხნიერი, პატივსაცემი, დარბაისელი კაცი. *იქვე.* ქვეხუდა – დიდი ვაჭარი, პირველი მოქალაქე. *Грузинский толковый словарь с русскими комментариями, 2013.*

² *Переписка на иностранных языках грузинских царей с Российскими государями от 1639 по 1770 гг., с. 165.*

საერთაშორისო ვაჭრობაში. მათ იცოდნენ საქართველოს სავაჭრო-ეკონომიკური პოტენციალის შესახებ და რუსეთის წარმომადგენელს მისცემდნენ საჭირო ახსნა-განმარტებებს¹.

მაგრამ კონსტანტინე II-ს იმედი არ გაუმართლდა. რუსი გენერალი კახეთს არ ეწვია. როგორც ჩანს, პეტრე პირველი უკმაყოფილო იყო ვახტანგ და კონსტანტინე მეფეებს შორის არსებული ურთიერთდაპირისპირებით, შეიარაღებული ბრძოლებით და კონფლიქტში დამნაშავედ მიაჩნდა კონსტანტინე. კახთა მეფემ ამის შესახებ იეჭვა, თუ აცნობეს, ძნელია, ზუსტად რაიმეს თქმა. ყოველ შემთხვევაში ჩანს, რომ კონსტანტინე ცდილობდა სინათლე შეეტანა ამ საკითხში ა. მატიუშკინისათვის გაგზავნილი წერილით. მის წერილში ვკითხულობთ: „*ქ. ბედნიერ ბატონს, სარდალს, ერთი ეს მოვახსენოთ, რომ ეგება ჩემი და ქართლის ბატონის სამდურავი და შუდლი მოხსენებოდეს. ამას უწინ ჩვენში სამდურავი იყო, მაგრამ ახლა, ჩვენ შერიგებულნი და ერთმანერთის ძმანი და მოყვა-*

¹ საქართველოს მნიშვნელობაზე საერთაშორისო სავაჭრო-ეკონომიკურ ურთიერთობებში, იხ. ე. თაყაიშვილის მიერ გამოქვეყნებულ XVII-XVIII საუკუნეთა მზითვის წიგნები. *საქართველოს სიძველენი*, II, ტფილისი, 1909, გვ. 432-434; *საქართველოს სიძველენი*, III, ტფილისი, 1910, გვ. 477-500; *მასალები საქართველოს ეკონომიური ისტორიისათვის*, წ. III (აღმშენებლობა, სახელმწიფო ეკონომიკა, ქონება) / *მასალები შეარჩია და გამოსაცემად მოამზადა ნ. ბერძენისვილი*, თბილისი, 1955, გვ. 225, 339, 360, 416, 444-445, 470, 484, 513, 520, 529, 530-535; *მეგრელაძე დ., მასალები საქართველოს ეკონომიკური ისტორიისათვის (ჯულაბაშვილების დავთარი) // მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის*, ნაკვ. 35, თბილისი, 1963; *ვაბაშვილი ვ., XVI-XVIII სს. საქართველოს ქალაქები მახლობელი აღმოსავლეთის სავაჭრო ურთიერთობათა შექმნა // ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ქალაქების ისტორიიდან*, თბილისი, 1966; *კაციტაძე დ., ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებთან და რუსეთთან საქართველოს სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობის ისტორიიდან (XVII-XVIII სს.)*, თბილისი, 1990 და სხვ.

რენი ვართ და ჩვენი რჩევა და ქართული ერთი არის და, რაც შეგვიძლია, საქართველოს მტრების პასუხსა ვსცდით და ორნივე მაღლისა და ქვეყნის განმანათლებელის კვლმწიფეთ მლოცავი ვართ¹. იმის დასაამტკიცებლად, რომ ვახტანგთან კარგი ურთიერთობა ჰქონდა, კონსტანტინე იმასაც აცნობებდა, რომ, როდესაც მან გაიგო რუსების სალიამში ყოფნის შესახებ, მაშინვე გააგებინა ვახტანგს: „იმასთან წიგნი მივსწერე და თქვენი მობძანება შევატყობინეთ, იმისი სამი თავადიც აქ ჩემთან არიან და იმისი კაცი და წიგნი აქ ჩემთან მოვა, და ჩემს კაცსა და იმის კაცს ორსავ ერთად თქვენს სამსახურზედ კიდევ ვახლებთ და ეს ჩემი კაცი ადრე გამოაბრუნეთ და თქვენი ამბავი მაღე გვიბძანეთ, რომ ქართლის ბატონსაც შევატყობინოთ და საქართველოს ქვეყანამც თქვენი ამბავი შეიტყონ და თქვენის იმედით თავისი თავი მტრის კვლისაგან შეინახონ და გამავრდენ².

1724 წელს მეფე კონსტანტინემ კიდევ ერთხელ, მესამედ და, საბოლოოდ, გაუგზავნა წერილი იმპერატორის წარმომადგენელს. წერილში ხაზგასმული იყო, რომ ღმერთს შეებრალა მტერთაგან გაოხრებული საქართველო და მონასტრები, რაც გამოიხატა იმაში, რომ ხელმწიფემ თავისი უძლეველი ლაშქარი და სარდალი გამოგზავნა. „ჩვენ მუდამ ღმერთის ამას ვეხვეწებოდით, რომ ეგება ღმერთთან ძლიერის კვლმწიფეთ კვლმწიფის უძლეველი ლაშქრის ჩვენის ქვეყნის სიახლოვეს მობძანება გვეღირსოს³.

მეფე კონსტანტინე რუს სარდალს შეახსენებს, რომ კახეთის ამჟამინდელი მეფის პაპა და მამა, თეიმურაზ I და ერეკლე I რომანოვების ოჯახს ემსახურებოდნენ, მათი მამა-

¹ Переписка на иностранных языках грузинских царей с Российскими государями от 1639 по 1770 гг., с. 164-165.

² Там же, с. 164-165.

³ Там же, с. 166.

პაპაც კონსტანტინეს წანაპრებს წყალობას არ აკლებდა, რისი დამადასტურებელი წყალობის წიგნები ხელთ ჰქონდა. მეფეს უნდა, რომ ქართულ და რუსულ სამეფო კართან ურთიერთობის ტრადიცია გაგრძელდეს. „აწ, ეს მოვახსენოთ, რადგან ღმერთმან თქვენი აქათ გამობძანება გვაღირსა, კაცი გვიახლება და რომელიც მაღლის ჳელმწიფეთ ჳელმწიფის ნება და ბძანება იყოს, გვიბძანეთ, რომ ჩვენი თავი მათს ერთგულად სამსახურზე გავსაჯლოთ“¹.

წერილის დასასრულს მეფე კონსტანტინე აღნიშნავდა, რომ მან რუს გენერალს რამდენჯერმე კაცი გაუგზავნა და სურდა საქართველოს ამბების შეტყობინება, მაგრამ მისმა შიკრიკმა, გზის სირთულის გამო, ადესატამდე ვერ მიაღწია. რა თქმა უნდა მეფემ თავის ვერცერთ წერილზე პასუხი ვერ მიიღო. შეიძლება ვიფიქროთ, რომ გზის სირთულე, რომელზეც კონსტანტინე მიუთითებს, არ იყო იმპერატორის წარმომადგენელთან კონტაქტის დაუმყარებლობის ნამდვილი მიზეზი. იმპერატორის კაცი, სავარაუდოა, სავარეო საქმეთა კოლეგიის მითითებით მოქმედებდა. მას დაავალეს, რომ არ ჰქონებოდა კონტაქტი მეფე კონსტანტინესთან, რომლის შესახებ, ალბათ, ბევრი რამ უარყოფითი იცოდნენ უშუალოდ ვახტანგ მეფის, არჩილისა და მოსკოვის ქართული დიასპორის საშუალებით. ამ გარემოებას, როგორც ჩანს, ითვალისწინებდა თვით მეფე კონსტანტინე და ვახტანგთან შერიგებასა და კარგი ურთიერთობის დამყარებაზე ამახვილებდა ყურადღებას.

რადგან მატეუშკინისგან პასუხს ვერ ეღირსა, კახთა მეფემ გადაწყვიტა უშუალოდ პეტრე პირველისათვის მიემართა. „ახლა ჩემი კაცი ჳელმწიფის სამსახურზედ გამიგზავნია, (არ ვიცი – ე.მ.) მიაწივა, თუ არა“ - აცნობებდა კონსტანტინე იმპერატორის ელჩს.

¹ Там же.

როგორც ჩანს, მეფე კონსტანტინემ არ იცოდა, როგორ შეიცვალა (დროებით) უკანასკნელი ორი წლის განმავლობაში რუსეთის კავკასიური პოლიტიკა და მისი დამოკიდებულება ირანისა და ოსმალეთის მიმართ მათთან დადებული საზავო ხელშეკრულებებით, მაშინ, როდესაც იგი ელჩს მოუწოდებს ოსმალეთის წინააღმდეგ ერთობლივი ბრძოლისაკენ: „ცოტა რამ ურუმის ლაშქარი ქალაქში დგანან, ოთხი, ხუთი ათასი კაცი ჰყავთ, ჯერ მაგდენი ძალა არა აქვსთ, ჩემსა და ქართლის ბატონის (ბაქარის – ე.მ.) კვლში ჩადებას ცდილობენ, მაგრამ ჩემი და ქართლის ბატონის ქართული და რჩევა ერთი არის, და რაც შეგვიძლია ერთმანერთის ძალითა ვცდილობთ, რომ საქართველო სრულ იმით კვლში ვერ ჩაივდონ. თუ ღმერთმან გვაღირსა, რომ თქვენ ადრე წინ წამოსდგეთ და მალე მობძანდით, სადაც გვიბძანებთ, მე და ქართველი ბატონი, ორნივ, იქ ვიახლებით და თქვენის ჯარის ბელადობას და სამსახურს ღთით შევიძლებთ და თუ თქვენ დაიგვიანეთ, მეცა და ქართველ ბატონსა მტრები დიად საქმეს გავგიჭირებენ და საქართველოს რაც დარჩომილა ამასაც ვაოხრებენ... რაც აქ ურუმის ჯარია, ამათ თქვენ წინ დადგომა არ შეუძლიანთ. ლეკნიც თქვენგან შეშინებულან, თქვენი შებმა არ შეუძლიანთ. ღთით, თუ თქვენ ახლოს მობძანდეთ, ადრე მე და ქართლის ბატონი, თქვენის ძალით ამათ პასუხს ძლევას დაუწყებთ“. მეფე კონსტანტინეს მნიშვნელოვნად მიაჩნია, რომ ელჩმა „კახეთის ქვეყანას“ ერთი იმედიაანი წერილი მისწეროს, რომ რუსების მისვლა მართლა დაიჯერონ და გამხნევდნენ. მნიშვნელოვანია კონსტანტინეს ის სურვილიც, რომ რუსმა ელჩმა წერილი გაუგზავნოს სომხებს, რათა მათი ლაშქარი ქართველთა ლაშქარს შეუერთდეს. როგორც ჩანს კონსტანტინეს უნდა მანაც ის როლი შეასრულოს, რომელიც შეასრულა ვახტანგ მეფემ ამიერკავკასიის დარაზმვაში რუსებთან ერთად ირანის წინააღმდეგ გამოსასვლელად. „რომ თქვენად მობრძანებამდინ მტერს წინ დაუდგეთ და, რაც

დარწმობილა საქართველო, შევინახოთ, განჯა და ყარაბახი ხომ ჩემს ჳელთ არის და ამას გარდა სხვა ყიზილბაშის ქვეყნებიც მაგათის მობძანების მდომნი არიან და სამსახურიც უნდათ¹.

მართალია, მატეუშკინი კონსტანტინეს არ პასუხობდა, მაგრამ თავის მთავრობას კი აუცილებლად მოახსენებდა ყოველივე იმას რა ინფორმაციასაც შეიცავდა კონსტანტინეს წერილები. ერთ-ერთი წერილთ მატეუშკინი აცნობებს თავის მთავრობას: კახეთის მეფე მაჰმად ყული-ხანის მიერ განჯიდან წერილით გაგზავნილ ისაი-ბეგს ბრიგადის გენერალ თავად ბარიტინსკისთვის უცნობებია რომ კახეთის ხანს გაუგია თურქების განზრახვაზე თავსდასხმოდნენ და აეღოთ განჯა და დაეპყროთ მთელი სპარსეთი. იმისათვის რათა თურქებს განზრახვა ვერ განეხორციელებინათ, კონსტანტინე ითხოვდა განჯაში გაეგზავნათ რუსეთის ჯარი. კახეთის მეფე არ მაღავდა, რომ განჯის დაცვით დაინტერესებული იყო პირადად. უკვე სამი წელი იყო რაც ირანის შაჰმა მას გადასცა განჯის გამგებლობა. თბილისში მიიღეს ცნობა, რომ ოსმალთა ჯარი რამდენიმე ფაშის მეთაურობით (ჩამოთვლილია რომელი ფაშა, რომელი მხრიდან) შეიჭრება ირანში. მაგრამ მეფემ არ იცის ოსმალეთის ჯარის რაოდენობა, ის კი იცის რომ განჯელებს გადაწყვეტილი აქვთ მტკიცედ დაუხვდნენ თურქებს. მაგრამ თუ მათი ძალა საკმარისი არ იქნება, შაჰთამაზს განზრახული აქვს მივიდეს გილიანში ან ბაქოში, იქ სადაც რუსეთის ჯარი დგას. შაჰმა კახეთის ხანსაც უბრძანა, რომ საჭიროების შემთხვევაში განჯიდან ბაქოში მივიდეს, სადაც შეძლებს გადაირჩინოს სიცოცხლე².

¹ Там же, с. 167-168.

² АВПР (Архив внешней политики России), ф. Сношения России с Грузией, 1724 г. д. №2, л. 87; პაიჭაძე ვ., კონსტანტინე კახთა მეფის ელჩები რუსეთში (1724-1725 წლები), გვ. 26.

რადგან რუს ელჩზე ამ შეგონებამაც არ გაჭრა, ამის შემდეგ კონსტანტინე II-მ პეტრე I-ს დაუწერა წერილი, მაგრამ მისი რუსულად მთარგმნელი რომ არავინ იყო ამიტომ იგი იმპერატორის ელჩს გადასცეს სალიანში, მან კი გადააგზავნა პეტერბურგში. კონსტანტინე ჩიოდა, რომ იმპერატორისგან პასუხი ვერ მიიღო. განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ის, რომ:

1. კონსტანტინეს ელჩისათვის გაუგზავნია ორი თავადის შვილი, მაგრამ არ ჩანს, რა მიზნით. უნდა ვივარაუდოთ, რომ ახალგაზრდები მძევლებად გაგზავნეს¹ ელჩთან, მაგრამ არ არის ცნობილი, ისინიც წერილთან ერთად გაგზავნეს პეტერბურგში, თუ ელჩმა თავისთან დაიტოვა სალიანში;

2. კონსტანტინე ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ კახეთის მეფე და სასულიერო იერარქია ერთ პოზიციაზე არიან (*ჩვენ და ვინცა ვინ ეპისკოპოზ დარბაისელი გვეყვანან ერთ სიმაგრეში ვართ შეკრულნი*);

3. კახეთი დაცულია ციხე-სიმაგრეებით;

4. კონსტანტინე არანაკლებ მნიშვნელებას ანიჭებს ისტორიულ გამოცდილებას ქართულ-რუსულ ურთიერთობაში (*წიგნი მიგვირთმევინა, ბეჭედი მიგვირთმევია, ნახონ და გასინჯონ ჩვენი მამისა და პაპის ნამსახურობა და მათი წყალობა ჩვენ ზედან*).

5. მეფე კონსტანტინეს განაცხადის სიმტკიცისა და ნამდვილობის დასამტკიცებლად სამეფოს იერარქებმა და დარბაისლებმაც არზა გაუგზავნეს იმპერატორს და ქვეყნისა და თავიანთი გასაჭირის შესახებ მოახსენეს (*ეპისკოპოზთა და*

¹ რუსეთის ხელისუფლების მიერ საქართველოდან მძევლების წაყვანის შესახებ იხ. *მძევლის საკითხი თეიმურაზ I-სა და მოსკოვის კარის დიპლომატიურ ურთიერთობაში (XVI ს. 80-ანი წლები – XVII ს. პირველი ნახევარი)*, ჩემ წიგნში: *საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, II, გვ. 414-433.*

დარბაისელთაც არზა მორათვეს, აქაური ამბავიდა თავისი საჩივარი მოახსენეს“¹.

გვაქვს 1724 წელს შედგენილი სათხოვარი რუსეთის ხელმწიფისადმი, დაწერილი კახეთის ყველა სოციალური ფენის სახელით. ესენი იყვნენ: „ამბა ალავერდელი ნიკოლოზ ბოდბელი, რუსთაველ-ნინოწმინდელი, სამებელ-ხარჭაშნელ-ჭყერემელი, ნეკრესელ მოძღვართ მოძღვარი, წინამძღვარნი და არქიმანდრიტნი ეკლესიათანი, თავადნი და აზნაურნი ქვეყნისა ამისანი, თავადი და სარდალი ხიზიყისა, მოურავი ვიორგი, სახლთ-ხუცესი, საზვერელი, ენისელი მოურავი ზაალ, თიანეთის მოურავი გარსევან, თარხანი ასლან, ეშიკ-აღასბაში აბელ და სხვანი თავადნი, აზნაურნი და გლეხნი, ესე ყოველნი ქრისტეს სჯულის მოსაენი ქრისტეს უარისყოფელთაგან შეწუხებულნი, შეურეგებულნი და დაჩაგრულნი მიწასა ზედან...“² მათ იმედი ჰქონდათ, რომ ხელმწიფე მოვიდოდა და მტრისგან დაიხსნიდა. ეს გაიგო მტრებმაც და „უფრო გული გაუფიცხდათ და ნამეცნავი ქვეყნის ოხრება, ტყვეობა და კაცის კვლა განამრავლეს“. იმის გამო, რომ რუსეთის მეფე რომელიც ქართველებს დახმარება-დახსნას ჰპირდებოდა იყო ქრისტიანი, ამიტომ ქრისტიანობის მტრებმა დაიწყეს ეკლესიების დაწვა და ნგრევა, საეკლესიო წიგნების განადგურება, სიწმინდეებისა და საკურთხეველების ნგრევა, მოსახლეობა შეწუხებული იყო სიმშლითა და წყურვილით. ხელმწიფის იმედი და ჯარის მოსვლა გვაძლებინებსო, – წერდნენ კახელები. ხელმწიფემ „ერთი სარდალი და ჯარი გვიბოძოს... ჩვენი კელმწიფე და ჩვენ ნიდაგ მზას ვიყვენით დიდის კელმწიფის სახლებლად... ერთს ალაგს შეკრებილნი ვართ. ჩვენი კელმწიფეც ჩვენთან ბრძანდების, ჩვენთან სიკვდილი არჩივა სხვას ალაგს წასვლას“. წერილის ავტორებიც შეახსენებდნენ

¹ Переписка на иностранных языках грузинских царей с Российскими государями от 1639 по 1770 гг., с. 168-170.

² Там же, с. 169-170

იმპერატორს, მეფის წინაპრების მიერ პეტრეს წინაპრებისთვის გაწეული დიდი სამსახურის შესახებ, კონსტანტინეც მაგათი მოიმედე არის. თუ ორ-სამ თვეში რუსის ჯარი არ მოგვეშველება, კახეთის ციხეებს ყიზილბაშები დაიკავენ და იძულებული გავხდებით თავები დავიხოცოთ, რათა არ გაგვამაჰმადიანონო¹.

ბაქარმა ვერ გაუძლო ძლიერ მტერს და ისიც მამის კვალს დაადგა. ამის გამო იყო, რომ მისი რუსეთში წასვლის (1724 წლის 15 ივლისი) შემდეგ ქართლისა და კახეთის ბრძოლას ოსმალთა წინააღმდეგ სათავეში ჩაუდგა კონსტანტინე II, რომელიც არაგვის ხეობაში გამაგრდა, კავშირი დაამყარა ოსმალთა დამპყრობლების ბატონობის წინააღმდეგ აჯანყებულ ერევნის, განჯის, შამშადილის მოსახლეობასთან. მაგრამ კოალიციამ ვერ შეძლო ერთობლივად გამოსვლა. ოსმალებმა ჯერ გამათავისუფლებელი მოძრაობის სამხრეთ აზერბაიჯანის დაჯგუფება გაანადგურა, შემდეგ კი, 1724 წლის სექტემბერში, კონსტანტინე II და მისი მომხრეები — ატენის ხეობაში, გუფთასთან, და საარწივედ წოდებულ ქედთან მომხდარ ბრძოლაში. კონსტანტინე II ჯერ შანშექსნის ერისთავს შეეხიზნა, შემდეგ კი მთელი წელი ფშავში გაატარა, რადგან თითქმის მთელ კახეთში ლეკები დათარეშობდნენ.

მას შემდეგ, რაც კონსტანტინე II-ს იმედი გადაეწურა, რომ რაიმეს მიღწევდა, რუსეთის საიმპერატორო კართან ურთიერთობის დამყარებისა და იქიდან დახმარების მიღების საქმეში, სალიანში მყოფი თავისი წარმომადგენლის საშუალებით, მან 1724 წელს, ვინმე როსება გაგზავნა პეტერბურგში, რომელმაც საგარეო საქმეთა კოლეგიას მოახსენა იმ

¹ Там же, с. 170-173.

ბრძოლის შესახებ, რომელსაც ის ოსმალების წინააღმდეგ აწარმოებდა¹.

კონსტანტინე მეფის მიერ ასეთი სახელდახელო შიკრიკის საშუალებით რუსეთის მთავრობისათვის ხმის მიწვდენა უაზრობა იყო. ძნელია თქმა, ამას მეფე თვითონ მიხვდა, თუ მიახვედრეს და იმავე წლის 1 ნოემბერს ასტრახანში ჩავიდნენ მის მიერ პეტერბურგში გაგზავნილი კახეთის სამეფოს დესპანები – ბერები ზებედე და ქრისტეფორე და თავადი დავით ბეჟანის ძე ხუთი მსახურის თანხლებით². დასახელებული სამი პიროვნებიდან შედარებით მეტი ცნობები გაგზავნილია ბერ ზებედეზე.

ზებედე ზებედეს ძე იყო XVIII ს. პირველი ნახევრის მოსკოვის ქართული კოლონიის წარმომადგენელი. ცნობილი ისტორიკოსის ნ. უსტრიალოვის ნაშრომში პეტრე პირველზე არსებული ცნობის თანახმად, 1703 წლის 20 იანვარს ავსტრიის ელჩი პლეიერი თავის მთავრობას წერილობით აცნობებს, რომ იმერეთის ერთ-ერთი თავადი სტოკპოლმს წასულა იმ მიზნით, რომ მოეგვარებინა ტყვე შვედ ოფიცრებზე აღექსანდრე არჩილის ძის გაცვლის საკითხიო. მაგრამ იქიდან დაბრუნებულმა თავადმა ჩამოიტანა ცნობა, რომ უფლისწულის გათავისუფლებისათვის შვედები მოითხოვდნენ 10 ტონა (კასრ) ოქროსო. ჩვეულებრივი წესით პრინციის გათავისუფლებაზე ისინი არ თანხმდებიანო³.

¹ АВІРБ ф. Вношения России с Грузией, 1724 г. д. №12; პაიჭაძე გ., კონსტანტინე კახთა მეფის ელჩები რუსეთში (1724-1725 წლები), გვ. 27.

² АВІР, ф. Сношения России с Грузией, 1724 г. д. №2, л. 1—2.

³ Устрялов Н., История царствования Петра Великого, том четвертый, част II. Приложение, VI, 1863, с. 599; ტატიშვილი ვლ., ქართველები მოსკოვში. მეორე შევსებული და გადაამუშავებული გამოცემა, თბილისი, 1959, გვ. 214.

ზებედემ კარგად იცოდა ტყვეობაში მყოფი ალექსანდრე არჩილის ძის მძიმე მდგომარეობა, რადგან, თვითონაც ტყვეობაში იმყოფებოდა ბატონიშვილთან ერთად. 1724 წელს ის საგარეო საქმეთა კოლეგიის მოსკოვის კანტორის სახელზე გაგზავნილ მოხსენებაში თავისი ვინაობის შესახებ წერდა: „*მოგახსენებთ ბერი ზებედე საქართველოდან, წინათ ბოიარი თავადი ზაალი, რომელიც იმყოფებოდა ტყვეობაში იმერეთის უფლისწულ ალექსანდრე არჩილის ძესთა ერთად*“¹.

ამგვარად, ზებედე ზებედეს ძეს ერისკაცობაში რქმევია ზაალი და რუსეთში მოხვედრილა, როგორც არჩილის ამალის წევრი. მას, როგორც ჩანს, უკვე საქართველოდანვე ალექსანდრე ბატონიშვილის პატრონობა-მზრუნველობა ჰქონდა ჩაბარებული, ამის გამო იყო ის ალექსანდრეს თანმხლებ პირად შვედეთში და მასთან ერთად აღმოჩნდა ტყვეობაშიც. როგორც ჩანს, შვედებმა ის გაათავისუფლეს პეტრე I-თან, ალექსანდრეს უახლოეს მეგობართან, მოლაპარაკების წარმოების მიზნით, მაგრამ ისეთი პირობით, რომ რუსეთის ხელი-სუფლებას არ შეეძლო მასზე დათანხმება².

¹ АВІР, ф. вношения России с Грузией, 1724 г. д. №12; პაიჭაძე გ., კონსტანტინე კახთა მეფის ელჩები რუსეთში (1724-1725 წლები), გვ. 27.

² როდესაც არჩილ II-მ თხოვნით მიმართა პეტრე I-ს, რომ ედონა რამე მისი ვაჟის ალექსანდრეს გასათავისუფლებლად. პეტრემ ამ საკითხის გადაწყვეტა მიანდო ალექსანდრეს, რათა თვითონ გადაეწყვიტა გადაეხადათ თუ არა გამოსასყიდი, რაზეც იყო პასუხ: „*არა თუ სათქმელად, ფიქრდაც არ მომსგლია რამე ზარალი მოუვიდეს სახელმწიფოს არა თუ ჩემი განთავისუფლებისა, არამედ იმათი განთავისუფლებისთვისაც კი, რომლებიც ჩემზე ათასკეცად მეტი ღირან; ჩვენ ამისთვის ვართ მოწოდებულნი: ვითმინოთ და მოვკვდეთ სახელმწიფოსა და მამულის ინტერესებისათვის*“ Устрялов Н., История царствования Петра Великого, том четвертый, часть II. Приложение, VI, с. 599; ტატიშვილი ვლ., ქართველები მოსკოვ-

ზებედეს მცდელობას, შეეთანხმებინა სტოკჰოლმი და პეტერბურგი, ალექსანდრე ბატონიშვილის გათავისუფლების საკითხში, შედეგი არ მოჰყვა. ზებედე რუსეთში დარჩა. ალექსანდრესა და არჩილის გარდაცვალების შემდეგ, სავარაუდოდ, XVIII ს. 10-იან წლებში, როგორც თვითონ წერდა, ზებედე საქართველოში (იმერეთში) ჩამოვიდა. იმერეთის დედოფალმა ეკატერინე დავითის ასულმა ზებედე რაღაც დავალებით ქართლში გაგზავნა, სადაც ჩასვლისთანავე ძლიერ ავად გახდა და დარწმუნებული, რომ ავადმყოფობას ვერ გადაურჩებოდა, ბერად აღიკვეცა ზებედეს სახელით¹. მაგრამ გადარჩა.

1724 წელს, ქართლში მოულოდნელად შეიჭრნენ ოსმალები, რომლებმაც აიღეს და გაანადგურეს თბილისი და სხვა ქალაქები, საშინელ მდგომარეობაში ჩაყარეს მოსახლეობა, გაანადგურეს ტაძრები. ამის შემდეგ ჩავიდა ზებედე მოსკოვში თავის ბიძაშვილ კრისტოფორესა და სამ მსახურთან ერთად². ის არ ასახელებს იმ მიზანს, რომელმაც დასახელებული პირები ჩაიყვანა მოსკოვში.

ში. მეორე შევსებული და გადამუშავებული გამოცემა, თბილისი, 1959, გვ. 215.

¹ *АВПР, ф. Сношения России с Грузией, 1722 г. д. №2, л. 83 პაიჭაძე გ., კონსტანტინე კახთა მეფის ელჩები რუსეთში (1724-1725 წლები), გვ. 28.*

² *АВПР, ф. Сношения России с Грузией, 1724 г. д. №12, л. პაიჭაძე გ., კონსტანტინე კახთა მეფის ელჩები რუსეთში (1724-1725 წლები), გვ. 27.*

მოსკოვში იწყება ზებედეს ლიტერტურული საქმიანობა. 1730 წ. მას მოსკოვში გადაუწერია სულხან-საბას „სამოთხის კარი“. ამ დროისათვის მისი საცხოვრებელი ადგილი, როგორც ჩანს, მოსკოვის ბოგოიაველენსკის მონასტერი იყო. ამ მონასტრის ერთ-ერთი მოღვაწე კირილე, ზებედეს უძღვნის თავის გადაწერილ კონდაკს. 1730 წ. ზებედესაც გადაუწერია კონდაკი, რომელიც ამჟამად დაცულია ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში.

1724 წელს, ქართლში ოსმალთა ბატონობის დამყარების შემდეგ, კონსტანტინემ გააგზავნა ელჩობა ზებედეც, როგორც დიპლომატიურ საქმეებში გამოცდილის, ხელმძღვანელობით. მეფემ ზებედეც გაატანა წერილი რუსეთის ხელისუფლებასთან კახეთისათვის დახმარების თხოვნით. კონსტანტინეს ელჩობა შორის ზებედეც იხსენიება მის ძმისწულ ქრისტეფორესთან და თავად დავით ბეჟანის ძესთან ერთად¹. ელჩობას შედეგი

1737 წ. ზებედეც ოცნება აუხდენია და საქართველოში დაბრუნებულა. მას მარტვილის მონასტერში „გულანი“ გადაუწერია და ხოტევის მონასტრისათვის შეუწირავს. მისი ცხოვრების შემდგომ წლებს ნათელს ჰყენს სანკტ-პეტერბურგის ისტორიულ არქივში დაცული ანტონ IV კათალიკოსის წერილი წმ. სინოდისადმი: *„ლოცვა-კურთხევით წარმოვგზავნეთ იოანე ღვთისმეტყველის მონასტრის იღუმენი ზებედე. ვთხოვთ, ყველა მართლმადიდებელ ქრისტიანს დახმარების ხელი გაუწოდოთ მას და მიეშველოთ თურქთაგან აკლესიულ და გაღატაკებულ ჩვენს მონასტრებს“*. ანტონის ამ თხოვნის საფუძველზე სენატმა ზებედეც ნება მისცა პეტერბურგის მართლმადიდებლურ მრევლში შეეგროვებინა მოწყალეობა დასახელებული ეკლესია-მონასტრების აღსადგენად. საეკლესიო ღვთისმსახურების ჩატარების ნებართვა ზებედეცსათვის სენატს არ მიუცია, მაგრამ აღუთქვამს შუამდგომლობა სანკტ-პეტერბურგის არქიმანდრიტ თეოდოსისთან. ზებედეც ცხოვრების უკანასკნელი წლების შესახებ არაფერია ცნობილი. *ბაქრაძე ანა, ზებედეც ზებედეც ძე, XVIII საუკუნის პირველი ნახევარი. მოსკოვის ქართული კოლონიის წარმომადგენელი, სასულიერო პირი. ინტერნეტ რესურსი. <https://qim.ge/zebede%20zebedesdze.html>*

¹ ფსიქოლოგ გელა გარაყანიძის საინტერესო გამოკვლევით, *„დავით გურამიშვილს ჰყავდა უფროსი ძმა – იღუმენი ქრისტეფორე, პოლიგრაფი, მისიონერი და სასულიერო მოღვაწე. ამ ქრისტეფორეს შესახებ ამბობს ცნობილი ისტორიული პიროვნება, ზაად გარაყანიძე (ბერი ზებედეც) – ქრისტეფორე ჩემი დისშვილიაო. ამ ამბიდან ახლო ხანებში ზაადს რაღაც სენი შეეყარა და მძიმედ დაავადდა. სიკვდილის პირას მყოფს, ღმერთისთვის უთხოვია, ოღონდ გადამარჩინე და, ბერად „შევდგები და დარჩენილ სიცოცხლეს შენი სა-*

არ მოჰყოლია. ამ დროს უკვე გარდაცვლილი იყო პეტრე I, რომლის იმედიც ქართველ პოლიტიკოსთა ნაწილს კიდევ შერჩენოდა. მაგრამ დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ იგი, ცოცხალიც რომ ყოფილიყო, ელჩობა მაინც იმავე შედეგით დასრულდებოდა.

საყურადღებოა, რომ, როდესაც პეტებურგში მიიღეს შეტყობინება ასტრახანში ქართველთა ელჩობის ჩასვლის შესახებ, გადაწყვიტეს ისინი ასტრახანიდანვე გაებრუნებინათ უკან¹. ამისათვის ეკატერინე II-მ ასტრახანის გუბერნატორს ა. ვოლინსკის გაუგზავნა განკარგულება, რომლის მიხედვით მას ქართველი ელჩებისთვის უნდა გადაეცა იმპერატრიცას ზეპირი პასუხი: კახეთის ხანს და მთელ მოსახლეობას სურდა, რომ ნეტარი იმპერატორი პეტრე დახმარებოდა ქართველებს. ასეთივე განზრახვა ჰქონდა გარდაცვლილ პეტრეს და ამის მომხრეა თვით ეკატერინეც. მაგრამ ამჟამად ამის გაკეთება რუსეთს არ შეუძლია. თუ კახელებს არ შეუძლიათ თავიანთ საცხოვრებელ ადგილზე დარჩენა და უნდათ თავიანთი რწმენა შეინარჩუნონ, მაშინ მისი უდიდებულესობა

ხელის დიდებას შევწირავო... ბერობაში მისი საერო სახელი ზებედეო შეიცვალა. 1724 წელს კონსტანტინე კახთა მეფემ ახალგორიდან ელჩები გაუგზავნა პეტრე პირველს. ელჩობის შემადგენლობაში შედიოდნენ: ზებედე, ბერი ქრისტეფოროე (გურამიშვილი) და ზებედეს ბიძაშვილი დავით ბეჟანის ძე (გარაყანიძე) ხუთ მსახურთან ერთად“. გარაყანიძე გ., რისთვის უბოძა ვახტანგ მეექვსემ ზაალ გარაყანიძეს სოფელი თეთრი წყარო და რა ურთიერთობა ჰქონდა ამ უკანასკნელს დავით გურამიშვილთან. ამგვარად, გ. გარაყანიძემ დადგინა, რომ ელჩობის ერთი წევრი – ბერი ქრისტეფოროე დავით გურამიშვილის ძმა იყო, ბერი ზებედე – დედის ძმა, დავით გარაყანიძე კი – დედის ბიძაშვილი.
<http://tbiliselebi.ge/index.php?newsid=5459#sel=1:17,18:178>

¹ АВПР, ф. Сношения России с Грузией, 1724 г. д. №12, л. 45; პაიჭაძე გ., კონსტანტინე კახთა მეფის ელჩები რუსეთში (1724-1725 წლები, კვ. 27.

კახეთის ხანი და მოსახლეობის ის ნაწილი ვინც ისურვებს, შეუძლიათ მოვიდნენ და კასპიისპირეთში, წმინდა ჯვრის ციხის მახლობლად და სხვა იქაურ ადგილებში დასახლდნენო¹. თავის ადგილას უკვე ითქვა, რომ პეტრე I-ს მართლაც ჰქოდა განზრახული ვახტანგ VI და მისი თანმხლებნი სწორედ დაესახლებინა იმ ადგილებში, რომელსაც ეკატერინე I სთავაზობდა კახთა მეფეს და კახელებს.

ერთხელ ვახტანგ მეფეს რუსეთის სამეფო კარმა პირდაპირ განუცხადა, რომ პეტრე I-ს ვახტანგისა და მისი ამალის წმინდა ჯვრის ციხეში დასახლება სურდაო, რაც როგორც ვიცით, ვახტანგისთვის სიახლეს არ წარმოადგენდა.

ეკატერინე I ცდილობდა ვახტანგ მეფე დაეყოლიებინა მიეღო მისი წინადაება, რომ ქართველები და სომხები დასახლებულიყვნენ წმინდა ჯვარსა და მის მიდამოებში და დარუბანდსა და ბაქოში.

1725 წ. ივნისში ზებედეშ ეკატერინე I-ს რუსეთში დარჩენის ნებართვა სთხოვა. მათთვის საცხოვრებლად შესთავაზეს მოსკოვის დონის მონასტერი, სადაც დაკრძალული იყო არჩილ მეფე და ბაგრატიონთა სხვა წარომადგენლები. ზებედე ქრისტეფორესთან ერთად დასახელებულ მონასტერში დასახლდა. რუსეთის მთავრობა ფიქრობდა კოლონისტებისაგან შეექმნა ლაშქარი, რომელიც იბრძოლებდა დაღესტნელების წინააღმდეგ. როდესაც რუსეთი დასახელებულ ადგილებში განიმტკიცებდა მდგომარეობას, ამის შემდეგ ვახტანგი შეძლებდა თავის სამეფოში დაბრუნებას. ყურადღება უნდა გამახვილებულიყო იმ ქართველებზე, რომლებიც კარგად იცნობდნენ გზას იმერეთიდან ყუბანამდე და ტამანამდე. აინტერესებდათ, ჰქონდა თუ არა ვახტანგს იმ ადგილების რუკები და ნახაზები. 1725 წელს წმინდა ჯვრის სიმაგრის კომენდანტს,

¹ *АВПР, ф. Сношения России с Грузией, 1724 г. д. №12, л. 49-50; პაიჭაძე ვ., კონსტანტინე კახთა მეფის ელჩები რუსეთში (1724-1725 წლები, გვ. 27.*

გენერალ კროპოტოვს სპეციალური ინსტრუქცია მისცეს ქართველების დასახლების შესახებ¹.

კახთბატონმა კონსტანტინემ, როდესაც ვახტანგისა და ბაქარის იმერეთში წასვლა შეიტყო, 1724 წ. ჯარი შეჰყარა და ქართლის დასაპყრობად წამოვიდა. ოსმალებმა თავი შეაფარეს გორის ციხეს და ომისათვის მზადებას შეუდგნენ. ოსმალთა ჯარს მეთაურობდნენ ვახტანგ VI-ის ძმა იასე და ახალციხის ფაშა².

კონსტანტინე გორის მახლობლად ხელთუბანში დაბანაკდა და ქართლებს დასახმარებლად მოუხმო. იესე ტლაშაძე ასე გადმოგვცემს ქართლების განწყობილებას:

„გული არ გვითქვამს ომისა: მე ვიცი გამოგვაქცევენ, // ამოგვიწყვეტენ ლაშქარსა, სისხლსა ღვარულად აქცევენ, // ააოხრებენ ქვეყანას, არ აშენებენ აქცევენ, // ჩვენ თუშთ აყოლა რას გვარგებს, წავლენ, ზურგ შემოგვაქცევენ“³.

ი. ჰამერის მიხედვით, კონსტანტინეს საკმაოდ მრავალრიცხოვანი ჯარი ჰყავდა: 10 ათას ქართველთან ერთად იყვნენ განჯის, შამშადილუს და ლეკთა რაზმები⁴. ვარაუდობენ, რომ აქვე უნდა ყოფილიყვნენ აზერბაიჯანელები და სომხები, რადგან კონსტანტინე ერევნის ბატონიც იყო⁵.

კონსტანტინე თავისი ჯარით 3 კმ-ით დაშორებულ „გორს ზეით, კარაღეთის პირისპირ, ღიახვს დასავლით, რუისის

¹ პაიჭაძე გ., ვახტანგ მეექვსე, გვ. 127. ამ დროისათვის უკვე არსებობდა ქარიხტიანული მოსახლეობა კასპიისპირეთში. იქვე, გვ. 128.

² იესე ტლაშაძე, ბაქარიანი / გამოსაცემად მოამზადა სოლ. ყუბანეიშვილმა, თბილისი, 1962, გვ. 31, სტრ. 112-113.

³ იესე ტლაშაძე, ბაქარიანი, გვ. 34, სტრ. 139.

⁴ Hammer I., Geschichte des osmanisches Reichs, IV, 1836, S. 223.

⁵ დონდუა ვ., საისტორიო ძიებანი, III, გვ. 122.

მთის ძირს⁴, თედოწმინდაში გადავიდა და იქიდან სცადა გორზე შეტევა.

დავით გურამიშვილის თქმით, რომელიც მკვლევართა აზრით, ამ ამბების მოწმე და მონაწილე იყო, კახელებმა და ქართველებმა „ერთმანეთს მისცეს პირები, არჩივეს: „გორის ციხესა გამოუთხაროთ ძირები“².

ოსმალთა წინააღმდეგ ამხედრებულმა ქართველებმა გორზე შეტევა დაიწყეს ორი მხრიდან – ჩრდილო აღმოსავლეთიდან და სამხრეთ აღმოსავლეთიდან, სახელდობრ, ზედაველას მხრიდან³. შეტევა დაიწყო მაშინ, როცა „დილა და ბინდია“: ისინი, როგორც ირკვევა, ქალაქს დაეუფლნენ, მაგრამ ციხე კი ვერ დაიპყრეს, რადგან იგი ოსმალებს ძლიერ გამაგრებული ჰქონდათ. ოსმალებმა მოიერიშეებს არტილერიის ცეცხლი შეაგებეს⁴. კონსტანტინეს ჯარი რომ გორის ქალაქში ნამდვილად შევიდა, ამაზე მიგვითითებს ი. ჰამერის ერთი ცნობა: კონსტანტინეს გორელი სომხები გაუშოლტია, რათა „მათ სიმშვიდე დაეცვათ და იარაღი აეღოთ ოსმალების წინააღმდეგ“⁵.

ციხეში გამაგრებული ოსმალები სასტიკ წინააღმდეგობას სწევდნენ. ამას დამატა ისიც, რომ მათ დასახმარებლად მოვიდა შაჰ-თამაზ II-ის წინააღმდეგ ამხედრებული მეფე იესე ოსმალთა ჯარით. კონსტანტინეს ჯარმა უკან დაიხია და ზედაველაზე გახერდა. თავდაპირველად წარმატება ქართველების მხარეს იყო. „მათ ჩვენმა ჯარმა აჯობა პირველ მისვლაზე შეტევით“ – ამბობს დ. გურამიშვილი⁶. მაგრამ ამის შემდეგ განხეთქილებამ იჩინა თავი. გაურკვეველი მიზეზით, ჯარის

¹ ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 369.

² დავით გურამიშვილი, დავითიანი, თბილისი, 1964, გვ. 69-70.

³ დონდუა, ვ., საისტორიო ძიებანი, III, გვ. 121-122.

⁴ იესე ტლაშაძე, ბაქარიანი, გვ. 34.

⁵ Hammer I., Geschichte des osmanisches Reichs, IV, S. 323.

⁶ დავით გურამიშვილი, დავითიანი, გვ. 70.

ერთმა ნაწილმა, ოთარ არაგვის ერისთავის წინამძღოლობით, ატენის ხეობაში დაიხია და ატენის ბოლოს, საარწივეს ქედთან, ბრძოლა გაუმართა ოსმალებს. ოსმალთა ჯარს მეთაურობდნენ „თბილისის ნაცვალის რეჯებ-ფაშა, გორის ციხისთავი იუსუფ-ფაშა და ჩილდირის ბეგლარბეგი ისაყ-ფაშა“¹. თავდაპირველად აქაც ქართველებმა იმარჯვეს და ოსმალები გააქციეს. მაგრამ იესემ შეძლო ოსმალთა უკან მობრუნება და ახალი შეტევა დაიწყო. ახლა უკვე ქართველები შედრკნენ. ქართველთა დამარცხებაში გარკვეული როლი ოთარ არაგვის ერისთავის სიმხდალემ ითამაშა². გორის ციხეში მყოფმა ოსმალებმა დაინახეს რა გაქცეული ქართველთა ჯარი, ციხის კარი გაადგეს და ცხენოსანი ჯარი გამოუსიეს. დატრიალდა საშინელი ტრაგედია. კონსტანტინე გაიქცა. უმეთაუროდ დარჩენილი ქართველთა ჯარის დიდი ნაწილი ოსმალებმა ამოწვიტეს. „თავები დასჭრეს, გავიდნენ, დაყარეს მოედანზედა, // მას გორელებმა დახედეს, ხელსა იცემენ თავზედა, // „ამდენის კაცის დახოცა არ ქმნილა ქვეყანაზედა, // ამისი ქმნელიც მინახავს ვერ დაჯდომილი ტახტზედა!“³

ოსმალებმა დაღუპული ქართველების თავებით ჯინდადგმული ხუთი ურემი გაავეს და ერასტი ფალავანდიშვილმა რაჯაბ ფაშას თბილისში მიართვა, „რომელმან მოსცა ოცდაათი დრაჰკანი ჯილდოთ“⁴. კონსტანტინემ კვლავ კახეთს შეა-

¹ Hammer I, *Geschichte des osmanisches Reichs*, IV, S. 323; დონდუა, ვ. საისტორიო ძიებანი, III, გვ. 123.

² იესე ტლაშაძე, ბაქარიანი, გვ. 35.

³ იქვე, გვ. 37.

⁴ ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 508; იესე ტლაშაძე, ბაქარიანი, გვ. 37. 1721 წ. ოსმალებმა ქართლში მეფობა გააუქმეს და იგი ექვს ადმინისტრაციულ ერთეულად დაყვეს, სომხით-საბარათიანო ერასტი ყაფლანიშვილს გადასცეს. *ქართლის ცხოვრება*, II, გვ. 510.

ფარა თავი. მისი უგუნური მოქმედების შედეგად კი ქართლი გავერანდა.

1725 წელს კახეთის მოსახლეობამ ლეკები განდევნა და მიიწვია ფშავში გახიზნული კონსტანტინე II, რომელიც თელავს ჩავიდა და შეეცადა ლეკების გამოყენებას ოსმალების წინააღმდეგ. კონსტანტინე მოურიგდა მათ იმ პირობით, რომ კახეთით გზას მისცემდა იმ ქართლისა და სამცხე-ჯავახეთის საძარცვავედ, რომელიც ოსმალებს ჰქონდათ დაპყრობილი. ხანგრძლივი ბრძოლის შემდეგ კონსტანტინე II იძულებული გახდა დაზავებოდა ოსმალებს: კახეთმა ოსმალეთისათვის ხარკის მიცემა იკისრა, მაგრამ მხარეები არ ენდობოდნენ ერთმანეთს. მას შემდეგ, რაც ოსმალთა წინააღმდეგ ბრძოლებში (1730-1732) წარმატებას მიაღწია ნადირმა (შემდეგში ნადირ-შაჰი), ამიერკავკასიაში განმათავისუფლებელი მოძრაობის ახალმა ტალღამ იფეთქა. კონსტანტინე II ოსმალეთისათვის მთლად მიუღებელი აღმოჩნდა. კახეთში ლაშქრით მოსულმა ახალციხის ფაშამ უსუფმა (თბილისის ფაშის ისაყის შვილმა) კონსტანტინე II ზავზე მოსალაპარაკებლად ბეჟანბაღს (კახეთში) მიიწვია, სადაც ის ვერაგულად მოკლა ისაყ-ფაშას მსახურმა მაჰმადბეგმა. ვახუშტის მიხედვით, ეს მოხდა 1729.

ბივი II ამილახვარი – პოლიტიკური მოღვაწე და დამაყრობთა წინააღმდეგ აჯანყების მეთაური

1. გივი II ანდუყაფარის ძე (1689-1754 ან 1757) XVIII საუკუნის პირველი ნახევრის ქართლის სამეფოს ერთ-ერთი გამოჩენილი პოლიტიკური და სამხედრო მოღვაწე, საამილახვროს უფროსი, ზემო ქართლის სადროშოს სარდალი და გორის მოურავი. მამამისი ანდუყაფარი 1703 წლიდან მცირე ხანს იყო გორის მოურავი, დაიღუპა ნადირობისას¹. ქართლის გამგებელმა ლევანმა 1704 წელს ამილახვრობა უბოძა და გორის მოურავად დანიშნა გივი ამილახვარი, რომელიც ამ სახელის განაგებდა (1714-1716 წლების გამოკლებით) 1752 წლამდე².

2. გივი პოლიტიკურ ასპარეზზე ჩანს 1722 წლიდან. ამ დროიდან იწყება ქართლის სამეფოს პოლიტიკური კრიზისის ერთ-ერთი მწვავე პერიოდი.

ვახტანგ VI-ის დამოუკიდებელმა პოლიტიკამ და რუსეთთან კონტაქტებმა გაამწვავა ურთიერთობა ირანთან. შაჰთამაზ II-ემ ვახტანგის დასჯა განიზრახა. ამას დაემატა ოსმალეთის სამზადისი ქართლში სალაშქროდ. გამწვავდა ურთიერთობა ვახტანგსა და კახეთის მეფე კონსტანტინეს II-ს (მამად ყული-ხანი) შორისაც. ეს უკანასკნელი ირანისა და დაღესტნელების მხარდაჭერით ქართლში გამეფებას ცდილობდა. ქართლი ომის არენად გადაიქცა. განსაკუთრებით აქტიურობდა კახთბატონი.

1723 წლის დასაწყისში კონსტანტინე ქართლში შეიჭრა და თბილისს მიადგა. ვახტანგმა „აჰყარა დედოფალი და ბარ-

¹ კარბელაშვილი პ., ამილახვართა საგვარეულო ისტორიული გუჯერები // ძველი საქართველო, II, ტფილისი, 1913, გვ. 136.

² როგორც ქვემოთ ვნახავთ გივი ამილახვარი გორის მოურავად იყო არა სიკვდილამდე, არამედ 1752 წლამდე, შდრ. იქვე, გვ. 137.

გი მძიმე და გაგზავნა გორსა¹. თავდაპირველად კონსტანტინე თბილისს ვერ დაუფულა, მაგრამ, როცა მას ლეკის ჯარი მოუვიდა, ვახტანგმა თავდაცვა ველარ შეძლო და „წაბრძანდა გორს, ძე მისი ბაქარ წავიდა დუშეთს“². შემდეგ, ვახუშტი ბატონიშვილის მიხედვით, ბაქარიც გორში მივიდა³.

¹ საქართველოს ცხოვრება სეხნია ჩხეიძისა / ქართლის ცხოვრება, II, ჩუბინაშვილის გამოცემა, სანკტ-პეტერბურგი, 1854, გვ. 331; ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწესობილი და ახსნილი თ. ჟორდანიას მიერ. III (1700 წლიდან XIX საუკუნის 60-იან წლებამდე), გვ. 88.

² საქართველოს ცხოვრება სეხნია ჩხეიძისა, გვ. 331.

³ ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 504. სომეხი ანონიმი ქრონისტი გადმოგვცემს: ვახტანგის ერთ-ერთი ვაჟი სახელად შაჰნავაზი ანუ ბაქარი თავის მამასთან ერთად არ გაიქცა რუსეთში, მან თავი შეაფარა არზრუმის ფაშასთან. ფაშამ მისგან შეიტყო ყველაფერი რაც მოხდა და მაშინვე მოხსენება გაუგზავნა სულტან აჰმედს (აჰმედ III – 1703-1730) სტამბოლში, რომ მასთან თავშეფარებულია ვაჟი საქართველოს მეფის, რომელმაც ლეკების თავდასხმის გამო მიატოვა თავის ქვეყანა და წავიდა მოსკოვში. ამიტომ სულთანს შეუძლია გაგზავნოს ჯარი და და დაიპყროს მცხეთა და შეუერთოს თავის სამფლობელოებს. სულთანმა არზრუმის ფაშა დანიშნა მთელი იქაური ჯარების სარდლად, უბრძანა გაილაშქროს ვახტანგის ვაჟთან ერთად და დაიპყროს მცხეთა. ამიტომ იბრაჰიმ ფაშა 12 ათასიანი ჯარით დაიძრა მცხეთის წინააღმდეგ და 1723 წლის ივნისში დაიპყრო. ამის შემდეგ ფაშამ ბრძანა ბაქარზე გაეძლიერებინა თვალთვალი და მცხეთაში ერთ-ერთ სახლში მოათავსეს. სახლს ექვსი მცველი მიუყენეს. ერთ-ერთი მათგანი იყო ქართველი. რადგან ბაქარმა არ იცოდა თურქული ენა, მასთან საუბარი შეეძლო მხოლოდ იმ ქართველს, რომელიც ფაშას ბრძანებით ემსახურებოდა მას. ეს მცველი დაუახლოვდა უფლისწულს, რომელიც ეცოდებად და მოიფიქრა მისი განთავისუფლების გეგმა. ერთხელ როდესაც სხვა მცველებს ეძინათ, ამ ქართველმა გამოიყვანა ბაქარი სახლიდან

ვახტანგი მცირე ხანს გაჩერდა გორში და ცხინვალში გადავიდა და იქ ელოდა თავისი სიმამრისაგან, არაგვის ერისთავ გიორგისაგან დახმარებას¹. მაგრამ გიორგი ერისთავმა კონსტანტინეს დაუჭირა მხარი.

ვახტანგის თხოვნით, ოსმალთა 20 ათასიანი ჯარი შემოვიდა ქართლში და თბილისს მიაღვა. 1723 წ. 10 ივნისს კონსტანტინე თავისი ნებით თბილისიდან გავიდა, ოსმალებს მიეგება და ქალაქის კლიტენი მიაართვა. 11 ივნისს ოსმალებმა თბილისი დაიკავეს, კონსტანტინე შეიპყრეს და ქართლის სამეფოს სატახტო ბაქარს გადასცეს. ბაქარმა კონსტანტინეს პატიოსანი სიტყვა ჩამოართვა, რომ ის ქართლის წინააღმდეგ აღარასოდეს ამხედრდებოდა და გაათავისუფლა. იმავე წელს, ვახტანგის ძმა იესემ, რომელიც მანამდე შაჰის სამსახურში იყო, საერთო ენა გამონახა ოსმალებთან და ქართლის გამგებლობა მიიღო.

3. 1723 წლიდან გივი ამილახვარი, ქართლის ზოგიერთ სხვა თავადთან ერთად ოსმალებს ებრძოდა. მიუხედავად იმისა, რომ ქართლის მეფე იესე ოსმალებს მიემხრო და ქართლის გამგებლობა მიიღო, გივი მაინც ბრძოლას აგრძელებდა და ოსმალები გუფთასთან დაამარცხა. მაგრამ იესემ მტერი გაამხნევა და გივი იძულებული გახდა უკან დაეხია².

სავარაუდოა, გივი ამილახვარის ოსმალებთან შერიგება დაიწყო მაშინ, როდესაც მათ, 1726 წელს, თბილისის სიონის მიზგითად გადაკეთება და ქართველების გამაჰმადიანება განიზრახეს. ოსმალთა ამ განზრახვას წინ აღუდგა გივი ამილახვარი. მან სიცოცხლე საფრთხეში ჩაიგდო, ფაშასთან

და ორივენი გაიქცნენ მოსკოვში. ინტერნეტ რესურსი, http://www.vostlit.info/Texts/rus16/Arm_Chr_1722_1736/frametext.htm

¹ ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწესობილი და ახსნილი თ. ჟორდანიას მიერ. III, გვ. 89.

² ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 508.

მივიდა, საჩუქრები მიართვა და სიონის მეჩეთად გადაკეთების განზრახვაზე ხელი ააღებინა. ამილახვარის ასეთმა მოქმედებამ მართლმადიდებლებში მისადმი დიდ სიყვარული და პატივისცემა გამოიწვია, რაც ნათლად გამოჩნდა მისი გარეშე თუ შინაური მტრების წინააღმდეგ ბრძოლის დროს ხალხის მისადმი თანადგომაში. ბუნებრივია, მართლმადიდებელი ეკლესიის გივი ამილახურისადმი პატივისცემა. გივისათვის მიცემულ წიგნში თბილელ-ბოლნელი მიტროპოლიტი დომენტი აღნიშნავდა: „რადგან ახალკვირის შაბათს იყო ჩვენი განსაცდელი და საყდრის გამორთმევის ამბავი, ისევ ახალკვირის წინა დღე შაბათი განვაწესეთ თქვენთვის მოსახსენებლად. ამ დღეს იქით ყოვლის წლისათვის იმ შაბათს ჩვენ და ჩვენნი კრებულნი ერთობილნი ჟამს გიწირვედით თქვენ და თქვენთა შვილისშვილთა დაუვიწყებლად მოვიხსენებდეთ“¹.

დამპყრობლები ითვალისწინებდნენ რა გივი ამილახურის სიმამაცეს და მის ავტორიტეტს ქართლის მოსახლეობაში, თავიანთ სამსახურში მისი ჩაყენება მოინდომეს. 1727 წელს, როდესაც მეფე იესე გარდაიცვალა, ოსმალებმა ქართლში მეფობა გააუქმეს და ექვს მსხვილ ფეოდალს გაუნაწილეს: სომხით-საბარათიანო – ერასტი ყაფლანიშვილს, მცხეთას ზეითი – ბაგრატ ციციშვილს, ზემო ქართლი – გივი ამილახვარს, მუხრანი – ქსნისა და არაგვის საერისთაონი მისავე ერისთავებს დაუტოვეს.

ოსმალების სამსახურში ჩამდგარი გივი ამილახვარი, როგორც მისი თანამედროვე ისტორიული ცნობებიდან ჩანს, რაც დრო გადიოდა ოსმალების ნდობასა და პატივს იმსახურებდა. ის მათ ეხმარებოდა ლეკების წინააღმდეგ ბრძოლაში, რითაც სინამდვილეში იცავდა ქართლის ისედაც გაწამებულ მოსახლეობას.

¹ გვრიტიშვილი დ., ვეოდალური საქართველოს სოციალური ურთიერთობის ისტორიიდან (ქართლის სათავადოები), თბილისი, 1955, გვ. 410.

„ოსმალობის“ პერიოდის გივი ამილახვარის დასახასიათებლად მნიშვნელოვანია ჩვენი ისტორიოგრაფიისათვის აქამომდე უცნობი 1728 წლის 30 ნოემბრის დოკუმენტი, გაცემული ფადიშაჰის მიერ. ფადიშაჰის ფირმანი ისედაც მრავალმხრივ საინტერესოა. მასში ჩანს, როგორ დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა გივი ამილახვარი, როგორ გადადიოდნენ ოსმალო ხელისუფალთ სამსახურში ქონებასა და თანამდებობებს მოწყურებული ქართველი ფეოდალები, როგორ ცდილობდა ოსმალო ხელისუფლება სხვადასხვა პრივილეგიების მინიჭებით ქრისტიანული სარწმუნოების უარყოფისაკენ წაექეზებინა მართლმადიდებელი ქართველები. ეს საინტერესო დოკუმენტი, როგორც შეიძლება ვივარაუდოთ, გაიცა გივი ამილახვრის თხოვნით. ის რეკომენდაციას უწევს თავის მეგობარ ვინმე არისტოს, რათა მას უწყალობონ ოსმალო ხელისუფლების მიერ დევნილი აბდულქერიმის მამული.

მოკლედ, საინტერესო დოკუმენტს მოვიყვან მთლიანად.

„თბილისელი ქართველი ბეგის მიერ ისლამის მიღების შესახებ. ჩაბარდეს დანიშნულებისამებრ. 19 ზილკაჰჯე წელი 1141.

თბილისის სანჯაყის ბერათლის რაიონში სოფელ გუმულეთის—7900 აქჩიან თიმარზე ჩაწერილი აბდულქერიმი სამხედრო ვაღდებულებას არ ასრულებს. თანაც სხვა ადგილას ცხოვრობს და თიმარის საქმეებით არ ინტერესდება. ამ მიზეზით ხსენებული თიმარი 40-50 წელია თბილისელი თავადის იმლაჰორ ოღლუ გივის (გივი ამილახვარი) მეგობრის, არისტო ბეის მფლობელობაშია. იგი წლების განმავლობასი სახელმწიფო სამსახურში ერთგულად და გულმოდგინედ მსახურობს. არისტომ ბოლოს თბილისის სასამართლოში ისახელა თავი ისლამური რელიგიის ცოდნით. მის მიერ ისლამის მიღების შემდეგ კიდევ მეტი ადამიანი შეიყვარებს და მოინდობებს ისლამის მიღებას. არისტო, რომელმაც ახალი სახელი აბდულაჰი დაირქვა, ითხოვს უწყალობონ აბდულქერიმის მი-

ერ მიტოვებული თიშარი. ფირმანი ფადიშაჰისაა“¹. გივი ამილახვარი რომ თავის ერთგულ ადამიანებს მფარველობდა ოსმალების წინაშე, ამის სხვა მაგალითს შემდგომშიც გავეცნობით.

ზემოთ აღინიშნა, რომ ოსმალებმა ქართლი ექვს მსხვილ ფეოდალს გაუნაწილეს. ვახუშტი ბატონიშვილის მიხედვით დაყოფა მოხდა 1728 წელს². დამპყრობლებმა ზემო ქართლის გამგებლობა გივი ამილახვარს არგუნეს. როგორც ჩანს, გივიმ, რომელსაც თავისი წინაპრებისაგან მემკვიდრეობით გორის მოურავობა ეკუთვნოდა, ოსმალებთან იმ წარმატებასაც მიაღწია, რომ გორის გარკვეულ ტერიტორიაზე საკუთრების და დასახლების უფლება მოიპოვა, რაც გივის დიდი წარმატება იყო. ამილახვრებს საუკუნეების განმავლობაში გორელების სასტიკი წინააღმდეგობის გამო, დასახლების უფლება არ ჰქონდათ, მიუხედავად იმისა, რომ ამ ქალაქის მოურავის სახელო მათ ეკუთვნოდათ³.

გივი ამილახვრის ოსმალების წინაშე დამსახურებაზე ნათქვამია სულთან აჰმედ III-ის მიერ 1727 წელს გივი ამილახვარისათვის ნაბოძებ ფირმანში. მას ებოძა თბილისის სანჯაყსა და გორის ნაჰიეში მდებარე სოფელი სხილვანი 66 832 ახჩის შემოსავლით. ფირმანის მიხედვით, გივი ამილახვარმა ეს ჯილდო იმით დაიმსახურა, რომ ის ერთგულად ემსახურებოდა ოსმალებს. მან განსაკუთრებით გამოიჩინა თავი გორისციხის ლეკებისაგან დაცვისას. „*თბილისის ვილაფეთში მცხოვრებ თავადთაგან მაღალღირსეული სამეფო ფირმანის მქონე ამილახორი გივი ამ ქვეყნის... დაპყრობის დროიდან მოკიდებული სრული მორჩილებითა და ერთგუ-*

¹ საქართველო და ქართველები ოსმალურ საარქივო დოკუმენტებში, გვ. 181.

² ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ 510.

³ მამისთვალისშვილი ე., გორის ისტორია, I. მეორე გადაამუშავებული და შეესწავლილი გამოცემა, თბილისი, 2018, გვ. 198, 289-293.

ლებით გვემსახურება, ლეკთა შემოსევის უამს თავისი ქვე-
შევრდომებით დღე და ღამ იცავდა გორის ციხესა და მის
შემოგარენს, იბრძოდა და დახმარებას უწყევდა მუსლიმებს...“¹.

სულთანმა გივი ამილახვარს გამოუყო ოთხი სოფელი:
ტბეთი, ფხვენისი, ქორდი და ბიჯნისი 52 060 ახნა შემოსაგ-
ლით². ტბეთი და ფხვენისი საამილახვროში იყო, ბიჯნისი
საციციანოში, ქორდი კი, საერთოდ ნახსენები არ არის
გორის ღივას სოფლების ნუსხაში.

დავთარი გარკვეულ ცნობებს გვაწვდის „ოსმალობის“
პირველი პერიოდში გივი ამილახვარის ქონების შესახებ. მას-
ში ნათქვამია, რომ „მეორე კუდულეთი ექვემდებარება გივი
ამილახვარს, ექვემდებარება ხსენებულს“, ე. ი. ექვემდებარება
საციციანოს³. ეს სოფელი სხვა მხრივაც არის საინტერესო.
იქ ერთი სახლია და მასში ცხოვრობს 4 კაცი: ამელ ძე
დათუნასი, როსტომ ძმა მისი, ავთანდილ ძმა მეორე, ფარსვან
ძმა მეორე (უნდა იყოს ძმა მესამე) მუსლიმია⁴. როგორც ჩანს,
გამუსლიმანების პროცესი იმდენათ ინტენსიურათ მიმდინა-
რეობს, რომ იგი იჭრება ისეთ მივარდნილ და მცირე მოსა-
ხლეობიან სოფელშიც კი, როგორიც მეორე კუდულეთია.

ამილახვრის ნაჰიეს მეთაურის მთავარი სიმდიდრე იყო
„მამული ჭალა ამილახვრის შეილის გივეს მფლობელობაში
ექვემდებარება ხსენებულს“. ჭალაში ცხოვრობდნენ გივი და
მისი ძმები თავიანთი ოჯახებით: თვით „გივი ძე ანდუყა-
ფარისა“⁵, ანდუყაფარ ძე მისი, იოთამ ძმა მისი, დიმიტრი ძმა

¹ აბულაძე ც., *ოსმალობის ხანის სამი თურქული ფირმანი* // აღ-
მოსავლური ფილოლოგია, III, თბილისი, 1973, გვ. 296.

² იქვე, გვ. 297.

³ 1728 წლის თბილისის ვილაიეთის დიდი დავთარი, წ. I, გვ. 223.

⁴ იქვე.

⁵ ანდუყაფარ III. ირანიდან დაბრუნებულმა ლევან ვახტანგ V-ის ძემ
1704 წელს ამილახვრობა მას უბოძა, მაგრამ მალე (1704 წ.) ნადი-

მისი, იასე ძმა მისი, ბარძინ ძმა მისი, ამირინდო ძმა მისი, ოთარ ძმა მისი, თეიმურაზ ძმა მეორე, ეროსო ძმა მისი, ბარამ ძმა მისი, დავით ძმა მეორე, რევაზ ძმა მისი, იოთამ ძმა მისი“, ყველა ისინი ერთ სახლში ცხოვრობენ, აქვთ 20 დღიური სამეუფეო ველი, 5 დღიური სამეუფეო ვენახი. ისინი ერთობლივად იხდიან 3000 ახჩას¹. გივი ამილახვრის სამფლობელოებში ყველა თავადი და აზნაური ერთობლივად იხდიდა 8200 ყურუში ესედის გადასახადს².

XVIII ს. 20-იან წლებში, „ოსმალობის“ დროს, გივიმ იმას მიაღწია, რომ გორში სასახლე და ე. წ. ამილახვრების ეკლესია ააშენა. მან ისიც შეძლო, რომ ქალაქის იმ ნაწილზე, სადაც მას სასახლე და საგვარეულო ეკლესია ჰქონდა, ოსმალებმა განსაკუთრებული უფლება მიანიჭეს. ეს ის დასახლება უნდა ყოფილიყო, რომელსაც 1728 წლის აღწერის დავთარში „გივის დასახლება“ ჰქვია. ვფიქრობ იგი მდებარეობდა იქ, სადაც 1802 წლის გორის გეგმაზე, ქალაქის აღმოსავლეთ ნაწილში, ამჟამინდელი ი. ბ. სტალინის მემორიალური კომპლექსის, IX საჯარო სკოლისა და სასტუმრო „გეორგიას“ ტერიტორიაზე აღნიშნულია ამილახვრების ეკლესია. იქვე უნდა აშენებულიყო მათი პირველი სასახლე გორში. „ოსმალობის“ პერიოდამდე ამილახვრების სასახლე გორში საისტორიო წყაროებში არ აღინიშნება.

4. როგორც XVIII ს. 30-იანი წლების დასაწყისის ცნობებით ირკვევა გივი ამილახვარი ოსმალებთან თანამშრომლობის პერიოდში, იმავე ოსმალების მიერ დევნილი, რუსეთ-

რობისას დაიდუბა. *კარბელაშვილი პ., ამილახვართა საგვარეულო გუჯრები // ძველი საქართველო, II, გვ. 109.*

¹ 1728 წლის თბილისის ვილაიეთის დიდი დავთარი, წ. I, გვ. 407-408.

² ყურუში ესედი – მონეტის ერთ-ერთი სახეობა, რომლის ოდენობა ცვალებადი იყო. *სამი ოსმალური წყარო თბილისის ისტორიისათვის (1730-1732), გვ. 16.*

ში გადახვეწილი ვახტანგ VI-ის და ბატონიშვილ ბაქარის აღმოსავლეთ საქართველოში დევნილ ერთგულთა შემწვედ გვევლინება. ამაზე მიგვანიშნებს ბარძიმ არაგვის ერისთავის მიერ რუსეთში ვახტანგთან გაგზავნილი 1731 წლის წერილი. წერილიდან ვიგებთ, რომ ბარძიმი ვახტანგ მეფეს გაპყოლია რუსეთში და წერილის გაგზავნის დროისათვის ის ახალი დაბრუნებული უნდა იყოს საქართველოში, რაღაც საგანგებო დავალებით¹. კახეთის მეფე კონსტანტინეს ბარძიმი ქართლის გამგებელ ისაყ-ფაშასთან დაუბეზლებია. ბარძიმი ვახტანგს შესჩივის: „რა წამს კვეს მოველ, სულ ჩემი ემა მოვიდნენ და შემომხევეწნენ. ახლა კახმა ბატონმა ფაშასთან დავვაბეზლა. „მეფეს [ვახტანგს ბარძიმისთვის] ჯარი მოუცია, ჯარით მოვიდაო, უკან ჯარით ბაქარი მოსდევსო“. როგორც ბარძიმი წერს, კონსტანტინეს შენათვალს ისაყ-ფაშა ძლიერ შეუშინებია და ბარძიმთან შეაკაცად გივი ამილახვარი მიუგზავნია, რომელიც ერისთავს თავდებად დაუდგა². სავარაუდოა, ბარძიმისათვის ხიფათის არიდების მიზნით გივი ამილახვარმა თვითონ შესთავაზა ფაშას ერისთავთან შეუამდგომლობა და მისგან მტკიცე პირობაც მიიღო ბარძიმის უსაფრთხოების შესახებ, მაგრამ წერილში ეს არ ჩანს. გივი რომ ერისთავის მიმართ მტრულად განწყობილი ყოფილიყო, მას ძალა შესწევდა სხვაგვარად ემოქმედა და ფაშაზეც გავლენა მოეხდინა. გივის და ბარძიმის კარგ ურთიერთობაზე მეტყველებს, შემ-

¹ გვრიტიშვილი დ., *ფეოდალური საქართველოს სოციალური ურთიერთობის ისტორიიდან*, გვ. 353.

² დ. გვრიტიშვილს სხვაგვარად აქვს გაგებულები ეს ადგილი ბარძიმის წერილიდან და აღნიშნავს, რომ გივი ამილახვარმა ერისთავს ისაყ-ფაშასთან უშუამდგომლაო. *იქვე*. ბარძიმის წერილში კი ნათქვამია: „ამაში ისაყ-ფაშა დიად შეშინებული იყო, ამილახვარი ვადას გამოვეზავნა. თავდებად დამიღვა და იქ [თბილისს] ჩავველ“. *Переписка грузинских царей с российскими государями от 1639 г. по 1770 г.*, с. 190.

დეგი: ისაყ-ფაშას შემცვლელმა როსტომ-ფაშამ კახთ ბატონის წაქეზებით ბარძიმი ვახტანგ VI-ისადმი ერთგულების ბრალდებით შეიპყრო და ნარიყალაში ჩაამწყვდია. მის სამფლობელოს ერისთავისავე ნდობით აღჭურვილი გივი ამილახვარი განაგებდა¹. რაც შეეხება ქსნისა და არაგვის ერისთავების ურთიერთობას, იგი ხშირად არაკეთილმეზობლური იყო.

გივი ამილახვარმა მონაწილეობა მიიღო იმერეთის სამეფოში ფეოდალური აშლილობის დროს მეფე ალექსანდრე V-სა (1720-1741, 1741-1746, 1749-1752) და ოტია დადიანის დაპირისპირების განმუხტვაში. ოსმალებმა, რომლებსაც იმერეთის მეფის გაძლიერება არ აწყობდათ, ალექსანდრეს მოთხოვნს დატყვევებული ოტიას განთავისუფლება. საქმეში ჩაერია ქართლის გამგებელი ისაყ-ფაშა, რომელმაც დადიანისგან დიდი ქრთამი აიღო და იმერეთში გაგზავნა ოსმალებისა და ქართველებისგან შემდგარი ჯარი მამედბეგისა და გივი ამილახვარის მეთაურობით. იმერეთის მეფე დათმობაზე წავიდა და დადიანი გაათავისუფლა².

ქართლში უმეფობის ხანაში გივი რომ უპირველესი პოლიტიკური და წარმატებული სამხედრო ფიგურა იყო, ჩანს ლეკებთან ბრძოლებში მოპოვებული წარმატებებიდან. 1732 წელს ლეკებმა ტეზერი, ბეკამი, გვერდისუბანი აიკლეს და დიდძალი ნადავლი იშოვეს, წრომში გადავიდნენ, სადაც გორის ფაშა დაამარცხეს და მოკლეს. გათამამებულ ლეკებს მეჯვრისხევთან გივი ამილახვარი დახვდა, დაამარცხა და მთლიანად ამოწყვიტა³. იმავე წლის ზაფხულში გივი „გორის ჯართან“ ერთად მონაწილეობდა იკორთასთან ლეკების განა-

¹ Там же, с. 191.

² დადიანი ნ., ქართველთ ცხოვრება. ტექსტი გამოსცა, გამოკვლევა, კომენტარები, საძიებლები და ლექსიკონი დაურთო შ. ბურჯანაძემ, თბილისი, 1962, გვ. 176.

³ საქართველოს ცხოვრება სეხნია ჩხვიძისა, გვ. 335.

დგურებაში. დეკემბერში ლეკები კვლავ შემოიჭრნენ, მაგრამ გივის მეთაურობით წლევეთან გაანადგურეს¹.

4. ოსმალთა ბატონობამ ისეთი მახინჯი სახე მიიღო, რომ უკმაყოფილოთა რიცხვი დღითიდღე იზრდებოდა. ქართლში არსებული გაუსაძლისი მდგომრეობის, ანტიოსმალური ძალებისა და ვახტანგ VI-ის ან მისი ძის ბაქარის დაბრუნებისა და წარმატების შანსის შესახებ, საინტერესო ცნობებია შანშე ქსნის ერისთავის მიერ 1733 წელს ვახტანგ მეფისათვის გაგზავნილ წერილში. მასში მნიშვნელოვან ცნობებს ვხვდებით გივი ამილახვრის როლზე ანტიოსმალური აჯანყების დროს.

შანშე ერისთავი ვახტანგ მეფეს თხოვს დაუბრუნდეს თავის სამეფოს: „*ნეტავი ღმერთმან ისე მადირსოს თქვენი ხმა გავიგონოთ და მითომ ჩემს ჟამში ავი არა მინახამს რა... თუ რაც ჭკუა მაქსს და ვხედავ, თუ არ თქვენის სამჯობისაროსათვის ამას უკეთესი დრო არ იქნება აქა, და მანდ რა მოსვლია, არ ვიცით: საქართველოს გაერთებსა ბძანებდით რომ.* „*შუღლობთო, თქვენ ერთმანერთის მტერნი ხართო*“².

ვახტანგ VI როდესაც შანშეს და ქართლის დაუდევარ სხვა ფეოდალებს საყვედურობს „*შუღლობთო, თქვენ ერთმანერთის მტერნი ხართო*“, მას პირველ რიგში შანშე და მისი მამა ჰყავდა მხედველობაში. როდესაც ვახტანგი 1712 წელს ირანში გაიწვიეს, მან ქართლის მეფედ ბაქარი დატოვა, რომელსაც შანშეს მამა დათუნა ქსნის ერისთავი აუჯანყდა. ბაქარმა აჯანყება ჩააქრო და საერისთავოს დაეპატრონა.

¹ იქვე.

² *Переписка грузинских царей с российскими государями от 1639 г. по 1770 г., т. 205. ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 508.* ამის შემდეგ შანშე არ ეპუებოდა ოსმალებს და უჯანყდებოდა კიდევ. *იქვე, გვ. 510, 511.*

შანშე ირანში შაჰთან გაიქცა, სადაც დააპატიმრეს და ბაქარს გამოუგზავნეს, რომელმაც „პატიმარ-ჰყო ტფილისს“¹.

ირანიდან ახალდაბრუნებულ ვახტანგს 1719 წელს შანშე აუჯანყდა. აჯანყება იმდენად სეროზული იყო, რომ მეფემ მისი ჩაქრობა იმერლების, კერძოდ, შოშიტა რაჭის ერისთავის და სვიმონ და ლევან აბაშიძეების დახმარებით შეძლო. შანშე მეფეს დანებდა. იმერეთში გაბრუნებულ სტუმრებს მეფემ შანშე თან გააყოლა. მაგრამ ერისთავი გაიპარა, თავის მამულში დაბრუნდა და 1720 წელს ახალი აჯანყებისათვის მზადებას შეუდგა. მან ისევ მარცხი განიცადა და მეფეს ერთგულების ფიცი მისცა. მეფემ შეუნდო და „მისცნა მამულნი სრულიად“². ამის შემდეგ შანშემ თითქოს ხასიათი გამოიცვალა და ვახტანგს ერთგულებდა³.

ოსმალებმა ქართლის დაპყრობისთანავე შანშეს საერისთავო ჩამოართვეს⁴. ამის შემდეგ შანშე არ ეპუებოდა ოსმალებს და უჯანყდებოდა კიდევ⁵.

ბარძიმ ერისთავი მეფე ვახტანგის საყვედურს სამართლიანად მიიჩნევს და თავის მხრივ იმასაც უმატებს, რომ თქვენს წინაშეც ბევრი დავაშავეთო. ბარძიმი ქართველ თავადთა ურთიერთდაპირისპირების და მეფისადმი დაუმორჩილებლობის საქციელს ყმაწვილობითა და სიგიჟით ხსნის. წერილში განსაკუთრებით საინტერესოა მეფის მიერ ხაზგასმა, რომ ბარძიმ ერისთავი და გივი ამილახვარი, ეს ორი უმსხვილესი ფეოდალი ერთმანეთს იყენენ დამდურებული, მაშინ, როდესაც მათ ერთობლივად ბევრის გაკეთება შეუძლოთ ქვეყნის სასიკეთოდ. ბარძიმი თავისი ეპოქისათვის და-

¹ ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 496-497.

² იქვე, გვ. 498.

³ გვრიტიშვილი დ., ფეოდალური საქართველოს სოციალური ურთიერთობის ისტორიიდან, გვ. 318.

⁴ ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 508.

⁵ იქვე, გვ. 510, 511.

მასხასიათებელ ამ მოვლენას მარტივად განმარტავს: დროებითი დაპირისპირება საყვარელ მამაშვილის შორისაც შეიძლება მოხდეს, მაგრამ ისინი კვლავ ასეთად დარჩებიან. რაც შეეხება კონკრეტულად გივი ამილახვარს, ამჟამად ის ჩვენთან არის და შენი ერთგულიაო. ამის დასტურად ის მეფეს სწერს: „თვითონ ამილახვარმაც წიგნი გაახლოთ. შენ ნუ მომიკვდები, დაიჯერეთ, დიდად ერთგული არის თქვენი და დიდის სამსახურის მცდელი არის და მომჭირნე. ამაზე გუნება დააჯერეთ. ამას გონებაში თქვენი ურიგო და უმსახურება არა ძეს, ამისი თავლები და მოპირე მე ვიყო“⁴.

ბარძიმი ვახტანგს აცნობებს თავისი დიდი ხნის მეტოქის არაგვის ერისთავის მეფისადმი ერთგულების შესახებ: „არაგვის ერისთავია და ესეც ერთგულია. რომ არ იყოს არ იქნება. დამიჯერეთ, ეს ორი კაცია, ნამეტნავად ამილახვარი, ჩემგან ითხოვეთ“². როგორც ჩანს ქსნის ერისთავი პასუხისმგებლობას იღებდა ორ უმსხვილეს ფეოდალზე – გივი ამილახვარსა და ბარძიმ ერისთავზე. ბარძიმი რომ გივის წინაშე ვალში იყო, ამის შესახებ ზემოთ ითქვა, გივიმ ის ისაყფაშასთან მოარიგა და, საგულისხმოა, მოცემულ პერიოდში, ისინი ერთ პოლიტიკური პოზიციაზე იდგნენ, ვახტანგ VI-ს ერთგულობდნენ.

ბარძიმი მეფეს არწმუნებს: „ეს ორი კაცია, ნამეტნავად ამილახვარი, ჩემგან ითხოვეთ, სხვა ვინ არის ქართლში, რომ უარი და ჩვენი დაუჯერებლობა ქნას და შეიძლოს: თქვენი სიძისა აბაშიძისა თქვენ იცით“: ბარძიმი ერისთავი ოსმალების ქართლიდან გაძევებასა და ვახტანგის მეფობის ქართლში აღდგენაში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას გივი ამილახვარის მხარდაჭერას ანიჭებს: „ამას უკეთესი დრო არ იქნება,

¹ Переписка грузинских царей с российскими государями от 1639 г. по 1770 г., с. 206.

² Там же.

ამილახვარმაც ხომ მოგწერათ და ზეპირადაც დააბარა“¹. რაც შეეხებოდა მეფე ვახტანგს, ბარძიმის აზრით, მას რუსეთის მთავრობის მხარდაჭერა უნდა მოეპოვებინა, რათა სამი პოლკი რუსული ჯარი წამოეყვანა. ბარძიმს წარმატების მნიშვნელოვან პირობად დასუსტებული ირანი მიაჩნდა. „ღმერთი მამეცეს თავდებად, დაიჯერეთ ესე ქვეყანა დაკარგული არის თქვენგანა, თუ თავს არ შეიღებთ, დამიჯერეთ ახსენე ღმერთი და ეცადებით რასმე, ღმერთმა მოგაყენათ დრო, ნუ გვიანობთ, თუ ეს ქვეყანა ვინდათ დრო ეს არის, თუ არა და ნება თქვენია“².

ესლა გავეცნოთ გივი ამილახვარის მიერ რუსეთში გადახვეწილი მეფის გარემოცვიდან ვინმე გივისათვის (ამილახვარი მას „სეხნის“ უწოდებს) გაგზავნილ, მაგრამ „ჩვენის ხელმწიფის მოსამსახურებისათვის“ გასაცნობ იმ წერილს, რომლის შესახებ რამდენჯერმე აღნიშნავს ბარძიმ ერისთავი. გივის წერილი არ შეიცავს, რაიმე მნიშვნელოვან პოლიტიკურ ან სამხედრო ხასიათის ინფორმაციას. ეს მოკლე წერილი მხოლოდ „ოსმალობის“ პერიოდში მისი დამპყრობლებთან სამსახურის გამო მონანიებას გვამცნობს, მაგრამ ავტორი იმასაც აღნიშნავს, რომ მეფის უარყოფითი აზრის ჩამოყალიბებაში ამილახვარის არაკეთილ მოსურნეებმაც მნიშვნელოვანი როლი შეასრულეს. „...თუ რაც ჩვენს უმსახურობას გაეწყობა ამას... ბატონი არ გვიწყებოდეს, ამათი ბედნიერად ყოფნის ანბავი გვიწყალობოს: ვიცით, ჩვენ ხელმწიფეს ჩვენი უმსახურობა მოგონობიათ, თორემ, ერთხელაც არის მათის ბედნიერად ბძანების ანბავს გვიწყალობებდა: რაღა თავი ვაწყინოთ. თუ რომ შეესცოდეთ, ღმერთმან დიდად გარდაგვახდევინა ჩვენი ამგვარი განსაცდელი. თუ ბატონს არ მოხსენდება, თქვენ მაინც შეიტყობთ. ხელმწიფეს თუ ჩვენი ბევრი არ მოხსენებოდათ, უღირსად მოწყალეს გულის ასე არ გამო-

¹ Там же.

² Там же, с. 207

იცვლიდნენ: დასაჯერი ხომ არ არის რომ მე მაგათი ორ-გული ვიყო. ეგების მართალი მოხსენდებოდესთ, რაღა თავი ვაწყინოთ, არც ეს გაიბედებოდა ჩემგან: ღთია გუნების გამკითხავი, სხვა აქიღამ რა შეიტყობა; ღმერთმან ამდენი მოწყალეება მაღირსოს. მაგათ წინ სისხლი დავაქციო, ხომ კარგია, თუეს არ მეღირსა, სხვით რით ვიმართლებ თავსა¹.

5. 1734 წ. ქართლში ანტიოსმალური აჯანყება დაიწყო გივი ამილახვარის მეთაურობით². თბილისის მიდამოებში მყოფი ოსმალები ამოწვეიტეს, გივი ამილახვარი „შეეტყუა გორის ციხეს ოსმალთა და მოხრნა ივინი და დაიპყრა ციხე“³.

როგორ „შეეტყუა“ გივი ამილახვარი გორის ციხეს, ამაზე დაწვრილებით მოგვითხრობს სესხნია ჩხეიძე: „ამავე ქორონიკონსა ღვინობის თვეს (1735 წ. ოქტომბერი – ე.მ.) შემოადგა თამაზ ხან ციხესა განჯისასა, მოუვიდა ქართველთ ბრძანება და აშლა ურუმთა, დაიწყეს ბრძოლა, შეყარა ჯარი ამილახორმა გივმა, მოვიდა ბერბუქს ღამით, დაიქვეითა თვითონ და მუხრანის ბატონმა მამუკამ, გორელთ მისცეს პირობა, შევიდნენ ღამით და დაიმალა ჯარი სასახლეშია,

¹ იქვე, გვ. 203-204.

² გივი ამილახვარის მეთაურობით აჯანყების შესახებ იხ. ბერძენიშვილი ნ., XVIII ს. საქართველოს ისტორიიდან // საქართველოს ისტორიის საკითხები, II, თბილისი, 1965, გვ. 175-182; გვრიტიშვილი დ., ქართველი ხალხის ბრძოლის ისტორიიდან თურქ და ირან დამპყრობლების წინააღმდეგ XVIII ს. პირველ ნახევარში (გივი ამილახვარის აჯანყება // საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტის მიმომხილველი, ტ. III, თბილისი, 1953, გვ. 109-131; საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, IV, თბილისი, 1973, გვ. 445-454.

³ სხვა წყაროში გორის განთავისუფლება 1735 წლით არის დათარიღებული და ნათქვამია შემდეგი: „გივმა ამილახორმა შემოიყარა რეჟულნი ვაჟაკანი და მოვიდა რამე ბერბუქს, აქედან ეზრახა გორელებსა, შეუხდა გორის ციხეში და ურუმთა ჯარი ამოწყვიტა“: საქართველოს ცხოვრება სესხნია ჩხეიძისა, გვ. 438.

ვერა იგრძნეს ურუმთ, ციხეში მიუხინეს ოთხი გამოსხეილი ვაჟაკი, მისცეს საბოძვარი, ვითარცა ურუმნი ხეებსა ზიდავენ, ვიცა აუტანდათ არას უკითხევდნენ. გათუნდა, ამ ოთხმა კაცმა შეიდვეს ძელები მხარეთა, იყო ნიშანი ამათი, რომ ციხის კარზე ერთი იქით დაუდვან, ერთი აქათ, რომ ციხის კარი ველარ მოუვდონ. გააღეს კარი ციხისა და გამოვიდნენ ციხიდან ურუმნი, ჩამოვიდნენ ქალაქსა გორისასა, აიტანეს ძელები და დაავდეს კართა ზედა: იდროეს, გამოვიდა დამალული ჯარი, თურმე ყარაულმა იგრძნა, მოასწრეს კარი ქვეითა გაღავნისა, შეიქმნა ცემა გორში. ამ ოთხმა კაცმა გაიკრა სატევარს ხელი, თურმე დამალული ჰქონდათ. შეუხდენ ციხეში, მოკლეს ერთი ურუმი, მოუხდენ ენგიჩარ აღას, დასჭრეს: გამოვიდნენ მშვიდობით. ჩამოვიდნენ კარსა გაღავნისასა, მოკლეს მცველი კარისა, დაღეწეს კლიტენი, გამოვიდნენ უზიანოდ და ვინცა ციხიდან ურუმნი გამოვიდნენ ამოსწყვიტეს, დაიჭირეს¹.

გივი ამილახვარმა გორის ციხეში ჯარი ჩააყენა. გამარჯვების მაცნედ მან შაჰის სარდალთან კაცი გაგზავნა და ოსმალთა მოკვეთილი თავები გაატანა. მცირე ხნის შემდეგ გივიმ და ყიზილბაშებმა თბილისისი განთავისუფლება სცადეს, მაგრამ დამარცხდნენ. გივი გორში დაბრუნდა და აქედან თავს ესხმოდა ბორჯომის ხეობასა და ახალციხეში მოკალათებულ ოსმალებს².

6. 1735 წლიდან „ოსმალობა“ კიდევ უფრო მძიმე „ყიზილბაშობით“ შეიცვალა. აღნიშნულ წელს ნადირ შაჰმა სომხეთში, ერევანში შაჰ-თამაზ II-სთან დაიბარა თეიმურაზ II და ქართლისა და კახეთის დიდებულები. ზოგიერთი მათგანი, კერძოდ, ისინი ვინც ოსმალთა წინააღმდეგ აჯანყების მეთაურები იყვნენ, მათ შორის, გივი ამილახვარიც, დააპატიმრეს. კ. კუციას ვარაუდით, შაჰ-თამაზ II-ის სარდალი თამაზ-

¹ იქვე, გვ. 438.

² იქვე.

ყული-ხანი (შემდეგში ნადირ-შაჰი) ეჭვობდა, რომ ქართველ დიდებულებს კავშირი ჰქონდათ ვახტანგ VI-სთან, რაც უნდა ყოფილიყო მათი დაპატიმრების მიზეზი¹.

შაჰ-თამაზის მიერ გივი ამილახვრის დაპატიმრების მიზეზი, სეხნია ჩხეიძის მიხედვით, ის ყოფილა, რომ მან ამ ქართველ დიდებულს, ამილახვარს ქალიშვილი სთხოვა, რაზეც უარი მიიღო. შაჰმა გივი დააპატიმრა. მიუხედავად იმისა, რომ ამილახვარმა ბოლოს დაუთმო და თავისი ქალიშვილი შაჰს მისცა, იგი მაინც არ გაათავისუფლეს.

სხვა ვერსიით, გივი ამილახვრის, ამ ძლიერი ფეოდალის სიძეობა სურდა ქართლის ტახტის მადიებელ უფლისწულს, იესე მეფის ძე თეიმურაზს და დაინიშნა კიდევ. მაგრამ ნიშნობა ჩაშალა კახეთის მეფე თეიმურაზ II-ის მეუღლემ, დედოფალმა თამარმა. თამარს, როდესაც თეიმურაზ-ანტონთან ერთად ნადირ შაჰთან სტუმრობდა, შაჰისთვის უთქვამს: გივი ამილახვარს მეტად ღამაში ქალი ჰყავს, შაჰის ცოლობის ღირსიო. ამით სურდა თეიმურაზისა და გივის ნათესაობა-მოკავშირეობის ჩაშლა, რადგან თეიმურაზ II-ეს თვითონ ეჭირა თვალი ქართლის ტახტზე. თამარ დედოფალმა მიზანს მიაღწია. 1736 წელს გივი ამილახვარი იძულებული გახდა შაჰისათვის თვითონვე მიეგვარა თავისი ასული. თეიმურაზ-ანტონი კი იმერეთში გადავიდა და ბერად შედგა².

1735 წლის 6 ოქტომბერს თამაზ-ყული-ხანი თბილისში შევიდა. აქედან დააგზავნა თავისი რაზმები აღმოსავლეთ საქართველოს სხვადასხვა მხარეებში და დაიმორჩილა. აღმოსავლეთ საქართველოში დაიწყო „ვიზილბაშობა“.

¹ კუცია კ., ნადირ-შაჰი და საქართველო // ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო, III, თბილისი, 2002, გვ. 120.

² გაჩეხილაძე კ., ერთი ფურცელი სასულიერო ფეოდალიზმის ისტორიიდან // ქართული დიპლომატია, წელიწადუელი, II, თბილისი, 2004, გვ. 510-511.

გივი უპირისპირდებოდა ქართლში გამეფების მოსურნე კახეთის მეფე თეიმურაზ II-ს (1733-1744), რომელიც ქართლის ტახტზე პრეტენზიას აყენებდა იმის გამო, რომ იყო ერეკლე I ნაზარალი-ხანის ძე (1688-1703) და კახეთის მეფე კონსტანტინე II მამად-ყული ხანის (1722-1732) ძმა. თეიმურაზ II-ეს გივი ამილახვარი დაუპირისპირდა, რომელიც მხარს უჭერდა ქართლის ტახტის მეორე პრეტენდენტს, მეფე იესეს (იესე ქართლში ორჯერ მეფობდა – 1714-1716 და 1725-1727 წლებში) ვაჟს თეიმურაზს (შემდგომში კათალიკოსი ანტონ I).

1735 წლის ოქტომბერში თამაზ-ყული ხანი თბილისისკენ წამოვიდა და დატყვევებული ქართველები თან წამოიყვანა. გზაში ტყვეები გაიპარნენ. თეიმურაზი კახელებითურთ ფშავში გადავიდა. ქართლის თავადებმა კი იმერეთსა და რუსეთს შეაფარეს თავი¹. ქართლელი დიდებულები – გივი ამილახვარი, მუსხრანბატონი და ქაიხოსრო ავალიშვილი თავიანთ საბატონოებში დაბრუნდნენ². გივი შემდეგ იმერეთს გადავიდა. სხვებმაც სხვადასხვა მხარეს შეაფარეს თავი.

1736 წელს შაჰ-ყული-ხანი გამეფდა ნადირ-შაჰის სახელით (1736-1747). მულანის ყურულთაიზე, სადაც მისი არჩევა მოხდა, სეხნია ჩხეიძის მოწმობით, მონაწილეობდნენ ქართველებიც – ქართლის დიდებულები.

ხელდასხმის შემდეგ ისინი გამოუშვეს ქართლში, რომელთაც დააკისრეს 3 ათასი თუმანი, ხოლო ხუთასი შეიარაღებული ნოქარი თავიანთი ოჯახებით უნდა მდგარიყო თბილისში. ზემოქართლელებმა ვერ შეძლეს ამ მოთხოვნის შესრულება. შანშე ქსნის ერისთავმა, გივი ამილახვარმა, ვახუშტი აბაშიძემ და მთლიანად ზემო ქართლმა და თარხან ლუ-

¹ ბერძენიშვილი ნ., საქართველოს ისტორიის საკითხები, VI, თბილისი, 1973, გვ. 320-322; აბრამ ერევანცი, ომების ისტორია / ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ლიანა დავლინიძემ, თბილისი, 1976, გვ. 14

² საქართველოს ცხოვრება სეხნია ჩხეიძისა, გვ. 336.

არსაბმა და მისმა ნათესაეებმა ქართლის გამგებლად დანიშნულ ყიზილბაშ სარდალს, სეფიხანს თხოვეს: „როგორც სხვა შაჰებს ვემსახურობდით და როგორი მოვალეობანიც გვეკისრა, ნება მოგვეცით ასე ვიმსახუროთ, ძველი დროიდან ჩვენ შაჰის ყურმოჭრილი ყმები ვიყავით“¹. როდესაც ამ მოთხოვნაზე უარი მიიღეს, უკმაყოფილოთა შორის განხეთქილება მოხდა: ბარძიმ არაგვის ერისთავი, ყველა ციციშვილი, ყველა ბარათაშვილი ყიზილბაშებს მიემხრნენ.

ყიზილბაშებმა დაიწყეს განდგომილთა მამულებზე თავდასხმები. რამდენჯერმე შეიჭრნენ ქსნის საერისთავოში, მაგრამ წარუმატებლად. კეხვში სამჯერ დაესხნენ გივი ამილახვარს, მაგრამ სამჯერვე გივიმ გაიმარჯვა და ყიზილბაშები ამოწყვიტა. იმავდროულად თავს დაესხნენ სააბაშიოს, სანხეიდოს და სურამის ხეობას, დაწვეს და გაძარცვეს, მაგრამ გამაგრებული ადგილები ვერ დააზიანეს. აჯანყებულები სხვაგანაც წარმატებით მოქმედებდნენ².

ამგვარად, 1736 წელს ყიზილბაშების წინააღმდეგ აღსდგა ქართლის მოსახლეობა, რის მიზეზიც ოსმალების წინააღმდეგ მებრძოლი ქართველების მიმართ უნდობლობა და მძიმე ხარკი იყო. აჯანყების მთავარ კერად ქსნის საერისთავო გადაიქცა. დამარცხებულმა ქართლის გამგებელმა სეფიხანმა ფხვენისში დაიწყო მოლაპარაკება განდგომილებთან და მოჩვენებით შეურიგდა კიდევ. ამის შემდეგ ის ხელთუბანში გადავიდა, სადაც მიიწვია კახთბატონი თეიმურაზი, ბარძიმ არაგვის ერისთავი, გივი ამილახვარი, კახთა სახლთუხუცესი გივი ჩოლოყაშვილი, თარხანი ლუარსაბი, ქიზიყის

¹ Сехниа Чхеидзе, *История Грузии («Жизнь царей»)* / Перевод выполнил, предисловием снабдил Н. Т. Накашидзе, Тб., 1976, с. 46. აღმოსავლეთ საქართველოში „ყიზილბაშობის“ დროს მძევნვარე ეკონომიკურ გაჭირვებაზე ვრცლად იხ. კუცია კ., *ნადირ-შაჰი და საქართველო*, გვ. 125-131.

² Сехниа Чхеидзе, *История Грузии («Жизнь царей»)*, с. 45-46.

მოურავის ძმა თამაზი, ქაიხოსრო ჩერქეზიშვილი, ყველანი შეიპყრო და თბილისის ციხეში დაატყვევა¹. ვახუშტი ბატონიშვილის მიხედვით, სეფიხანს თავისი ვერაგული ქმედება გორში მოუხდენია, შანშე ქსნის ერისთავს გაქცევა მოუსწვრია, ხოლო დანარჩენი დატყვევებულნი ისპაანში გაუგზავნიათ: „მოიტყუენა გორს ქართველნი, შეიპყრა თეიმურაზ, გივი ამილახვარი, ბარძიმ ერისთავი და სხვანი, ხოლო შანშე ივლტოდა. და წარუვლინა ისპაანს შაჰნადირს“². სეხნია ჩხეიძის მიხედვით შაჰსეფი ამის შემდეგ მივიდა გორში, რომლის ნაიბად (გამგებლის ნაცვალი) დანიშნა მეფე იესეს შვილი აბდულა-ბეგი³.

შაჰმა შეიწყალა თეიმურაზ II, ბარძიმ არაგვის ერისთავი, გივი ამილახვარი, თარხანი ღუარსაბი, ისინი დაასახუქრა და ხალათები უბოძა. როცა ნადირ-შაჰი ყანდაჰარში გაემგზავრა, დასახელებული ქართველები თან წაიყვანა⁴.

1738 წელს შაჰმა გივი ამილახვარი ქართლში დააბრუნა და აჯანყებულ შანშე ერისთავთან დასაპირისპირებლად ქსნის საერისთავო გადასცა და „დასდგა ამ ქვეყნის ბელადობა“⁵. მასვე ჩააბარა „ვექილობა ქართლისა“⁶.

1740 წელს სარდალი ქაიხოსრო ორბელიანი და გივი ამილახვარი ინდოეთიდან დაბრუნებულ ნადირ-შაჰს ყაზვინში ეახლნენ და ქართლში არსებული ვითარება გააცნეს. შაჰმა გაგზავნა შიკრიკი და ქართლის დიდებული თავადები თავისთან დაიბარა. თავადები მაშინვე გაემგზავრნენ. აუდიენციის

¹ Там же, с. 46-47.

² ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 515.

³ Сехния Чхеидзе, История Грузии («Жизнь царей»), с. 47.

⁴ Там же, с. 47.

⁵ პაპუნა ორბელიანი, ამბავნი ქართლისანი / ტექსტი დაადგინა, შესავალი, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ელენე ცაგარეიშვილმა, თბილისი, 1981, გვ. 47

⁶ ვახუშტი ბატონიშვილი // ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 518.

დროს მათ შაჰს „მოახსენეს ქვეყნის გაოხრება ლეკისაგან, შანშე ერისთავისაგან ბელადის ძლევა და შეჭირვება ყოველი. იწყინა კელმწიფემ და დაჰპირდა დალისტნის გასწორებასა. მოსცა ჯარი შანშე ერისთავის წასახდენად: „თუ დამიჭიროთ შანშე, ყოველი თქვენი საწადელი ავასრულო და მოვცე წყალობა უშურველიო“. შაჰმა გივი ამილახვარს მისცა ქნის ერისთაობა „და დასდვა იმ ქვეყნის ბელადობა“. შანშე და მისი ძმა ახალციხეში გადავიდნენ, სადაც „შეიწუნარეს პატივით და დააყენეს ქალაქსა შინა“¹. ქართლის ნაიბმა (ნაცვალი) იმამ-ყული-ხანმა ბეგლარ-ბეგობა მიიღო და დიდი ჯარით ქართლში გაიგზავნა. ქნის საერისთავო სასტიკად აიკლეს.

ნადირ-შაჰი დაღესტანში შეიჭრა. მან ქართველი დიდებულები თავისთან დაიბარა. ამილახვართა სახლიდან გივი და ოთარი ეახლნენ შაჰს, რომელიც მათ „დახვდა მხიარულის პირითა და დაუმაღლა ერთგულობა“. გივი ამილახვარს მიანიჭა მეორე ვეჟილობა, ქნის ერისთაობა და ასი თუმანი დაუნიშნა².

7. გივი ამილახვარს კიდევ ერთხელ მოუწია იმერეთში მეფე-ფეოდალების კონფლიქტში ჩარევა 1741 წელს. აღექსანდრე V-მ თავის სიძის (დის ქმარი), ზურაბ აბაშიძის შვილი დავითი და პაპუნა წერეთელი სიკვდილით დასაჯა. მეფის ასეთი მოქმედებით აღშფოთებულმა იმერეთის დიდებულებმა – ზურაბ აბაშიძემ, გრიგოლ რაჭის ერისთავმა და ოტია

¹ 1741 წელს ნადირ-შაჰმა ახალციხის ფაშას თხოვა შანშე ერისთავის და მისი ძმის გადაცემა. ფაშას ბრძანებით შანშე შეიპყრეს და დაბორკილი თბილისში ჩაიყვანეს, მცირე ხნის შემდეგ კი შაჰს გაუგზავნეს, რომელიც იმ დროს დაღესტნელებს ებრძოდა და იქ მიჰკვარეს. შაჰმა მისი მოსმენა არ ინება და დარუბანდის ციხეში გამოკეტეს, შემდეგ მაშათში გადააგზავნეს. იქვე ჩაიყვანეს ძმების ცოლებიც. *პაპუნა ორბელიანი, ამბავნი ქართლისანი, გვ. 51.*

² *იქვე, გვ. 46-49.*

დადიანმა მეფეს დიდი ზიანი მიაყენეს. მეფე ალექსანდრემ თავისი ძმა გიორგი და ლევან აბაშიძე ქართლში თავშეფარებული ვახუშტი აბაშიძის შესაპყრობად გაგზავნა. მათ მეფის ბრძანება შეასრულეს. ვახუშტის განთავისუფლების შუამდგომლობით ალექსანდრეს მიმართა კათალიკოსმა დომენტი IV-ემ და ქართლის გამგებელმა, მაგრამ უარი მიიღეს. იმერეთის მეფის მიმართ საყოველთაო უკმაყოფილებამ აიძულა ალექსანდრე მცირე მხლებლებით ქართლში გადმოსულიყო¹ და სურამთან გაჩერდა. გივი ამილახვარი ამ დროს სურამში იდგა. მეფემ მას აცნობა თავის გასაჭირის შესახებ. გივი წავიდა ხანთან, რომელიც ზემო ქართლში იმყოფებოდა და მოახსენა მნიშვნელოვანი სტუმრის შესახებ. ხანმა გივის დაავალა ალექსანდრე მეფის მასთან მიყვანა. ხანმა მეფეს შესაფერისად უმასპინძლა და მაშინვე ნადირ-შაჰს აცნობა მის შესახებ. შაჰის ბრძანებით, ალექსანდრე ჯერ თბილისში ამყოფეს საუკეთესო პირობებში, შემდეგ ახალციხის ფაშის თხოვნით შაჰმა იმერეთის მეფე ახალციხეში გაგზავნა, ფაშამ კი იგი ისევ სამემკვიდრეო ტახტზე აღადგინა².

1741-1742 წლებში ნადირი დაღესტნელებს ეომებოდა და ქართლის დიდკაცობა დაღესტანში დაიბარა. ამილახვართა სახლიდან შაჰს გივი და ოთარი ეახლნენ. შაჰმა გივის მეორე ვეჟილობა, ქსნის ერისთავობა მისცა და ასი თუმანი ჯამაგირი დაუნიშნა³.

აღმშფოთებელი იყო ქართლის ხანის მოქმედება (1741 წ.), როდესაც აღმოსავლეთ საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი დომენტი IV გარდაიცვალა და ახლად არჩეულ აღმოსავლეთ საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქს, ნიკოლოზ X-ს (1741-1744) „რაც მცხეთას საქონელი იყო, წირვის იარაღი ანუ ეკლესიისა, სულ თავისთან მიატანინა“. როგორც პაპუნა

¹ დადიანი ნ., ქართველთ ცხოვრება, გვ. 177.

² პაპუნა ორბელიანი, ამბავნი ქართლისანი, გვ. 50-51.

³ იქვე, გვ. 49.

ორბელიანი ამბობს, ვიდაცამ ხანს ჩააგონა, რომ როცა კათალიკოსი გარდაიცვლება, „საქონელი“ სახელმწიფოსი არისო. „მაგრამ სამთო ძაღმა აღარ მიუშვა. ორბელიანი, სარდალი ქაიხოსრო და გივი ამილახორი გულმოდგინებით გაისარჯნენ. ისევ დაიხსნეს და მიაბარეს უკლებრივ კათალიკოსს საქონელი მცხეთისა“¹.

8. ირანელთა ბატონობა სულ უფრო მიიმდებოდა. ასე გაგრძელება რომ აღარ შეიძლებოდა, განსაკუთრებით მაშინ გახდა ნათელი, როცა ისედაც ეკონომიურად უდიდეს გასაჭირში მყოფ მოსახლეობას შაჰმა კიდევ უზარმაზარი გადასახადი და ბეგარა შეაწერა².

დაიწყო აჯანყება, რომლის სულისჩამდგმელი და მეთაური იყო გივი ამილახვარი. როგორც ზემოთ მრავალჯერ აღინიშნა გივი ამილახვარს პირად ცხოვრება ისე ჰქონდა მოწყობილი, რომ სამდურავე არ ეთქმოდა, მას არ აკლდა თანამდებობა, ქონება და ქვეყანაშიც დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა. მაგრამ მან პირადული გვრდზე გადასდო და ქვეყნისა და ხალხის გასაჭირით შეწუხებული სახიფათო გზას დაადგა. „ამა ამბავთა შინა, (1742 წ. – ე. მ.) თვესა აპრილსა ია (11 – ე. მ.), ღამესა ბზობისასა, ქალაქიდაძ (თბილისი – ე. მ.) ღამე გაიპარა და ამილახორი, რომელი იჯდა ვექილად, წავიდა თავისის ცოლშვილით და თან გაიტანა პაატა აბაშიძის ცოლი და სარიდან ერისთავის შვილის ცოლი“³. როგორც მოვლენების შემდგომი განვითარებიდან ჩანს, ამილახვარს წინასწარ შემუშავებული ჰქონდა აჯანყების გეგმა და მომხრენიც მრავლად ჰყავდა – ზემო ქართლმა, ქსნის და არაგვის ხეობებმა მას ერთიანად მხარი დაუჭირეს: პაატა აბაშიძე და ის სხვა თავადები, რომლებიც ქართლის ხანს იორზე ახლდნენ იმავე ბზობის ღამეს გამო-

¹ იქვე, გვ. 52-53.

² იქვე, გვ. 55.

³ იქვე, გვ. 53.

იპარნენ და გივისთან დადგნენ; აჯანყებას მიემხრო არაგვის ერისთავი ბეჟანი თავის ჯარით, ქსნისა და არაგვის ხევისკაცები და სხვ. ყველამ ერთგულების ფიცი მისცეს გივი ამილახვარს¹.

გივი ამილახვარის მეთაურობით ქართლში დაწყებული აჯანყების მიზეზების შესახებ არსებობს საინტერესო წერილი, რომლის ავტორია XIX ს. ცნობილი საზოგადო მოღვაწე, პოეტი, დრამატურგი, პუბლიცისტი და ისტორიკოსი ალექსანდრე ჯამბაკურ-ორბელიანი. ავტორი ცდილობს XVIII ს. ამ უმნიშვნელოვანესი მოვლენის გამომწვევი მიზეზები დაიყვანოს გივი ამილახვარის თეიმურაზ II-ისა და ქაიხოსრო სარდლისადმი წყენასა (მეფე თეიმურაზს განზრახული ჰქონდა თავის ვაჟისთვის, ერეკლესათვის ცოლად შეერთო ელიზბარ ყაფლანიშვილის ძმის ვახტანგის ასული ანა და თავის განზრახვაზე სარდალ ქაიხოსრო ჯამბაკურ ორბელიანსა და გივი ამილახვარს აცნობა. ამ დროს ისინი თეიმურაზის მომხრეები იყვნენ. ქაიხოსრომ ქორწინება ჩაშალა, რითაც გივი, რომელიც ვახტანგ ყაფლანიშვილის სიძე იყო, დიდად გაანაწყენა) და რუსეთის აგენტების გავლენამდე (საყურადღებოა მისი დამოკიდებულება რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიისადმი. 1832 წლის შეთქმულებაში მონაწილეობისათვის ის დააპატიმრეს და ორენბურგში გადაასახლეს). რა თქმა უნდა, ყველა მიზეზმა (ირანის ხელი-სუფლების მძრცველურმა პოლიტიკამ, ვახტანგ VI-ისა და ბაქარის წერილებმა და მათი ქართლის ტახტზე დაბრუნების მომხრეებმა და პირადმა წყენამ) ერთობლიობაში მნიშვნელობა იქონია გივი ამილახვარის აჯანყების მეთაურად გახდომაში. მაგრამ მას, რომ აჯანყების პირველ ეტაპზე საყოველთაო მხარდაჭერა ჰქონდა, ამის უმთავრესი მიზეზი

¹ იქვე, გვ. 53-54.

შაჰის კარის მიერ ქართლში გატარებული პოლიტიკით გამო-
წვეული საყოველთაო უკმაყოფილება იყო.

აღ. ჯამბაკურ-ორბელიანის წერილი საინტერესოა მას-
ში გადმოცემული ფაქტებითა და ავტორისეული ანალიზით.
ამიტომ საჭიროდ მიმაჩნია ამ ნაკლებად ცნობილი წერილის
მკითხველისათვის გაცნობა.

მოუესმინოთ აღ. ჯამბ.-ორბელიანს: „ეს უნდა გამოვარ-
კვიოთ, იმის გაქცევის მიზეზი რა იყო? ის გივი ამლახვარი
ჩვენი სახლის სიძე იყო, პაპიჩემის მამის ელიზბარ ეშკალაბა-
შის და ჰყუანდა ცოლათ... ამ დროს ქაიხოსრო ჯ. ორბელი-
ანი და გივი მიდგომილი იყვნენ მეფის თეიმურაზის კერძ და
იმისი მხარე ეჭირათ, რადგან მეფე ვახტანგ რუსეთში გადა-
ვიდა, საქართველოზედ კელი აიღო, ამისთვის იმას (თეიმუ-
რაზს – ე.მ.) მიუდგნენ საქართველოს გასაერთიანებლად და
ძალიან კარგათაც ქნეს, მაგრამ ქაიხოსროს სარდალის გული
აღარ მოასვენეს ეშმაკებმა და თავის თავზედ შიში მისცეს.
თუ მეფის თეიმურაზის შვილი ირაკლი ელიზბარ ეშკალაბა-
შის ძმისწულს ვახტანგის ქალს ანას შეერთამდა, მაშინ იგი
დაიღუპებოდა. ეს ფიქრები რომ დაუნერგეს ქაიხოსრო სარ-
დალს, ამ დროს ბატონიშვილი ირაკლი ინდოეთიდან მოვიდა
საქართველოში და მაგთენი ხანი აღარა გამოვიდა რა, ელი-
ზბარ ეშკალაბაშის ძმისწული ვახტანგის ქალი ანა წაიყვანეს
ბატონიშვილის ირაკლისათვის საქორწინოდ. ამაზე გული
შეუწუხდა ქაიხოსროს სარდალს, რა ქნას, როგორა ქნას. ამ-
ასთან დაუყოვნად, თვთ ბატონიშვილის ირაკლის მახლობ-
ლები შეუჩინეს მოსყიდვითა ემაწვილს კაცს ირაკლის. ჯერ
იმ ღვთიურს ქალზედ ბევრი რაღაებცი უთხრეს, მას უკან
ელიზბარ ეშკალაბაშზედ: მითამ ქრისტიანებს თავის ყმებს
ტყვედა ჰყიდდეს ოსმალებზედ და ბოლო დროს ორგულედა
უთხრეს ელიზბარ ეშკალაბაშისა მეფის თეიმურაზის ოჯახ-
ზედ. ამის გამო ბატონიშვილი ირაკლი ისე გააჯავრეს, რომა
თავგადაკლულმა აღარა ქნა შერთვა იმ ქალისა. სწუხდნენ
მეფე დედოფალი, მაგრამ აღარ იქნა, კვლარ დაიბრუნეს ირ-

აკლის გული, რომელიცა შემდგომ ის ქალი იქნა მონოზანი ალავერდში, სადაც მწუხარებით მოკვდა და იქვე არის დამარხული. შემდგომ მეფე ირაკლი თურმე იტყოდა თავის ცოლ-შვილში: მე რომ ყაფლან ფალავანდიშვილის ქალი მამავონდება, იმისი სიბრაღული ძალიან შემაწუხებს ხოლმე, ემაწვილი ვიყავ და ემაწვიკაცობით შემაცდინეს, რომ ამაზედ ჯვარი აღარ დავიწერე. როგორც შემდგომ შევიტყე, ეს სულ ქაიხოსრო სარდლის საქმე იყო თავის შიშის გამო. მაგრამ იმ თავის უბრალო ტყუილმა შიშმა გივს ამილახვარს საქართველო დააღუპინა და სომხითი ხომ სულერთიანათ გააოხრებინაო. სხუასაც ბევრს იტყოდა ხოლმე მეფე ირაკლი იმ ამბებზედ... ახლა ამის შემდგომ გივის ამბავი მოვყევით, რა ქნა იმან?

როდისაც ნადირშა დარბანდს იყო და ქართველები საჭირონი აღარ იყვნენ, დაითხოვა და გივს ამილახვარს მოსცა ვეჭილობა ქართლისა. წამოსული ესენი რა მოვიდნენ მეფეს თეიმურაზთან, აქ გივს დახვდა ამბავი: ბატონიშვილმა ირაკლიმ შენი ცოლის ძმის ვახტანგის ქალზე ხელი აიღო და იმერეთიდან მოიყვანა თა მხეიძის ქალი, რომელმაცა ჯვარი დაიწერაო. გივი ამილახვარი იმისთანა კაცი არ იყო, რომ თავის ცოლის სამშობლოს დამცირება იმან მოეთმინა, რომელსაცა მაშინ იმას ძლიერებაც დიდი ჰქონდა, თითქმის მთელს ქართლს ბრძანებლობდა. ამ დროსაც ბატონიშვილის ბაქარის (მეფის ვახტანგის შვილისა) წიგნიც მოუვიდა რუსეთიდან იმას და თხოვდა ერთგულობას, რომელსაცა ერეკლეებსან იმ ქალის გაშვებასა ესეც ზედ დაერთო იმ მიზეზსა და მაშინვე განიძრახა კახეთის მეფე თეიმურაზ გადაადგოს და იმის ნაცვლად ქართლის მეფე დაჯდეს მთელს საქართველოში. ამის გამო ჯერ შეუხნდა მეფეს თეიმურაზს, რომ ის ნადირშას გაუდგეს და ოსმალ ლეკების შემწეობით ირანნი გარეკონ საქართუფლოდგან, რომელიცა თვით იმ საქმეს თვით გივი შეიძლებს, ოღონდ მეფე თეიმურაზმაც ინებოს და ერთ-

ად იმოქმედონ. ამასთანავე მეფის ვახტანგის შვილს ბატონიშვილს ბაქარსაც მეორე წიგნი მისწერა, გაფრთხილებით ჩუმად და საქართველოს მეფედ მოიწვია.

ეს ამისთანა თათბირი მეფე თეიმურაზმა არ მოიწონა გივისაგან და უარი უთხრა, რომელთაცა შორის ამის გამო დაითესა სამღურავი და ბოლო დროს მტრობაც. ამ დროებში ბატონიშვილი ბაქარისაგანაც კიდევ წიგნი მოუვიდა თანხმობისა გივსა, რომელმაცა აღარ დაიყოვნა და 11 აპრილს 1744-სა წელსა ბზობის დამეს ქ. ტფილისიდან გაიპარა ქართლში და ამხედრდა მეფის თეიმურაზის წინააღმდეგათ. ესენი სულ რუსეთის აგენტებისაგან მოხდა. ქაიხოსრო სარდალსაც ეს უნდოდა, რომ გივი გაიქცა. ახლა რა ქნას, როგორ მოახერხოს, რომ ელიზბარ ეშკალაბაშიც როგორმე მოიშოროს, რადგან ის არ გაჰყვა გივს ამილახვარს და იქვე მეფეს თეიმურაზთან დარჩა. ეს მძიმეთ აწვა ქაიხოსრო სარდალს, ამისთვის რომ იმის გული თავისუფალი უნდა ყოფილიყო, საქართველოს გასერთებლად თავისუფლად ემოქმედა და საეჭო იმისი აღარავინ ყოფილიყო, რადგან ელიზბარ ეშკალაბაშისა ეშინოდა: დღეს თუ ხვალე მამასწრობს და და მაგიერს მიზამსო. ასე თურმე დიდათ ეშინოდა, რომელმაცა ამისთვისცა ღონე მოიპოვა, ნადიშასთან ერევანში ჩუმად ბეზღება დაუწყო, რომ მითამ იმას ორგულობდეს და გივს ამილახვარს ჩუმად წიგნებს სწერდეს ქართლში. ზედატანებით აირუმები დაეხოცათ ქართლში და ეს ხომ დამტკიცებით დააბრალა ელიზბარ ეშკალაბაშსა ქაიხოსრო სარდალმა. ამაზედ ის დიდათე ააჯავრა უმისოთაც ის მრისხანე ნადირშა, საჩქართო ერევანს მიაყვანინა ეშკალაბაში ელიზბარ და ვაუკითხავად თავის თვალ წინ მოაშთობინა, სადაც ქაიხოსრო სარდალიც იქ იყო და სხუა ქართველებიც ბევრნი. ამ ამბვსა იქ დამსწრე ერთი ვინმე აღწერს... გივი ამილახვარის ყურამდისინაც მივიდა ესე: შენი ცოლის ძმა ელიზბარ ეშკალაბაში ქაიხოსრო სარდალმა დაახრჩობინა შაჰნადირსაო. ელიზბარ ეშკალაბაშის დას ელდისცემით გულ

შემოეყარა და გივი ამილახვარი აპრიალდა. როდესაც გული მოიბრუნა, გივმა შეუთვალა ქაიხოსრო სარდალს: „ირაკლი-საგან იმ ქალის გაშვებასა და ელიზბარ ეშკალაბაშის სიკვდილსა სულ ცხვირიდან ამოგადენო: მაგ შენს სომხითს ასე გავაოხრებ, ბლავანი აღარ იპოვებოდე მანდ“. ისეც უყო¹.

შაჰისა და მისი მოხელეების კითხვაზე, თუ რა იყო აჯანყების მიზეზი, გივი ამილახვარი პასუხობდა: „ქვეყანა ოხერ შეიქმნა და არა გამოდიოდის რაო. ველარ შეეძელ სამსახური ხემწიფისა და წაველო².

აჯანყება სულ უფრო სერიოზულ სახეს იღებდა და შაჰის კარის შემფოთებას იწვევდა. ამილახვარი ოსმალებს და ლეკებს დახმარებას თხოვდა და რუსეთში მცხოვრებ ვახტანგ VI-ის ვაჟის ბაქარის ჩამოყვანას ცდილობდა.

გივი ამილახვრის მიერ დაწყებულ განმათავისუფლებელ ომს ყიზილბაშებმა დამსჯელი ექსპედიციებით უპასუხეს. შაჰმა გივი ამილახვრის აჯანყების ჩაქრობა სპეციალურად გამოგზავნილ ხანს დაავალა. ხან ერთი მხარე იმარჯვებდა, ხან – მეორე. ქვეყანა ეკონომიკურად ნადგურდებოდა. ხანმა პირველ რიგში შიდა ქართლსა და გორს შეუტია. გივი ამილახვარი გორში არ იმყოფებოდა, ზემო ქართლის ციხეებს ამარებდა. გივის ეკავა სურამის ციხე და ბორჯომის ხეობაში პეტრეს ციხე. გივის მნიშვნელოვან დახმარებას უწევდა ახალციხის ფაშა, კერძოდ, ტყვია-წამალს უგზავნიდა. ახალციხესთან სტაბილური კავშირის განსახორციელებლად განსაკუთრებული მნიშვნელობა პეტრეს ციხეს ენიჭებოდა. ასევე

¹ წერილი შედგენილია 1867 წლის 9 მაისს თბილისში. გივი ამილახვარის გაქცევა ქ. ტფილისიდან აღ. ჯამბ. ორბელიანისა // სარვის კაკაბაძე, წერილები და მახალები საქართველოს ისტორიისათვის, წ. I, თბილისი, 1914, გვ. 66-70.

² პაპუნა ორბელიანი, ამბავნი ქართლისანი, გვ. 54.

მნიშვნელოვან როლს ანიჭებდა გივი ამილახვარი ცხინვალს. ამ ღონისძიებების გატარების შემდეგ გივი საგვარეულო რეზიდენციაში სხვილოში დადგა.

ქართლში შაჰის ნაცვალმა იმამ-ყულ-ხანმა აჯანყებულთა რიგებში განხეთქილების შეტანის მიზნით, განმდგარ თავადებთან მოლაპარაკება დაიწყო, რომელთაც მრავალ სიკეთეს დაჰპირდა. მან მოკლე ხანში მნიშვნელოვან წარმატებას მიაღწია. ზაად როსტომის ძე ავალისშვილმა „შეაპარნა კაცნი, აიღო ციხე და გამოასხა კაცნი ამილახორისანი. შეიყვანა კაცნი თვისნი, უბოძა ხალათი ხანმა და უიმედა წყალობა ფრიადი“. ყიზილბაშების მხარეს გადავიდა ვახუშტი აბაშიძე¹.

ზოგიერთი თავადის აჯანყებისაგან ჩამოცილების მიუხედავად, მტერი გივი ამილახვარის ძლევას ვერ ახერხებდა. წარუმატებელი იყო ყიზილბაშების შეტევა სხვილოზე, არაგვის საერისთავოზე. პერიოდულ გამოხდომებს ახდენდნენ ყიზილბაშები და მათი მომხრე ქართველი თავადები გორიდან სურამის მიმართულებით. მათ შეძლეს კასპის ციხის აღება.

რადგან ბრძოლებისა და აკლებისაგან ყველაზე მეტად ზემო ქართლი ზარალდებოდა, მას მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი ტოვებდა და მთელი კომლებით საქართველოს სხვა პოლიტიკურ ერთეულებში ან უცხოეთში მიდიოდა. მარტო საამილახვროდან 3 ათასი კომლი კახეთში გადავიდა. როგორც ნ. ბერძენიშვილი წერდა: „ეს ყველაზედ საშიში განაჩენი იყო ქართლის ფართო საზოგადოებამ რომ გამოუტანა გადაგვარების გზაზედ შემდგარ აჯანყებას“².

ყიზილბაშებმა აჯანყების შესუსტება გივისათვის თეიმურაზ მეორის დაპირისპირებით შეძლეს. ქართლის ფეოდალები ორ ბანაკად გაიყვნენ. ერთნი კახეთის მეფე თეიმურაზ II-ს უჭერდნენ მხარს, მეორენი კი – გივის. რაც დრო

¹ იქვე, გვ. 56.

² ბერძენიშვილი ნ., XVIII ს. საქართველოს ისტორიიდან // საქართველოს ისტორიის საკითხები, II, თბილისი, 1965, გვ. 181.

გადიოდა, პირველი ბანაკის რიგები იზრდებოდა, მეორესი სუსტდებოდა. გივი, მდგომარეობის თავის სასარგებლოდ გამოსწორების მიზნით, ქართლში ხან ოსმალებს, და ხან ლეკებს ეპატიჟებოდა. ორივენი კი ქვეყანას დაუზოგავად იკლებდნენ.

1744 წლის ივლისში ნადირ-შაჰმა ქართლის მეფედ თეიმურაზ II, ხოლო კახეთისა – ერეკლე II სცნო.

შაჰმა თეიმურაზს გივის შეპყრობა დაავალა და დამხმარედ 4 ათასი კაციც გაუგზავნა. თეიმურაზმა გივის სამყოფელ სურამის ციხეს ალყა შემოარტყა, რამდენჯერმე სცადა მისი აღება, მაგრამ უშედეგოდ. ხან თეიმურაზი და ხანაც შაჰი გივი ამილახვარს სხვადასხვა დაპირებებს აძლევდნენ, მაგრამ იგი ციხიდან ვერ გამოიყვანეს. ბოლოს, როდესაც სურამის ციხის კედლის მნიშვნელოვანი ნაწილი ააფეთქეს, გივიმ მეფეს შეუთვალა: „*ბატონი დედოფალი მობრძანდესო და იმას მივენდობიო*“¹. მართლაც დედოფალი თამარი მივიდა, გივი ციხიდან გამოვიდა და შეფიცა: „*თქვენი მოღალატე აღარ ვიყოო*“. მეფე-დედოფალიც თავის მხრივ ამილახვარს დაპირდნენ, რომ „*არაფერი არც წახდენითა და არც სიკვდილით არ გიშავდეს რაო*“. ამის შემდეგ გივიმ თეიმურაზს გადასცა სურამის ციხე. დედოფალი თამარი თბილისში წავიდა და გივიც თან წაიყვანა. თეიმურაზმა შაჰთან სარდალი ქიხოსრო გაგზავნა, გივი ამილახვრის შემორიგება აცნობა და თხოვა მისი დანაშაულის პატიება.

შაჰმა ერთი პირობა თეიმურაზის თხოვნა შეიწყნარა, ხელმწიფის რაყამი უბოძა, რომლითაც თეიმურაზს უბრძანა: „*ამილახორი თავისის საქონლით შენთვის გვიბოძებიაო და მაგისი სისხლიც შენთვის გვიპატიებიაო*“.

თეიმურაზ II-მ გივი ამილახვარს სახლთუხუცესობა უბოძა „*და განაგეს ყოველივე საქმე ჳელმწიფური, ვითაც ძველთაგან წესი ყოფილიყო ქართველთა მეფეთაგან*“. მაგრამ

¹ იქვე, გვ. 96.

შემდეგ, მოულოდნელად შაჰს „ებრძანა გივის ამილახორის ციხეების დაქცევა“. ბრძანების შესაბამისად დაანგრეს სურამისა და კეხვის ციხეები. ახალდაბის ციხესა და სხვილოს ციხეში თეიმურაზის სანდო რაზმები იდგა. არ გაუვლია დიდ ხანს და მოვიდა ახალი ბრძანება გივი ამილახვარის დაპატიმრებისა და შაჰთან წაყვანის შესახებ. საგარაუდოა ირანში მყოფი ამილახვრის მტერ-მოწინააღმდეგეები ჩააგონებდნენ შაჰს გივი ამილახვრის მიმართ რეპრესიული ღონისძიებების გატარებას. ფრიად შეწუხდნენ ქართლის მეფე-დედოფალი, მაგრამ ბრძანების შეუსრულებლობა არ შეეძლოთ. გივი „ხელხუნდით“ ირანს გაგზავნეს, მაგრამ მეფის კაცს ხელმწიფესთან თხოვნა გაატანეს ამილახვარის შეწყალების შესახებ. შაჰმა შეისმინა მეფე-დედოფლის თხოვნა და გივი გაანთავისუფლა. ნადირმა „ისმინა აჯა მეფისა“¹ და გივის „თვეში ათი თუმანი გაუჩინა“². მან გივი მაშინვე სამშობლოში კი არ დააბრუნა, არამედ ჯერ ხორასანში გაგზავნა³, მაგრამ არ ვიცით, რას საქმიანობდა ის ამ პროვინციაში.

9. დამთავრდა ქართლში ე.წ. გივი ამილახვარის აჯანყება, რომელიც დ. გვრიტიშვილმა დაჰყო სამ ძირითად ეტაპად და იგი ასახავს მხოლოდ ყიზილბაშების წინააღმდეგ აჯანყებას⁴. ვფიქრობ, გივი ამილახვარის მოღვაწეობა როგორც უცხოელი დამპყრობლების წინააღმდეგ მებრძოლისა უნდა გაიყოს ორ მთავარ („ოსმალობის“ და „ყიზილბაშობის“) და რამდენიმე ქვეპერიოდად.

¹ იქვე, გვ. 97.

² იახე ოხეს ძე ბარათაშვილი, ცხოვრება-ანდერძი // ა. იოსელიანის გამოცემა. მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. 28, თბილისი, 1950, გვ. 13.

³ პაპუნა ორბელიანი, ამბავნი ქართლისანი, გვ. 98.

⁴ გვრიტიშვილი დ., ქართველი ხალხის ბრძოლის ისტორიიდან თურქ და ირანელ დამპყრობლების წინააღმდეგ XVIII ს. პირველ ნახევარში (გივი ამილახვარის აჯანყება), გვ. 131.

„ოსმალობა“:

I პერიოდი: 1723 – 1726 წწ. გივი ამილახვარი, ქართლის ზოგიერთ სხვა თავადებთან ერთად, ოსმალებს ებრძვის.

II პერიოდი: 1733 წ. გივი ამილახვარი ანტიოსმალური აჯანყების მომზადებაში მონაწილეობს; 1734 – 1735 წწ. გივი ამილახვარი იარაღით ხელში ებრძვის ოსმალებს.

„ყიზილბაშობა“:

I პერიოდი: 1742 წ. აპრილი – 1743 წლის გაზაფხული, ყიზილბაშობის წინააღმდეგ მიმართული აჯანყება, რომლის მეთაურია გივი ამილახვარი. დ. გურიტიშვილმა აჯანყების ამ პერიოდს, სრულიად სამართლიანად, პროგრესული უწოდა.

II. პერიოდი: 1743 წ. გაზაფხული – 1744 წ. ივნისი. აჯანყების დაქვეითება. გივის მომხრეთა რიცხვი მცირდება. ყიზილბაშების წინააღმდეგ მებრძოლი გივი ოსმალების აგენტად გადაიქცა.

III პერიოდი: 1744 წ. ზაფხული – 1745 წლის ზაფხული. „აჯანყებას იდეური საფუძველი გამოეცალა, მან რეაქციული ხასიათი მიიღო, იგი თავადთა ურთიერთავდამსხმელ აგანტიურად გადაიქცა“¹.

ნ. ბერძენიშვილის შეფასებით, გივი ამილახვარის ბრძოლას დამპყრობლების წინააღმდეგ ის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, რომ: „აჯანყებულთა მხნე ბრძოლამ აიძულა ნადირშაჰი სავსებით უარყო თავისი პირვანდელი გეგმა საქართველოს მიმართ და „ყიზილბაშობა“ აქ თანდათან „ქართველობით“ შეეცვალა“²

10. ვიდრე ნადირ-შაჰი ცოცხალი იყო, საფიქრებელია, ის საქართველოში მყოფ გივი ამილახვარს ვერ ენდობოდა, მაგრამ კარგად ხედავდა და ჯეროვანად აფასებდა ამ ნიჭიერი სამხედრო და პოლიტიკური მოღვაწის შესაძლებლობებს,

¹ იქვე.

² ბერძენიშვილი ნ., XVIII ს. საქართველოს ისტორიიდან, გვ. 182. ხაზგასმს ნ. ბერძენიშვილისა.

ამიტომ მიზანშეწონილად ჩათვალა მისი გამოყენება საკუთრივ ირანში. გივი ამილახვრის საქართველოდან ირანში წაყვანით შაჰმა, ფაქტიურად ბოლო მოუღო წინააღმდეგობის კერას ზემო ქართლში – საამილახვროში, ზოგადად, აღმოსავლეთ საქართველოში. ამ ღონისძიებით მან განუმტკიცა ხელისუფლება თეიმურაზ II-სა და ერეკლე II-ს.

გივი დიდხანს დატოვეს ირანში, სადაც მან შაჰის ნდობა დაიმსახურა იმდენად, რომ 1747 წელს ნადირმა, როგორც ა. ამილახვარი გადმოგვცემს, შესთავაზა: „*გაძლევ ოცდაათობხმეტი ათას ჯარის კაცს, წადი საქართველოში და სამეფოს მართვა-გამგეობა იკისრე, ხოლო თეიმურაზი მისი ვაჟი ირაკლითურთ დაიჭირე და გამომიგზავნე!*“ გივის, იმავე ავტორის თქმით, უარი არ უთქვამს და საქართველოში წამოსვლის სამზადისს შესდგომია. მაგრამ მისი გამოგზავრების წინა დამეს ნადირ-შაჰი მოკლეს¹. ახალმა შაჰმა გივი კიდევ უფრო აამაღლა, „*მრავალი უბოძა და რადგან შემძლებელი კაცი იყო, ყულარაღასობაც² მისცა და მაზანდარას ერთი ციხის ქალაქის გაკეთებაც უბრძანა*“³. გივი ამილახვარს ირანში სახელი შეუცვალეს შაჰ-ყული-ხანი დაარქვეს⁴. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს, რომ გივი ამილახვარმა ირანში ისე იმოღვაწა, რჯული არ შეიცვალა. პაპუნა ორბელიანი შენიშნავდა, რომ მას ირანში „*ერთი დიდი პატივი ეს მიენიჭა, რომ ყულარაღასობა მისცეს და სჯული ვერ დააგდებინეს და ეგრევე ქრისტიანობით მოვიდა ქართლში*“⁵. იგი ძლიერ გამდიდ-

¹ ამილახვარი აღ., გეორგიანული ისტორია // მნათობი, 1939, №8, გვ. 136.

² თურქულად – ყული – ჯარის უფროსს ნიშნავს. პირველი ყულარაღასი იყო ალავერდი ხანი უნდილაძე. ეს თანამდებობა ყოველთვის ქართველ უფლისწულს ან ფეოდალს ეკავა.

³ პაპუნა ორბელიანი, ამბავნი ქართლისანი, გვ. 150.

⁴ იქვე, გვ. 151.

⁵ იქვე, გვ. 159.

რდა და „გამოგზავნა ქართლში ოქრო და ვერცხლი მრავალი თვისისა მსახურ აზნაურ-შვილთათვის და ესენიც სულ თვისი ძმისწულიც დავით დაებარებინა თავრიზს, გაიკეთეს იარაღი ყოველთა ოქროსი და წავიდნენ¹. გივი არც მეფეს, დედოფალს და ქართველ დიდებულებს ივიწყებდა. მათაც უგზავნიდა საჩუქრებს. იგი არც ეკლესია-მონასტრებს ტოვებდა უყურადღებოდ და ისინი სადაც არ უნდა ყოფილიყო – იმერეთში თუ სამხრეთ საქართველოში, გარკვეულ შესაწირავს უგზავნიდა. „ამ ქვეყნებში ვისაც იცნობდა დიდრონის კაცებისათვის, ყოველთვის მრავალი ოქრო და ანუ ლარი ტურფა მიუძღვნა ყოველთა ცალკე-ცალკე“.

1749 წელს მთელი ირანი ანარქიამ მოიცვა. იქ მყოფი ქართველი თავადაზნაურობა დიდ გაჭირვებაში ჩავარდა. მათ გივის თხოვეს დახმარება. „მან მისცა ქართველთა, ვის როგორ ეფერებოდა ან საზრდელი და რაც კლებულობა პქონდათ, ყველა გაურიგა ქართველთა, გამოუძღვა ასე ლომგულად და კაის სარდლობით მოიქცა შაჰ-ყული-ხან (გივი ამილახვარი – ე.მ.), როცა საცა მტერი აუჩნდის, რისხვა ღვთისა დასცა და ეგრე ხლმის ძალით მოვიდნენ ქვეყანასა ქართლისათა... დიდი პატივის მისცა მეფემან თეიმურაზ და მეფემან ერეკლემ, დადგა ქალაქში და აღარ წავიდა სამკვიდროსა თვისსა და სუფევდა მდიდრობით ქალაქსა თბილისასა“².

1752 წელს გივი თბილისის მოურავად დაინიშნა³. როგორც ჩანს, მას აჯანყების დროს ჩამორთმეული ზემო ქართლის სადროშოს სარდლობა და, შესაბამისად, გორის მოურავობა აღარ აღუდგინეს. თბილისის მოურავად ყოფნის პერიოდში გივიმ ქაშუეთის ეკლესია ააშენა და ამის შემდეგ მალე გარდაიცვალა კიდევ. გივი ამილახვარი, პაპუნა ორბელიანის

¹ იქვე.

² იქვე, გვ. 159.

³ იასე ოსეს ძე ბარათაშვილი, ცხოვრება-ანდერძი, გვ. 17.

მიხედვით, გარდაიცვალა 1754 წელს, „რომელი იყო დიდებული და მდიდარი კაცი და ყოველგან სახელგანთქმული“¹.

აქვე შეიძლება გავისხეინოთ იმავე ისტორიკოსის მიერ დახასიათებული „გივი ამილახორი, რომელსა ერქვა შაჰ-ყული-ხან, მნახავთათვის სასიამოვნო იყო, დიდისა დიდებითა და გამოჩენით, ვითაც შეეფერებოდა სიმდიდრესა და სიმადლესა მისსა... ესე იყო სიკეთე მისი, რომელსაც სიმადლესა საქმესა ჩავარდის, ასე რიგად მოიყვანეს საქმე, რომ დიდება და პატივი არ მოაკლდის და უმადლესსა ხარისხსა აღვიდის სიბრძნით და მხნე და ქცევით თვისთა“².

სხვა ვერსიით გივი ამილახვარი გარდაიცვალა 1757 წელს.

¹ პაპუნა ორბელიანი, ამბავნი ქართლისანი, გვ. 211.

² იქვე, გვ. 159.

ანტონ I-ის მიერ კათოლიკობის აღიარების პოლიტიკური საფარველი

რწმენის საკითხში ორგვარი სტანდარტი საშინაო და საგარეო პოლიტიკისათვის, განსაკუთრებით ნათლად გამოჩნდა ქართლ-კახეთის მეფეების – თეიმურაზ II-ისა და ერეკლე II-ის დროს. ისინი, ქვეყნის შიგნით მართლმადიდებლობის თავგამოდებული დამცველნი, დასავლეთ ევროპასთან ურთიერთობის დროს თავს აჩვენებდნენ კათოლიკობისადმი ლოიალურად განწყობილად ან მიმდევრებად.

შეიძლება წარმოვიდგინოთ, როგორ წარიმართებოდა ქვეყნის, ერისა და მეფის ოჯახის წინაშე უდიდესი დამსახურების მქონე სულხან-საბა ორბელიანის შემდგომო ცხოვრება, სამეფო კარს რომ მისთვის ზურგი შეექცია. ამის თქმის საფუძველს იძლევა ანტონ I კათალიკოსის თავგადასავალი. ანტონს „შესწამეს“ კათოლიკობა და მისმა მოწინააღმდეგეებმა, მეფე თეიმურაზის მხარდაჭერით, იგი გადააყენეს კათალიკოსობიდან, მიუხედავად იმისა, რომ მან საჯაროდ, არაერთხელ უარყო თავისი „ცთომილება“.

ანტონ I კათალიკოსი იყო XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის დიდი ქართველი მოაზროვნე, განმანათლებელი, მეცნიერი, ფილოსოფოსი, პოლიტიკური და საეკლესიო მოღვაწე. ამჯერად ჩემ მიზანს არ წარმოადგენ წარმოვაჩინო ამ უადრესად საინტერესო მოღვაწის მრავალმხრივი დამსახურება. მხოლოდ უნდა გავარკვიოთ აღიარა თუ არა მან როდისმე კათოლიკობა. აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ანტონ კათალიკოსის მიერ სარწმუნოების შეცვლის შესახებ გავრცელებული ხმა გახდა ბიძგის მიმცემი აღმოსავლეთ საქართველოში კათოლიკეთა დიდი ღვენისა.

XVIII საუკუნის 50-იან წლებში აღმოსავლეთ საქართველოს ეკლესიაში ერთმანეთს დაუპირისპირდა ორი ბანაკი. ერთს სათავეში ედგა ანტონ კათალიკოსი და მეორეს კი, ასევე ცნობილი საეკლესიო მოღვაწე, თეიმურაზ II-ის კარის

მოძღვარი, ანტონ კათალიკოსის მოწინააღმდეგე, მწერალი, კალიგრაფი, განმანათლებელი, ზაქარია გაბაშვილი, რომელიც ქართული ეკლესიის ორთოდოქსულ ფრთას წარმოადგენდა¹. მათ უკან იდგა ორი განსხვავებული ორიენტაციის პოლიტიკური დაჯგუფება. რადგან ანტონი ევროპეიზმის გზას ადგა თითქოს, ამის გამო ფარულად კათოლიკური მრწამსი აღიარა. ზაქარია გაბაშვილი, მართლმადიდებლობის მხურვალე დამცველი, რეალურად პროირანული ორიენტაციის პოლიტიკოსთა დასაყრდენად იქცა, რომელთაც არ ესმოდათ სახელმწიფოს მომავლისათვის სიახლეების დანერგვის მნიშვნელობა.

ანტიკათოლიკური მოძრაობის დაწყების ინიციატორად მართლმადიდებლურ ქვეყნებში გამოდიოდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო, საიდანაც აგზავნიდნენ პატრიარქის ხელმოწერილ ცირკულარებს პატრების საქართველოდან განდევნის მოწოდებით. ქართლ-კახეთის სამეფოში განსაკუთრებით აქტიურობდნენ ანტიკათოლიკური მოძრაობის და ქართული სამღვდელოლოების ორთოდოქსული ფრთის მეთაურები – თეიმურაზ II-ის კარის მოძღვარი ზაქარია გაბაშვილი და ნინოწმინდელი მთავარეპისკოპოსი საბა.

¹ ლეონიძე გ., ძიებანი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, თბილისი, 1949; ლეონიძე გ., გამოკვლევები და წერილები, თბილისი, 1959; ბარამიძე აღ., ბესარიონ გაბაშვილი // ბესიკი, თხზულებანი, თბილისი, 1962; ძველი ქართველი მესობტენი, II / გამომცემელი ივანე ლოლაშვილი, თბილისი, 1964; ცაიშვილი ს., ბესარიონ გაბაშვილი // ქართული ლიტერატურის ისტორია, ექვსტომეული. რუსთაველის სახ. ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის გამომცემა, II, თბილისი, 1966; კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, II, თბილისი, 1981; იოანე ბატონიშვილი, „ხუმარსწავლა“ („კალმასობა“) / ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს ციალა კახაბრიშვილმა და ცოტნე კიკვიძემ, II, თბილისი, 1991.

რატომ უნდა გაჩენილიყო ეჭვი ანტონის გაკათოლიკების შესახებ?

განათლებულ და მეცნიერულ ცოდნაზე დაწაფებულ პატრიარქს, ბუნებრივია აინტერესებდა ევროპული მიღწევები. მაშინდელი საქართველოს შეზღუდულ პირობებში ევროპული სიახლეების შესახებ ინფორმაციის მიღების წყაროს წარმოადგენდნენ კათოლიკე მისიონერები, რომლებთანაც კონტაქტი ჰქონდა ანტონ I-ს. ამის გამო იგი, როგორც პატრი არქული ბონავენტურა ტრენტოელი გვაუწყებს, გარკვეული დროის განმავლობაში კათოლიკებს მფარველობდა. იგი კონსტანტინოპოლის პატრიარქის მიერ კათოლიკეთა საწინააღმდეგოდ გამოგზავნილ წერილებს მაღაჲდა და წარმოგზავნილ მონოზნებს ტკბილი სიტყვებით ისტუმრებდა. იმავე პატრის გადმოცემით, ბოლოს ანტონმა კათოლიკობა მიიღო და გორის უფროსი პატრის იერონიმე ნორჩელის წინაშე სცნო კათოლიკური რწმენის ჭეშმარიტება. როდესაც ეს ამბავი გახმაურდა თეიმურაზ II-მ გამოძიება დანიშნა¹. კათალიკოსმა ანტონმა მასზე განხორციელებული ზეწოლის შედეგად შეცდომა აღიარა. უნდა შევნიშნო, რომ მისიონერების მიერ საქართველოს მეფეებისა და პატრიარქებისგან კათოლიკობის მიღების შესახებ რომში წერილების მიწერა, ჩვეულებრივი ამბავი იყო.

დევნა დაიწყო 1755 წლის 12 დეკემბერს, თბილისში. ზაქარია გაბაშვილმა და მისმა მომხრეებმა ანტონს ბრალი დასდეს მართლმადიდებელი ეკლესიიდან განდგომისა და კათოლიკური სარწმუნოების მიღებაში, რაც უდიდეს დანაშაულში ბრალდება იყო. მეფე თეიმურაზი არა მხოლოდ საქმის კურსში იყო კათალიკოსის წინააღმდეგ შეთქმულებისა, არამედ, როგორც წყაროებიდან ჩანს, ის დაინტერესებული იყო მის წინააღმდეგ სანქციების გატარებით.

¹ *გაჩეჩილაძე კ., ერთი ფურცელი სასულიერო ფოთაღიზმის ისტორიიდან, გვ. 510-511.*

თეიმურაზ II-ეს უფლისწულ თეიმურაზთან (იესე მეფის ძე) პირადი შურისძიებაც ამოძრავებდა. მას არ ავიწყებოდა, რომ ეს უკანასკნელი ერთ დროს ქართლის ტახტზე პრეტენზიას აცხადებდა და ქართლის უძლიერესი ფეოდალის, გივი ამილახვარის მხარდაჭერის მოპოვებას ცდილობდა. ანტონი დაინიშნა კიდეც გივის ქალიშვილზე, მაგრამ, როგორც აღინიშნა, ნიშნობა ჩაშალა კახეთის მეფე თეიმურაზ II-ის დედოფალმა, ვახტანგ VI-ის ასულმა თამარმა. როდესაც იგი მეფე თეიმურაზთან ერთად ნადირ შაჰთან სტუმრობდა. მას სურდა თეიმურაზისა და გივის ნათესაობა-მოკავშირეობა ჩაეშალა. თეიმურაზ II-ს თვითონ ეჭირა თვალი ქართლის ტახტზე. თამარ დედოფალმა მიზანს მიაღწია. 1736 წელს გივი ამილახვარი იძულებული გახდა შაჰისათვის თვითონვე მიეგვარა თავისი ასული. შეურაცხყოფილი თეიმურაზი იმერეთში გადავიდა და 1738 წელს გელათის მონასტერში ბერად შედგა. მას ანტონი უწოდეს. ის ჯერ გახდა გელათის მონასტრის წინამძღვარი, შემდეგ კი, ქუთაისის მიტროპოლიტი. 1744 წელს ანტონი აღმოსავლეთ საქართველოს კათალიკოს პატრიარქად აირჩიეს. მის კურთხევას მხოლოდ ერეკლე II ესწრებოდა. ანტონი ერეკლეს თანამებრძოლი გახდა. ეს ურთიერთობა მათ სიცოცხლის ბოლომდე შეინარჩუნეს. მაგრამ ქართლის მეფე თეიმურაზი ანტონის, როგორც ტახტის მოცილეს მიმართ, არაკეთილისმოსურნე იყო.

1755 წ. 16 დეკემბერს მცხეთის საეკლესიო კრებამ ანტონი კათალიკოსობიდან გადააყენა. მას ბრალად ედებოდა მწვალებლობა, რაც მის მიერ კათოლიკობის აღიარებაში გამოიხატა. 1756 წ. 4 აპრილს „*ანტონ კათალიკოსმა აღიარა თავისი ცთომა წინაშე კრებისა, მეფე თეიმურაზმა შეუმსუბუქა სასჯელი და ნება მისცა გორში წირვისა აღდგომა დღეს* –

კვ აპრილს (23 აპრილი – ე.მ.)¹. იმის სანაცვლოდ, რომ ანტონმა უარყო კათოლიკობა, იგი აღადგინეს ღვთისმსახურების უფლებაში და რუსეთში გაუშვეს². 23 აპრილს, ხუთშაბათს, წირვის დამთავრებისთანავე, ანტონი რუსეთს გაემგზავრა, ზ. ჭიჭინაძის მიხედვით, ანტონი სამი დღე გორში გაჩერებულა³. პაპუნა ორბელიანი მხოლოდ ამბობს, რომ „წაბრძანდა კათალიკოზი ანტონი ბატონიშვილი გორიდან რუსეთს, თვესა აპრილისა“⁴.

ანტონ პირველის შესახებ საინტერესო ცნობები დაგვიტოვა რუსეთის საიდუმლო აგენტმა საქართველოში, ოთარ თუმანოვმა⁵ (თუმანიშვილი) თავის მოხსენებით ბარათში, რო-

¹ თ. ჟორდანიას აზუსტებს თარიღს და აზნიშნავს, რომ აღდგომა 1756 წლის 14 აპრილს იყო. *ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა*, III, გვ. 235.

² *კეკელიძე კ., ქართული ლიტერატურის ისტორია*, I, თბილისი, 1960, გვ. 374.

³ ჭიჭინაძე ზ., *პატრი ნიკოლა როვორც ექიმი და მისი დროის ქართველი კათოლიკენი საქართველოში*, ტფილისი, 1896, გვ. 24.

⁴ *პაპუნა ორბელიანი, ამბავი ქართლისანი*, გვ. 239.

⁵ ოთარ თუმანოვი ვახტანგ მეფეს გაჰყვა რუსეთში, მსახურობდა რუსეთის ჯარში, იყო ქართული პუსართა პოლკის კაპიტანი; იყო ასტრახანის გუბერნიის კანცელარიის ჩინოვნიკი, ხელმძღვანელობდა საგარეო დაზვერვის განყოფილებას. 1753 წლიდან ცხოვრობდა მოსკოვში. ინტერნეტ რესურსი: http://ru.hayazg.info/%D0%A2%-D1%83%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2_%D0%9E%D1%82%D0%B0%D1%80

რუსეთის მთავრობამ ოთარი 2 წლით გამოუშვა საქართველოში, ვითომდაც თავისი ოჯახის საქმეების მოსაგვარებლად. მას დაავალეს ათანასე თბილელისა და სვიმონ მაყაშვილის ელჩობის რუსეთიდან უშედეგოდ დაბრუნებით გამოწვეული უკმაყოფილობის შესწავლა. უნდა აღინიშნოს, რომ ელჩობა ჩავიდა მოსკოვში, სადაც იმ დროს იმყოფებოდა საიმპერატორო კარი და გადასცა თეიმურაზ II-ისა და ერეკლე II-ის სიგელი. 1752 წლის 25 დეკემბერს ელჩობა მიიღო ვიცე-კანცლერმა მ. ი. ვორონცოვმა და იმავე

მელიც გაუგზავნა რუსეთის საგარეო საქმეთა სახელმწიფო კოლეგიას.

ოთარ თუმანოვის ცნობები შედარებით სრულია და ზოგიერთ განსხვავებულ ინფორმაციას შეიცავს: როდესაც ცნობილი გახდა კათალიკოს ანტონის კათოლიკობაზე გადასვლის შესახებ, 1755 წლის 16 დეკემბერს ერეკლე II კახეთიდან თბილისს მივიდა, იმავე ღამეს შეკრიბა საბჭო, რომელმაც მიზანშეწონილად ჩათვალა უშუალოდ ანტონისაგან შეეტყობო რამდენად შეეფერებოდა სიმართლეს გაერცვლებული ხმა და მასთან გაგზავნეს ორი არქიმანდრიტი. კათალიკოსმა აღიარა მართლმადიდებლობის დათმობა და კათოლიკობაზე გადასვლა. აღმოჩნდა, რომ ანტონს ჰყავდა მომხრე ხუთი ეპისკოპო-

დღეს იმპერატორ ელისაბედს წარუდგინა ქართველი ელჩების მიერ ჩატანილი „თხოვნის ფურცელი“. მეფეები ითხოვნენ ფინანსურ დახმარებას, რათა შეექმნათ 20-ათასიანი ჯარი; გამოეგზავნათ საქართველოში განსაზღვრული რაოდენობის ჩერქეზები (ყაბარდოელები) და დონის კაზაკები; რუსეთის ხელისუფლებას აეკრძალა მისადმი მორჩილებაში მყოფი მთიელი ტომების თავდასხმები საქართველოზე. *Маркова О. П., Россия, Закавказье и международные отношения в веке, Москва, 1996, с. 128.*

რუსეთის საგარეო საქმეთა კოლეგიამ მხოლოდ თხოვნითი თვის შემდეგ განიხილა საქართველოს საკითხი და რუსეთის საერთაშორისო მდგომარეობის გათვალისწინებით მოამზადა უარყოფითი პასუხი.

ოთარ თუმანოვს უნდა შეესწავლა ქართველ ხელისუფალთა რეაქცია „თხოვნის ფურცელზე“ მიღებული უარყოფითი პასუხის გამო, შეეგროვებინა სხვა მნიშვნელოვანი ცნობები (ზოგიერთი მათგანი განხილულია წინამდებარე ნაშრომში) და ისინი გადაეცა ყიზლარის კომენდანტისათვის, რომლის საშუალებითაც ეს ცნობები რუსეთის საგარეო საქმეთა კოლეგიაში მოხვედებოდა. ოთარ თუმანოვის შესახებ საინტერესო ცნობები იხ. *ცინცაძე ი., კაპიტან ოთარ თუმანოვის მოხსენებითი ბარათები საქართველოდან (1754-1756) // თსუ შრომები, 1946, XXVII-ბ, გვ. 1-32.*

სი და ერთი სომეხი ტერტერა. მათაც აღიარეს დანაშაული¹. ანტონი დაუყოვნებლივ გადააყენეს კათალიკოსობიდან და წირვის ჩატარების უფლება ჩამოართვეს, ხოლო ხუთი სამღვდელო და ერთი ტერტერა კი მეორე დღეს გააკრიჭეს. ანტონმა დანაშაული აღიარა, მართლმადიდებლობაზე დაბრუნება გამოაცხადა და შესაბამის ფიცი დადო. გაირკვა, რომ თვრამეტი თვის განმავლობაში ის იყო კათოლიკე. ამიტომ ის თვრამეტი თვით კავთისხევის მონასტერში გაგზავნეს და ამავე ვადით წირვის უფლება ჩამოართვეს. ვადის გასვლის შემდეგ კი მას წირვის უფლებას აღუდგენდნენ, მაგრამ ის კათალიკოსი აღარასოდეს იქნებოდა. მას თუ სურვილი ექნებოდა, შეეძლო საქართველოში დარჩენილიყო, თუ არა და სადაც უნდოდა, იქ წასულიყო. 20 დეკემბერს კათოლიკე პატრებსაც წინადადება მისცეს ქვეყანა დაეტოვებინათ. 23

¹ 1756 წლის 20 მარტს რუსეთის კონსული ჩერკალევსკი ენხელის პორტიდან (ჩრდილო ირანის გილიანის პროვინცია კასპიის ზღვის სანაპიროზე), თავის მოხსენებაში აღნიშნავდა: ენხელში ჩასულმა თბილისელი ქართველი დავით ზუგრაბოვისაგან შეიტყო, რომ ქართველი პატრიარქი ანტონი გადაყენებული და გადასახლებულია ერთ მონასტერში პაპის (კათოლიკობის) ერესის გამო. კათოლიკობაში ის საიდუმლოდ გადაიყვანა ერთმა ქართველმა თვადმა, ამილახვარმა, რომელიც, თავის მხრივ ამ ცდომილებაში შეიყვანეს თბილისში მყოფმა პატრებმა. მას განზრახული ჰქონდა მთელ საქართველოში აღმოეფხვრა ბერძნული აღმსარებლობა და ყველა მოექცია რომაულ კათოლიკობაზე. პატრიარქის ტახტიდან გადაყენებული პატრიარქის თანამზრახველი ეპისკოპოსები, მღვდელმონაზონები და სომეხი მღვდელი გააკრიჭეს და ანათემას გადასცეს. რომელიც პატრები რამდენიც იყვნენ, შესვეს ვირებზე და გააძევეს თურქეთის საზღვრისაკენ, რათა შემდგომში არავითარი საბაბით აღარ დაბრუნებულიყვნენ საქართველოში. *Документы по истории армяно-грузинских взаимоотношений и общественной жизни Грузии (II пол. XVIII в.)* // «Кавказ и Византия», вып. 3, Ереван, 1982, с. 233.

რიცხვში მათ თბილისი დატოვეს. დაუყოვნებლივ მოხდა მათი ეკლესიის მართლმადიდებლურ ყაიდაზე გადაკეთება¹.

ოთარ თუმანიშვილის მოხსენებაში აღნიშნული ფაქტები დაადასტურა 1756 წლის 24 ივლისს ყიზლარში დაკითხვის დროს გორელმა კათოლიკე ვაჭარმა («армянин римского закона») მანუჩარ სააკოვმა და ზოგიერთი ახალი ცნობაც დაუმატა: „საქართველოში გახულ 1755 წლის დეკემბერში საქართველოს და კახეთის [მეფე] თეიმურაზი ქართველ კათოლიკოს ანტონის გაურისხდა იმის გამო, რომ მან მიატოვა თავისი მართლმადიდებლური სარწმუნოება და მიიღო კათოლიკური სარწმუნოება, რის გამო ყველა კათოლიკე პატრი განდევნეს საქართველოდან და მათი ეკლესიები მოაქციეს ბერძნულ ეკლესიებად, ასევე იქ მცხოვრებ საქართველოს კათოლიკური სარწმუნოების ყველა სომეხს აიძულებენ მიიღონ მართლმადიდებლური სარწმუნოება. ამის გამო მრავალი გაიქცა, ხოლო კათალოკოსი გადაახსნელეს სოფელ კავთისხევში, სადაც იცხოვრა რა მცირეხანს გადავიდა დაბა გორში. იმერეთის მეფისგან მოვიდა თხოვნა, რომ [ანტონი] მასთან გაეგზავნათ, რადგან ის მისი ახლო ნათესავ იყო, მაგრამ ქართველმა მეფემ უარი უთხრა და კათალიკოსს უბრძანა მოსკოვში წასვლა...“²

1757 წლის 17 მარტს ანტონ I რუსეთის იმპერატრიცა ელისაბედ პირველისთვის გაგზავნილ მოხსენებით ბარათში საქართველოდან თავისი გაძევების მიზეზებს იმ საეკლესიო რეფორმებით ხსნიდა, რომლებიც მან გაატარა 1744-1749 წლებში. მე თავადებს ცოდვებისაგან თავშეკავებას ვთხოვდი, რასაც ისინი ვერ ეგუებოდნენ. შემდეგ ტახტიდან ჩემი გადა-

¹ ცინცაძე ი., კაპიტან ოთარ თუმანიშვილის მოხსენებითი ბარათები საქართველოდან (1754-1756) // თსუ შრომები, 1946, XXVII-ბ, გვ. 24.

² ცინცაძე ი., რამდენიმე ახალი ცნობა XVIII საუკუნის ქართლის ისტორიისათვის // მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის, თბილისი, 1942, ნაკვ. IV, გვ. 20.

ყენება მოინდომეს, მაგრამ ამ სურვილის აღსრულება უმიზეზოდ ვერ შეძლეს, ბრალი დამდეს და გადამიწვევით წავსულიყავი იქ, სადაც მომესურვებოდა. ვინც ესლა საქართველოში, ე. ი. ქართლში მეფობენ (გულისხმობდა თეიმურაზ II-ეს) ჩვენი ტახტის მემკვიდრეები არ არიან. ქართლი პაპაჩემსა (ვახტანგ VI) და ჩემ გვარს (ბაგრატიონების მუხრანბატონთა განშტოება) ეკუთვნის. მართალია მე ბერი ვიყავი, მაგრამ ისეთი კი არა, რომელიც მუდმივად მონასტერში ცხოვრობს; ყველა თავადი და პატივცემული ადამიანი, აღზრდილი ჩემი ბიძისა და მამაჩემის მიერ, როდესაც ისინი ნაწყენი იყვნენ, მე მომმართველნი და ყოველთვის ვამწვიდებდი იმდენად, რამდენადაც ჩემი წოდება ამის უფლებას მაძლევდა. მეფემ ამის მოთმენა და ატანა ვერ შეძლო და მოინდომა კათალიკოსის ტახტიდან ჩემი გადაყენება. მან გამოძებნა მიზეზი და ტყუილ-უბრალოდ ცილი დამწამაო¹.

როგორც ვხედავთ ანტონი მისთვის წაყენებულ კონკრეტულ ბრალდებას (კათოლიკობის აღიარებას) არც კი ასახელებს. ალბათ, მას ბრალდება იმდენად აბსურდულად მიანდა, რომ მისი გახსენებაც კი არ უნდოდა, თუმცა იმპერატრიცა მის შესახებ საკმაოდ ინფორმირებული იყო საქართველოდან და სასაზღვრო ზოლიდან გაგზავნილი მოხსენებებიდან, რომლებსაც ქვემოთ გავეცნობით

იმპერატრიცას ანტონის უდანაშაულობაზე სწერდა მისი ძმა, იესე მეფის ძე ალექსანდრე, რომელიც ისე შეავიწროვეს, რომ იძულებული გახდა თავისი ძმის გზას დასდგომოდა და ისიც რუსეთში გადასულიყო².

1756 წ. აპრილში რუსეთს მიმავალი ანტონი გორს ეწვია და აღდგომა დღეს გორის ეკლესიაში (იგულისხმება მართლმადიდებლური ეკლესია) წირვის უფლება მისცეს³. ის განერ-

¹ იქვე, გვ. 22.

² იქვე, გვ. 24.

³ საქართველოს ისტორიის ქრონიკები, გვ. 109.

და კათოლიკების ეკლესიასთან ბერების სახლში. მისმა ასეთმა მოქმედებამ ძლიერ ააღელვა ქალაქის სამღვდელთა. ანტონმა თავი იმით იმართლა, ნაავადმყოფარი ვარ და, რადგან გორში ამაზე უკეთესი სახლი არ არის, აქ გავჩერდით¹. ანტონით უკმაყოფილო გორელებმა მეფეს წერილიც კი გაუგზავნეს².

საინტერესოა, რატომ ითხოვა ანტონმა გორში ეწირა აღდგომა დღეს? სავარაუდოა, ანტონს სურდა გამომშვიდებოდა თავის ყოფილ თანამოაზრეებს – გორელ კათოლიკებს. პატრი ჯულიო ბონავენტურა ტრენტოელის მოსხვენიდან ირკვევა, რომ ანტონს კათოლიკობა გორში მიუღია: „ამ კათალიკოზმა (ანტონმა –*ე.მ.*), ღვთის მადლით აღძრულმა, ბოლოს მიიღო რომის წმიდა სარწმუნოება და ჩვენის მისიონერის გორის უფროსი პატრი იერონიმე ნორჩელის წინაშე აღიარა კათოლიკე სარწმუნოება“³.

1756 წლის განხილვაში ვკითხულობთ: „ქ. ჩვენ ცხებულმან მეფემან საქართველოსმან თეიმურაზ და ძემან ჩვენმან მეფემან კახეთისამან ირაკლიმ ესე აღთქმა და პირი დავამტკიცეთ და უცვალებლად დავდევით კრებასა შინა. ვპოეთ ანტონი კათალიკოზი რომაელთა სარწმუნობათა აღმსარებლად და ჩვენთა სარწმუნობათა შეურაცხ მქნელად, ამას ზედა შევიკრიბენით... ვამხილეთ მისი ბოროტი ცთომილება სარწმუნოებისა აღსარება დაამტკიცა; ესე აწ შეკრებულმან წმიდამან კრებამან უგულვებელ ჰყო და ანტონ კათალიკოზი სამოციქულოსა საყდრისა და კათოლიკე ეკლესიისგან ჯეროვ-

¹ ჭიჭინაძე ზ., კათოლიკთა ეკლესია საქართველოში, გვ. 57.

² ჭიჭინაძე ზ., პატრი ნიკოლა როგორც ექიმი და მისი დროის ქართველი კათოლიკენი საქართველოში, ტფილისი, 1896, გვ. 24.

³ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 373.

ნად აღფეხვართ და კათალიკოზობისაგან განწყვენეთ“¹. მიუხედავად „მხილებისა“, რუსეთის საგარეო საქმეთა კოლეგიაში წარდგენილ მოხსენებაში ანტონი აღნიშნავდა, რომ მტრებმა ცილი დამწამეს და ამის გამო ჩემი თანამდებობიდან გადამაყენესო². ამგვარად, ანტონმა რისი უარყოფაც საქართველოში ვერ გაბედა, იმას დაბეჯითებით უარყოფდა რუსეთში.

მიუხედავად „მხილებისა“, რუსეთის საგარეო საქმეთა კოლეგიაში წარდგენილ მოხსენებაში ანტონი აღნიშნავდა, რომ მტრებმა ცილი დამწამეს და ამის გამო ჩემი თანამდებობიდან გადამაყენესო³. ამგვარად, ის საერთოდ უარყოფდა რაიმე კავშირს კათოლიკობასთან. ანტონ I რომ სიმართლეს ამბობდა, მან კიდევ ერთხელ განაცხადა სულხან-საბა ორბელიანისადმი მიძღვნილ იამბიკოში.

შეუძლებელია იმის მტკიცება ან უარყოფა რამდენად გულწრფელი იყო ანტონ კათალიკოსი, როდესაც იგი პატრების წინაშე გულმხურვალე კათოლიკე იყო, ან მაშინ, როდესაც საეკლესიო კრებას მართლმადიდებლობისადმი ერთგულებაზე ელაპარაკებოდა. ერთი რამ ცხადია, რომ მაშინ როდესაც მას თავი ქართლის ტახტის კანონიერ მემკვიდრედ მიაჩნდა და, შეიძლება, ტახტის დაკავების იმედი ჰქონდა, მას

¹ *კავთარია მ., XVIII საუკუნის ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიიდან (ანტონ ბაგრატიონის ეპისტოლარილი მემკვიდრეობა), თბილისი, 1977, გვ. 17.* ანტონ I-ის მხილებასა და მის დასჯაზე იხ. პატრი ჯულიო ბონავენტურას რომში გაგზავნილი მოხსენება. *თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, 373-375.*

² *ცინცაძე ი., რამდენიმე ახალი ცნობა ქართლის მე-18 საუკუნის ისტორიისათვის, მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. VI, თბილისი, 1942, გვ. 60-61, 85, 98; მისივე, 1783 წლის მფარველობითი ტრაქტატი, თბილისი, 1960, გვ. 95.*

³ *ცინცაძე ი., რამდენიმე ახალი ცნობა ქართლის მე-18 საუკუნის ისტორიისათვის, გვ. 22; მისივე, 1783 წლის მფარველობითი ტრაქტატი, თბილისი, 1960, გვ. 95.*

პატრებთან ურთიერთობით სურდა ხაზი გაესვა ქართლის მეფეების იმ ტრადიციული საგარეო პოლიტიკური ორიენტაციონისადმი, რომელიც მათ ევროპის მიმართ ჰქონდათ ერთიანი ფეოდალური მონარქიის დაშლის შემდეგ. მას სურდა პატრებისა და რომის პაპების საშუალებით გზა გაეკვალა დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოებისკენ. მას ასეთი აღიარება და მონანიება რომ გაეკეთებინა რუსეთის ხელმწიფის წინაშე, მაშინ მას რუსეთში დარჩენის უფლებას არ მისცემდნენ.

ანტონ I, თეიმურაზ მეორისა და მისი კარისკაცების გაგებით, „დამნაშავე“ იყო, ჯერ ერთი, იმიტომ, რომ მის გარშემო თავს იყრიდნენ, როგორც თავად წერდა, ქართლის განაწყენებული დიდებულები, რაც არყევდა თეიმურაზის ტახტს. მეორეც, ანტონ I-ის დასავლეთ ევროპაზე გასვლა მიუღებელი იყო კახეთის ბაგრატიონებისათვის, რომლებსაც ტრადიციულად თვალი მიპყრობილი ჰქონდათ რუსეთის ან ირანისკენ. თეიმურაზ მეორეც კახეთის ბაგრატიონებიდან იყო.

საკმაოდ ორიგინალური მოსაზრება ანტონ I-ის მიერ კათოლიკობის მიღებასთან დაკავშირებით შემოგეთავაზა კ. გაჩეჩილაძემ. მისი ფიქრით, შესაძლებელია ანტონმა კათოლიკობა მიიღო იმიტომ, რომ ამ სარწმუნოებას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ევროპასთან საურთიერთოდ. მის მიერ გადადგმულმა ამ ნაბიჯმა განარისხა მეზობელი მუსლიმანური ქვეყნები და უკმაყოფილო დარჩებოდა რუსეთიც. თეიმურაზ II-ის ფიქრით, რადგან ევროპიდან დახმარების იმედი არ იყო, რუსეთი რატომღა უნდა დაეკარგათ. გადაწყდა მისი თანადგომის მოსაპოვებლად, კ. გაჩეჩილაძის აზრით, პროხელიტი კათალიკოსი დაესაჯათ. „ამიტომაც ანტონი არ ერიდება თხოვნის წერილების გაგზავნას თეიმურაზ II-სთან, ზაქარია გაბაშვილთან, რუსეთის სინოდში ყველანაირად ცდილობს, უარყოს კათოლიკობა (იგი ხომ საქართველოს კათალიკოსი იყო!) და თავი გაიმართლოს, რომ რუსეთს ეჭვიც კი არ შეეპაროს იმაში, რომ საქართველო რუსეთის გვერდის ავლით ევროპას დაუკავშირდება. ანტონის მცდელობამ უქმად

არ ჩაიარა. საქართველოშიც პოლიტიკური ვითარების შეცვლის შემდეგ და მაშინ, როდესაც თეიმურაზ II უკვე აღარ არის ცოცხალი, ერეკლე II-ს კვლავ ჩამოჰყავს ანტონი და მას ისევ უბრუნებს კათალიკოსის წოდებას. რუსეთთან ურთიერთობას საქართველოს კათალიკოსის გაკათოლიკება ჩრდილს ვერ აყენებს¹.

დამოწმებულ ციტატაში გატარებულია ისეთი აზრი, თითქოს ანტონ I თეიმურაზ II-სთან და კათალიკოსის სხვა მოწინააღმდეგეებთან შეთანხმებული იყო და რუსეთს კიდევ ერთხელ დაუმტკიცეს ერთგულება პატრიარქის მხილებით და ყველამ თავისი როლი კარგად გაითამაშა. მაგრამ მოხმობილი დოკუმენტური და ნარატიული წყაროები ნათელს ხდის, რომ რუსეთის ხელისუფლებამ თავისი აგენტების (თუნდაც ოთარ თუმანიშვილის მოხსენებებით) და ანტონ I-ის წერილებით მშვენივრად იცოდა რა ხდებოდა ამ უკანასკნელის საქმესთან დაკავშირებით. მათ იცოდნენ, რომ ანტონ I-ის საქმე „შეკერილი“ იყო პოლიტიკური (თეიმურაზს ანტონი სავსებით სამართლიანად ტახტის პოტენციურ პრეტენდენტად მიაჩნდა) და არა სარწმუნოებრივი მიზეზით. ამიტომ იყო, რომ საქართველოს შერისხულ კათალიკოსს სარწმუნოებრივი თვალსაზრისით რუსეთში პრობლემები არ შეუქმნეს, რადგან სრულიად გასაგები იყო ის პოლიტიკური სარჩული, რისთვისაც ანტონ I ქვეყნიდან გააძევეს, ამიტომ ჩააბარეს მას ვლადიმირის ეპარქიის ხელმძღვანელობა.

თეიმურაზ II-ის გარდაცვალების შემდეგ, 1763 წელს ერეკლე II-მ რუსეთიდან დააბრუნა ანტონი. საეკლესიო კრებამ ის კვლავ აირჩია აღმოსავლეთ საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქად.

მაგრამ ერეკლე მეფისა და კათალიკოს ანტონის შერიგება და ქვეყნის შეთანხმებულად მართვა რუსეთში უსიამო-

¹ *გაჩეილაძე კ., ერთი ფურცელი სასულიერო ფეოდალიზმის ისტორიიდან, გვ. 522.*

ვნო აზრებს წარმოშობდა. მათთვის ძნელი იყო იმის დაშვება, რომ კათოლიკობის ბრალდებით დასჯილ და ქვეყნიდან გაძევებულ კათალიკოსს კვლავ აღადგენდნენ და სულიერების საღავეებს მიანდობდნენ. ერეკლე II-ის ამგვარმა მოქმედებამ ეჭვი გაუჩინა ეკატერინე II-ს. მან 1768 წლის 28 ნოემბერს უბრძანა საგარეო საქმეთა კომისიას მიეწოდებინათ ცნობები საქართველოს შესახებ. რუსეთის საგარეო საქმეთა კოლეგიის მესვეურებმა, ამის შესახებ საკმაოდ ლაკონურად მოახსენეს იმპერატრიცა ეკატერინე II-ს იმავე წელს. იმპერატრიცამ თავის ბრძანებაში მუხლობრივად ჩამოაყალიბა ის საკითხები, რომლებიც მას აინტერესებდა. ერთ-ერთ მუხლში მას აინტერესებდა: „რამდენიმე ხნის წინათ გავრცელდა ხმა, რომ ერეკლემ მიიღო კათოლიკური სარწმუნოება, არსებობს რაიმე სარწმუნო ცნობა?“ – ითხოვდა პასუხს იმპერატრიცა¹.

კოლეგიამ, მართლაც, მოიძია საინტერესო მასალები ზოგადად საქართველოს, კერძოდ კი, ერეკლეს და მისი შვილების სარწმუნოებრივი ორიენტაციის შესახებ.

კოლეგია დაინტერესდა პირველ რიგში გაერკვია ერეკლე მეფის შვილების აღმსარებლობა, რამდენად მტკიცედ იდგნენ ისინი მართლმადიდებლობაზე. მოხსენებაში აღნიშნულია, რომ რაიმე ინფორმაცია კათოლიკობისადმი მათ დამოკიდებულების შესახებ კოლეგიას არ გააჩნდა.

მოხსენების შემდგენლებს ერეკლე მეფის მიმართ უნდობლობის საფუძველი მისცა მისმა კეთილგანწყობამ ერთ დროს ხელისუფლებისა და ეკლესიის მიერ აღმსარებლობის გამო დევნილი ანტონისადმი. კოლეგიისათვის ცნობილი იყო, რომ კათალიკოსი, რომელიც ერეკლეს ნათესავი (თეიმურაზ II-ის დისშვილი, ერეკლე II-ის მამიდაშვილი) იყო, ამხილეს კა-

¹ მაკარაძე ვ., მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველო ურთიერთობის ისტორიისათვის, ნაწ. III, ნაკვ. I. რუსეთ-თურქეთის ომი 1768-1774 წლებში და საქართველო, თბილისი, 1988, გვ. 288-289.

თოლიკური სარწმუნოებისადმი ლოიალობაში. მართალია მან ბრალდება უარყო, მაგრამ იძულებული გახდა ეთხოვა თავ-შესაფარი რუსეთში. ის იქ დარჩა თეიმურაზის გარდაცვალებამდე, შემდეგ საქართველოში დაბრუნდა და ისევ აღადგინეს პატრიარქის ტახტზე. კოლეგიის აზრით ანტონი საქართველოში ვერ დაბრუნდებოდა ერეკლეს ნებართვის გარეშე და ვერც პატრიარქის კათედრას დაიკავებდა. ყოველივე ეს საგარეო საქმეთა კოლეგიაში ეჭვს იწვევდა, როგორც პირადად ერეკლეს ერთგულება მართლმადიდებლობისადმი, ისე ბატონიშვილების აღმსარებლობა. კოლეგიამ ეკატერინე II-ს მოახსენა შემდეგი:

„რამდენი ვაჟი ჰყავს საქართველოს თანამედროვე მფლობელს, ერეკლეს ბერძნულ აღმსარებლობაში მტკიცედ, ან სხვა აღმსარებლობაში კოლეგიაში არ იცინან.

მაგრამ ეჭვს აჩენს ქვემოთ აღნიშნული შემთხვევა, რომელმაც შეიძლება გააჩინა კათოლიკურ აღმსარებლობისადმი მიდრეკილება. საქართველოს პატრიარქი, ანუ კათალიკოსი ანტონი ახლო ნათესავი, დისწული საქართველოს მფლობელის, თეიმურაზის, მხილებულ იქნა რომაული აღმსარებლობის მიღებაში, გადააყენეს თავის თანამდებობიდან, მიუხედავად იმისა, რომ მოინანია. ხოლო, როდესაც [რუსეთში] ჩამოვიდა, განაწესეს ვლადიმირის არქიებისკოპოსად. აქ დარჩა მხოლოდ თეიმურაზის სიკვდილამდე, შემდეგ კი დაბრუნდა საქართველოში, მიუხედავად იმისა, რომ მისი განდევნის უმთავრესი მიზეზი იყო ერეკლე. არქიელი ამას ვერ შეძლებდა, თუ არ მოიპეებდა ერეკლეს კეთილგანწყობას. ნაწილობრივ ამის გამო ჩნდება ზოგიერთი საბაბი გამოცნობილ იქნას ერეკლეს აზრების ცვლილება“¹.

¹ Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия относящиеся к Грузии, т. I, с 1768 по 1774 года / Под редакцией А. А. Цагарели, С. Петербург, 1891, с. 12.

ანტონი ვლადიმირის ეპარქიას ხელმძღვანელობდა 1757-1762 წლებში. ეს პერიოდი მან უაღრესად ნაყოფიერად – რუსული და ლათინური ენების გასაღრმავებლად და მეცნიერებების შესასწავლად გამოიყენა.

აქ გაეცნო იგი თანადროულ ევროპულ საღვთისმეტყველო, ისტორიულ და საბუნებისმეტყველო ლიტერატურას. გაამდიდრა ქართული მწერლობა ახალი თარგმანებით. მის განსკუთრებულ ინტერესს იწვევდა სახელმძღვანელოები, რომელთა სწავლება აუცილებლად მიაჩნდა ქართველი ახალგაზრდობის თვალსაწიერის გასაფართოებლად. ანტონის მიერ ერეკლესადმი რუსეთიდან გამოგზავნილი წერილებიდან გამოსჭვივის უმადლესი პასუხისმგებლობა საეკლესიო პირისა საკუთარი ქვეყნის მომავლის წინაშე.

რუსეთში ყოფნის დროს ანტონს არ შეუწყვეტია ერეკლესთან მიმოწერა. ერეკლე მეფეც სისტემატურად უგზავნიდა მას წერილებს. 1762 წელს თეიმურაზ II გარდაიცვალა. ერეკლემ ანტონი თავისთან მოიწვია. ანტონი სინოდის თანხმობით განთავისუფლდა ვლადიმირის ეპარქიიდან და მიიღო სამშობლოში დაბრუნების უფლება და დაბრუნდა კიდეც, 1764 წელს.

ანტონ I-ის საქართველოში დაბრუნების შემდეგ ზაქარია გაბაშვილმა გააჩაღა ბრძოლა მეფისა და კათალიკოსის წინააღმდეგ. მის შესახებ საინტერესო ცნობებია ერეკლე II-ის წერილში ყიზლარის კომენდანტისადმი. ერეკლეს წერილი დაიწერა მაშინ (1767 წ. 20 დეკემბერი), როდესაც ცნობილი გახდა ზაქარია გაბაშვილის რუსეთში გაქცევის შესახებ. მეფე ერეკლე წერს, რომ 1764 წლის 18 ოქტომბერს საეკლესიო კრებამ თბილისში ზაქარია დაწყევლა და ღირსება აჰყარა. ზაქარია დააპატომრეს სარწუნოების „გარყვნის“ ბრალდებით. 1767 წელს ის გაიქცა და ყიზლარში ჩავიდა. ერეკლე II სთხ-

ოეს ყიზლარის კომენდანტს, რომ მან არ მიიღოს ზაქარია „*ვითარც ქრისტიანი*“¹.

მეფე ერეკლეს წერილის მიღებისთანავე ყიზლარის კომენდანტმა, გენერალმა პოტაპოვმა მოისმინა ზაქარია გაბაშვილის საჩივარი, ყიზლარის საკრებულო ეკლესიის დეკანოზის, ქართველი თარჯიმანის გაბრიელის მეშვეობით. მან იმავე დროს მიიღო ანტონ კათალიკოსის წერილიც, რომელიც შედგენილი იყო იმავე წელსა და რიცხვში, რომლითაც იყო დათარიღებული მეფის წერილი. კათალიკოსის ადრესატი იყო ყიზლარის სასულიერო მმართველობა. მასში ზაქარია აღნიშნავდა ეპისკოპოსების მიერ მისი დაწყველისა და მზაკვრობისათვის მღვდლობიდან გადაყენების, ანათემაზე გადაცემის შესახებ 1764 4 წლის 18 ოქტომბერს. წერილში ხაზგასმული იყო, რომ ზაქარიამ შესცოდა მეფისა და არქიმწყესთავრების წინაშე. კათალიკოსი ითხოვდა არ მიეცათ მისთვის მღვდელმსახურების უფლება².

ზაქარია გაბაშვილმა ასტრახანისა და სტავროპოლის ეპისკოპოსს მეთოდეს გაუგზავნა მოხსენება, რომელშიც აღნიშნული იყო მის მიერ გადატანილი ტანჯვის შესახებ, რომელიც მას მიაყენა ანტონ პირველმა და მის მიერ შეთხზულმა წიგნმა. ზაქარიას მხედველობაში ჰქონდა ანტონის თხზულება – „მიწყალეს ანუ 50 სინანულისა ფსალმუნისა თარგმანი“, რომელშიც, მისი აზრით, გამოყენებულია ლათინთა და პაპის ცრურწმენა და ერესი, რომ სული წმინდა გამოდის მამიდან და შვილიდან, რომ ერთიანია წმინდა კათოლიკური საკრებულო ეკლესია, იგი არის ქრისტეს საპატარძლო, რომ აღარ არსებობს იერუსალიმის, კონსტანტინოპოლის, ალექსანდრიის, კონსტანტინოპოლის ეკლესიები და არსებობს

¹ მაჭარაძე ე., *მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის*, ნაწ. III, ნაკვ. I, გვ. 256-257.

² იქვე, გვ. 257-258.

მხოლოდ რომის ეკლესია და სხვ. ზაქარიას ბრალდებები მეფისა და კათალიკოსისადმი შედგება 7 მუხლისგან¹.

პოტაპოვმა 1767 წლის 7 დეკემბერს ასტრახანის ეპისკოპოს მეთოდეს მიმართა წერილით, რომელშიც ეკითხებოდა: როგორ მოპყრობოდა ზაქარია ხუცესს, ხომ არ აჯობებდა იგი გაეგზავნა ასტრახანში რათა ეპისკოპოსისათვის პირადად მიეცა ახსნა-განმარტება. ეპისკოპოსმა მეთოდემ თავის მხრივ მიმართა მოსკოვის სინოდის კანტორას, ხოლო ამ უკანასკნელმა 1768 წლის 25 ივნისს მთელი მასალა გადუგზავნა სინოდს პეტერბურგში. სინოდი შეშფოთებული იყო ანტონ კათალიკოსის თხზულებით და საგარეო საქმეთა კოლეგიას მიმართა, რათა მას მოეთხოვა ერეკლე მეფის ახსნა-განმარტება ხუცესი ზაქარიას დანაშაულზე. ამას გარდა, ეპისკოპოს მეთოდეს დაევალა ანტონის თხზულების რუსულ ენაზე თარგმნა და იმის დადგენა რაში მდგომარეობდა ბერძნულ-რუსული ეკლესიისგან მისი განდგომა. მეორე მხრივ, დაკვირვებოდნენ ზაქარიას, არის თუ არა იგი მართლმორწმუნე და დაეტოვებინათ უფლის ფერიცვალების მონასტერში ზედამხედველობის ქვეშ, რათა არ გაპარულიყო. შესაბამისი ბრძანება გაეგზავნა ეპისკოპოს მეთოდეს 1768 წლის 14 აგვისტოს.

საგარეო საქმეთა კოლეგიამ ვერ გაბედა ჩარეულიყო საქართველოს საშინაო საქმეებში და იმავე წლის 26 დეკემბერს აცნობა სინოდს, რომ ერეკლე მეფის და კათალიკოს ანტონის პასუხი მიიღო გენერალმა პოტაპოვმა და განმეორებით მოთხოვნის გაგზავნა არამიზანშეწონილად მიიჩნია, მით უმეტეს, რომ მათ შეიძლება არ უპასუხონ კოლეგიას².

¹ იქვე, გვ. 264-269.

² იქვე, გვ. 257.

რუსეთიდან დაბრუნებისთანავე ანტონი კვლავ დიდი მონდომებით შეუდგა შეწყვეტილი საქმის გაგრძელებას. უპირველეს ყოვლისა, მან გასწია უდიდესი ორგანიზაციული სამუშაო – აღადგინა ეკლესიის დარღვეული ადმინისტრაცია და დაფანტული ქონება, მკაცრი კონტროლი დააწესა შიდა საეკლესიო დისციპლინაზე, განაახლა სტამბა, გახსნა საეპარქიო სკოლები და ორი სასულიერო სემინარია თბილისსა და თელავში, ჩამოაყალიბა ახალი საეკლესიო სასამართლო – დიკასტრია.

ანტონ კათალიკოსი იყო მეფე ერეკლეს უახლოესი თანამზრახველი და უშუალოდ მონაწილეობდა ერეკლეს პოლიტიკური გადაწყვეტილებების განხორციელებაში. 1771 წლის ბოლოს, რუსეთ-თურქეთის ომის დროს ერეკლემ ანტონ კათალიკოსი და ლევან ბატონიშვილი პეტერბურგში გაგზავნა დიპლომატიური მისიით. ელჩებს ერეკლე მეფის წერილი მიჰქონდათ, რომელშიც ერეკლე, რუსეთ-თურქეთის მიმდინარე ომის ფონზე, კონკრეტულ მოთხოვნებს აყენებდა და ამავე დროს აყალიბებდა უმთავრეს პირობებს ქართლ-კახეთის სამეფოს რუსეთის მფარველობაში შეყვანის შემთხვევისათვის. ამ ელჩობას საქართველოსათვის კონკრეტული შედეგი არ მოჰყოლია, თუმცა მის მიერ რუსეთის მთავრობისათვის მიწოდებული მასალა მომავალში საფუძვლად დაედო 1783 წლის ტრაქტატს. 1774 წელს ანტონ კათალიკოსი საქართველოში დაბრუნდა.

თბილისის და თელავის სასულიერო სემინარიები სახელმწიფო ტიპის სასწავლებლები იყო, რომლებიც სამეფო ხაზინიდან ფინანსდებოდა. სწავლება აგებული იყო მოსკოვის სლავურ-ბერძნულ-ლათინური აკადემიის პროგრამით. აქ ისწავლებოდა: გრამატიკა, რიტორიკა, ფილოსოფია, ღვთისმეტყველება. სწავლების პროცესში ფართოდ დაინერგა სქოლასტიკური მეთოდი. ანტონს შეიმუშავა სამი უმაღლესი სასწავლებლის დაარსების პროექტიც თბილისის, გორისა და თელავისათვის.

კათოლიკობისადმი სხვადასხვა მიღბომა ქართლ-კახეთის სამეფოს საშინაო და საგარეო პოლიტიკაში

XVIII საუკუნის 50-ან წლებში ანტონ I კათალიკოსის მიმართ გატარებული რეპრესიული ღონისძიება იყო ერთი რგოლი იმ ანტიკათოლიკური გამოსვლებისა, რომლებიც დაიწყო 1740-იანი წლებიდან. 1742 წელს სომხებმა თბილისიდან განდევნეს კაპუცინები და მათი ეკლესია და სახლი დაისაკუთრეს. თბილისში კათოლიკების დარბევის შესახებ რომის პაპ ბენედიქტე XIV-ს ამადელვებელ ფერებში აუწყებდა აღმოსავლეთ საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი ნიკოლოზ X ხერხეულიძე (1741-1744): „... როგორათაც უწინ, ძველი დროდგანვე, ჩვენი ქვეყანა თქვენ გემორჩილებოდათ, მსგავსადვე ჩვენც კვალად თქვენის კურთხევისა და მადლის მქადაგებელნი ვართ. თუმცა კი ზოგიერთმა ჩვენის საქართველოს პატრიარქმა თქვენდამი ჯეროვნად მისაგებელი მორჩილება დაივიწყა, ხოლო გვედრები, მათ ნუ დამადარებთ, რადგან მორჩილი და მზად ვარ ყველა თქვენი ბრძანება აღვასრულო. კარგა ხანია, რაც თქვენი პატრი კაპუცინები აქ ჩვენს საქართველოში იყვნენ, მეც განსაკუთრებული სიყვარულით ვეპყრობოდი და მათთვის ყოველი სიკეთის და ბედნიერების მოპოებას ვნატრობდი, მეტადრე ამ მოკლე დროს სამი ანუ ოთხი თვის განმავლობაში, რა უამს მიიცვალა დომენტი¹ და მის ადგილს პატრიარქის ღირსება მე მომეცა; მაშინვე შევუდექი მათთვის ყველა სიკეთე და ბედნიერება მომეპოვებინა. მაგრამ ჩემი დიდი ხნის წადილის შესრულება სომხებმა არ დამაცალეს, რადგან ისინი ჩვენ აღარ გვიჯერებენ და ამ ქვეყანაში თავიანთი ნებისაებრ ბატონობენ. თქვენი პატრი კაპუცინები დაამწყვდიეს, ევოღენად ჰგვემეს და დააწყლულეს, უარესის ქმნა აღარ შეიძლებოდა. გაუპატიურეს წმიდა ხატები და ჯვრები თქვენი ეკკლესიისა,

¹ დომენტი IV კათალიკოსი.

შემდგომ თვით კეკელესია და სახლიც ჩამოართვეს და თვით მიითვისეს, კაპუცინები ამ პროვინციაში აღარ დააყენეს, არამედ უწყალოდ აქედან განდევნეს. ამ უწყალო დევნულობაში უფრო დიდათ სამწუხარო ჩვენთვის ის შეიქმნა, რომ ჩვენის თვალთ ვნახეთ, როგორ დაიჭირეს კათოლიკები თუ მამაკაცები და თუ დედაკაცები, თუ რანაირად შეურაცხევეს: ქონება სულ წართვეს და ძალით კათოლიკე სარწმუნოებასა და თავიანთ მშობლებს განაშორეს. აწ ყველა ქართველნი უმდაბლესად გვედრებით, რათა ამ პროვინციას თქვენი ხელი არ ააღოთ და უკაფუცინებოდ არ დაგვტოვოთ. ღვთის სიყვარულისათვის შეგვეწიეთ, ნუ მიუშვებთ, რომ ევოლენი ხალხი წარწყმდეს, ნურც ჩაუგდებთ თქვენს შეძენილს ერს გაცოფებულ ურწმუნოებს... სხვა დანარჩენ ჩვენს ამბავს მოგახსენებენ თქვენივე პატრები. კათალიკოს-პატრიარქი ნიკოლოზ⁴.

თბილისიდან განდევნილი კაპუცინები ახალციხეში მივიდნენ და იქიდან მაისში პატრი ნიკოლა ბორგოელი რომში გაგზავნეს. ნიკოლა გზაში ავად გახდა და კონსტანტინოპოლში მისულმა 1742 წლის მარტის დამლევს რომში წერილი გაგზავნა. ის წმიდა კრების წინაშე მოხსენებით გამოვიდა 1743 წლის 23 სექტემბერს და ისაუბრა კათოლიკების არასახარბიელო მდგომარეობაზე ქართლში.

პატრიარქ ნიკოლოზის წერილისგან განსხვავებით ნიკოლო ბორგოელის მიერ რომში გაგზავნილ წერილში ნათლადაა გადმოცემული კერძოდ ვინ აიკლეს აღშფოთებულმა სომხებმა. ნიკოლა წერს: „გარდა ამისა, შეუბრალებლად და უწყალოდ გადახეს ყველა სომხის კათოლიკები, რომელთაც მოინდომეს მტკიცედ დარჩენა წმიდა კათოლიკე სარწმუნოებაში... ეს არ აკმარეს, არამედ ბევრის ცემის შემდეგ აღვიარე-

¹ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 52-53. ანალოგიური შინაარსის წერილები გაუგზავნიათ რომში ამილახვარს და ორბელიანს. იქვე, გვ. 358-360.

ბინეს ევტიქეს შემცდარი სარწმუნოება და აწყველინეს პაპი წმიდა ლეონ დიდი... *ტფილისში დარჩენ მარტო ქართველი კათოლიკები, რომლების წინააღმდეგ სომხების მუხანათობრივმა სიცოფემ ვერაფერი გააწყო...*¹

ანალოგიური შინაარსის წერილები რომში გაგზავნეს ამილახვარმა (სავარაუდოა, ეს იყო გივი ამილახვარი, რომელიც სათავეში ჩაუდგა ყიზილბაშების წინააღმდეგ აჯანყებას. არ გამოვრიცხავ, რომ აჯანყებულ ამილახვარს კაპუცინების და მათი მრევლისადმი თანაგრძნობის გამოცხადებით რომის მხარდაჭერის მოპოვება უნდოდა) და ორბელიანმა. სამივე წერილიდან ყურადღებას იპყრობს სომხების მიერ კათოლიკებზე შეტევისათვის ქართლის სამეფოში პოლიტიკური კრიზისის პერიოდის შერჩევა, კერძოდ ის დრო, როდესაც ირანელების ძალადობამ გამოიწვია სერიოზული აჯანყება გივი ამილახვარის მეთაურობით. როგორც წერილები მიგვანიშნებენ, სომხები ირანელების მხარდაჭერით სარგებლობდნენ. კათალიკოს-პატრიარქი ნიკოლოზი: „*ისინი [სომხები] ახლა ჩვენ აღარ გვიჯერებენ და ამ ქვეყანაში თავიანთი ნებისამებრ ბატონობენ*“²; ამილახვარი: „*გარნა ამ საქართველოს პროვინციაში სომხებმა გაიმარჯვეს*“; ორბელიანი: „*1742 წ. სომხებმა ჩვენს საქართველოში მარჯვე დრო პპოეს და შეისრულეს ბოროტი წადილი*“; „*ეს დევნულობა მარტო სომხებმა ასტეხეს*“³.

1743 წელს კაპუცინები, შაჰის დახმარებით, თბილისში დაბრუნდნენ და თავიანთი შენობებიც დაიბრუნეს⁴.

¹ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 356-357.

² თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, 53.

³ იქვე, გვ. 358-359.

⁴ იქვე, გვ. 360.

რადგან კათოლიკე მრევლს ვეღარ იტევდა, კაპუცინმა ნიკოლო ჯირჯენთელმა თბილისში სხვა ეკლესიის აგება განიზრახა და 1649 წელს კიდევ დაასრულა. ეს ეკლესია, როგორც მ. თამარაშვილი აღნიშნავდა ერთ-ერთი საუკეთესო ყოფილა საქართველოში. მისი მშენებლობა ძვირი დამჯდარა და (4 ათას თუმანზე მეტი), რის გამოც პატრს პროპაგანდის დაუკითხავად ძველი ეკლესიის მამულები გაუყიდა¹

1754 წელს სომხებმა კვლავ შეავიწროეს კათოლიკები. მეფე თეიმურაზმა ბრძანებულება გამოსცა: „რომ ამას იქით აღარავინ გაკათოლიკდეს, ვინც გაკათოლიკდეს, თავის საკუთარ სახლიდან გაძევებულ იქნას და ჩამოერთვას ყველაფერიო“². იმავე წელს კათოლიკეთა წინააღმდეგ აქტიურობდნენ ბერძენი ბერებიც, რომლებსაც ზურგს უმაგრებდა კონსტანტინოპოლის პატრიარქი. მათი საქმიანობის შედეგად არსებობა შეწყვიტა რაჭის მისიონმა. დიდ გაჭირვებაში აღმოჩნდნენ იმერეთის სამეფოს სხვა ადგილების მისიონერებიც³. თეიმურაზ II-ის ბრძანებით, 1755 წელს გორის კათოლიკეთა ეკლესია და სახლი მორწმუნეებს ჩამოერთვათ. სახლი ქართლის არქიეპისკოპოსის განკარგულებაში გადავიდა⁴. საინტერესოა პატრი ჯულიანო ბონავენტურა ტრენტოელის „მოხსენება იმ დევნულებისა, რომელიც 12 დეკემბერს 1755 წ. საქართველოს დედაქალაქ ტფილისში დაუწყეს იმავე სამეფოს მისიონერებს და კათოლიკებს“. თბილისიდან კათოლიკების გაძევებაში ბერძენი სამღვდლოება მონაწილეობდა. ჯულიო ბონავენტურა წერს: „კონსტანტინოპოლელი ბერძნის მონაზონები, რომელთაგან ერთი ეპისკოპოსი იყო, თურმე ტფილისის ახლოს იყვნენ ფარულად. რა წამსაც გა-

¹ იქვე, გვ. 363.

² იქვე, გვ. 368-369.

³ იქვე, გვ. 370.

⁴ Пурцеладзе Д., Грузинские церковные гуждари (грамоты), Тифлис, 1881, с. 51.

მოვედით ერთი მხრიდან, იმ წამსვე შევიდნენ ქალაქში მეორე მხრით, ეკკლესიაში საჯაროდ წაიკითხეს თავიანთი პატრიარქის წერილები, დაანგრიეს მთავარი ტრაპეზი, თავიანთებურად ეკკლესია აკურთხეს და ჩააბარეს ერთ ქართველ მღვდელს, რათა მოველო“: მეფემ მისიონერების ქართლ-კახეთიდან განდევნის ბრძანებულება გამოსცა. იმავე „მოხსენების“ მიხედვით, საქართველოდან განდევნილ პატრ ჯულიოს მრავალგან უჩივლია, რათა ქართლ-კახეთის სამეფო კარზე გავლენა მოეხდინათ მისიონერების უკან დაბრუნებისათვის. პატრმა ჯულიომ მოიარა კონსტანტინოპოლი, ვენა, რომში კარდინალს სთხოვა, რომ ნუნციების საშუალებით მიემართათ სხვადასხვა მთავრობებისათვის, მათ შორის რუსეთის იმპერატორისთვისაც, „რათა მეფეს (თეიმურაზ II-ემ) მისწეროს რამე კაპუჩინების სასარგებლოდ და მათ დასაბრუნებლად, რადგან მეფეს იმპერატრიცას წყალობა ძლიერ სჭირია, მაშინ უარს ვერ ეტყვისო და ხათრს დასდებსო“¹.

საინტერესოა, რომ იმავე პატრ ჯულიანოს მიხედვით, დევნილ პატრებს მრავალი თანამგრძნობი ქართველი გამოუჩნდათ: „რადგან ერეკლე მეფის ასეთი უსამართლოება ყველასათვის ცხადი იყო, ამიტომ ქართველების მომეტებული და საუკეთესო ნაწილი ბერძნის სარწმუნოებისა (მართლმადიდებლები – ე.მ.), განსაკუთრებით მონაზონები, ეპისკოპოსები და მათი კათალიკოსი, ცხადად ჰკიცხავდენ მეფის ასეთ უსამართლო მოქცევას; არა მარტო ბერძნის მონაზონები (ქართველები) არამედ თვით კათალიკოსიც და ეგრეთვე მეფის უფროსი შვილიც მოდიოდნენ ჩვენ სანახავად და გვანუგეშებდენ, რადგან გვხედავდენ, თუ რა უსამართლოდ ვიყავით დევნულნი“².

ანტიკათოლიკური ღონისძიებების „გვირგვინი“ ანტონ I კათალიკოსის გასამართლება და განდევნა იყო. გადაჭარბე-

¹ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, 375-376.

² თამარაშვილი მ., პასუხად სომხის მწერლებს, გვ. 82-83.

ბუღაღ მეჩვენება ის მოსაზრება, თითქოს კათოლიკების და, კერძოდ, ანტონ კათალიკოსის დასჯა რუსეთის ინტერსების გათვალისწინებით მოხდა, რის დამადასტურებლად თითქოს უნდა ჩაითვალოს 1735 წ. რუსეთის იმპერიაში მართლმადიდებლების კათოლიკობაზე მოქცევა რომ აიკრძალა.

ამგვარად, აღმოსავლეთ საქართველოში მომხდარმა ანტი-კათოლიკურმა გამოსვლამ, საერთაშორისო სკანდალის სახე მიიღო, მაგრამ ევროპის მთავრობები მისიონერებს ვერ დაეხმარნენ. საფრანგეთის ელჩი სტამბოლიდან იუწყებოდა, რომ „*საქართველოს ის ნაწილი, საიდანაც განდევნეს კაპუჩინები, სულთანს არ ექვემდებარება*“. ქართლიდან ახალციხეში შეხიზნულ კაპუცინებს მხოლოდ მცირეოდენი შეღავათები მიუღიათ¹. პატრებმა ირანსაც მიმართეს და თბილისის ეკლესიის დაბრუნებაში დახმარება თხოვეს. მათ საჭირო ბრძანება ჩამოიტანეს კიდევ (1763 წელს), მაგრამ ქართველებმა და სომხებმა სასტიკი წინააღმდეგობა გაუწიეს და ირანის მთავრობას არზა გაუგზავნეს, ერეკლე II-მ კი კაპუცინებს უპასუხა: „*თუმცა თქვენი დიდი პატივისცემა მაქვს და გულისთავ მინდა თქვენი დაკმაყოფილება, მაგრამ ამნაირ არეულ-დარეულობის დროს, მეტადრე სარწმუნოების შესახებ, არ შემიძლია თქვენ დაგაკმაყოფილოთ და ხალხს ავუკრძალო არზის მიწერაო; ნებას კი გაძღვეთ, ტფილისში დარჩეთ და ერს მოუაროთ*“².

კაპუცინების მიერ რომში გაგზავნილი ერთ-ერთი მოხსენების მიხედვით, მეფე ერეკლეს მათდამი დამოკიდებულება შეუცვლია და მათი მდგომარეობის შესამსუბუქებლად ზოგიერთი ღონისძიებაც გაუტარებია. ვერ ვიტყვი მისი მეფის პოზიციის შეცვლაში პატრების მიერ ირანიდან ჩამოტანილმა წერილმა თუ სხვა უცნობმა რამე გარემოებამ იმოქმედა. საგარაუდლოა, მოსაჩვენებლად, მეფემ იმავე წლის 18 ივნისს სახა-

¹ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 381.

² იქვე.

ლხო კრება მოიწვია, რომელზედაც „მოუწოდა ეპისკოპოსებისა და ბერების ვარდა, ყველა მოწინავე ქართველებს და სომხებს. კრების მომეტებული ნაწილი წინააღმდეგი იყო ეკკლესიის დაბრუნებისა, რაისგამო ერეკლემ ველარ შეასრულა თავისი სურვილი, - აღნიშნავდა მ. თამარაშვილი, - კაპუცინები დარჩნენ ისევ თავიანთ პატარა ეკკლესიაში“. მიუხედავად წინააღმდეგობისა მეფეს კაპუცინებისათვის საეკლესიო სახლი და ბინა მიუცია. ისინი დაუბრუნებია გორში და სახლიც მიუცია¹.

1775 წელს ერეკლე II-ს ბრძანებულება გამოუცია: ვინც კათოლიკობას მიიღებს, ჯარიმად გადაიხდის 350 რომაულ სკუდის. ხოლო „განიდევნოს მისიონერი, რომელიც კათოლიკე სარწმუნოებას შეუერთებს რომელსამე სომეხ მწვალებელს“².

1780 წლის 20 იანვარს ვატიკანიდან კომგრეგაცია პროპაგანდა ფიდეს მდივნის, მონსინიორ ბორჯასათვის გაგზავნილ წერილში ვკითხულობთ: „მიღებულია ცნობა, რომ მოკლე ხანში რომში ჩამოვა... საქართველოს უფლისწული ბაგრა გორა³, რომელიც ამაყობს იმით, რომ დატოვა სამშობლო, რათა კათოლიკობა შეინარჩუნოს“⁴.

¹ თამარაშვილი მ., პასუხად სომხის მწერლებს, გვ. 141.

² თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 401.

³ გ. მერაბიშვილის განმარტებით, ეს უნდა იყოს ბაგრატ გორელი, მუხრან ბატონთა ბაგრატიონის შტოს ერთ-ერთი წარმომადგენელი. მერაბიშვილი გ., ვატიკანთან ერეკლე II-ისა და სოლომონ I-ის ურთიერთობის ისტორიიდან // ვეროპის ქვეყნების ისტორიის პრობლემები, III, თბილისი, 1983, გვ. 116. უეჭველია, რომ „ბაგრა გორა“ არის ვიორგი XI-ის ძე ბაგრატი, რომლის შესახებ მეფე ლაპარაკობს პაპისათვის გაგზავნილ წერილში: „მხოლოდ ერთი პირმშო შვილი მყავს, სახელად ბაგრატი, რომელიც არის ჩემი უმთავრესი ტახტი და გვირგვინი, ქება და დიდება...“ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 267.

⁴ Archivio della Congregazione di Propaganda Fide, Scritture riferate nei congress, Georgia, 1770-1790, vol. 4, fol. 24. 120.

1781 წელს კათოლიკეთა დევნა დაიწყო თბილისსა და გორში. ანტიკათოლიკურ ღონისძიებებს პირადად მეფე ხელმძღვანელობდა¹. 1782 წ. იანვარში სომხების მიერ შევიწროება იხსეთი მკაცრი ხასიათი მიიღო, რომ სისხლისღვრაც მოხდა. კათოლიკეთა ერთი ნაწილი იძულებული გახდა გახიზნულიყო. ზოგი საჩივრელად ერეკლესთან წავიდა. მეფეს „კათოლიკების სასარგებლო“ ბრძანებულება გამოუცია².

სავარაუდოა, მეფე ერეკლეს მიერ კათოლიკების მდგომარეობის შემსუბუქება მხოლოდ პოლიტიკური მოსახრებით იყო ნაკარნახევი

კათოლიკეთა დევნის მაგალითები ზოგიერთ ეჭვს ბადებს. კერძოდ, თუ კათოლიკენი ისე მრავალნი იყვნენ, როგორც ჩვენთვის ცნობილ მასალებშია გადმოცემული და მათ შორის მაღალი მდგომარეობის სასულიერო და საერო პირები და თვით მეფეებიც კი იყვნენ, მაშინ როგორ ხდებოდა სომხების მიერ კათოლიკეთა რბევა, თუნდაც ესენი, დარბეულნი, ეთნიკური სომხები ყოფილიყვნენ³. ან ქართველი კათოლიკე მრევლი რატომ არ გამოდიოდა ერთმორწმუნეთა (კათოლიკეთა) მხარდასაჭერად? პასუხი, ალბათ, ერთია: საქართველოს ყველა სამეფო-სამთავროში ხელისუფლების, ფეოდალური არისტოკრატის დამოკიდებულება კათოლიკეთა, მათ შორის მისიონერთა მიმართაც, იყო პრაგმატული, განპირობებული პოლიტიკური მიზნებითა და ვითარებით, აგრეთვე თვით მისიონერების პირადი თვისებებითა და ხელობით. ამიტომ ერთხელ კიდევ უნდა გავიმეორო: **რელიგიებისა და ოფიციალური წერილების ცნობები არ ასახავდა რეალურ**

¹ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 390-391. ხაზგასმა ჩემია.

² იქვე, გვ. 400.

³ სომხების კათოლიკებთან დაპირისპირების ეკონომიკურ საფუძველზე იხ. გუგუშვილი პ., საქართველოს და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX-XX სს. ტ. VII, თბილისი, 1984, 226-231.

მდგომარეობას. მდგომარეობის ანალიზის საშუალებას მ. თამარაშვილის მიერ გამოქვეყნებული მასალებიც იძლევა, მაგრამ თვით მეკლესიარი მათ სხვა ახსნას უძებნის.

1782 წლის 10 იანვარს კაპუცინი ფორთუნათო რომში აცნობებდა, რომ ენშიაძინის სომეხ პატრიარქს ერეკლესათვის შეუთავაზებია: საქართველოდან კაპუცინები განდევნე და, სამაგიეროდ, ერთ კარგ ექიმს ევროპიდან ჩემი ხარჯით ჩამოგიყვანო. როგორც ჩანს, მეფესა და პატრიარქს შორის შეთახნება შედგა. პატრიარქს დანაპირები შეუსრულებია¹. ალბათ, დასახელებული ფაქტი ჰქონდა მხედველობაში კაპუცინ ანდრიას, როდესაც წერდა (1790 წ.), რომ, როდესაც სომხებმა ერეკლეს კაპუცინების განდევნა ითხოვეს და შვიდასი თუმანი შესთავაზეს. მეფეს უპასუხია: “მე და ჩემი სახლობა უექიმოდ ვერ დავრჩებით“. სომხები მეფეს ევროპელი ექიმის ჩამოყვანას დაჰპირდნენ თავიანთი ხარჯით და მართლაც, კონსტანტინოპოლიდან ჩამოიყვანეს ფრანგი მკურნალი, რომელიც ისეთი ვერ გამოდგა, როგორც მეფე ერეკლეს უნდოდა².

კათოლიკობისადმი დამოკიდებულების ნამდვილი არსი ნათლად გამოჩნდა თეიმურაზ II-ისა და, განსაკუთრებით, ერეკლე II-ის საშინაო და საგარეო პოლიტიკაში. მეფეები ითვალისწინებდნენ დასავლეთი ევროპის, რუსეთის, ოსმალეთის, ირანის ინტერესებს კავკასიასა და ახლო აღმოსავლეთში და ცდილობდნენ კათოლიკების და მისიონერების საქართველოში ცხოვრებისა და მოღვაწეობის საკითხი, გარკვეული გაგებით, გადაექციათ დასახელებულ ქვეყნებთან ურთიერთობის ერთ-ერთ პირობად. უკვე ითქვა, რომ მუსლი-

¹ *თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 399-400.*

² *თამარაშვილი მ., პასუხად სომხის მწერლებს, გვ. 80.*

მანი მეზობლებისაგან თავდაცვისათვის მოკავშირის მაძიებელი ქართველი პოლიტიკოსები რომსა და დასავლეთის სახელმწიფოების დედაქალაქებში საქართველოთი დაინტერესებას მხოლოდ კათოლიკობის გავრცელების სურვილთან დაკავშირებაში ხედავდნენ. განსხვავებული იყო ქართული და დასავლეთევროპული პოლიტიკა ირანისა და ოსმალეთის მიმართ. დასავლეთ ევროპაში ირანს განიხილავენ, როგორც ოსმალეთის მუდმივ მოწინააღმდეგეს და აღმოსავლეთში მის შემაკავებელ ძალას. ამის გამო ირანთან ბრძოლაში იქ მოკავშირეს ვერ მოიპოვებდნენ. რაც შეეხება ოსმალეთს, მის წინააღმდეგაც მოკავშირის გამონახვა დასავლეთში პრაქტიკულად შეუძლებელი იყო. საფრანგეთის მიერ გატარებული ტრადიციული პროოსმალური პოლიტიკა ევროპის კათოლიკური სახელმწიფოების საქართველოს გამო, ოსმალეთთან შეიარაღებული დაპირისპირების არავითარ შანსს არ სტოვებდა. იმავე დროს საფრანგეთი ირანთან კარგი ურთიერთობის დამყარებას ცდილობდა. მიუხედავად აღნიშულისა, ქართლ-კახეთის სამეფო, სხვადასხვა მოსაზრებით, ევროპასთან კონტაქტების შენარჩუნებას და ამ მიზნით მისიონერების გამოყენებას ფიქრობდა.

ქართველი პოლიტიკური ელიტის კათოლიკე მისიონერებისადმი ზემოაღწერილი პოლიტიკა (ხან სიმკაცრე და ხან დაყვავება), რაც XVIII საუკუნეში გამოკვეთილად ჩანს, იყო რუსი პოლიტიკოსების გაღიზიანებისთვისაც, რათა ისინი აქტიურებულებნენ საქართველოსთან ურთიერთობაში.

XVII საუკუნის დასაწყისიდან ქართლ-კახეთის სამეფოს საკმაოდ აქტიური დიპლომატიური ურთიერთობა ჰქონდა რუსეთთან, რასაც თეიმურაზის რუსეთში გამგზავრება მოჰყვა 1760 წელს. თეიმურაზს უნდოდა ირანის წინააღმდეგ საბრძოლველად ჯარი ან მის დასაქირავებლად სესხი მიეღო. მან წარმატებას ვერ მიაღწია, მაგრამ რუსეთთან ურთიერთობა კვლავ გრძელდებოდა, განსაკუთრებით რუსეთ-თურქეთის ომის მსვლელობისას. რუსეთი ცდილობდა ქართული სამეფოები

და, საერთოდ, მართლმადიდებელი ქვეყნები ჩაება ოსმალეთის წინააღმდეგ ომში. ომში ჩაბმას ქართველებიც ფიქრობდნენ თუ რუსეთი ჯარითა და შეიარაღებით დაეხმარებოდა მათ ქვეყანას. 1773 წლის 24 აპრილს ერეკლე II-ის ელჩებმა პეტერბურგში საგარეო საქმეთა კოლეგიის ხელმძღვანელს წარუდგინეს მოხსენებითი ბარათი და თავიანთი მეფის წერილი ეკატერინე II-ისადმი. ქართლ-კახეთის სამეფო მფარველობას თხოვდა რუსეთის ხელმწიფეს. მფარველობა, ერეკლეს გაგებით, უნდა გამოხატულიყო აღმოსავლეთ საქართველოს სამხედრო პოტენციალის ამადლებაში, რათა მას მტრებისაგან არა მხოლოდ თავდაცვა შესძლებოდა, არამედ საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენაც, როგორც სამხრეთით, ისე აღმოსავლეთით დაკარგილი მიწების შემოერთებით. რუსეთის მთავრობამ ერეკლე მეფის თხოვნა არ გაიზიარა, რადგან ომი თურქეთთან მთავრდებოდა და საქართველოს თურქეთის წინააღმდეგ გამოყენების საკითხი აქტუალურობას კარგავდა. როგორც ცნობილია, ერეკლეს მცდელობამ, თავისი სამეფოს რესურსებით შეექმნა რეგულარული ან თუნდაც „მორიგი“ ჯარი, მარცხი განიცადა. ის 1782 წელსაც თხოვდა რუსეთს, მუდმივად ჩაეყენებინა აღმოსავლეთ საქართველოში ორი პოლკი მაინც, რომელსაც რუსეთი მისცემდა ჯამაგირს, ქართველები კი, სურსათით მოამარაგებდნენ¹. ერეკლემ ვერც ამ თხოვნაზე მიიღო დადებითი პასუხი.

ასეთ კრიტიკულ ვითარებაში, ქართლ-კახეთის ხელისუფლებამ განიზრახა კათოლიკეთა და მისიონერთა კოზირი გამოეყენებინა დასავლეთთან და რუსეთთან მოლაპარაკებებისას, კერძოდ, ქვეყნის შიგნით კათოლიკეებზე ზეწოლით, მათთვის ცხოვრებისა და საქმიანობისათვის არახელსაყრელი პირობების შექმნით, რომი და კათოლიკური სახელმწიფოები იძულებული გაეხადა, ჯეროვანი ყურადღება მიექცია ქართლ-

¹ ცინცაძე ი., რამდენიმე ახალი ცნობა..., გვ. 60-61, 85, 98.

კახეთის სამეფოს მდგომარეობისა და მისი ინტერესებისათვის.

იმავ დროს, გარკვეული მნიშვნელობა ექნებოდა აღნიშნულ საკითხს, რუსეთთან ურთიერთობის დროსაც. ერეკლესათვის საინტერესო იქნებოდა მართლმადიდებელი რუსეთის რეაქცია ქართლ-კახეთის სამეფოში კათოლიკებისადმი დადებითი ან ურყოფითი მოპყრობისადმი. უფრო მეტიც, საქართველოში კათოლიკების მდგომარეობისადმი ინტერესი ირანმა და ოსმალეთმაც კი გამოამჟღავნა.

1763 წელს ერეკლე II-ს კაპუცინებისათვის უთქვამს: ავსტრიის ან რუსეთის იმპერატორის თხოვნა ჩამომიტანეთ რათა ეკლესიები დაგიბრუნოთ. „ახეთი წერილი რომ მექმნება, ეკლესიასაც დაგიბრუნებთ და ხალხსაც გავაჩუნებ ამ წერილი ძალით“¹.

პატრი მავრო 1781 წ. 14 მარტს რომში აცნობებდა, რომ ერეკლე II-მ პატრ დომინიკეს უბრძანა, „რათა პირველად მივიდეს რომს და მოგართვას ეს ჩემი წერილი, რადგან მეც მიბრძანა თქვენთვის მეთხოვა, რათა ეს პატრი მიიღოთ, ვითარცა მისგან წარმოგზავნილი პირი თქვენდამი თავის ერთგულებისა და პატივის გამოსაცხადებლად და ამავენიად წარადგინოთ იგი მათი იმპერატორობის წინაშე, რათა შეიძლოს მის სხვადასხვა საჭირო საქმეთათვის მოლაპარაკება... ეს მთავარი (ერეკლე II-ემ)... პირობას იძლევა მტკიცედ და მართლის გულით მუდამ დაიფაროს აქ კათოლიკობა უკეთესად და მიაგოს ყოველგვარი სამსახური, რაოდენადაც კი შეიძლება...“²

1783 წელს, როდესაც კაპუცინების პატრმა კვლავ მიმართა ერეკლე მეფეს ჩვენი ნადგომი სახლი ინგრევა და სხვა სახლი მოგვეციო, მეფე საჯაროდ დაპირდა, დაგიბრუ-

¹ თამარაშვილი მ., პასუხად სომხის მწერლებს, გვ. 142.

² თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 398-399.

ნებთო. შემდეგ კი საიდუმლოდ უთხრა: მწადია თქვენი ეკლესიები მოცკეთ, მაგრამ თავადები და სასულიერო პირების მერიდება. ამიტომ რომელიმე უმაღლესი პირის თხოვნა მომიტანეო¹. მეფე, რა თქმა უნდა, ევროპის მეფეებს გულისხმობდა.

რადგან რომსა და ავსტრიაში გაგზავნილ წერილებზე პასუხი ვერ მიიღო, ერეკლე მეფემ პატრ მავროს დაავალა მოსკოვზე გავლით ვენაში წასულიყო და წაეღო ავსტრიის იმპერატორის, რომის პაპის, საფრანგეთის, სარდინიის, ნეაპოლის მეფეებისათვის და ვენეციის რესპუბლიკისათვის შედგენილი წერილები. ერეკლე მათგან მოითხოვდა მეზობელი მუსლიმანური ქვეყნების წინააღმდეგ დახმარებას, სანაცვლოდ კი ჩამორთმეული კათოლიკური ეკლესიების დაბრუნებას ჰპირდებოდა².

პატრი ანდრია 1782 წ. 14 ნოემბერს რომს ატყობინებდა, რომ ერეკლე მეფემ „დაიწყო ომი ოსმალეთთან. ამიტომ თხოულობს ორ ჯარის გუნდს იმპერატორისაგან და ორ ჯარის გუნდს საფრანგეთისაგან, ხოლო თითო გუნდს სარდინიისა, ნეაპოლისა და ვენეციისაგან, თუ არა და ჯარის მაგივრად ფულის გამოგზავნას, რაც უფრო უჯობს... თვითონაც მზად არის შეუსრულოს იმ მთავრების ყველა პირობა თუ ირანის დასაპყრობად და თუ ოსმალეთის წინააღმდეგ დასახმარებლად მთელის თავისის ძალითა. შუამდგომლობას თხოვს პაპს (ევროპის – ე.მ.) მთავართა წინაშე; თვითონაც მზად არის შეუსრულოს იმ მთავრებს ყოველი პირობა თუ ირანის დასაპყრობლად და თუ ოსმალეთის წინააღმდეგ დასახმარებლად მთელი თავის ძალითა.

ხოლო ეკლესიის მოცემის წერილში გვპირდება, მომიხერხეთ ევროპის მთავრობათ დაეუახლოვდე და დაგიბრუ-

¹ თამარაშვილი მ., პასუხად სომხის მწერლებს, გვ. 142.

² თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 400.

ნებთ ეკლესიებს, ჩამორთმეულ სახლებს, პატრებს და კათოლიკებს მფარველობას აღმოუჩენო: გვიპირდება, აგრეთვე თფილისში, მუდამ თავის ხარჯით შეინახოს ექვსი პატრი... მე დარწმუნებული ვარ, რომ თუ ყველას არ აასრულებს, ეკლესიებს მაინც მოგვცემს, ოღონდ კი თავის წერილებით მიიპოვოს რამ შემწეობა, თუნდაც მცირედო¹.

პატრი მავროს მიერ დასავლეთ ევროპაში წაღებული წერილებიდან მხოლოდ ორია მოღწეული, ორივე ვენეციაში გაგზავნილი, ორივე 1782 წლის 18 ოქტომბრისა. პირველში მხოლოდ ზოგადი ფრაზებით გამოთქმულია ბოდიში იმის გამო, რომ საერთო ქრისტიანული ინტერესებისათვის ქართლ-კახეთის მეფე აწუხებს „დიდსა ვენეციის ქალაქსა შორის შემძლებელთა შეკრებულთა“: ერეკლე ითხოვდა პატრ მავროს მოუსმინონ და სათხოვარი აუსრულონ.

მეორე წერილში კი ერეკლე მეფე ვენეციის მთავრობას კონკრეტულ მოთხოვნას უყენებდა: „ჩვენი სათხოვრის პაზრი ეს არის, რომ ერთის პოლკის ჯარის ჯამაგირი გვებოდოს, რომ კაცი ჩვენ ვიშოვოთ და იმ ჯამაგირით ის ჯარი გავაწყოთ ევროპის რიგზე, რომ მტერი ამ ჯარის რიგის საბოლოოთ რომ სცნობს, ვერას დროს ჩვენს მტრობას ვეღარ გაბედავს². ასეთივე შინაარსისა ყოფილა ერეკლეს წერილი საფრანგეთის მეფე ლუი XVI-ისადმი, დათარიღებული ასევე 18 ოქტომბრით³.

1784 წლის სექტემბერში რუსეთის მთავრობის დავალებით საქართველოში ჩამოვიდა საქართველო-რუსეთს შორის გაფორმებული გეორგიევსკის ტრაქტატის ერთ-ერთი შემოქმედი პავლე პოტიომკინი, რომელიც მეფე ერეკლეს ესტუმრა.

¹ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 401.

² თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 402-403.

³ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, IV, თბილისი, 1973, გვ. 685.

გავიხსენოთ, რომ ამ დროს, იაკობ რაინეგსის შუამავლობით უკვე მიმდინარეობდა მოლაპარაკება ქართლ-კახეთის სამეფოს რუსეთის მფარველობაში შესვლის შესახებ. რაინეგსი 1782 წელს მეორედ მოვიდა საქართველოში. ასეთ დროს, დასავლეთ ევროპაში მიმავალ, ერეკლე II-ის წერილებით აღჭურვილ პატრს, რუსეთზე რომ უნდა გაეგლო, რათა რუსეთის მთავრობაზე შთაბეჭდილება მოეხდინა და ის იძულებული გაეხადა გადამწვევტი ნაბიჯები გადაედგა საქართველოსთან მიმართებაში. უფრო მეტიც, ერეკლემ წერილი გაუგზავნა რუსეთის მთავრობას და გააგებინა, რომ ავსტრიის იმპერატორთან დაკავშირების სურვილი ჰქონდა¹. ამგვარმა დიპლომატიურმა მანევრმა, რამდენად შეასრულა საქართველოს სასიკეთოდ მოვლენების დამაჩქარებლის როლი ამის თქმა ცნობილი მასალებით შეუძლებელია. მაგრამ ფაქტია, რომ რუსეთის ხელისუფლებამ საქართველოს კონტაქტი რუსეთის მოკავშირე ავსტრიასთანაც კი, თავის კავკასიური პოლიტიკისათვის მიუღებლად ჩათვალა². ისიც უნდა ითქვას, რომ რუსეთის მთავრობამ ქართლ-კახეთის მეფის ავსტრიასთან დაკავშირების ცდები კათოლიკე მისიონერების ოინებლად გამოაცხადა³, რაც სიმართლესთან ახლოს იყო.

უკვე ითქვა, რომ შევიწროებულმა მისიონერებმა არაერთხელ სცადეს საქართველოში თავიანთი არასახარბიელო მდგომარეობისათვის კათოლიკური ქვეყნების ყურადღება მიუპყროთ. ეს უნდოდა თეიმურაზ II-ს და ერეკლე II-საც. მათი ვარაუდით, საქართველოში მისიონერებისა და კათოლიკე მრევლის მდგომარეობის გაუმჯობესებით დაინტერესებული

¹ Цагарели А. А., Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия, т. 2, вып. 2, Санкт-Петербург, 1902, с. 26.

² ცინცაძე ი., რამდენიმე ახალი ცნობა ქართლის მე-18 საუკუნის ისტორიისათვის, გვ. 90, 103.

³ Цагарели А. А., Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия, I, с. 31.

პაპის კურთხევის წაქეზებით კათოლიკური სახელმწიფოები მოლაპარაკებას გამართავდნენ ქართველ მეფესთან. როდესაც ეს ვარაუდი არ გამართლდა, მაშინ ერეკლემ თვითონ სცადა მათთან უშუალოდ დაკავშირება. მისი წერილები ულტიმატური ხასიათისა იყო. თუ კათოლიკური სახელმწიფოები, რომლებსაც ერეკლემ მიმართა, ქართლ-კახეთის სამეფოს ჯარით ან ჯარის შესანახი ფულით დაეხმარებოდნენ, მაშინ მისიონერები და მათი კათოლიკე მრევლი დაიბრუნებდა დაკარგულ ქონებას და უფლებრივადაც სამეფოს მართლმადიდებლებს გაუთანაბრდებოდნენ. როდესაც ერეკლე II ამ ნაბიჯს დგამდა, თან რუსეთისაკენ იყურებოდა. მისი ვარაუდი გამართლდა. საფუძველი გვაქვს ვთქვათ, რომ ერეკლეს წერილებმაც, გარკვეული გაგებით, დააჩქარა რუსეთის მიერ ქართლ-კახეთის სამეფოს თავის მფარველობაში შეყვანა.

ამგვარად, XVII-XVIII საუკუნეებში საქართველოს მესვეურებს კათოლიკობის მნიშვნელობა ქვეყნისათვის ისე ესმოდათ, როგორც ზემოთ აღვწერე და ამიტომაც ამ კონფესიის მიმართ მათი პოლიტიკა სხვა მართლმადიდებელი ქვეყნების პოლიტიკისაგან სრულიად განსხვავებული იყო.

საქართველო-რომის ურთიერთობის ზოგადი დახასიათება

საქართველო-რომის ურთიერთობის *პირველი პერიოდი* მოიცავს საკმაოდ ხანგრძლივ ისტორიულ პერიოდს საქართველოში ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადებიდან (IV ს. 20-იანი წლების შუა ხანები) საეკლესიო განხეთქილებამდე (1054 წ.). ამ საინტერესო პერიოდის ამსახველი საისტორიო წყაროები უაღრესად მცირეა, მაგრამ ისინი მაინც საშუალებას გვაძლევენ ვთქვათ, რომ ქართულ-რომაულ ეკლესიებს შორის ურთიერთობის რაიმე განსაკუთრებულ ნიშანი არ ჩანს. ქართული ეკლესია იბრძვის თვითდამკვიდრებისათვის, ცდილობს წარმოაჩინოს და დაიცვას თავისი ერთგულება და სიწმინდე ქრისტიანული იდეალებისა და საეკლესიო რიტუალისადმი, იყვეს ობიექტური შემფასებელი აღმოსავლეთის ეკლესიებში არსებული ვითარებისა და წარმოაჩინოს თავისი უპირატესობა ბიზანტიის იმპერიაში არსებული სხვა ეკლესიების მიმართ. არ ჩანს აღმოსავლური მართლმადიდებლობისაგან განდგომის სურვილი; არ ჩანს, რომ ქართული ეკლესია აღიარებდა რომის ეკლესიაში დამკვიდრებულ *filioque*-ს, რომის პაპის ღვთის მოადგილეობას დედამიწაზე და მის უცოდველობას, ან იმას, რომ ქართული ეკლესია რომის ეკლესიისადმი მორჩილებს. ქართული ეკლესია მხოლოდ ხაზს უსვამდა თავის დამოუკიდებლობას, რასაც პირველ რიგში რომისა და ბიზანტიის ეკლესიების პაექრობისა და დაპირისპირების დროს ორივე ეკლესიაში არსებული ვითარების ობიექტური შეფასებით გამოხატავდა.

მეორე პერიოდი (XII–XIV სს) – ეს არის ქართული სახელმწიფოს (XIII ს. მეორე ნახევარი – XIV ა. პირველი ნახევარი – აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს სამეფოები) შედარებითი სტაბილურობისა და სამხედრო ძლიერების ხანა, როდესაც დასავლეთი, უპირატესად პაპის კურია, საქართველოს მიიჩნევს, როგორც პოტენციურ მოკავშირეს

ისლამის ქვეყნებთან თავისი პრობლემების მოგვარების საქმეში. ქართული სახელმწიფო XI საუკუნის დასასრულიდან ყოველთვის მზადყოფნას აცხადებდა დასავლეთის კათოლიკურ სახელმწიფოებთან ერთად მონაწილეობა მიეღო საერთო ქრისტიანული საკითხების გადაწყვეტაში. ქართველები და ჯვაროსანი რაინდები, სრულიად განსხვავებული ინტერესების მიუხედავად, ობიექტურად ერთმანეთის მოკავშირენი იყვნენ. ორივენი მუსლიმანებს ებრძოდნენ. აღნიშნულიდან გამომდინარე, დაუჯერებელია, რომ ჯვაროსანთა ლაშქრობების სულის ჩამდგმელი, რომის პაპი ლაშქრობების დასაწყისში თუ არა, პირველი ლაშქრობის დასრულების შემდეგ მაინც არ დაკავშირებოდა საქართველოს მეფეს და ქრისტიანული სამყაროსათვის უდიდესი მნიშვნელობის ამ ღონისძიებაში თავისი წვლილის შეტანა არ ეთხოვა, მით უმეტეს მას შემდეგ, როდესაც ცნობილი გახდა მუსლიმანთა წინააღმდეგ ქართველების სასტიკი ბრძოლების შესახებ.

საინტერესოა ისიც, რომ დავით აღმაშენებლის მოელი რიგი სამხედრო ღონისძიებები სელჩუკთა წინააღმდეგ „საეჭვოდ“ ემთხვეოდა, დროის თვალსაზრისით, სელჩუკთა სამხედრო კამპანიებს ჯვაროსანთა სამეფო-სამთავროების წინააღმდეგ, რაც საფიქრებელს ხდის ქართველებსა და ევროპელ რაინდებს შორის კოორდინაციის არსებობას.

იერუსალიმში ქართველთა გავლენა და ამ ქალაქთან დაკავშირებული ევროპის ქვეყნებისათვის საქართველოს სამხედრო ძალის მნიშვნელობა რელიეფურად გამოჩნდა მხოლოდ მეხუთე ჯვაროსნული ლაშქრობის დროს. ამის შემდეგ სახეზეა პაპი ინოკენტი III-ის, ჰონორიუს III-ის, გრეგორიუს IX-ის, ინოკენტი IV-ის, ნიკოლოზ IV-ის, იოანე XXII-ის, კლიმენტი V-ის კონტაქტები საქართველოს მეფეებთან. პაპის სახელმწიფოს ყურადღების და მუდმივი კავშირის შენარჩუნების სურვილით უნდა აიხსნას 1233 წელს ფრანცისკან-

ელების და 1240 წელს დომინიკანელთა მისიების დაარსება საქართველოში¹.

საქართველო-რომის ურთიერთობის მეორე პერიოდის დამახასიათებელია საქართველოს საერო და სასულიერო ხელისუფალთა მიერ რომის პაპისადმი, როგორც კათოლიკური სამყაროს სულიერი ლიდერისადმი პატივისცემა და მოკრძალება, ამით გამოხატონ თავიანთი პატივისცემა დასავლური ფასეულობებისადმი. კათოლიკურ დასავლეთს ისინი მიიჩნევენ პოტენციურ მოკავშირედ თავიანთი აგრესიული მუსლიმანური მეზობლების წინააღმდეგ ბრძოლაში. ამის გამო, მიუხედავად იმისა, რომ პაპები ცდილობენ ქართველებს დაუმტკიცონ რომაულ-კათოლიკური ეკლესიის უპირატესობა და პაპის, როგორც ამქვეყნად უფლის მოადგილის აღიარებისაკენ მოუწოდებენ, ქართველები თავს არიდებენ რომის ეკლესიის კრიტიკას და ცდილობენ დელიკატურად აირიდონ ამ საკითხზე მსჯელობა.

მესამე პერიოდი. ამ პერიოდში ნათლად გამოჩნდა საქართველო-რომის ინტერესთა სხვადასხვაობა. საქართველოს სამეფო კარს რომის საშუალებით სურდა დასავლეთში სამხედრო-პოლიტიკური მოკავშირე შეეძინა, მაგრამ ამ მიზნის განხორციელებისას ქართველი პოლიტიკოსებისა და დიპლომატების უმთავრესი საზრუნავი ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობისა და თვითმოფადობის ხელუხლებლად შენარჩუნება იყო. რომში ესმოდათ ქართველი სახელმწიფო მოღვაწეების საგარეო-პოლიტიკური კურსი და ამიტომაც სამხედრო-პოლიტიკური დახმარების წინა პირობად სამეფო ხელისუფლებისა და ეკლესიისაგან კათოლიკობისა და პაპის უზენაესობის აღიარებას მოითხოვდნენ.

¹ ამ დროიდან ჩანს მისიონერების დაინტერესება ქართული ენის შესწავლისადმი, რაც, მათი აზრით, ამ დაბრკოლების გადალახვის შემდეგ მათ მოღვაწეობის შეუფერხებლად განხორციელების შესაძლებლობა ექნებოდათ.

ქართული ეკლესიისა და რომის უთანხმოება რელიგიურად გამოჩნდა ფერარა-ფლორენციის საეკლესიო კრებაზე. საქართველოს წარმომადგენელმა პაპთან აუდენციის დროს სცადა მისთვის დაემტკიცებინა ქართული ეკლესიის ერთგულება იესო ქრისტეს მცნებებისა და მოციქულთა ტრადიციებისადმი, განსხვავებით რომის ეკლესიისაგან, რომელმაც თავისი რელიგიური ნოვაციებით ყოველგვარი ზომიერება დაარღვია. ისევ პაპზეა დამოკიდებული მოხდება თუ არა ეკლესიების დაახლოება და პაპის ავტორიტეტის აღიარება. ქართველი დელეგატის პასუხი, ფაქტიურად, ასახავდა, მართლმადიდებელთა უმრავლესობის შეხედულებას რომის ეკლესიის შესახებ, რაც მათ ახდლად ვერ განაცხადეს და საქართველოს წარმომადგენლისაგან განსხვავებით მაინც ხელი მოაწერეს უნიის აქტს.

პაპები არ კარგავდნენ საქართველოს მართლმადიდებელურ ეკლესიაზე რომის გავლენის გავრცელების იმედს. ამ პოლიტიკის განხორციელების ხელსაყრელი პირობები გამოჩნდა XV ს. 50-70-იან წლებში ანტიოსმალური კოალიციაში საქართველოს სამეფო-სამთავროების შეყვანით. ამ საქმეში მთავარი როლი ცნობილ დიპლომატს ლუდოვიკო ბოლონიელს უნდა ეთამაშა, მაგრამ ამ წამოწყებამ მარცხი განიცადა.

მთელი XVI საუკუნის განმავლობაში სუსტი იყო საქართველოს ურთიერთობა რომთან. ამის მიზეზი გახდა გართულებული საერთაშორისო და საქართველოში არსებული არასტაბილური ვითარება. ამჯერადაც სახეზეა მხოლოდ რომის სურვილი საქართველო მოექცეს რომის ორბიტაში.

მეოთხე პერიოდი. უაღრესად რთული და საბედისწეროა XVII-XVIII საუკუნეები ქართველი ხალხის ისტორიაში. ამ დროს განსაკუთრებული სიმწვავეით დადგა რწმენის საკითხი – გადარჩენა მამა-პაპათა მიერ თავგანწირული ბრძოლით მოტანილი ქართული მართლმადიდებლური სარწმუნოებისა, რომლის კონკურენტებად თვით საქართველოში გამოდიოდა რომის კათოლიკობა, ბერძნული მართლმადიდებლობა, სომ-

ხური გრიგორიანობა და ისლამი. თითოეულ მათგანს ზურგს უმაგრებდა მნიშვნელოვანი ეკონომიკური და პოლიტიკური ძალა. მათთან დასაპირისპირებლად საჭირო იყო მთელი ერის სულიერი და ინტელექტუალური ენერჯის მობილიზება და დიდი დიპლომატიური ნიჭი. მხოლოდ ამ სულისკვეთებიდან გამომდინარე და, არაწმინდა სულიერი მოთხოვნით, გვიან შუა საუკუნეებში კათოლიკობაზე „გადავიდა“ რანდენიმე ცნობილი ქართველი პოლიტიკური და საეკლესიო მოღვაწე.

ამ პერიოდში ხდება კათოლიკური პროპაგანდის გაძლიერება საქართველოში, თითქმის განუწყვეტლივ მოდიოდნენ რომის წარმომადგენელები – სხვადასხვა კათოლიკური ორდენის მისიონერები. ისინი მოდიოდნენ მაშინ, როდესაც საქართველო თითქმის სრულიად იზოლირებული იყო დასავლეთის ქრისტიანული ქვეყნებისაგან. მისიონერები ემსახურებოდნენ ერთ უმთავრეს მიზანს – კათოლიკობის გავრცელებას ისინი საკმაოდ მომზადებული მოდიოდნენ აღმოსავლეთის ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოში, მოხერხებულად სარგებლობდნენ მოსახლეობის გაჭირვებით და ცდილობდნენ მათი კეთილგანწყობის მოპოვებას, რასაც, მათი აზრით, კათოლიკობის ზეიმი უნდა მოჰყოლოდა.

დოკუმენტური და ნარატიული წყაროებით თუ ვიმსჯელებთ, ქართველი მართლმადიდებლები კათოლიკე მისიონერების საქმიანობისადმი შემწეობას ამჟღავნებდნენ იმდენად, რამდენადაც მასპინძელს შეეფერებოდა სტუმრის მიმართ. მოწინავე ადამიანებს, განსაკუთრებით კი პოლიტიკოსებს, კარგად ესმოდათ, რომ კათოლიკე მისიონერების ზურგს უკან იდგა დასავლეთ ევროპის ერთ-ერთი უდიდესი პოლიტიკური გავლენის მქონე რომის პაპი, რომლის სიტყვას მნიშვნელობა ჰქონდა იმ ქვეყნების აღმოსავლურ პოლიტიკაში, რომელთაგან სამხედრო, პოლიტიკურ და ფინანსურ დახმარების მიღებაზე ოცნებობდნენ საქართველოში. ქართველთა ასეთი განწყობილება და მათი კათოლიკური რიტუალისა და ეკლესიის მოწყობისადმი ბუნებრივი ინტერესი,

პატრებს თითქოსდა ქვეყნის ყველა საზოგადოებრივი ფენისა და თვით საეკლესიო პირების კათოლიკობზე მოქცევის ილუზიას უქმნიდა (უნდა გავისხენოთ, რომ მისიონერთა ასეთ სულისკვეთებას არ იზიარებდნენ რომში). პატრების ასეთი სულისკვეთებითაა განმაჭკალებელი რომში გაგზავნილი რეალაციები, რომლებშიც ხან გულწრფელი რწმენით, ხან კი თვალშისაცემი შეგნებული გაზვიადებით გაცხადებულა, თითქოს სულ მალე და ადვილად კათოლიკობს აღიარებდა მეფე და მისი კარი, თავადაზნაურობა და მათი მსახურნი, გლეხები და მოქალაქენი. მაგრამ, როდესაც ამ იმედების გამართლება არ ხდებოდა, ზოგიერთი ცალკეული შემთხვევის გარდა, ისინი მიზეზს თავიანთ შეცდომებში ეძებდნენ, თითქოს თვითონ აკლებდნენ მცდელობას, რომიდან არ იყო ჯეროვანი დახმარება და სხვ.

მისიონერების მიერ რომში არასწორი ინფორმაციის გაგზავნა განპირობებული იყო რამდენიმე გარემოებით: 1) მისიონერებს უნდა გაემართლებინათ საქართველოში, რომიდან საკმაოდ შორს მდებარე ქვეყანაში, თავიანთი ხანგრძლივი ყოფნა და მიღწევათა გაზვიადებით ეჩვენებინათ გაწეული ხარჯების აზრიანობა. 2) საქართველოში წარმატებული საქმიანობა მათთვის, ზოგჯერ, კარიერის მაღალ საფეხურზე გადაადგილების საშუალება იყო. 3) სავარაუდოა, ცენტრალურ და ადგილობრივ ხელისუფალთა ზეგავლენა მისიონერებზე. მათ თავიანთ წერილებსა და მოხსენებებში ისეთი სურათი უნდა დაეხატათ, რომელშიც მეფე, დიდებულები და მოსახლეობის ძირითადი მასა გამოყვანილი იქნებოდნენ კათოლიკობისადმი კეთილგანწყობილად. 4) სამაგიეროდ, ქართველები პაპთან და რომის მაღალ სასულიერო პირებთან გაგზავნილ წერილებში მისიონერებს ყოველთვის დადებითად ახასიათებდნენ. 5) მისიონერთა საქმიანობისადმი მოსახლეობის ფართო მასა შემწეობას ამჟღავნებდა მანამდე, ვიდრე მართლმადიდებლობას რაიმე სერიოზული საფრთხე დაემუქრებოდა. თუ ეს მოხდებოდა, მაშინ კი სამეფო ხელის-

უფლება, მართლმადიდებლური ეკლესია და მოსახლეობა დაუყოვნებლივ ამქლავნებდა თავის ნამდვილ დამოკიდებულებას უცხო კონფესიისადმი. ასეთი მაგალითები საკმაოდ არის XVII-XVIII საუკუნეებიდან.

კათოლიკეთა მდგომარეობა საქართველოს ყველა სამეფო-სამთავროში უაღრესად მყიფე იყო. მათი კეთილდღეობა ან პირიქით, ყოველთვის მეფის, მთავრის ან რომელიმე დიდებულის განწყობილებაზე იყო დამოკიდებული. ამის მაჩვენებელია საქართველოში მისიონერთა მოღვაწეობის ამსახველი წერილობითი ცნობები. მართლმადიდებელი ქართველების კათოლიკეთა მიმართ უარყოფითი დამოკიდებულება, ზოგჯერ, საქართველოში დამკვიდრებული ბერძნებისა და სომხების ინტერესებისათვის ანგარიშის გაწვევითაც იყო განპირობებული.

XVIII-XIX ს. პირველი ნახევრის დოკუმენტურ და ნარატიულ წყაროების შესწავლამ იმ დასკვნამდე მიიყვანა, რომ საქართველოს რუსეთთან შეერთებამდე, საქართველოში იშვიათად იყვნენ ეთნიკური ქართველი კათოლიკენი. ისინი სხვადასხვა დროს შემოვიდნენ ოსმალეთის მიერ დაპყრობილი სამხრეთ საქართველოდან და ირანიდან. მიგრანტთა ძირითად მასას შეადგენდნენ ეთნიკური სომხები. მათთან ერთად იყვნენ გასომხებული ქართველებიც.

XVII საუკუნეში მართლმადიდებელი ქართველებისა და ლათინების წინააღმდეგობის ერთი მნიშვნელოვანი მიზეზიც არსებობდა: იერუსალიმში ქართველებს თავიანთი მრავალი ეკლესია-მონასტრის, განსაკუთრებით კი გოლგოთის შენარჩუნებისათვის, ბრძოლა უხდებოდათ ფრანკებთან ანუ ლათინებთან.

სერიოზული ანტიკათოლიკური განწყობილების მნიშვნელოვანი გამოხატულება იყო სულხან-საბა ორბელიანისა და ანტონ I კათალიკოსისადმი მოპყრობა ქართლის სამეფოში XVIII ს. პირველ ნახევარში.

რწმენის საკითხში ორგვარი სტანდარტი საშინაო და საგარეო პოლიტიკისათვის, განსაკუთრებით ნათლად გამოჩნდა ქართლ-კახეთის მეფეების თეიმურაზ II-ისა და ერეკლე II-ის მეფობაში. ისინი, ქვეყნის შიგნით მართლმადიდებლობის თავგამოდებული დამცველნი, დასავლეთ ევროპასთან ურთიერთობის დროს თავს აჩვენებდნენ კათოლიკობისადმი ლოიალურად განწყობილად.

განხილული მასალები უფლებას გვაძლევს ვთქვათ, რომ ქართველი პოლიტიკოსების რომთან ურთიერთობას პოლიტიკური ინტერესები განსაზღვრავდა. ქართული მხარე მზად იყო ელიარებინა რომის პაპის ტრადიციული, სქიზმამდელი ავტორიტეტი (საქართველოში ასევე პატივს მიაგებდნენ სხვა საპატრიარქოების მეთაურებს), ეს მისთვის სადაო არ იყო. „მაგრამ ერთია ტრადიციით მიმდინარე აღიარება რომის ეპისკოპოსისა, როგორც პირველისა თანასწორთა შორის და სხვა არის მისდამი დაქვემდებარება. ისტორიულად და ტრადიციულად, ავტოკეფალური პრინციპებიდან გამომდინარე, საქართველოს ეკლესია ბიზანტიის იმპერიის ძლიერების ხანაში არც იმპერიის ცენტრს – კონსტანტინოპოლის ეკლესიას და, არც სხვა რომელიმე საპატრიარქოს არ დაქვემდებარებია, მით უმეტეს რომს“.

საქართველოს ყველა სამეფო-სამთავროში ხელისუფლების, ფეოდალური არისტოკრატის დამოკიდებულება კათოლიკეთა, მათ შორის მისიონერთა მიმართაც, იყო პრაგმატული, განპირობებული პოლიტიკური მიზნებითა და ვითარებით, აგრეთვე თვით მისიონერების პირადი თვისებებითა და საქმიანობით. ამიტომ ერთხელ კიდევ უნდა გავიმეორო: ***რელაციებისა და ოფიციალური წერილების ცნობები არ ასახავდა რეალურ მდგომარეობას.***

დასასრულს აუცილებლად უნდა ითქვას: საქართველოში მისიონერების მოღვაწეობა და, საერთოდ, რომთან ურთიერთობა, ამ უკანასკნელის მცდელობა საქართველოში გაეგრძელებინა კათოლიკობი, ქართულ ისტორიოგრაფიაში წარმოდგენილია როგორც სასურველი, პროგრესული პროცესი და,

თითქოს ეს იყო ქვეყნის გადარჩენის უმნიშვნელოვანესი პირობა. ასეთ თვალსაზრისს ეწინააღმდეგება ცნობილი წერილობითი წყაროები, როგორც დოკუმენტური, ისე – ნარატიული, თუკი მათ კრიტიკულად გავაანალიზებთ. და თუ ჩვენ ასე მოვიქცევით, მაშინ ნათელი გახდება, რომ, მართალია **ქართველობა ყოველთვის მიიღტვოდა რომისაჲს და მისი სახით განათლებული და განვითარებული ევროპისაჲს, მაგრამ იმ პირობით, რომ მას უნდა შეენარჩუნებინა ქვეყნისთვის თვითმყოფადობა. ეს იყო ქართული დიპლომატიის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საზრუნავი მრავალი საუკუნის მანძილზე.**

საქართველოს სამეფო-სამთავროების ევროპის სახელმწიფოებთან ურთიერთობის, თუნდაც დიპლომატიურ დონეზე, დამყარების ცდები, თავიდანვე წარუმატებლობისათვის იყო განწირული მთელი რიგი მიზეზების გამო: 1. კონტაქტების დამყარებისათვის საჭირო იყო დიდი დრო, ზოგჯერ რამდენიმე წელი. ამ დროის განმავლობაში კი ბევრი რამ იცვლებოდა საერთაშორისო ურთიერთობებში და მიღწეულ შეთანხმებას მნიშვნელობა ეკარგებოდა; 2. შეფერხებები ქვეყნებს შორის დამაკავშირებელ გზებზე; 3. პოლიტიკური სიტუაციის ხშირი ცვლა, როგორც საქართველოში, ისე ევროპის სახელმწიფოებში; 4. დაპირისპირება და სამხედრო კონფლიქტები მეზობლებთან, რაც ხშირად იწვევდა საგარეო პოლიტიკური კურსის ცვლილებას; 5. ევროპის სახელმწიფოების სხვადასხვაგვარი დამოკიდებულება (უპირატესად ეკონომიკური ინტერესებიდან გამომდინარე) საქართველოს მეზობელი ირანისა და ოსმალეთისადმი, რომელთა მიერ შექმნილი საშიშროებისაგან თავდაცვის აუცილებლობა განაპირობებდა ქართველი პოლიტიკოსების მიერ მოკავშირის ძიებას დასავლეთ ევროპასა და რუსეთში.

იმერეთისა და ქართლ-კახეთის სამეფოების შერთანხმებული
საბარემო პოლიტიკა და დიპლომატია რუსეთ-თურქეთის
ომის წონ (XVIII ს. 50-60-ანი წლები)

დასაწყისიდანვე რთული იყო იმერეთის მეფე სოლომონ I-ის მეფობა (1752-1784), რაც, უმეტესწილად, განაპირობა საგარეო ფაქტორმა: ძლიერდებოდა ოსმალეთის ზეწოლა დასავლეთ საქართველოზე. ამით სარგებლობდნენ სამეგრელოს, გურიის მთავრები, რაჭის ერისთავი, მსხვილი სათავადოების პატრონები. ზოგი ჩემულობდა მეფობას, ზოგი თავისი სამფლობელოს გაფართოებას. ისინი თავიანთი ინტერესებიდან გამომდინარე, მზად იყვნენ მტერსაც კი შემოძლოდოდნენ ქვეყანაში. ტახტისათვის ბრძოლაში ჩაბმული იყვნენ ახალგაზრდა მეფის ბიძები – მამუკა და გიორგი, პაპა ლევან გიორგის ძე აბაშიძე და მეფის დედაც კი. მის წინააღმდეგ გამოვიდა მისივე ძმა ბესარიონ კათალიკოსი. სოლომონის გამეფებისთანავე „*რაჭის ერისთავი (როსტომი – ე.მ.) და ლევან აბაშიძე დიდის ჯარით იმერელ მეფეზე წამოვიდნენ. სოლომონ მეფეც წამოვიდა ჯარით, შეიყარნენ, შეიბნენ, დაიხრცა ორგნითვე ურიცხვი, ბოლოს რაჭის ერისთავსა და ლევან აბაშიძეს გაემარჯვათ. მეფე სოლომონ გაიქცა, ახალციხის ფაშას შეეხვეწა, მეფის მამული ააოჯრეს*“¹. სოლომონმა ფაშას დახმარებით ტახტი დაიბრუნა და მოწინააღმდეგეები დასაჯა. მეფემ კიდევ უფრო გაიმტკიცა მდგომარეობა სამეგრელოს მთავრის დაზე – მარიამზე ქორწინებით.

სოლომონმა ქართლისა და კახეთის მეფეების მხარდაჭერა მოიპოვა მაშინ, როდესაც 1757 წელს ქართლს ლეკები დაესხნენ და ის თავისი ჯარით მხარში ამოუდგა თეიმურაზ II-სა და ერეკლე II-ს.

¹ პაპუნა ორბელიანი, ამბავნი ქართლისანი, გვ. 197.

1757 წლის 14 დეკემბერს სოლომონ I-მა ხრესილის მინდორზე დაამარცხა თურქები, მათი მოკავშირე ლევან აბაშიძე და რაჭის ერისთავი როსტომი.

რა თქმა უნდა, ოსმალეთი მარცხს არ შეეგუებოდა. ეს მშვენივრად ესმოდა იმერეთის მეფეს. ის იმასაც ითვალისწინებდა, რომ ქართლისა და კახეთის მეფეებისათვის არ იყო სუფერთი თუ რა ხდებოდა დასავლეთ საქართველოში და ცდილობდა მათთან დაემყარებინა კავშირი. 1758 წ. მოხდა უაღრესად მნიშვნელოვანი ფაქტი: ხუნძახის ბატონი ქართლში დიდი ჯარით შეიჭრა. თეიმურაზ II და ერეკლე II თავთავის ჯარით გორში მივიდნენ. მაგრამ მეფეებს ჯარი ემცირათ და იმერეთის მეფე სოლომონ I-ს დახმარება სთხოვეს. სოლომონი მცირე ჯარით მოვიდა გორში, სადაც თეიმურაზი და ერეკლე „დახვდნენ საეყარლად“. გორში გაფორმდა ხელშეკრულება მეგობრობისა და ურთიერთდახმარების შესახებ: „რომელსაც ქვეყანაში მტერი შემოვიდესო, ერთმანეთს მივეშველნეთო“¹ – გადაწყვიტეს ერთხმად და ცხოვრებაშიც განახორციელეს. თავდაპირველად მათ ერთობლივად შეუტყეს კოხტას და ჩონჩოლმუსას მეთაურობით ქართლში შემოსულ ლეკთა 8 ათასიან ჯარს და დაამარცხეს². სოლომონ I-მა ასევე დახმარება გაუწია ქართლისა და კახეთის მეფეებს ლეკებისა და განჯის სახანოს წინააღმდეგ ბრძოლაში 1759-1760 წლებში³.

ხრესილთან (1756 წ.) დამარცხებული რაჭის ერისთავი სოლომონ მეფეს შეურიგდა⁴. როგორც შემდგომი მოვლენები-

¹ ქართული სამართლის ძეგლები, II, გვ. 246.

² საქართველოს ისტორიის ქრონიკები, გვ. 112.

³ ბურჯანაძე შ., სოლომონ I-ის მეფობის პირველი პერიოდი, გვ. 94-95.

⁴ სოსელია ო., ნარკვევები ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიიდან, თბილისი, 1973, გვ. 97.

დან გამოჩნდა, შერიგება ორივე მხარისათვის დროებითი იყო, უფრო ხელსაყრელი მომენტის მოლოდინში.

ერეკლესა და სოლომონს შორის 1758 წელს გორში საფუძველჩაყრილი თანამშრომლობა თეიმურაზის გარდაცვალების შემდეგაც გრძელდებოდა.

იმერეთის სამეფოს საშინაო და საგარეო პოლიტიკის განსაზღვრის თვალსაზრისით განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა 1759 წლის დეკემბერში მოწვეულ საეკლესიო და საერო ფეოდალების საგანგებო კრებას (ესწრებოდნენ დადიანი და გურელი), რომელმაც იმერეთში, ოდიშსა და გურიაში აკრძალა ადამიანებით ვაჭრობა (ტყვეთა სყიდვა); ეკლესია შეაჩვენებდა მათ, ვინც მხილველი იქნებოდა ამ ანტისახელმწიფოებრივ მოქმედებაში; საერო ხელისუფლებამ, შესაბამისი კანონმდებლობის საფუძველზე, ტყვეებით მოვაჭრეთათვის სიკვდილით დასჯა დაადგინა. გარდა ამისა, კრებამ სხვა არანაკლები მნიშვნელობის დადგენილებები მიიღო სახელმწიფოს განმტკიცებისა და ეკლესიის ავტორიტეტის ამაღლების მიზნით.

ტყვის სყიდვის აკრძალვის გამო განსაკუთრებით მწვავე რეაქცია ჰქონდა ახალციხის ფაშას.

„ასე რომ ახალციხის ფაშამ ასეთი საშინელი და საზარელი სიტყვა შემოგვითვალა, რომ ადამის ტომს არც პირველ სმენია და არც შემდგომად ისმინება ამისთანა საშინელი, სასმენელად საზარო სიტყვა: ტყვეს თუ არ გაყიდით, არ იქნებაო. ახლა ამაზედ ასე ერთპირობით დაგვიმტკიცებია ღუთის შუამდგომლობით, რომ სანამდის სული გვედგას, ეს საქმე ჩუწნგან არ იქნეს, არც ამაშიდ ერთმანეთს უსუსტოთ, კიდევ ერთმანეთს მიუდგეთ, კიდევ მეფე სოლომონის მორჩილი და ბბანების აღმასრულებელი ვიქმნეთ და გულის

წმინდით ერთმანეთს მიუღებთ...⁴– განაცხადეს დასავლეთ საქართველოს იერარქებმა და დიდებულებმა.

უნდა აღინიშნოს, რომ დასავლეთ საქართველოში დაწყებულ ადამიანებით ვაჭრობის წინააღმდეგ ბრძოლას წინ უსწრებდა აღმოსავლეთ საქართველოში კათალიკოს დომენტი IV-ის ინიციატივით დაწყებული კომპანია ადამიანებით ვაჭრობის შესახებ², 1747 წელს ის განახლდა ახალი ძალით³.

სოლომონ I-ს ოსმალების რეაქციაზე იმერეთის სამეფოში ტყვის სყიდვის აკრძალვასთან დაკავშირებით და სოლომონისა და ერეკლე II-ის საიდუმლო კავშირზე საინტერესო ინფორმაციას ვნახულობთ მიტროპოლიტ მაქსიმე აბაშიძე ქუთათელის 1768 წლის მოხსენებით ბარათში. მასში აღნიშნულია, რომ სოლომონის გამეფების შემდეგ აიკრძალა არა მხოლოდ ქრისტიანული კანონის და ეკლესიის, არამედ, ზოგადად, ადამიანური სინდისის საწინააღმდეგო ადამიანებით ვაჭრობა. მეფემ დიდი ჯარიმისა და სიკვდილით დასჯის მუქარით ყველა თავის ქვეშევრდომს აუკრძალა ქართველებით ვაჭრობა თურქებთან. განაწყენებულმა თურქებმა სოლომონ მეფეს არაერთხელ სთხოვეს, რომ მას თავისი ქვეშევრდომებისათვის მიეცა ამგვარი უფლება, მაგრამ ვერ დაიყოლიეს. ამტომ სულთანმა 1760 წელს გაგზავნა ჯარი სერასკერ-ფაშას მოლა აბდულას მეთაურობით, მას რაჭის ერისთავი შეუერთდა „და მრავალნი ქრისტიანენი სამღვდელონი და საერონი დააკლდნენ სიცოცხლესა“⁴. სოლომონმა დაამარცხა მტერი. როცა სულთანმა ამ მარცხის შესახებ

¹ *Акты, I, с. 57.*

² ტყვის სყიდვის წინააღმდეგ მებრძოლი კათალიკოს დომენტი IV-ის შესახებ იხ. *ზემოთ: კათალიკოს დომენტი IV-ის პორტრეტი-სათვის.*

³ *Акты, I, с. 56-57.*

⁴ *რეხვიაშვილი მ., იმერეთის სამეფო. 1462-1810, თბილისი, 1989, გვ. 207.*

შეიტყო, 1761 წელს ახალი ჯარი გაგზავნა. იმერლებმა ის ჯარიც დაამარცხეს. 1763 წელს სულთანმა მესამედ გაგზავნა ჯარი, რომელიც გაიყო ორ ნაწილად: ერთს მეთაურობდა სარიის სერასკერი აბდულა რიმან-ფაშა, მეორეს კი, ახალციხის ასან-ფაშა, მათთან ერთად იყვნენ ორ დუღიანი ფაშები და რამდენიმე ბეგი. ჯარში მთლიანობაში იმყოფებოდა 40 ათასი კაცი. თურქებმა დაიპყრეს რამდენიმე სიმაგრე და გაეშურნენ ახალციხისკენ. მათ ესხმოდა იმერელთა ჯარი და მთლიანად გაანადგურა. გათავისუფლებულ იქნა მტრის მიერ დაპყრობილი სიმაგრეები¹.

ერთი წლის შემდეგ სოლომონ მეფის მოწინააღმდეგეები წავიდნენ სულთანთან და მოითხოვეს იმერეთის გასანადგურებლად ჯარი. მათ მისცეს 80 ათასამდე ქვეითი და ცხენოსანი ჯარი ახალციხის ფაშას სარდლობით. მტერს მიემხრნენ იმერეთის ის თავადაზნაურები, რომლებიც მხარს არ უჭერდნენ ტყვეებით ვაჭრობის აკრძალვას.

თურქებმა ვერ შეძლეს სოლომონის შეპყრობა. მტრის ჯარის იმერეთიდან გასვლის შემდეგ, მათ მიერ დაპყრობილი ყველა ადგილები მეფემ გაათავისუფლა. სერასკერმა გაუგზავნა სოლომონს შიკრიკი, რომელმაც აცნობა: მეფე ერეკლე სულთანს დაპირდა, რომ სოლომონი ყოველწლიურად გაუგზავნიდა 60 ასულს. სოლომონმა უარი თქვა ასეთი დაპირების შესახებ და განუცხადა, რომ ამგვარ ხარკს არასოდეს მისცემდა სულთანს². როგორც შემდეგ გაირკვა ერეკლე მეფე არასოდეს ყოფილა სოლომონ მეფის შუამავლად სულთანთან. მიტროპოლიტი მაქსიმე წერდა, ერეკლე სოლომონთან ფარულ კავშირშია და საიდუმლოდ ეხმარებაო.

ერეკლეს და სოლომონის კავშირის შესახებ სულთნისათვის უცნობებიათ ერეკლეს კარისკაცებს, რის გამოც სულთანი განრისხდა და ამის შესახებ პროტესტი შეუთვალა

¹ *Акты, I, с. 14-15.*

² *Там же, с. 15-16.*

ქართლ-კახეთის მეფეს. ერეკლემ თავის გამართლების მიზნით სულთანთან თავისი ელჩი გაგზავნა.

მოსხენებით ბარათში ნათქვამია რაჭის ერისთავის მოღალატურ მოქმედებაზე, მაშინ, როდესაც სოლომონი თურქებს ებრძოდა. ამის შემდეგ დაიმორჩილა მეფემ რაჭის საერისთავო და თავადების შვილები მძევლებად წაიყვანა.

დოკუმენტში ხაზგასმულია ოდიშისა და გურიის მთავრების სოლომონისადმი ერთგულება¹.

სოლომონ მეფეს გააზრებული ჰქონდა, როგორი რეაქცია ექნებოდა ოსმალეთის სახელმწიფოს დასავლეთ საქართველოში ტყვეებით ვაჭრობის აკრძალვის გამო, და ქვეყნის შიგნითაც გაუჩნდებოდა მრავალი უკმაყოფილო. ოსმალეების წერილწერილი თავდასხმები იმერეთის სამეფოზე ამის შემდეგაც გრძელდებოდა და, როგორც წერილობითი წყაროებიდან ჩანს, მათ სულ უფრო მზარდი წინააღმდეგობა ხვდებოდათ და მარცხს განიცდიდნენ.

სოლომონ I 1764 წელს ალექსანდრე ბაქარის ძეს სწერდა: ყოველ წელიწადს რამდენიმე ათასი ადამიანი იგზავნებოდა მაჰმადიანებთან. მამა – შვილს, ქმარი – ცოლს ჰყიდდა, რომელთა უმრავლესობა მაჰმადიანდებოდა, უკვე მეშვიდე წელია, რაც აკრძალე ქრისტიანების მაჰმადიანებზე გაყიდვას. გასული წლის დეკემბერში სოლომონს ოსმალთა ჯარი დაუმარცხებია. მან შეიტყო, რომ მტერი უფრო დიდი ჯარით აპირებდა იმერეთში შეჭრას, მაგრამ როგორ დასრულდებოდა ოსმალებთან ბრძოლა, ამის პროგნოზირება არ შეეძლო. ამიტომ მას სურდა იმის გარანტია ჰქონებოდა, რომ დამარცხების შემთხვევაში, ალექსანდრე ბაქარის ძის დახმარებით რუსეთი მას შეიფარებდა².

¹ Там же, с. 16-17.

² მაჭარაძე ვ., მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის, ნაწ. III, ნაკვ. I, გვ. 206.

ოსმალეთის მთავრობა ხედავდა რა იმერეთის სამეფოსა და ქართლ-კახეთის სამეფოს შორის სამოკავშირეო კონტაქტებს, ცდილობდა ქართლ-კახეთთან მდგომარეობა არ დაეძაბა და იმერეთის სამეფოსთვის ცალკე გაესწორებინა ანგარიში, ის გარკვეულ დრომდე ითვალისწინებდა ირანისა და რუსეთის ინტერესს აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში, კერძოდ, ქართლ-კახეთის სამეფოში. ოსმალეთი იმავე დროს ცდილობდა გაეთიშა იმერეთის და ქართლ-კახეთის სამეფოები და საქმე ჰქონებოდა მხოლოდ იმერეთის სამეფოსთან. ოსმალეთის დიპლომატიის ამგვარი მოქმედების საინტერესო ეპიზოდია შემდეგი: 1764 წლის დეკემბრის ბოლოს ოსმალეთის რეის ეფენდიმ რუსეთის საელჩოს მთარგმნელს უჩვენა სულთნის ბრძანება ახალციხის, ყარსის, ბაიაზეთისა და ტრაპიზონის ფაშებისადმი, რომ ისინი მომზადებულიყვნენ საქართველოზე გასალაშქრებლად. ამის გამო რუსმა დიპლომატებმა პროტესტი განაცხადეს, რაზეც ლაპარაკია კონსტანტინოპოლში რუსეთის რეზიდენტის ა. ობრესკოვის და საქმეთა რწმუნებულის პ. ლევაშოვის მიერ იმპერატორისათვის გაგზავნილ წერილში. რუსი დიპლომატების პროტესტმა გაჭრა და ოსმალეთმა ხელი აიღო განზრახვაზე. როგორც შემდეგში გაირკვევა ეს იყო შანტაჟი რუსეთისადმი, რათა მას გავლენა მოეხდინა ქართლ-კახეთის მეფეზე, რათა მხარი აღარ დაეჭირა იმერეთის ანტიოსმალური პოლიტიკისთვის. უფრო მეტიც, მეფე ერეკლეს უნდა ერჩია მეფე სოლომონისათვის, რომ სულთანს დამორჩილებოდა და ძველებურად ეძლია ხარკი¹.

ოსმალეთის მიერ ასათასიანი არმიის შეკრებაზე საქართველოზე თავდასასხმელად ხმა რომ გავრცელებული იყო, ამის შესახებ რუსეთის კონსული ენზელში ი. იგუმნოვი 1764 წლის 30 მარტს აცნობებდა თავის მთავრობას². იმავე წლის დეკემბრის ბოლოს ოსმალეთის სულთნის ბრძანებიდან ახლ-

¹ იქვე, გვ. 48-49.

² იქვე, გვ. 203.

ციხის ფაშასადმი, ვიგებთ, რომ იმერეთში შეჭრილი აბდირ აღა სოლომონმა დაამარცხა. ამბოხებული იმერლების წინააღმდეგ სამხედრო ღონისძიებები გაგრძელდება, იმ შემთხვევაში, თუ მეფე ერეკლე განიზრახავს იმერეთის მეფის დახმარებას, ახალციხის ფაშა მაშინვე უნდა შეიჭრას აღმოსავლეთ საქართველოში¹.

ა. ობრესკოვისა და პ. ლევაშოვის მიერ ეკატერინე II-ისათვის გაგზავნილ რელაციაში ლაპარაკია, რომ განცდილი მარცხის გამო შეწუხებულ თურქებს განუზრახავთ 30-ათასიანი ჯარის გაგზავნა იმერეთში. იქვე ლაპარაკია რუსი დიპლომატების მცდელობაზე არ დაუშვან ოსმალეთის ჩარევა აღმოსავლეთ საქართველოს საქმეებში².

რუსი დიპლომატები 1765 წლის 16 აპრილის რელაციით იმპერატრიცას აცნობებდნენ, რომ, როგორც თურქი დიპლომატებისაგან გაიგეს, მათ ჰქონდათ ზეპირი ინფორმაცია, თითქოს რუსეთის მთავრობა ეხმარება ერეკლე მეფეს, ეს უკანასკნელი კი ამხნევებდა აჯანყებულ იმერლებს პორტას წინააღმდეგ. ასეთი მდგომარეობა ხელს შეუშლიდა რუსეთის კარისა და პორტას მეგობრობას³.

ასეთი ხმები არ წყდებოდა 1765 წლის განმავლობაში⁴.

1766 წლის 14 იანვარს კონსტანტინოპოლიდან გაგზავნილი რელაციით ა. ობრესკოვი და პ. ლევაშოვი კონსტანტინოპოლის მახლობელი პერიდან ეკატერინე II-ს აცნობებდნენ პორტის ორი ერთმანეთის საწინააღმდეგო განზრახვის შესახებ: სოლომონ მეფესთან მოლაპარაკებისა და სადამსჯელო ძალების გამოყოფას მომავალი გაზაფხულისათვის დასავლეთ საქართველოს გასანადგურებლად⁵.

¹ იქვე, გვ. 212-213.

² იქვე, გვ. 213-215.

³ იქვე, გვ. 215-216.

⁴ იხ. იქვე, გვ. 216-217.

⁵ იქვე, გვ. 220.

თებერვალში რუსი დიპლომატები მთავრობას აცნობებდნენ, რომ მათ ხელში ჩაუვარდათ თურქული დოკუმენტი რომელშიც ლაპარაკი იყო სულთნის განზრახვაზე იმერეთის მეფე სოლომონის წინააღმდეგობის ჩახშობის ღონისძიებებზე. მასში დასახელებულია იმ გუბერნატორების სახელები და ჯარის რაოდენობა, ვის რამდენი და რა სახეობის ჯარი უნდა გამოეყვანა იმერეთში გასალაშქრებლად¹.

ობრესკოვისა და ლევაშევის 1766 წლის 20 სექტემბრის რელაციიდან იმასაც ვიგებთ, რომ კონსტანტინოპოლში მივიდა მეფე ერეკლეს ელჩი, სოლომონ მეფისა და სულთნის შესარიგებლად მოლაპარაკებისათვის. მიუხედავად იმისა, რომ მეფე ერეკლეს ელჩს პატივისცემით ეპყრობოდნენ, ჰყავდათ იზოლირებული და არავის აკარებდნენ, რუსმა დიპლომატებმა თავიანთი არხებით მაინც შეიტყვეს, რომ ერეკლეს ელჩმა განუცხადა ოსმალეთის მთავრობას, იმერეთის სამეფო მზადაა პორტას ყოველწლიურად მისცეს 60 გოგო, მხოლოდ არაქართველი და არა ქრისტიანი. სამაგიეროდ პორტას იმერეთი უნდა ეცნო არა ქვეშევრდომად, არამედ პროტექციის ქვეშ მყოფ ქვეყანად. როგორც ჩვენი წყარო გვარწმუნებს პორტა ამ მოთხოვნებზე დათანხმდებო – წერდნენ რუსი დიპლომატები².

20 ოქტომბერს დადასტურდა ერეკლეს ელჩის კონსტანტინოპოლში ჩასვლა და მის მიერ იმ პირობების წაყენება ოსმალეთის კარისათვის³, რომელზეც ზემოთ იყო ნათქვამი.

ქართლ-კახეთის პოლიტიკოსებმა ყურადღება მიაქციეს იმერეთის მეფე სოლომონ I-ის რუსეთთან კონტაქტების განახლებას. სოლომონმა XVIII საუკუნის 60-იან წლებში თითქმის მთელი დასავლეთ საქართველო გააერთიანა და როგორც გამოჩნდა ოსმალეთის რამდენიმე შემოსევაზე მოიგე-

¹ *იქვე*, გვ. 221-223.

² *იქვე*, გვ. 224.

³ *იქვე*, გვ. 228-229.

რია, მაგრამ 1766 წ. სოლომონი მაინც დამარცხდა. 1767 წლის 26 ნოემბერს ყიზლარში ჩავიდა ერეკლე II-ის დესპანი არქიმანდრიტი პორფირი, რომელმაც კომენდანტს გადასცა წერილი და ზოგიერთი ამბავიც უამბო საქართველოს შესახებ: 1766 წელს სულთანმა სოლომონთან გაგზავნა ერთ-ერთი ფაშა ჯარით, მან მეფეს გადასცა ბრძანება, რომელშიც აღნიშნული იყო, რომ თუ იმერეთის მეფე კვლავ ტყვეების მიცემის წინააღმდეგი იქნებოდა, მაშინ მას ტახტიდან გადააყენებდა და მის ადგილზე დასვამდა სოლომონის ბიძაშვილ თეიმურაზს. მაშასადამე, სულთანს იმერეთში გასამეფებლად კანდიდიდატიც ჰყავდა შერჩეული. ეს იყო ოსმალეთში გადახვეწილი თეიმურაზ მამუკას ძე ბაგრატიონი. ფაშას ულტიმატუმს სოლომონ მეფემ უარით უპასუხა. ფაშამ ჯარი გამოიყენა და სულთნის ბრძანება აღასრულა¹.

თეიმურაზ მამუკას ძე ბაგრატიონის შესახებ ცნობები უაღრესად მცირეა. ის მეფობდა 1766-1768 წლებში. როგორც რუსეთის მეხუთე კლასის მოხელე (статский советник) თავადი ამილახვაროვი თავის მოხსენებით ბარათში წერდა, 1759 წელს, მან სოლომონის ელჩ მიტროპოლიტ მაქსიმე განათელისაგან შეიტყო, რომ 1760 წელს თურქების მიერ შევიწროებულ მეფეს უღალატა მისმა ბიძაშვილმა, თავისი სიმამრის რაჭის ერისთავის ჩაგონებით. 1765 წელს ოსმალთა ჯარი გურიასა და ოდიშში ჩადგა, იქ გამოიზამთრა და 1766 წლის სექტემბერში იმერეთს შეესია. თურქებმა ქვემო იმერეთი დაიკავეს, სვერის ციხეც აიღეს, ქუთაისში შევიდნენ და თეიმურაზ მამუკას ძე დასვეს მეფედ. იმერეთის მოსახლეობის დიდი ნაწილი ახალ მეფეს მიემხრო. სოლომონი კი სხვადასხვა

¹ იქვე, გვ. 261.

ადგილებში იმალებოდა, ბოლოს თავი შეაფარა წერეთლების ციხე სიმაგრეში¹.

სოლომონი დახმარებას სთხოვდა ჩრდილო კავკასიაში განლაგებულ რუსეთის ჯარების სარდლობას, მაგრამ ამოდ. თურქების ძირითადმა ჯარმა ქვეყანა დაარბია და იმერეთს გაეცალა, ადგილზე კი 4 ათასი თურქი ჯარისკაცი დატოვა. სოლომონმა თავისი მომხრეები შეკრიბა და სულ მალე მთელი იმერეთი დაიკავა. მოღალატე თეიმურაზმა თურქეთს შეაფარა თავი.

ოსმალეთის მთავრობას თავად აღარ უღირდა იმერეთისათვის სამხედრო კამპანიების მოწყობა, რაც დიდ ფინანსურ დანახარჯებთან იყო დაკავშირებული. ვერც თეიმურაზმა გაუმართლათ. ამიტომ, ოსმალეთი ადვილად დათანხმდა სოლომონ I-თან ზავის დადებაზე. 1767 წელს ოსმალეთმა იმერეთის სამეფოსთან საზავო ხელშეკრულება გააფორმა, რომლის თანახმად, იმერეთის სამეფო ცხადდებოდა ოსმალეთის არა ვასალად, არამედ მფარველობაში მყოფ ქვეყნად.

თეიმურაზ მამუკას ძე არ თმობდა პოზიციებს, ბრძოლას განაგრძობდა, მაგრამ ჩხერთან გადამწყვეტ ბრძოლაში სოლომონმა თეიმურაზი დაამარცხა (1768 წ.). ის მუხურის ციხეში გამოკეტეს და იქვე გარდაიცვალა.

სოლომონმა იცოდა, რომ ოსმალებისაგან თავს ვერ დააღწევდა. მან დახმარების თხოვნით რუსეთში ელჩი მაქსიმე ქუთათელი გაგზავნა და მფარველობა ან, უკიდურეს შემთხვევაში, ფულით დახმარება ითხოვა თავისი სამხედრო ძალის გასაძლიერებლად.

1766 წლის 20 ოქტომბერს სოლომონ მეფემ ყიზლარის კომენდანტს გენერალ ნ. პოტაპოვს გაუგზავნა წერილი,

¹ Цагарели А., Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия, относящиеся к Грузии, с 1768 по 1774 год, т. I, с. 31.

რომელშიც აღნიშნული იყო, იმ შედეგების შესახებ, რაც მოჰყვა თავისი ქვეშევრდომი ქრისტიანების თურქებზე გაყიდვის აკრძალვას. „როდესაც ეს საქმე შეიტყო ხუანთქარმან, განრისხდა და, ამ ჯარის გარდა, სამკზის ჯარი გამოძისივა და სამჯერ გავიმარჯვეთ, შეიდი ათასობით, ხუთიათასობით დაეხოცეთ და სხვანი დარჩომილი სირცხვილეულნი გაბრუნდნენ... მას აქეთ ხვანთქარის ფირმანი ორჯერ მომსვლია ამა ძალითა, რომ როგორც პირველ იმერეთის მეფეთაგან დასტური პქონია იმერეთის ხალხს ტყვის სყიდვისა, ეგეთვე აწ შენ დაეცი დასტური შენ სამეფოში, რომ თათარზე ქრისტიანე ტყვე იყიდებოდეს და, თუ ამას აღასრულებ, მეც მწყალობელი ვიქნები შენით. და მაგიერი პასუხი ჩემ მიერ მიწერილი ხუანთქართან: რომელიც დასაბამიდგან ბეგარა ზდება ჩემს ხალხს, იმისი მოძცემი ვარ და უმეტესისაც და ჩემს სიცოცხლეში ქრისტიანესაგან ერთის სულის გასყიდვაც არ იქნება და ვერც დასტურს მივცემ¹.

მიუხედავად იმისა, რომ სოლომონმა საბოლოოდ გაიმარჯვა, თურქები მაინც ითხოვდნენ ტყვის სყიდვის აღდგენას. ჩანს, სოლომონ მეფე იმდენად პრინციპულად იყო განწყობილი თავის სამეფოს მოსახლეობის დასაცავად, რომ არავითარ დათმობაზე არ წავიდა ოსმალეთის სახელმწიფოს წინაშე, თუნდაც იძულებული გამხდარიყო, ამისათვის სამშობლოც დაეტოვებინა. ის მზადა იყო ზოგიერთ თავადაზნაურთან და მსახურთან ერთად გადასულიყო რუსეთში. ამიტომ სოლომონი სწერდა ყიზლარის კომენდანტს, რომ საჭიროების შემთხვევაში, ეშუამდგომლა რუსეთის მთავრობის წინაშე, რომ მისი თხოვნა რუსეთი სასაზღვრო ზოლში გადასახლების შესახებ დაეკმაყოფილებინა. კომენდანტს პეტერბურგიდან მოსული პასუხი სოლომონისათვის უნდა ეცნობებინა იმ ქართველი არქიმანდრიტის, გიორგის საშუალებით, რომელიც მისიონერად იმყოფებოდა ოსეთში. არ გასულა დიდი

¹ იქვე, გვ. 225-226.

ხანი, რომ არქიმანდრიტი ყიზლარში ჩავიდა და ითხოვა, რუსეთის მთავრობას ეშუამდგომლა ოსმალეთის სულთნის კართან, რათა ის დაკმაყოფილებულიყო იმერეთიდან მიღებული ფულადი ხარკით. წინააღმდეგ შემთხვევაში რუსეთის მთავრობამ სოლომონ მეფე თავისი ხალხით დაასახლოს საქართველოს საზღვართან და არა შიდა რუსეთში¹.

სოლომონ I კომენდანტს სთხოვდა, რომ იმერეთში მალე დაებრუნებინა ყიზლარში გაგზავნილი სარდალი თავადი ქაიხოსრო წერეთელი და სრულიად იმერეთის მოურავი გიორგი აბაღუშერიძე².

1766 წლის ნოემბერში სოლომონის ელჩები, თავადი ქაიხოსრო წერეთელი და გიორგი აბაღუშერიძე ჩავიდნენ ყიზლარში და გენერალ პოტაპოვს გადასცეს წერილი. პოტაპოვმა მეფის წერილი მაშინვე იმპერატრიცას გადაუგზავნა. როდესაც პასუხს მივიღებ დაუყოვნებლივ გაცნობებო – წერდა კომენდანტი მეფე სოლომონს³.

20 ნოემბერს პოტაპოვმა მოახსენა საგარეო საქმეთა კომისიას იმერეთის მეფის ელჩების ყიზლარში ჩასვლისა და სოლომონის თხოვნაზე თურქებთან ბრძოლაში დამარცხების შემთხვევაში რუსეთში თავშესაფრის მიცემის შესახებ⁴.

რუსეთისგან დახმარების თხოვნის პარალელურად, სოლომონ I ცდილობდა ერეკლე II-ის შეწევნით გამოენახა საერთო ენა ოსმალეთის სულთანთან.

რუსეთის რეზიდენტი ოსმალეთში თავის მთავრობას აცნობებდა, რომ მიუხედავად ოსმალეთის სიძლიერისა, მაინც ვერ ახერხებდა სოლომონის დამარცხებას. პორტა მზად იყო ერეკლეს შუამავლობით შეეწევიტა იმერეთში სამხედრო მოქ-

¹ Цагарели А., А., Грамоты..., т. I, , с. 1-2; მაჭარაძე ვ., მასალები..., ნაწ. III, ნაკვ. I, გვ. 226.

² მაჭარაძე ვ., მასალები..., ნაწ. III, ნაკვ. I, გვ. 226.

³ იქვე, გვ. 231.

⁴ იქვე, გვ. 231-232.

მედება ორი პირობით: 1. სოლომონის ქვეშევრდომი ქართველები ძველი ჩვეულების თანახმად ყოველწლიურად მისცემდნენ 60 გოგოს, თუნდაც არაქართველს; 2. პორტა აღარ მიიჩნეოდა იმერლებს თავის ქვეშევრდომებად. ისინი იქნებოდნენ მხოლოდ პორტას პროტექციის ქვეშ.

პორტამ ერეკლეს მიანიჭა სრული უფლება სოლომონთან ღირსეული ხელშეკრულების დასადებად. ერეკლეს მიერ კონსტანტინოპოლში გაგზავნილი კაცი დააჯილდოვეს, შემდეგ კი ჰკითხეს: ხომ არ ეხმარებოდა რუსეთი ქართველებს. მისი პასუხი იყო: მართალია სოლომონის იმერეთი არ არის ოსმალეთით ძლიერი, მაგრამ მას ეხმარებიან კავკასიის მთიელი მთავრები, რუსეთი არავითარი ფორმით არ ერევა იქაურ საქმეებში, ამის საშუალებას რუსეთს იმერეთისგან სიშორეც არ აძლევს¹.

რუსეთის მთავრობას ჯერ კიდევ საბოლოოდ გადაწყვეტილი არ ჰქონდა ოსმალეთის იმპერიასთან ომის დაწყება, ამიტომ ცდილობდა პროცესი ხელოვნურად არ დაეჩქარებინა, იმერეთის სამეფო-ოსმალეთის დაძაბულ ურთიერთობაში ჩარევით. ამიტომ რუსეთის საგარეო საქმეთა კოლეგიის მოხსენების საფუძველზე, იმპერატრიცას ბრძანებით (1767 წლის 30 მარტი), ყიზლარის კომენდანტს დაევალა სოლომონ I-ს აცნობოს არქიმანდრიტ გრიგოლის საშუალებით, რომ მისი სურვილი საჭიროების შემთხვევაში რუსეთში გადასვლის შესახებ მთავრობის მიერ აღქმული იქნა სიამოვნებით, მაგრამ მან უნდა გაითვალისწინოს, რომ მისი მტერი გრძნობს თავის წარუმატებლობას, იმერეთის სამეფოსთან ომის სიმძიმეს და აღარ უნდა ომის გაგრძელება. ამ მდგომარეობის გათვალისწინებით შეიძლება აღარ იყოს საჭირო სამშობლოს მიტოვება და რუსეთში გადასვლა. თუმცა ოსმალეთის ხელისუფლება როდესაც წელს მოიდგამს ისევ შეეცდება თავისი ჩანაფიქრის განხორციელებას. რადგან პორტასთან მუდმივი

¹ Цагарели А., Грамоты..., т. I, с. 2.

მშვიდობა შეუძლებელია, ამიტომ სოლომონმა სხვა დროისათვის გადასდოს თავისი განზრახვა¹.

როგორც ირკვევა, საგარეო საქმეთა კომისიამ მაინც შეისწავლა სოლომონ მეფის თხოვნა რუსეთში თავშეფარების შესახებ და 1767 წლის 1 თებერვალს ეკატერინე II-ს წარუდგინა თავისი მოსაზრება მოცემულ საკითხზე. სოლომონის წერილი ქართულიდან რუსულად უთარგმნია მეშვიდე ხარისხის მოხელეს, აბაზაძეს. ამას გარდა კოლეგიას ხელთ ჰქონდა პოტაპოვის მოხსენებითი ბარათი, რომელშიც კომენდანტი, არქიმანდრიტ გრიგოლის მონათხრობზე დაყრდნობით აღწერდა სოლომონის მდგომარეობას, რომელსაც თავი შეუფარებია ოსეთის მახლობლად ერისთავ როსტომის სამფლობელო კუდაროში.

ამგვარად, იმერეთის მეფისგან, ყიზლარიდან და ოსმალეთში მყოფი რუსი დიპლომატებისგან გაგზავნილი მასალების, პოლონეთის საკითხის გამო რუსეთ-ოსმალეთს შორის არსებული რთული მდგომარეობის ანალიზის გათვალისწინებით, კოლეგია მოცემულ ეტაპზე იმპერატორს არ ურჩევდა სოლომონისა და მისი თანმხლები ადამიანების რუსეთის ტერიტორიაზე მიღებას. კოლეგიამ თავისი მოსაზრებები ჩამოაყალიბა შემდეგ მუხლებად:

1. სოლომონ მეფე, ყოველი შემთხვევისათვის, ეძიებს თავშესაფარს რუსეთში თავის ოჯახთანად.

კოლეგიამ მიზანშეწონილად ჩათვალა: ეს საკითხი უაღრესად რთულია, რადგან შეიძლება დაძაბოს რუსეთის ურთიერთობა პორტასთან, რომელსაც ისედაც გართულებები აქვს ევროპაში. სოლომონის გადასვლა რუსეთში შეიძლება უფრო ძვირი დაუჯდეს სახლმწიფოს, ვიდრე არასაიმედო ქართველების მომხრეობა. არა მხოლოდ სოლომონის თავის ხალხთან ერთად მიღებამ ვასალად, არამედ რუსეთის საზღვართან მისი თვითნებური მიახლოებაც კი, პორტასათვის გაუგებარი

¹ Там же, с. 3.

არ დარჩება, რამაც შეიძლება გამოიწვიოს პორტაში დიდი ეჭვი და ჩათვალოს თავისთვის საშიშად და საზიანოდ, ამან კი გამოიწვიოს პორტასთან ურთიერთობის გაციება და კონფლიქტი;

2. სოლომონი ითხოვს რუსეთის მოსარჩლეობას ოტომანთა პორტას წინაშე, რათა მან მოასვენოს იმერეთი. მაგრამ ეს გამოიწვევს ძლიერ ეჭვს ოსმალეთში, თუმცა ამის გარეშეც ეჭვობდნენ პორტაში, რომ შეიძლებოდა რუსეთის იმპერია ეხმარებოდა ქართველებს ოსმალეთის წინააღმდეგ ბრძოლის დროს. მაგრამ, როგორც კოლეგია ფიქრობდა, რუსეთის მხრიდან ამგვარი საქციელი დიდად საფრთხილოა. პორტა ისედაც ეჭვობდა, რომ შეიძლებოდა რუსეთის იმპერია ეხმარებოდა ქართველებს, ამის შესახებ ეკითხებოდნენ ერეკლეს მიერ მივლინებულ დესპანს კონსტანტინოპოლში;

3. სოლომონისთვის გადაწყვეტით უარის თქმა და იმედის სრული გადაწყვეტა არ არის საჭირო. შეიძლება ის და მისი ხალხი გამოადგნენ იმპერიას მაშინ, როცა მოხდება განხეთქილება ოსმალეთის კართან;

4. საგარეო საქმეთა კომისიის აზრით, უნდა გაეგზავნოს წერილობითი ბრძანება ყიზლარში გენერალ-მაიორ პოტაპოვს ზემოაღნიშნული ვითარების განმარტებებით. მან თავისი სახელით გაუგზავნოს სოლომონს სპეციალურად დანიშნული ქართველი ან სანდო მაჰმადიანი კაცი, რომელიც წავა საქართველში ვითომდა თავისი საჭიროებისათვის. მისთვის გადაცემულ მოკლე წერილში აღინიშნებოდა, რომ პოტაპოვმა იმპერატრიცას უკვე გაუგზავნა სოლომონის წერილები, რომლებიც კმაყოფილებით მიიღო საიმპერატორო კარმა¹.

5. კოლეგიას მიზანშეწონილად მიაჩნდა, დალოდებოდნენ რა შედეგით დამთვრდებოდა ერეკლე I-ის მედიატორობა იმერეთისა და ოსმალეთის შესარიგებლად.

¹ *მაჭარაძე ვ., მასალები..., მასალები..., ნაწ. III, ნაკვ. I, გვ. 233-236. შდრ. იქვე, გვ. 65.*

6. ყიზლარის კომენდანტმა გაგზავნოს იღუმენი გრიგოლი იმერეთში, ვითომ თავისი საქმეების მოსაგვარებლად და ნათესავების მოსანახულებლად, მკაცრად გააფრთხილოს, რომ არავის გაუმხილოს, რომ ყიზლარიდან არის გაგზავნილი, განსაკუთრებით კი არავინ უნდა იცოდეს მისი გაგზავნა იმერეთში კომისიის დავალებით. ყიზლარიდან გამგზავრების წინ კომენდანტს არქიმანდრიტისთვის უნდა მიეცა 200 რუბლი, ან რამდენიც საჭირო იქნებოდა საცხოვრებლისა და გამყოლების დასაქირავებლად. ყიზლარში დაბრუნების შემდეგ იღუმენს კომენდანტისათვის უნდა წარედგინა დაწერილებითი ანგარიში.

7. რომელი მოსაზრებებიც წარუდგინა კომისიამ იმპერატრიცას მეფე სოლომონთან და იმერეთის სამეფოსთან დაკავშირებით, რამდენად იყო მისაღები, ამას თვითონ გადაწყვეტდა¹.

ეკატერინე II-ის მიერ საგარეო საქმეთა კომისიის მოსაზრებათა გაცნობისა და მოწონების შემდეგ, ყიზლარის კომენდანტ პოტაპოვს 1767 წლის 30 აპრილს გაეგზავნა წერილობითი ბრძანება როემელშიც ძირითადად გამეორებული იყო კოლეგიის არგუმენტები. პოტაპოვს გაეგზავნა, აგრეთვე ის პასუხები, რომლებიც მას უნდა გადაეცა სოლომონ მეფისათვის².

საინტერესო რეაქცია გაუგზავნეს ა. ობრესკოვმა და პ. ლევაშოვმა ეკატერინე II-ს 1767 წლის 31 აგვისტოს, რომელშიც იყო ნათქვამი, რომ სულთანმა იმერეთში გაგზავნა სასახლის ერთ-ერთი დიდებული, კაფუჯი-ბაში, რომელიც დაბრუნდა რატიფიცირებული ხელშეკრულებებით. ოსმალო დიდებულმა სულთანს მოახსენა, აგრეთვე, რომ თითქოს ერეკლე მეფემ რუსეთის იმპერატორისგან მიიღო პროტექცია, რომლითაც იგი გაძლიერდება არა მხოლოდ

¹ იქვე, გვ. 237-238.

² იქვე, გვ. 240-245.

ირანის წინააღმდეგ, არამედ მისი მეზობელი იმ ხალხების წინააღმდეგაც, ვისაც არ სურთ დაემორჩილონ მას. მაგრამ სულთანმა კაფუჯი-ფაშას მიერ მოხსენებული არ დაიჯერა და სრულიად მშვიდად იმყოფებოდა¹. დოკუმენტისათვის დართულ შენიშვნაში აღნიშნულია სწორად, რომ კაფუჯი-ფაშას მიერ ვითომდა საქართველოში მომხდარი ამბები შეთხზული იყო თურქების მიერ რუს დიპლომატებზე ზეწოლისა და შეცდომაში შეყვანის მიზნით². მართლაც, არავითარი ცნობა არ არსებობს დასახელებულ წელს ოსმალებსა და სოლომონ I-ს, ერეკლე II-სა და რუსეთის ხელისუფლებას შორის რაიმე ხელშეკრულების დადების თაობაზე. როგორც შემდგომში გამოჩნდება სულთნის კარზე იცოდნენ ა. ობრესკოვისა და პ. ლევაშოვის ჯაშუშური საქმიანობის შესახებ და მათი საშუალებით უნდოდათ რუსეთის ხელისუფლების დეზორიენტაზია. სინამდვილეში, იმავე ზაფხულს ოსმალეთის 30 ათასიანი ჯარი შეიჭრა იმერეთში და, ზოგიერთი ცნობით, არავინ იცოდა სად შეაფარა თავი მეფე სოლომონმა, იმერეთში თუ ერეკლე II-სთან. ეს ამბავი ყიზლარში არქიმანდრიტ გრიგოლის აცნობა ოსეთიდან ჩასულმა დიაკვანმა ივანე ზურაბოვმა, რომლისთვისაც ამის შესახებ უთქვამს ერთ იმერელს ოსეთში³.

რუსეთის საიმპერატორო კარი, თავის მხრივ ცდილობდა ცრუ დაპირებებით, ქართველი მეფეები გაეხადათ ოსმალეთისა და ირანის წინააღმდეგ განსახორციელებელი თავისი პოლიტიკის ინსტრუმენტებად. მან დაიწყო საგარეო საქმეთა კოლეგიის მიერ შეთავაზებული 1767 წლის გადაწყვეტილებათა განხორციელება. ოქტომბერში ყიზლარის კომენდანტმა პოტაპოვმა სოლომონ მეფეს გაუგზავნა წერილი არქიმანდრიტ გრიგოლის ხელით. წერილში აღნიშნული იყო, რომ

¹ იქვე, გვ. 250-251.

² იქვე, გვ. 251.

³ იქვე, გვ. 259.

იმპერატორმა კმაყოფილებით მიიღო სოლომონ მეფის წინადადებები და კომენდანტის წერილის მიზანი ამის შეტყობინება იყო. სხვათა შორისო, წერდა პოტაპოვი, არქიმანდრიტი გრიგოლი იყო მოსკოვში და ის ყველაფერს პირადად მოგახსენებთო¹.

ერეკლე მეფე, თავის მხრივაც, იყენებდა დაზვერვის ან საიდუმლო დიპლომატიური მოლაპარაკებებისათვის „შემთხვევით“ ადამიანებს. მეფე წერს პოტაპოვს: „ჩუწნი ნათესავი არხიმანდრიტი პორფირი წამოვიდა მანდ ყიზლარ ქალაქად თუსთ მშობელთა თანა სანახავად და თქუწნის მაღალ ზეადმაველობისაგან დაუგდებელ იყოს“².

პოტაპოვი საიდუმლოდ აცნობებდა საგარეო საქმეთა კომისიას, რომ არქიმანდრიტი გრიგოლი უზრუნველყო ყველაფრით, რაც აუცილებელი იყო და გაგზავნა იმერეთში.

იმერეთისა და ქართლ-კახეთის სამეფოების პოლიტიკურ მდგომარეობასა და საგარეო ურთიერთობებზე საინტერესო ინფორმაციაა შემონახული ერეკლე მეფის დესპანის არქიმანდრიტ პორფირის ყიზლარში კომენდანტ პოტაპოვისათვის მონათხრობის მიხედვით გაკეთებულ ჩანაწერში 1767 წლის 26 ნოემბერს³.

მას შემდეგ, რაც თურქებმა თეიმურაზ ბაქარის ძე გაამეფეს იმერეთში, სოლომონი, რომელსაც წინააღმდეგობის გაწევის ძალა არ ჰქონდა, ქუთაისს გაეცალა და თავის მამულში დაბრუნდა. რაჭის ერისთავმა თურქ ფაშას აღუთქვა, რომ სოლომონ მეფეს შეიპყრობდა ან მოკლავდა. მაგრამ სოლომონმა მოიკრიბა ძალა და თეიმურაზი, თავისი ძმა კათალიკოსი და ერისთავი გაიქცნენ. დესპანმა ერეკლე მეფის შესახებ განაცხადა, რომ ისიც არანაკლებ სახიფათო მდგომარობაშია. სოლომონმა სთხოვა მას, რომ დახმარებოდა

¹ იქვე, გვ. 254.

² იქვე, გვ. 255.

³ იქვე, გვ. 261.

თურქების წინააღმდეგ, მაგრამ სიფრთხილის გამო არ დაესმარა. მიუხედავად იმისა, რომ მისი ვაჟი ერეკლეს ქალიშვილის ქმარია. ამგვარად, თურქებს არ მიეცათ საბაბი ქართლის მხრიდან შესეოდნენ იმერეთს¹.

არქიმანდრიტ გრიგოლის საქმიანობა საქართველოში აისახა რამდენიმე დოკუმენტში. 1768 მოხსენებაში, რომელიც ემყარება არქიმანდრიტის 26 იანვარის წერილს, ირკვევა, რომ ის 1767 წლის 20 დეკემბერს ჩავიდა იმერეთში, მაგრამ მეფე სოლომონის ნახვა ჯერ ვერ შეძლო, რადგან ის თავისი ჯარით წასული იყო თურქების მიერ წართმეული ქალაქების დასაბრუნებლად. 1768 წლის იანვარში იმერეთიდან მიღებული წერილით ყიზლარში გაიგეს, რომ არქიმანდრიტმა ჯერ კიდევ ვერ მიაღწია დანიშნულების ადგილამდე ცუდი ამინდებისა და გზის გამო, მაისში კი ცნობილი გახდა, რომ არქიმანდრიტი მოკლეს მუსლიმანმა აჭარლებმა². 2 ივლისს პოდპოლკოვნიკი კოპიტოვსკი იტყობინებოდა, რომ მას ოსეთიდან აცნობეს რომ გრიგოლი იმერეთის ერთ-ერთ სოფელში მოკლეს თათრებმა, ხოლო მის ამაღლაში მეოფი ყველა ადამიანი ტყვეებად წაიყვანეს. გრიგოლის მოკვლის ამბავი დაზუსტდა ყიზლარში ჩასული გრიგოლის ძმის, დიაკვან სტეფანეს მიერ. მან განაცხადა, რომ იმერეთში ისინი მიიღეს კარგად და ყველაფრით უზრუნველყვეს, მაგრამ ორი კვირის შემდეგ, მისთვის უცნობი მიზეზით გრიგოლი გაემგზავრა შავი ზღვის ნაპირზე გურიელთან. მას ღამე დაესხნენ თათრები³, არქიმანდრიტი მოკლეს და მისი ქონება გაიტაცეს,

¹ იქვე.

² Цагарели А., I, Грамоты..., т. I, с. 4.

³ 1768 წლის 20 მაისის მოხსენებით ბარათში პოტაპოვი განმარტავდა, თათრებში იგულისხმებოდნენ მუსლიმანი აჭარლები. იქვე ლაპარაკია ზოგიერთი ტყვის გამოსყიდვის შესახებ აღმოსავლეთ საქართველოს კათალიკოსის მიერ. *მაჭარაძე ვ., მასალები..., ნაწ. III, ნაკვ. I, გვ. 271*. სოლომონ მეფე 20 ივნისს პოტაპოვს აცნობებდა: „*მაგრამ ჩვენი ცოდ-*

თანმხლებნი კი ტყვეებად წაასხეს, გადარჩა მხოლოდ დიაკვანი, რომელმაც მოასწრო ტყეში დამალვა. მისთვის უცნობია რა მოილაპარაკეს ყიზლარში არქიმანდრიტისათვის მიცემულ საიდუმლო დავალობათა შესახებ. როდესაც იმერეთიდან საქართველოში (ქართლი) გამოიარა, თბილისში ინახულა ტყვეობიდან გამოსყიდული იეროდიაკონი პარფენი, რომელიც არქიმანდრიტ გრიგოლის ამაღლაში იმყოფებოდა. მისგან გაიგო, რომ პარფენის განზრახული ჰქონდა სოლომონის ნახვა, რომელმაც უბრძანა წერილების წაღება. მათი მიღების-თანავე ის გაემგზავრებოდა ყიზლარში¹.

როგორც განხილული დოკუმენტებიდან ჩანს, რუს მოხელესთან, პოტაპოვთან მიმოწერას მხოლოდ სიტყვიერი და არა პრაქტიკული შედეგი მოჰქონდა იმერეთის სამეფოსათვის. ამიტომ სოლომონ მეფემ გადაწყვიტა უშუალოდ საიმპერატორო კარს დაკავშირებოდა. მან, გარკვეული დიპლომატიური სუბორდინაციის დაცვით, 20, 21 და 23 ივნისს დაწერა სამი წრილი. 20 ივნისისა განკუთვნილი იყო ყიზლარის კომენდანტ პოტაპოვისათვის, ხოლო 21 ივნისისა კი რუსეთის საგარეო საქმეთა მინისტრის ნ. ი. პანინსათვის. მეფე სოლომონი პოტაპოვს წერდა, რომ თავის წარმომადგენლად რუსეთში აგზავნიდა ყოვლად სამღვდელო ქუთათელ მიტროპოლიტ მაქსიმეს². იმერეთის მეფე პანინს სთხოვდა დახმარებოდა მის ელჩს, რომ შეუფერხებლად ჩასულიყო პეტერბურგში და საიმპერატორო კარისათვის გადაეცა თავისი მეფის თხოვნა³.

23 ივნისის წერილის ადრესატი იყო იმპერატრიცა ეკატერინე II. სოლომონ I-მა ეკატერინე II-ს სთხოვა სამი რამ:

ვით გრიგოლ არქიმანდრიტი ანაზღაოთი განსაცდელით უსჯულო ოსმალისაგან დამარცხდა“: იქვე, გვ. 272.

¹ იქვე, გვ. 270.

² იქვე, გვ. 272.

³ იქვე, გვ. 274; Цагарели А., Грамоты..., т. I, с. 18-19.

იმერეთის მიღება რუსეთის მფარველობაში: „პირველად, რათა გამოძიკსნა უცხოთესლთა, ოსმანთა, კელისვან და ყოვლად ძლიერი კელი დასდვა ჩვენზედა და ქვეყანასა და ერსა ჩვენსა“; თუ ქვეშევრდომობა არ მოხერხდებოდა, მაშინ რუსეთის მთავრობას იმერეთის თავდაცვისათვის მიეცა სესხი: „მეორედ: სახიერებისა, წყალობისა და მადლისათვის, აქავ განგვამტკიცოს ყოვლად მოწყალე კელმწიფემ საკმართა და შეწვენათა..., რომ ჯარის მიცემა შევიძლოთ და მით უძლოთ წინააღდგომად ოსმანთა, რამთუ ჩვენ საკმართაგან ფრიად ნაკლულევან ვართ“; თუ არც ეს მოხერხდებოდა მაშინ, ოსმალებთან ბრძოლაში დამარცხების შემთხვევაში, მოგვეცი თავშესაფარი რუსეთში: „მესამედ: მტერნი ჩვენნი მაჰმადიანნი, ოსმანნი, ფრიად უძლიერეს ჩვენსა არიან, უკეთუ მოწყალე კელმწიფემ შეგვიწყნაროს საიმპერიოსა თავისსა, ვითარ შეუწყნარებიან სხვანი მეფენი...“⁴ ასეთივე შინაარსის წერილი ჩაიტანა ყიზლარში მიტროპოლიტმა მაქსიმემ 1768 წლის 4 ოქტომბერს, რის შესახებაც მოახსენებდა კომენდანტი საგარეო საქმეთა კომისიას².

¹ Цагарели А., I, Грамоты..., т. I, с. 18-19; მაჭარაძე ვ., მასალები..., ნაწ. III, ნაკვ. I, გვ. 274-275.

² მაჭარაძე ვ., მასალები..., ნაწ. III, ნაკვ. I, გვ. 281-283.

საქართველო და რუსეთ-ოსმალეთის ომი (1768-1774 წწ.)

რუსეთ-ოსმალეთის წინააღმდეგობამ უაღრესად ვერტიკლს მიაღწია. 1768 წლის 25 სექტემბერს ოსმალეთმა ომი გამოუცხადა რუსეთს. ომს წინ უძღვოდა რუსეთის და საფრანგეთის რთული ევროპული დიპლომატიური თამაში და რენ პოსპოლიტას პოლიტიკური კრიზისი. საფრანგეთისა და პოლონეთის ინტრიგებით ოსმალეთის სულთანმა მუსტაფა III-მ (1757-1774) ომი გამოუცხადა რუსეთს. ოსმალეთის მხარეს იბრძოდნენ ყირიმის სახანო და ადრიატიკის ზღვის სანაპიროზე მდებარე დუბროვციის რესპუბლიკა და აჯანყებული პოლონელი კონფედერატები. რუსეთს თავიანთი შეიარაღებული ძალით დაეხმარებოდნენ დონის, თერგის, მალოროსიის და ზაპოროჟიელი კაზაკები. 1770 წელს, რუსეთის ფლოტის მხარდაჭერით ოსმალეთის წინააღმდეგ აჯანყდნენ პელეპონესელი ბერძნები, 1771 წელს კი ეგვიპტე და სირია.

რუსეთის მთავრობამ, რომ ჯერ კიდევ პეტრე I-ის დროს მიაპყრო ყურადღება დასავლეთ საქართველოს, ამის შესახებ თავის ადგილას ითქვა. მას შემდეგ ბევრი რამ შეიცვალა შავი ზღვისპირეთში რუსეთის სასარგებლოდ. იგი უკვე მნიშვნელოვან ძალად ითვლებოდა რეგიონში. აღნიშნულიდან გამომდინარე რუსეთის მთავრობა შეეცდებოდა უფრო ენერგიულად გამოეყენებინა საქართველო თავისი სამხედრო მიზნებისათვის, განსაკუთრებით კი შავ ზღვასთან მდებარე იმერეთის სამეფო და მისი ვასალები – ოდიშისა და გურიის სამთავროები. ეს გააზრებული ჰქონდათ როგორც ქართველ, ისე რუს პოლიტიკოსებსა და დიპლომატებს. რუსეთს სურდა ომში არა მხოლოდ იმერეთი, არამედ ქართლ-კახეთის სამეფოც ჩაება. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ რუსეთში ცნობილი იყო სოლომონ I-სა და ერეკლე II-ის მოკავშირეობა; იცოდნენ ერეკლეს სურვილი საქართველოს დაებრუნებინა მესხეთი, ჭარ-ბელქანი და აღეკვეთა ლეკების თავდას-

ხმები. ამის განხორციელების საშუალება მას ეძლეოდა რუსეთ-ოსმალეთის ომის დროს რუსეთის მხარეს დადგომით.

რუსეთის მთავრობამ განიზრახა ოსმალეთისათვის შეეცა ერთდროულად რამდენიმე მიმართულებით: ერთი არმია შეუტევდა ევროპაში, მეორე ოსმალეთის გავლენის ქვეშ მყოფ ყირიმის სახანოს, ერთი კორპუსი – საქართველოდან, მეორე კი – ყუბანიდან.

ომის დაწყებამდე საქართველოში მოხდა მთელი რიგი მოვლენებისა, რომლებიც რუსეთს საქართველოსადმი ინტერესს უღვიძებდა. კერძოდ, ანგარიშგასაწევი იყო ქართველთა შეიარაღებული ძალა; რუსეთში ცნობილი იყო, რომ იმერეთის მეფე სოლომონ I-მა გამეფებისთანავე დაიწყო ომი თურქების წინააღმდეგ თავისი მცირე ჯარით, დაახლოებით 7 ათასი მეომრით და მოკრძალებული ფინანსებით, დაახლოებით 10 ათასი რუბლით¹; იცოდნენ ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II-ის მიერ ირანისაგან დამოუკიდებელი საგარეო პოლიტიკის გატარების შესახებ XVIII საუკუნის 60-იან წლებში. უფრო მეტიც, ერეკლეს მონაწილეობა ომში, გარდა მისი სამხედრო პოტენციისა, მნიშვნელოვანი იყო იმითაც, რომ მას შეეძლო გარკვეული გავლენა მოეხდინა ირანზე და დაემშვიდებინა შაჰი, რომ რუსეთს თავისი ჯარის საქართველოში შემოყვანისას არავითარი ანტიირანული ზრახვები არ ჰქონდა; ამ დროს ერეკლემ ირანის შაჰ ქერიმ ხანთან ნორმალური ურთიერთობა დაამყარა თეიმურაზ II-ის გარდაცვალებისა და ქართლისა და კახეთის სამეფოების გაერთიანების შემდეგ (ერეკლემ ქერიმ-ხანს 1763 წელს გადასცა ტახტის მოცილე აზატ-ხანი, რომელიც ჯერ კიდევ 1760 წლიდან ჰყავდა ტყვეობაში). მადლიერმა ქერიმ-ხანმა ერეკლე ქა-

¹ Бутков П. Г., *Материалы новой историй Кавказа с 1722 по 1803 год*, С.-Петербург, 1869, с. 275.

რთლ-კახეთის მეფედ აღიარა და ამიერკავკასიის ხანებს უბრძანა დამორჩილებოდნენ ერეკლე მეფეს¹.

1768 წლის 30 ნოემბერს რუსეთის საგარეო საქმეთა კოლეგიის ხელმძღვანელმა ნ. ი პანინმა გაუგზავნა წერილი სოლომონ I-ს². მასში ნათქვამი იყო, რომ იმპერატრიცა ეკატერინე II ყოველთვის კეთილგანწყობილი იყო სოლომონ მეფისა და იმერეთის მთელი მოსახლეობის მიმართ, მაგრამ არსებული ვითარება არ აძლევდა საშუალებას დაეცვა ისინი მტრის მიერ შევიწროებისაგან. მიზეზი კი მდგომარეობდა იმაში, რომ ვიდრე პორტა იცავდა რუსეთთან ზავს, არ შეიძლებოდა მასთან დადებული „წმინდა“ ტრაქტატების დარღვევა. ეხლა კი, როდესაც თურქებმა გამოუცხადეს ომი რუსეთს, მოიხსნა დაბრკოლება და დაწყებული ომი აძლევს საშუალებას სოლომონს, რომ მან მოიშოროს თურქების უღელლი. ოსმალეთი ვედარ შეძლებს გასწიოს ძველებური წინააღმდეგობა. სოლომონ I-ის ელჩის მიტროპოლიტ მაქსიმეს პეტერბურგში ჩასვლის შემდეგ შემუშავებული იქნება სოლომონის თურქების წინააღმდეგ ომის გეგმა, რომელშიც გათვალისწინებული იქნება რუსეთის იმერეთის სამეფოსადმი სამხედრო დახმარება. პანინი შემდეგ აღნიშნავდა, რომ თუ წარმატებას მიაღწევდნენ, ოსმალეთს დაამარცხებდნენ, სამშვიდობო ტრაქტატში გათვალისწინებული იქნებოდა სოლომონის სამეფოს ინტერესები. მოცემულ ეტაპზე კი, სოლომონ მეფეს უნდა შეეკრიბა, რაც შეიძლებოდა ბევრი ჯარი და შეეცია მტრისათვის, რათა მას არ ჰქონებოდა თავდაცვის საშუალება.

¹ დუმბაძე მ., ქართლ-კახეთის ვათავისუფლება ირანის ბატონობისაგან // საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, IV, გვ. 631-632.

² წერილი სოლომონს ჩამოუტანა რუსეთის ოფიცერმა, პორუჩიკმა ხვაბულოვმა (ქობულაშვილმა) 1769 წლის 16 იანვარს და გადასცა რაჭაში. Бутков П. Г., Материалы..., с. 277.

წერლში განსაკუთრებით იყო დაყენებული საკითხი სოლომონ მეფის მიერ ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II-ის მიმხრობა მტრის წინააღმდეგ ბრძოლაში. როდესაც თურქებზე მოპოვებული იქნებოდა გამარჯვება, მაშინ თავისთავად გადაიჭრებოდა საქართველოს შემწეხებული ლეკების საკითხიც¹.

იმავე დღეს ყიზლარის კომენდანტს გაეგზავნა საგარეო საქმეთა კომისიის ბრძანება, რომ მას დაუყოვნებლივ გაეგზავნა პეტერბურგში ყიზლარში მყოფი მიტროპოლიტი მაქსიმე, ხოლო მისი ამაღლის წევრი არქიმანდრიტი ერთი ოფიცრის თანხლებით გაეშვა იმერეთში, რათა ადგილზე გაცნობოდა მდგომარეობას და წახეხალისებინა ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II მონაწილეობა მიეღო ომში².

1769 წლის 20 იანვარს პოტაპოვმა საგარეო საქმეთა კოლეგიას მოახსენა, რომ 6 იანვარს პეტერბურგში გააგზავნა მიტროპოლიტი მაქსიმე, დააჯილდოვა მისი ამაღლის წევრი არქიმანდრიტი და 14 იანვარს ის გააგზავნა ყიზლარის ქართველთა ჰუსართა პოლკის პორუჩიკ თავად გრიგორი ხვაბულოვთან (გიორგი ქობულაშვილი) ერთად იმერეთში. თავად ხვაბულოვს დაევალა იმერეთში არსებული მდგომარეობის შესწავლა³.

8 მარტს მაქსიმე ჩავიდა პეტერბურგში. ის დააბინავეს საგარეო საქმეთა კოლეგიის სახლში⁴. ხვაბულოვი ჩავიდა იმერეთში 20 მარტს.

¹ Бутков П.Г., *Материалы...*, с. 277; Цагарели А., *Грамоты...*, т. I, с. 22-25; *მაჭარაძე ვ., მასალები, ნაწ. III, ნაკვ. I, გვ. 292-294.*

² *მაჭარაძე ვ., მასალები...*, ნაწ. III, ნაკვ. I, გვ. 292-294. იმპერატრიცა ეკატერინე II ვოლტერს სწერდა 1770 წლის 19 იანვარს, რომ ქართველ მეფეებს შორის ერეკლე II მიაჩნდა ჭკვიან, მამაც და ძლიერ მეფედ. Бутков П.Г., *Материалы...*, с. 280.

³ *მაჭარაძე ვ., მასალები...*, ნაწ. III, ნაკვ. I, გვ. 296.

⁴ *იქვე, გვ. 298.*

თავად გ. ხვაბულოვის შესახებ დამატებით ვიგებთ ერეკლე II-ის მიერ ყიზლარის კომენდანტისათვის გაგზავნილი წერილიდან (30 აპრილი, 1769 წელი). როდესაც ქართლ-კახეთის მეფემ შეიტყო, საქართველოს საზღვართან მისული ხვაბულოვის შესახებ, რომელიც იმპერატორის ბრძანებით იმერეთის მეფე სოლომონთან მიემგზავრებოდა, მეფე ერეკლემ დაუყოვნებლივ მასთან გაგზავნა ერთ-ერთი თავადი, რათა შეფერხების გარეშე მიეყვანა იგი მეფე სოლომონთან. საფიქრალია, რომ ერეკლეს მიერ ხვაბულოვისათვის იმერეთში გაყოლილ „კნიაზს“ დავალებული ჰქონდა სოლომონთან გარკვეული მოლაპარაკების წარმოება. ამის შედეგად უნდა ყოფილიყო, რომ იმერეთის მეფემ თავისი „მისანდო“ კაცის ხელით ერეკლეს გაუგზავნა ნ. პანინისა და თავისი წერილები. სოლომონი ერეკლეს სთავაზობდა შეხვედრას ქართლის რომელიმე ადგილას. ამასთან დაკავშირებით ერეკლე II ყიზლარის კომენდანტს სწერდა: *„ამას ზედან დაუვნებელად წარვგზავნეთ კაცი სოლომონ მეფისადმი და ვიწვიეთ მობრძანებად ტვილისს. და ვინაითგან მეფეს სოლომონს თვისნი საჭირობანი და სახმარნი საქმენი შეხუდეს, ამა მიზეზთა ძლით დროზედ მოსლუა დაეყოვნა და ნებითა ღვთისითა, ამა ხუთსა და ანუ ექუსს დღესა მოვალს უიჭვოდ“*¹. ერეკლე პოტოპოვს ჰპირდებოდა, რომ მეფეების შეხვედრას ხვაბულოვიც დაესწრებოდა და როდესაც იმერ-ამერის მეფეები გარკვეულ გადაწყვეტილებაზე შეთანხმდებოდნენ, მაშინვე აცნობებდა პოტაპოვს². თუ ისე მოხდებოდა, რომ სოლომონი და ერეკლე ვერ შეხვდებოდნენ, მაშინ ერეკლე თავის მოსაზრებას წერილობით გაუგზავნიდა მას თავის კურიერის ხელით³.

14 მარტს მიტროპოლიტმა მაქსიმემ რუსეთის მთავრობას წარუდგინა მოხსენებითი ბარათი დასავლეთ საქართვე-

¹ იქვე, გვ. 315.

² იქვე, გვ. 315.

³ იქვე, გვ. 320.

ლოს მდგომარეობის შესახებ. ბუნებრივია, მან უპირველესად ყურადღება მიაპყრო რუსეთის მთავრობისათვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვან საკითხს, სოლომონ პირველისა და ერეკლე II-ის ურთიერთობას. ქართველი მეფეები ერთმანეთს შეიარაღებული ძალით ეხმარებოდნენ მტრების წინააღმდეგ ბრძოლაში. როცა სოლომონი ებრძოდა ოსმალებს, ერეკლე დაეხმარა ორჯერ საიდუმლოდ, ხოლო როცა ერეკლეს გაუჭირდა სოლომონი ცხადად დაეხმარა ორჯერ 9-9 ათასი კაციით და თავისი მეთაურობით, ერთხელ კი თავისი ძმა არჩილი დაახმარა ლეკების წინააღმდეგ. სოლომონ I-ის სიძლიერე მოცემული პერიოდისათვის, მიტროპოლიტის გაგებით, მდგომარეობდა იმაში, რომ მას ემორჩილებოდნენ დასავლეთ საქართველოს მთავრები – გურიელი და დადიანი, რაჭის ერისთავი და ყველა თავადაზნაური. მიტროპოლიტმა ყურადღება გაამახვილა დასავლეთ საქართველოს საზღვრებზე, მის ბუნებრივ და გეოგრაფიულ პირობებზე, ციხე-სიმაგრეებსა და მცირე ქალაქებზე, გზებზე, ჯარის სახეობებსა და შეიარაღებაზე, მათი შეკრების ორგანიზებასა, საშუალებებზე და სხვ. მას შემდეგ რაც მიტროპოლიტმა მაქსიმემ დაასრულა საუბარი რუსეთის მთავრობისათვის საინტერესო საკითხებზე, გადავიდა იმ საკითხებზე, რომლებიც მის მეფე სოლომონს განსაკუთრებით აინტერესებდა და რისთვისაც ამ შორეული ქვეყნის დედაქალაქში ჩავიდა. კერძოდ, ის წერდა: 1. რუსეთის მთავრობამ, როდესაც იმერეთის სამეფო ძლიერი და მართლმადიდებელი ქვეყნის – რუსეთის მფარველობაში მოექცევა და მეფე სოლომონს ხუთი ათასამდე კაცს თავისი აღჭურვილობით და სახარჯო ფულით გაუგზავნის, სამხედრო თვალსაზრისით გადაიქცევა ძლიერ სამეფოდ; 2. როცა სოლომონი და მის ხალხი დაინახავენ, რომ ძლიერი საფარველის ქვეშ არიან, იმ ციხეებს ოსმალებს რომ აქვთ დაპყრობილი, გაათავისუფლებენ, თვით ოსმალეთსაც დიდ ზიანს მიყენებენ და მის ტერიტორიებსაც დაიპყრობენ; 3. ეკონომიურად გაძლიერებული სოლომონ მეფე იმ ვალს გადაიხდის,

რომელიც მას დაუგროვდება რუსეთის მთავრობის მიერ გაღებული ხარჯების სახით; 4. ხალხიც რომ დაინახავს „დიდებულის კვლმწიფის მაღალს საფარველში ყოფნას, თავისი მოღვმის მამაცობას ერთი-ორად გამოიჩენს და უსჯულოს კვლის დაჰკნისათვის მათის მაღალის ბრძანებით მტერზედ თავის სისხლის დაღვრას არ დაზოგავენ და მარადის კვლმწიფის ერთგულებაზედ მტკიცედ იქნებიან“¹.

¹ *იქვე, გვ. 299*. მიტროპოლიტ მაქსიმეს მოხსენებითი ბარათი რუსულად თარგმნა თავადმა ანტონ მოურავოვმა. ეს არის ანტონ რომანისძე თარხან-მოურავი. როგორც ის საგარეო საქმეთა კოლეგიაში წარდგენილ თავის ბიოგრაფიაში წერდა, მისი ოჯახი ვახტანგ VI-სთან ერთად გადასახლდა რუსეთში. რომანი 1738 წელს მიღებული იქნა სამხედრო სამსახურში კაპიტანის ჩინით, მაგრამ იმავე წელს დაიღუპა ოს-მაღეთთან ბრძოლაში ხოტინთან.

ანტონი 1749 წელს განამწესეს 1731 წელს დაარსებულ კადეტად სახმელეთო შლიახტურ კორპუსში. 1753 წელს იმავე კორპუსში გახდა კაპრალი და მაშინვე გადაიყვანეს ქართულ ჰუსართა პოლკში, 1755 წელს დააწინაურეს პორუჩიკად, 1760 წელს კი, კაპიტნად. იბრძოდა პრუსიის ომში. 1761 წელს მონაწილეობდა პომერანიის ქალაქ კოლბერგის აღებასა და აღებაში. ბრძოლებში გამოჩენილი სიმამაცისათვის გენერალ ანშეფმა პ. ა. რუმიანცევმა ანტონი წარადგინა კაპიტნობის შემდგომ წოდებაზე, რის დამადასტურებელი ატესტატიც ჰქონდა. მაგრამ იმპერატრიცა ელისაბედ პეტრეს ასულის გარდაცვალების შემდეგ აღარ დააჯილდოვეს.

1764 წლის 17 თებერვალს ანტონი, მისივე თხოვნით, სამხედრო სამსახურიდან გადადგა და დაინიშნა კოლეგიის ასესორად (VIII კლასის მოხელე). ის გაამწესეს ქ. ოპოჩკის ვოევოდის თანამემწედ, ხოლო 1768 წელს საკონფისკაციო კონტორის წევრად. *იქვე, გვ. 305-306*. 1769 წლის 17 მაისს ანტონი ინიშნება საქართველოს საქმეებში საგანგებო რწმულებულად და ეკატერინე II-ის 1769 წლის 17 მაისის ბრძანებით მიენიჭა ნადვორნი სოვეტნიკის (VII ხარისხის მოხელე) წოდება და სოლომონ I-ის ელჩ მიტროპოლიტ მაქსიმესთან ერთად გამოუშვეს საქართველოში. მას მისცეს საკმაოდ დიდი თანხა – 5500 რუბლი, რომელიც გათვალისწინებული იყო სახელმწიფო ინტერესებისათვის მო-

19 მაისს გ. ხვაბულოვი თბილისში ჩავიდა და საიდუმლოდ მოახსენა მეფე ერეკლეს თავისი ვიზიტის მიზანი. ერეკლემ ყოველივე დიდი კმაყოფილებით მოისმინა. 1769 წლის 20 მაისს სოლომონ I და ერეკლე II შეთანხმდნენ ერთობლივ მოქმედებასა და მოსკოვში ელჩის გაგზავნაზე. იმავე დროს ცნობილი გახდა, რომ რუსეთიდან ჯარს აგზავნიდნენ საქართველოში¹.

როგორც პ. გ. ბუტკოვი წერდა, ორივე ქართველი მეფე ყოველთვის, როდესაც მიიღებდნენ ცნობას რუსეთის ჯარის თურქებზე გამარჯვების შესახებ, გამოხატავდნენ დიდ სიხარულს. ხალხიც ეკლესიებში ღოცულობდა ქრისტიანული იარაღის ურწმუნოებზე წარმატებებისათვის. ერეკლეს ზოგიერთი თვალიც მეფის ნებართვის გარეშე თავიანთი ხალხით იჭრებოდნენ ახალციხის საფაშოს პროვინცია ჯავახეთში, იკლებდნენ და ნადავლით ბრუნდებოდნენ².

საჭირო იყო შეთანხმება იმერეთისკენ პირდაპირი გზის გაყვანის თაობაზე, რათა ჯარსა და ტვირთს გადაადგილება გაადვილებოდა. ერეკლესა და სოლომონის მეორედ ცხინვალში შეხვედრისას გადაწყვიტეს, რომ ერეკლე თავის თავზე იღებდა ჯარის გადაყვანისა ტვირთების გადაზიდვის და გზის

სახმარად, მისცეს ერთი წლის ხელფასი წინასწარ და გზის ხარჯებისათვის. *იქვე, გვ. 328-329.* ეკატერინე II სოლომონ მეფისათვის გაგზავნილ სიგელში ანტონ მოურავოვის, „ნამდვილი ქართველი“, იმერეთის მეფისათვის მრჩეველად გაგზავნას სერიოზულ პოლიტიკურ მნიშვნელობას ანიჭებდა, რომ მისი გაგზავნა იმერეთის მეფის კარზე აღქმული უნდა ყოფილიყო როგორც რუსეთის ხელმწიფის ქართველებთანადმი კეთილი ზრახვების საწინდარი. *იქვე, გვ. 336.*

ანტონ მოურავოვმა და მიტროპოლიტმა მაქსიმემ ერთად იმგზავრეს ყიზლარამდე. ანტონმა ელჩი იქ დატოვა და თვითონ საქართველოსკენ გამოემშურა.

¹ ბერძენიშვილი ნ., *XVIII ს. საქართველოს ისტორიიდან*, გვ. 217.

² Бутков П. Г., *Материалы...*, I, с. 279.

გაწმენდის სიმძიმეს თერგიდან ყაზბეგამდე, კაიშაურამდე და არაგვამდე¹.

როდესაც თავადი ხვაბულოვი ყიზლარში ბრუნდებოდა სოლომონ მეფემ მას გააყოლა თავადი კვენისიძე, ხოლო მეფე ერეკლემ თავადი არტემონ ანდრონიკოვი. მათ გრაფ პანინისათვის უნდა მოეხსენებინათ: 1. თუ იმპერატორცა ინებებს ომის დაწყებას ირანის წინააღმდეგ, ერეკლე სიხარულით შეუერთდებოდა; 2. ფრონტზე რუსეთის წარმატებებისას რუსეთის საიმპერატორო კარს ირანის მმართველისათვის ეცნობებინა, რომ ეჭვი არ შეეტანა ერეკლეს მოქმედებაში; 3. საქართველოში მრავლადაა ოქროს, ვერცხლის და სხვა მადნეული. დამხმარე ჯარს გამოაყოლონ ოსტატები მათ დასამუშავებლად².

ეკატერინე II-ის გენერალი გოტლებენი საქართველოში

1769 წ. აგვისტოს დამლევს გენერალი გოტლიბ კურტ ჰაინრიხ გოტლებენი³ მცირე სამხედრო კორპუსით⁴, შემოვიდა დარიალის ხეობით ქართლში, საიდანაც იმერეთში უნდა გადასულიყო. მან ერეკლე II-სთან თბილისში გაგზავნა თავადი რატივეი და შეუთვალა, რომ მოემართებოდა 500 კაციანი კორპუსით და ითხოვდა ნებართვას, გაეწყო მის ქვეყანაში. როგორც თვითმხილველი და ამბის მონაწილე წარ-

¹ *Там же.*

² *Там же.*

³ გოტლებენის მოკლე ბიოგრაფია იხ. *Бутков П. Г., Материалы..., I, с. 280.*

⁴ გოტლებენის განკარგულებაში იყო: ტომსკის ქვეითი პოლკი, კარაბინერთა 2 ესკადრონი, ჰუსართა 2 ესკადრონი, 200 ღონელი კაზაკი, 300 კამიკი, საველე არტილერიის 12 ქვემეხი მათი მომსახურების ჩათვლით. *Там же, с. 280-281.*

მოშობით ფრანგი რუსეთის ოფიცერი, დე გრაი დე ფუა წერდა, ტოტლებენი „მტკნარ ტყუილს ამბობდა ვინაიდან ასორმოცდაათ კაცზე მეტი არ ჰყავდა, ხოლო რემენნიკოვს, რომელიც ჯერ არ მოსულიყო, თავის განკარგულებაში მხოლოდ სამასი კაცი ჰყავდა“¹.

ერეკლე მეფე თვითონ გაემართა ტოტლებენის შესახვედრად. შეხვედრა შედგა ანანურში². რუსმა სარდალმა იმპერატორის სახელით მიმართა სამი თხოვნით: 1. მეფეს გაეტარებინა რუსები თავის სამფლობელოებზე წასასვლელად, რათა შეერთებოდა მეფე სოლომონს თურქების წინააღმდეგ საომრად; 2. ერეკლე დახმარებოდა მათ ხელმისაწვდომ ფასებში შეეძინათ საკვები ადამიანებისა ცხენებისათვის; 3. „დავალებული მაქვს შეგეკითხოთ, ხომ არ ისურვებდით შეუკავშირდეთ რუსეთის იმპერატორს და მასთან ერთობლივად შეუტოთ თქვენს მეზობლად მყოფ თურქებს. ვიმედოვნებ, რომ ჩვენ მათ იოლად გავღვენით ამ ქვეყნიდან და ყველა გამარჯვება, რომელსაც მოვიხვეჭთ თქვენ მოგეკუთვნებათ“³.

ერეკლე მეფემ ტოტლებენის სათხოვარზე გასცა პასუხები, საიდანც გამოჩნდა მისი ფრთხილი დიპლომატია, მაქსიმალურად გამოეყენებინა რუსეთის შეიარაღებული ძალა თავისი სამეფოს ინტერესებისათვის. მან მაშინვე განაცხადა თანხმობა შეუფერხებლად გაეგლოთ რუსებს მის სამფლობელოებზე. მეორე საკითხთან დაკავშირებით გამოთქმულ მოსაზრებაში გამოჩნდა მისი სურვილი არ გაეშვა რუსები იმე-

¹ დე გრაი დე ფუა საქართველოს შესახებ / ფრანგულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები ჯუმბერ ოდიშელისა, თბილისი, 1985, გვ. 39.

² ქართული დიპლომატიური ეტიკეტის შესასწავლად ფრიად საინტერესოა ფრანგი დამკვირვებლის მიერ აღწერილი ერეკლე მეფისა და რუსი გენერლის შეხვედრა. იქვე, გვ. 40. აგრეთვე, ერეკლე მეფის საუბარი იმავე ფრანგთან, იქვე, გვ. 50-51.

³ იქვე, გვ. 41-42.

რეთის სამეფოში, სადაც მისი თქმით იყო დიდი ეკონომიკური გაჭირვება. მაგრამ ტოტლებენი თუ მაინც არ დაიშლიდა და გადავიდოდა იმერეთში და საკუთარი თვალთ დაინახავდა იქ არსებულ ვითარებას, „თქვენ მხოლოდ ითხოვეთ და მე მოგართმევთ ყველაფერს, რასაც მოისურვებთ. თუ თქვენ ჩემი წინასწარმეტყველებისამებრ, იძულებული გახდებით დაბრუნდეთ, მაშინ მე გავცემ განკარგულებას, რომ ყველაფერი მოგიდონ ზონიერ ფასებში და დაგწესებ ფასს, რომელსაც თქვენ თვითონ მიკარნახებთ“.

რაც შეეხებოდა მესამე თხოვნას თურქების წინააღმდეგ ომში მისი ჩაბმის შესახებ, ერეკლემ მაშინვე არ უპასუხა, მხოლოდ თქვა, რომ ეს ფაქიზი საკითხია და გარკვეული დროის შემდეგ ვისაუბროთ¹.

ტოტლებენი უკმაყოფილო დარჩა ერეკლეს პასუხით მის მესამე თხოვნაზე. როგორც დე გრეი დე ფუა აღნიშნავდა: „მას ეგონა, რომ საქმე ექნებოდა მასავით აჩქარებულ კაცთან, რომელიც მიიღებდა მის წინადადება და მის განხორციელებასაც უმაღლეს შეუდგებოდა. ერეკლე კი ფიქრობდა, რომ და არ სურდა ეტვირთა რაიმე, ვიდრე პირადად არ ვიხილავდით, რომ სოლომონი დაიძრა თავის ქვეყნიდან ჩვენს მხარში ამოსადგომად“².

მესამე დღეს, რამდენჯერმე თათბირის დროს გაირკვა, რომ ერეკლე თანახმა იყო გამოეცხადებინა ომი თურქებისათვის, მხოლოდ იმ პირობით, რომ იმპერატორს მისთვის პირადად მოეწერა და ეთხოვა, გამოეგზავნა 8 ათასი არტილერიით კარგად აღჭურვილი მებრძოლი. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო ერეკლეს მოთხოვნა, რომ ომის დროს მოპოვებული ყველა გამარჯვება მიუთუნებოდა მხოლოდ მას, ერეკლეს³.

¹ *იქვე*, გვ. 41-42.

² *იქვე*, გვ. 43.

³ *იქვე*.

ერეკლე მეფის ტოტლებენტან მოლაპარაკების ძირითადი საკითხები, როგორც ერთ-ერთი დოკუმენტიდან ჩანს, მეფეს წინასწარ შეთანხმებული ჰქონდა რუსეთის მთავრობასთან. 1769 წლის 19 მაისს ერეკლე სწერდა ყიზლარის კომენდანტს გ.-ლ. პოტაპოვს, რომ მეფე სოლომონთან წერლით ჩამოვიდა გრიგორი ხვაბულოვი (ქობულაშვილი). სოლომონმა წერილი იმავე ხვაბულოვის ხელით გაუგზავნა ერეკლეს. 10 სექტემბერს, ერეკლემ ხვაბულოვი გაგზავნა სოლომონთან და თავისთან მიიწვია. ვიდრე ხვაბულოვი სოლომონს ეახლებოდა, მანამდე, 15 მაისს ერეკლემ მიიღო სოლომონის წერილი, რომელშიც აღუთქვამდა, რომ დაუყოვნებლივ ჩამოვიდოდა მასთან. როგორც ერეკლე პოტაპოვს 19 მაისს აცნობებდა, მოუთმენლად ელოდებოდა სოლომონთან შეხვედრას. მაგრამ თუ სოლომონს რაიმე გაუთვალისწინებელი შემთხვევა შეუშლიდა ხელს და ქართლში დროულად ვერ ჩამოვიდოდა, მაშინ თავის კაცს გააგზავნიდა რუსეთში და თავის და სოლომონის მოსაზრებებს აცნობებდა მთავრობას. ერეკლე წერილს ამთავრებს თავისი, სოლომონისა და მთელი საქართველოს სიხარულის გამოხატვით ერთმორწმუნე და ყოვლადმოწყალე ხელმწიფისათვის სამსახურის საშუალება რომ ეძლეოდათ.¹

შედარებით ვრცლად ერეკლე მეფისა და ტოტლებენტან მოლაპარაკების შესახებ ვეცნობით 1769 წლის 4 სექტემბერს ერეკლე მეფის ეკატერინე II-ისათვის გაგზავნილ წერილში. ერეკლე კმაყოფილებას გამოხატავდა ტოტლებენტანის მიერ გადაცემული იმპერატრიცას ზეპირად დანაბარების გამო, რომ თავს დაესხას მტრული თურქეთის ოლქებს და სანაცვლოდ რუსეთი მფარველობაში მიიღებდა. ერეკლე მეფე იმპერატრიცას აცნობებდა, რომ სოლომონ მეფემ მიიღო ნ. ი. პანინის წერილი და ამის შესახებ ქართლ-კახეთის მეფეს

¹ Цагарели А., I, Грамоты..., т. I, с. 420; მაჭარაძე ვ., მასალები..., ნაწ. III, ნაკვ. I, გვ. 330.

აცნობა, რითაც ხაზს უსვამდა ორი ქართველი მეფის საერთო პოზიციას რუსეთის სახელმწიფოს მიმართ. ერეკლე მეფე იმედოვნებდა, რომ იმპერატრიცა ნებას დართავდა რუსეთის ოსმალეთთან მთელი ომის მსვლელობაში მიეღო მონაწილეობა, ხოლო ომის დასრულების შემდეგ სამუდამოდ ყოფილიყო მისი მფარველობის ქვეშ („ჩუშნ მშვიდობით თანადაცულნი ვიყუნეთ საუკუნოდ“)¹. იმავე დღეს ერეკლე მეფემ ნ. ი. პანინსაც გაუგზავნა პასუხი მის წერილზე და გამოთქვა მზადყოფნა თურქების წინააღმდეგ ომში მონაწილეობის მიღებაზე².

1769 წლის 19 სექტემბერს ეკატერინე II-მ ასტრახანის გუბერნატორ გენერალ ბეკეტოვს გაუგზავნა წყალობის სიგელი, რომელშიც აღნიშნული იყო, რომ ერეკლეს, სოლომონის, კაცია დადიანის და სხვა მთავრების (ისინი ვინც მზადყოფნას აცხადებენ რუსებთან ერთად მიეღოთ მონაწილეობა ოტომანის პორტას წინააღმდეგ ომში), წარმომადგენლები თუ ჩავიდოდნენ ყიზლარსა და ასტრახანში, შეუფერხებლად გაეშვათ პეტერბურგისკენ. რესკრიპტი შეიცავდა მნიშვნელოვან ცნობებს დასავლეთ საქართველოში არსებული პოლიტიკური ვითარების შესახებ და იქვე ჩანს რუსული დიპლომატიის თვალთმაქცობა, რომლისთვისაც ყველაფერზე მაღლა იდგა რუსეთის სახელმწიფოს ინტერესები.

ეკატერინე II წერდა, რომ როგორც სოლომონ მეფის წარმომადგენელს, თავად კვინიხაძეს ყიზლარის კომენდანტ პოტაპოვისათვის განუცხადებია, დადიანის სამფლობელოები წინათ იმერეთის მეფის ქვეშევრდომობაში იყო, ამიტომ იმერეთის მეფე ითხოვდა დასახელებული სამთავრო კვლავ მის მორჩილებაში ყოფილიყო. ამასთან ერთად სოლომონ მეფე ითხოვდა, რომ პეტერბურგში საიმპერატორო კარს არ მიეღო დადიანის წერილები და წარმომადგენლები. როგორც ჩანს,

¹ მაჭარაძე ვ., მასალები..., ნაწ. III, ნაკვ. I, გვ. 413.

² იქვე, გვ. 413.

სოლომონის მდივანბეგსა და დიპლომატს, დავით კვინიხაძეს არც იმის თქმა დააეწიდა, რომ კაცია დადიანი ერეკლე I-ის სიძე იყო და ცდილობდა თავის წარმომადგენლი გაეგზავნა პეტერბურგში, მაგრამ ერეკლე არ უჭერდა მხარს და მომხრე იყო მისი სიძე, ოდიშის მთავარი, დამორჩილებოდა მეფე სოლომონს¹.

როგორც სოლომონ მეფის ელჩის მიერ იმპერატრიცასთვის წარდგენილი მოხსენებიდან ჩანდა, ერეკლე I, კაცია დადიანთან ნათესაობის მიუხედავად, ქვეყნის ინტერესების გათვალისწინებითა და პოლიტიკური მოსაზრებით, სოლომონ მეფეს უჭერდა მხარს². მაგრამ მოღწეული ისტორიული ცნობებიდან, რომლებსაც მოგვიანებით გავეცნობით, ვიცით მას შემდეგ რაც სოლომონ მეფემ რეალური ნაბიჯები გადადგა ოდიშის სამთავროს დამორჩილებისათვის, ეს მომენტი გარკვეული დროის განმავლობაში სოლომონსა და ერეკლეს შო-

¹ იქვე, გვ. 424.

² ა. მოურავოვი 1769 წლის 12 ოქტომბერს სწერდა გარფ ნ. ი. პანინს, რომ როგორც საიმედო ადამანებისგან შევიტყე გურიელი და დადიანი არც თუ ისეთი მამაცი მებრძოლეები არიან, როგორც სოლომონი. მაგრამ დადიანს უფრო მეტი სამფლობელოები აქვს, ვიდრე სოლომონს. მათ ესმარებიან თურქები სოლომონის წინააღმდეგ და ცდილობენ, რომ მეფემ არ დაჯაბნოს ისინი. როგორც შევამჩნიე ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლეს დადიანს უჭერს მხარს, რადგან მისი ცოლი, დედოფალი დარეჯანი დადიანის ბიძაშვილია. დედოფალმა მეც მომწერა, რომ დადიანი თვითონ მივა ტოტლებენტან, როდესაც ის იმერეთში შევა. მეც მქონდა განზრახვა მიმეწერა დადიანისა და გურიელისათვის, რათა ჩემთვის მოეცათ ნება მივსულიყავი მათთან, მაგრამ სოლომონმა არ გამიშვა და გამომიცხადა, რომ არავითარი აზრი არა აქვს მათთან მოლაპარაკებას, რათა თურქების წინააღმდეგ გამოვიდნენ, უმჯობესი იქნება მათი ნახვა სხვა დროისთვის გადასდო. *იქვე, გვ. 434; Цагарели А., I, Грамоты т. I, с. 75.*

რის დაძაბულობის მთავარი მიზეზი გახდა. ქართლ-კახეთის სამეფო ოჯახი ოდიშის სამთავროს დამოუკიდებლობას უჭერდა მხარს. მაშასადამე, იმერეთის მეფის ელჩის განცხადება პეტერბურგში უფრო სასურველის რეალობად წარმოჩენის სურვილით იყო განპირობებული. აქვე უნდა ითქვას აგრეთვე, რომ საიმპერიო კარიც არ იყო მომხრე სამთავროს დამორჩილებოდა იმერეთის მეფეს.

იმპერატრიცამ ასტრახანის გუბერნატორს, ბეკეტოვს და უფარავად გაუშვილა თავის დამოკიდებულება და გეგმები ოდიშის სამთავროს შესახებ. მას მიაჩნდა, რომ მიმდინარე ომის დროს სამეგრელოს მთავარი შეიძლებოდა რუსეთის ინტერესებისათვის გამოეყენებინათ. კაცია დადიანი შეეცდებოდა პეტერბურგიდან მხარდაჭერით გათავისუფლებულიყო იმერეთის მეფეების პრეტენზიებისგან. იმერეთის მეფე სოლომონი სუსტი იყო და რაიმე გადაწყვეტილებას ადგილობრივ თავადებთან შეთანხმების გარეშე ვერ იღებდა. სამეგრელოს სამთავროს მდებარეობა შავ ზღვასთან, ძალიან მოხერხებული იყო. მისი მთავრისადმი საიმპერატორო კარის კეთილგანწყობა ძალიან მნიშვნელოვანი იქნებოდა. ამიტომ დადიანის წარმომადგენელი, სოლომონ მეფის საწინააღმდეგო პოზიციის მიუხედავად, საიმპერატორო კარზე უნდა მიეღოთ. როგორც იმპერატრიცა ფიქრობდა, შემდგომში გაირკვეოდა, რამდენად ემთხვეოდა ერთმანეთს სოლომონ მეფის, სამეგრელოს მთავრისა და, საერთოდ, საქართველოს ინტერესები¹. იმპერატრიცას პოზიციიდან ამჯერად და შემდგომშიც მრავალჯერ გამოჩნდა, რომ რუსეთის მთავრობა მზად იყო როდესაც საჭიროდ ჩათვლიდა, ანგარიში არ გაეწია სოლომონისა და ერეკლეს სამეფოების პოზიციისათვის ამა თუ იმ საკითხში.

თავად მოურავოვის გრაფ პანინისადმი გაგზავნილი წერილიდან ვიგებთ, რომ 26 სექტემბერს ტოტლებენი იმერეთის

¹ მაჭარაძე ვ., მასალები..., ნაწ. III, ნაკვ. I, გვ. 424-425.

საზღვართან, მდ. სურამულას შენაკდ კორტოხთან, მეორე დღეს შეხვდა იქ მისულ სოლომონ მეფეს თავის ძმა კათალიკოს იოსებთან და 100 იმერელთან ერთად. ტოტლებენმა მეფეს გადასცა იმპერატრიცას წერილი. 28 ოქტომბერს ტოტლებენმა სოლომონს მოახსენა, რომ გამოგზავნილია, რათა ყველა იმერეთის მეფის ყველა ქვეშევრდომი მას დაუმორჩილოს, თურქები გააძევოს იმერეთიდან და სოლომონი სრულიად იმერეთის მფლობელი გახადოს. მაგრამ ამის გაკეთება თუ ვერ მოხერხდება, მაშინ ის და მთელი მისი გვარი წაიყვანოს რუსეთში, სადაც მიიღებენ ისე, როგორც მის სამეფო ღირსებას შეჰფერის. ამის შემდეგ ტოტლებენი, სოლომონის თანხმობით მასთან ერთად წავიდა შორაპნის სიმაგრისკენ, სადაც მივიდნენ 3 ოქტომბერს. ციხის გარნიზონში იმყოფებოდა 23 თურქი და თავშეფარებული მოსახლეობა. სოლომონმა თურქებს შეუთვალა: თუ ისინი ნებით დატოვებდნენ ციხეს, ყოველგვარი ვნების გარეშე გაუშვებდა მათ იქ, სადაც კი ისურვებდნენ. თურქებმა უარი თქვეს დანებებაზე. ამასობაში სოლომონს აცნობეს, რომ კაცია დადიანი 4 ათასი იმერელით და 4 ათასი თურქით მის სამფლობელოს აოხრებდა და ხალხს ატყვევებდა. მან ტოტლებენის ბანაკში დატოვა კათალიკოსი, თვითონ კი დაუყოვნებლივ წავიდა თავის თანმხლებლებთან ერთად. სოლომონმა ბრძანებები დააგზავნა და თავის ქვეშებრდომებს მოუწოდა შეერთებოდნენ. მას ჰყავდა 300 ლეიცი, რომლებიც უნდა გამოეყენებინა რაჭის ერისთავის წინააღმდეგ ბრძოლაში. წასვლის წინ სოლომონმა ტოტლებენს დაუბარა, რომ აელო შორაპნის ციხე¹. მაგრამ რუსმა სარდალმა 13 ოქტომბერს შორაპნის ციხე მიატოვა და ქართლში დაბრუნდა. შემდეგში (15 ოქტომბერი) სოლომონ მეფე ტოტლებენს სწერდა: *„ჩვენ რომ მანდ ვიახელით, ჩვენნი მამული ისე წაეტყვენა (დადიანს – ე.მ.) შეიდას [კაცამდე] ტყვე აფხაზისათვის მიეცა და ჩვენც დღეს [საომრად პირშიდ]*

¹ იქვე, გვ. 430-431..

*გვიღვია და ვერ გამოგვექცე და თქვენს სამსახურს ამისთვის დაეშორდით*¹.

სოლომონ მეფემ ტოტლებენის შორაპნის ციხესთან მოლაღატური საქციელის შესახებ ვრცლად მოახსენა გრაფ ნ. ი. პანინს 1770 წლის 10 თებერვლის წერილში. ოსმალებს იმერეთში რომელი ციხეებიც უკავიათ, ყველას გავათავისუფლებდით თქვენს სარდალს ცოტა რომ დაეცადა ჩემს დაბრუნებაამდე, მაგრამ ქართლში გადავიდა. მიუხედავად იმისა, რომ ვახუშტი, მაინც აღარ დაბრუნდაო². მეორე დღეს სოლომონ მეფემ ასეთივე შინაარსის წერილი გაუგზავნა ეკატერინე II-ს³.

ოქტომბრის ბოლოს ტოტლებენის რაზმი ცხინვალში გაჩერდა. იმის გამო რომ ჯარის ნაკლებობას გრძნობდა, რუსეთის სარდალი მოზდოკში გადავიდა და დამატებითი ჯარი ჩამოიყვანა და რუსეთის ჯარის საერთო რაოდენობა 1228 კაცამდე გაიზარდა. თებერვალში მისმა რაოდენობამ 2093-ს მიაღწია⁴.

ტოტლებენმა ჯარის ერთი ნაწილი ცხინვალში დატოვა, დანარჩენი გორში გადაიყვანა. არსებული მასალებით ძნელია გავარკვიოთ, გრაფმა ტოტლებენმა რუსთა რაზმი გორში ერეკლესთან შეთანხმებით, თუ მისთვის ჩვეული თვითნებობით ჩააყენა. საქართველოში ტოტლებენის მოქმედებას ზოგადად თუ გავითვალისწინებთ, მაშინ უფრო მეორე მომენტი უნდა ვივულისებოთ. მართლაც, იმავე წლის 21 დეკემბერს იგი ერეკლესათვის გაგზავნილ წერილში ცდილობდა აეხსნა, თუ რატომ ჩააყენა იმერეთიდან გადმოსულმა ტოტლებენმა მის სამფლობელოებში, კერძოდ გორსა და ცხინვალში, რუსეთის ჯარი.

¹ *იქვე*, გვ. 436.

² *იქვე*, გვ. 529-531.

³ *იქვე*, გვ. 531-532.

⁴ *მაჭარაძე ვ., ასპინძის ბრძოლა*, გვ. 50.

1769 წლის ბოლოს ერეკლე II-მ მიიღო ახალციხის ვა-
ლის ნაჰამანის წერილი, რომელშიც, სრულიად გასაგები
მიზეზების გამო, უარყოფითად იყო შეფასებული ერეკლეს
და სოლომონის ურთიერთობა რუსეთთან. ნაჰამანი ერეკლეს
შეახსენებდა იმ „ძმობასა და მეგობრობას“, რომელიც ტრა-
დიცულად არსებობდა ოსმალეთის სახელმწიფოსა და საქარ-
თველოს შორის. განსაკუთრებულ უკმაყოფილებას გამოთქ-
ვამდა სოლომონ მეფის მისამართით, რომელმაც დაივიწყა
ყველა ის სიკეთე, რომელიც მას რომ მიუღია ოსმალეზი-
საგან. „მაგრამ ესენი დაივიწყა და გულში ჩადებული ორ-
გულობა, სიავე, სიფინთე, ღალატი, მუხანათობა და ჰარამ-
ზადობა გამოაცხადა. მოსკოვს ურჯულოებთან... სოლომონს
კაცი გაუგზავნია იმ ურჯულოებთან და რამდენიმე ასი კაცი
მოუყვანინებია, რომ თქვენ ორისავ დოვლათისაგან მართ-
ლადსარწმუნოდ და მიანდოდ დიდ გვარობაზედ ცნობილ
ხართ, თქვენის მიწილამ რომ ის უსჯულოები თქვენს შეუტ-
ყობრად და უნებურად გარდმოსულ იყვნენ, – ეს ხომ არ
იეჭვება, ხუთსა და ათს დღესა თქვენს ქვეყანაში უვლიათ.
ამას უკან იძერეთს გადასულან. ჳელმწიფის ციხეებისაგან
შარაპნის სახელობით ციხეს რამდენიმე დღეს შემოდგო-
მოდნენ, ღ“ს წყალობითა და ჳელმწიფის ბედნიერობით, ვერ
ექნათ რა... სოლომონის ვითარება შეეცყოთ და ისევ უკანვე
დაბრუნებულ იყვნენ თავისავ საძაგელის მიწისაკენ. უკან
დაბრუნებაში ახლა თქვენს მიწაზე დამდგარან და გვიკვირს
ამისთანა საქნელი საქმე“¹. მართალია, ისტიბარს არ იტყვდა
ახალციხის ვალი, მაგრამ სრულიად გასაგებია ოსმალეთის
მთავრობის შემფოთება რუსეთის ჯარის, თუნდაც შეზღუდუ-

¹ Цагарели А. А., Грамоты..., т. II, вып. I, с. 16; ცინცაძე ი., XVIII საუკუნის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიის არქივიდან // მასალები კავკასიისა და საქართველოს ისტორიისათვის, XXXII, თბილისი, 1955, გვ. 123, 124; მაჭარაძე ვ., მასალები... ნაწ. III, ნაკვ. I, გვ. 461.

ლი კონტიგენტის, საქართველოში ყოფნის გამო. ისიც ნათელია, რომ პორტა საქმაოდ ინფორმირებული იყო ორივე სამეფოში მიმდინარე ამბების ირგვლივ.

ტოტლებენის ჩაუხედაობა საქართველოს საშინაო საქმეებში მის მიერ ოსმალეთის სამხედრო პოტენციალის შეუფასებლობა, მისი თვითდაჯერება აკვირვებდა ერეკლე II-ს. 1769 წლის 7 დეკემბერს მეფე ერეკლე სწერდა ტოტლებენს: *„თქვენ მცირელი ჯარი გეთხოვნათ ჩვენთვის, ჩვენ ეს [ე]უწყით: ასე მცირედის ჯარით მტერს ვერას უმტერებთ. ამისთვის აქ დაგაბატოეთ, ორ-სამ დღეს მასღაათი ვნახოთ და, რომელიც ყოვლად მოწყალის კვლამწიფის სამსახურის სამჯობინარი იყოს, ის გამოვარჩიოთ. ახლა კვალად მეორეთ გაბატოებთ ამ მიზეზისათვის“*. წერილიდან არ ჩანს, სად იმყოფებოდა რუსეთის სარდალი. ამიტომ ერეკლე მეფე, როდესაც მას თბილისში ეპატიუებოდა, იმასაც ურჩევდა, რომ ქვეყანასაც გაიცნობდა. მეფე იმასაც ითვალისწინებს და პირდაპირ ეუბნებოდა ტოტლებენს, რომ შეიძლება მას ჯარის გარეშე გადაადგილება უჭირს (შეიძლებოდა ეშინოდა, მაგრამ ერეკლე ამას პირდაპირ არ ეუბნებოდა, მაგრამ მიანიშნებდა). იქნებ ჯობდეს იმ დამატებით ჯარს დაელოდოთ რომელსაც მოვლითო. *„თუ თქვენ ჯარს ვერ გაეყრებოდეთ, სწრაფათ გვაცოდინეთ, ჩვენ წამოვალთ, ან გორსა ან იმის ახლო მოვალთ და იქ შევიყარნეთ... ჩვენ ვგონებთ, უჩვენოთ თქვენგან მტერზე მისვლა ახლა არა სჯობდეს ამისთვის, რომელიც უკან მომავალი ჯარი აღვითქვამსთ, ჩვენიცა და თქვენიც მოლოდინი ის არის“*¹.

წინააღმდეგობა ერეკლესა და ტოტლებენს შორის დღითიდღე იზრდებოდა. 13 დეკემბერს სარდალმა გაუგზავნა წერილი ერეკლეს, რომლიდანც ჩანს, რომ მან უპასუხა მეფის 7 დეკემბრის წერილზე და აცნობებდა, რომ არ შეეძლო თბილისში ჩასვლა, რადგან გადაუღებელი საქმის გამო

¹ მაჭარაძე ვ., მასალები... ნაწ. III, ნაკვ. I, გვ. 465-466.

აპირებდა სხვაგან წასვლას, მაგრამ არ აცნობებდა კონკრეტულად, სად მიდიოდა. ამის გამო ერეკლე საყვედურობდა: „ყოველგვარი წესიერებით თქვენ, იმყოფებით რა ჩვენს ქვეყანებში (ერეკლე გულისხმობს საქართველოს ორივე სამეფოს და სამთავროებს – ე.მ.), მგონია ვალდებული ხართ გვაცნობოთ, წასვლას სად ფიქრობთ... დიდი სურვილით დაველოდებით თქვენს გულწრფელ პასუხს“. ერეკლეს საჭიროდ მიაჩნდა ერთმანეთის შეხვედრა და მოლაპარაკება, რადგან მხოლოდ წერილებით ვერ გადაწყდებოდა ყველა საქმე. ამიტომ ის საჭიროდ თვლიდა ტოტლებენის ჩასვლას თბილისში. მეფე ყურადღებას ამახვილებდა იმ განსაკუთრებით მტკივნეულ საკითხზე, რომელიც დაუყენებია ტოტლებენს ერეკლესთვის გაგზავნილ წერილში: „თქვენს ბოლო წერილში ამბობთ, რომ მცირე დროის შემდეგ თქვენი ხალხი მთლიანად გაათავისუფლებს საქართველოს, რის გამოც ფრიად გააკვირვებული ვართ! თუ თქვენი უდიდებულესობა წაგა მტრის წინააღმდეგ, მაშინ ყველა ჩვენი ქვეყანა აივსება მისი უდიდებულესობის [ეკატერინეს] მრავალრიცხოვანი ჯარით... თუ თქვენი აღმატებულება ჩვენი გულწრფელი მეგობარია, როგორადაც მიგვაჩნისხართ, გთხოვთ გავგარკვიოთ ამ პუნქტში¹. სავარაუდოა, ტოტლებენი ერეკლე მეფისადმი უკმაყოფილებას ზეპირად ავრცელებდა, რაც ერეკლემდე, შეცვლილი შინაარსით აღწევდა, დაძაბულობა კიდევ უფრო იზრდებოდა და მის მიზეზებს კიდევ უფრო გაუგებარს ხდიდა. ამიტომ ერეკლე მეფე 22 დეკემბერს ტოტლებენს სწერდა: „თქვენს ბრწყინვალეობას თუ აქამდინ ჩვენგან სწყენოდეს რამე ანუ ამის შემდგომათ ეწყინოს რამე, თქვენის მეგობრობის სიყვარულისაგან ვითხოვ, რომ წერილით გამოგვიცხადოთ“².

¹ იქვე, გვ. 469.

² იქვე, გვ. 490.

16 დეკემბერს ეკატერინე II-ემ ერეკლე II-ეს გამოუგზავნა სიგელი, რომლითაც ატყობიებდა, რომ თურქეთმა დაარღვია ზავი და რუსეთი იძულებულია იომოს. რადგან წინათ საქართველო არ მონაწილეობდა რუსეთ-თურქეთის ომებში, ამიტომ არ შეეძლო რუსეთს თურქეთისაგან მოეთხოვა რაიმე სასარგებლო საქართველოსათვის. ესლა ეკატერინე იწვევს მათ მონაწილეობა მიიღონ ომში და ჰპირდება, რომ თურქეთთან ზავის დადების დროს ხელშეკრულებაში ჩართავს საქართველოს სასარგებლო პირობებს. იმპერატრიცა ჰპირდება მეფე ერეკლეს, რომ ქართველები რომელ ტერიტორიასაც დაიპყრობენ, დაუმტკიცდებათ იგი თავიანთი საზღვრების უსაფრთხოებისათვის¹.

იმავე რიცხვშია გრაფ პანინის წერილი ა. მოურავოვისათვის, რომელსაც უმთავრეს ამოცანად უყენებს ქართველების მიერ პორტის წინააღმდეგ ომის დაწყებისათვის წახალისებას. ამ მიზნით დაინიშნა იგი ერეკლე მეფის მრჩეველად; რუსეთის მთავრობამ ერეკლეს დასახმარებლად გამოჰყო 50 ათასი რუბლი, რომლიდან სხვადასხვა რაოდენობის თანხას, საჭიროებისა და თავისი შეხედულების მიხედვით, მოურავოვი გადასცემს ქართლ-კახეთის მეფეს. საყურდღებოა პანინის შეთავაზება ერეკლესადმი: მან ირანის მთავრობას აცნობოს, რომ მიმდინარე ომი საფრთხეს არ უქმნის და მშვიდად იყვნენ.

პანინმა იმავე დღეს ერეკლე მეფესაც გაუგზავნა წერილი, რომელშიც შეშფოთებას გამოსთქვამდა იმ უთანხმოების გამო, რომელიც არსებობდა სოლომონ I-სა და იმერეთის მთავრებსა და დიდებულებს შორის. ჩანს, რომ რუსეთის მთავრობა ცდილობდა გაეაქტიურებინა ერეკლე მეფე, რათა ის ჩარეულიყო იმერეთის საქმეებში და იქაურები დაერაზმა ოსმალეთის წინააღმდეგ საბრძოლველად. პანინი

¹ Цагарели А. А., Грамоты..., т. I, с. 77-78; მაჭარაძე ვ., მასალები..., ნაწ. III, ნაკვ. I, გვ. 473.

ულოცავდა ერეკლე II-ს და სოლომონ I-ს ეკატერინე II-ის მიერ მოციქულ ანდრია პირველწოდებულის ორდენებით დაჯილდოების შესახებ¹.

ერეკლე მეფეს აუცილებლად მიაჩნდა ოსმალეთის წინააღმდეგ ომში სოლომონ მეფისა და დადიანის მონაწილეობა. მაგრამ მათ შორის დაპირისპირებას ბოლო არ უჩანდა. ამიტომ ის ტოტლებენს სთხოვდა თავისი რომელიმე ოფიცერი გაეგზავნა იმერეთში და ისინი შეერიგებინა². მაგრამ რუსეთის გენერლის მოქმედება საეჭვოს ხდიდა, რომ ის დაინტერესებული იყო მრფისა და დადიანის შერიგებით.

განსაკუთრებით საინტერესოა ეჭვებითა და უნდობლობის სენით შეპყრობილი ტოტლებენის წერილები გაგზავნილი პეტერბურგში, რომლებშიც ის დაასმენდა საქართველოს მეფეებს და ზოგიერთ რუს ოფიცერს. ის განსაკუთრებულ მტრობას ავლენდა ა. მოურავოვის მიმართ, რომელიც მისი გაგებით იყო «излишеством грузинец... всегда пользу своих однородцов предпочитал». ა. მოურავოვი ექომაგებოდა სოლომონსა და ერეკლეს, რის გამოც იმსახურებდა ტოტლებენის რისხვას. არაერთხელ მისწერა რუსეთის მთავრობას იმ გასაჭირის შესახებ რომელიც სუფევდა იმერეთში, რომ სოლომონს არ შეეძლო მის ტერიტორიაზე გადასული რუსეთის რაზმების გამოკვება. ტოტლებენი ბრალს სდებდა სოლომონ მეფეს, იმის გამო, რომ მის სამფლობელოებს იკლებდა კაცია დადიანისა და თურქების რაზმები, ის შოროპნიდან წავიდა მომხვდურთა გასაძევებლად; რუსეთის სარდალი არ იწონებდა სამეფოს გაერთიანებისათვის სოლომონის მიერ გატარებულ ღონისძიებებს და სხვ.

ტოტლებენს პრეტენზიები ჰქონდა ერეკლეს მიმართ, რაზეც ეხლა არ გავამახვილებ ყურადღებას. საქართველოს „მეგობარ“ ტოტლებენს დაუშვებლად მიაჩნდა არტილერიის

¹ იქვე, გვ. 477, 480-481.

² იქვე, გვ. 491-493.

პოდპოლკოვნიკი სიმონ ჩოლაკაევი (ჩოლოკაევი, ჩოლოყა-შვილი) ერეკლეს და მის მებრძოლებს მორტირების, ჰაუბი-ცებისა და ქვემეხების ლაფეტებზე დადგმას რომ ასწავლიდა, რადგან ქართველებისათვის ასეთი შეიარაღების ქონა, რუსი სარდლის გაგებით, ეწინააღმდეგებოდა რუსეთის სახელმწიფოებრივ ინტერესებს¹. ტოტლებენი მოითხოვდა რუსეთის მთავრობას საქართველოდან გაეწვია ყველა ქართული წარმოშობის ის ოფიცრები, რომლებიც, როგორც ირკვევა, ცდილობდნენ დახმარებოდნენ საქართველოს, რაც ძალიან კარგად ჩანს 1769-1770 წლების ერთ დოკუმენტში, რომელშიც თავმოყრილია ტოტლებენის საჩივრის წერილებიდან ამონარიდები².

ერეკლე II-ის მიერ 60-ანი წლების მეორე ნახევარში გატარებულ საგარეო პოლიტიკის ანგარიში მოცემულია ა. მოურავოვისათვის გაგზავნილ 1770 წლის 2 იანვრის წერი-

¹ 1770 წლი 21 თებერვალს ტოტლებენმა მურავიოვს უბრძანა დაეპატიმრებინა თავადი ჩოლოკაევი და მასთან გადაეგზავნა. *იქვე, გვ. 537*. როდესაც ერეკლე მეფემ შეიტყო ჩოლოყაშვილის დაპატიმრების შესახებ, მაშინვე სცადა გაერკვია, რატომ უკრძალავდა ტოტლებენი დაპატიმრებულს ქართველებისათვის ზარბაზნების ჩამოსხმას, მაშინ როდესაც მას მსგავსი არაფერი გაუკეთებია, მითუმეტეს, რომ არსებობდა იმპერატრიცას ნებართვა ამის თაობაზე. ერეკლე იმის შესახებაც აცნობებდა, რომ მას ირანში ნამსახურები თავის მეზარბაზნე ჰყავდა. *იქვე, გვ. 537*. ერეკლემ ასეთივე წერილი გაუგზავნა ტოტლებენს 10 მარტს. *იქვე, გვ. 540*.

² *იქვე, გვ. 504-510*. ამ მხრივ საინტერესოა, აგრეთვე, *გვ. 210-219*. ტოტლებენმა შემდეგში პოდპოლკოვნიკებზე – რატიევზე, ჩოლოკაევსა და *პორუნიკ დევრალზე (დე ვრაი დე ფუა) გამოაცხადა ძებნა* მთელ საქართველოში, იმ პირობით, რომ ვინც ძებნილებს ცოცხლებს მიიყვანდა ჯილდოდ მიიღებდა 1 ათას ჩერვონეცს, ხოლო მკვდრებზე კი 1 ათას რუბლს. ტოტლებენის ამგვარი გადაწყვეტილების გამო ერეკლე II დიდად იყო გაოცებული. *Цагарели А. А., Грамоты..., т. I, с. 110*.

ლში: მეფე თავის ღაშქრობას „ყარსის ქვეყანაზე და ბაიაზე-
თის მხარეზე“ იმით ამართლებს, რომ მიიღო რუსეთის
ხელმწიფის „ბრძანებით წყალობა“, რომლის მიხედვითაც
მეფეს უნდა განეცხადებინა ოსმალეთის მიმართ მტრობა. ქა-
რთველებისა და მცირერიცხოვანი ლეკების ჯარით აკლებულ
იქნა ოსმალთა მრავალი სოფელი და ელი, მოიკლა და დატ-
ყვევდა მრავალი (3 ათასამდე) ადამიანი – ქრისტიანიც და
თათარიც. ქრისტიანები დაუტყვევებიათ ლეკების მოთხოვნით,
მაგრამ შემდეგში ყველა ტყვე ერეკლემ გაათავისუფლებინა.
ამ წარმატებული ღაშქრობის მიზეზების გასარკვევად თბი-
ლისში ჩავიდნენ ახალციხის ფაშას გამოგზავნილი დესპა-
ნები, რომლებიც „შეურაცხებით და უპატიოდ“ გაუყრიათ.

განსხვავებული (მშვიდობიანი) დამოკიდებულება ჰქონდა
სამეფო კარს ირანთან, რადგან, როგორც ერეკლე განმარ-
ტავდა, „*რუსეთსა და სპარსეთში შერიგება და მშვიდობა
არის*“.

ბაიაზეთის სამხრეთით მრავალი ქრისტიანი სომეხი
ცხოვრობდა. მათ, იცოდნენ რა ოსმალეთის წინააღმდეგ
ომისათვის სამზადისის შესახებ, ერეკლეს სთხოვდნენ, მო-
ნაწილეობა მიეღოთ ომში. დაღესტნელი ხუნძების ბატონმა,
რომელიც ერეკლეს შემორიგებული ჰყავდა და ჯამაგირსაც
აძლევდა, კაცი გამოუგზავნა საკითხავად: ოსმალებმა დამი-
ბარეს, წავიდე თუ არაო? ერეკლემ დაუშალა და იმპე-
რატრიცას წყალობა აღუთქვა. ამის შემდეგ მეფეს იმედი
ჰქონდა, რომ ქართულ-რუსული საქმის წინააღმდეგ ხუნძაყე-
ლები აღარ გამოვიდოდნენ.

აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის სახანოები ერთმანეთის
მტრები იყვნენ და ამდენათ მათგან რაიმე საშიშროება მოსა-
ლოდნელი არ იყო. ასე სჯეროდა ერეკლე მეფეს.

ერეკლე მეფე ა. მოურავოვს არაფერს სწერდა, რადგან
დარწმუნებული იყო, რომ იქაური ამბები მან ზედმიწევნით
იცოდა.

მეფე ვარაუდობდა, რომ როდესაც ტოტლებენს მოზდო-გიდან დამატებითი ჯარი მოუვიდოდა, წინ აღარაფერი დაუდგებოდა და დაიწყებოდა ოსმალეთის საწინააღმდეგო კამპანია.

როგორც ჩანს, ერეკლე მეორემ ყოველივე კარგათ იცოდა რაც ხდებოდა და როგორი განწყობილება სუფევდა საქართველოს სამეზობლოში, მაგრამ ჯერ კიდევ ვერ გაერკვია, რას მოიმოქმედებდა რუსეთის მთავრობა. ერეკლე ა. მოურავოვს სწერდა: „ათი თვე იქნება კნიაზ გრიგოლი ქობულოვი პორუნიკი მოსულა ჩვენს ქვეყანაში და მისის დიდებულებისაგან, რომ წყალობით ამ ქვეყანას ბძანება მოიტანა, რომ ურჯულთ ოსმალთ, რაც შეგვეძლოს, მტერობა უჩვენოთ, ჩვენ ამისი პასუხი მაღალ კარს დამორჩილებით მრავალჯერ მოვახსენებთ და ჯერეთ იმისი [მაგიერი ამბავი რომ არა მოგვსვლია რა, ამ ქვეყნისა და სხვა ქვეყნის ქრისტიანები დიდს მწუხარებაში] არიან, მაგრამ ჩვენ ვერწამს: როგორათაც მისის დიდებულების ჩვენდამო ბძანება წერილით, თუ ზეპირ ყველა აღსრულდება“¹.

სოლომონ I-მა შეიტყო, რომ ცხინვალში მყოფ ტოტლებენს განზრახული ჰქონდა ახალციხის დასალაშქრად წასვლა. 1770 წლის 10 თებერვალს მან რუს სარდალს გაუგზავნა წერილი, რომელშიც საყვედურობდა, იმის გამო, რომ მან სოლომონი მიატოვა, მიუხედავად იმისა, რომ იმპერატრიცამ პირველი რიგის ამოცანად იმერეთის სამეფოს დაცვა დაავალა: „ამას მოველით, უოვლად მოწყალის ხელმწიფისაგან და თქვენგანაც, რომ ჯერ როგორც ბრძანება ყოვლად მოწყალის ხელმწიფისაგან ჩვენ ქვეყანაზედ არის, ისე გაარიგოთ და მერმეთ, როგორც გვიბრძანებთ, ჩვენც ვიახლებით“².

¹ იქვე, გვ. 520-522.

² იქვე, გვ. 536.

ტოტლებენმა სოლომონს კი აღარ მიმართა იგივე მოთხოვნით, არამედ მის ძმას კათალიკოსს შეუთვალა, იმერეთის მეფე წაჰყოლოდა ახალციხეში. ამჯერადაც ხელის შემშლელად დადიანი და თურქები გამოვიდნენ. მათ აფხაზების დახმარების იმედი ჰქონდათ და იმერეთის აოსრებით იმუქრებოდნენ. სოლომონი მოურავოვს სთხოვდა, რომ ტოტლებენისთვის აეხსნა დასავლეთ საქართველოში შექმნილი მგომარეობა¹. ს. მოურავოვმა 5 აპრილს ნ. ი. პანინს გაუგზავნა მოხსენება, რომელშიც იგი ცდილობდა აეხსნა, რატომ არ ენდობოდა სოლომონ მეფე რაჭის ერისთავ როსტომს, დადიანსა და გურიელს. მას დადიანი დაუპირისპირდა იმის შემდეგ, როცა მეფემ შეიპყრო შეუპოვარი რაჭის ერისთავი და მისი ვაჟი გიორგი, ისინი ჯერ დატყვევებული ჰყავნენ, შემდეგ კი ორივე დააბრმავა. ამის შედეგად სოლომონი გაძლიერდა, რამაც შეაშფოთა დადიანი და გურიელი. ისინი თავიანთი ძალით ვერ ერეოდნენ სოლომონს, ამიტომ დახმარებად იწვევდნენ თურქებს².

რაც შეეხებოდა ერეკლე მეფეს, ის მზად იყო ახალციხეზე გასალაშქრებლად 9 ათასი მეომრით. მას მეტი ჯარი ჰყავდა, მაგრამ სამეფოს დასაცავად დასტოვა 4 ათასიანი ჯარი, რომელიც დაკომპლექტებული იყო ქართველი, სომეხი და თათარი მეზობლებისგან, 4 ათასი კაცი კი ყარაბაღის ხანს მიაშველა³.

1770 წ. მარტში ქართველთა და რუსთა გაერთიანებული ჯარი სურამიდან ახალციხის დასაპყრობად გაემართა. როგორც ცნობილია, ასპინძის ბრძოლის წინ ტოტლებენმა აწყურთან მოულოდნელად მიატოვა ერეკლე, რუსთა ჯარით ქართლში დაბრუნდა და საბოლოოდ გამოამუღავნა თავი, როგორც მოღალატემ. პ. გ. ბუტკოვი ცდილობდა გაემართლე-

¹ იქვე, გვ. 545.

² იქვე, გვ. 553.

³ იქვე, გვ. 546.

ბინა ტოტლებენის მოქმედება და ბრალს სდებდა ერეკლე მეფეს, თითქოს იგი ცდილობდა არა თავისი სამხედრო ძალით, არამედ რუსების ძალით დაეპყრო თურქების ტერიტორია, მაშინ, როდესაც რუსეთის კორპუსი საქართველოში გამოგზავნეს მხოლოდ ქართული ჯარის დასახმარებლად¹. რუსი ისტორიკოსის ეს ნათქვამი ბათილდება ქართლში მობრუნებული ტოტლებენის ქართული სახელმწიფოს წინააღმდეგ მოქმედებით, რომელზეც ქვემოთ იქნება საუბარი, პ. გ. ბუტკოვი ტოტლებენის ამგვარ მოქმედებას არც კი ახსენებს. ტოტლებენის დალატმა და მის მიერ ქართლში ჩადენილმა მზაკვრულმა მოქმედებამ მნიშვნელოვნად შეასუსტა ერეკლეს მიერ ასპინძის ბრძოლაში მოპოვებული გამარჯვების ეფექტი. ჯერ ერთი, ჩაიშალა ახალციხეზე ლაშქრობის გეგმა, რომლის განხორციელება უნდა უზრუნველყო ასპინძაში მოპოვებულ წარმატებას, რადგან ახალციხის ძირითადი ძალები განადგურებული იყო, ერეკლეს შეეძლო ქართლ-კახეთის ჯარით დაუფლებოდა ახალციხეს, რაც საომარი ოპერაციების გაშლის პერსპექტივას უქმნიდა ქართულ და რუსულ ჯარს. გარდა ამისა, საქართველო თავისი ისტორიული ტერიტორიის დაბრუნებით ოსმალეთს აკარგვინებდა ლეკებთან უშუალო კავშირის შესაძლებლობას

ტოტლებენის ვერაგული ჩანაფიქრი ნათლად გამოჩნდა მისი აწყურიდან ქართლში დაბრუნების შემდეგ. მან ჯერ ერეკლეს მიერ შემორიგებული ლეკთა ცამეტი ბელადი დახოცა², რაც მეფის ლეკებთან ურთიერთობაში მხოლოდ

¹ Бутков П.Г., *Материалы...*, т. I, с. 281-282.

² საქართველოს ისტორიის ქრონიკები, გვ. 127. ტოტლებენის მიერ ლეკების დახოცვის ამბავს ვრცლად გადმოგვცემს დე გრეი დე ფუა: ტოტლებენმა შეიტყო, რომ რამდენიმე ლეკმა ცხინვალს ჩაუარა და მეზობელ სოფელში გაჩერდნენ. ისინი 27 კაცს მოითვლიდნენ ის პუსართა ორი ასეულით გაემართა ლეკების შესაპყრობად. მიუხედავად იმისა, რომ ადგილობრივმა მებატონემ მოახ-

ზიანს მოიტანდა. ამის შემდეგ ის გორს მიაღწა, რომელიც ძალით ვერ დაიკავა და დუშეთში გადავიდა. ტოტლებენმა იქიდან გამორეკა ერეკლეს მეციხოვნენი და რუსი სალდათები ჩააყენა. რუსი გენერლის სხვა საქმიანობაზე რომ სიტყვა არ გავაგრძელოთ, იმის თქმაც საკმარისია, რომ მან ძალით დაიწყო ქართლის მოსახლეობის დაფიცება რუსეთის ხელმწიფის ერთგულებაზე, რაც სახელმწიფო გადატრიალების მცდელობას ნიშნავდა. 1770 წ. 1 ივლისს ერეკლე ა. რ. მოურავოვს სწერდა, რომ ტოტლებენმა ქართლში 3-4 ციხე მიიტაცა, სამღვდელოებას, თავადებსა და აზნაურებს აფიცებდა, ჩანდა, რომ მას ქართლის დაპყრობა სურდა. გორის ციხეზეც სამჯერ გაგზავნა რაზმი, რათა ძალით დაეპყრო, მაგრამ ერეკლეს მიერ დაყენებულმა დაცვამ არ შეუშვა¹. დაახლოებით იგივეა გადმოცემული ერეკლეს წერილში (1770 წ. 7 აგვისტო) გრაფ ნ. ი. პანინისადმი: ტოტლებენმა წაგვართვა ოთხი ციხე-სიმაგრე. ჩვენ ამაში წინააღმდეგობა არ გავიწვევია, მაგრამ როცა ის შეეცადა წაერთმია ჩვენთვის გორის ციხე, ჩვენ ამის ნება აღარ მივეცით, ვიცოდით, რომ მას იმპერატორისგან ასეთი ბრძანება არ ჰქონდა².

სენა ტოტლებენს, რომ ისინი ერეკლე მეფის სამსახურში იყვნენ, ის მაინც თავს დაესხა მათ და გაუღიბა. ტოტლებენი ამით არ დაკმაყოფილდა. მას „არ სურდა ხელიდან გაეშვა ხელსაყრელი შემთხვევა ძარცვისა. მან მოიტაცა მთელი ის პირუტყვი, რომელიც სოფლის მცხოვრებლებისა იყო“. მოსახლეობამ მეფესთან იჩივლა. ერეკლემ ტოტლებენს მოსთხოვა აენაზღაურებინა საქონლის ღირებულება, მაგრამ მან ეს არ გააკეთა. მეფე იძულებული გახდა თვითონ გაეღო საზღაური. დე გრეი დე ფუა საქართველოს შესახებ, გვ. 52.

¹ Цагарели А. А., Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия, относящиеся к Грузии, т. II, с. 253; საქართველოს ისტორიის ქრონიკები, გვ. 127.

² Цагарели А. А., Грамоты..., т. I, с. 124.

მეფე ერეკლესთან ტოტლებენის დაპირისპირებამ და მის მიერ დამპყრობლური ინტერესების გამოძულავნებამ, უკმაყოფილო ქართველი თავადების ერთ ნაწილს რუსთა ჯარით თბილისის დაპყრობის, მეფის ტახტიდან ჩამოგდებისა და ქართლის რუსეთთან შეერთების იმედი გაუჩინა. შეიქმნა შეთქმულების საკმაოდ ვრცელი ქსელი, რომელშიც, გარკვეული გაგებით, მონაწილეობდნენ მოსკოვში მცხოვრები ვახტანგ VI-ის ჩამომავლები. ერეკლეს წინააღმდეგ აქტიურობით გამოირჩეოდნენ ზაალ ორბელიანი და დავით ერისთავი¹.

ქართული სახელმწიფოს წინააღმდეგ ტოტლებენის მოქმედებამ ხელი ააღებინა ერეკლე მეფეს გაეგრძელებინა ომი თურქების წინააღმდეგ. მეფე ამ განზრახვის სისრულეში მოსაყვანად დაბრუნდა ასპინძასთან მოპოვებული ბრწყინვალე გამარჯვების შემდეგ თბილისში ჯარის შესავსებად და აღსაჭურვად. ამის შესახებ მოახსენა ა. მოურავოვმა ტოტლებენს და სთხოვა ნება მიეცა კაზაკთა რაზმით ერეკლესთან ერთად გაელაშქრა ახალციხისკენ².

ტოტლებენის შეუფერებელი სხვადასხვა მოქმედება აღწერილია ანტონ მოურავოვის მიერ ნ. ი. პანინისათვის გაგზავნილ 1770 წლის 10 მაისის მოხსენებაში³ და აღარ გავარძელებ მათ ჩამოთვლას⁴.

1770 წლის 4 ივნისს მეფე ერეკლემ გრაფ ნ. ი. პანინს პეტერბერგში გაუგზავნა წერილი სპეციალურად მივლინებული აზნაურის თარხან შახოვის (?) ხელით. მეფე რუსეთის საგარეო საქმეთა გამრიგეს, სხვათა შორის, შეახსენებდა, რომ მას შემდეგ, რაც რუსეთიდან საქართველოში შემოვიდა

¹ მაჭარაძე ვ., მასალები..., XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის, ნაწ. III, ნაკვ. II, თბილისი, 1997, გვ. 21-26.

² Цагарели А. А., Грамоты..., т. I, с. 111.

³ Там же, с. 111-112.

⁴ Там же, с. 112-118.

დამხმარე ჯარი, ჩვენს გარშემო მცხოვრები მაჰმადიანები – თურქები, ლეკები და სპარსელები სულ უფრო ამუღავნებენ ჩვენს მიმართ მტობას, ახლა კი გრაფი ტოტლებენი ჩვენს გასაკიცხად სხვადასხვა ტყუილებს იყენებს, მხოლოდ დმერთის და მისი იმპერატორობის უდიდებულესობის იმედი გვაქვს. გრაფი ტოტლებენი მოლალატეს გვეძახის. გენერალ-მაიორი უჩივის სურსათ-სანოვაგის ნაკლებობას. დაუჯერებელია, რომ ის მართლა სწერს ამის შესახებ. ამით მას უნდა, რომ დაფაროს საკუთარი ბოროტი ზრახვები და დანაშაული. როდესაც ქვიშხეთში ბანაკად ვიდექით, ჩვენი, ქართველი მებრძოლები მის ჯარში ბევრ პურსა და ქერს ყიდულობდნენ, როდესაც აწყურის ციხეს მივუახლოვდით, ჩვენთან მყოფმა მთიელებმა მისი ჯარისკაცებისაგან იყიდეს ბლომად გამომცხვარი პური და ქერი. როცა აწყურში მივედით, ჩვენმა და მისმა ჯარმა დიდი რაოდენობით პირუტყვი იგდეს ნადავლათ. მარტო მისმა კახაკებმა ასი ძროხა გაირეკეს, რისი თვითმხილველებიც ვიყავით. ჩვენ მათ ჩვენი ნადავლიდანაც ვუწილადეთ, მიუხედავად სურსათის საკმაოდ ქონისა, ტოტლებენმა მაინც მიატოვა აწყური და დაბრუნდა ქართლში. გზაში მეომრებმა განიცადეს სურსათის ნაკლებობა. ერთადერთი დამნაშავე არის ტოტლებენი, ჩვენს მიმართ კი გამოგონილ ტყუილებს იყენებსო.

შემდეგ ერეკლე მეფე ყურადღრებას ამახვილებს გენერლის იმ მოლალატურ მოქმედებაზე, რომელიც მან ჩაიდინა მაშინ, როდესაც მან ერეკლე და მისი ჯარი მტრულ გარემოში მიატოვა, ქართლში დაბრუნდა და რუსეთის მხარეს გაეშურა. ერეკლე ფიქრობდა, რომ გენერალმა განიზრახა დამხმარე ჯარის საქართველოდან გაყვანა. მან შეკრიბა საქართველოსი მყოფი რუსები და ქართლისა და კახეთის თავადები და ერთობლივად გადაწყვიტეს გენერლის დაპატიმრება, ხოლო მისი ჯარი გაეჩერებინათ მანამდე, ვიდრე მოვიდოდა იმპერატრიცას ბრძანება. მაგრამ, როდესაც გავიგეთ, რომ გენერალი მთელი ჯარით გაჩერდა ანანურის

ციხეში, მაშინვე გავაუქმეთ გადაწყვეტილება. საბჭოს წერილობითი გადაწყვეტილება ტოტლებენის დაპატიმრების შესახებ გადაეცა თავად რატიევს, რომელიც თავადაც ესწრებოდა შეკრებას. რატიევს ჩამოართვეს ბრძანება და გაანადგურეს. ერეკლე და მისი ქვეშევრდომნი მისი იმპერატორობის უდიდებულესობის ერთგულნი დარჩნენ¹.

ტოტლებენის მიერ ეკატერინე მეორისათვის გაგზავნილმა წერილებმა უკვალოდ არ ჩაიარა. 1770 წლის 9 ივნისს ეკატერინემ საქართველოში გამოგზავნა სიგელი, რომლის ადრესატები იყვნენ თავადები, აზნაურები და ხალხი. საყურადღებოა, რომ ის სიგელი ერეკლე მეფის წინააღმდეგ იყო მიმართული. სავარაუდოა, სიგელის დაწერის მიზანი იყო მოსახლეობის განწყობილების მოსინჯვა ერეკლეს მიმართ. ალბათ პეტერბურგში ფიქრობდნენ, რომ შეიძლებოდა სიგელის შინაარსი უკმაყოფილო ქართველებს (შეიძლებოდა ასეთებიც ყოფილიყვნენ საიმპერატორო კარზე, რომლებმაც იცოდნენ მეფე ერეკლეს საწინააღმდეგო წარუმატებელი შეთქმულების შესახებ) იგი აღექვათ, როგორც სახელმწიფო გადატრიალებისკენ მოწოდება.

როგორც პეტერბურგიდან საქართველოში გამოგზავნილი ერთ-ერთი წერილიდან ჩანს, თურმე ოსმალეთის წინააღმდეგ ომში იმპერატრიცას მიზანი იყო საქართველოს გა-

¹ Там же, с. 120-123. ტოტლებენის წინააღმდეგ შეთქმულების მოწყობის გაუქმებას დე გრეი თავის დამსახურებად აცხადებს. მისი გადმოცემით რატიევმა, ჩოგლოკოვმა და მოურავოვმა ერეკლეს გადააწყვეტინეს ქართული რაზმებით შეეპყროთ სურამში მდგომი ტოტლებენი და რუსეთში გაეგზავნათ. დე გრაიმ ჯერ ის შეძლო, რომ შეთქმულებას ჩამოაცილა რატიევი, შემდეგ ერეკლეს შეხვდა და მოახსენა, რომ მისი განზრახვა ცნობილი იყო ტოტლებენისათვის და ის მზადყოფნაში დახვდება. როდესაც რუსეთის სამეფო კარზე გაიგებდნენ ამის შესახებ, მეტად ცუდი შედეგი მოჰყვებოდა. ამის სემდეგ მეფემ შეიცვალა აზრი. დე გრაი დე ფუა, საქართველოს შესახებ, გვ. 56-57.

დარჩენა დამონებისაგან. ის ყველა ქართველისაგან ელოდა მადლობას. მაგრამ ერეკლე, ერთ-ერთი ყველაზე გავლენიანი მეფე, რომელიც სამაგალითო უნდა ყოფილიყო, თავისი უცნაური ქცევით გრაფ ტოტლებენის მიმართ, შეურცხპოვდა ეკატერინეს ნდობით აღჭურვილ სამხედრო მეთაურს და უქმნიდა დაბრკოლებებს საქრისტიანოს, განსაკუთრებით, საქართველოს მტრის წინააღმდეგ ბრძოლაში. იმის მაგიერ, რომ გენერლის მიმართ ყოფილიყო გულწრფელი და ერთგული, გამოეკევა რუსეთის ჯარი, დაექრებინა, რამდენადაც მასზე იყო დამოკიდებული, საქართველოს კეთილდღეობა, მასთან შეიკრიბნენ ბოროტმოქმედი, რომლებმაც უარი თქვეს იმპერატრიცას სამსახურში ყოფნაზე, მისცა მათ თავშესაფარი და იფარავდა სასამართლოსა და სასჯელისაგან. ეკატერინე II ლაპარაკობდა, აგრეთვე, რუსეთის ჯარისათვის მიცემულ საქართველოსთვის სასარგებლო დავალებებზე, რომელთა განხორციელების საშუალებას ერეკლე არ აძლევდა. მაგრამ რუსეთის ჯარმა არ გააკეთა ის რომ საქართველო და ერეკლე დაეტოვა ქანცვაწყვეტილი, სამუდამო უბედურებაში. რადგან ეკატერინესთვის ჩვეულებრივია გულმოწყალება, ამიტომ თუ კაპიტანი იაზიკოვი, როელიც საქართველოში გამოიგზავნა რუსეთის ჯარის მდგომარეობის გამოსასწორებლად, შენიშნავს ერეკლეს გულწრფელ მონანიებას მის მიერ ჩადენილ დანაშაულში, მაშინ ეკატერინე დაუბრუნებდა წყალობას და აღუდგენდა ადრინდელ ღირსებას. იმპერატრიცა მრავალ სიკეთეს ჰპირდებოდა ოსმალეთთან ომის დასრულების შემდეგ საქართველოს¹.

ზუსტად ერთი თვის შემდეგ, 1770 წლის 9 ივლისს, ეკატერინე II-მ კვლავ გამოუგზავნა სიგელი ერეკლე II-ს, რომლის ტონი მნიშვნელოვნად შერბილებული და აქცენტი გადატანილი იყო იმ „მოღალატე“ ოფიცრებზე, რომლებიც აღარ დაემორჩილნენ რუსეთის სამხედრო კორპუსის სარდ-

¹ Там же, с. 125-127

აღს გრაფ ტოტლებენს. „დიდი მწუხარებით შევიტყუეთ, რომ თქვენმა უგანათლებულებობამ დაუშვით რომ ჩართულიყავით იმ შეთქმულებასა და უწესოდ ქცევაში, რომელიც შეიქმნა ცბიერი და მოუსვენარი ხალხის მიერ, სახელდობრ: პოდპოლკოვნიკ რატიევის, კარის მრჩეველის, თავად მოურავოვისა და ახალგაზრდა, თავგანწირული და სასოწარკვეთილი კაცის, აგრეთვე პოდპოლკოვნიკის, ჩოგლოკოვის¹ და ზოგიერთი სხვის, ჩვენს სამასახურში მყოფების, რომლებმაც სრულიად შეურაცხვეს თავიანთი ფიცი და ყოვლად უქმე-შევრდომილესი სამსახური. ხოლო რატიევი, სხვათა შორის, არ დაკმაყოფილდა თავისი სიბოროტით, ჯარის ის ნაწილი რომელიც მომზადებული იყო საქართველოში გასაგზავნად, დაუფარავად შეაცდინა არ დამორჩილებოდა გენერალ-მაიორ ტოტლებენს, დანიშნულს სამხედრო მეთაურად თქვენს მხარეში. რატიევის ცუდი მაგალითის მიბადებით, ჩოგლოკოვი პატიმრობიდან გაიქცა. თქვენმა უგანათლებულებობამ შეიფარა ისინი თბილისში და იქ ჰპოვეს ნამდვილი თავშესაფარი“².

¹ მან საქართველოში ჩამოსვლისთანავე განაცხადა: მას იმპერატორიცასგან საიდუმლო დავალება ჰქონდა, თვალყური ედევნებინა ტოტლებენის საქციელისათვის. მან დაწვრილებით გამოიკვლია მისი მოქმედება დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოში და ამის შემდეგ რამდენიმე პირის თანდასწრებით თქვა: „თუ ტოტლებენი ძველებურად მოიქცევა, მე ადვილად შევიძლებ გავიმეორრო ის ამბავი, რომელიც სპარსეთთან უკანასკნელი ომის დროს მოხდა (ცნობილია, რომ მაშინ ტოტლებენი დააპატიმრეს მისმა საკუთარმა ოფიცრებმა და გაგზავნეს პეტერბურგში, სადაც ვაასამართლეს და იმპერიიდან განდევნეს)“. ჩოგლოკოვი გრაფთან დააბეზღეს. ტოტლებენმა ის დააპატიმრა და სხვა დამნაშავეებთან ერთად რუსეთს გაგზავნა. დე გრაი დე ფუა, საქართველოს შესახებ, გვ. 54-55.

² Там же, с. 132.

1770 წლის 1 მაისს ჩოგლოკოვთან ერთად ჩავიდა თბილისში ტოტლებენის მიერ სამსახურიდან დათხოვილი, მისივე ყოფილი ადიუტანტი, შარლ დე გრაი დე ფუა, რომელმაც მეორე დღეს (2 მაისს) მეფისათვის დაწერა ახსნა-განმარტება ტოტლებენის პიროვნებისა და მისი ანტიქართული საქმიანობის შესახებ. მან ისიც განმარტა რატომ გაექცა რუს სარდალს და თავი შეაფარა თბილისს:

„ქ. მის სიმაღლეს უგანათლებულესს მეფეს, ჩემს ხელმწიფეს ირაკლის. რადგან იარანალის ტოტლებენისაგან გასტუმრებული ვიყავ იმ მიზეზით, როგორც მოვხსენებიათ, რომ მე დამიწერია ამისთანა წიგნები, რომელიც ჩემის ქელმწიფის საზიანო და უმეტესად ქელმწიფის ირაკლის წინააღმდეგი იყო, – გავშტერდი, რომ ღრავს თქვენის სიმაღლისთვის მოუხსენებია, რომ მე დანაშაული მქონდეს, დავეჭირო და გავეგდო, ის წიგნები ჩემის ნებით დამეწეროს. ამას ვგონებდი, რომ ტფილისის ქალაქს მოვიდე და ჩემი თავი გავიმართლო. მართალია, რომ ის წიგნები დამიწერია, მაგრამ იარანალის ბრძანებით: პირველი დამიწერია ადოს მინდორში, სადაც მისი სიმაღლე იარანალს შეეყარა, მეორე წიგნი – როდესაც იმერეთიდან გარდმოვედით; კიდევ დამიწერია საქართველოს გასინჯულობა – მუდამ იარანალის ბრძანებით, მესამე წიგნი დამიწერია ზამთარში, მოზღოქს რომ წავედით, – თბილისის ქალაქის გასინჯულობა, და სულ ეს წიგნები ყოველი სამართლისა და მისის სიმაღლის მეფის ირაკლის დიდების სრულიად წინააღმდეგი ყოფილა, და ჩემგან დაწერილი ყოფილა იარანალის ბძანებით, როგორც იპოება კოპია იმის წიგნებში. დღეს სამი კვირა არის, რომ თქვენის სანგრიდამ ღრავი მოვიდა და თავის ოფიცრებთან დამაბეზლა, რომ მე ამისთანა წიგნები დამიწერია. მერე მე მიველ, იარანალს მოვახსენე: შენ ხომ იცი, ეს წიგნები შენის ბრძანებისამებრ დამიწერია. როცა იარანალმა შეიტყო, რომ ამმ საიდუმლოს შენახვა მე არ მინდოდა, მიბძანა, რომ

პეტრებრურსს გაგისტუმრებ კაის პატივით, და მანუჯა შვიდი ველენდიხის ოქრო და მომიმატა სახელი – პორუნიკობა. ამ იმედით წაკედით; მაგრამ შემიტყვია, რომ თქვენის სიმაღლისთვის მოუხსენებია, რომ მე გამავლო ერთს ავის კაცსავით და საქართველოს წინააღმდეგსავით; ვერ მოვითმინე ამითანა დაბეზღრება, რადგან მუდამ ერთგული ვყოფილვარ ამადლებულის ჩემი ქლმწიფისა, ახლა ვალი მაქვს, რომ იარანალი დავაბეზლო ღ-თის წინაშე, ყ-დ მოწყალის ქლმწიფის წინაშე და თქვენის სიმაღლის წინაშე, და თქვენგან დიდის ვედრებით ვითხოვ მფარველობასა. იარანალის ფიქრები და ნიშნები მუდამ წინააღმდეგი ყოფილა თავის ინსტრუქციისა და ჩვენის ქლმწიფის ბრძანებისა, და მუდამ მოატყუა რუსის პირველი მინისტრები: ბევრჯერ მიუწერია იარანალ ჩერნიშოვთან და იარანალ პანინთან, რომ ერთი ჟამი დახელოს და საქართველო დაიჭიროს თავის იმპერატრიცას სახელით, რომელი ქვეყანაც მეფის ირაკლის საბრძანებელს ქვეშ არის. ესეც მისწერა: რუსეთს აბაზი მოსჭრან, აქ გამოვ ზავნონ და, თუ იმ აბაზებს მეფე ირაკლი არ მოიწონებს, ამას მტრობას გამოეუცხადებ. კიდევ სხვაც ბევრი წიგნები არის ჩემგან დაწერილი იარანალის ბრძანებით, რომელიც თქვენის სიმაღლის წინააღმდეგათ და სრულიად საზიანოდ არიან. ფრიად გვევდრები, რომ ეს დამიჯერო: გაჭირვებულმა დავწერე. ახლა თქვენ გვევდრები, რომ არ დამაბეზლოთ ამადლებულის იმპერატრიცას წინაშე, რომლის, იმპერატრიცის, და თქვენის სიმაღლის მუდამ ერთგული და დიდის სიმაღლით ვიყავ და ვიქნები...“¹

¹ Цагарели А. А., Грамоты..., т. I, с. 450-451 (ქართულად); Цагарели А. А., Грамоты..., т. II, ч. I, с. 24-25 (რუსულად); დე გრაი დე ფუა საქართველოს შესახებ, გვ. 22-24 (ქართ. ტექსტი ხარვეზებით); მაჭარაძე ვ., მასალები..., ნაწ. III, ნაკვ. II, გვ. 184-185 (ქართ. ტექსტი), გვ. 185-186 (რუს. ტექსტი).

ეკატერინე II ერეკლე II-ის უკმაყოფილებას ტოტლებენის მიმართ ხსნიდა იმით, რომ მან არ იცოდა რუსეთში ჯარის სამხედრო სამსახურის საფუძვლები და წესები, რომლის ძირითადი არსი მდგომარეობდა წინამძღოლისადმი მორჩილებაში. ეკატერინეს სურვილი იყო დაეიწყებინა მისცემოდა გაუგებრობანი და ერეკლეს მიერ არაერთხელ მისთვის მიცემული ერთგულების დაპირება სამუდამოდ იქნებოდა დაცული. „*თქვენი უგანათლებულებობას შეუძლია იყოს სრულიად დარწმუნებული, რომ როდესაც ჩვენ მოგიწვიეთ ოტომანის პორტასთან საბრძოლველად ამუამინდელ ომში, არა გვაქვს უმცირესი სარგებელიც კი ჩვენი იმპერიისათვის, მხოლოდ გვინდა განვაშტკიცოთ თქვენი საეჭვო არჩევანი*“¹.

სრულიად გასაგებია, ძნელი იქნებოდა მეფისა და მისი კარისათვის იმის მოსმენა, რასაც იმპერატრიცა აბრალებდა მეფე ერეკლეს. ამასთან ერთად ეკატერინეს მიაჩნდა, რომ თითქოს ტოტლებენი გაწაფული იყო სამხედრო ხელოვნებაში და შეეძლო ერეკლესთვის მიეცა რჩევები².

როგორც წესი, როდესაც იმპერატრიცა საქართველოში აგზავნიდა სიგელს, მას თან მოსდევდა, იმავე დღეს შედგენილ პანინის წერილი³, რომელიც შეიძლება უფრო ვრცელი, მაგრამ იგივე შინაარსისა იყო. პანინს უნდოდა განემარტა ეკატერინეს სიგელში მოცემული დებულებები.

1770 წლის ივნისში, მას შემდეგ, რაც საქართველოში ტომსკის პოლკი ჩამოვიდა, ტოტლებენი 4 ათასი კაცით გადავიდა იმერეთში. რუსთა ჯარის ჩამოსვლამდე სოლომონ მეფემ, რომ გარკვეულ წარმატებას მიაღწია, ამის შესახებ სწერდა ის თავის ელჩს რუსეთში, დავით კვინიხიძეს. სოლომონმა ისარგებლა ასპინძასთან დამარცხებული ახალციხის საფაშოს დასუსტებით და ჯერ ცუცხვიოთის ციხე დაიპყრო,

¹ Цагарели А. А., Грамоты..., т. I, с. 133.

² Там же, с. 134.

³ Там же, с. 134-139.

შემდეგ ბაღდადის ციხე და ქუთაისის მიდამოებსაც დაეუფლა¹. ამ წერილიდან იმასაც ვიგებთ, რომ როგორც იმერეთის მეფე თავის ელჩს აცნობებდა, ტოტლებენი სრულიად შეცვლილია, ის სოლომონთან კარგად იქცეოდა, და ყველფერს ისე აკეთებდა როგორც იმპერატორიცამ აღგვითქვალ. რაც შეეხებოდა მეორე სერიოზულ პრობლემას – დადიანთან ურთიერთობას, სოლომონის და დადიანის შერიგება ჯერ ვერ მოხერხდა, მაგრამ დადიანი ზავს ითხოვდა². ამ წერილის (1770 წ. 13 ივლისი) მიხედვით, სოლომონი ოპტიმიზმით უყურებდა დადიანთან დაძაბულობის შესუსტებას, 20 ივლისს ის ა. მოურავოვს სწერდა: „თქვენ მწერდით, რომ [დადიანს] სურს უარი სთქვას ჩვენს ქვეშევრდომობაზე და იყვეს სრულიად დამოუკიდებელ. ამაზე არავითარ შემთხვევაში დავეთანხმებით, ვიდრე ცოცხალი ვართ, მცდელობას არ დავაკლებთ, რომ ის გავხადოთ ჩვენი სრული მორჩილი, როგორც წინათ“³.

აღბათ, მხოლოდ ეკატერინე II-ის საამებლად წერდა სოლომონ მეფე ტოტლებენზე ისეთ ეპითეტებს, როგორიც იყო: „ბრწყინვალე გრაფი“, „მამაცი გმირი“, „უძლეველი მხედართმთავარი“, „სამხედრო მოქმედებისას სრულიად სრულ-

¹ ბუტკოვი გადმოცმით კი, ბაღდადის და ცუცხვათის ციხეები ტოტლებენმა აიღო და იმერეთის მეფეს გადასცა, რაც სხვა წყარებით არ დასტურდება. უფრო მეტიც, ტოტლებენს ბაღდადის ციხის აღებისას რაინდული მოქმედება ჩაუდენია: რუსთა ბანაკში მისულ იმერეთის დედოფალს მეთაურისთვის, ე.ი. ტოტლებენისთვის უთხოვია, მიეცა უფლება ციხის აღების შემდეგ პირველი ის შესულიყო, რაც რუსმა სარდალმა შეიწყნარა. ამის შესახებ ეკატერინე აცნობებდა ვოლტერს 1770 წლის 18 აგვისტოს. *Бутков П. Г., Материалы..., т. I, с. 283.*

² *Чагарели А. А., Грамоты..., т. I, с. 152.*

³ *Там же, с. 156.*

ყოფილი“¹. აღარ გავიხსენებ სოლომონ მეფის დამოკიდებულებას ტოტლებენისადმი 1769 წელს, მის მიერ პეტერბურგში გაგზავნილ წერილებს. სინამდვილეში როგორი ურთიერთობა არსებობდა სოლომონსა და ტოტლებენს შორის, კარგად ჩანს 1770 წლის 2 სექტემბერს უკანასკნელის მიერ მეფის სახლთუხუცეს დავითისათვის გაგზავნილი წერილის ერთი ფრაზიდან: რუსი სარდალი პირდაპირ აცხადებდა, რომ სოლომონ მეფესთან ურთიერთობის არავითარი სურვილი ჰქონდა². სოლომონ მეფე თავის მხრივ, ნ. ი. პანინისათვის გაგზავნილ წერილში აღანაშაულებდა ტოტლებენს, რომ მან ერთმანეთს წააჩხუბა ქართლ-კახეთისა და იმერეთის მეფეები³.

ერეკლე მეფე, მიუხედავად იმისა, რომ ტოტლებენთან არასასურველი ურთიერთობა ჰქონდა, აგრძელებდა აქტიურ საგარეო პოლიტიკას, რაც კარგად ჩანს სხვადასხვა მდგომარეობის მქონე ადამიანებთან მიმოწერიდან.

1770 წლის 26 სექტემბერს ერეკლე II-მ მიიღო ასურეთის სომეხი ეპისკოპოსის ისაის წერილი (დაწერილი 13 აგვისტოს, ჩობან-არში). ეპისკოპოსი გაგზავნილი იყო ერეკლეს მიერ. მან კურტ-ბაიაზეთში ადგილობრივ მმართველს გადასცა ერეკლეს წერილი. ისაიამ თავი გამოაცხადა ქართლ-კახეთის მეფის ქვეშევრდომად და ითხოვა, რომ, როდესაც ერეკლე თურქებზე გაიმარჯვებდა მისთვის დაეტოვებინა ხოს-ბის ციხე.

ეპისკოპოს ისაის წერილი ერეკლემ გადაუგზავნა ტოტლებენს, რომელზე მინაწერში ის თავის ხელით აღნიშნავდა, რომ მას გაეთვალისწინებინა შემდეგი: თუ რუსეთის ჯარი და სოლომონ მეფე თავისი ჯარით შეუერთდებოდნენ ერეკლე II-ს, დაცული იქნებოდა საქართველოს საზღვრები და აქაური

¹ Там же, с. 153.

² Там же, с. 160.

³ Там же, с. 162.

(კავკასიელი) ქრისტიანები იბრძოდნენ ოსმალების წინააღმდეგ¹.

ყარსის სერასკერმა ერეკლე II-ს კაცი გამოუგზავნა და მწვიდობა შესთვაზა, მაგრამ მეფემ უარით უპასუხა და შეუთვალა ამ წინადადებით მიემართა რუსეთის ჯარის სარდლისათვის, თვითონ კი მასთან ზავის დადებაზე ფიქრიც კი არ უნდოდა. მანამდე ერეკლემ ტოტლებანს აცნობა, რომ ის ლეკები (ჭარელები, ტალანელები და ბელაკანები), რომლებიც კახეთის ტერიტორიაზე იყვნენ დასახლებულნი, აქამომდე ერეკლესთან კარგ ურთიერთობაში იმყოფებოდნენ, მაგრამ რადგან არ დაუშვა მათი კავშირი ახალციხის ფაშასთან, ამიტომ გადაუდგინა. შირვანელები კი, რომლებიც კარგ ურთიერთობაში იყვნენ ქართველებთან, ერთმორწმუნეობის გამო ეხმარებოდნენ ლეკებს. ზამთარში დიდი თოვლიანობის დროს ისინი სხვა ლეკებისგან დახმარებას ვერ მიიღებდნენ, ამიტომ მათი დასჯა იოლი იქნებოდა. მეფე ერეკლე მიმართავდა ნ. ი. პანინს: თუ რუსეთის ჯარი საქართველოში დაიზამთრებდა და ქართველებთან ერთად იბრძოდებდა ლეკების წინააღმდეგ, სრულიად შეწყდებოდა მათი ურთიერთობა ახალქალაქთან და ყარსთან. ამის შემდეგ შირვანელებიც დაშინდებოდნენ. გრაფ ტოტლებენს თუ განზრახული ჰქონდა მომავალ ზამთარს სხვა რაიმე სახის სამხედრო აქცია, მაშინ ერეკლე მეფე თვითონ, თავის ჯართან ერთად მას დაეხმარებოდა².

ტოტლებენი კი თავისას არ იშლიდა და ერეკლე მეფის „მოლაღატეობის“ შესახებ ისევ ავრცელებდა ხმებს³.

1770 წლის 23 სექტემბერს ქუთაისში განსაკუთრებული დავალებით ჩავიდა გვარდიის კაპიტანი ნიკოლოზ დანიელის ძე იაზიკოვი. მისი უპირველესი დავალება იყო ენახა მეფე

¹ Там же, с. 165-166.

² Там же, с. 166-167.

³ Там же, с. 168.

ერეკლე, რომელიც იმ დროისათვის იმყოფებოდა თბილისიდან ორი დღის მანძილით დაშორებულ ადგილას. ვიდრე იაზიკოვი ქუთაისში ჩავიდოდა, მანამდე გზიდან მისწერა მოურავოვს, რომ ტოტლებენის კორპუსში ჩასულიყო, რადგან სურდა ვიდრე ერეკლეს შეხვდებოდა, მანამდე მას მოლაპარაკებოდა. ნ. დ. იაზიკოვს დავალებული ჰქონდა, დაეპატიმრებინა ა. მოურავოვი და საგარეო საქმეთა კოლეგიაში გაეგზავნა. 26 სექტემბერს, როდესაც მოურავოვი ბანაკში გამოცხადდა, იაზიკოვმა დააპატიმრა იგი და ყიზლარისა და ასტრახანის გავლით გააგზავნა პეტერბურგში.

ნ. დ. იაზიკოვი გრაფ პანინს, აგრეთვე, აცნობებდა, რომ გრაფი ტოტლებენი 3 ოქტომბერს დადიანთან ერთად ფოთის დასაპყრობად გაეშურა. რაც შეეხებოდა მეფე სოლომონს, ის ტოტლებენმა განდევნა და უბანა შეეკავებინა ყაბარდოელები. მას არ უნდოდა მეფე ერეკლესთან შერიგება. ერეკლესთან წასვლის წინ იაზიკოვმა სთხოვა ტოტლებენს აეხსნა მისთვის, რა უნდა მოეთხოვა ქართლ-კახეთის მეფისათვის. ტოტლებენმა მაშინვე არ უპასუხა, მხოლოდ სურამთან დააწია წერილი, რომელშიც ითხოვდა, რომ ერეკლეს განედევნა ლეკები და არ გაეშვა ისინი ახალციხისკენ, თუ მას არ ებრალება თავის ქვეყანა, ჩვენ კიდევ უფრო ნაკლებად გვებრალება. ჩვენი მიზანია, მან ზიანი მიაყენოს თურქებს და არა ლეკებსო¹.

ტოტლებენმა, როდესაც გაიგო, რომ სოლომონი გურიელის დასასჯელად წასვლას აპირებდა, მეფეს მისწერა, რომ იმპერატრიცას სახელით გიბრძანებ, ჩემი მხრივ კი გირჩევ, რომ ამ წერილის მიღებისთანავე შეწყვიტოთ დადიანისა და გურიელის წინააღმდეგ მოქმედება. „თუ არ შეწყვეტთ მათ შეწუხებას, დარწმუნებული იყავით, რომ ჩავთვლით თურქად და მისი იმპერატორობის უდიდებულესობის ბრძანებით,

¹ Там же, с. 169-170.

მთელ ჩემს ძალებს მოვმართავ თქვენს წინააღმდეგ და მოგეპყრობით ისე, როგორც მტერს¹.

როგორც ერეკლე II-ის რუსეთის მთავრობის სხვადასხვა რანგის მოხელეებისათვის გაგზავნილი წერილებიდან ჩანს, მეფე ცდილობდა გრაფ ტოტლებენის გვერდის ავლით დაელაგებინა ურთიერთობა რუსეთის მთავრობასთან².

საინტერესო ცნობებს შეიცავს 1770 წლის დეკემბერში იაზიკოვის მიერ პანინისათვის გორიდან გაგზავნილი მოხსენება. მან სცადა შეერიგებინა სოლომონ მეფე და კაცი დადიანი, მაგრამ წარმატებას ვერ მიაღწია. ამის შემდეგ ის გადავიდა ერეკლე მეფესთან ბორჩალოში და გადასცა იმპერატრიცას სიგელი, რომლითაც ერეკლე რუსეთის მფარველობას იღებდა. მეფემ განაცხადა, რომ მთელი ზაფხულის განმავლობაში ელოდა ტოტლებენის ბრძანებას, სად შეერთებოდა თავისი ჯარით რუსეთის კორპუსს, მაგრამ – ამოდ. მან გრაფი დაადანაშაულა იმის გამო, რომ მისი ბრალი იყო ჯარი სურსათის ნაკლებობას რომ განიცდიდა. მან დროულად არ მოიმარაგა ყველფარი ის, რაც ჯარს სჭირდებოდა და ისე წავიდა ლაშქრობაში. ერეკლემ იაზიკოვს სთხოვა შეეხვედრებინა ტოტლებენთან, სადაც ის მოისურვებდა, თავის მხრივ კი ასეთ ადგილად, გორი შეარჩია და შეხვედრის დროდ 25 ნოემბერი დაასახელა. ტოტლებენთან გაგზავნილი კაცი, ვიდრე დაბრუნდებოდა პასუხით, ამასობასი, 3 ნოემბერს ერეკლესთან მოვიდა ქერიმ-ხანის დესპანი სიგელით, რომლის შინაარსი იყო შემდეგი: შაჰი ერეკლე მეფეს სთხოვდა, რომ რუსეთის ჯარი თავის ქვეყანაში აღარ შეეშვა, ხოლო ჯარის ის ნაწილი, რომელიც ქართლში იმყოფებოდა, გაეძევა. არ ვიცით, რა უპასუხა ერეკლემ ქერიმ-ხანს, ან საერთოდ უპასუხა თუ არა, მაგრამ იაზიკოვს აღუთქვა, რომ შაჰის სიგელს გაუგზავნიდა იმპერატრიცას.

¹ Там же, с. 170.

² Там же, с. 171-172.

იაზიკოვმა ხელსაყრელად ჩათვალა ეს ვითარება და ერეკლეს ურჩია შაჰისათვის შეეხსენებინა, როგორ ავიწროებდა ოსმალეთი სპარსეთს და მისი მრავალი პროვინცია მიიტაცა. ზოგიერთი მათგანი ნადირ-შაჰმა ბრძოლით დაიბრუნა, მაგრამ მისი სიკვდილის შემდეგ ისინი ისევ თურქებმა დაიპყრეს. თუ ქერიმ-ხანს სურს განმტკიცდეს ტახტზე, ხომ არ ისურვებდა ესარგებლა მოცემული შემთხვევით, როცა ოსმალეთი მარცხს განიცდიდა რუსეთთან ომში და მისი ჯარი დაკავებულია დუნაისთან და მორეისთან ბრძოლებით, გაელაშქრა თურქების წინააღმდეგ. ყველაფერი ეს მეფემ თავის სიგელში ჩააწერინა და შაჰს გაუგზავნა¹, მაგრამ ირანი ოსმალეთის წინააღმდეგ ომში არ ჩაერთო.

არც საქართველოში შეიქმნა ის ვითარება, როდესაც ქართლ-კახეთისა და იმერეთის სამეფოების ჯარი რუსთა კორპუსთან ერთად იბრძოლებდა ოსმალეთის წინააღმდეგ. ერთობლივ მოქმედებას ხელს უშლიდა რუსეთის საიმპერატორო კარის დიპლომატია – არ მომხდარიყო მთელი დასავლეთ საქართველოს გაერთიანება იმერეთის მეფის ხელქვეით და ამ პოლიტიკის გამტარებელ გრაფ ტოტლებენთან გაგზავნილი კურიერი 21 ნოემბერს დაბრუნდა წერილით, რომელშიც ნათქვამი იყო, რომ მას არავითარი სურვილი ჰქონდა ერეკლესთან და სოლომონთან ურთიერთობის, მაშინ, როდესაც მას მხარში უდგნენ დადიანი და გურიელი. იაზიკოვის აზრით (როგორც ჩანს ის ჯეროვნად არ იყო ჩახედული რუსეთის კავკასიურ პოლიტიკაში), ტოტლებენს რომ მოეხერხებინა ერეკლეს, სოლომონის, დადიანის და გურიელის გაერთიანება, მათი ჯარებითურთ და რუსული არტილერიით გაძლიერება, ამ მხარიდან თურქებისთვის დიდი ზარალის მიყენებას შეძლებდნენ. მეფე ერეკლე, იაზიკოვის შეფასებით, სრულიად ბრმად ერთგული იყო იმპერატრიცასადმი, მაშინ როდესაც ტოტლებენზე ვერაფერმა გაჭრა, მიუხედავად იმისა,

¹ Там же, с. 173-174.

რომ ამ უკანასკნელს იაზიკოვმა უზენა ეკატერინე II-ის ბრძანება.

ბოლო შეხვედრისას მეფე ერეკლემ იაზიკოვს უთხრა, რომ შემდგომი კამპანიისათვის შეკრებდა 18 ათას რჩეულ მეომარს. იმავე დროს მეფე ქვეყნის გაჭირვებასა და უფულობაზე ჩიოდა, მაგრამ ამის გამო იმპერატრიცას შეწუხებას ვერ იტყობდა. ქართულ და რუსულ ჯარს განსაკუთრებით ეხმარებოდა ქსნის ერისთავი დავითი. ამიტომ ფიქრობდა იაზიკოვი ეს თავადი ჯილდოზე წარედგინა.

იაზიკოვი მთელი პრინციპულობით ამხედდა ტოტლებენის – სარდლის უუნარობას. მან ვერ შეძლო ფოთის ციხის, ბაღდადის ციხის (მხოლოდ 30 შეიარაღებული თურქი იცავდა), ქუთაისის (იცავდა მხოლოდ 60 კაცი) აღება. ფოთის დამცველებმა თურქებმა გაარღვიეს კორდონი და გაიქცნენ. დაიღუპა 70 რუსი ჯარისკაცი. ფოთთან დაიღუპა 100 რუსი, თურქებმა დაკარგეს მხოლოდ 5 მეზრძოლი. ტოტლებენმა დაიპყრო ანაკლიისა და რუხის ცარიელი ცხეები და სხვ.¹

იაზიკოვი სრულიად განსხვავებულ მდგომარეობაში აღმოჩნდა იმერეთში. ვიდრე იქ გადავიდოდა, მან შეუთვალა სოლომონ მეფეს, რომ საზღვარზე დაეხვედრებინა ცხენები. იმერეთის მეფისგან მიიღო პასუხი, რომ გენერალი ტოტლებენი მას სიახლოვეს არ იკარებს და თავის წერილებში თათარს ეძახის. რადგან ტოტლებენი თათარს მეძახის, მე რუსებისთვის არც ცხენები და არც სხვა რაიმე მაქვსო. ერეკლემ იაზიკოვს გაუგზავნა სოლომონის წერილი, რომელშიც ტოტლებენის სიავეზე იყო საუბარი. სოლომონ მეფემ იაზიკოვთან შეხვედრისას ქუთაისში, ისიც თქვა, რომ ტოტლებენი თავისი ჯარით თავდასხმითაც ემუქრებოდა. მან იაზიკოვს სთხოვა, რომ ტოტლებენის მიერ მისთვის გაგზავნილი წერილები იმპერატრიცასთვის გაეგზავნა. იაზიკოვმა მეფის თხოვნა შეასრულა. სოლომონ მეფესთან საუბრის შემდეგ იაზიკოვი

¹ Там же, с. 175-179.

დაასკვნის, რომ ერეკლე მეფის და სოლომონ მეფის ერთგულება იმპერატრიცასადმი განუსაზღვრელიაო.

ერეკლე მეფესთან გამგზავრების წინ იაზიკოვმა სოლომონ მეფე და ტოტლებენი შეარიგა, მაგრამ მისი გამგზავრებისთანავე გრაფი მეფეს წაეჩხუბა.

იაზიკოვის აზრით, თუ მომავალი კამპანიის დროს გრაფი აქ დარჩებოდა, არაფერი სასიკეთოს მოლოდინი არ უნდა ჰქონოდათ. მიუხედავად იმისა, რომ მან ტოტლებენს უჩვენა ეკატერინე II-ის ინსტრუქცია და ბრძანება, ის მაინც ეჩხუბებოდა მეფეებს. ამიტომ იყო, რომ ტოტლებენი მარტომ-მარტო იდგა ფოთის ციხესთან. მისი ერთადერთი მიზანი საქართველოში ყოფნის დროს, როგორც ფიქრობდა იაზიკოვი, იყო ნადავლის შოვნა და საილუსტრაციოდ მოჰყავდა რამდენიმე მაგალითი, როგორ ძარცვავდა იგი ტყვეებსა და ლტოლვილებს¹.

თავის მოხსენება იაზიკოვმა იმით დაასრულა, რომ ტოტლებენმა ვერც კაცია დადიანთა ააწყო ურთიერთობა და მასაც წაეჩხუბა².

ეკატერინე II-ის გენერალი სუხოტინი საქართველოში

1771 წლის 13 იანვარს ეკატერინე II-ის კანცელარიიდან გამოვიდა სამი დოკუმენტი, რომლებიც საქართველოს მეფეებისა და ახლადდანიშნული სარდლის გენერალ-მაიორ ალექსანდრე მიხეილის ძე სუხოტინისათვის იყო განკუთვნილი.

¹ ტოტლებენის როგორც მძარცველის დახასიათებისათვის გამოდგება არაგვის მოურავის ქაიხოსრო ჩოლოყაშვილის თხოვნის წიგნი ერეკლე II-ს. მასში ჩამოთვლილია ის ნივთები, რომლებიც ტოტლებენმა მიითვისა მოურავის სახლის აკლებისა და გაძარცვის შემდეგ. *მაჭარაძე ვ., მასალები..., ნაწ. III, ნაკვ. II, გვ. 621-622.*

² *Там же, с. 180-183.*

იმპერატრიცამ ქართველ მეფეებს გამოუგზავნა სიგელები, რომლებითაც აცნობებდა მათ, რომ ტოტლებენმა მოითხოვა რუსეთში გაწვევა, მისი ეს თხოვნა დააკმაყოფილა და მის ადგლზე განამწესა ზემოხსენებული ახალი სარდალი. იმპერატრიცა იმედს გამოთქვამდა, რომ ამიერიდან შეწყდებოდა ის გაუგებრობები და წინააღმდეგობა, რომელიც არსებობდა ქართველ მეფეებსა და ყოფილ სარდალს – ტოტლებენს შორის და სრულიად ახალი ენერგიით დაიწყებოდა ბრძოლა საერთო მტრის – ოსმალეთის წინააღმდეგ¹. ანალოგიური შინაარსის წერილი ეკატერინემ გაუგზავნა სოლომონსაც. იგივეს უმეორებდა 20 იანვარს გრაფი პანინი ერეკლეს და სოლომონს.

დასახელებული დოკუმენტებიდან განსაკუთრებით საინტერესოა გენ. სუხოტინისათვის მიცემული „ინსტრუქცია“, რომელიც ნათლად გვიჩვენებს ეკატერინე II-ისა („ინსტრუქციას“ ის აწერს ხელს) და მისი მთავრობის ნამდვილ ზრახვებს საქართველოს მიმართ.

„ინსტრუქციის“ პრეამბულაში ეკატერინე II აღნიშნავდა რუსეთის იმპერიის მიერ პორტას წინააღმდეგ მიმდინარე ომის მნიშვნელობას, ზოგადად, ქრისტიანებისათვის და, კერძოდ, ქართველებისათვის. იმპერატრიცას აზრით, ქართველებს უნდა გამოეყენებინათ რუსეთის მიერ მათთვის მიცემული შესაძლებლობა და თავი გაეთავისუფლებინათ მონობისაგან. ამიტომ შესთავაზა რუსეთის მთავრობამ ქართველებს ამ ომში მონაწილეობის მიღება. სწორედ ქართველი მეფეების განსამტკიცებლად გამოგზავნა მან რუსეთის ჯარი გენ. ტოტლებენის მეთაურობით. შემდეგ ეკატერინე იძლეოდა ერეკლე II-ისა და სოლომონ I-ის მოკლე დახასიათებას და აღნიშნავდა, რომ ქართველი მეფეები სიამოვნებით აღდგნენ მტრის წინააღმდეგ. მაგრამ ერეკლეს მოქმედება არ შეესაბამებოდა გენ. ტოტლებენის მიერ განხორციელებულ ღონის-

¹ Там же, с. 265-267.

ძიებებსა და მათ შორის წინასწარ შეთანხმებებს. „ინსტრუქციაში“ გამოთქმული იყო იმედი, რომ საქართველოს ორივე მეფე და დადიანი და გურიელი ერთობლივად გამოვიდოდნენ მტერთან საბრძოლველად.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, იმპერატრიცას აზრით, სუხოტინი უნდა მოიქცეს შემდეგნაირად: 1. რუსეთის მთავრობის განზრახვის მიხედვით, სუხოტინს ქართველები უნდა გამოეყენებინა თურქების წინააღმდეგ ომში. მას ისიც უნდა გაეთვალისწინებინა, რომ მოცემულ პერიოდში რუსეთის მთავრობას არ ჰქონდა განზრახული საქართველოს დაპყრობა. ის ითვალისწინებდა ტოტლებენის იმ მოქმედებას, როდესაც მან დაიწყო ქალაქებისა და სტრატეგიულ პუნქტების დაპყრობა და მოსახლეობის დაფიცება იმპერატორის ერთგულებაზე. იმპერატრიცა სუხოტინს გარკვევით ჩააგონებდა, რომ მოცემული მომენტისათვის მთავარი იყო ქართველების მიერ დივერსიების მოწყობა ოსმალეთის სახელმწიფოს სასაზღვრო რაიონებზე, რაშიც საქართველოში დისლოცირებულ რუსულ ჯარს უნდა შეეწყო ხელი. ქართულ ჯარს კვებისა და სხვა რამით უზრუნველყოფის სიმძიმის ტვირთი თვითონ უნდა ეზიდა.

2. „ინსტრუქციის“ მიხედვით, რადგან ქართველებმა არ იცოდნენ ომის წესიერად წარმოება, მათ უნდა მოეწყოთ დივერსია თურქების წინააღმდეგ. მათ რომ ეს შეძლებოდათ, მაშინ სერიოზული შედეგი იქნებოდა მიღწეული, მაგრამ ქართველებს, როგორც ტოტლებენის წერილებიდან იცოდნენ პეტერბურგში, შეეძლოთ მხოლოდ ძარცვა და მიხდომა. ქართველებს მხოლოდ ასეც რომ ემოქმედათ, თურქებს მაინც შეაწუხებდნენ. რაკი საქმის ვითარება ასეთი იყო, სუხოტინი, როგორც მიზანშეწონილად ჩათვლიდა, იმ დროს მიაშველებდა თავის განკარგულებაში არსებულ ჯარს მათ გასამხნეველად. იმპერატრიცა სუხოტინს უფლებას აძლევდა ალყა შემოეერთა თურქების ციხეებისათვის, მაგრამ იმის გათვა-

ლისწინებით, რამდენად შესწევდა ამისი ძალა და რამდენად ენდობოდა ქართველებს.

3. ეკატერინემ გააბათილა ის მოსახრება, რომლის მიხედვითაც ტოტლებენი დამოუკიდებლად, რუსეთის მთავრობის უნებურად მოქმედებდა საქართველოს ციხე-ქალაქების დაუფლებისა და მოსახლეობის იმპერიის ერთგულებაზე დაფიცების დროს. მან უფლება მისცა სუხოტინს გაეგრძელებინა ტოტლებენის დაწვეული საქმე, თუკი ეს ხელს შეუწყობდა თურქების წინააღმდეგ ქართველების გააქტიურებას; უამისოდ დასახელებული ღონისძიების გატარება ზედმეტად მიაჩნდა. სუხოტინი მეფე სოლომონისა და დადიანის ურთიერთობის საკითხში უნდა დამდგარიყო იმის მხარეს, ვინც უფრო სასარგებლო იქნებოდა რუსეთის ინტერესებისათვის; სუხოტინი ასევე უნდა მოქცეულიყო გურიის საკითხშიც; მას საქართველოში ჩასვლისთანავე უნდა დაემყარებინა კონტაქტი ერეკლე მეფესთან, რადგან ის იყო უძლიერესი, თუმცა მას ტოტლებენი ხატავდა საშიშ კაცად, მაგრამ იაზიკოვი კი სრულიად საწინააღმდეგო აზრისა იყო. ამიტომ სუხოტინს უნდა ემოქმედა თავისი შეხედულებისამებრ.

4. ეკატერინეს აზრით, რომელიც დამყარებული იყო ტოტლებენის მოხსენებებზე, ქართველები საშიში ხალხი იყო და სუხოტინს ფრთხილად უნდა ემოქმედა. ამასთანავე უნდა შეენარჩუნებინა მტკიცე პოზიცია და ხელმძღვანელობა, როგორც განათლებულს უმეცარი ქართველების მიმართ.

5. იმპერატრიცას თავდაპირველად განზრახული ჰქონდა რუსეთის სპეციალისტებს ქართველებისთვის ესწავლებინათ არტილერიის საქმე, ქალაქების ევროპულად გამაგრება, თოფის წამლის ხარისხის გაუმჯობესების საქმე და სხვ. მაგრამ, როგორც ტოტლებენის მოხსენებებმა და საქართველოში მომხდარმა ამბებმა დაარწმუნა, ქართველებისათვის ამგვარი დახმარება ზედმეტი იყო.

6. რადგან საქართველო შორს იყო რუსეთიდან, ამიტომ ეკატერინეს არ შეეძლო ყოველთვის საჭირო დარიგება მიეცა

სუხოტინისათვის, ყოველივე მის ხელოვნებაზე იყო დამოკიდებული, გამოეყენებინა ის ზომები, რომელიც მიესადაგებოდა „ინსტრუქციის“ საფუძვლებს. სუხოტინი ვაღდებული იყო დრო და დრო ეცნობებინა პეტერბურგში მთავრობისათვის იმის შესახებ, რაც ხდებოდა საქართველოში.

7. ეკატერინემ სუხოტინს ერთი მნიშვნელოვანი დავალებაც მისცა. თუ შესაძლებელი იქნებოდა, მას უნდა შეედგინა საქართველოს დაწვრილებითი რუკები, მის ჯარში მყოფი სამხედრო ინჟინრებისა და ამ საქმის მცოდნე სხვა ადამიანების დახმარებით.

8. ეკატერინე იმეორებდა მოთხოვნას, რომ ქართველებს საზრუნავი გაეჩინათ თურქებისათვის¹.

„ინსტრუქციიდან“ განსაკუთრებით იქცევს ყურადღებას ორი გარემოება:

1. რუსეთის მთავრობის ჩანაფიქრით, ქართლ-კახეთისა და იმერეთის სამეფოებს უნდა ეწარმოებინათ მუდმივი თავდასხმები ოსმალეთის სახელმწიფოს სასაზღვრო რაიონებზე, რათა მტერი იძულებული გამხდარიყო მთავარი ფრონტიდან გადმოეყვანა ჯარის გარკვეული კონტიგენტი. მხედველობაში არ იყო მიღებული ქართველთა ინტერესი თურქების მიერ მიტაცებული სამცხისა და ტაო-კლარჯეთის დაბრუნების შესახებ. ქართველთა ამგვარი მოთხოვნილების იგნორირებას ახდენდნენ და ხაზგასმით აღნიშნავდნენ, რომ რუსთა ჯარის დახმარებით არ უნდა მომხდარიყო ქართველთა ამ სანუკვარი ოცნების განხორციელება;

2. რუსეთის ჯარი არ უნდა დახმარებოდა სოლომონ I-ს სამეფოს გაერთიანება-განმტკიცებაში.

23 იანვარს ეკატერინე II-ის ბრძანებით სოლომონ მეფის ელჩს პეტერბურგში კვინიხიძეს გამოუცხადეს, რომ ტოტლებენი გამოწვეულია საქართველოდან და მის ადგილას დაინიშნა გენარალი სუხოტინი. მეფე სოლომონს მისი ელჩი თვი-

¹ მაჭარაძე ვ., მასალები..., ნაწ. III, ნაკვ. II, გვ. 51, 536-541.

თონ გადასცემდა იპერატრიცას სიგელს. იმავე დროს კვენისიძეს გაუმეორეს ტოტლებენის საჩივრები მეფის მიმართ. თითქოს ტოტლებენმა თვითონ იშოვა ჯარის გამოსაკვები სურსათი, გაათავისუფლა იმერეთი მტრისაგან და წაართვა ციხეები. ამ დროს რას აკეთებდა სოლომონ მეფე? ის დაკავებული იყო ერთმორწმუნე სამეგრლოს მთავრის დამორჩილებისათვის ბრძოლით. რუსეთის ჯარს იყენებდნენ იმერეთის უშიშროებისათვის, მაშინ, როდესაც მისი მეფე არ მონაწილეობდა სამხედრო ოპერაციებში. სოლომონმა ისე უნდა ეთანამშრომლა რუსეთის ჯარის მეთაურთან, რომ მას რუსეთის მხრიდან დაემსახურებინა სიკეთე თავის სამეფოსათვის. კვინისიძეს ყოველივე, რაც იმპერატრიცამ დაავალა, გასაგებად უნდა გადაეცა სოლომონ მეფისათვის. ასეთი იყო ბრძანება¹.

ზემოთ განხილული დოკუმენტების ანალიზმა გვიჩვენა, რომ ტოტლებენი სრულიად საწინააღმდეგოდ მოქმედებდა და ქვეყანაში სიმშვიდე კი არა, პირიქით მეფეებსა და მთავრებს ერთმანეთთან აპირისპირებდა. მისი უუნარო მოქმედების გამო ვერ იქნა მიღწეული ჯეროვანი წარმატება ოსმალეთთან ომში საქართველოს ფრონტზე. ტოტლებენის სამხედრო და პოლიტიკური შეცდომების შესახებ დაუფარავად აცნობებდნენ რუსი ოფიცრები თავიანთ მთავრობას, მაგრამ, როგორც ჩანს, ეკატერინე მეორემდე ის წერილები ან არ აღწევდა, ან მოხელეებმა იცოდნენ რა მბრძანებლის კეთილგანწყობილება ტოტლებენისადმი, სიმართლეს უმაღლავდნენ. ეკატერინესათვის სიმართლე იყო მხოლოდ ის, რასაც მისი ჯარის მეთაური – ტოტლებენი აცნობებდა საქართველოდან.

1771 წლის 26 აპრილს ერეკლე მეფე დუშეთთან შეეგება სუხოტინს. სარდალი ორი დღე გაჩერდა თბილისში და იმერეთში გაემგზავრა კორპუსის ჩასაბარებლად. გამგზავრების წინ მეფემ სუხოტინს ორასი ცხენი აჩუქა მისი თანმ-

¹ Цагарели А. А., Грамоты..., т. I, с. 272-274.

ხლები ჰუსარებისათვის. რუსეთის მთავრობის მიერ საქართველოში ახალი სარდლის გამოგზავნამ დიდად გაამხნევა ერეკლე, რომელმაც მაშინვე გაუგზავნა წერილი სოლომონ I-ს და მოუწოდა დადიანთან და გურიელთან ერთად ჩამდგარიყო იმპერატრიცას სამსახურში¹.

სუხოტინმა, ადგილობრივი მდგომარეობის გაცნობის შემდეგ გრაფ პანინს აცნობა, როგორ შეხვდნენ მას მეფეები და მთავრები, მეფეებთან ერთად განიხილა თურქების წინააღმდეგ ბრძოლის გეგმა და იმაზეც გაამახვილა ყურადღება, როგორ აზიანებდა ტოტლებენის მოუფიქრებელი ბრძანებები საერთო საქმეს და როგორ სამწუხარო მდგომარეობაში დახვდა რუსეთის კორპუსი².

მეფე ერეკლე სუხოტინისგან მოითხოვა გალაშქრებას ახალციხეზე და არა ფოთზე. მისი აზრით, რადგან რუსეთის ჯარი საქართველოში იმყოფებოდა ქართლ-კახეთის სამეფოს ჯარის გასაძლიერებლად, სუხოტინს უნდა გაეთვალისწინებინა ერეკლეს თხოვნა, თუ კი მას იმპერატრიცას დავალება არ ჰქონდა ფოთზე გალაშქრების შესახებ. მეფე ყოველ შემთხვევისთვის სარდალს აფრთხილებდა, რომ კლიმატური პირობების გამო ფოთზე გალაშქრება ისედაც არ იყო გონივრული და მას არ უნდა გაემეორებინა ტოტლებენის შეცდომა³.

მეფე სოლომონს თავისი პრობლემები აწუხებდა. რუსეთი მისგან მოითხოვდა დადიანთან შერიგებას და ერთად გამოსვლას ოსმალების წინააღმდეგ. პეტერბურგის გაგებით ეს უნდა მომხდარიყო თანასწორობის საფუძველზე. სოლომონ მეფეს კი თავისი სამეფოს ინტერესებიდან გამომდინარე,

¹ მაჭარაძე ვ., მასალები..., ნაწ. III, ნაკვ. II, გვ. 620-621.

² იქვე, გვ. 623-629.

³ იქვე, გვ. 630.

დადაინის სრული მორჩილება უნდოდა¹. ამავე დროს ის ცდილობდა რუსეთ-თურქეთის ომის შედეგებში მისი სამეფოს ინტერესებიც ყოფილიყო გათვალისწინებული. თავისი ეს სურვილები მან ჩამოაყალიბა ნ. ი. პანინისათვის გაგზავნილ (1771 წ. 17 ივნისი) წერილში: „*მეორედ ამას გვევდრები: თუცა ჩვენსა და ოსმანთ შუა შერიგება ინებოთ, უმჯობესისათვის, ვითხოვ ვედრებით ე[როვლად] დ[ი]დ[ე]ბულის გულმწიფობისაგან, რომ როგორცადაც უტყუელის და ჰქეშმარიტის უკაზით*

¹ მაშინ, როდესაც სოლომონმა პანინისთვის წერილი დაწერა, იმავე დღეს მან უცნობს მისწერა: „*ქ. ეს სიტყვა წინაშე დევითისა და თქვენისა აღსარებად გამიცხადებია: თუ რომ ჩვენის დადიანის წყალობა ისევ ჩვენვე დაგვემართება და გვებოძება დიდებულის კვლმწიფისაგან, ას ქისას ჩვენებურს თეთრს, ვისაც მიბრძანებ, მას მივაბარებ თქვენთვის. და დიდად გვევდრები, რომ საიდუმლოს დაჰფაროთ და არ გეწყინოსთ. ივნისს 17, წელთა 1771“. იქვე, გვ. 634. საგულისხმოა, რომ ანონიმი ადრესატი რუსეთში მცხოვრები რომელიღაც ცნობილი პიროვნება იყო, რომელსაც მნიშვნელოვანი გავლენა ჰქონდა სამიპერატორო კარზე. ვფიქრობ მინიშნება უნდა იყოს გრაფ პანინზე, რომელსაც იმავე დღეს სოლომონმა გაუგზავნა წერილი, რომელშიც იგი რუსეთის საგარეო საქმეთა გამრიგესგან მოითხოვდა: „*დადიანის შერიგება და, შემდგომად სამართალი რომ გამოგეცხადებინათ, ჩვენი სიტყვა ამას წინათაც დედებულის კვლმწიფის წინაშე განვაცხადეთ და რაოდენსამე შდ სამართალში გამოვაცხადებთ ნათლად; მარა ამას ახლავ ვითხოვ თქვენის წარმატებულის ბრწყინვალეობისაგან, რომ, ოდეს ინებოს ყდ დებულმა კვლმწიფემა ჩვენი ბჭობა – სამართალი ვრცლად იუწყოთ და თანაშემწე გვექმნეთ სამართლით“. Чапарев А. А., Грамоты..., т. I, с. 304-305; მაჭარაძე ვ., მასალები..., ნაწ. III, ნაკვ. II, გვ. 633.**

უნდა აღინიშნოს, რომ ერეკლე II-მ ეკატერინე II-ს და გრაფ პანინს ოფიციალურად გაუგზავნა ძვირფასი საჩუქრები 1771 წლის დეკემბერში. *მაჭარაძე ვ., მასალები..., ნაწ. III, ნაკვ. II, გვ. 775-776.*

გამოცხადებული გვაქვს, ჩვეუნიცა თანშერიგება და განთავისუფლება სრულყოფით, რომ ჩვეენსა და ოსმანთ შუა სამტრო საქმე აღარაფერი იყოს. დიდად გევედრები ღმობიერებით, რომ ეს აღგვისრულთ და არ დაგვივიწყოთ“¹.

სოლომონ I-სა და ერეკლე II-ს მოკავშირეობის ადღეგნა

ზემოთ აღინიშნა, რომ 1758 წელს თეიმურაზ II-მ და ერეკლე II-მ გორში სოლომონ I-თან გააფორმეს ხელშეკრულება მეგობრობისა და ურთიერთდახმარების შესახებ და გარკვეულ დრომდე ცხოვრებაშიც განახორციელეს. გავიდა დრო და ერეკლე მეფესა და სოლომონ მეფეს შორის წინააღმდეგობის უმთავრეს საგნად გაგაიქცა სოლომონ მეფის დადიანთან შეურიგებლობა. ნათლად გამოჩნდა სხდასხვა პოლიტიკური ძალის ინტერესები. იმერეთის მეფისა და დადიანის შერიგებას ცდილობდა რუსეთი და ერეკლე II, მაგრამ ისეთნაირად, რომ შერიგება კომპრომისით კი არ მომხდარიყო, არამედ ოდიშის სამთავროს სტატუს-კვოში კორექტივის სოლომონ მეფის სასარგებლოდ შეტანის გარეშე.

რუსეთს დაპირისპირებული მხარეების შერიგება იმგვარად უნდოდა, რომ იმერეთის სამეფოს და ოდიშის სამთავროს გაერთიანებული ძალით ეომათ ოსმალეთის წინააღმდეგ, მაგრამ ისე, რომ არავითარ შემთხვევაში არ უნდა გაძლიერებულიყო სოლომონ I.

ერეკლე მეორეს ძალიან კარგად ესმოდა, რაში მდგომარეობდა დაპირისპირების მიზეზი და მოწინააღმდეგეებს მოუწოდებდა შერიგებისაკენ, მაგრამ ის იმავე დროს იცავდა კაცია დადიანის, თავისი ნათესავის, ინტერესსა და დამოუკიდებლობას. წერილობითი ცნობები კაცია დადიანის ერეკლე I-ის ოჯახთან ნათესაობის სხვადასხვა ხარისხზე მიუ-

¹ იქვე, გვ. 633.

თითებენ. მოურავოვი წერდა: „ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლეც დადიანს უჭერს მხარს, რადგან მისი ცოლი, დედოფალი დარეჯანი დადიანის ბიძაშვილია“¹; კაპიტანი ლვოვიც აღნიშნავდა, რომ „დედოფალი, ერეკლე მეფის მეუღლე, ნათესავია დასახელებული დადიანის“²; ლეონ ბატონიშვილმა და ანტონ I-მა კათალიკოსმა გრაფ პანინს განუცხადეს: „საქართველოს დედოფალი კნიაზ დადიანის და არის“³. ყველზე სარწმუნო უნდა იყოს დარეჯან დედოფლის წერილი თავად მოურავოვისადმი, რომელშიც აღნიშნულია, რომ მან „სამეგრელოს მფლობელთან, თავის ძმა კაცია დადიანთან გაგზავნა თავადი მამუკა ხიდირბეგიშვილი, რათა დაიყოლიოს მიიღოს მონაწილეობა თურქეთის წინააღმდეგ მომავალ ომში“⁴. მთავარი ისაა, რომ კაცია, აღმოსავლეთ საქართველოს სამეფო კარისათვის ახლობელი, ნათესავი იყო. ვფიქრობ, სადაო არ უნდა იყოს, რომ ლეონ უფლისწულმა და ანტონ კათალიკოსმა და, რაც მთავარია დარეჯან დედოფალმა ყველაზე უკეთ იცოდნენ, ვინ იყვნენ ერთმანეთისა ქართლ-კახეთის დედოფალი და კაცია დადინი⁵.

სოლომონი, ისტორიული სამართლიანობის საფუძველზე, მთავრებისაგან სრულ მორჩილებას მოითხოვდა. სამეფოსა და ოდიშის სამთავროს შორის ჩამოვარდნილ მტრო-

¹ Цагарели А., I, Грамоты..., т. I, с. 75.

² მაჭარაძე ვ., მასალები..., ნაწილი III, ნაკვ. II, გვ. 899.

³ იქვე, გვ. 909.

⁴ მაჭარაძე ვ., მასალები..., ნაწ. III, ნაკვ. I, გვ. 427-428.

⁵ რუსეთის სამხედრო კორპუსი ახალი შემოსული იყო საქართველოში, როდესაც დარეჯან დედოფალმა თავადი მამუკა ხიდირბეგიშვილი გაგზავნა კაცია დადიანთან და ურჩია მიეღო მონაწილეობა თურქების წინააღმდეგ ომში. Цагарели А., I, Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия, относящиеся к Грузии, т. II, вып. II, с. 1769 по 1801 год, С.-Петербург, 1902, с. 245.

ბაში მეფე მთლიანად კაცია დადიანსა და მის წინაპრებს სდებდა ბრალს.

არსებობს 1771 წლის თებერვლის ერთი საინტერესო წერილი გაგზავნილი სოლომონ მეფის მიერ რუსეთის იმპერატორისადმი, რომელშიც მოკლედ გადმოცემულია იმერეთის მეფის ოდიშის და გურიის სამთავროებთან ურთიერთობის მოკლე ისტორია, მათი იმერეთის მეფის, რუსეთისა და იმერეთის სამეფოს ინტერესების წინააღმდეგ მოქმედება: როცა ტოტლებენმა ფოთზე გაილაშქრა და ალყაში მოაქცია, წერდა სოლომონ მეფე, დადიანმა და გურიელმა ამის შესახებ აცნობეს თურქებს. შეიტყო რა მათი დალატი და ისიც აცნობეს, რომ თურქები გურიის საზღვრებს უახლოვდებოდნენ, მეფემ დაუყოვნებლივ შეკრიბა ჯარი და მათ წინააღმდეგ გაილაშქრა. თურქები იძულებული გახდნენ უკან გაბრუნებულიყვნენ. მეფე დაეუფლა გურიელის სამფლობელოებს და იქაურები დააფიცა იმპერატორის ერთგულებაზე. სოლომონმა გურულების დაფიცების დოკუმენტიც გაუგზავნა ეკატერინეს¹. მეფემ გადააყენა გურიელი გიორგი V და დაადგინა მამია IV. ამის შემდეგ მეფე დაბრუნდა ქუთაისში.

¹ 1771 წლის თებერვალში გაფორმდა გურიელის შეთანხმება მეფე სოლომონთან: „დაუსაბამო ღმერთის მადლით, ამ პირუთვნელ ფიცს გაძღვეთ ჩვენს ხელმწიფე მეფე სოლომონს, ჩვენ, გურიელი მამია, მიტროპოლიტი ნიკოლოზი, ერისთავი დავითი, თავვირიძე მამუკა, მახუტაძე იოანე, ნაკაშიძე გიორგი, ტანდარუხ საყვარელი, გუგუნავა, ჩიტან შალიკაშვილი, როსტომი და კიდევ როსტომი, ყველა უორდანი და ჭყონია, ზაალი და ყველა ჯაყელი, ყველა ლეხურელი, ყველა აკანელი, ყველა ხატაიელი და გურიის ყველა მოსახლე იმაზე, რომ როდესაც უწმინდურმა აგარიანელებმა გამოილაშქრეს მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობის ჯარის წინააღმდეგ, მაშინ თქვენ მოხვედით ჩვენს ქვეყანაში, იხილეთ რა იქ დიდი არეულობა და უწესრიგობა, ჩვენ ყველას გაგვირისხდით და ყველა დაგვაფიცეთ მისი იმპერატორობის უდიდებულესობისა და თქვენს ერთგულებაზე, რომელიც

სოლომონ I ეკატერინე II-ს აცნობებდა იმერეთ-სამეგრელოს დაპირისპირების მიზეზებს და თავისი კანონიერი უფლების აღდგენას მოითხოვდა, რაშიც გადამწყვეტი სიტყვა უნდა ეთქვა იმპერატრიცას. სოლომონ მეფე აღნიშნავდა: ამჟამინდელი დადიანის – კაციას წინაპარი, თავადი საღირაძე ყოფილა, სოლომონის მამა-პაპათა ერთგული და ქვეშევრდომი, ამიტომ ერთგულად მსახურებისათვის ერთ-ერთ საღირაძეს უბოძა ოდიშის დადიანობა, ე.ი. „მანდატურთ-უხსუცესობა ეშიკადას-ბაშობისა“. როცა თურქები გაძლიერდნენ და დაიპყრეს აფხაზეთის ანაკოფია, შემდეგ კი, მთელი აფხაზეთი, დადიანმა ისარგებლა არეულობით, განუდგა იმერეთის მეფეს და ახალციხის ჯარის დახმარებით კიდევ უფრო გაძლიერდა. სოლომონის პაპა ალექსანდრემ შეკრიბა იმერეთის ჯარი და დადიანი და თურქები დაამარცხა. თვით დადიანი შეიპყრო და მთელი მისი ოჯახი სიკვდილით დასაჯა. ასე ამოწყდა დადიანის მთელი გვარი, გადარჩა მხოლოდ მისი უკანონო შვილი, რომელიც არჩილმა წაიყვანა რუსეთში. სოლომონ მეფის პაპამ დადიანების მაგიერ დააწინაურა თავისი ახლობელი აზნაურებიდან გიორგი ჩიქოვანი, რომელიც ლენხუმის თემის მართველად დანიშნა. მისი ჩამომავალი არის კაცია დადიანი, რომელმაც უღალატა მეფეს და მიემხრო თურქებს. მან სოლომონის პაპა მოკლა და ლენხუმი მითვისა და მთელი იმერეთი თურქების მონობაში მოაქცია. თურქებმა კაცია ოდიშის დამოუკიდებელ მთავრად გახადეს. იმ დროიდან დადიანები იმერეთის მეფეს აღარ ემორჩილე-

ჩვენ უნდა შევინახოთ და ვიბრძოლოთ უწმინდური თურქების წინააღმდეგ სისხლის უკანასკნელ წვეთამდე; წინააღმდეგ შემთხვევაში კი, ვიყვეთ ყოვლისშემძლე ღმერთის, დიდებით შემოსილი წმინდა სამების, ოთხი პატრიარქისა და თორმეტი მოციქულის მიერ გადაცემულნი ანათემას, ჩავკეთავალთ ხელმწიფემ თავის მტრებად, თქვენ კი გაანადგურეთ ჩვენი მოდგმა. მამია გურიელი“. Там же, с. 291.

ბოდნენ. როცა სოლომონ მეფემ ოსმალეთის სულთანთან დადო ზავი და დაარწმუნა, რომ მთელი ოდიში მისი სამფლობელო იყო, ამის თაობაზე სულთანმა გამოსცა ბრძანება, რომ დადიანი მეფეს დამორჩილებოდა. სოლომონ მეფემ სულთნის ბრძანება რუსეთის კარს გაუგზავნა.

სოლომონ I სთხოვდა იმპერატორს, რომ მასაც ებრძანებინა კაცია დადიანისათვის დამორჩილებოდა მეფეს, ხოლო ლეჩხუმი მეფის საკუთრებაში დაებრუნებინა. თუ ეს ასე მოხდებოდა, მაშინ იმერეთის სამეფოში მშვიდობა დაისადგურებდა და მეფე მთელ თავის ყურადღებას ოსმალეთზე გადაიტანდა. იმერეთის სამეფოს მთელი მოსახლეობა სისხლის უკანასკნელ წვეთამდე იბრძოლებდა საერთო მტრის დასამარცხებლად და გასანადგურებლად¹.

1771 წლის ივნისში სოლომონ მეფე და გენ. სუხოტინი გადმოვიდნენ ქართლში, სოფ. ხელთუბანში, სადაც 15 ივნისს შეხვდნენ ერეკლე მეფეს და შეთანხმდნენ იმ გეგმაზე, რომელიც შეიმუშავა 5 ივლისს ქუთაისის მახლობლად ბანაკში. დოკუმენტს თავისი შენიშვნები დაურთო და ხელი მოაწერა ერეკლე მეფემ თრიალეთში 27 ივლისს.

გეგმის მიხედვით, თურქებისათვის უნდა ჩამოეშორებინათ სამეგრელოს და გურიის სამთავროები. ფუნქციები განაწილებული იყო შემდეგნაირად: გენ. სუხოტინს რუსული ჯარით ალყაში უნდა მოექცია ფოთი, ქართველები კი რუსებს დაიცავდნენ ალყაში მოქცეული ფოთის ციხეში გამაგრებული თურქების დასახმარებლად გამოგზავნილი ჯარისგან.

იმავე გეგმის მიხედვით, ერეკლე მეფის რაზმებს ქვეყანა უნდა დაეცვათ იმ მხარეებიდან, საიდანაც მოსალოდნელი

¹ Цагарели А., Грамоты..., I, 289-290; მაკარაძე ვ., მასალები..., ნაწილი III, ნაკვ. II, გვ. 571-573; წერილის დასაწიხში სოლომონ მეფე ეკატერინე II-ს უწოდებს „თვითმპყრობელს რუსეთის, აფხაზეთის, იმერეთის, სვანეთისა და სამეგრელოსი“.

იყო ლეკების თავდასხმები. თვით მეფე ერეკლე კი 20 ივლისს ძირითადი ძალებით (10 ათასი კაცით, 8 ზარბაზნით) ახალქალაქ-ახალციხე-ყარსის მიმართულებით უნდა შეჭრილიყო და თავისკენ მიეზიდა თურქთა ძალები რათა ისინი არ მიშველებოდნენ ფოთის ციხეში გამაგრებულ თურქებს.

მნიშვნელოვანი წვლილი უნდა შეეტანა სოლომონ მეფეს: ის თავისი 6-ათასიანი ჯარით გავიდოდა ბაღდადიდან და გადააკეტავდა ახალციხიდან იმერეთისკენ მიმავალი ხეობებს.

ასევე მნიშვნელოვანი ფუნქცია უნდა შეესრულებინათ გურიელსა და დადიანს: გურიელს უნდა დაეჭირა გურიაში „შემოსავალნი გზანი ტრაპიზონიდან, ზღვიდამ და ახალციხიდან“, რათა ვერავის შეძლებოდა ფოთის ციხისათვის დახმარება.

დადიანს უნდა დაეცვა აფხაზეთიდან ფოთისკენ მიმავალი გზაზე არსებული ხიდები, მდინარე რიონის მარჯვენა ნაპირი ისე უნდა გამაგრებინა ცელის კარამდე, რომ სუხოტინს ჰქონოდა ქუთაისამდე მიმოსვლის თავისუფალი გზა.

მოკავშირეთა ჯარებს უნდა ჰქონებოდათ 6 კვირის სამყოფი სურსათ-სანოვაგე.

გენ. სუხოტინი ითვალისწინებდა ასეთ მომენტსაც: შეიძლებოდა ახალციხელ თურქებს იმის იმედით, რომ ამ ქალაქს მტკიცე კედლები აქვსო, ქალაქში დამცველთა მცირე რაზმი დაეტოვებინათ და დანარჩენი ჯარით ფოთის დასახმარებლად წასულიყვნენ, ასეთ შემთხვევაში, ერეკლე და სოლომონ მეფეებს, ახალციხის აღმოსავლეთის საჭირო ჯარი დაეტოვებინათ და ძირითადი ძალებით ფოთისაკენ წასულ თურქთა ჯარს უკან დადევნებოდნენ.

ერეკლე მეფემ თავისი ხელით მიაწერა გეგმას დამატებით შვიდი პუნქტი, რომელშიც ის გეგმის განხორციელებისათვის დიდ მონდომებას აღნიშნავდა¹.

ამგვარად, სუხოტინის მიერ შემუშავებული 5 ივლისის გეგმა ითვალისწინებდა სამხედრო კამპანიაში კაცია დადიანის მონაწილეობას. მაგრამ ამის გაკეთება ოღოშის მთავრის სოლომონ მეფესთან შერიგების გარეშე შეუძლებელი იქნებოდა. გენ. სუხოტინმა დადიანს სოლომონთან შერიგება მოთხოვა და მასთან პოდპოლკოვნიკი იური ბიბიკოვი გაგზავნა. იმავე თვის 27 ივლისს კაცია სუხოტინს სთხოვდა, რომ ის ხუნწში მისულიყო და უშუალოდ მიედო მონაწილეობა მათ შერიგებაში. ისევე, როგორც სხვადასხვა მიზეზებით ვერ განხორციელდა სუხოტინის ფოთის დაპყრობის გეგმა, ასევე ამ დროისათვის ვერ მოხერხდა დადიანისა და სოლომონის შერიგება². ღიად დარჩა გურიელის მეფესთან შერიგების საკითხი³.

სოლომონ მეფეს ძლიერ ჭირდებოდა ერეკლე მეფის თანადგომა. ქართლ-კახეთის მეფე დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა არა მხოლოდ საქართველოსა და კავკასიაში, მას, როგორც არართხელ აღინიშნა, ანგარიშს უწევდა ოსმალეთის სულთანი, მაგრამ ერეკლესა და სოლომონს შორის განხეთქილების ვაშლად გადაიქცა კაცია დადიანისა და მისი სამთავროს საკითხი.

სოლომონ მეფეს შიში ჰქონდა, თუ ერეკლეს არ შეურიგდებოდა, დადიანისაგან თადასხმა იმერეთზე თურქების მხარდაჭერით, ყოველთვის მოსალოდნელი იყო. ამიტომ ის

¹ მაჭარაძე ვ., მახალები..., ნაწ. III, ნაკვ. II, გვ. 654-659. ხელთუბნის გეგმის შესახებ ვრცლად იხ. იქვე, გვ. 62-68.

² იქვე, გვ. 672.

³ იქვე, გვ. 680-681.

თავს იკავებდა ოსმალეთის წინააღმდეგ სამხედრო აქციების მოწყობაზე. კაპიტანი ი. ლვოვი ამასთან ერთად აღნიშნავდა, რომ რამდენიმე დღის წინ დადიანის ძმა ნიკოლოზი, საკმაოდ დიდი რაზმით მიუახლოვდა იმერეთის საზღვარს, მაგრამ სოლომონმა ისინი გარეკა და დადიანის რამდენიმე სოფელი აიკლო, სამაგიეროდ დადიანი შეიჭრა რაჭაში და მანაც სოლომონის კუთვნილი რამდენიმე სოფელი დაარბია¹.

მას შემდეგ, რაც იმერეთის სამეფოში მშვიდობამ დაისადგურა მეფე სოლომონის თავის ძმებთან – არჩილთან და კათალიკოს იოსებთან შერიგების შემდეგ, კაპიტან ლვოვს დაავალა მეფე ერეკლესთან წასულიყო მათ შორის მეგობრობის აღსადგენად. მეფეებს შორის მეგობრობა გულისხმობდა ერთმანეთის დახმარებას მტრების წინააღმდეგ ბრძოლაში. მეფე სოლომონი ითხოვდა ერეკლე მეფეს დაენიშნა ქართლში მათი შეხვედრის ადგილი და დრო. ი. ლვოვი ერეკლეს შეხვდა კახეთში. მეფე ძლიერ იყო დაკავებული, ემზადებოდა ხუნძახის მფლობელის მუცალის კახეთზე თავდასხმის მოსაგერიებლად და აპირებდა ქიზიყში გამგზავრებას. ასე, რომ მართალია, სოლომონის შემონათვალით გაიხარა ერეკლემ მაგრამ დასახელებული მიზეზით არ შეეძლო ზუსტი დროს დათქმა შეხვედრისა და ხელშეკრულების დასადებად².

ერეკლე და სოლომონი ხედავდნენ, რომ ასე გაგრძელება არ შეიძლებოდა, საქვეყნო და საკუთარი ინტერესებიდან გამომდინარე ორ სამეფოს შორის ურთიერთობა ქვეყნისათვის სასიკეთოდ უნდა მოგვარებულიყო. 1773 წლის ივნისში ისინი ერთმანეთს შეხვდნენ. ერეკლე გრაფ პანინისთვის გაგზავნილ წერილში აღნიშნავდა, რომ შეხვედრისას სოლომონს ურჩია, რომ დადიანი და გურიელიც შემო-

¹ მაჭარაძე ვ., მასალები..., ნაწ. III, ნაკვ. II, გვ. 866.

² Цагарели А., Грамоты... т. I, с. 363-364; მაჭარაძე ვ., მასალები... ნაწ. III, ნაკვ. II, გვ. 838-839.

ერთებოდნენ სამშვიდობო მოლაპარაკებას, მაგრამ მისი რჩევა არ გაითვალისწინეს. ქართლ-კახეთის მეფე პირობას დებდა, რომ „მეფე სოლომონთან საზოგადო მტერზე, ჩემის შეძლებით, ყოველთვის დავიცავ იმის ძმობასა და, რაოდენ შემძლია, ვიქნები აღმასრულებელი; და ეგრეთვე თვით მეფე სოლომონც მოვალე არის საზოგადოსა მტერსა ზედა... და თუ უნდა მეფე სოლომონ ჩემთან სწორეთაც არ დადგეს, მე კიდემ ჩემის შეძლებით, როგორც პირობა მომირთმევია, მტერზე არ დავშალო მტერობა...“¹

ზოგადი შეთანხმების შემდეგ, იმავე წლის ივლისის ბოლოს ქართლ-კახეთისა და იმერეთის მეფეები შეხვდნენ და რამდენიმე დღის განმავლობაში მსჯელობის შემდეგ² გააფორმეს სამოკავშირეო ხელშეკრულება შვიდ მუხლად:

1. მეფეებმა პირობა დასდეს, რომ სამუდამოდ დავიწყებული იქნებოდა ის უკმაყოფილებანი რომლებიც ყოფილა მათ შორის;

2. მეფეები შურისმაძიებლნი იქნებოდნენ ყველას მიმართ, ვინც უმტრობდა რუსეთის იმპერიასა და ქრისტიანებს;

3. ერთმანეთს მიეშველებოდნენ ჯარითა და სხვა ყოველი საშუალებით საქართველოში შემოჭრილი მტრის წინააღმდეგ;

4 თუ მეფეთაგან რომელიმეს ჯარი დასჭირდებოდა და მოითხოვდა, ვის ტერიტორიაზეც შევიდოდა დამხმარე ჯარე მისი მფლობელი კისრლობდა ვალდებულებას, რომ ჯარს უზრუნველყოფდა სურსათით და სხვა აუცილებელ პირობებსაც შეუქმნიდა. იმ შემთხვევაში თუ ორივე მეფე ერთად შევიდოდა ჯარით მტრის ქვეყანაში, მაშინ მეფეებს თვითონ უნდა უზრუნველყოთ თავიანთი ჯარი;

5. „დღეის იქით დამნაშავე ჩვენზედა, რაც უნდა რიგი კაცი იყოს, ჩვენნი ყმანი, თავადნი თუ აზნაურნი, ერთი

¹ იქვე, გვ. 869-870.

² იქვე, გვ. 878.

ერთმანეთს, თვინიერ ნებით გარდასახლებულნი ორსავე მკრი-
დამ, გლეხი თუ სხვა, დაუყოვნებლივ მივსცეთ“-შეთანხმდნენ
მეფეები;

6. თუ რომელიმე სამეფოში უსამართლოდ „შფოთი აღი-
ძრას“, ვინც არ უნდა ყოფილიყო მისი წამომწყები, თუნდაც
მეფის ძმა ან შვილი, მეფეები მაშინვე უნდა მიშველებოდნენ
ერთმანეთს და ჩაექროთ შფოთი;

7. რამდენადაც ქვეყნის შეჭირვებული მდგომარეობა არ
იძლეოდა იმის თქმის საშუალებას, რომელ სამეფოს რამდენი
ჯარი უნდა ჰყოლებოდა, ამიტომ ამ საკითხის გადაწყვე-
ტისათვის უნდა დალოდებოდნენ ხელსაყრელ დროს. ამავე
მუხლში მეფეებმა გამოთქვეს იმედი, რომ ერთობლივი ძა-
ლისხმევით სისრულეში მოიყვანდნენ ზემოთაღნიშნულ მუხ-
ლებს, არ მხოლოდ თავიანთ სიცოცხლეში, არამედ მათი
შთამომავლებიც განახორციელებდნენ ყოველგვარი ცვლილე-
ბების გარეშე¹.

დასავლეთ საქართველოში მეფეების შეთანხმება ყველა-
სათვის არ იყო მისაღები. სოლომონ მეფე წერდა, რომ „ჩვენი
შეერთება არავის უნდა“-ო. შეთანხმების მოწინააღმდეგეთა
შორის იყვნენ მისი ძმები – კათალიკოსი იოსები (1769-1776)
და არჩილი. განსაკუთრებულ შემოფოტებას გამოხატავდა კა-
თალიკოსი იოსები, რომელიც ამ დროს მეფეს გადააყენებულ
ჰყავდა². იოსებმა ეკლესიის დამოუკიდებლობა მოითხოვა,

¹ იქვე, გვ. 877.

² ახლად ხელდასმული იოსები 1769 წელს, სოლომონმა როსტომ
რაჭის ერისთავთან შუამავლობა დაავალა. იოსები ერისთავთან
გაემგზავრა და მეფესთან შერიგება აღუთქვა. იმისათვის, რომ
როსტომი მეფის კეთილ განზრახვაში დაერწმუნებინა, კათალი-
კოსმა ბარძიშზე დაიფიცა. ერისთავი მიენდო კათალიკოსს და
თავისი შვიდი ვაჟიშვილით მეფესთან გაემგზავრა ვარციხეში.
სოლომონმა ძმის მიერ დადებული ფიცი გატეხა და როსტომი
თავის ვაჟებიანად დააბრმავა, რაჭის საერისთავო კი გააუქმა და

ხოლო არჩილმა მეფეს ციხეები და მამულები მოსთხოვა. რა თქმა უნდა, ყველაზე დიდი მოწინააღმდეგენი იქნებოდნენ დადიანი და გურიელი.

საქართველოდან რუსეთის ჯარის წასვლა და ერეკლეს და სოლომონს შორის სამოკავშირეო ხელშეკრულების დადება, რომლის მე-6 მუხელში ხაზგასმით იყო აღნიშნული, რომ მეფეები ერთმანეთს დაესხმარებოდნენ სამეფოების შიგნით „შფოთის“ ჩამომგდებთა წინააღმდეგ, გარკვეული გაგებით, მიანიშნებდა ერეკლე მეფის სამეგრელოს სამთავროსადმი პოზიციის შეცვლაზე. ბუნებრივია, შეცვლილი ვითარებით შეშფოთდა კაცია დადიანი და მან დახმარების თხოვნით მიმართა დედოფალ დარეჯანს, რომელიც აქტიურად მონაწილეობდა მაშინდელი საქართველოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

კაცია დადიანის წერილი (1773 წლის თებერვალი) დარეჯან დედოფლისადმი არის მფარველის მაძიებელი იმედგაცრუებული მართველის აღსარება. ის დედოფალს უყვება თავის თავდადებულ სამსახურზე იმპერატრიცას გენერლების – ტოტლებენისა და სუხოტინისადმის: „*ექვს თვეს ასრე ვიახელი (ტოტლებენს – ე.მ.), სახლიც არ მინახავს და არც გავყრივარ თვით, ძმით, სახლიკაცით და ყმით*“¹. ტოტლებენმა, როგორც მისთვის დამახასიათებელი იყო, მთავარს თავდადება და ხარჯი არ დაუფასა. მისი შეპყრობა მოინდომა და კაციამ მხოლოდ თავისი ძმის გიორგის მძევლად მიცემით დაიხსნა თავი. ტოტლებენმა კაციას მისწერა: „*შენი ძმა გიორგი ჰელმწიფესთან უნდა წავიყვანო. გიორგის ეს სიტყვა ეყურებინა, დაჭერილის შეეშინა და გამოექცა*“. კაცია მთელი შეძლებით ემსახურა გენერალ სუხოტინსაც, მაგრამ ბოლოს იმანაც მძევალი სთხოვა. დადიანმა სუხოტინს

მისი დიდი ნაწილი სამეფო საკუთრებად გამოაცხადა. *რეხვი-შიელი მ., იმერეთის სამეფო, 1462-1810, გვ. 213-214.*

¹ *იქვე, გვ. 880-881.*

თავადი ჩინუა მისცა, რომელიც სუხოტინმა რუსეთში წაიყვანა¹.

კაცია დადიანის დედოფლისადმი მინაწერიდან ისე ჩანს, რომ მან მიუხედავად მრავალგზის მცდელობისა, ვერ შეძლო რუსი გენერლების გულის მოგება, რათა მათ დაეცვათ მთავარი სოლომონ მეფის პრეტენზიებისაგან და ესლა დარეჯან დედოფალს სთხოვს შუამავლობას: „მაგრამ ამ მეფეს (სოლომონი – ე.მ.) და ჩვენ თუ ვერ მოგვარიგებთ, რარიგათ მოხდება ჩვენი სამსახური და ან ჯარში ასე დამტყერებული თუ გავერევით, თორემ თუ გავრიგდით, სამსახური, დ[ვ]თის მოწყალებით, რაც სხვას შეუძლია, ჩვენც შევიძლებთ“².

კათალიკოსმა იოსებმა მეფე-ძმისაგან დაცვა სთხოვა კაპიტან ი. ლვოვსაც, რომელიც შუამავალი იყო მეფისა და კათალიკოსის მოსარიგებლად. კათალიკოსი იოსები ბრალს სდებს ი. ლვოვს, რომ მას დაუჯერა: „მე და მეფე რომ ვიმდუროდით და თქვენის სიტყვით და შუამდგომლობით რომ გავრიგდით, მაშინ ჩემი ყოველი საქმე გამოვიცხადე და რომელიმე თვალთ ნახეთ. რადგან მაშინ ინებეთ და შუამ-

¹ იქვე, გვ. 881. 1771 წლის ივლისში, როდესაც სუხოტინმა შეიმუშავა ფოთის ციხის აღების გეგმა, წერილი გაუგზავნა ერეკლე II-ს, რომელშიც აცნობებდა, რომ 5 ივლისისათვის დანიშნული ლაშქრობა გადაიდო 20 ივლისისათვის, იმავე დროს ერეკლეს სთხოვდა კამპანიის გეგმაზე მოეწერა ხელი და გენერლისათვის გაეგზავნა მძევალი ახლობელ ნათესაეთაგან. იქვე, გვ. 664. საპასუხო წერილში ერეკლე მეფე საყვედურობდა გენერალს, რომ ის თუ გაითვალისწინებდა მეფის ერთგულ სამსახურს საერთო მტერთან ბრძოლაში, „ადარ იყო საჭირო (მძევლის – ე.მ.) თხოვნა ამისი ჩვენთვის“. იქვე, გვ. 679. XVI-XVII საუკუნეებში რუსეთის სამეფო კარის მიერ საქარველოდან სხვადასხვა ფორმით მძევლების წაყვანის მცდელობის შესახებ იხ. მამისთვალისშვილი ე. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, II, გვ. 418-433.

² იქვე, გვ. 882

დგომელ იქმენით და გაგვარიგეთ, მე თქვენს სიტყვას ვერ-
წმუნე, თვარა ამათი ამბავი დია კარვად ვიცოდი, და რაც
მითხარ, დაგემორჩილე, მერმეთ წიგნი ვაახელ მეფეს და
გაძლებას ვევედრე, რომ ან გამაძლებინეთ, ან ერთი ვზა
მომეცი-მეთქი. ამხედ რაც მამული მქონდა, სრულიად წამართო
და რომელიც საკათალიკოსო შესამოსელი და სამღთო იარაღი
იყო, სულ ყველა მთხოვა. მე, ჩემის სათხოველის მაგივრად, ეს
მიყო“: რადგან ხელმწიფემ შენ დაგნიშნა მთელი საქართველოს
მაყურებლად, მიმართავს იოსებ კათალიკოსი ი. ლეოვს, გაიგე
რას მემართლება მეფე ასე უმოწყალოდ რომ მომეპყრო. მეფე
კათალიკოსს უარს ეუბნებოდა ისეთი სიგელის მიცემაზე,
რომლითაც მიეცემოდა იმერეთის სამეფოდან წასვლის უფლება.
კათალიკოსი პირდაპირ სდებდა ბრალს ი. ლეოვს: „რადგან
თქვენ გაგვარიგეთ, ვალი გაქვს, რომ ჭეშმარიტებით შეიტყო
ჩემი დანაშაული და, თუ არაფერი დანაშაული მაქვს, შენგან
ვიყავი გარიგებული და შენგანვე ვითხოვ, რომ ამის მაგიერი
პასუხი სწორებით მიბძანოთ“¹.

ზემოთ ციტირებული კაცია დადიანის დარეჯან დედოფ-
ლისათვის გაგზავნილი წერილიდან ისეთი დასკვნის გამო-
ტანა შეიძლება, რომ მთავარი მზად იყო გარკვეულ კომ-
პრომისზე წასულიყო დარეჯანის შუმაველობით გამართულ
მეფესთან მოლაპარაკების დროს². როგორც გამოჩნდა, დე-

¹ იქვე, გვ. 885.

² 1773 წლის 29 სექტემბერს გაგზავნილ ამ წერილზე კათალიკოს
იოსებს, როგორც მისი სხვა წერილიდან ჩანს, კაპიტან ი. ლეო-
ვისაგან პასუხი მიღებული არ ჰქონდა 1774 წლის 15 თებერვალს.
იქვე, გვ. 914. 1771 წლის ივნისში სოლომონ მეფეს, სუხოტინის
წინადადებით დადიანთან მოსალაპარაკებლად თავისი ძმა კათა-
ლიკოსი იოსები გაუგზავნია, მაგრამ დადიანმა მკვლევები მი-
უგზავნა, იოსები გადარჩა, დაჭრეს მისი ერთ-ერთი მცველი.
იქვე, გვ. 643. იოსები მანამდეც ასრულებდა სოლომონის დიპლო-
მატიურ დავალებებს. იხ. რეხვიაშვილი მ., *იმერეთის სამეფო,
1462-1810*, გვ. 212

დოფალი სრულიად სხვაგვარად ფიქრობდა: მისთვის მიუღებელი იყო იმერეთის მეფის იმდენად გაძლიერება, რომ სამეგრელოს მთავარი მისი მორჩილი გამხდარიყო. მისი ასეთი დამოკიდებულება კაციას და მეფის შერიგებისადმი კიდევ უფრო გამოიხატება ქვემოთ. წერილის მიხედვით, ერთი შეხედვით, ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, თითქოს კაცია დადიანი მზად იყო შერიგებოდა სოლომონ მეფეს და დაეკმაყოფილებინა მისი მოთხოვნები, რის მომხრე, ალბათ, მეფე ერეკლეს იყო. მაგრამ, როგორც ჩანს, სხვაგვარად ფიქრობდა დარეჯან დედოფალი. მისი პრინციპული პოზიცია იყო კაცია დადიანისათვის იმერეთის მეფისგან სრული დამოუკიდებლობის შენარჩუნება და რუსეთის ხელმწიფის მფარველობაში შეყვანა.

პირველ რიგში ყურადღებას იპყრობს ის გარემოება, რომ ერეკლე II-ის ელჩებმა – ლეონ ბატონიშვილმა და კათალიკოს-პატრიარქმა ანტონ I-მა პანინს მოახსენეს არა მეფის, არამედ დედოფლის ბრძანებით (*„საქართველოს დედოფლისაგან გეგებრძანაო“*) ის არგუმენტები, რომლებიც დადიანის სასარგებლოდ მეტყველებდნენ მისი სამთავროს ტრადიციული დამოუკიდებლობის შესახებ, რომლებიც მთავარს უფლებას აძლევდნენ სოლომონ მეფის დაუკითხავად შესულიყო რუსეთის ხელმწიფის მფარველობაში. *„ახლა კნია ახ დადიანი ითხოვს, – წერდა დედოფალი დარეჯანი, – რათა იმის იმპერატორობის დიდებულების პოდდანობასა შინა მიღებულ იყოს და ეს ბრძანება პქონდეს, თუ როდესაც თვითონ მონინდომოს წამოსულა უმაღლეს კარზედ და ან თავის კაცი გამოვ ზავნოს, ამაზედ დამყენებელი არავინ იყოს იმისი“*¹.

¹ იქვე, გვ. 909-910.

რუსეთის ჯარის საქართველოდან წასვლის, რუსეთის ხელისშემშლელი ფაქტორის შეწყვეტის შემდეგ, რუსულ დოკუმენტებს თუ დაუფურცლებს, რუსეთის მთავრობა ყველაფერს აკეთებდა ქართული პოლიტიკური ელიტის შესარიგებლად და ოსმალეთის წინააღმდეგ დასარაზმავად, სინამდვილეში ისინი განხეთქილებას ნერგავდნენ, ქართველმა მეფეებმა დაიწყეს დამოუკიდებელი აქტიური საგარეო პოლიტიკის გატარება.

1773 წლის 16 ოქტომბერს მეფეები – ერეკლე და სოლომონი 5-5 ათასი კაცით (ერეკლეს დამატებით ჰყავდა 1 ათასი დაქირავებული ოსი, თაგაურელი და ინგუში და ჰქონდა 6 ქვემეხი) შეიჭრნენ ახალციხის საფაშოში, კერძოდ, ჯავახეთში და 6 დღის განმავლობაში აიკლეს და მიაღწენ ყარსსა და არდაგანს, ალყა შემოარტყეს, აგრეთვე, ახალქალაქს. მათ განზრახული ჰქონდათ გალაშქრება ყარსის მხარეს, მაგრამ სოლომონ მეფე გაცივების შედეგად მძიმედ დაავადდა და ქართველთა ჯარი იძულებული გახდა შეეწყვიტა ლაშქრობა და უკან, საქართველოში დაბრუნებულიყო. როგორც ი. ლეოვი წერდა, ლაშქრობის შეწყვეტის სხვა მიზეზიც არსებობდა: ქართული ჯარი შესამჩნევად შესუსტდა. ნადავლით დატვირთული მეომრები თვითნებურად ბრუნდებოდნენ სახლებში¹.

ერეკლე II-მ წერილი გაუგზავნა რუსეთის ვიცე-კანცლერ თავად მ. გოლიცინს და მადლობა გადაუხადა იმ კეთილგანწყობისათვის, რომელსაც ის იჩენდა ბატონიშვილ ლეონისა და კათალიკოს ანტონ I-ს მიმართ. იმავე დროს მეფე აცნობებდა კანცლერს სოლომონ მეფესთან ერთად თურქეთის სამფლობელოებში მოწყობილი წარმატებული ლაშქრობის შესახებ. წერილის დასასრულს ერეკლე მეფე სთხოვდა კანცლერს დახმარებოდა მის ელჩებს, რომლებიც

¹ იქვე, გვ. 887-889.

პეტერბურგში ჩავიდნენ ქართლ-კახეთის სამეფოს მფარველობაში მიღების სათხოვნელად¹.

ყურადღებას იქცევს ის გარემოება, რომ ზემოაღნიშნული წერილი, რომელიც შედგენილია 1773 წლის ნოემბერში (არ ვიცით მისი ზუსტი თარიღი), ეკუთვნის მხოლოდ ერეკლე მეფეს, მაშინ, როდესაც იმპერატრიცასთვის და გრაფ პანინისათვის გაგზავნილ წერილებს ხელს აწერენ ერეკლე და სოლომონი.

თავიანთი წარმატებული სამხედრო ექსპედიციის შესახებ ერეკლე II-მ და სოლომონ I-მა დაუყოვნებლივ აცნობეს ეკატერინე II-ს და გარუ ნ. პანინს². დასახელებულ ადრესატებს მეფეები პირდებოდნენ, რომ კვლავაც დიდი მონღოლებით გააგრძელებდნენ იმპერიის მტრების წინააღმდეგ ბრძოლას. ვფიქრობ, რადგან კანცლერ გოლიცინისათვის გაგზავნილი წერილის მიზანი იყო მისთვის მადლობის გამოცხადება ერეკლეს ელჩებისადმი კეთილგანწყობისათვის და იმავე დროს იყო თხოვნა ელჩებისათვის იმ საქმეში დახმარების შესახებ, რისთვისაც ისინი გაიგზავნენ პეტერბურგში, ერეკლეს არ უნდოდა ამ თავისი უმნიშვნელოვანესი დიპლომატიური ჩანაფიქრის შესახებ, გარკვეულ დრომდე, სცოდნოდა იმერეთის მეფეს. სხვა წერილებში კი, რომლებსაც ორივე მეფე აწერდნენ ხელს, სიტყვაც კი არ არის ელჩობის შესახებ.

საინტერესოა, რომ, როგორც კაპიტან-პორუჩიკი ი. ლვოვი გრაფ პანინს აცნობებდა (1772 წლის 30 იანვარი), მან და გენ. სუხოტინმა არაფერი იცოდნენ ერეკლე მეფის მიერ ელჩობის რუსეთში გაგზავნაზე და როცა ეს ამბავი შეიტყო, მაშინვე იმერეთიდან აღმოსავლეთ საქართველოში გადავიდა,

¹ იქვე, გვ. 891.

² იქვე, გვ. 892-895.

მაგრამ, როგორც მისი მოკლე მოხსენებიდან ჩანს, ვერც აქ მიღო რამე მნიშვნელოვანი ინფორმაცია¹.

მაშინ, როდესაც ქართლ-კახეთის და იმერეთის მეფეები აქტიურ საგარეო პოლიტიკას ატარებდნენ, დადიანი და გურიელი ძველებურად კეთილ ურთიერთობაში იყვნენ თურქებთან და მათ მოკავშირე აფხაზებთან².

ერეკლე II-ის გეგმის პროექტი (1771 წლის 30 დეკემბერი) რუსეთის მფარველობაში შესვლის შესახებ

სრულიად ბუნებრივი იყო, რომ ქართველი პოლიტიკოსები რუსეთ-თურქეთის ომში მონაწილეობით საკუთარი ინტერესების განხორციელებას ცდილობდნენ, ზოგიერთ საკითხში ისინი ერთმანეთს არ ეთანხმებოდნენ და რუსეთის შეზღუდულ კორპუსს თითოეული მათგანი თავისკენ ექაჩებოდა. ერეკლე მეფე რუსეთის დახმარებით, უპირველეს ყოვლისა, თავისი სამეფოს პრობლემების მოგვარებისათვის მისი ჯარის გამოყენებას ცდილობდა, კერძოდ, უნდოდა ოსმალეთისა და ირანის მიერ დაპყრობილი ქართული მიწების განთავისუფლება, ლეკთა თავდასხმების აღკვეთა და სამეფო ხელისუფლების განმტკიცება; სოლომონ მეფე რუსების გამოყენებით ცდილობდა დაემორჩილებინა ურჩი მთავრები – დადიანი

¹ Цагарели А., Грамоты..., т. I, с. 334; მაჭარაძე ვ., მასალები..., ნაწ. III, ნაკვ. II, გვ. 781.

² პ. გ. ბუტკოვი აღნიშნავდა: 1770 და შემდგომ წლებშიც კაცია დადიანი აცხადებდა რუსეთის იმპერატორისადმი თავდადებულ ერთგულებას, ისევე როგორც ორივე ქართველი მეფისადმი, მაგრამ რამდენჯერმე იქნა მხილებული თურქებთან საიდუმლო მოლაპარაკებაში, მაშინ როცა მისი მეუღლე იყო რაჭის ერთიანის მოგვარე, ხოლო და სოლომონ მეფის მეუღლე. Бутков П. Г., Материалы..., I, с. 284.

(საქართველოს ამ უმსხვილესი მთავრის საკითხში ქართლ-კახეთის სამეფო კარს განსხვავებული მიდგომა ჰქონდა – ცდილობდა დაეცვა სამეგრელოს სამთავროს დამოუკიდებლობა, რაც ორ ქართულ სამეფოს შორის უთანხმოების მიზეზი იყო), გურიელი და მსხვილი თავადები, განეხორციელებინა სანუკვარი მიზანი – საბოლოოდ აღეკვეთა ადამიანებით ვაჭრობა და განემტკიცებინა სამეფო ხელისუფლება; დადიანი და გურიელი ცდილობდნენ ერთსა და იმავე დროს რუსეთის პოლიტიკური პარტნიორები ყოფილიყვნენ და მისი დახმარებით შეენარჩუნებინათ და გაეძლიერებინათ იმერეთის მეფისგან დამოუკიდებელი არსებობა. იმავე დროს ისინი სულთნის კართანაც ინარჩუნებდნენ კარგ ურთიერთობას, რამდენადაც ისინი სოლომონ მეფის მტერი იყვნენ. დასავლეთ საქართველოში შექმნილი პოლიტიკური ვითარების გამოყენებით რუსეთის მთავრობა ცდილობდა ჩარეულიყო იმერეთის სამეფოს საშინაო საქმეებში, ეთამაშა შემრიგებლის როლი ისე, რომ მშვიდობა არ ჩამოვარდნილიყო დასავლეთ საქართველოში. დასავლეთ საქართველოს სუსტი პოლიტიკური ერთეულების ჩაბმა ოსმალეთის წინააღმდეგ მცირე მასშტაბიან თავდასხმებისათვის (ასეთი პოლიტიკის განხორციელებას ცდილობდა ქართლ-კახეთის სამეფოს მიმართაც), რუსეთის ჯარის ნაკლებად მონაწილეობით, უფრო სწორად, ყოფილიყო მაპროვოცირებელი მათი ოსმალეთთან შეჯახებისათვის. ასეთი პოლიტიკით იგი ასუსტებდა ქართულ სამეფოებს, იმავე დროს პრობლემებს უჩენდა ოსმალეთის სახელმწიფოს აღმოსავლეთ პერიფერიაზე.

რუსი პოლიტიკოსები და დიპლომატები საქართველოსთან ურთიერთობას ფორმალურად აგებდნენ ქრისტიანულ კაცთმოყვარეობასა და სუსტის დაცვის პრინციპებზე, რომ ისინი იღწვოდნენ ქრისტიანული საქართველოს მუსლიმანთა მონობისაგან დახსნისათვის, რასაც, გარკვეული მნიშვნელობა ჰქონდა მართლმადიდებლურ სამყარაშო რუსეთის მესიანური პროპაგანდისა და პოლიტიკური პოზიციების განმტკიცე-

ბისათვის. რუსი პოლიტიკოსებისა და დიპლომატების გაგებით, აღნიშნულიდან გამომდინარე, მოტყუებულ ქართველებს, რაც შეიძლება მეტი ადამიანური და მატერიალური რესურსი უნდა გაეღოთ რუსეთის ოსმალეთზე გამარჯვებისათვის.

განხილული წყაროების ხაზებს შორის წაკითხვა ვისაც შეუძლია მაკაფიოდ დაინახავს, რომ ერეკლე II და სოლომონ I მშვენივრად ერკვეოდნენ რუსეთის დიპლომატიის ცბიერებაში, მისი წარმომადგენლების – გენერლების საქციელში, რომლებიც მოქმედებდნენ საიმპერატორო კარის მიერ მიცემული ინსტრუქციების მიხედვით, რაშიც ქართველობისათვის სასიკეთოს ნაკლებად ხედავდნენ. მიუხედავად, იმისა, რომ რუსეთის ჯარი ისე გავიდა საქართველოდან, რომ რუსეთის მთავრობა, რომელიც ქართველობის სიკეთისათვის მზრუნველად აჩვენებდა თავს, ისე წავიდა საქართველოდან, რომ სიტყვიერთაც კი არ გამოუთქვამს თანაგრძნობა განრისხებული მტრებით გარემოცული საქართველოს მოსახლეობისათვის (გავიხსენოთ როგორ მიატოვა პეტრე I-მა ქართლის სამეფო ანალოგიურ სიტუაციაში, რაც კატასტროფული შედეგით დამთავრდა). ირანი და ოსმალეთი ქართველ მეფეებს დიდ დანაშაულად, უფრო სწორად, დალატად უთვლიდნენ რუსეთისათვის მხარდაჭერას ოსმალეთის წინააღმდეგ ომში. ამ ომში მონაწილეობა ქართულ მხარეს ირან-ოსმალეთისაგან თავის დახსნის ბოლო შანსად მიაჩნდათ. ისინი, რუსეთისაგან ზურგშეკეულნი და მიტოვებულნი, მაინც მისგან მოელოდნენ ხსნას და მზად იყვნენ გარკვეულ მსხვერპლზე წასულიყვნენ, ოღონდაც მისი მფარველობა მოეპოვებინათ, ცდილობდნენ რაიმე სახით შეენარჩუნებინათ ურთიერთობა რუსეთთან.

1771 წლის 29 დეკემბერს ერეკლე II გრაფ პანინს სწერდა, რომ გარემოებანი არ აძლევდნენ საშუალებას, პირადად სწვეოდა რუსეთს. თურმე მას ბავშვობიდან ჰქონდა სურვილი ენახა სრულიად რუსეთის და საიმპერატორო ტახტი და ყოვლადმოწყალე მონარქისთვის ჩაებარებინა თავი-

სი თავი და სამფლობელო. მაგრამ მეზობლებისგან შექმნილი დაბრკოლებები არ აძლევდა ჩანაფიქრის სისრულეში მოყვანის საშუალებას. ამტომ მან თავისი უსამღვდელოესი ძმა (ბიძაშვილი) ანტონი და შვილი ლეონი, გაგზავნა პეტერბურგში, რათა იმპერატრიცას მოახსენონ საქართველოს ამბები¹.

მეორე დღეს ერეკლე II-მ იმპერატრიცას გაუგზავნა 18 მუხლისაგან შემდგარი ხელშეკრულების პროექტი, რომლითაც ქართლ-კახეთის სამეფო მზად იყო შესულიყო რუსეთის მფარველობაში:

1. რუსეთს ქართლ-კახეთის სამეფოში უნდა გამოეგზავნა ოთხათასიანი გაწრთონილი ან ნახევარი გაუწრთონელი ჯარი, რათა ქართულ ჯართან ერთად ებრძოლა თურქების წინააღმდეგ. რუსეთის და საქართველოს ჯარების მეთაურებს უნდა ემოქმედათ ერთმანეთთან შეთანხმებით;

2. ერეკლეს და მის შთამომავლებს ტრადიციის მიხედვით უნდა ემართათ საქართველო.

3. რუსეთის მფარველობაში შესვლის შემდეგ ქართლ-კახეთის სამეფო ეკლესიურადაც დამოუკიდებელი უნდა დარჩენილიყო

4. ყირიმში გამოსყიდულ ქართველ ტყვეებს უნდა მისცემოდათ სამშობლოში დაბრუნების საშუალება;

5. როდესაც ქართულ რუსული ჯარი ერთად გაათავისუფლებდა მტრისაგან წართმეულ ქართულ მიწებს, იმ თანხას, რომელსაც რუსი ჯარის საჭიროებისათვის დახარჯავს რუსეთის მთავრობა, ერეკლე დაუბრუნებს ხაზინას იმ გადასახადებით, რომელსაც ქართლ-კახეთის სამეფო კარი ამოიღებდა გათავისუფლებული მხარის მოსახლეობისგან;

6. რადგან თურქებთან ომის დროს „დიდი ხარჯი დაგვემართა“ – წერია პროექტში, ერეკლე მეფე რუსეთის მთავრობას სთხოვდა სესხს ქართული ჯარის შესანახად.

¹ ამ ელჩობის შესახებ ვრცლად იხ. ვ. მაჭარაძის ნარკვევი, *იქვე*, გვ. 77-83.

7. თუ დააკმაყოფილდებოდა ზემოაღნიშნულ მოთხოვნები, პირობის სიმტკიცისათვის ერეკლე რუსეთის ხელმწიფეს პირდებოდა: „*მივართმევ ძესა ჩვენსა რომელსამე და ვერეთვე რაოდენსამე კნიაზსა თქვენს ყოვლად დიდებულსა კვლამწიფესა და აზნაურთაცა შეძლებისაებრ ჩვენისა*“;

8. რაც რომ აღმოსავლეთ საქართველოში მადნეული იყო ცნობილი და რაც შემდგომში აღმოჩნდებოდა, იქიდან სარგებლის ნახევარი რუსეთის ხაზინას გადაეცემოდა;

9. ყოველი იმ კომლიდან, რომლებიც მეფეს ემორჩილებოდა, თითოეულ კომლის გადასახადიდან 14 შაური რუსეთის ხაზინაში გაიგზავნებოდა;

10. ყოველწლიურად იმპერატრიცას მიართმევდა 14 საუკეთესო ცხენს;

11. ერეკლე იმპერატრიცას სთავაზობდა იმ ხარკს, რომელსაც უხდიდა ორ წელიწადში ერთხელ ხან ოსმალეთსა და ხან სპარსეთს, „*ცხრას ტყვეს და კვამლზედ თოთხმეტს შაურს, და ამასაც იმ ტყვეების მოსამზადებელის ხარჯისათვის*“;

12. „*და კიდემ ორმოცდაათს საპაღნეს რჩეულს ღვინოს თავისის ხარჯით თვთ წაიღებდნენ საკვლამწიფოთ: და სხვა ჩვენ ამ ღვინოს, რიცხვით ორი ათას ვედრას, რომელიც ჩვენი რჩეული ღვინო იშოვება, ყიზლარს ჩვენი ხარჯით მივიტანთ საკვლამწიფოთა*“;

13. „*როდესაც ძალითა და შეწვენითა თქვენისა დიდებულებისა კორპუსისათა, რაც ოსმალთა წართმეული მამულები გვაქუს და იმ ადგილებს დავიტერთ, იმათ მოგართვან ხარჯი თქვენ ყოვლად დიდებულსა კვლამწიფესა, რაც რომ რუსეთის იმპერიაში თავადის ყმა აძლევს, იმისი ნახევარი ხარჯი*“;

14. „*თუ რომ კახეთის წართმეული ადგილები დავიჭირეთ, ბედნიერობითა თქვენის დიდებულებისა, ამასაც, როგორც ზემორე დაგვიწერია, იმ სახით ვამსახურებთ: კომლზე თოთხმეტ შაურს წელიწადში, და იმავე ადგილებიდან წელი-*

წადში აბრეშუმს ორას ფუთსა იმ ქვეყნიდან, და, თუ მეტი შევიდელით, მეტს მოვართმევთ დიდებულობასა თქვენსა“;

15. მეფე ევედრებოდა იმპერატრიცას, რომ მომავალ გაზაფხულზე დაპყრობილ იქნეს „ქვეყანა ახალციხისა“. თუ მოხდება რუსეთისა და ოსმალეთის შერიგება, მაშინაც კი ახალციხე უნდა შეუერთდეს ქართლ-კახეთის სამეფოს, რადგან იგი საქართველოს ნაწილია, მოსახლეობა ქართულად ლაპარაკობს და მათი ნაწილი ქრისტიანია ნაწილი კი – ახალი გამაჰმადიანებული;

16. როდესაც საქართველო მუსლიმანებისაგან გათავისუფლდება და დამშვიდდება, „მაშინ ჩვენის ძველად ქონებულის სამეფოდამაც და ახლად დაჭერილის ქვეყნებიდამაც“ მეფე იმპერატორს მიართმევს, რაც რუსეთის იმპერიაში სულზედ საღდათი აქვს, ჩვენ იმდენს კვამლზედ მივართმევთ საღდათს თქვენსა დიდებულებასა“;

17. მეფე პირობას დებდა, რომ თუ რუსთა კორპუსის ძალით რომელმე მტრის „ქვეყანას“ დაიჭერს, ის ტერიტორია იმპერიის განკარგულებაში გადავა¹.

პროექტის მუხლებიდან, ისევე როგორც ერეკლე მეფის რუსეთ-თურქეთის პერიოდის მრავალრიცხოვანი სხვა დოკუმენტებიდან, განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს მისი პოლიტიკისა და დიპლომატიის უპირველესი მიზანი, როგორმე ქართლ-კახეთის სამეფოს ომით ან მშვიდობიანი საშუალებებით დაუბრუნოს ირანისა და ოსმალეთის მიერ მიტაცებული ქართული ტერიტორიები, უპირველეს ყოვლისა, თურქების მიერ ახალციხის საფაშოდ გადაქცეული ოდინდელი სამცხე-საათაბაგო. როგორც ითქვა, პროექტის ბოლო პუნქტში ხაზგასმულია, რომ ქართლ-კახეთის მეფე თუ ამ

¹ იქვე, გვ. 764-766. შდრ. იქვე, გვ. 78-79. პროექტის რუსული თარგმანი იხ. Цагарели А., Грамоты..., I, С. 329-332; იგივე ტექსტი იხ. მაჭარაძე ვ., მასალები..., ნაწ. III, ნაკვ. II, გვ. 761-763.

უმთავრეს მიზანს მშვიდობიანი მეთოდებით მიაღწევს, მაშინ მას არც ერთ სხვა ტერიტორია თავისთვის არ აინტერესებს, მაგრამ თუ ასეთი რამ მაინც მოხდება და რომელიმე არაქართულს დაიპყრობს, მას უპირობოდ გადასცემს რუსეთის სახელმწიფოს. მაგრამ ამ წინადადებით პრაგმატიკოსი რუსი პოლიტიკოსების მოხიბვლა შეუძლებელი იყო, რადგან, სავარაუდოდ, ის არაქართული მიწები, რომლებიც შეიძლებოდა ერეკლეს დაეპყრო, რუსეთი მის ათვისებას ვერ შეძლებდა რუსეთის საზღვრებიდან სიშორისა და უშუალოდ მიდგომის შეუძლებლობის გამო.

ახალციხის განთავისუფლებისადმი მკაფიოდ გამოხატული უარყოფითი დამოკიდებულება გამოამჟღავნა რუსული კორპუსის სარდალმა გრაფმა ტოტლებენმა, რომელმაც შეგნებულად ჩაშალა ახალციხეზე ლაშქრობა. არც გენ. სუხოტინმა დაუჭირა მხარი ერეკლეს ახალციხეზე გალაშქრებაში.

როგორც ზემოთ განხილული მასალებიდან ჩანს, დასავლეთ საქართველოს სამეფო-სამთავროები ცალცალკე (იმერეთის სამეფო ცალკე, ოდიშისა და გურიის სამთავროები ერთად ან ოდიშის სამთავრო ცალკე) ცდილობდნენ მოეპოვებინათ რუსეთის მფარველობა.

1773 წლის 27 აპრილს ლევან ბატონიშვილმა და კათალიკოსმა ანტონ I-მა პანინს წარუდგინეს ქართლ-კახეთის სამეფოს რუსეთის მფარველობაში შესვლის ზემოაღნიშნული პირობები. ელჩებს საკმაოდ დაგვიანებით, დაახლოებით 8 თვის შემდეგ წერილობით აცნობეს, რომ იმპერატრიცა კმაყოფილებით გაეცნო მეფე ერეკლეს თხოვნას, მაგრამ სხვადასხვა მიზეზთა გამო (ტერიტორიულად სიშორე, მეფე-მთავრებს შორის უთანხმოება, ჯარის გაგზვნას ჭირდებოდა დიდი დრო, ხარჯი და სხვ. რაც მთავარია თურქები ვერ შეეგუებოდნენ ქართველების რუსეთის იმპერიის მფარველობაში

შესვლას), საქართველოს მიღება მფარველობაში და ჯარის ხელახლა გაგზავნა არ შეეძლო¹.

იმავე რიცხვში იმპერატრიცამ ერეკლე II-ს გაუგზავნა მიახლოებით იგივე შინაარსის სიგელი მოწოდებით, რომ ქართლ-კახეთის მეფეს იმერეთის მეფე სოლომონთან ერთად გაეგრძელებინათ მტრული მოქმედებები ოსმალეთის მიმართ².

რუსეთ-თურქეთის ომის (1768-1774) დასრულება და საქართველო

მთავარ ფრონტზე რუსეთი აღწევდა წარმატებას. რუსეთის მეორე არმიამ ყირიმი დაიკავა. ადგილობრივი მოსახლეობა და ხანი მზად იყვნენ გაეწევიტათ კავშირი ოსმალეთთან. იმავე დროს იზრდებოდა ცენტრალური ევროპის უმნიშვნელოვანესი სახელმწიფოების შეშფოთება რუსეთის სამხედრო წარმატებების გამო. იზრდებოდა ომის საფრთხე შვეციიდან, ავსტრიის პოზიციაც მეტად საეჭვო ჩანდა; ხანგრძლივმა ომმა მოღალა რუსეთის არმია და საჭიროებდა შევსებას. რუსეთის საიმპერატორო კარს მიზანშეწონილად მიაჩნდა მიღწეულით დაკმაყოფილებულიყო, ანგარიში გაეწია ოსმალეთის სახელმწიფოს ინტერესებისთვის და ზოგიერთი დათმობით დაედო ზავი. ასეთი განწყობილების დროს რუსეთისათვის მნიშვნელობას კარგავდა საქართველო. 1772 წლის 25 იანვარს ეკატერინე II-მ ბრძანა რუსეთის საექსპედიციო კორპუსი საქართველოდან გაეწვიათ, საჭურველის ნაწილი სოლომონ მეფისთვის დაეტოვებინათ, საქართველოს საქმეების „ზედამხედველად“ დაეტოვათ კაპ. ი. ლეოვი.

¹ მაჭარაძე ვ., მასალები... ნაწილი III, ნაკვ. II, გვ. 902-903.

² Цагарели А., Грамоты..., т. I, с. 394-397; მაჭარაძე ვ., მასალები... ნაწილი III, ნაკვ. II, გვ. 902-904.

1772 წლის 4 თებერვალს ეკატერინე II-მ საიმპერატორო სიგელებით ერეკლე II-ს და სოლომონ I-ს ცალცალკე აცნობა, რომ მიუხედავად რუსეთის მთავრობის მცდელობისა რაიმე სერიოზული წარმატებისთვის მიეღწია საქართველოს ფრონტზე და ხარჯიც გასწია, რაიმე მნიშვნელოვანი შედეგები არ მოჰყოლია. ამის მთავარი მიზეზი ქართველი მეფე-მთავრების ტრადიციული უთანხმოება და თითოეულის თავისი კერძო ინტერესებისათვის ზრუნვა იყო. ამიტომ საქართველოში რუსეთის ჯარის დატოვება იმპერატრიცას მიაჩნდა აზრს მოკლებულად. მიუხედავად აღნიშნულისა, ეკატერინე ერეკლეს ჰპირდებოდა პორტასთან ზავის დადების დროს გაითვალისწინებდა ქართლ-კახეთის სამეფოს ინტერესებს. უფრო მეტიც, თუ ერეკლე მეფე წარმატებით იბრძოლებდა პორტას წინააღმდეგ და მას ტერიტორიებს წაართმევდა, რუსეთის მთავრობა ყოველნაირად შეეცდებოდა ზავის პირობებით დაემტკიცებია შენაძენი¹. სიგელიდან ჩანს, რომ ეკატერინე ითვალისწინებდა ერეკლე მეფის მუდმივ სწრაფვას ოსმალების მიერ მიტაცებული ქართული მიწების დაბრუნებისთვის და ამ დაპირებით ცდილობდა შეენარჩუნებინა ხიდი მასთან შემდგომი ურთიერთობისათვის.

სოლომონისათვის გაგზავნილ წერილში ძირითადად გამეორებულია ის მოტივაცია, რაც გახდა რუსეთის მიერ საქართველოდან თავისი ჯარის გაწვევის გადაწყვეტილების საფუძველი. იმპერატრიცა სოლომონ მეფესაც ჰპირდებოდა, რომ პორტასთან ზავის დადების დროს გათვალისწინებული იქნება იმერეთის სამეფოს ინტერესები.

ეკატერინე II სპეციალურად ამახვილებდა ყურადღებას ფოთის ციხის საკითხზე, რომლის დაპყრობისათვის სოლომონმა 1771 წლის 27 ოქტომბერს ეკატერინეს და პანინს

¹ Цагарели А., Грамоты..., т. I, с. 334-335; მაჭარაძე ვ., მასალები... ნაწილი III, ნაკვ. II, გვ. 791-792.

სთხოვა დენთი და მეზარბაზნე¹. იმპერატრიცამ დაუკმაყოფილა სოლომონს ეს თხოვნა².

ეკატერინე და პანინი, როგორც მათ მიერ საქართველოში გამოგზავნილი წერილებიდან ჩანს, *რუსეთის მიერ თავისი კორპუსის საქართველოდან გაწვევის მიუხედავად, აქეზებდნენ ქართველებს გაეგრძელებინათ ბრძოლა დასუსტებულ ოსმალეთთან*. გრაფი პანინი საქართველოში მყოფ თავის წარმომადგენელს, კაპ. ლვოვს ავალეებდა მოეხდინა ქართველ მეფეებზე ზეგავლენა, რათა მათ *გაეგრძელებინათ ომი თურქეთის წინააღმდეგ*³.

რუსეთის მიერ ჯარის გაწვევა საქართველოში ცნობილი გახდა 1772 წლის აპრილში, რამაც ერეკლე მეფის მწვავე რეაქცია გამოიწვია. მან 21 აპრილს წერილი გაუგზავნა პანინს, რომელშიც ძალიან მოკლედ, მაგრამ სწორად იყო გადმოცემული ქართლ კახეთის საგარეო მდგომარეობა რუსეთის-თურქეთის ომის დაწყების წინ. ერეკლე აღნიშნავდა: „*სანამდის მისი იმპერატორების დიდებულების ბრძანება მოგვივიდოდა თურქთ მტერობისათვის, დაზავებით და მშვიდობით ვიყავით ხვანთქართან, შერიგებულნი და დაწყნარებულნი, და სპარსეთის მფლობელს ხანებთან ასეთის საქმით ვიყავით: ზოგნი შეშინებულნი გვეყანდნენ და ხარკს გვაძლევდნენ და ზოგნი მეგობრობით დაზავებულნი, ლეკნიც ზოგნი შემორიგებულნი გვეყანდნენ და ზოგთ შეშინებას ვსცდილობდით და ზოგნი ლეკნი მათის შეძლებით გემტრობდნენ და ქვეყნებს გვიჭდნენ, მაგრამ რამდენსამე წელიწადში ჩვენის ქვეყნის საქმეები ღუთით წარმატებაში მოგვეყანდა. და ახლა ამ საქმეებითა და ამისთანას წინადადებათაგან, რომელიც ზემორე დაგვიწერია, საქართველოში ქრისტიანობა მოსაობის და*

¹ იქვე. გვ. 740-741, 743-744.

² იქვე. გვ. 793-794.

³ Цагарели А., Грамоты..., I, с. 341-342; მაჭარაძე ვ., მასალები..., ნაწილი III, ნაკვ. II, გვ. 799.

*სრულებით აღოკრდების, თუ ეს კორაჟის აქეთგან უკმობრუნდების*¹.

1772 წლის მაისში რუსეთსა და ოსმალეთს შორის დაიდო დროებითი ზავი. მისი გამოცხადი იყო მეფე ერეკლესა და ახალციხის ფაშას შორისაც დროებითი ზავის გაფორმება, მაგრამ ამ უკანასკნელმა უარი თქვა დროებითი ზავის იმერეთის სამეფოებზე გავრცელებაზე. სულეიმან ფაშამ იმერეთს შეუსია ლეკები, რომლებიც სოლომონ მეფემ სასტიკად დაამარცხა. ამის შემდეგ დროებით ზავი იმერეთის სამეფოსთანაც შევიდა ძალაში.

სოლომონ მეფემ თავის სამეფოში ძირითადად შეასუსტა მტრულად განწყობილ მთავრებისა და მსხვილი თავადების ოპოზიცია, მაგრამ ზოგიეთი მოწინააღმდეგე ქვეყნის შიგნით თუ გარეთ მაინც ცდილობდა თავის მიზნების განსახორციელებლად გაენადგურებინა ქედუდრეკი მეფე და იმერეთის სამეფო დაებრუნებინა ოსმალეთის სულთნის გავლენაში. ამ მხრივ ფრიად საინტერესოა „*ქაიხოსრო აბაშიძის*² *შემოთავაზებები და შეფასებები თურქეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის შემდეგ კვლავ რუსების მფარველობის ქვეშ მყოფი სოლომონის მმართველობაში შესულ საქართველოსთან დაკავშირებით*“. წერილი მნიშვნელოვან ცნობებს შეიცავს სოლომონ მეფის საგარეო პოლიტიკასა და დიპლომატიის ისტორიის შესასწავლად. მასში გადმოცემული ფაქტები საგულისხმოს ხდის, რომ ის დაწერილი უნდა იყოს 1772 წელს.

¹ *მაჭარაძე ვ., მასალები... ნაწილი III, ნაკვ. II, გვ. 800-801. წერილის რუსული თარგმანი იხ. Цагарели А., Грамоты..., I, с. 343; მაჭარაძე ვ., მასალები... ნაწილი III, ნაკვ. II, გვ. 803.*

² როგორც კაპ. ი. ლვოვისგან ვიგებთ, ქაიხოსრო სოლომონ მეფის სიძე (ქალიშვილის ქმარი) იყო. Цагарели А., Грамоты... I, с. 403; *მაჭარაძე ვ., მასალები... ნაწილი III, ნაკვ. II, გვ. 916.*

სტამბოლში გადახვეწილი ქიხოსრო აბაშიძე უყვება სულთნის მოხელეს, რომ სოლომონი მას დაემტერა ოსმალეთისადმი ერთგულების გამო, წაართვა ოდესღაც თურქების მიერ გადაცემული სურის (?) ციხე-სიმაგრე. „*ციხის ჩაბარების მოთხოვნაზე მე შევეწინააღმდეგე: „ეს ციხე მე დიადმა სახელმწიფომ ჩამაბარა, შენ რა უფლებით ითხოვ ამ ციხის გადმოცემას?“*

ქიხოსრო აბაშიძე განაგრძობს: მოგვიანებით სოლომონმა თავისი ქალიშვილი სულეიმან ბეგს მიათხოვა იმ პირობით, რომ ჩილდირის (ახალციხის) ვალი ნუმან ფაშა მას შუამავლობას გაუწევდა სულთნის წინაშე საქართველოს (იმერეთის) მართველობის მისთვის გადაცემის საკითხში. სულეიმან ბეგი დაუკავშირდა ნუმან ბეის და აცნობა, რომ „*სოლომონი შენ 400 ქისა აქჩეს და ას ტყვეს მოგცემსო*“. ასეთნაირად მოხერხდა საქართველოს მართველობის სოლომონისათვის გადაცემა. სულეიმან ბეგმა და ნუმან ფაშამ საქართველოში გადასახადების ამკრეფები გაგზავნეს და ქიხოსროს მოსთხოვეს სურის ციხის სოლომონისთვის გადაცემა, რაც მან დააკმაყოფილა. ამის შემდეგ ქიხოსრომ ოთხი ბატონიშვილი (მათ შორის კათალიკოსი იოსები) წაიყვანა სტამბოლში რათა გაეგო ფადიშაჰის თანხმობით მოხდა თუ არა მეფის მიერ აბაშიძის ციხის ჩამორთმევა. ახალციხეში, სულეიმან ბეგის დასმენით, კათალიკოსს ბორკილი დაადეს, ბატონიშვილები კი, შეიპყრეს და სოლომონს გაუგზავნეს მასთან დაზავების მიზნით.

ქიხოსრომ საკუთარი თვალით ნახა, რომ რუსეთის ელჩმა სოლომონს ქუდი და ხმალი გადასცა¹. „*სოლომონმა ქუდი*

¹ რუსების, სახელდობრ ეკეტერინე II-ის და პოტიომკინის მიერ სოლომონ II-ისათვის საჩუქრების, კერძოდ, ოქროს ქამრისა და გვირგვინის გამოგზავნის შესახებ, გვაცნობებს თურქი ისტორიკოსი ჯევედეთ-ფაშაც. *Джевдет-наша, Описание событий в Грузии и Черкесии, по отношению к оттоманской империи от 1192 года*

დაიხურა, ხმალი წელზე შემოირტყა და ელჩს განუცხადა: „შავი ზღვისპირეთი ჩემია, მე დღეიდან მოსკოვის მეფეს ვბარდებო“. ამის შემდეგ, როგორც ქაიხოსრო აცხადებდა, მეფესთან მისი შერიგება „ღიადი სახელმწიფოს“ დალატი იქნებოდა. მან შეარჩია დრო და უკაცრიელი გზებით, მშიერ-მწყურვალი ჯერ თბილისზე და აჭარაზე გავლით მივიდა ჯანიკში (?), გამუსლიმანდა და ფადიშაჰის მფარველობაში შევიდა. მისი აზრით, ხელსაყრელი დრო იყო იმერეთში შესაჭრელად, რადგან მოსკოვის მხრიდან ტყვია-წამლის, საბრძოლო მასალის, დიდი რაოდენობით ჯარის და სურსათის ჩამოსვლა შეუძლებელი იყო. ქაიხოსროს არც იმის თქმა გამორჩა, რომ ერეკლე და სოლომონი რამდენჯერმე შეხვდნენ და დამეგობრდნენ¹.

ახალციხის ფაშამ, რათა ჯავახეთის დაღაშქვრისათვის ერეკლე და სოლომონ მეფეებისათვის სამაგიერო გადაეხადა, იმავე წლის იანვარში იმერეთს შეუსია 2 700 ლეკი და 1 ათასი თურქი არცთუ დიდი ხნის წინათ გადაბირებული აბაშიძეების კუთვნილი სიმაგრე ვახანიდან. იგივე ფაშა შეთანხმებული იყო დადიანთან, რომ ეს უკანასკნელი აფხაზებთან ერთად, შეავიწროებდა სოლომონ მეფეს.

როდესაც ერეკლე მეფემ შეიტყო სოლომონ მეფის მიმართ სამტრო განზრახულობის შესახებ, მან მაშინვე გააგზავნა კაცი დადიანთან და ურჩია თავი შეეკავებინა იმერეთის მიმართ

по 1202 год хиджры (1775-1784 гг.) // Переведен с турецкого. «Русский архив», 1888, 3, с. 375.

¹ საქართველო და ქართველები ოსმალურ საარქივო დოკუმენტებში, გვ. 197-199. აბაშიძეთა გვარის ორჭოფულ მოქმედებაზე XVIII საუკუნის დასავლეთ საქართველოში, საინტერესო ცნობები დავიტიოვა კაპ. ი. ლვოვმა გრ. ნ. ი. პანინისათვის გაგზავნილ 1774 წლის 28 თებერვლის წერილში, *მაჭარაძე ვ., მასალები... ნაწილი III, ნაკვ. II, გვ. 915-918.*

მტრულ მოქმედებაზე. იმავე დროს მან დაიწყო ჯარის შეკრება, რათა საჭიროების შემთხვევაში დახმარებოდა სოლომონს. ერეკლეს მიერ დადიანის შეკავებამ საშუალება მისცა სოლომონს მთელი ძალა წარემართა ლეკებისა და თურქების გაერთიანებული ჯარის წინააღმდეგ. ისიც გახდა ცნობილი, რომ ერეკლე ჯარით მიისწრაფოდა სოლომონის დასახმარებლად და უკვე გორში იმყოფებოდა. შეშინებულ მტერს უკვე განზრახული ჰქონდა ახალციხეში გაბრუნება. 6 თებერვალს სოლომონი ჯარით თავს დაესხა მათ და სასტიკად დაამარცხა¹.

1774 წლის 21 ივლისს ქუჩუქ-კაინარჯში დადებული ხელშეკრულებით დასრულდა რუსეთ-თურქეთის ომი². **ქართლ-კახეთის და იმერეთის სამეფოებმა თავიანთი სამხედრო ძალით და დიპლომატიით გაუძლეს რუსეთისა და ოსმალეთის ზეწოლას და გარკვეულ წარმატებასაც მიაღწიეს.**

1774 წლის 5 სექტემბერს ეკატერინე II-მ საიმპერატორო სიგელებით აცნობა ერეკლე II-ს და სოლომონ I-ს ოსმალეთთან ზავის დადებისა და ამ ტრაქტატის საქართველოსათვის მნიშვნელობაზე. სიგელს დართული ჰქონდა ტრაქტატის 23-ე მუხლი³, რომელშიც სპეციალურად იყო აღნიშნული ომის შემდგომი საქართველოს შესახებ. იმპერატრიცა ტრაქტატის ამ მუხლს საკმაოდ განსხვავებულად განმარტავდა ქართველი მეფეებისათვის გამოგზავნილ თავის სიგელებში.

იმპერატრიცა ერეკლე II-ს სწერდა: რუსეთის იმპერიასა და ოტომანთა პორტას შორის ომის კეთილად დამთავრების შემდეგ გათვალისწინებული იყო მთელი საქართველოს საკითხიც, კერძოდ მისი უშიშროებისა და კეთილდღეობის შე-

¹ Цагарели А., Грамоты... т. I, с. 402-404; მაჭარაძე ვ., მასალები... ნაწილი III, ნაკვ. II, გვ. 915-917.

² საზავო პირობების შესახებ. იხ. *Дипломатический словарь, т. II, Москва, 1961, с. 163-164.*

³ 23-ე მუხლის რუსული ტექსტი იხ. *Цагарели А., Грамоты... т. I, с. 413; მაჭარაძე ვ., მასალები... ნაწილი III, ნაკვ. II, გვ. 921.*

სახეებ და ამის გამო ქართველი მეფეები დ მთავრები დარჩებოდნენ რუსეთის ტახტის კმაყოფილნი. როგორც იმპერატრიცა აცხადებდა, ის სამართლიანად აფასებდა იმ გმირობას, რომელიც ქართველებმა ჩაიდინეს მისი ნების აღსასრულებლად და თავიანთი სამშობლოს სასარგებლოდ¹.

იმავე რიცხვში სოლომონ მეფისათვის გაგზავნილ სიგელში იმპერატრიცა ვრცლად შეჩერდა ტრაქტატით გათვალისწინებულ იმ საინტერესო საკითხებზე, რომლებიც ოსმალეთს ავალდებულებდა დაეცვა იმერეთის სამეფოს მოსახლეობის სიმშვიდე, არ ეძია შური ომის დროს იმერლების მიერ გაწეული წინააღმდეგობისა და მიყენებული ზარალისათვის, არ უნდა მოეთხოვა ხარკი, რომელიც ითვალისწინებდა გოგობიჭების მიცემას, არ შეევიწროებინა მათი რელიგიური რწმენა, მონასტრები და ეკლესიები, არ შეეშალა ხელი ძველი ეკლესიების აღდგენისა და ახლების აშენებაში; ოსმალეთის მთავრობა უნდა დაკმაყოფილებულიყო იმ სიმაგრეებით, რომლებიც უძველესი დროიდან იყო მის მფლობელობაში იმერეთში, ხოლო სხვა კოშკები და სიმაგრეები დარჩებოდა ქართველთა მფლობელობაში².

რუსეთის მთავრობამ გადაწყვიტა ომის დასრულებამდე გაეყვანა თავისი ჯარი საქართველოდან. ამან შეაშფოთა ქართველი პოლიტიკოსები რომელთათვისაც ცხადი იყო ის გართულებები, რომლებიც შეიქმნებოდა უშუალო მეზობლებისაგან³. ისინი უპერსპექტივო და საშიშ მომავალს აღწერენ იმ წერილებ-

¹ Цагарели А., Грамоты..., т. I, с. 409-410; მაჭარაძე ვ., მახალები... ნაწილი III, ნაკვ. II, გვ. 931-932.

² Цагарели А., Грамоты..., т. I, с. 410-411; მაჭარაძე ვ., მახალები... ნაწილი III, ნაკვ. II, გვ. 922-923.

³ საქართველოსათვის რუსეთ-თურქეთის ომის შედეგების შესახებ იხ. ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია, ხუთ ტომად, ტ. V, თბილისი, 2013, გვ. 70-73; მაჭარაძე ვ., მახალები... ნაწილი III, ნაკვ. II, გვ. 89-94.

ში, რომლებსაც უგზავნიდნენ იმპერატრიცას და მის უმაღლეს მოხელეებს და არც საყვედურს ერიდებოდნენ. მათი სამართლიანი გაგებით, საქართველოს ასეთ მდგომარეობაში ჩავარდნა რუსეთის ბრალი იყო და მას თავისი დანაშაული უნდა გამოესყიდა ქართული სამეფოების თავის მფარველობაში შეყვანით – დიპლომატიურად და დელიკატურად ითხოვდნენ ისინი.

ამ მხრივ ფრიად საინტერესოა ერეკლე მეფის წერილი, საქართველოში რუსეთის წარმომადგენლის კაპ. ი. ღვოვისადმი (1773 წლის 3 დეკემბერი), რომელსაც ევალეობდა რეგულარულად მოეხსენებინა რუსეთის მთავრობისათვის ადგილზე არსებული ვითარების შესახებ. საყურადღებოა, რომ ერეკლე მეფის წერილი დაწერილია აგრეთვე სოლომონ მეფის სახელითაც.

ერეკლე მეფე წერს: „სრულიად უმაღლეს კარსაც ყოვლად უმდაბლესად მოვახსენეთ. და ოდესაც ჩემი ძმა (გულისხმობს ანტონ I კათალიკოსს – ე.მ.) და შვილი მათის იმპერატორების დიდებულების წინაშე რომ წარვაგზავნე, რაც მოხახსენებელი იყო ჩემი, ყოველივე მოვახსენე ჩემს მოწყალეს დიდს კელმწიფეს და ჯერაც არც ერთის საქმის მოწყალეებისა რეზოლუცია არა გვბოძებია და ამ საქმის გამო ჩვენი ქვეყანა უზესთაესად ოკრდების და ჟამითი ჟამად ჩემის ქვეყანის კაცთან ყოველსფერში ნაკლებად ვარ დაჩრომილი, რომ მტრებმა ძალა უყო“¹.

მეფე წუხს, რომ არ შესწევს ძალა ყველა მტერს – ლეკებსა და ოსმალებს ერთდროულად გაუმკლავდეს. წუხს აგრეთვე იმის გამო, რომ შეიძლება თავისი ქვეყნის „კაცთთან“ თავი შეირცხვინოს. და თუ რაიმე დანაშაული ჩაიდინა რუსეთის ხელმწიფის ან ქვეყნის წინაშე ითხოვს მას გადაახდევინოს „და არა თუ ამდენს ქრისტიანეთ ამავე დროს მოწყალეებისა და აღდგინებისა თავისი დიდებული კელი არ უბოძოს და ყოველი საქართველო – იმერეთი, ქართლი და

¹ მაჭარაძე ვ., მასალები... ნაწილი III, ნაკვ. II, გვ. 896.

კახეთი ამ შეჭირვებას არ მოაჩინოს და ბარბაროზთაგან ამ შეჭირვებისა და მწუხარებისაგან და არ გაანთავისუფლოს¹.

ერეკლე მიმართავს ი. ლვოვს, რომ ის თავისი თვალით ხედავს რა გაჭირვებაშია ქვეყანა და მუდამ ანუგეშებს, რომ „უმაღლესის მათის იმპერატორების დიდებულებისაგან დაგდებული არ იქნებით“. ამის იმედს ვინარჩუნებთ, მაგრამ თუ მომავალ ზაფხულამდე ჩვენი მოთხოვნების „რეზოლუცია“ არ გვებოძება და რუსეთიდან ჯარი არ მოგვეშველებაო, მეფეს ძალიან ცუდის მოლოდინი აქვს. ამიტომ ის ი. ლვოვს სთხოვს: „ეს ჩემი წიგნი უმაღლეს კარს წარგზავნით და რომელნიც მე და სოლომონ მეფემ ვედრებაები ორთავე გამოგიცხადეთ, ისინიც, თუმცა იმედიცა გვაქვს, აქამდის იმისი უმაღლეს კარს მოხსენებისა, პირველნი საქმენი კიდემაც კვალად მოახსენით ჯერისამებრ და განწესებისა... ეგების ამავე ზამთარს მოწყალების რეზოლუცია გვებოძოს ჩვენის მოხსენებულისა და ვედრებისაებრ¹“.

ვიდრე ი. ლვოვი პეტერბურგს აცნობებდა ქართველი მეფეების თხოვნა-მოთხოვნებს, მანამდე, 31 დეკემბერს რუსეთის სატახტოში ბატონიშვილ ლევანს და კათოლიკოს ანტონს მოახსენეს, რომ იმპერატრიცა სიამოვნებით გაეცნო ერეკლე II-ის თხოვნას რუსეთის მფარველობაში საქართველოს მიღებისა და ჯარის ხელახლა გაგზავნის შესახებ, მაგრამ იმ მიზეზების გამო, რომელთა შესახებ ზემოთ უკვე იყო საუბარი², დაკმაყოფილება არ შეუძლია.

იმავე რიცხვითაა დათარიღებული ეკატერინე მეორის ანალოგიური შინაარსის წერილი ერეკლე მეორისადმი³. მასში

¹ იქვე, გვ. 897.

² Цагарели А., Грамоты..., I, с. 394-397; მაჭარაძე ვ., მასალები... ნაწილი III, ნაკვ. II, გვ. 900-902.

³ Цагарели А., Грамоты..., I, с. 397-399; მაჭარაძე ვ., მასალები... ნაწილი III, ნაკვ. II, გვ. 902-904. იგივე განმარტებებია ნ. პანინის

„დასაბუთებელია“ თანამედროვე პერიოდში *რუსეთსა და საქართველოს შორის ფორმალური კავშირის დამყარების შეუძლებლობა ერეკლეს და სოლომონის მიერ გატარებული ანტიოსმალური პოლიტიკის გამო*, რადგან რუსეთს თავისი საქმეები ოსმალეთთან უკვე მოგვარებული აქვს სამშვიდობო ხელშეკრულებით.

რუსეთის სამხედრო კორპუსის გასვლიდან რამდენიმე ხნის შემდეგ ერეკლემ განამტკიცა ქვეყნის პოლიტიკური მდგომარეობა, აღადგინა მშვიდობიანი მეზობლობა იმ ქვეყნებთან, რომელთა ინტერესებშიც შედიოდა კვლავ მოძლიერებულ ქართლ-კახეთის სამეფოსთან ურთიერთობის გაუმჯობესება. ერეკლე ცდილობდა გაეუმჯობესებინა ურთიერთობა ოსმალეთთანაც. საკუთარ ძალებზე დაყრდნობით ერეკლე II-მ ქართლ-კახეთის სამეფოს მორჩილებაში წინანდებურად მოაქცია განჯის, ყარაბაღის, ნახჭევანისა და ერევნის სახანოები. მაგრამ, როგორც ჩანს მეფეს და მის კარს მოპოვებული სიმშვიდე დროებით მოვლენად მიაჩნდათ და კვლავ ცდილობდა რუსეთის მფარველობაში შესვლას.

სოლომონ მეფემ შეძლო თავისი ხელისუფლების განმტკიცება – დადიანი და გურიელი დაიმორჩილა, ქვეყანაში მშვიდობამ დაისადგურა. იმის გამო, რომ მუდმივი შიში ჰქონდა ოსმალეთის, ეძიებდა მოკავშირეს სპარსეთსა და რუსეთში, მაგრამ დადებით შედეგს ვერ მიაღწია.

„წარმატებას“ მიაღწია ერეკლე II-მ. მისი ხელმძღვანელობით ქართველმა და რუსმა დიპლომატებმა დაახლოებით ათი წლის შემდეგ გააფორმეს მფარველობითი ტრაქტატი, მაგრამ რუსეთის ხელისუფლებამ როგორც აქამომდე არ შეასრულა ადრე დადებული არც ერთი ხელშეკრულების პირობები, ასევე მოეპყრო ე.წ. გიორგიევსკის ტრაქტატსაც და მიეცა თუ არა შესაძლებლობა, საქართველო გადააქცია თავის კოლონიად. მოგვიანებით იგივე ბედი, იმავე „მოკავშირისაგან“ ეწია იმერეთის სამეფოსაც.

წერილში ერეკლესადმი. *მაჭარაძე ვ., მასალები... ნაწილი III, ნაკვ. II, გვ. 906-907*

დიპლომატი გარსევან ჯავახიანი და მიტროპოლიტი პაისიოსი

XVIII ს. მეორე ნახევრის და XIX საუკუნის დასაწყისის ქართლ-კახეთის სამეფოს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საეკლესიო მოღვაწე იყო გორელი გარსევანიშვილების გვარის წარმომადგენელი, ქართლის მთავარეპისკოპოსი პაისიოსი. იგი, როგორც ირკვევა, პოლიტიკური მოღვაწეც იყო, რის შესახებ აქამომდე არაფერი ვიცოდით. მისი მოღვაწეობის ამ მხარის შესასწავლად ზოგიერთ მცირე ინფორმაციას შეიცავს გარსევანიშვილების საგვარეულო ნუსხა, ქართლის მთავარეპისკოპოს კირილეს მიერ 1766 წლის 26 სექტემბერს მღვდელ პეტრე (შემდეგში ქართლის მთავარეპისკოპოსი პაისიოსი) გარსევანიშვილისათვის მიცემული დეკანოზობის წყალობის განახლების წიგნი, განსაკუთრებით საინტერესოა ერეკლე II-ის და გიორგი XII-ის ელჩის მოსკოვის კარზე, გარსევან ჭავჭავაძის წერილი გამოგზავნილი პაისიოსათვის პეტერბურგიდან. არის დოკუმენტები, რომლებშიც აისახა მთავარეპიკოპოს პაისიოსის მოღვაწეობის კიდევ ერთი მხარე, კერძოდ, როგორ ცდილობდა იგი დაეცვა თავისი ნათესავი გორელი გარსევანიშვილების უფლებები და ქონება მათი კონკურენტი ძლიერი გვარის – ანანიაშვილების ხელყოფისაგან¹.

პეტრე ჯერ გორის ოქონის ეკლესიის მღვდელი იყო. შემდეგ კირილე მთავარეპისკოპოსმა გარსევანიშვილების ძველი სიგელების საფუძველზე, პეტრეს დაუმტკიცა გორის დეკანოზობა. საეკლესიო იერარქიაში პეტრეს დაწინაურების საქმეში განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიანიჭეს იმას, რომ იგი გამოირჩეოდა თავისი განათლებით. ფრიად საინტერესოა მთავარეპისკოპოს კირილეს მიერ გაცემული სიგელი, რომელსაც მოვიყვან მთლიანად, რადგან იგი მრავალმხრივ საინტე-

¹ *მამისთვალის შვილი ე., გორის ისტორია, I, მეორე ვადამუშავებული და გავრცობილი გამოცემა, თბილისი, 2018, გვ. 540-545*

რესოა და თანაც ქვეყნდება პირველად. მთავარეპისკოპოსი კირილე წერს: „ქ. ნებითა და შეწეებითა მღთისათა. ქართლის მთავარ ეპისკოპოსმან კირილემან ესე სამკვიდრო და საბოლოო გამოსადეგი წიგნი და ნიშანი გიბოძეთ, შენ გარსევანის შვილს მღდელს პეტრეს და დემეტრეს და ძმასა შენს იაკობს, სვიმონს და მომავალთა სახლისა შენისთა, ასე რომე ოდეს სულბრწყინვალეს მეფეთ მეფეს თამარს (გორში – ე.მ.) გორაზე საყდარი აეშენებინა და თავის სასოება ოქონის ხატი იქ დაესვენებინა, და იმისი დეკანოზობა თქვენთვინ ებოძებინა, მასაქეთ მართლ მაღიღებელთ მეფეთა და წათა პატრიარხთა და ყდ სამღვდელთა მთავარ ეპისკოპოსთაგან გორისა და ოქონის საყდრის დეკანოზობა გბოძებოდათ და ძველი სიგლებიც გქონდათ, ჩვენ ასე დავიმტკიცეთ და გიბოძეთ გორის დეკანოზობა, რომე არას კაცს შენთან ხელი არავის ჰქონდეს. ცოტას ხანს თქვენს სახლში პატიოსანნი მღდელნი მიცვალებულიყვნენ და სამღვდლო არვინ ყოფილ იყვნენ. და თქვენის ნებით სხვა მღდელი დაგვეყენებინათ. მერმე შენ გამოიზარდე და გავშინჯეთ მღთის მადლით სწავლა და მეცნიერება გქონდა მოძღვრობა და ყოველი სამღთო საქმე შეგეძლო. და ამ ეკლესიაზედ გაკურთხეთ, და მოგეცით გორის დეკანოზობა და გორი სამწყმსოთ მკვიდრიცა და ეულიცა. ვინც გორში ქართველნი იყვნენ სხვა მღდელს ხელი არვისა ჰქონდეს. თუ შენი ნება არ იყოს სხვა მღდელმა გორში ვერც ვინ მონათლოს, ვერც მკუდარი დამარხოს, ვერც გვირგვინი ეკურთხოს, ვერცავინ უწიროს და ვერცავინ აღსარება ათქმევინოს. ამისთვის რომ ამ საყდარზედ ნაკურთხი ხარ და მოძღვრობაც შეგიძლია. თუ ვინმე ამისი წინ აღდგომობა იკადროს და ეს წიგნი შეურაცხ პყოს, ის მღდელი განკვეთილი იყოს და ერის კაცი წყევასა ქვეშე შეყენებული იყოს. გქონდეს და გიბედნიეროს ღთნ, ხელმწიფეთა და ეკლესიის შიგან. ესე ასე გავითავდეს.

და არაოდეს არ მოგეშალოს არც შენ და არც ვინც შენს ოჯახში მღვდელი გამოვიდეს...“¹.

არ ვიცი როდის ხელდასხეს პაისიოსი მთავარეპისკოპოსად. პირველი დოკუმენტი, რომელიც პაისიოსს სამთავროს მთავარეპისკოპოსად წარმოგვიდგენს, არის მეფე ერეკლე II-ის მიერ მისადმი გაგზავნილი 1782 წლის წერილი². შემდგომი პერიოდის დოკუმენტებში პაისიოსი გორისა და სამთავროს მთავარეპისკოპოსად მოიხსენიება. ამავე წოდებით ვხვდავთ მას და იგივე კათედრა ეკავა 1801 წელსაც, მაგრამ არაა ცნობილი როდემდის. ამის გარკვევას შევეცდები ქვემოთ.

განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ის, რომ როგორც გარსევანიშვილების საგვარეულო ნუსხაშია აღნიშნული, მთავარეპისკოპოს პაისიოსს, თავისი დროის განსწავლულ მოღვაწეს, ერეკლე II-ის ბრძანებით შეუთხზავს 1783 წლის ტრაქტატის პროექტი, რომელიც შემდეგ რუსეთის იმპერატორ ეკატერინე II-ს გაეგზავნა. ნუსხაში ვკითხულობთ: „*პაისიოს გორისა და სამთავროს მთავარეპისკოპოზი. ამან, ვითარცა თავის დროესა მეცნიერმან, ბრძანებითა მეფისა ირაკლისათა, აღწერა (შესთხზა) ტრახტატი, დადებული ჩღაბგ³ წელსა (6 1783 ე.), საქართველოს მეფის ირაკლი მეორისა თეიმურაზ მეორის ძისაგან რუსეთის იმპერატრიცა ეკატერინა მეორესათანა, ნებაყოფლობით მიცემასა ზედა საქართველოსას*“³. ამგვარი ფაქტის დამადასტურებელ დოკუმენტურ მასალას მე არ ვიცი ნობ და ვერც სპეციალურ ლიტერატურაში მოვიძიე რაიმე მსგავსი ინფორმაცია. ამ საკითხის გარკვევა მით უფრო საინტერესოდ მეჩვენა, რომ, სამწუხაროდ, მკვლევართათვის სართოდ არაფერია ცნობილი, ვინ მონაწილეობდნენ ქართული მხარის მიერ შემუშავებული

¹ გორის სახელმწიფო ისტორიულ ეთნოგრაფიული მუზეუმი, №160. შემდეგ ში – გსიემ

² გსიემ, 7601/55.

³ გსიემ, №162

სახელშეკრულებო მუხლების პროექტის შედგენასა და წესრიგში მოყვანაში, ან საერთოდ ჩატარდა თუ არა ამგვარი სამუშაო ქართლ-კახეთის სამეფო კარზე.

ვფიქრობ, ის, რაც გარსევანიშვილების საგვარეულო ნუსხაშია პაისიოსის მიერ გეორგიევსკის ტრაქტატის პროექტის შედგენის შესახებ, უნდა მომდინარეობდეს ერთ-ერთი დოკუმენტის ერთი სიტყვის არასწორი გაგებიდან. ვიდრე დოკუმენტს გავეცნობოდეთ, უნდა ითქვას, რომ რუსეთის იმპერიის მიერ საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ გაირკვა, რომ ქართველ თავად-აზნაურებს აუცილებელი დოკუმენტებით უნდა დაემტკიცებინათ თავიანთი წარმომავლობა, რაც რუსული ბიუროკრატიის პირობებში საკმაოდ რთული იყო და დიდ დროს მოითხოვდა.

იესე გარსევანიშვილმა სპეციალურ კომისიას წარუდგინა 1825 წლის აპრილში გაცემული მოწმობა, რომლიდანაც ჩანდა, რომ როსტომ მეფის დროიდან მის გვარს უკვე ჰქონდათ აზნაურის წოდება. მოწმობაში არ იყო აღნიშნული ვინ შეადგინა იგი. მოწმობა ადასტურებს, რომ იესეს, მის ძმას და ბიძაშვილებს დიდი ხნის წინათ ქართველმა მეფეებმა უბოძეს აზნაურება. იქვე აღნიშნულია იმ მეფეების სახელები და მათ მიერ ბოძებული სიგელები, რომლებიდანაც ჩანს, რომ ისინი იყვნენ აზნაურები და ყმა-მამულის მფლობელები. ამ საინტერესო დოკუმენტში ნათქვამია, რომ იგი *„მეცა ესე გორის უეზდის ნამდვილთა აზნაურთა მღვდელს იესეს და ძმასა მისსა სუმონს და ბიძაშვილთა მათთა იოანეს და თეოდოსს გარსევანოვთა მისთვის რომელ ივინი ასწარმოებენ იმა სააზნაუროს გვარის გარსევანოვთაგან, რომელიც არის ჩაწერილ სიასა¹ შინა ტრახტატისადმი ჩღვ წელსა, იანვრის*

¹ ვფიქრობ, გარსევანიშვილების საგვარეულო ნუსხის შემდგენლების მიერ გაკეთებულ კომენტარში იქნა დაშვებული შეცდომა და ამის გამო გაჩნდა მოსაზრება, რომ პაისიოსი იყო გეორგიევსკის ტრაქტატის ტექსტის შემდგენელი. ეს შეცდომა განსაკუთრებით

კო¹ წარდგენითა განსუენებულის მეფის ირაკლისაგან რუსეთისა საიმპერატოროს კარისადმი, და დამტკიცებული განსუენებულის რუსეთის იმპერატრიცაჲსა ეკატერინესგან და არისცა გვარი ესე აზნაურთაგანი, რომელიცა წინათა წელთა შინა წარდგენიეს გვარ-----ბა² თუხი და ღრამატანი მეფის როსტომისა ძმისწული სიმონ პირველისა და ძე დავითისა, დამოწმებული ეკლესიასა ზედა, ქართულსა ქრონიკონსა ტლზ³ და მეორე მეფის გიორგისა ვახტანგ მესამის⁴ ძისა, ბოძებულთა ყმისა და მამულისა 1681 წელსა და მასთანავე წარმოდგენილი დოკუმენტი ბოძებული განსუენებულის მეფის ვახტანგისაგან პირველ შესავალ საზოგადოდ გარსევანოვთადმი, ძველთა წარმოებათა გვართა მათთა ქორონიკონსა ჩ თ⁵, რომლითგანაცა-----“⁶.

პაისიოსი რომ სერიოზული ავტორიტეტით სარგებლობდა სამეფო კარზე, ამას ადასტურებს გარსევან ჭავჭავაძის მიერ რუსეთიდან პაისიოსისათვის გამოგზავნილი 1801 წლის 29 იანვრის წერილი. საყურადღებოა წერილის თარიღი, რომელზეც ყურადღებას ვამახვილებ იმიტომ, რომ მკითხველისათვის გასაგები გახდეს რამდენად საინფორმაციო ვაკუუმში ამყოფებდა რუსეთის სამეფო კარი ქართველ პოლიტიკურ

რელიეფურად გამოჩნდა კ. კონუაშვილის წერილში. მისი წაკითხვით – „სიასა“ ნაცვლად „სახლსა“, რაც მნიშვნელოვნად ცვლის დოკუმენტის მნიშვნელობას გარსევანიშვილების სასარგებლოდ, თითქოს მათ სახლში გადაიწერა გეორგიევსკის ხელშეკრულების პროექტი. კონუაშვილი კ., გეორგიევსკის ტრაქტატი და გორი. გაზ. „გამარჯვება“, 01. 05. 1982. სინამდვილეში დოკუმენტში არის ის, რაც ზემოთმოყვანილ ამონარიდში წერია – „სიასა“.

¹ 1783 წლის 28 იანვარი

² არ იკითხება. სავარაუდოდ უნდა იყოს: გვაროვნულობა.

³ 1649 წ.

⁴ ლაპარაკია ვახტანგ V შაჰნავაზზე.

⁵ შეცდომაა. უნდა იყოს 1708 წელი.

⁶ გსიემ, №7602/876. ბოლო სამი ხაზი არ იკუთხება.

მოღვაწეებსა და დიპლომატებს არა მხოლოდ თბილისში, არამედ იმპერატორის კარზე მივლინებულ საქართველოს წარმომადგენლებსაც კი პეტერბურგში და მათ უმაღლავდა თავის გეგმებს საქართველოს მიმართ.

როგორც ცნობილია, 1800 წლის 28 დეკემბერს რუსეთის იმპერატორმა, პავლე I-მა (1796-1801) გიორგი XII-ის გარდაცვალებისთანავე ბრძანა ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების შესახებ, მაგრამ მას ამის განხორციელება არ დასცაღდა. იგი შეთქმულებმა მოკლეს. მისმა მემკვიდრე ალექსანდრე I-მა (1801-1825) 1801 წლის 12 სექტემბერს გამოსცა მანიფესტი, რომელიც საქართველოში გამოქვეყნდა 1802 წლის 12 აპრილს რუსეთის ჯარით ალყაშემორტყმულ სიონის ტაძარში. ამგვარად, ქართლ-კახეთის სამეფო გაუქმდა და შეუერთდა რუსეთს.

იმპერიის დედაქალაქში მყოფმა ზემოხსენებულმა ცნობილმა ქართველმა დიპლომატმა გარსევან ჭავჭავაძემ, რომელიც 1783-1801 წლებში იმყოფებოდა ქართლ-კახეთის სრულუფლებიან მინისტრად (ელჩი) პეტერბურგში. მისი წერილიდან ვიგებთ, რომ მან ისიც კი არ იცოდა, რუსეთის იმპერატორს უკვე განაჩენი ჰქონდა გამოტანილი ქართლ-კახეთის სამეფოს დამოუკიდებლობისათვის, რომ იმპერიის შემადგენლობაში სამეფო უნდა შესულიყო გუბერნიის სახით. გ. ჭავჭავაძის წერილის შინაარსი და პათოსი გამორიცხავს ქართველი დიპლომატის მიერ ქართული სამეფო კარისა და ხალხის შეგნებულად, განზრახ შეცდომაში შეყვანას¹. ის რომ შემდეგშიც ცდილობდა დაეცვა სამეფო დინასტიისა და სამეფოს ინტერესები, ამაზე შემდეგში ვიტყვი.

¹ Цагарели А. А., *Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия, относящиеся к Грузии, т. II, вып. II, с 1769 по 1801 год, С.-Петербург, 1902, с. 300-301.*

როდესაც საქართველოში მოვიდა ცნობა რუსეთის მთავრობის გადაწყვეტილების შესახებ, 1801 წლის 30 ივლისს ქართლ-კახეთის სამეფოს ტახტის მემკვიდრე დავით გიორგი XII-ის ძე თავად პლატონ ალექსანდრეს ძე ზუბოვს სწერდა: ჩემმა მშობელმა მეფე გიორგიმ იმ განზრახვით კი არ გადასცა თავისი სამეფო ღირსსახსოვარ იმპერატორ პავლე პეტრეს ძეს, რომ სამუდამოდ შეწყვეტილიყო მისი სახლის მემკვიდრეობითი მეფობა. ამას მოწმობს მაღალი სამინისტროს მიერ ბოლოს გადმოგზავნილი მუხლები, რომლებიც ჩემი მშობლის თხოვნით გადმოგიგზავნეს თავადებმა, ავალოვმა და ფალავანდოვმა. ისინი გადმომცეს მე, როგორც ტახტის მემკვიდრეს, რათა დამემატებინა ის, რაც მას აკლდა. დავამატე 16 პუნქტი. მაგრამ მოსალოდნელი დაკმაყოფილების ნაცვლად, დამტოვეს ჩემი ყოველგვარი წოდებისა და ღირსების გარეშე¹.

1801 წლის 12 სექტემბრის მანიფესტის გამოქვეყნების შემდეგ, პეტერბურგში ქართველმა ელჩებმა – გარსევან ჭავჭავაძემ, გიორგი ავალიშვილმა და ელეაზარე ფალავანდიშვილმა 6 ნომერს პროტესტი განუცხადეს რუსეთის მთავრობას, კერძოდ, საგარეო საქმეთა კოლეგიის ხელმძღვანელს, ვიცე-კანცლერ ა. ბ. კურაკინს. ელჩები მოსთქვამენ იმის გამო,

¹ «Родитель мой царь Георгий отнюдь не с таковым намерением подверг царство свое блаженной памяти Государю императору Павлу Петровичу, пресеклось навсегда царствование в доме его по Наследству. Свидетельствуют сему последнеприсланные от высокого министерства пункты, доставленные мне и поднесенные [мне] как Наследнику от князей Авалова и Палавандова, чтобы дополнить то, что в прозьбе Родителя моего не доставало, что я и учинил, прибавя еще шестнадцать пунктов (?), _ но ныне, вместо чаемаго удовлетворения, оставили меня от всего моего звания и достоинства». Цагарели А. А., Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия, относящиеся к Грузии, т. II, вып. II, с 1769 по 1801 год, С.-Петербург, 1902, с. 299-300.

რომ საქართველოს რუსეთთან შეერთების აქტი გამოქვეყნებულია, მანიფესტი შედგენილი და დამტკიცებულია, ჩვენ კი არაფერი ვიცოდით ამის შესახებ, უცხო ხალხმა და ჩვენ ერთროულად გავიგეთ ამის შესახებ. ჩვენ ნაწყენი და უბედურები ვართ. ამ შეერთებით ორივე სამეფოში პატივისცემა და ნდობა დაკარგეთო¹.

დავუბრუნდეთ გ. ჭავჭავაძის წერილს მთავარეპისკოპოს პაისიოსადმი, რომელიც პირველად ქვეყნდება. რუსეთის ხელისუფლების მიერ შეცდომაში შეყვანილი ქართველი ელჩი პაისიოსს საიმედოდ უსახავს სამშობლოს მომავალს იმპერიის მფარველობის ქვეშ. დიპლომატი, წერილის პირველ ნაწილში მღვდელმთავარს ჯერ უდასტურებს მისადმი პატივისცემას, შემდეგ კი იმ სიკეთეზე ესაუბრება, რასაც მოუტანს საქართველოს რუსეთის იმპერიის მფარველობაში შესვლა: „*მათს ყოვლად სამღვდელოებას, უფალს მთავარეპისკოპოსს პაისიოსს, მოწყალეს კელმწიფეს მარჯუშნეს სურვილით ამბორს შეეკადრებ... ვინათგან თხოვნა სანატრელის მეფისა გიორგისთა ყოვლად უმწყალესობით მაზედ დიდმან მონარხმან ყოველთა თხოვათა და ყოველსა საზოგადოებას ჩვენს და ბედნიერსყო მფარველობასა და მონებასა თვისსა მიღებითა, მოველით მახვილით მტერთაგან განთავისუფლებასა, არამედ უმეტესსა კეთილდღეობასა მამულისა ჩვენისასა*“². ყოველივე ამის გამო, ქართველი დიპლომატის აზრით, მთავარეპისკოპოსმა პაისიოსმა უნდა დაამშვიდოს გიორგი XII-ის გარდაცვალების შემდეგ ერთმანეთთან დაპირისპირებული ქართლ-კახეთის სამეფოს ტახტის პრეტენდენტები, რომლებსაც დიპლომატი არ ასახელებს. მათ შორის არსებული უსიამოვნების შესახებ იმპერიის სატახტოშიც კი ყოფილა ცნობილი. გარსევან ჭავჭავაძის აზრით, პაისი-

¹ Цагарели А. А., Грамоты..., т. II, вып. II, с 1769 по 1801 год, с. 300-301

² ვსიემ, №7602/1004

ოსმა უნდა მოახერხოს, რომ არ მოხდეს განხეთქილება სამეფო ოჯახში: „უკანასკნელი კმაჲ მიზეზი განხენებისა ჩემი ესე არს თქვენის ყოვლად სამღვდელთობისადმი, ვინაითგან მესმის მცირე განუმზომობა უთიერთსადმი სახლსა მეფეთა ჩვენთასა ვითა არს უსარგებლო ჩვეულება საქართველოსი, რომელსაც შესაბამად თქვენდა ვრაცხ, რომ მოიღოთ შრომა ვითა შვენიის სახესა და მღვთმარობას თქვენსა და უკეთუ იყოს მცირე რაიმეცა განრემხომობა ეცადნეთ დამშვიდებასა სადაცა ----¹ შეესაბამებოდეს. მოძრაობა რომ განხეთქილება ხალხში არა მოხდესრა და გულსავსე ჰყოთ რომელნიც თვნიერ მეფობისა დაშთებიან არა უმცირესი პატივი და სარგებლობა ექნებათ, ყველანი მეფედ ხომ ვერ იწოდებიან მაგათნი სამეფო არ არის. თქვენც მოგეხსენებათ. და როდისაც უმაღლესის კარიდამ (პეტერბურგიდან – ე.მ.) წარმოგ ზავნილნი თავადი ავალოვო² და თავადი ფალავანდოვო³ მოიწვევიან მადლობის წერილებით⁴, მაშინ მათს იმ-

¹ არ იკითხება.

² გიორგი ავალიშვილი (1769-1850), განათლებული (განათლება მიიღო რუსეთში), ენების მცოდნე, მწერალი, მთარგმნელი. მან დიდი როლი ითამაშა საქართველოს რუსეთთან დაკავშირების საქმეში. 1784-1801 წლებში იყო ქართლ-კახეთის სამეფოს წარმომადგენელი რუსეთის იმპერატორის კარზე. 1819-1820 წლებში გ. ავალიშვილმა მოიარა აღმოსავლეთის წმინდა ადგილები და დავეიტოვა თავისი მოგზაურობის აღწერილობა. კეკელიძე კ. ქართული ლიტერატურის ისტორია, II, თბილისი, 1958, გვ. 694-696.

³ ელიაზარე ფალავანდიშვილი ქართველი ელჩი რუსეთის იმპერატორის კარზე.

⁴ გიორგი ავალიშვილსა და ელიაზარე ფალავანდიშვილს საქართველოსკენ მოჰქონდათ იმპერატორ პავლეს მიერ 1800 წლის 24 ივნისს დამტკიცებული გიორგი XII-ის „სათხოვარი პუნქტები“, რომელიც არსებითად 1783 წლის ტრაქტატის პირობებს იცავდა. ეს ხდება მაშინ, როდესაც რუსეთის ხელისუფლებას კავკასიის ჯარების სარდალ გენერალ კნორინგისათვის უკვე ნაბრძანები

პერატორობას დიდებულების ბძანებით ერთი მათგანი იწოდება და მეორეებს მერწმუნეთ ცარიელს სახელს გარდა ნაკლები სარჩო და პატივი არ ექნებათ. თუმცა კადნიერება არს, მაგრამ მაგ ჩემს ჯელმწიფეს ოჯახისა და საზოგადოების ერთგულება მაღაპარაკებს. ამაზედ მეტს ნურც თავათ თავს გაუჭირებენ საქმეს, ნურც ქვეყანას, ორნივე შეიწყალონ. ამთონი რყევა ეყოფა საწყალობელს საქართველოს, ეგების ღმერთმან თვსას მოწყალებით მოხედოს. სხვა რომ არა იყოს რა მთელ ქვეყანაში ----- აღმოჩნდება ჩვენი საზოგადოება. ნუ გამოიწერებით ყოვლად სამღვდელო მეუფეო ----- თავის დიდებისა და ქვეყნის სასარგებლოდ კადნიერად სიტყვის თქმის ვალი გაქუსთ თქვენცა და ვინც თქვენი სამწყმოსონი თავადნი და დიდად შემძლენი ბრძანდებიან. თქვენის ყოვლად სამღვდელოების მდაბალი მოსამსახურე და მსასობელი გარსევან ჭავჭავაძე¹.

ქართველ დიპლომატს მიაჩნდა, რომ მიტროპოლიტი პაისიოსი ის პიროვნება იყო, რომელსაც სახელი და მდგომარეობა ავალდებულებდა გაეწია შრომა ქვეყნის დამშვიდებისათვის, რათა სასახლეში ჩამოვარდნილი უთანხმოება ხალხსაც არ გადასდებოდა. გარსევან ჭავჭავაძე დარწმუნებული იყო, რომ აღმოსავლეთ საქართველოში ბაგრატიონების მონარქია შენარჩუნებული იქნებოდა, მაგრამ არ იცოდა კონკრეტულად ვინ დაიკავებდა ტახტს. პრეტენდენტები ერთმანეთთან კინკლაობით ქვეყანას ძლიერ აზარალებდნენ. მას ერთი რამ უნდა: ისე არ გამოსულიყო, რომ სამეფო ტახტისკენ მომზირალებს თავიანთი თავიც დაეზარალებინათ და

ჰქონდა, რომ გიორგი XII-ის სიკვდილის შემდეგ ქართლ-კახეთში მეფის ხელისუფლება უნდა გაუქმებულიყო. *დუმბაძე მ., ქართლ-კახეთის სახელმწიფოს გაუქმება და რუსეთთან შეერთება // საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, IV, თბილისი, 1973, გვ. 812.*

¹ ვსიემ, №7602/1004.

ქვეყანაც. მისი სიტყვებია „ამთონი რყევა ეყოფა საწყალობელს საქართველოს“.

წერილის დასასრულს გ. ჭავჭავაძე მიმართავდა პაისიოსს, რომ პირადად მისი და მისი სამწყმსოს ძლიერი თავადების ვალდებულება იყო ეთქვათ გაბედული სიტყვა ქვეყნის სასიკეთოდ¹.

არ ვიცი გარსევან ჭავჭავაძის წერილმა როგორ იმოქმედა პაისიოსზე, რა ღონისძიება გაატარა ბატონიშვილების – იულონისა და დავითის და მათ ზურგს უკან მდგომი პარტიების ერთმანეთთან შესარიგებლად. ისინი არა მხოლოდ ტახტისათვის ეცილებოდნენ ერთმანეთს, არამედ ერთმანეთის საგარეო-პოლიტიკურ ზრახვებსაც არ იზიარებდნენ და კურსის შეცვლისთვისაც ებრძოდნენ ერთმანეთს².

¹ *ესიემ, №7602/1004.*

² როგორც მაშინდელი მიმოწერიდან ირკვევა და ზემოთაც ითქვა, გარსევან ჭავჭავაძე უადრესად უხერხულ მდგომარეობაში აღმოჩნდა. მის საქმიანობას ეჭვის თვალთ უყურებდნენ, როგორც ქართველები, ისე რუსები. ქართველები ფიქრობდნენ, რომ ელჩმა უღალატა სამეფო დიანასტისა და საქართველოს, რუსების აზრით კი გარსევანი ქართველობას მეფის ხელისუფლების აღდგენისა და იმპერიის ხელისუფლებისადმი დაუმორჩილობლობისკენ მოუწოდებდა. გარსევანის კომპრომეტირებაში განსაკუთრებული როლი შეასრულა საქართველოს მართებელმა პეტრე ივანეს ძე კოვალენსკიმ, რომლის ამგვარი საქმიანობის ამსახველი მასალა გამოქვეყნდა „აქტების“ II ტომში. კოვალენსკი გ. ჭავჭავაძეს იმიტომ გადაეკიდა, რომ ამ უკანასკნელმა ზრდილობიანად მოქცევისკენ მოუწოდა მეფე-დედოფალთან ვიზიტების დროს. გ. ჭავჭავაძის სიმართლე დაადგინა პ. ციციანოვმა და პ. კოვალენსკი მისი უღირსი საქციელისათვის საქართველოდან გააძევა. შესწავლის შედეგად ნათელი გახდა, რომ გ. ჭავჭავაძე ბაგრატიონთა დინასტიის და საქართველოს ერთგული იყო. *იხ. ცქიტიშვილი ზ., გარსევან ჭავჭავაძის სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობა, თბილისი, 1982, გვ. 159-177.*

1801 წლის 12 სექტემბრის მანიფესტით დამწესებული ქართველი ელჩების გულის მოგების მიზნით რუსეთის ხელმწიფის კურთხევასთან დაკავშირებით, ისინი დააჯილდოვეს: გარსევან ჭავჭავაძეს „დეისტვიტელნი სტატსკი სოვეტნიკის“, ხოლო გიორგი ავალიანს და ელიაზარ ფალავანდოვს „სტატსკი სოვეტნიკის“ წოდებები უბოძეს¹.

იმავე წლის მარტში გარსევანს გადასცეს მანიფესტის ტექსტი. აღშფოთებულმა გარსევან ჭავჭავაძემ თავის მეუღლეს მარიამ ჭავჭავაძეს გაუგზავნა წერილები, რომლებიც დაწერილი იყო ალექსანდრე I-ის ტახტზე ასვლის შემდეგ ახლო პერიოდში გამოცემული მანიფესტის გამო. თავადის მეუღლემ თავის სახლში მიიწვია ცნობილი თავადები: ივანე ორბელიანი, სოლომონ თარხანოვი, დარჩია და იოსებ ბეზუთოვები და ეგნატე თუმანოვი. შემდეგში სოლომონ თარხანოვმა და ივანე ორბელიანმა წერილობით მოახსენეს პ. ციციანოვს, ის რაც მათ გარსევანის წერილებიდან ამოიკითხეს. გარსევანი წერდა: „დავალებები, რომლებიც მქონდა მეფე გიორგისგან ხელმწიფესთან მოსაგვარებლად, ვერც ერთი ვერ ასრულდა; სამეფო გაანადგურეს, ქვეშევრდომადაც

საქმე იქამდე მივიდა, რომ იმპერატორმა ალექსანდრე I-მა თავის 1803 წლის 31 მარტის რესკრიპტში (წყალობის წერილი) პ. ციციანოვს დაავალა: «Жн. Гарсевану Чавчавадзе изЪявите сожаление Мое о случившихся с ним неприятностях и уверте его, что Я в верности его никогда сомнения не имел». Акты, II, с. 29, №32. იმავე დღეს იმპერატორი გენერალ შეპელევს უბრძანებდა, რომ აიძულოს პ. კოვალენსკი გეორგიევსკიდან თბილისში დაბრუნდეს და ციციანოვს ანგარიში ჩააბაროს თანამდებობაზე ყოფნის დროს გაწეული სამუშაოს შესახებ. Акты, II, с. 29, №34; იმავე დღეს პ. კოვალენსკის საქმეში ჩაერთო შინაგან საქმეთა მინისტრი. Акты, II, с. 29-30, №35 და ა. შ.

¹ მასალები საქართველოს ისტორიისათვის, შეკრებილი ბატონიშვილის დავით გიორგიძისა და მისი ძმებისა, მ. ჯანაშვილის გამოცემა, თფილისი, 1905, გვ. 97.

კი არ მიგვიღეს; არც ერთი ხალხი ისე არ დამცირებულა, როგორც საქართველოს [ხალხი]. ვიგზავნი მანიფესტის პირს და ბრძანებებს, რომლებიდანაც შეიტყობთ ჩემი წერილის სისწორეს; კიდევ გაქვთ დრო, რათა საზოგადოებამ გამოგზავნოს [პეტერბურგში] ერთი წერილი ჩვენი მდგომარეობის შესახებ და მოითხოვოთ, რომ გვეავდეს მეფე და ვიყვეთ მფარველობის ქვეშ; იცოდეთ თუ მოითხოვთ მეფეს, მოგვცემენ. თუ უფლებამოსილებას მე არ მანდობთ, მაშინ გამოგზავნეთ რომელიმე თქვენგანი, მას და მე მოგვეცით სრული თავისუფლება და ჩვენ შევეცდებით ამ საქმის აღსრულებას. შეგიძლიათ არ დაემორჩილოთ აქედან გამოგზავნილ ბრძანებებს¹. როგორც ჩანს, გარსევან ჭავჭავაძე ქართლ-კახეთის თავადებს (საზოგადოებას) რუსი მოხელეებისადმი დაუმორჩილებლობისა და მონარქიის შენარჩუნებისთვის ბრძოლისკენ მოუწოდებდა, ყოველ შემთხვევაში, სოლომონ თარხანოვის წერილობითი ჩვენებიდან ასეთი დასკვნის გაკეთება შეიძლება.

1802 წლის ოქტომბერში გარსევან ჭავჭავაძე საქართველოში დაბრუნდა. როგორც ითქვა, რუსული ხელისუფლების წარმომადგენლები და მათი „ერთგული“ ზოგიერთი ქართველი ეჭვის თვალით უყურებდა სამშობლოში დაბრუნებულ გარსევან ჭავჭავაძეს. მოვიყვან მის ერთ საინტერესო წერილს, რომლის ადრესატი პ. ციციანოვი იყო:

„თქვენმა ბრწყინვალეობამ დამიბარეთ და ინებეთ ჩემთვის გუჩვენებინათ თავადების – ივანე ორბელიანისა და სოლომონ თარხანოვის წერილები. ჩემ წერილთან დაკავშირებით მათ წერილებში არის ისეთი ზოგიერთი ჩვენება რომელიც წარმოადგენს სრულიად საწინააღმდეგოს ჩემი სასმენელისა და განზრახვისა. ამიტომ თქვენს ბრწყინვალეობას მოვახსენებ, რომ ჩვენი ყოვლადმოწყალე ხელმწიფის კურთხევის (1801 წ. 24 მარტი – ე.მ.) შემდეგ პირველმა მინისტრმა თავადმა ალექსანდრე ბორისის ძე კურაკინმა თავისთან დაგვიბარა მე,

¹ Акты, II, с. 304, №597.

ელეაზარ ფალავანდიშვილი და თავადები, რომლებიც მაშინ იქ [პეტერბურგში] იმყოფებოდნენ: გიორგი ერისტოვი, ოთარ ქობულაძე და აბესალომ ბებუტოვი. როცა მივედი, მასთან იმყოფებოდა ყოფილი [საქართველოს] მმართველი პეტრე ივანეს ძე კოვალენსკი და ერთ-ერთი საგარეო საქმეთა კოლეგიის ობერ-სეკრეტარი. თავადმა კურაკინმა გადმოგვცა ახლადგამოცემული მანიფესტი და [მასზე დართული] შტატები და სიტყვიერად განგვიცხადა, „რომ ყოვლადმოწყალე ხელმწიფემ საქართველო მიიღო მფარველობაში და არა ქვეშევრდომობაში“. დავრწმუნდი რა რუსეთის უმაღლესი კარის დიდი მინისტრის ასეთი სიტყვებით, აქაურ [საქართველოს] საზოგადოებას, რომელსაც ჯერ კიდევ არ დაეუცია მისი იმპერატორობითი უმაღლესობის ქვეშევრდომობაზე, მე, როგორც დესპანმა აქ გამოვგზავნე მისი ბრწყინვალეების მიერ ჩემთვის გადმოცემული მანიფესტი და შტატები იმიტომ კი არა, რომ მისგან დაესვენათ რაიმე შეუფერებელი და მისი [იმპერატორის] უმაღლესი ნების საწინააღმდეგო, არამედ შეეცნოთ თავიანთი მდგომარეობა. რაც შემეხება მე, დაფიცებულს [იმპერატორის ერთგულებაზე], თქვენო ბრწყინვალეებავ გადაეცით თქვენს მონაცვლეებსაც, რომ მე მომავალშიც ვიქნები ერთგული ჩემი სამსახურის...“¹.

დავუბრუნდეთ გარსევან ჭავჭავაძის წერილს მიტროპოლიტ პაისიოსისადმი. როგორც დავინახეთ დიპლომატი ბევრს ცდილობდა იმპერატორის კარზე პირნათლად აღესრულებინა თავისი მოვალეობა, მაგრამ მუდმივ წინააღმდეგობას და ტყუილს აწყდებოდა. მას არც სამშობლოდან ჰქონდა მხარდაჭერა. ასეთ ვითარებაში ის დახმარებას თხოვს პაისიოსს, რათა მან შეარიგოს და მოარიგოს ერთმანეთთან დაპირისპირებული სამეფო ოჯახის წევრები.

საინტერესოა, გარსევან ჭავჭავაძემ რატომ მიმართა მიტროპოლიტ პაისიოსს და არა კათალიკოს-პატრიარქ ანტონ II-ს? პასუხი მხოლოდ ის უნდა იყოს, რომ ხდებოდა კათალიკოს-

¹ Акты, II, с. 1049, №2058.

პატრიარქის იგნორირება ამ პერიოდის საქართველოს პოლიტიკური ცხოვრებიდან, რისი ინიციატორები არიან რუსი მოხელეები და მათ პოზიციას იზიარებენ საქართველოს ეკლესიის იერარქები და პოლიტიკური ელიტა.

მოვიყვან ერთ საჭურადღებო ისტორიულ მაგალითს: 1802 წლის 29 აპრილს ქართველმა მღვდელმთავრებმა წერილი-პეტიცია გაუგზავნეს იმპერატორ ალექსანდრე I-ს. ისინი მოითხოვდნენ საქართველოს სამღვდელთაგან იმ პირობებში ჩაყენებას, როგორშიც იმყოფებოდნენ რუსი სამღვდელნი. იმავე პეტიციაში იყო მოთხოვნა არ დაებრუნებინათ კათოლიკებისათვის თეიმურაზ II-ისა და ერეკლე II-ის მიერ ჩამორთმეული ეკლესიები. პეტიციას ხელს აწერს 13 მღვდელმთავარი, მაგრამ მათ შორის არ არის კათალიკოს-პატრიარქ ანტონ II-ის ხელმოწერა¹. ეს გარემოება გამოწვეული უნდა ყოფილიყო კათალიკოს-პატრიარქის ხელისუფლებასთან დაპირისპირებით², ან იმავე ხელისუფლების მიერ მისი იგნორირებით. მას არ დაუფასეს, რომ ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების მანიფესტის გამოცხადების შემდეგ ანტონ II კათალიკოსმა პარაკლისი გადაიხადა და მის ხელქვეით მყოფი ყველა ეპარქიის მცხოვრები რუსეთის იმპერატორის ერთგულებაზე დააფიცა და მანიფესტის გამო მეფის სახლობაში გაჩენილი უკმაყოფილებისა და ზოგიერთი ბატონიშვილის მიერ ტახტის დაკავების მცდელობის აღკვეთას ცდილობდა. კათალიკოსი მათ ურჩევდა მშვიდობიანად ეცხოვრათ და რუსი ხელმწიფისათვის მადლობა მოესხნებინათ, რადგან მან ინება საქართველოს თავის მფარველობის ქვეშ

¹ ვრცლად იხ. მამისთვალისშვილი ე., ვინ იყვნენ XVII-XVIII საუკუნეთა საქართველოს კათოლიკენი? // კადმოსი. პუბლიცისტარულ კვლევათა ჟურნალი, 6, თბილისი, 2014, გვ. 385-386.

² ანტონ II-ის კნორინგთან და ციციანოვთან დაპირისპირების შესახებ იხ. ბერძინიშვილი მ., მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის, თბილისი, 1980.

მიღება. მიუხედავად ამისა რუსეთის მთავრობა მას მაინც ეჭვის თვალით უყურებდა, რადგან მიაჩნდა, რომ კათალიკოსი მხარს უჭერდა მონარქიის აღდგენას აღმოსავლეთ საქართველოში¹.

პეტიციაზე არ არის აგრეთვე პაისიოსის ხელმოწერა. იგი უკვე არ არის სამთავროსა და გორის მიტროპოლიტი, მის მაგიერ პეტიციას პირველი ადასტურებს „მდაბალი მიტროპოლიტი სამთავროსა და გორისა და წილკანისა იოანე“. ერთი რამ ცხადია, პაისიოსი ცოცხალია. მაშ რა მოხდა, რატომ ჩამოაცილეს იგი თავის ეპარქიას? მგონია პაისიოსის ბრალი მდგომარეობდა იმაში, რომ გარსევან ჭავჭავაძის თანამოაზრედ მიაჩნდათ და ალბათ ეს ასეც იყო. პაისიოსის მცდელობას შეერიგებინა ბატონიშვილები, რაც საწინდარი იქნებოდა აღმოსავლეთ საქართველოს დამშვიდებისა, რა თქმა უნდა, არ შედიოდა იმპერიის ინტერესებში. შერიგებული ბატონიშვილები და მათი მომხრეები არა მხოლოდ დიდ პოლიტიკურ ძალად გადაიქცეოდნენ, მათ ხელში აღმოჩნდებოდა საკმაოდ ძლიერი სამხედრო ძალა, რომელიც, გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, შესძლებდა დაპირისპირებოდა რუსეთის შეზღუდულ სამხედრო კონტიგენტს. ამიტომ რუსი მოხელეები და მათი დამკაშები მიმართავდნენ ბატონიშვილებისა და მათი მომხრეების დისკრედიტაციას, რაც პირველ რიგში ცილისწამლებრული ინფორმაციის გავრცელებაში გამოიხატებოდა. ენორინგმა როცა 1802 წლის 12 აპრილს თბილისში მანიფესტი გამოაცხადა, მას დელოფლებმა დარეჯანმა და მარიამმა ჰკითხეს, რატომ მოხდა სამეფოს გაუქმება, ენორინგმა ყოველივე საიდუმლო მრჩეველს სერგეი ლაზარეს ძე ლაშქაროვსა (ბიბილური) და გარსევან ჭავჭავაძეს დააბრალა, რომლებიც ამ დროს პეტერბურგში იმყოფებოდნენ. თითქოს გარსევანმა საქართველო რუსეთს გადასცა და ჯილდოდ 1 ათასი ოქრო მიიღო² და სხვ.

¹ მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, თბილისი, 2009, გვ. 1092.

² ცხტიშვილი ზ., გარსევან ჭავჭავაძის სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობა, გვ. 167.

არსებული მასალები არ იძლევა საშუალებას ზუსტად ითქვას რამდენად მონაწილეობდა პაისიოსი ქართული მხარის მიერ ტრაქტატის მუხლების პროექტის შემუშავებაში, რასაც გვაუწყებს გარსევანიშვილების საგვარეულო ნუსხის „სხოლონი“. მაგრამ ის კი დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რომ მისი გვარის წარმომადგენლებმა შეადგინეს იმ აზნაურთა სია, რომელიც დაერთო მეცხრე არტიკულის (მუხლის) დამატებას და დაამტკიცა ეკატერინე II-მ¹. სავარაუდოა, პაისიოსი ხელმძღვანელობდა დასახელებული სიის შედგენას, რომლითაც ქართლ-კახეთის თავადაზნაურობა უფლებებით უთანაბრდებოდა რუსეთის იმპერიის იმავე სოციალურ ფენას.

აღინიშნა, რომ 1801 წლის სიგელში პაისიოსი იწოდება გორის მთავარეპისკოპოსად, მაგრამ შემდეგ, 1802 წელს სამთავროს, გორისა და წილკანის „მდაბალი მიტროპოლიტი“ არის იოანე. იგი პირველია იმ მღვდელმთავრებ შორის, რომლებმაც აღნიშნულ წელს პეტიცია გაუგზავნეს იმპერატორ ალექსანდრე პირველს პეტერბურგში. ის პირველი ადასტურებს წერილს, რაც მაშინდელი აღმოსავლეთ საქართველოს საეკლესიო იერარქებს შორის მის გამორჩეულ მდგომარეობაზე მიანიშნებს. დგება კითხვა: რა იქნა მიტროპოლიტი პაისიოსი, რა დაემართა მას. ვფიქრობ, პაისიოსი, რადგან მნიშვნელოვანი პოლიტიკური ფიგურა იყო XVIII-XIX საუკუნეთა მიჯნის ქართლ-კახეთის სამეფოსი, დასაშვებია ის აქტიურად მონაწილეობდა და თავის პოზიციას დაუფარავად გამოხატავდა ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიის შენარჩუნებისათვის, იგი თანამოაზრე იყო გარსევან ჭავჭავაძისა, რის გამოც რუსული მართველობის შემოღების მომხრეები უარყოფითად იყვნენ განწყობილი ქართველი დიპლომატის მიმართ, იმპერიის წარმომადგენლებიც მას მიჩნევდნენ არასაიმედო პოლიტიკურ და საეკლესიო მოღვაწედ. სავარაუდოა, ის გადაყენეს სამთავროსა და გორის ეპარქიასთან წილკანის ეპარქიის შეერთების

¹ გსიგმ, №7602/433.

მოტივით და გაერთიანებული ეპარქიის ხელმძღვანელი გახდა მიტროპოლიტი იოანე. ამ დროს პაისიოსი გარდაცვლილი რომ ყოფილიყო მაშინ, საეჭვოა, დღის წესრიგში დამდგარი-ყო დასახელებული ეპარქიების გაერთიანება.

სავარაუდოა მიტროპოლიტი პაისიოსი გარდაიცვალა XIX ს. 20-იან წლებში. ამ ვარაუდს აჩენს ის გარემოება, რომ ის ვინც მიცვალებულ პაისიოსს უპატრონა, იყო იესე გარსევანიშვილი, ამ დროისათვის უკვე მღვდელი.

მთავარეპისკოპოს პაისიოსზე საუბარს დავასრულებ გარსევანიშვილების სავარაუდო ნუსხაში მოცემულ მისი გარდაცვალება-დაკრძალვის შესახებ ინფორმაციის გადმოცემით. პაისიოსის დასაფლავების ადგილი იმითაც არის საინტერესო, რომ გორის ის ღვთისმშობლის ტაძარი, დღეისათვის აღარ არსებობს. აგრეთვე ვიგებთ ზოგიერთი იქ დაკრძალული პიროვნების შესახებ: „ამას (პაისიოს – ე.ძ.) ეწოდებოდა მღვდელობაში პეტრე და ოდეს გარდაიცვალა ქლაქსა ტფილისს, მუნით მოსვენებული იესე მღვდლისაგან იაკობის ძისა, დასაფლავებული-იქნა ოქონის კკლესიის დერეფანსა შინა (სტოვასა შინა), მუნ სადაცა აწ არს ფანჯარა ხისა, რომლიდამაცა მსყიდველნი მიიღებენ შინა კკლესიიდან, მნათისაგან სანთელსა, მახლობლად ძმისა თვისისა სვიმონისა და რძლისა მათისა, იაკობ დეკანოზისა და ძმისა მათისავე მეუღლის (ანნასი) ხანფერვანისა, რომელიც არს დასაფლავებული მარჯვნივ სვეტისა – დერეფანში, აღელპეტრუანთ სახლისა კედლისა ახლორე; ხოლო ქმარი მისი დეკანოზი იაკობ, მამა იესე მღვდლისა და პაპა ალექსანდრესი არის დასაფლავებული გორისა ღვთისმშობელში, შუა ალაგს“¹.

¹ კსიემ, №162.

ბიბლიოგრაფია

აბაშიძე ლ., კათოლიკე და მართლმადიდებელი. პასუხი ზურაბ კიკნაძეს და მერაბ დაღანიძეს. დიალოგი. აღმოსავლურ დასავლური ქრისტიანული ჟურნალი, №2(3), თბილისი, 2005

აბრამ ერევანცი, ომების ისტორია / ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავლით და კომენტარით გამოსცა ლ. დავლიანიძემ, თბილისი, 1976

აბულაძე ც., ოსმალობის ხანის სამი თურქული ფირმანი // აღმოსავლური ფილოლოგია, III, თბილისი, 1973

აკოფაშვილი გ., ქართველი დიპლომატი ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი – ნიკიფორე ირბახი (XVII ს.), თბილისი, 1977, გვ. 45.

ალექსი იევლევის 1650-1652 წწ. იმერეთის სამეფოსი ელჩობის საანგარიშო აღწერილობა („მუხლობრივი აღწერილობა“), რუსული ტექსტი ქართული თარგმანით და ხელნაწერების მიმოხილვით გამოსაცემად მოამზადა იასე ცინცაძემ. თბილისი, 1969

ალიმბარაშვილი ი., დომენტი IV კათალიკოსი // სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი, 2015

ალიმბარაშვილი ი., ოქონის ხატებისა და ტაძრების ისტორიიდან // ექვთიმე თაყაიშვილის სახელობის საქართველოს საისტორიო საზოგადოება. აფხაზეთის ორგანიზაცია, საისტორიო ძიებანი, XII, 2013-2015

ამილახვარი ალ., გეორგიანული ისტორია // მნათობი, 1939, №8, გვ. 136.

ამირანაშვილი ს., საქართველოდან სხვადასხვა დროს გატანილი სამუხეუმო განძეულობა და მის დაბრუნება

ანდერძი სულხან-საბა ორბელიანისა, დიდად შეჭირვებულ-შედონებულისა // ქართული მწერლობა, ტ. VII, თბილისი, 1989, ანტონ ბაგრატიონი, წყობილსიტყვაობა. გამო-

საცემად მოამზადა, გამოკვლევა, კომენტარები და ლექსიკონი დაურთო ივ. ლოლაშვილმა, თბილისი, 1980

ასათიანი ნ., კახეთი არჩილ II-ის მეფობის დროს (1664-1675) // საქართველო და აღმოსავლეთი. ეძღვნება საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტის შოთა მესხიას ხსოვნას, თბილისი, 1981

ახალაძე ნ., ირან-საფრანგეთის ურთიერთობა და საქართველო XVIII საუკუნის პირველ მეოთხედში, თბილისი, 1990

ბარამიძე ა., შოთა რუსთაველი. მონორაფიული ნარკვევი, თბ., 1958

ბარამიძე ა., სულხან-საბა ორბელიანი, თბილისი, 1959

ბარამიძე ა., ბესარიონ გაბაშვილი // ბესიკი, თხზულებანი, თბილისი, 1962

ბერიძე ვ., XVI-XVII საუკუნეების ქართული საეკლესიო ხუროთმოძღვრება, თბილისი, 1994

ბერძენიშვილი მ., მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის, თბილისი, 1980.

ბერძენიშვილი ნ., XVII ს. საქართველოს ისტორიიდან // საქართველოს ისტორიის საკითხები, II, თბილისი, 1965

ბერძენიშვილი ნ., ვახუშტის ბიოგრაფიისათვის. საქართველოს ისტორიის საკითხები, IV, თბილისი, 1967

გაბაშვილი ვ., ქართული დიპლომატიის ისტორიიდან (საქართველო და ანტიოსმალური კოალიციები XVI-XVII სს.) // მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. 31, თბილისი, 1954

გაბაშვილი ვ., ქართული ფეოდალური წყობილება XVI-XVII საუკუნეებში (შედარებითი შესწავლის ცდა), თბილისი, 1958

გაბაშვილი ვ., სულხან-საბა ორბელიანი როგორც დიპლომატი // სულხან-საბა ორბელიანი 1658-1958. საიუბილეო კრებული, თბილისი, 1959

გაბაშვილი ვ., სულხან-საბა ორბელიანი, 1658-1958 // სა-
იუბილეო კრებული, თბილისი, 1959

გაბაშვილი ვ., იოსებ ქართველის ვინაობისა და მოღვა-
წეობის საკითხისათვის, თსუ შრომები, 116, თბილისი, 1965;

გაბაშვილი ვ., XVI-XVIII სს. საქართველოს ქალაქები
მახლობელი აღმოსავლეთის სავაჭრო ურთიერთობათა შუქზე
// ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ქალაქების ისტო-
რიიდან, თბილისი, 1966

გელეიშვილი პ., XVIII ს-ის ლიტერატურული მემკვიდრე-
ობიდან. აღ. ამილახორი, როგორც პოლიტიკური მოღვაწე,
მწერალი და მოაზროვნე, ტფილისი, 1936

გვრიტიშვილი დ., ფეოდალური საქართველოს სოციალ-
ური ურთიერთობის ისტორიიდან (ქართლის სათავადოები)
თბილისი, 1955

გვრიტიშვილი დ., საქართველოს პოლიტიკური მდგომარე-
ობა XVII საუკუნის 60-იანი წლებიდან XVIII საუკუნის
დამლევამდე // ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან, II,
თბილისი, 1965

გივი ამილახვარის გაქცევა ქ. ტფილისიდან აღ. ჯამბ.-
ორბელიანისა // სარგის კაკაბაძე, წერილები და მასალები
საქართველოს ისტორიისათვის, წ. I, თბილისი, 1914, გვ. 66-70.

გოგოლაური რ., ჩრდილო კავკასია-სამცხე-ჯავახეთის
ურთიერთობა და ქართლ-კახეთი XVIII საუკუნეში, ახალ-
ციხე-თბილისი, 2016

გორის სახელმწიფო ისტორიულ ეთნოგრაფიული მუზე-
უმი, №160, 162, 7601/55, 7602/876, 7602/1004

გუგუშვილი პ., საქარველოს და ამიერკავკასიის ეკონო-
მიკური განვითარება XIX-XX სს. ტ. VII, თბილისი, 1984

დადიანი ნ., ქართველთ ცხოვრება. ტექსტი გამოსცა, გა-
მოკვლევა, კომენტარები, საძიებლები და ლექსიკონი დაურთო
შ. ბურჯანაძემ, თბილისი, 1962, გვ. 176.

დავით გურამიშვილი, დავითიანი, თბილისი, 1964

დე გრაი დე ფუა საქართველოს შესახებ / ფრანგული-დან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები ჯუმბერ ოდიშელისა, თბილისი, 1985

დიონიჯო კარლი, თბილისის აღწერა // მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. 29, თბილისი, 1951

დოკუმენტები XVI-XIX სს. თბილისის ისტორიისათვის, შეკრებილი ნიკო ბერძენიშვილისა და მამისა ბერძენიშვილის მიერ, I, თბილისი, 1962

დონდუა ვ., დავით გურამიშვილი და საქართველოს ისტორია. საისტორიო ძიებანი, III, თბილისი, 1985

დონდუა ვ., ვახტანგ VI-ის დროინდელი საქართველოს პოლიტიკური ისტორიიდან. 1712-1745 // საისტორიო ძიებანი, I, თბილისი, 1967

დონ კრისტოფორო დე კასტელი, ცნობები და ალბომი საქართველოს შესახებ / ტექსტი გაშიფრა, თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ბეჟან გიორგაძემ, თბილისი, 1976.

დონ პიეტრო ავიტაბილე, ცნობები საქართველოზე (XVII საუკუნე) / შესავალი, თარგმანი და კომენტარები ბ. გიორგაძისა, თბილისი, 1977

დონ ჯუზეპე ჯუდიჩე მილანელი, წერილები საქართველოზე / XVII საუკუნის იტალიური ტექსტი თარგმნა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო ბ. გიორგაძემ, თბილისი, 1964

დუმბაძე მ., ქართლ-კახეთის სახელმწიფოს გაუქმება და რუსეთთან შეერთება // საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, IV, თბილისი, 1973

„დროება“, 1876, №43

ევროპული კვლევები, II, გვ. 34.

ესაი პასან ჯალალიანცი, აღვანთა ქვეყნის მოკლე ისტორია / ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, თარგმნა და კომენტარები დაურთო კარლო კუციაშვილს, თბილისი, 1971

ვათეიშვილი ჯ., ნიკიფორე ირბახის ნაკვალევზე. ქართველი დესპანი ესპანეთში XVII ს-ის პირველი მესამედის დამლევს. გაზ. “კომუნისტი“ , 1983, №175.

ზედგინიძე გ., ბოგდან გურჯიცი დიპლომატიურ ასპარეზზე, თბილისი, 1983

თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკეებისა ქართველთა შორის, ტფილისი, 1902, გვ. 14-17.

თამარაშვილი მ., ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე / რედაქცია გაუკეთეს, წინასიტყვაობა დაურთეს და გამოსაცემად მოამზადეს ზ. ალექსიძემ და ჯ. ოდიშელმა, თბილისი, 1995.

თამარაშვილი მ., პასუხად სომხის მწერლებს, რომელნიც უარყოფენ ქართველ კათოლიკობას (ისტორიული გამოკვლევა), თბილისი, 2008

თარხნიშვილი მ., თეატინელი მოციქულები საქართველოში XVII საუკუნეში (თარგმანი ლათინურიდან) // საქართველოს ურთიერთობა ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებთან, ტ. II, თბილისი, 1995

თარხნიშვილი მ., თეატინელი მოციქულები საქართველოში XVII საუკუნეში (თარგმანი ლათინურიდან) // საქართველოს ურთიერთობა ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებთან, ტ. IV-V, თბილისი, 1998

თარხნიშვილი მ., ქრისტიანობა საქართველოში // წერილები, თბ. 1994

თაყაიშვილი ე., რას შეიცავდა ეგრეთ წოდებული აფხაზეთის ისტორია ბაგრატ მეფისა, რომლითაც უსარგებლნია იერუსალიმის პატრიარქს დოსითეოსს თავის იერუსალიმის პატრიარქების ისტორიაში // ძველი საქართველო, II, განყ. III, თბილისი, 1913

იასე ოსეს ძე ბარათაშვილი, ცხოვრება-ანდერძი // ა. იოსელიანის გამოცემა. მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. 28, თბილისი, 1950

იესე ტლაშაძე, ბაქარიანი / გამოსაცემად მოამზადა სოლ. ყუბანეიშვილმა, თბილისი, 1962

იოანე ბატონიშვილი, „ხუმარსწავლა“ („კალმასობა“) / ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს ციალა კახაბრიშვილმა და ცოტნე კიკვიძემ, II, თბილისი, 1991

ისარლოვი ლ., კათოლიკენი საქართველოსი, თფილისი, 1898

იაკაბაძე ს., ქართული წიგნის ბეჭდვის 300 წლის იუბილესათვის. „ქართული მწერლობა“, 1929, №8-9.

კარბელაშვილი პ., იერარქია საქართველოს ეკლესიისა, კათალიკოსნი და მღვდელმთავარნი, ტფილისი, 1900

კაპანაძე მ., ქრისტიანობისა და ეკლესიისადმი როსტომ ხანის დამოკიდებულების საკითხისათვის // კავკასია და აღმოსავლეთი, თბილისი, 2007

კარბელაშვილი პ., ამილახვართა საგვარეულო ისტორიული გუჯრები // ძველი საქართველო, II, ტფილისი, 1913

კარტაშევი ა., ეკლესიათა ერთობა ისტორიის გადმოსახედთან. ეკლესიის საზღვრები, თბილისი, 2000

კასრაძე ტ., რომის პროპაგანდა და კათოლიკური მისიები საქართველოში. სადისერტაციო ნაშრომი ისტ. მეცნ. კანდიდატის ხარისხის მოსაპოვებლად, თბილისი, 1947

კაციტაძე დ., XVI-XVII საუკუნეთა ირანული დოკუმენტური წყაროები საქართველოს ისტორიისათვის // კავკასიურ-ახლოაღმოსავლური კრებული, II, თბილისი, 1962

კაციტაძე დ., ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებთან და რუსეთთან საქართველოს სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობის ისტორიიდან (XVII-XVIII სს.), თბილისი, 1990

კაჭარავა დ., ვახტანგ V-ის საგარეო პოლიტიკის საკითხისათვის // ქართული სამეფო-სამთავროების საგარეო პოლიტიკის ისტორიიდან, I, თბილისი, 1970

კეკელიძე კ., ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, თბილისი, 1960

კეკელიძე კ., ქართული ლიტერატურის ისტორია, II, თბილისი, 1958

კიკნაძე ზ., კვლავ დაბრუნების თუ გადასვლის თაობაზე. პასუხი მერაბ ღაღანიძეს // „დიალოგი“. აღმოსავლურ-დასავლური ქრისტიანული ჟურნალი, №1 (2), თბილისი, 2005

კონჯაშვილი კ., გეორგიევსკის ტრაქტატი და გორი. გაზ. „გამარჯვება“, 01. 05. 1982

კუპატაძე ბ., უპრიციპო კომპრომისი ქართულ დიპლომატიკაში (კათალიკოსი დომენტი IV) // ქართული დიპლომატია, წელიწადეული, 4, თბილისი, 1999

კუცია კ., ნადირ-შაჰი და საქართველო // ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო, III, თბილისი, 2002

ლენგი დევიდ მ., საქართველოს საფრანგეთის ურთიერთობა ვახტანგ VI-ის (1711-24 წწ.) დროს, დაბეჭდილი „სამეფო სააზიო საზოგადოების ჟურნალ აზიატიკში“, ნაწ. 3 და 4 1950 წ. ოქტომბერი, (114-126)

ლენონიძე გ., გამოკვლევები და წერილები, თბილისი, 1959

ლენონიძე გ., სულხან-საბა ორბელიანი // სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი, I. გამოსაცემად მოამზადეს ს. ყუბანეიშვილმა და რ. ბარამიძემ, თბილისი, 1959

ლენონიძე გ., სულხან-საბა ორბელიანი. თბილისი, 2004

ლიჩინი პატრიცია ანა, კრისტოფორო კასტელი და მისი მისია საქართველოში, თარგმანი, შესავალი და შენიშვნები მურმან პაპაშვილისა, თბილისი, 2009.

ლოლაშვილი ივ., სულხან-საბა ორბელიანის „სწავლანი“ და „სამოთხის კარი“ // სულხან-საბა ორბელიანი 1658-1958. საიუბილეო კრებული, თბილისი, 1959

ლომსაძე შ., მიქელ თამარაშვილი, თბილისი, 1964

ლორთქიფანიძე მ., „აფხაზთა მეფეთა დივანის“ და იერუსალიმის პატრიარქ დოსითეოსის შრომაში აფხაზთა მეფეების შესახებ არსებულ ცნობათა შედარებისათვის // თსუ შრომები, 328, ისტორია, არქეოლოგია, ხელოვნებათმცოდნეობა, ეთნოგრაფია, თბილისი, 1999

ლუი კოკე, გენერალური შტაბის გადამდგარი პოლკოვნიკი: საქართველოს ელჩობა საფრანგეთში დიდ საუკუნეში, 1713-1714 წწ. სულხან-საბა ორბელიანი ლუი XIV-სთან // საქართველოს ევროპისა და ამერიკის სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტი. საქართველოს ურთიერთობა ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებთან, ტ. III, თბილისი, 1996

ლუის ხილი ფერნანდესი, ი. ტაბალუა, დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში (XV-XVII სს.), მადრიდი, 1991

მაედა ჰიროტაკე, როსტომ ხან სააკაძე და მისი ოჯახი // ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო, თბილისი, 2005

მაედა ჰიროტაკე, ქართველები ირანში. დულამთა ოთხი ოჯახის ეთნოსოციალური წარმომავლობა, თბილისი, 2008

მაისურაძე ი., ისტორიკოსი მიქელ თამარაშვილი, „მნათობი“, თბილისი, 1958, №7,

მამისტვალიშვილი ე., ქართველები და ბიბლიური სამყარო, გორი, 1998

მამისტვალიშვილი ე., საქართველო-იერუსალიმის ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI-XVII სს.), თბილისი, 2008

მამისტვალიშვილი ე., საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), თბილისი, 2009

მამისტვალიშვილი ე., ქართული და ანტიოქიის ეკლესიების ისტორიიდან. „ისტორიანი“, როინ მეტრეველისადმი მიძღვნილი კრებული, თბილისი, 2009

მამისტვალიშვილი ე., საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, II, თბილისი, 2011, გვ. 244.

მამისთვალიშვილი ე., საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, IV (საქართველო და ჯვაროსნები), თბილისი, 2014

მამისთვალიშვილი ე., ვინ იყვნენ XVII-XVIII საუკუნეთა საქართველოს კათოლიკენი? // კადმოსი. ჰუმანიტარულ კვლევათა ჟურნალი, 6, თბილისი, 2014

მამისთვალიშვილი ე., ბარძიმ არაგვის ერისთვისშვილი // გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ისტორიისა და არქეოლოგიის ცენტრის შრომათა კრებული, №14, თბილისი, 2016,

მამისთვალიშვილი ე., გორის ისტორია, I. მეორე გადამუშავებული და შევსებული გამოცემა, თბილისი, 2018

მარი ნ., იერუსალიმის ბერძნული საპატრიარქო წიგნსაცავის ქართული ხელნაწერების მოკლე აღწერილობა. დასაბეჭდად მოამზადა ე. მეტრეველმა, თბილისი, 1955

მასალები საქართველოს ისტორიისათვის, შეკრებილი ბატონიშვილის დავით გიორგისძისა და მისი ძმებისა, მ. ჯანაშიელის გამოცემა, თფილისი, 1905

მასალები საქართველოს ეკონომიური ისტორიისათვის, წ. III (აღმშენებლობა, სახელმწიფო ეკონომიკა, ქონება) / მასალები შეარჩია და გამოსაცემად მოამზადა ნ. ბერძენიშვილმა, თბილისი, 1955

მაჭარაძე ვ., მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის, ნაწ. III, ნაკვ. I (რუსეთ-თურქეთის ომი 1768-1774 წლებში და საქართველო), თბილისი, 1988

მაჭარაძე ვ., მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის, ნაწ. III, ნაკვ. I (რუსეთ-თურქეთის ომი 1768-1774 წლებში და საქართველო), ნაწ. III, ნაკვ. II, თბილისი, 1997

მეგრელაძე დ., მასალები საქართველოს ეკონომიკური ისტორიისათვის (ჯუღაბაშვილების დავთარი) // მასალები

საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. 35, თბილისი, 1963

მენაბდე ლ., სულხან-საბა ორბელიანი, თბილისი, 1953

მერაბიშვილი გ., ვატიკანთან ერეკლე II-ისა და სოლომონ I-ის ურთიერთობის ისტორიიდან // ევროპის ქვეყნების ისტორიის პრობლემები, III, თბილისი, 1983

მესხი თ., იერუსალიმის პატრიარქი ქრისანთოსი და საქართველო // გორის უნივერსიტეტის ისტორიისა და არქეოლოგიის ცენტრის შრომათა კრებული, №15, 2017

მესხი თ., იერუსალიმის პატრიარქი ქრისანთოსი (1707-1731) და საქართველო // გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი. ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი. ისტორიისა და არქეოლოგიის ცენტრი. შრომათა კრებული, №15, თბილისი, 2018

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, თბილისი, 2009

ნაკაშიძე ნ., წიწამურიდან ბახტრიონამდე, თბილისი, 1978

ნიკოლას ვიტსენი, ჩრდილოეთი და აღმოსავლეთი ტარტარეთი. საქართველო ანუ იბერია და სამეგრელო. თარგმნა და კომენტარები არჩილ და ნინო ჯავახიძეებისა, თბილისი, 2013, გვ. 256.

პაიჭაძე გ., რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის (XVIII ს. I მეოთხედი), თბილისი, 1960

პაიჭაძე გ., კონსტანტინე კახთა მეფის ელჩები რუსეთში (1724-1725 წლები // საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოსთან არსებული საარქივო სამმართველო. სამეცნიერო-საინფორმაციო ბიულეტენი №1 (9), თბილისი, 1963

პაიჭაძე გ., მასალები რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის (1652-1658) // „საისტორიო მოამბე“, 19-20, თბილისი, 1965

პაიჭაძე გ., რამდენიმე საბუთი რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის XVII საუკუნის მეორე ნახევარში // „საისტორიო მოამბე“, ტ. 27-28

პაიჭაძე გ., ქართლის სამხედრო-პოლიტიკური კავშირი რუსეთთან XVIII საუკუნის 20-იან წლებში // ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან, IV, თბილისი, 1973

პაიჭაძე გ., ვახტანგ VI, თბილისი, 1981

პაპაშვილი მ., საქართველოს საგარეო პოლიტიკური ურთიერთობანი (XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედი), თბილისი, 1992,

პაპაშვილი მ., როდის იყო განზრახული სულხან-საბა ორბელიანის ელჩობა დასავლეთში. „საისტორიო ვერტიკალები“, №18, 2009

პაპაშვილი მ., საქართველოს საგარეო პოლიტიკური ურთიერთობანი (XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედი), თბილისი, 1992

პაპაშვილი მ., საქართველო-რომის ურთიერთობა VI-XX სს., თბილისი, 1995

პაპაშვილი მ., დასავლეთში სულხან-საბა ორბელიანთან ერთად დავით მეგრელის დიპლომატიური მისიით გაგზავნის შესახებ. // საქართველო-ევროპა-ამერიკა, 1, თბილისი, 1997

პაპაშვილი მ., კავკასიაში კათოლიკობის გავრცელების საკითხი საფრანგეთის სამეფო კარზე ს. ს. ორბელიანის დიპლომატიურ მოლაპარაკებებში // ჟურნ. „საქართველო“, 1-2, თბილისი, 1999

პაპაშვილი მ., მადმუაზელ მარი პეტი ლუი XIV-ის თვითმარქვია ელჩი ირანში და მისი სტუმრობა საქართველოში // თსუ ზუგდიდის ფილიალი, შრომები, I, თბილისი, 2002

პაპაშვილი მ., მადმუაზელ მარი პეტი ლუი XIV-ის თვითმარქვია ელჩი ირანში და მისი სტუმრობა საქართველოში // თსუ ზუგდიდის ფილიალი, შრომები, I, თბილისი, 2002

პაპაშვილი მ., რატომ გახდა სულხან-საბა ორბელიანი კათოლიკე? // ჟურნ. „საბა“, 7, თბილისი, 2003

პაპაშვილი მ., რა მიზნით მიიღო სულხან-საბა ორბელიანმა კათოლიკობა? // ექვთიმე თაყაიშვილის ხსოვნისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო სესია, თბილისი, 2003,

პაპაშვილი მ., კიდევ ერთხელ, თუ რატომ მიიღო სულხან-საბა ორბელიანმა კათოლიკობა, ჟურნ. „საისტორიო ვერტიკალები“, №18, თბილისი, 2009

პაპაშვილი მ., ეკლესიათა უნიის საკითხი საქართველოში XVIII საუკუნეში // საისტორიო ვერტიკალები, დამატება, თბილისი, №18, 2009

პაპაშვილი მ., გამეზარდაშვილი ზ., ერთი უცნობი წყარო საქართველოში საფრანგეთის მისიონის დაარსების შესახებ (XVII საუკუნის 80-იანი წლები) // ელდარ მამისთვალიშვილი – 75, თბილისი, 2015

პაპუნა ორბელიანი, ამბავნი ქართლისანი / ტექსტი დაადგინა, შესავალი, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ელენე ცაგარეიშვილმა, თბილისი, 1981

პატრი ჯუღიო ბონავენტურას რომში გაგზავნილი მოხსენება. თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, 373-375.

პეტროზოლი პ., ქრისტიანობის ლექსიკონი // სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის გამოცემა, თბილისი, 2011

ჟუჟუნაძე ო., XV საუკუნის პირველი ნახევრის საქართველოს საგარეო პოლიტიკის ისტორიისათვის // ქართული სამეფო-სამთავროების საგარეო პოლიტიკის ისტორიიდან, I, თბილისი, 1970

საბუთები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან (1707 წლის მარტი – 1714 წლის დეკემბერი), ნაწილი I // შესავალი, თარგმანი და კომენტარები დაურთო ილია ტაბაღუამ, თბილისი, 1975

საითიძე გ., მასალები საქართველო-რუსეთის დიპლომატიური ურთიერთობის ისტორიისათვის (XVII საუკუნის 50-იანი წლები) // „ქართული დიპლომატია“, წელიწდეული, 5, თბილისი, 1998

საქართველო და ქართველები ოსმალურ საარქივო დოკუმენტებში, გამომცემელი მუშინ ილდიზთაში, მთარგმნელები – გელა და ირაკლი აღთმელაძე, სტამბოლი, 2012

საქართველოს ისტორიის ქრონიკები. XVII-XIX სს. / ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევები, შენიშვნები და განმარტებები დაურთო პროფ. ავთ იოსელიანმა, თბილისი, 1980

საქართველოს მისიონის ვიცე-პრეფექტის ჯუსტინო და ლივორნოს მიერ 1687 წლის 1 ნოემბერს წმ. კონგრეგაცია „დე პროპაგანდა ფიდეს“ მაღალი სასულიერო პირებისადმი თბილისიდან გაგზავნილი წერილი // ევროპული წყაროები საქართველოს შესახებ (XVII საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედი). იტალიური და ლათინური ტექსტები თარგმნეს, შესავალი და შენიშვნები დაურთეს მურმან პაპაშვილმა, ელდარ მამისთვალიშვილმა და ზურაბ გამეზარდაშვილმა, თბილისი, 2018

საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, შედგენილი და დასაბუქდად გამზადებული ელენე მეტრეველის მიერ, თბილისი, 1950, ტ. IV, №1658

საქართველოს სიძველენი, I, მეორე გამოცემა, წიგნი I, თბილისი, 1920

საქართველოს ცხოვრება სეხნია ჩხეიძისა / ქართლის ცხოვრება, II, ჩუბინაშვილის გამოცემა, სანკტ-პეტერბურგი, 1854

სვანიძე მ., საქართველო ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, თბილისი, 1971., გვ. 260.

სულხან-საბა ორბელიანი, სიბრძნე სიცრუისა, თბილისი, 1957

სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი, I // გამოსაცემად მოამზადეს ს. ყუბანიეშვილმა და რ. ბარამიძემ, თბილისი, 1959, გვ. 161.

სულხან-საბა ორბელიანი. თხზულებანი, I, თბილისი, 1958

სამი ოსმალური წყარო თბილისის ისტორიისათვის (1730-1732) / თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავალით, ტერმინოლოგიური ლექსიკონითა და ფაქსიმილეებით გამოსაცემად მოამზადა ნ. შენგელიამ, თბილისი, 2008

სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი, ტ. IV₁ // ავტოგრაფიული ნუსხების მიხედვით გამოსაცემად მოამზადა ილია აბულაძემ, თბილისი, 1965

საქართველოს სიძველენი, II, ტფილისი, 1909

საქართველოს სიძველენი, III, ტფილისი, 1910

საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, IV, თბილისი, 1973

ტაბაღუა ი., საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა. თბილისი, 1972

ტაბაღუა ი., საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), თბილისი, 1984;

ტაბაღუა ი., საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XX ს-ის პირველი მეოთხედი) (1600-1628 წწ.), II, თბილისი, 1986

ტაბაღუა ი., საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XX ს-ის პირველი მეოთხედი), III (1628-1633), თბილისი, 1987

ტაბაღუა ი., საქართველო საერთაშორისო არენაზე XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში (ერეკლე II-ის საგარეო პოლიტიკის ისტორიიდან), თბილისი, 1979

ტატიშვილი ვლ., ქართველები მოსკოვში, თბილისი, 1959

ტივაძე თ., იერუსალიმის პატრიარქის დოსითეოსის წერილი საქართველოს შესახებ // ქართული წყაროთმცოდნეობა, III, თბილისი, 1971

ტივაძე თ., ქართლის მეფე როსტომის მიერ 1652 წელს რუსეთში გაგზავნილი ელჩობის საკითხისათვის, „მაცნე“, ისტ. სერია, №3, 1973

ტივაძე თ., მასალები საქართველოს საგარეო პოლიტიკური ისტორიისათვის XVII ს-ის მეორე ნახევარში, „საისტორიო მოამბე“, ტ. 45-46, თბილისი, 1982

ტივაძე თ., საქართველოს და რუსეთ-ირანის პოლიტიკური ურთიერთობა XVII საუკუნის მეორე ნახევარში, თბილისი, 1977 ზედგინიძე გ., ბოგდან გურჯიციკი დიპლომატიურ ასპარეზზე, თბილისი, 1983

ტლაშაძე ი., კათალიკოზ-ბაქარიანი / ე. თაყაიშვილის გამოცემა, ტფილისი, 1895

ტოლოჩანოვის იმერეთში ელჩობის მუხლობრივი აღწერილობა, 1650-1652 წწ. რუსული ტექსტი ქართული თარგმანით და ხელნაწერების მიმოხილვით გამოსაცემად მოამზადა იასე ცინცაძემ. თბილისი, 1970

ტურენფორი ჟ. პ. დე, მოგზაურობა აღმოსავლეთის ქვეყნებში. ფრანგულიდან თარგმნა, შესავალი და კომენტარები დაურთო მ. მგალობლიშვილმა, თბილისი, 1988

ტულუში ა., ცხოვრება და ღვაწლი დედოფალ მარიამ დადიანისა, თბილისი., 1992 .

ტუხაშვილი ლ., პოლიტიკური ვითარება XVIII ს. პირველ ოგუელში // საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. IV, თბილისი, 1973

ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია / ს. კაკაბაძის გამოცემა // საისტორიო მოამბე, წ. II, თბილისი, 1925

ფირცხალაიშვილი აღ., საქართველო-რუსეთ-ირან-თურქეთის ურთიერთობანი XVIII ს-ის II ნახევარში, თბილისი, 2000

ქავთარია მ., XVIII საუკუნის ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიიდან (ანტონ ბაგრატიონის ეპისტოლარილი

ქართლის ცხოვრება, IV. ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბილისი, 1973

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. ერთტომეული, თბილისი, 1986

ქართული სამართლის ძეგლები, III. საეკლესიო საკანონმდებლო ძეგლები (XI-XIX სს.). ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ი. დოლიძემ, თბილისი, 1970,

ქებულაძე რ., ევროპული მონეტების მიმოქცევა საქართველოში XV-XVIII საუკუნეებში, თბილისი, 1971

ქიქოძე მ., პოლიტიკური ვითარება XVIII საუკუნის პირველ ოცეულში // საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, IV, თბილისი, 1973

ქიქოძე მ., ვახტანგ VI-ის სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობა (პოლიტიკურ-ეკონომიკური და სოციალურ-კულტურული საქმიანობა), თბილისი, 1988

ქორთუა ზ., XVII საუკუნის ქართული დიპლომატიური სამსახურის ისტორიიდან // გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომათა კრებული, I, ისტორიის სერია, გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2001

ქორთუა ზ., 1722 წლის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის საკითხები XVIII საუკუნის რუსულ ისტორიოგრაფიაში // გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, III, ისტორიის სერია, თბილისი, 2003

ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა, შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი, ახსნილი და გამოცემული თ. ჟორდანიას მიერ, III. გამოსაცემად მოამზადეს გივი ჟორდანიან და შოთა ხანთაძემ, თბილისი, 1967

ღაღანიძე მ., „სამოთხის კარის“ რედაქციათა გამო // II საერთაშორისო სიმპოზიუმი. ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები. თემატური სამეცნიერო კონფერენცია. სულხან-საბა ორბელიანი და ქართული ევროპეიზმი. ლიტერატურა, კულტურა, ცნობიერება (მასალები), თბილისი, 2009

შარდენი, მოგზაურობა ირანსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში (ცნობები საქართველოს შესახებ) / ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო მზია მგალობლიშვილმა, თბილისი, 1975

ჩხატარაიშვილი ქ., საქართველოს საგარეო ურთიერთობათა ისტორიიდან (XVIII ს. პირველი მეოთხედი) // საქართველოს ფეოდალური ხანის ისტორიის საკითხები, II, თბილისი, 1972

ჩხატარაიშვილი ქ., დასავლეთ საქართველო XVIII ს. პირველ ნახევარში // საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, IV, თბილისი, 1973

ჩვენი საუნჯე. ქართული მწერლობა ოც ტომად, 5, თბილისი, 1960, გვ. 195

ჩხეიძე ს., ქართლის ცხოვრება, ჩუბინაშვილის გამოცემა, II, 1854

ცინცაძე ი., რამდენიმე ახალი ცნობა XVIII საუკუნის ქართლის ისტორიისათვის // მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის, თბილისი, ნაკვ. IV, 1942

ცინცაძე ი., კაპიტან ოთარ თუმანოვის მოხსენებითი ბარათები საქართველოდან (1754-1756) // თსუ შრომები, 1946, XXVII-ბ

ცინცაძე ი., რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის წარსულიდან // საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, I, თბილისი, 1955

ცინცაძე ი., XVIII საუკუნის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიის არქივიდან // მასალები კავკასიისა და საქართველოს ისტორიისათვის, XXXII, თბილისი, 1955

ცინცაძე ი., 1783 წლის მფარველობითი ტრაქტატი, თბილისი, 1960

ცინცაძე ი., მასალები რეჩ პოსპოლიტასა და საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის (XV-XVII საუკუნეები), თბ., 1965,

ცინცაძე ი., მასალები რეჩ პოსპოლიტასა და საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის (XV-XVII საუკუნეები), თბილისი, 1966

„ცისკარი“, 1859, ტ. I

ცქიტიშვილი ზ., გარსევან ჭავჭავაძის სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობა, თბილისი, 1982, გვ. 159-177.

ცხორებად ნეტარისა მამისა ჩუენისა იოვანესი და ეფთუმესი და უწყებად ღირსისა მის მოქალაქობისა მათისაჲ. აღწერილი გლახაკისა გეორგის მიერ ხუცესმონაზონისა. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წ. II (XI-XV სს.), თბილისი, 1967

ჭიჭინაძე ზ., პატრი ნიკოლა როგორც ექიმი და მისი დროის ქართველი კათოლიკენი საქართველოში, ტფილისი, 1896

ჭიჭინაძე ზ., უმთავრესი მიზეზები საქართველოს მიმართ რომის ყურადღებისა და გორელი პატრი ტულუკაანთ დავითა, თფილისი, 1898

ჭიჭინაძე ზ., საქართველოს შესახებ ევროპელ მოძღვართა და მოგზაურთა ცნობები. ვახტანგ მეფის წერილები საფრანგეთის მეფესთან. მეფე ერეკლეს მიწერ-მოწერა ინგლისის წარმომადგენელთან და ქართველი კათოლიკენი. გამოცემა ზ. ჭიჭინაძისა, თფილისი, 1900.

ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, მ. თამარაშვილის პირადი არქივი, №1101, ფ. 71

ჯავახიშვილი ივ., დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის XVIII საუკუნეში, თბილისი, 1919

ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია, III, თბილისი, 1966

ჯავახიშვილი ი., ქართველი ერის ისტორია, IV, თბილისი, 1967

ჯავახიშვილი ი., თხზულებანი თორმეტ ტომად, III, თბ., 1982 ჯავახიშვილი ივ., დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის მე-XVIII-ე საუკუნეში // ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია ხუთ ტომად, V, თბილისი, 2012,

ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია, ხუთ ტომად, ტ. V, თბილისი, 2013

ჯანაშვილი მ., საქართველოს ისტორია / ზ. ჭიჭინაძის
გამოცემა, თბილისი, 1894

ჯიქია ა., რამდენიმე დაკვირვება სულხან-საბა ორბელი-
ანის „სამოთხის კარზე“ // რელიგიის ისტორიის საკითხები,
2, თბილისი, 2013

ჯიქია ს., XVIII საუკუნის ორი თურქული დოკუმენტი //
თსუ შრომები, ტ. 99. აღმოსავლეთმცოდნეობის სერია, III,
თბილისი, 1962

Alonso C., Misioneros Agustinos en Georgia (Siglo XVII), Valia-
dolid, 1978

Antonio de Ggovea, Relations des grandes Guerres et Victoires
obtenues par le roy de Perse Cha Abbas contre les Empereurs de Tur-
quie Mahomet et Achmet son fils...Rouen, 1646.

Archivio di Propaganda Fide. Scritture Riferite nel Congressi, Ge-
orgia 1626-1707. Vol. I, ff. 411r-411v.

Archivio di Propaganda Fide, Scritture Riferite nel Congressi, Georgia
1626-1707, vol I, ff. 234 r -137 r.

Archivio di Propaganda Fide, Scritture Riferite nel Congressi, Georgia
1626-1707, vol. I, ff. 162-168.

Archivio di Propaganda Fide. Scritture Riferite nel Congressi, Georgia
1626-1707. Vol. I, ff. 411r-411v

Archivio di Propaganda Fide. Scritture Riferite nel Congressi, Georgia
1626-1707. Vol. I, ff. 436r-437v.

Archivio di Propaganda Fide. Scritture Riferite nel Congressi, Georgia
1626-1707. Vol. I, ff. 417r-418 v.

Archivio di Propaganda Fide. Scritture Riferite nel Congressi, Georgia
1626-1707. Vol. I, ff. 417 r-418 v.

Archivio di Propaganda Fide. Scritture Riferite nel Congressi, Georgia
1626-1707. Vol. I, ff. 438 r-447r.

Archivio di Propaganda Fide. Scritture Riferite nel Congressi, Georgia
1626-1707. Vol. I, ff. 417r-418v.

Archivio di Propaganda Fide, Scritture Riferite nel Congressi, Georgia
1626-1707, vol I, ff. 178 r-179 v.

Archivio di Propaganda Fide, Scritture Riferite nel Congressi, Georgia 1626-1707, vol I, ff. 189 r-196 v.

Archivio di Propaganda Fide, Scritture Riferite nel Congressi, Georgia 1626-1707, vol I, ff. 178 r-179 v.

Archivio di Propaganda Fide, Scritture Riferite nel Congressi, Georgia 1626-1707, vol I, ff. 263 r-265 v.

Archivio di Propaganda Fide. Scritture Riferite nel Congressi, Georgia 1626-1707. Vol. I, ff. 214 r-218v.

Archivio di Propaganda Fide, Scritture Riferite nel Congressi, Georgia 1626-1707, vol I, ff. 135v-137 r.

Archivio di Propaganda Fide, Scritture Riferite nel Congressi, Georgia 1626-1707, vol I, ff. 246 r-248 v.

Archivio di Propaganda Fide. Scritture Riferite nel Congressi, Georgia 1626-1707. Vol. I, ff. 438 r-447r.

Archivio di Propaganda Fide. Scritture Riferite nel Congressi, Georgia 1626-1707. Vol. I, f. 224 r-227 r.

Archivio della Sacra Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli, Georgia, vol.31, ff.360r-361r.

Archivio della Sacra Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli, Georgia, vol. 31, ff. 392r-394r.

Archivio della Sacra Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli, Georgia, vol. 31, ff. 362r-362v.

Archivio della Sacra Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli, Georgia, vol .31, ff.392r-394r.

Archivio della Sacra Congregazione di Propaganda Fide, Scritture riferate nei congress, Georgia, 1770-1790, vol. 4, fol. 24. 120.

Archivio della Sacra Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli, Georgia, vol .31, ff.392r-394r.

Archivio della Sacra Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli, Georgia, vol. 31, ff. 362r-362v.

Brosset M., *Dokuments originaux sur les relations diplomtiques de la Géorgie avec la France vers la fin du régnée de Louis XIV // Nouveau Journal Asiatique~*. Psris, 1832, t. IX,

Brosset M., Documents originaux sur les relations diplomatiques de la Géorgie avec la France vers la fin du règne de Louis XIV // *Nouveau Journal Asiatique*. Paris, 1832, t. IX

Brosset M., Traduction de la lettre du Prince de Georgie, écrite au roi de France // *Nouveau Journal Asiatique* ou *Recueil de Mémoires, d'Extraits et de Notices*, t. IX, Paris, 1832

Dottrina Christiana per uso missioni della Georgia da David Tlucaanti giorgiano... per il comune e spirituale profito dei cattolici della medesima nazione, Roma, 1741

Hacluyt R., *Voyages*. In eight volumes, v, II // Introduction by John Masefeld, New York, 1962

Hammer I., *Geschichte des osmanisches Reichs*, IV, 1836

Herbette M., *Une Ambassade persane sous Louis XIV*, Paris, 1907,

Lang D. M., *Georgian Relations With France during the reign of Wakhtang VI (1711-24)* // *Journal of the Royal Asiatic Society*, parts 3 and 4, 114-126, Oktober, 1950

Louis Coquet, Colonel d'E-M. en retraite. *Une ambassade Géorgienne en France au Grand Siècle 1713-1714* Solkan Saba Orbeliani chez Louis XIV // „*Prométhée*“, 1927, Février, #4, pp. 17-25: *La Conférence à la Sorbonne, le 26 avril 1925.*

Peyssonel Ch. de, *Essai sur les troubles actuels de Perse et de Géorgie*, Paris, 1754

Raguaglio del Viaggio fatto da'Padri dell'Oriente de'Predicatori, inviati della Sagra Congregazione de Propaganda Fide. Missionari Apostolici nella Tartarie Minore l'anno 1662. Aggiuntavi la nuova spedizione del P. Maestro Fra' Francesco Piscopo in Armenia e Persia. Napoli, 1695

Rota G., *Three Little-Known Persian Sources of the Seventeenth Century* // *Iranian Studies*, 31 (2), 1998

Reychman Jan, Bohdan Gurdziccki. *Polski Słownik biograficzny*, t. 9, Warszawa, 1960

Shaw Lucile M., The Ottoman Empire from 1720 to 1734. Illinois, 1944

Sussan Babaie and others: Slaves of the Shah (I.B. Tauris, 2003)
http://en.wikipedia.org/wiki/Safi_of_Persia

Tabagua I., I rapporti tra la Georgia Cristiana e la Santa Sede, I, Tbilisi, 1996

Tamarati M., L'Eglise Georgienne des origines jusqu'et nos jours. Rome: Societe Typographico-Editrice Romaine, 1910.

Teatro Farmaceutico, Dogmatico e Spagirico, del dottor Giuseppe Donzelli. In Venezia, MDCCXXVIII.

Vries W. de, Rom und Patriarchate de Ostens, Freiburg, 1963

Авалов З., Присоединение Грузии к России, СПб., 1901

Акты собранные Кавказскою Археографическою Комиссией, I, Тифлис, 1866

Английские путешественники в Московском государстве. Перевод с английского Ю. В. Готье, Ленинград, 1937

Архив внешней политики России, ф. Сношения России с Грузией, 1762-1776 гг., оп. 110.2, д. 4, л. 4.

Бантыш–Каменский Н. Н., Обзор внешних сношений России (по 1800 г.), Москва, 1897, с. 166; Армяно-русские отношения в XVII веке. Сборник документов под ред В. А. Парсамяна, Ереван, 1953.

Ватейшвили Дж. Л., Грузия и европейские страны, т. 1, кн. 2, М., 2003

Гафуров А., Имя и история, Москва, 1987

Абрамян Г. Документы из истории совместной борьбы народов Закавказья против турецких захватчиков в первой четверти XVIII в. // Инженерно-физический журнал, 1964, №2 (25)

Авалов З., Присоединение Грузии к России, (з. 50.

АВПР (Архив внешней политики России), ф. вношения России с Грузией, 1724 г. д. №2

АВПР, ф. Сношения России с Грузией, 1724 г. д. №2
АВПР, ф. Сношения России с Грузией, 1724 г. д. №12
Акты, II, с. 29, №32.

Армяно-русские отношения в XVII веке // Сборник документов под ред. проф. В. А. Парсамяна, Ереван, 1953

Армянская анонимная хроника 1722-1736. Перевод с турецкого З. М. Бунятова, Баку, 1988

Арунова М. П., «Описание» П.А. Толстого как источник по истории Османской империи // Ближний и Средний Восток, Москва, 1968, с. 37.

Ашрафян К. З., Падение державы Сефевидов // Очерки по новой истории стран Среднего Востока. Москва, 1951, с. 202.

Белова Е. В., Православные народы Австрийской и Османской империи в Прутском походе 1711 г. // Вопросы истории, №10, Октябрь, 2009

Богословский М., Петр I. Материалы для биографии, т. 2 : Первое заграничное путешествие. Часть 1 и часть 2 : 9 марта 1697 – 25 августа 1698 г., Москва, 1941

Бутаев А. А., Народно-освободительное движение на Восточном Кавказе под руководством Хаджи-Давуда Мюшкюрского: первая треть XVIII века, Махачкала, Мавел, 2006.

Бутков П. Г., Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 г., ч. 1, СПб, 1869

Грузинский толковый словарь с русскими комментариями, 2013

Джавахишвили Н., Малоизвестные страницы истории Грузино-Балтийских отношения (X-XVIII вв.). «Кавказ и глобализация». Журнал социально-политических и экономических исследований, т. 4, вып. 3-4, Швеция, 2010

Джавахишвили Н., Очерки истории грузино-балтийских взаимоотношений, Рига, 2015

Ерицов, Католицизм в Грузии. “Новое обозрение“, 1891.

Джавелидзе Н. М. Взаимоотношения османской империи с Западной Грузией в 1-ой пол. XVIII. Автореф. к.и.н., Москва, 1986

Джевдет-паша, Описание событий в Грузии и Черкесии, по отношению к оттоманской империи от 1192 года по 1202 год хиджры (1775-1784 гг.) // Переведен с турецкого. «Русский архив», 1888, 3, (с. 369-392) ცნობილია შემდეგგო სათაურით: Описание событий в Грузии и Черкесии по отношению к Оттоманской империи от 1192 года по 1202 год Хиджры (1775-1784)

Дипломатический словарь, т. II, Москва, 1961

Документы по истории армяно-грузинских взаимоотношений и общественной жизни Грузии (II пол. XVIII в.) // «Кавказ и Византия», вып. 3, Ереван, 1982

Досифея патриарха Иерусалимского история епископии горы Синая // Материалы для истории архиепископии Синайской Горы. Перевод с греческого И. И. латышева, ППС, вып. 58-й, 2-я половина, СПб., 1909

Донесения французских посланников и резидентов при русском дворе (1722-1741 гг.) // борник Императорского русского исторического общества, СПб, 1885, т. 49

Жордания Г., Очерки из истории Франко-Русских отношений, ч. II, Тбилиси, 1959

Жордания Г., Гамезардашвили З., Римско-католическая миссия и Грузия, ч. I, Тбилиси, 1995

Жордания Ф., Исторический очерк пропаганды католицизма в Грузии. «Кавказ», 1885, №10.

Журнал Народного Просвещения, 1943, № №2

Казбек Г., Итальянцы о Кавказе. «Кавказ», 1867, т. 4, 6, 35, 36, 40, 41, 42, 54; 1868, т. 72, 73, 75, 78.

Зоненштрал-Пискарский А. А., Международные торговые договоры Персии, Москва, 1931

Из буллы папы Климента VIII о принятии унии православными епископами Западной Руси (1595 г. 23 декабря). / Перевод с латинского. Уния в документах, Минск, 1997, № 23

Иоселиани П. И., Исторический взгляд на состояние Грузии под властью царей-магометан, Тифлис, 1849

Католическая энциклопедия. Т. 2, Москва, 2005

Костомаров Н. И., Очерк Торговли Московского государства в XVI и XVII Столетиях, С-Петербург, 1862.

Костомаров Н. И., Русская история в жизнеописаниях, ее главнейших деятелей, Москва, 2004

Каптерев Н. Ф., Сношения иерусалимского патриарха Досифея с русским правительством (1669-1707 гг), Москва, 1891

Каптерев Н. Ф., Сношения иерусалимского патриарха Досифея с русским правительством (1669-1707 гг), СПб., 1895

Каптерев Н. Ф., Господство греков в иерусалимском патриархате с первой половины XVI до половины XVIII века // Богословский вестник, СПб., 1897, май

Каптерев Н.Ф., Характер отношений России православному Востоку в XVI-XVII столетиях, Москва, 1914 Померанцев И., Иерусалимский патриарх Досифей II (1669-1707) // СИППО, 1908

Козубский Е. И., История города Дербента, Темир-хан-Шура, 1906

Куканова Н. Г., Русско-иранские торговые отношений в конце XVII – начале XVIII в. // Исторические записки, т. 57, Москва, 1956

Лыцов В. П., Персидский поход Петра I. 1722-1723, Москва, 1951

Матченко О., Досифей, патриарх иерусалимский и его время. Из душеполезного чтения 1878 года, Москва,

Месхия Ш. А., Цинцадзе Я. З., Из истории русско-грузинских отношении X-XVIII вв., Тбилиси, 1958

- Материал для истории русского флота, ч. 4, СПб., 1867
- Маркова О. П., Россия, Закавказье и международные отношения, Москва, 1966
- Мельгунов Г.В. Поход Петра Великого в Персию. 1728 год // История, география и этнография Дагестана XVIII–XIX вв., Москва, 1958, с. 193
- Накашидзе Н., Грузино-русские политические отношения первой половине XVII века, Тб., 1968
- Орлов А. С., Георгиева Н. Г., Георгиев В. А., Исторический словарь. 2-е изд. Москва, 2012
- Переписка на иностранных языках грузинских царей с Российскими государями от 1639 по 1770, Санкт-Петербург, 1861
- Персидско-Русский словарь, т. 2. Подготовлен авторским коллективом. Руководитель Ю. А. Рубинчик, Москва, 1983
- Подробнее описание путешествия голштинского посольства в Московию и Персию составленное секретарем посольства Адамом Оларием // Чтения в Обществе Истории и Древностей Российских при Московском Университете, №1, Москва, 1869
- Полиевктов М. А., Европейские путешественники XIII–XVIII вв. по Кавказу, Тифлис, 1935
- Полиевктов М. А., К вопросу об авторстве статейного списка „С“ // სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის მოამბე, I, №1, 1940
- Пурцеладзе Д., Грузинские церковные гуджари (грамоты), Тифлис, 1881, с. 51.
- Русско-дагестанские отношения в XVII-начале XIX в. Сборник документов, № 1, январь 28, 2011 <http://constitutions.ru/?p=4761>
- Русско-турецких отношениях в XVIII в. <http://kumukia.ru/books/0002/pages/page14>.

Сборник Императорского Русского Исторического Общества, СПб., 1886, т. 52

Семенова Л. Е. Русско-валашские отношения в конце XVII - начале XVIII в. Москва, 1969

Сехниа Чхеидзе, История Грузии («Жизнь царей») / Перевод выполнил, предисловием снабдил Н. Т. Накашидзе, Тб., 1976

Соймонов Ф. И., Описание Каспийского моря и чиненных на оном российских завоеваний, яко часть истории государя императора Петра Великого, трудами Тайного Советника, Губернатора Сибири и Ордена святого Александра Кавалера Федора Ивановича Соймонова, выбранное из журнала Его Превосходительства, в бытность его службы морским Офицером, и с внесенными, где потребно было, дополнениями Академии Наук Конференц-Секретаря, Профессора Истории и Историографии, Г. Ф. Миллера. В Санкт-Петербурге при Императорской Академии Наук 1763 года, с. 99, 107.

Соловьев С. История России с древнейших времен, в пятнадцати книгах, IX, т. 18, Москва, 1963

Соловьев С., История России, кн. VII, т. 14, Москва, 1965, с. 611.

Сотавов Н. А., Северный Кавказ в русско-иранских и русско-турецких отношениях XVIII в., Москва, 1991. <http://kumukia.ru/books/0002/pages/page14>.

Стрейс Ян, Три путешествия, перевод Э. Бородиной, Москва, 1935

Сухарева О. В., Кто был кто в России от Петра I до Павла I, Москва, 2005

Такаишвили Е., Оконский образ Распятия // Материалы для археологии Кавказа, т. XII, Москва, 1909

Толстой П. А., Описание Черного моря, Эгейского архипелага и Османского флота, Москва, 2006

Уляницкий В. В., Дарданеллы, Босфор и Черное море в XVIII веке, Москва, 1883

Устрялов Н., История царствования Петра Великого, том четвертый, часть II. Приложение, VI, Москва, 1943

Устрялов Н., История царствования Петра Великого, т. III, Москва, 1858

Фадеев А. В., Россия и Кавказ первой трети XIX в., Москва, 1961

Хаханов А. С., Ест ли грузино-католики? (Вопрос и ответ г. Саруханову) // Богословский вестник, 1901, т. 2, №5

Цагарели А. А., Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия, относящиеся к Грузии, т. II,

Цагарели А. А., Грамоты, Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия, относящиеся к Грузии т. II, ч. I, с. 24-25

Цагарели А., А, Грамоты, Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия, относящиеся к Грузии т. II, вып. II, (3. 1769 по 1801 год, С.-Петербург, 1902

Foreign Policy and Diplomacy of Georgia

III

(the fight for the defense of faith and national independence, XVI – XVIII centuries)

The history of Georgian Kingdoms and Chiefdoms of feudal Georgia of XVI – XVIII centuries is a struggle for faith holiness, independence of the church and maintaining of national originality, which had different trends and forms.

The following three directions were noted in the foreign orientation of kingdoms and chiefdoms of the mentioned period: 1. The relationship with two close eastern Muslim States – Iran and Ottoman Empire, 2. The relationship with a Russian Orthodox State, 3. The relationship with Catholic Europe; The “foreign” policy of Kingdoms and Chiefdoms inside the country against each other also stood out. The big neighbor kingdoms often provoked their aggressive intensions either against a Georgian political unit or generally, against the whole of Georgia.

The patriarchs of Antioch and Jerusalem shamelessly interfered in the domestic political life of Georgian kingdoms and chiefdoms under the pretext of defending the orthodox holiness. The same motive, but different political goals, was the basis of the relationship of Roman Popes with Georgian Kings and Chiefs and the work of Catholic missionaries in different parts of the country.

Catholic mission was of great importance from the point of view of Georgia's Foreign Policy in the XVII – XVIII centuries. In fact, it was the only permanent diplomatic representation of Vatican from the European countries (though it was never referred by this name), which together with Catholicism propaganda gathered the information about the life and work of Georgian people (as an example, see a special instruction for catholic missionaries in 12 clauses, developed by Pietro Della Valle in 1626). The heads of mission – prefects – regularly sent it to the Sacred Congregation de Propaganda Fide, founded in 1622. Georgian Kings and Chiefs sometimes sent the representatives of the mission – missionaries to different European countries with the diplomatic assignments.

Georgia has a long history of relation with Rome and the catholic world, which can be divided into four periods:

I. Before the Schism of 1054 the discussion about the relationship of Georgian and Roman churches is based on indirect and fragmentary information, and mainly, hypotheses are given.

II. In XI – XIV centuries Georgian State was an equal political and military partner to European countries. Popes *ask* (!) Georgian Kings and Church Seniors to help with the armed forces for the Crusade movement and reunion of churches, but controversial reasons between the churches are not yet highlighted.

III. Before the Council of Ferrara – Florence XV – XVI centuries, the disagreement on dogmatic questions between Georgian and Roman churches officially is not traced, though, from the political point of view, Georgian politicians even after

this fact did not announce the split between the two churches, the one which was between Constantinople – Jerusalem and Roman churches. The representatives of Georgian State and Church never condemned the Roman Church and Pope, though it was the time when Roman representatives unsuccessfully tried to spread Catholicism among the Orthodox Georgians.

IV. XVII – XVIII centuries is the period when Eastern Georgia asks the European states and Roman Pope for military help against the Muslim neighbor-states. And now, with the promise to help or without it, catholic Europe and its head, the Pope, *demand* (!) from Georgians to adopt Catholicism and recognize the Pope`s supremacy. This is the period when the true attitude of Georgian Kings and Chiefs, and Georgian Church towards Roman Church, its government and double standard of politicians is revealed – support of Catholicism when having diplomatic relations with catholic countries; persecution and abuse of the Catholics inside the country trying to spread Catholicism among Orthodox Georgians.

In the second half of the XIX century, Georgian historians and the society, together with the activation of national liberation movement, got interested in Georgian – European relations, the spread of Catholicism and work of Catholic missionaries. It was necessary to prove to either domestic or foreign opponents, that Georgia and the Georgians had been connected from time immemorial to Christian, economically and politically, military and culturally progressive European countries.

სახელთა საძიებელი¹

¹ სახელთა საძიებელი შეადგინა ვორის სასწავლო უნივერსიტეტის მაგისტრანტმა თონა შველოხაშვილმა